

ЖУСУП БАЛАСАГЫН

КУТТУУ БИЛИМ

I ТОМ

ЖУСУП БАЛАСАГЫН

КУТТУУ БИЛИМ

*Кыргыз тилине которгон
филология илимдеринин доктору, профессор
Сагалы Сыдыков*

I ТОМ

«Полиграфбумресурсы»
Бишкек – 2016

УДК 82/821.0

ББК 83.3 Ки

Б 20

Кыргыз Республикасынын Президенти А.Ш.Атамбаевдин Тарых жана маданият жылы боюнча Жарлыгынын негизинде жарык көрдү.

КР УИАнын Гуманитардык жана экономикалык илимдер бөлүмүнүн бюросу жана Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан басмага сунуш кылынган.

Жооптуу редакторлор:

Акматалиев А.А., академик, филология илимдеринин доктору, профессор
Токтоналиев К.Т., филология илимдеринин доктору, профессор

Пикир айткандар:

Мусаев С.Ж., филология илимдеринин доктору, профессор
Ибраимов С.И., филология илимдеринин доктору, профессор

Түзүүчү:

Садыкова С.З., филология илимдеринин кандидаты, доцент

Баласагын Жусуп.

Б 20 **Куттуу билим:** I том/*Кыргыз тил. котор. С.Сыдыков.* – Б.: 2016.
– 580 б.

ISBN 978-9967-458-71-0

XI кылымда жашаган улуу ойчул, акын, философ, энциклопедиялык билими бар илимпоз, түрк тилинин улуу устаты Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” аттуу адабий дидактикалык жана философиялык чыгармасы кыргыз тилинде академиялык басылма катары жарык көрүп жатат.

Тилчилерге, адабиятчыларга, философдорго, тарыхчыларга жана жалпы эле көркөм мураска кызыккандарга арналат.

Чыгарманын айрым бир бабтары кыргыз тилине А.Махмануров тарабынан толукталып которулду (4244-4643; 6231-6644).

Б 4603020000-16

УДК 82/821.0

ББК 83.3 Ки

ISBN 978-9967-458-71-0

© Ч.Айтматов атындагы тил жана
адабият институту, 2016

© «Полиграфбумресурсы» ЖЧК, 2016

ЖУСУП БАЛАСАГЫН – ЭН БААЛУУ МАДАНИЙ МУРАС

Дүйнөлүк адабияттагы эң баалуу адабий эскерткичтердин бири – «Куттуу билим» дастаны. Бул чыгарманын кайсы тилде жазылгандыгы жөнүндө окумуштуулар арасында бүгүнкү күнгө чейин кызуу талаш-тартыштардын аягы басыла элек. Ошентсе да көпчүлүк пикир айтуучулар чыгарма байыркы түрк тилинде жазылгандыгын далилдеп келишет. Мисалы, түрк дүйнөсүн эң терең изилдеген академик В. В. Радлов минтип жазып жатпайбы: «1891-жылы мен Вамбердин көз карашы менен макул болуп, «Куттуу билим» байыркы уйгур тилинде жазылган деген пикирде элем. «Куттуу билимде» уйгур деген сөз бир дагы жолу кездешпейт... Менин «Куттуу билим» уйгур тилинде эмес деген пикирге келишме да бир нерсе ... өз эне тилинде биринчи китеп экенин көрсөткөн автордун сөзү негиз болуп отурат...» [Радлов В.В. Кут билим жөнүндө акыркы сөз. // Кыргызстан маданияты. – 1969. – №4].

Чындыгында эле чыгарманын өзүндө автор ачык эле кайсы тилде жазылганын так далилдөөдө:

Китепти окуй турган окурманым,
Көркүнө түрк сөзүнүн нак тунарың.
Чыгыш жакта, жамы түрктүн элинде,
Буга тете китеп жок дейт эч кимде.

Ар түрдүү көз караштардын келип чыгышы мыйзам-ченемдүү көрүнүш, анткени поэманын түп нускасы жоголуп кеткен, ал эми көчүрмөлөрү араб жана уйгур ариптери менен жазылган.

Бүгүнкү күндө илимде чыгарманын үч кол жазмасы белгилүү. Эң алгачкысы Вена шаарында сакталган кол жазма, аны кээ бир учурларда 1439-жылы Герат шаарында көчүрүлгөндүгүнө байланыштуу Герат нускасы деп да аташат. Бул XIX кылымдын 20-жылдарында табыл-

ган көчүрмөнү 1796-жылы австралиялык дипломат жана окумуштуу Иосиф фон Хаммер-Пуршалль Стамбулдун китеп базарынан тапкан да Венадагы китепканага тапшырган. Кол жазма тууралуу тарых илимдеринин доктору, профессор З. Эралиев төмөнкү ойду билдирет: «Куттуу билим дастанынын башка нускаларына салыштырганда өзгөчө бөтөнчөлүктөргө ээ, аларга структуралык түзүлүшү боюнча да анчалык окшобойт... Биздин оюбузча, эң башкы тыянак – бул көчүрмөнүн түпкү нускасы араб ариби менен жазылган болсо керек» [Эралиев З. Жусуп Баласагын. – Бишкек, 2000. – 33-б], филология илимдеринин кандидаты, профессор Ж. Шериев аталган нусканын уйгур тамгасында көчүрүлгөндүгүн белгилейт [Шериев Ж. Байыркы жана орто кылымдар түрк адабияты. – Бишкек, 1996. -107-б].

Экинчиси – араб арибиндеги Каир кол жазмасы немец окумуштуусу А.Мориц тарабынан табылган. Үчүнчүсүн, 1913-жылы окумуштуу Ахмед Заки Валидов Наманган шаарынан араб арибинде тапкан.

Ар бир кол жазманын өзүнчө артыкчылыгы бар. Ошондуктан, окумуштуулар үч кол жазманын негизинде анын жаралуу тарыхы, тили, басылышы, мазмундук айырмачылыктары жана жалпылыктары, структуралык түзүлүшү, лексикалык составы, идеялык-тематикалык өзгөчөлүктөрү, философиялык-этикалык көз караштары ж. б. маселелер тууралуу көптөгөн изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн. Өзгөчө, «Куттуу билим» чыгармасынын которулушу, басылышы, изилденишине зор салым кошкон илимпоздор – А. Жобер, Г. Флюгель, И. Н. Березин, Н.И. Ильминский, Г.Вамбери, В. Радлов, С.Малов, А.Мориц, Х. Фитрат, А. Кононов, Э. Тенишев, Е. Бертельс, Б. Тухлаев, А. Егеубаев, Н. Келимбетов, К. Артыкбаев, А.Нарынбаев, К.Каримов, Н.Маллаев, Р.Арат, А.Дилачар, Ө. Караев, А.Валитова, А. Инан ж. б. ысымдарын атап өтүү жөн. Ар бир окумуштуунун ой-пикирлери илим үчүн өтө баалуу. Ошондуктан, биз айрымдардын көз караштарын билдире кетсек ашыкча болбос.

Илимпоздордун ичинен академик В. Радлов жыйырма жылдай убактысын «Куттуу билимди» изилдөөгө арнап, жыйынтыгында мындай дейт: «Баласагын шаарынын перзенти катарында дастандын автору өз дастанын араб ариби менен жазып, уйгурлардын жазма тили эч кандай таасир көрсөтө албаган» [Шериев Ж. Байыркы жана орто кылымдар түрк адабияты. – Бишкек, 1996. -107-б]. Ал эми белгилүү

окумуштуу Е. Бертельстин ою аппачык: «Куттуу билимдин»... тили түрк тилдеринин чыгыш тобуна жатат, жаңы, азыркы өзбек, казак, кыргыз тилдерине жакындыгы бар, бирок түркмөн менен азербайжан тилдерине жакын эмес». А.Н. Кононовдун баасы боюнча «Куттуу билим» «поэтикалык тилдин назик, көркөм табылгасы» десе, Стеблева «Куттуу билим» менен түрк тилиндеги классикалык поэзиянын тарыхы «башталат» деген. А.Алтымышбаев «... славян-элдери үчүн «Игордун кошууну тууралуу сөз» кандай мааниге ээ болсо, биз үчүн мына ушундай ролду «Куттуу билим» ээлейт [Эралиев З. Жусуп Баласагын. – Бишкек, 2000. – 38-6], деп жазган.

Чыгарманы, автор өзү белгилегендей, элүү жаштан өтүп калгандан кийин баштап, 18 ай бою күнү-түнү иштеп 1069-жылы Кашгарда аяктайт:

Карып калдым, элүүдө менин жашым,
Капкара кундуз эле, ак куу башым...
Багыштап бардык дитин жазып накта,
Эмгегин аяктады Кашкар жакта.

Жусуп ошол мезгилдеги салт боюнча кол жазмасын Кашкар ханы Тавгач Кара Буурага (Бограхан) тапшырып, андан зор кадырлуу, урматтуу Хас-Хажибдик наам алат.

Поэма масневи формасында, аруздун ыр түзүлүш өлчөмүндө дидактикалык мүнөздө жазылган. Акындын илимдин бардык тармактарында жетишилген ачылыштар, жаңылыктар менен жакшы тааныш экендиги байкалып турат. Анын көз карашына Чыгыштын улуу ойчулдары – Аль-Фарабинин, Абу Райхан Берунинин, Ибн Синанын, Абулкасым Фирдоусинин чыгармалары зор таасир тийгизген. Ошондуктан, чыгармада Аалам масштабындагы жогорку философиялык ойлордун камтылышы бекеринен эмес.

«Куттуу билимдин» универсалдык мүнөзгө ээ – саясий-социалдык, нрава-этикалык, философиялык, турмуштук-чарбалык, согуштук-тынчтыктык проблемалар баяндалган трактатты жазууну милдет, максат койгондугу чыгармада ачык эле айтылган.

Башка замандаш акындар сыяктуу эле Жусуп да поэмасын кудай тааланы жана пайгамбарларды даңазалоо менен баштайт. Анын ыр саптарына көңүл бурган окурманга акынды ислам дининин суфизм

агымы өзгөчө таасирленткени көрүнүп турат. Акын үчүн да куран жазуулары өтө ыйык, ошондуктан курандын аяттарын, сүрөөлөрүн өзүнүн жан дүйнөсүнөн, аң сезиминен өткөрүп, ошол эле маани-мазмундун чыпчыргасын коротпой туруп, өз кабылдоосу аркылуу чагылдырат. Дастанда ал маанилер кайталанганы менен акын үчүн да, окурман үчүн да керектүү, зарыл нерсе.

Тирүүлөрдүн баарынан кудай улуу,
Бир өзүнө татыктуу урмат кылуу.

Ал улук да, күчтүү дагы ченемсиз,
Агаруу да, көгөрүү да жок ансыз.

Жаралгандын бардыгы мундуу дечи,
Муң билбес жаратканым жалгыз өзү.

Бардыгын сен жараттың, жанды, денди,
Баары өлөт, сенсиң жалгыз түбөлүктүү.

*[Ырлар. Т.Козубековдун котормосунан берилет.
Жусуп Баласагын. Куттуу билим. – Москва. – 1993]*

Демек, кудайдын улуулугу, теңдеши жоктугу, бүтүндүгү, жалгыздыгы, дүйнөнүн башталышы, бардык нерселер анын гана каалоосу, тилеги, ниети, мээриминен гана боло тургандыгы поэмада коргошун эритип кыт куйгандай таамай берилген. Жусуптун дилинде Жаратканга ишенүүсү өтө зор, өзүн да Теңирдин бир кулуну, перзенти катары эсептеп, анын буйругу менен жарык жашоого-тириликке келип калганга кубанат.

Дастандагы ыр түрмөктөрү менен ислам дининин ыйык эрежелери мазмундаш келишин мыйзамченемдүү көрүнүш катары кабыл алсак болот.

Автор чыгарма жаралган тарыхый мезгилдеги диндик түшүнүктөрдөн оолактап кете албайт болчу.

Жаратты Жерди, Көктү, Күн, Ай, түндү,
Жашоону жан-жаныбар жасап түрдүү.

Сен жараттың сандаган тирүүлөрдү,
Түздү, тоону, деңизди, өрөөндөрдү.

Сен асманга жылдыз чачтың көп эле,
Түндү кууп, Күн чыгардың төбөгө.

Кудай таала берген ырыскыны «төгүп чачпай», топук, каниет кылып, тирүүлүктө өмүр сүрүү керек. Ал үчүн эмне кылуу керек?! Мына ушул суроону чечмелөө – поэманын сюжеттик-композициялык курулушун, идеялык-тематикалык мазмунун аныктайт. Бул китептин өзөгү айрым өзгөрбөс, түбөлүктүү түшүнүктөрдөн турат: биринчиси – адилет, экинчиси – дөөлөт, үчүнчүсү – акыл, төртүнчүсү – каниет делип, алардын ар бирине түркчө өз аттары берилген. Адилеттик – Күн чыкты Элик аталган, бул өкүмдар; дөөлөттүн аты – Айтолду, ал – увазир, акылга – Акдилмиш деген ат берилген, ал – увазирдин уулу; а каниет болсо Өткүрмүш аталып, анын иниси делген» [Жусуп Баласагын. Куттуу билим. – Москва. – НИК – 1193, 34-б] – деп жазылат чыгарманын кириш бөлүгүндө. Автордун өзү көрсөткөн көркөм каармандары белгилүү деңгээлде конкреттүү образга ээ болсо да, жалпылаштырылган символдук шарттуу маанини камтып турат. Акын адамзатка таандык түбөлүктүү проблемаларды чечмелөөнү максат кылгандыктан чыгарманын проблемалык масштабын чектеп коюшу болбойт эле. Ошондуктан, кудай пендесинин жакшылыгы менен жамандыгы, өмүрү менен өлүмү, оң мүнөзү менен терс кыял жоругу, адамдыгы менен айбандыгы, боорукерлиги менен ташбоорлугу... кайда болбосун, качан болбосун улам кайталана берүүчү нерсе катары кеңейтилип сөз кылат. Акындын философиялык ой жүгүртүүсү – мезгилдик жана мейкиндик чен-өлчөмгө баш ийбей турган адамзаттын энциклопедиялык маанидеги көркөм дөөлөттөрүнүн эң мыкты үлгүсү. Чыгарманын көркөм-эстетикалык табияты да автордун акыл-сезиминин тазалыгынан, кенендигинен, тереңдигинен, бийиктигинен келип чыгып жатат. Жусуптун бүткүл дили жаратылыштын кооздугу, сулуулугу менен жуурулушуп кеткенин төмөнкү ыр түрмөктөрү айгинелейт. Акын жаратылыш көрүнүшүн эргүү менен ырдайт:

Чыгыштан жаздын атыр жыты келди,
Бейиштин жыргалындай мээрим берди.

Жер бети кары эрип жыпар чачты,
Бүт дүйнө сулуулукта көркүн ачты,

Кыйкуулап көктө турна тизилишкен,
Баратат кербендердей жолго түшкөн.

Улар куш обон созот арзып-арзып,
Сулуу кыз көңүлдөшүн чакыргансып.

Жусуптун ыр тизмектери бири-бирине кынала түшүп, жаратылыштын элестүү картинасын көзгө көркөм боёктор менен тартат. Анын ар бир сөзү жылуулук, назиктик сезимди көңүлгө уялайт. Акындын көркөм сөз каражаттарын колдонуусу да өтө оригиналдуу. Мисалы, күн бүркөлсө, булут ыйлап басылаар гүлдөр күлүп, күн тийгенде чачыраар – дейт. Же болбосо төмөнкү салыштырууну эң эле таамай тапкан: «Кара кузгун салаңдатып тумшугун, чыгаргансыйт чырлуу кыздай өз мунун». Окурман дароо жаратылыштын бир көрүнүшү менен адам пендесинин ортосундагы жалпылыкты ички жана сырткы байланыштан байкайт.

Табияттын кооздугуна кубануу, мактануу, таңкалуу, суктануу, толкундануу – Жусуптун ички дүйнөсү.

Булбул сайрайт кубулжутуп гүлзарда,
Күнү-түнү издегенсип бир арга.
Элик ойнойт гүлдүн терип баригин,
Марал ойнойт сая кууп шеригин.

Жаратылыш картинасы кыймылга келип, диалектикалык жандуу процесси өз закону менен өтүп жатканы адамзатка кудай тарабынан берилген белек экендигин автор көрсөтөт.

Мухамед пайгамбар баштаган төрт шакирти – Абу-Бакир, Омор, Осмон, Азиретаалынын жакшы сапаттарын баяндап келип акын мындай жыйынтык чыгарат:

Абалтадан башчыларга башчы болуп,
Пайгамбар мөөрүн алды бакыт конуп.

Мага – төрт түркүк сымал төртөө жолу,
Түркүк турса тирилик бар өмүр бою.

Адабий салттык өмүр боюнча автор китебин тартуу кылып жаткан Богра ханга кайрылып, анын адилеттүүлүгүн, калыстыгын, жакшылыгын даңктайт. Хандын иш билги башкаруусунда мамлекетте тынчтык орноп, душмандар сүрдөп, элдин курсагы тоюп, ар бир адам эмгегинен баар таап келгендигин ашыра мактайт. Ханга ар бир адам ак кызматын жасап өмүр өткөрүшү керек. «Түрк куту» деп атайт:

Динге таянч, сен өлкөгө тирексиң,
Элге таажы, динге – устундай керексиң!
Түрк кутунун көкөлөп даңкы өссүн,
Көрөлбастын көздөрүн октор тешин!

Кудайдан, пайгамбардан кийин эле бийлик ээсине арноо сөз ээлейт, хандын орду жана ролу тууралуу узун сабак, акыл-насаат айтылат. Анын өмүрүн тилөө – башкы максат, анткени эгерде ал өлүп калса, эл жетим болуп калат да оор күндөрдү башынан кечирет.

Поэмаанын сюжети өтө жөнөкөй, драмалык кагылыштар жок, каармандардын суроо-жоопторунун негизинде композициясы курулат.

Символикалык мааниси бар Күн чыкты Элик өлкөнү адилеттүү башкарууну өзүнүн жашоо принциби деп эсептейт. Анын аты жана заты жаратылыштын Күнү менен барабар: бийлик ээси да Күн сыяктуу дайым бөксөртбөй, азайбай турушу керек, Күн ааламга жарык чачат, адамга нурун төгүп турат, ошол сымал Элик элге ак иши, адил сөзү, мээрман, боорукерлиги менен кызмат өтөйт. Бирок бул сапаттар өкүмдар үчүн жетишсиз, сырткы көрүнүшкө да ээ болушу керек: туруктуулукту билдирип – үч буттуу күмүш тактада отурат, курчтук, чечкиндүүлүк мүнөзү – колундагы бычак, оң, сол жагындагы бал менен уу жакшылык менен жамандыкка карата анын мамилеси.

Адилет касиетине жетүүнүн өзү зор жоопкерчилик, ал үчүн жогорку сапаттар менен бирге акылдуулук, илимдүүлүк, билимдүүлүк, сабырдуулук ж.б. касиеттер керек. Күн чыкты бардык жакшы сапаттарга эгедер болсо да бүткүл мамлекетти башкарууда кыйынчылыктарга туш болбой койбойт, убактысы да, чамасы да жетпейт. Ошондуктан, бийлик ээсине калыс жардамчы керектигин жарыя салат.

Увазир Айтолдунын образы – дөөлөттүн символу. Дөөлөт – туруксуз, өзгөрүлмө, аны адам баласынын кармап калышы өтө

эле кыйын, оор, ошентсе да адам башына конгон бак-дөөлөттүү акылдуулук, билимдүүлүк менен токтотуп калса болот.

Кут бир келет – бакпасаң кетип калат,
Бак бир конот – үйлөсөң өчүп калат.
Бек кармасаң – ал качалбайт эч жакка,
Бир бошосо – кайра илинбейт тузакка.

Акындын оюн ээрчисек, дөөлөттү кармай турган касиеттер төмөнкүлөр: мүнөзү иши менен дал келүүсү, ынсаптуу болуу, улууну урматтоо, кичүүнү сыйлоо, кишини кордобоо, бой көтөрүп мактанбоо, текеберчилик кылбоо, ичимдик ичпөө, байлыкты максатсыз чачпоо... Антпесе, дөөлөт тоодогу жапайы кийик сыяктуу, жалт этип качып кетет.

Увазирди өкүмдар көп сыноодон кийин гана кызматка алып, ишенүү менен өлкөнү башкарууга кийлигиштирет. Айтолду өмүр аягына чейин бийлик ээсине адил кызмат өтөп, урмат-сыйга бөлөнөт.

Айтолду менен Күнчыктынын ортосунда – «Жакшы киши ким болот, кандай өзү, өзгөчөбү адамдан кулк-мүнөзү?» «Мага айтчы: адилеттик кандай өзү, адамзат аны менен мыкты дечи!» «Жакшы адамда болор бекен кемчилик, жамандар оңолобу өзү жүрүп?» «Баары эле байлыгым көп болсо дешет, байлыкка эмне алпарат, кантип жетет?» «Сен айттың азыр эле тил зыянын, айтчы эми, а пайдасы барбы анын?» – деген толгон-токой суроолор коюлуп, жооптор философиялык ой жүгүртүүлөр мүнөздө берилет. Мисалы, төмөнкү ыр тизмектерин келтире кетели:

Пенде көп, бирок азыр адамдар аз,
Адилет адам азыр көп табылбас.
Жамандар жакшы менен дос болгондо,
Асманга теңелгени жакшы ошондо.

Бузук-жалган, жаман да ага барган,
Эң жаман – жамандыкты кылган адам.

Жөнөкөй, бирок таалим-тарбиялык мааниси баалуу терең саптар поэмада өтө жыш учурайт, ошондуктан акындын ырларынан бөлүп

мисал келтирүү да изилдөөчү үчүн кыйын, мазмуну биринен бири отот.

Өмүр менен өлүмдүн тирешүүсү дастанда Айтолдунун образы аркылуу чагылдырылат. Символикалык образ жаш мезгилинде жаңырган айдай ичке эле, эми мезгил өтүп, өсүп-толуп, чачын бубак басып, карып, алдан тайып, өлүм менен кездешип турат. Анын өлүм, өмүр жөнүндөгү ой жүгүртүүсү – чындыкты, акыйкаттыкты тайсалдабай айтуусу. Өлүм өмүрдү тооруп турганда анын дүйнөсүн пессимизм басып, чын эле жарык жашоо менен коштошуп кетип каламбы деген коркунуч сезим пайда болот. Чымындай жаныңды тоотүзгө ала качып кеткин келет, бирок өжөр өлүм көлөкөдөй артынан калбай ээрчип алат, муң-кайгыга, сар-санаага батырат. Адам бул дүйнөдө өзү үчүн жалгыз жашаса бир жөн эмеспи, ал эми сенин үй-бүлөн, досторуң, өзгөчө бала-бакыраң эмне болот?! Барсын, анан жоксуң?!

Белгилүү да, төрөлгөнгө өлүм бар,
Тике турган – акыр бир күн куланар.

Кайгырба, кейибегин – мен кетемин;
«Төрөлгөн – өлбөйт» – десе ишенбегин.

Неге туулдум? – акыры өлөр болгон соң?
Неге күлдүм? – кайгы күтүп турган соң?

Кандай аянычтуу саптар! Увазирдин уулу Акдилмиш айткандай, балким өлүмдү алдап-соолап тескери жолго салып жиберсе болор бекен?! Өлүмдү кантип жеңсе болот?! Жакшы адамдарга ал жолобой койсо эмне болот?! Көз жашты дайрадай төксө кайтып кетер бекен?!

Дүйнө берип өлбөс болсо адамдар,
Өлбөс болуп калмак анда жакшылар.
Өлүмгө дабаа болбойт алтын-күмүш,
Өлүмдү токтото албайт билим же күч.
Өлүмгө дабаа болсо дары-дармек,
Эмчилер өлүм билбей жүрө бермек.

Демек, байлыкка чиренбөө керек, ажал келсе адам пендеси тандалбай тиги дүйнөгө кете берет. Ошол үчүн каарман адам баласын жакшылык, кайрымдуулук үчүн үндөп, өзү да «унутупмун элден соопту алганды, неге сөктүм жазыгы жок жандарды?» деп ичинен бушайман болот. «Кандай сонун жаш адам картайбаса» деп тилейт.

Эй тирүүлөр, туталанып буулукуп,
Тирүү жүрүп, өлүм барын унутпа.

Акындын бул ачуу кыйкырыгы – ар бир адамга катуу буйругу. Өлүмдү ойлогондо гана адам пендеси жашоодогу өзүнүн ордун билип, «Атасын тааныбай калгандар» эсин жыйып дөгүрсүп көөп кетпей жүрөт...

Өлөр адам аткара албай калган үмүт-кыялын бирөөлөр улантуу үчүн, басып өткөн өмүр тажрыйбасынан үлгү калтыруу үчүн акыркы сөз – керез айтат. Айтолдунун керээзинин мааниси да өмүрдү пайдалуу өткөрүү, турмуш-тиричиликтеги тоскоолдуктарды, кемчиликтерди жеңүү, илим-билим ж.б. маселелерине барып такалат. Ал уулу Акдилмиштин келечектеги тагдырына кандай адам болор экен деп түпөйүл. Айтолду өлүмдөн коркпойт, ага бетме бет өзүнүн эркин коё билет. Бөтөнчө уулунун акылдуу болуп өсүп бара жатканын, өзү кетсе ордун бөксөртпөй баса турган «атадан калган туяк» бар экенин баамдап, ыраазы болот.

Ишинде адилет бол, түз жүргүнүн,
Бактылуу чынчыл киши сен билгиниң!
Жойпуларга ишенбе, келсе кезек,
Жойпулар кылчандабай сатып кетет.
Сабыр кыл, сабырдуулук жакшы сапат,
Сабырдуулар асманга шаты салат.
Эл ичинде токтоо болгун, эсирбе,
Ач көздөнүп абийириңди кетирбе.

Айтолдунун керээзи акыл-насаатка аябай сугарылган, ал баласына түздөн түз кайрылуу менен жалпы элге зарыл ой берметтерин сунуш кылып жатат. Керээздин маанисин, демек, чектеп коюуга болбойт, ал эми аны аткаруу тирүү жүргөндөрдүн парзы. Мына ушул биринчи ойдон Айтолду экинчи ойго кабылып Күнчыктыга кат жазып керээз калтырат: бийликтин адилеттүү болушун, калпычыларга алданбашын,

убакытты бошко кетирбешин, көр дүйнөнүн артына түшүп кетпешин, бироонун канын төкпөшүн, өлүмдү ойлоп, кудайга сыйынып жүрүшүн, узун өмүр сүрүшүн ж.б. каалайт. Бул керээз адамдык парзды тирүүчүлүктө жүзөгө ашырууну гана максат кылып койбойт, мамлекетти гүлдөтүп башкаруу сыяктуу саясий программанын негизи болуп эсептелет. Чыгармада сөз саясий башкаруучулар жөнүндө болуп жаткандыктан Айтолдунун Акдилмишке, Күнчыктыга калтырган керээзинин түпкү мааниси мамлекетти таратып жибербей бскем чыңдоого барып такалат. Стеблева туура белгилегендей, Маверенахрды бийлөөчү катары өкүм сүргөн түрк династиясы үчүн өтө пайдалуу идеялар туюнтулуучу мындай чыгарманы Караханиддер абдан жактырышкан. Акындын ою боюнча бийликти башкаруунун кынтыксыз системасын түзүү, мамлекетти борборлоштуруу идеясы, кызматчыларды ишке туура тандоо ж.б. маселелерди күн тартибине коёт.

Кыргыз тарыхчысы З. Эралиевдин сунушу менен «Куттуу билим» дастанындагы Карахан кагандыгынын мамлекеттик аппаратына жана өлкөнү башкаруу структурасына көз жүгүртүп көрөлү [Эралиев З. Жусуп Баласагын. – Бишкек. – 2000. -108-109-66].

Бул кызыктуу схеманы окумуштуу өтө терең иликтөөдөн кийин түзгөн. Демек, Айтолдунун керээзи жөн гана турмуш тиричиликке же болбосо жүрүм-турумга гана байланыштуу эмес, саясий идеологиянын функциясын аткарат. Чыгарма боюнча эгер аким адилеттик, акыл-эс, дөөлөт жана каниет деген төрт негизги касиетти айкалыштыра алса, анда көксөгөн максатына жетиши мүмкүн.

Өкүмдар! Адилеттүү болсун жазан,
Саясатың жаманбы – ишиң жаман.
Жыл сайын бийлигим бек болсун десең,
Элди башкар, күч эмес, мыйзам менен.

Ошентип, Айтолдунун керээзи аткарылып, Акдилмиш элине кызмат өтөй баштайт. Бийлик ээси аны өз уулундай бапестеп, илим-билим берип өстүрөт. Акдилмишти сынап ар түрдүү суроолорду берет: акыл кайдан башталып, кайдан чыгат, качан жетилет, энеден эстүү болуп төрөлөбү, болбосо жаш жетилип үйрөнөбү?.. Акдилмиш – акыл, ой ээсинин образы катары чыга келет. Экөөнүн ортосундагы

пикир алышууда мамлекеттик саясий коомдук маселелерден баштап турмуш-тиричиликтеги майдабарат нерселерге чейинки проблемалар козголот. Мисалы, бектин, увазирдин, аскер башынын, катчынын, казыначынын, ашпозчунун ж. б. милдеттери, адамдардагы оң, терс сапаттардын белгилери так көрсөтүлөт. Күнчыктынын, Акдилмиштин да дүйнөгө болгон көз караштары бирдей, алар берген жоопторунда бири-биринин ойлорун улап же толуктап турат. Суроо-жооп сөздөрдүн кайсынысын албайлы, философиялык ойлор өтө жыш учурагандыгын көрөбүз:

Иттерге башчы болсо баатыр арстан,
Иттер да арстан болот андан ашкан.
Арстандарга ит башчы болор замат,
Арстандар итке айланат арсылдашкан.

Чабышта коркоктордун кереги жок,
Андай жоокер үй күчүк катынга окшоп.
Намыстуу баатыр жигит жоону басат,
Бир гана уятсыздар жоодон качат.

Ошону менен бирге ыр түрмөктөрүндө жаштарды тарбиялоонун укмуштуудай таасир берүүчү булагы жаткандыгын байкайбыз. «Куттуу билим» дастанын философия менен педагогикалык эрежелердин жыйындысы деп атаса болот. Акын адам баласы үчүн эң маанилүү акыл-насаат айттырып жатат. Каармандардын ички дүйнөсү менен сырткы жүрүм-турумунун, ишинин дал келиши чыгармада эң башкы маселе болгондуктан поэмадагы дидактикалык көз караштар абстрактуу түшүнүктөн алыс турат.

Ар бир адам каниет, топук кылып жашоосу керек. Поэмадагы Өткүрмүштүн символикалык образы мына ушул ойго негизделген. Ал дөөлөт, байлык, бийликтен, жарык дүйнөнүн жыргалчылыгынан баш тартып безип, өз алдынча философиясы бар тоодо жашаган каарман. Ошол себептүү Күнчыктынын кызматка чакырганын кабыл албай, мейманга чакырганына гана барат. Анын өлүм, өмүр, бийлик, дүйнөнүн кенендиги, тардыгы, жашоонун кыскалыгы, таттуулугу, мезгилдин жаштык, карылык учуру, сый-урмат, даңктын мааниси, эмгектин, билимдин, илимдин улуулугу ж. б. тууралуу жалпы көз карашы адамды тарбиялоого барып такалат:

Өмүрдө топук кылар үч нерсе бар,
Үчөөнөн тең адамзат жыргал табар.
Биринчиси – ичкен тамак, жеген ашын,
Экинчи – өмүр кошкон аял затың.
Үчүнчүсү – ден соолук, тирилигиң,
Бул үчөөнүн сактоо керек биримдигин.

Адил, ак жашаган Өткүрмүштүн ооруп калышы, керээзи, өлүмү Акдилмиштин жан дүйнөсүн бушайман кылат. Өлүмдүн баары бир өмүрдү жеңип кетерине ынанып, пессимисттик ойлордон кутула албайт: өлүп калар болгон соң, өмүргө келүү не пайда, адамдын кубанычы аз, муң-кайгысы неге көп...

Мейли Күнчыкты, мейли Айтолду, мейли Өткүрмүштүн өлүм жөнүндөгү ой толгоолоруна үңүлбөйлү, баарынын жыйынтыгы бир:

Тируүүлөргө өмүрдү теңир берет,
Кези келсе кайра алып коёт, демек!

Чындыгында эле чыгармада адам баласынын өмүрүн түбөлүк коштоп жүрүүчү кудай тааланын эң улуулугу ар бир сапта жолугат. Ошондуктан акындын каармандары өмүрдүн шириндигин, баалуулугун көкөлөтүшсө да, өлүм менен кездешип жаткан учурда оптимисттик көз караштан тайбаганга аракет кылышат, антишпесе кудай алдында чоң күнөөгө батышат.

Поэмада түрк элинин өлүмгө байланыштуу каада-салттары да чагылдырылган, алсак, керээз калтыруу, көңүл айтуу, жоктоп ыйлоо, кепинге алуу, мүрзөгө коюу, дуба окуу... «Куттуу билимдин» башынан аягына чейинки сызылып өткөн идея – кудайдын пендеси өлүмдү ойлоп жүрүүсү менен адал, ак жашап, билим-илим, тарбия алып, муундан муунга калтыруусу керек. Бул өмүр – ар бир адам үчүн аялдама сыяктуу, ичер суусу соолуп, көрөр күнү түгөнүп, сааты келгенде гана жарык дүйнө менен коштошуу парз.

Жогоруда айткандай поэманын тематикалык тармактары өтө көп: дарыгерлер, дыйкандар, кол өнөрчүлөр, малчылар, соодагерлер, кедей-кембагалдар, конокко баруу, чакыруу, аял тандоо, уул-кызды тарбиялоо, сөздүн наркы, тилдин зыяны, түш жоруу, жылдыз саноо... Бирок ушул булак сыяктуу майда тематикалар бир өзөнгө бириккенде дарыя сындуу философиялык, дидактикалык чоң маанини – турмуштун кодексин айкындайт.

Окуу – бул көп билимге кепил келет,
Жакшы кызмат элдерге – билим берет.
Билим болсо – жан кыйышпас дос саган,
Илим болсо – кесиптешиң, кошунаң.
Эрке өстүбү балдарың – жаман адат,
Өмүр бою кайгыда – жашың агат.
Эл менен сүйлөшө бил токтоо, аяр,
Оройлук – казылган ор, отко салар.
Такыба, токтоо жандар атак табат,
Тоң моюн, кежир адам четте калат.

«Кут билимдин» кайсы гана ыр түрмөктөрүн албайлы идеялык-мазмундук жагынан бири-бирин толуктап турат, ошондуктан ким кандай жашабасын, кандай кесипке ээ болбосун чынчыл, адилет, акыйкат, боорукер ж. б. принцип, касиет-сапаттардын ээси болуп, иштеринен да, сөздөрүнөн да күзгү сымал чагылып көрүнүп турушу керек. Ал эми терс жүрүм-турумдардын, кемчиликтердин, азгырма дүнүйөдөн оолак болуу үчүн пендечилик түркөй түшүнүктөрдөн өйдө турууга умтулуу зарыл. Акындын каармандары жаман адаттардын тез эле чырмоок сымал адамды чырмап, тескери жолго түшүп кетишине шарт түзөрүн ар бир акыл-кеңештеринде катуу эскертет. Бир караганда дастанда олуттуу конфликттик окуя, кырдаал жок болгону менен, адамдардагы сапаттардын ортосунда кагылыш курч мүнөздө чагылдырылат. Мисалы, адалдык – арамдык, марттык – сарандык, акылмандык — акмактык, сылыктык — оройлук, эмгекчилдик – жалкоолук, сөзмөрлүк – чоркоктук, кичипейилдик – төрөпейилдик, сезимталдык – ташбоорлук. Булар эч убакта компромисске келбей турган түбөлүктүү карама-каршылыктар.

Караламан кедейге таалим болбойт,
Каада-салтты кадырлап ойлоп койбойт.
Караламан журтундун иши кара,
Кир кылбагын өзүндү, кошулба ага.

Бар жыргалы тойгузуу карындарын,
Курсактан башка түйшүк билбейт анын.

Демек, ушул сыяктуу саптар акындын жалпы идеясына карама-каршы келип турат.

Дастандын өзгөчөлүгү – адамдын карым-катнашында түбөлүк кызмат кылуучу тилдин коомдогу орду менен маанисин эч бир кемитпей туруп ачып бергендигинде. Акындын тилдин сыйкырдуу касиетине баа берүүсү – инсандын маданиятынын эрежеси.

Илим менен билимге көпүрө тил,
Көкөлөткөн адамды тили деп бил.
Тил адамды бакытка бөлөп салат,
Тил адамды шорлотот, башын алат.
Тил арстан босогоңдо комдонгон,
Бошоп кетсе – өзүңдү да жеп койгон.

Мындай курч да, таамай да ой айтуу кыйын. Дегеле поэманын поэтикалык ажары макал-лакаптарды, фразеологизм, туруктуу сөз айкалыштарын, учкул сөздөрдү кеңири пайдалануудан ачылат. Т.Сыдыкбековдун адил пикирин келтире кетсек ашыкча болбос: «Кантсе да, байыркыдан оозеки жат окулган дастандар, икаялар, накыл сөз, макал-лакаптар Жусуп акындын илхамын чакыргандыгы байкалат» [Сыдыкбеков Т. Кут белгиси билик. // Китепте: Жусуп Баласагын. Кутгуу билим. – М., НИК. – 1998. – 9-б]. Бул жерден, албетте, биз котормочу Т. Козубековдун да чыгармачылык изденүүсүн баалап коюшубуз керек. Акын жаздыбы, котормочу котордубу – поэмадагы макал-лакаптарды, учкул сөздөрдү бөлүп айтуу эч бир мүмкүн эмес.

Кеп көркү – тил, ойдун көркү – сөз болот,
Кишиде – жүз, жүздүн көркү – көз болот.

Бири – шилтеп кылычын жоодо жүрөт,
Бири – чыкпай үйүндө карып өлөт.
Бир сөз бар сыр мааниси өтө терең,
Жакшы сөз – жарым ырыс болот деген.

Эмне эксең жериңе ошол өнөт,
Эмне берсең – ошону төлөп берет.

Оң баштанса – ишиң дагы онолор,
Сол баштанса – алтын башың жоготолор!

Сөз шурусу ушинтип бирине бири уланып кете берет да, акыл-ойдун эң маанилүү тереңине барып кадалат. Акын бейттерди жасалма мүнөздө жазбагандыгы, чыгарма көркөм дөөлөттүн чоң эргүүсүнөн жаралгандыгы жана ал он сегиз ай бою бирдей чыгармачылык изденүүдө болгондугуна таң калбай коё албайсың.

Ошентип, чыгарманын финалында эки каарман өлүп, эки каарман тирүү калат, бул эмне кокустук көрүнүшпү?! Жок, акын, биринчиден, жарыктык менен караңгылыктын тең салмактуулугун сактагысы келсе, экинчиден, төрт каарманынын арасынан Адилет менен Акылды жарык дүйнөгө калтыруусу менен бул экөө турганда дөөлөттүүлүк, каниеттүүлүк болот деп жашоонун бүтпөстүгүн, түгөнбөстүгүн даңктап отурат. Демек, чыгарма каармандардын жөн эле биринин өлүмү келип, экинчисинин өмүрү уланып аяктабайт, мында да символикалык маани камтылган.

«Куттуу билимди» жакшылап окуган окурман мындай жыйынтыкка келет: Жусуп Баласагын – ойчул-философ акын. Поэмадагы кайсы проблема, тема, идея болбосун акын жалпы адамзаттык масштабда терең ой жүгүртөт.

«Куттуу билим» түрк элдеринин, анын ичинде кыргыз элинин мактаныч менен туткан, жападан жалгыз орто кылымдагы көөнөрбөс жазма чыгармасы.

Акын Чүй өрөөнүндөгү орто кылымга таандык Баласагын шаарында 1021-жылдары жарык дүйнөгө келген, ал эми качан дүйнөдөн кайткандыгы жөнүндө маалымат жок.

Кыргыз тилине Жусуп Баласагындын чыгармасын Төлөгөн Козубеков которгон. Ал эми Сагалы Сыдыков биринчи жолу илимий негизде которуп, кыргыз коомчулугу жана маданияты үчүн ат көтөргүс зор эмгек кылды. Агайдын элесинин алдында башыбызды ийебиз.

Албетте, бул котормонун айрым бир бөлүктөрүнүн кол жазмасын табуу мүмкүн болгон жок. Келечекте кийинки муундар бул бөксөлүктү толуктайт го деген терең ишенимдемин.

“Куттуу Билим” кол жазмасы Кыргыз Республикасынын Президенти А.Ш.Атамбаевдин Тарых жана маданият жылы боюнча Жарлыгынын негизинде жарык көрдү.

Абдылдажан Акматалиев
академик

15. асығлыг турур бу йок ол хеч йасы
өкүш түрклөр укмас муның ма'ниси
16. китабдын ешиткен билүр уш аны
оқыған битиген оқымаз муны
17. элиг көз тутар көр китаб сөзлери
экигүн айунда этер ишлери
18. мачынлар хаками бу чин йумғысы
төзү барча аймыш мунинг йакшысы

15. Р.- азыклык турур пу, йок ол хеч йазы / өгүш түрклөр укмас муның ма'нызы; А.- асығлыг турур бу йок ол хич йасы / өкүш түрклөр укмаз муның ма'ниси; К.- асығлыг турур бу йок-ул хэч йасы / өкүш түрклөр укмас муның маънасы;

ДТС.-асығ – пайда, олжо.

Кыргызча: пайдасы бардыр, зыяны жоктур эч, көпчүлүк түрктөр билбес мунун маанисин.

16. Р.- китептин ежиткен пулур ош-аны / оғыгын пидиген унутмас муны; А.- китабдын ешиткен билүр уш аны / оқыған битиген укмаз муны; К.- китабдин эшиткән билүр уш аны / оқыған битигән оқымас муны.

Кыргызча: китептен эшиткен билер гана аны, окуган, битиген окубас муну.

17. Р.- элик көс тудажу китеп сөслери / игегүн ачунда кедер ишлери; А.- элиг көз тутар көр китаб сөзлери / икигүн айунда итер ишлери; К.- элиг көз тутар көр китаб сөзлери / экигүн ажунда этэр ишлери; ДТС.-экигүн – экөө.

**Кыргызча: колдон көздөн тутар китеп сөздөрү,
эки дүйнөгө жетээр иштери.**

18. Р.- мачынлар хекими пу чын йумгызы / төзи парча аймыш мунуң йакшызы; А.- мачинлар хекими бу чин йумгысы / төзү барча аймыш муның йакшысы; К.- мачинлар хакими бу чин йумгусы / түзү барча аймыш мунуң йакшысы.

**Кыргызча: мачиндер хакими бу чиндер баарысы,
түз баары айтышар мунун жакшысын.**

19. бу машрык элинде камуғ түрк (ү) ичин
муны тек китеп жок ойунда адын
20. китаб кадрыны ме билиглиг билүр
укушсуз кишидин адын не келүр [калур?]
21. эй тегме кишиге китеп бермиғү
абаң достуң эрсе имин болмағу

19. Р.- пу машрык елинде камук түрк-ү чын / мунуң тек китеп йок өзиндин адын; А.- бу мешрик илинде камуғ түрк-ү чин / муны тег китаб йок айунда адын; К.- бу Машрик элинде камуғ түрк ичин / мэниң-тэг кытаб йок ажунды ыдын. ДТС.- масын – мачын; кытай адын-другой, иной.

**Кыргызча: бу машрик элинде бүтүн түрк ичинде,
менин китебимден башка жоктур ааламда.**

20. Р.- китеп кадрыны ма пиликлик билүр / уғушсус кижидин адын не келүр?; А.- китаб кадрили ме билиглиг билир / укушсуз кишидин адын не келир; К.- китаб кадрыны ма билиглиг билир / укушсуз кишиден адын нэ кэлир. ДТС.- бил < билир < билүр – билээр.

**Кыргызча: китеп кадырын бир билимдүү билер,
акылсыз кишиден зыяндан бөлөк не келер.**

21. Р.- пу текме кижиге китеп пермеғү / абаң достуң ерзе амын полмағу!; А.- ай тегме кишике китаб бирмеғү / апанг достуң ерсе имин болмағу; К.- э тэкме кишике китаб бэрмеғү / апанг достуң эрсэ эмин болмағу. ДТС.-тегме – ар бир эрсе – (байламта), [болсо да]; эмин (ар. бир) – ишенимдүү, чыныгы; ДТС.- амин (ар. Ишенимдүү, ишенчиликтүү). Бул сөз эмин формасында да кездешет.

**Кыргызча: эй, ар бир кишиге китеп бербегин, (Эй!
Көрүнгөн кишиге китепти бере бербе) атаң,
ишенимдүү достуң болсо да.**

22. не тег ким билигсиз бил(ү) мез муны
үкүшлүг укубан күзетүр аны
23. бу бугра кан вақыты ичре аны
йиме кан тилинче бу аймыш муны
24. муны тег Китабни ким аймыш оза
кидин ме ким айгай муның тег уза
25. ким эрсе муны тег итермү каны
итигли бар эрсе өгүр мен аны

22. Р.- недек ким пиликсис пилүмес муны / угушлук оғубан көздүр аны; А.- нетег ким билигсиз билүмез муны / укушлуг укупан күзетүр аны; К.- нэ-тэг ким билигсиз билүмэз муны / укушлуг укубан күзетүр аны;

**Кыргызча: мындай кем билимсиз болсо билбес муну,
көптү окуган (билген) көзү жетер ага (буга).**

23. Р.- пу пуфра кан ол вакыт ичре муны / йеме кан тилинче пу аймыш муны; А.- бу буфра хан вакыты ичре аны / йиме хан тилинче бу аймыш муны; К.- бу буфрахан вакты ичрэ аны / йемэ хан тилинче бу этмиш муны. Бул беттин 1-сабындагы табыш жөндөмөдө турган ат атооч Р.де шилтеме ат атооч менен берилген.

**Кыргызча: бу Бугра кан убактында (заманында) аны
кан тилинде жараттык муну.**

24. Р.- мунуң тек китепин ким аймыш оза? / кедин-де ким айгай мунуң тек өз-е?; А.- муны тег китабны ким аймыш оза? / кидин те ким айгай муны тег уза; К.- муның-тэг китабны ким аймыш оза? / кедин ма ким айга муның-тэг үз-э

**Кыргызча: мындай китепти ким жазса (жараткан болсо)
мурда, кийин ким айтар анын баркын.**

25.Р.- ким ерзе мунуң тек едермү кагы? / айыткыл пар эрзе өгермен аны!; А.- кимерсе муны тег итермү каны / итигли бар ерсе

өгер мен аны; К.- ким эрсэ муның-тэг этэрмү қаны / этигли бар эрса өгэр мэн аны. Кара:ДТС.-өгрүнч – радость< өгүр-севин – радоваться.

Кыргызча: эгер кимдир бирөө мындайды жазып бере алабы кана? эгер бар болсо, мактаармын мен аны.

26. Қайу кенд улуш орду қаршы йире
Китабқа өгүн ат атамышлар-а
27. ол элнің бөгүси Хакими туруп
ат урмыш ол элнің төрүче көрүп
28. Чинилер адабү-л мүлук тип айтар
мачинлар анисү-л мамалик атар
29. бу мешрик элинде улуғлар муны
зинатул умере тейүрлер көни

26. Р.- кайу кент улуш орду қаршы йер-е / китепке өгүн ат адамышлар-а; А.- кайу кенд улуш орду қаршы йире / китабқа өңгин ат адамышшара; К.- кайу кэнд улуш орду қаршы йэрэ / китабкэ өңин ат адамышшлар-а; ДТС.- кенд // кент // кинд<кен – шаар; өг-өгүн – мактоо, мактоого алуу.

Кыргызча: кайсы (кенд) шаар, улус, ордо, сарай бар жерде, китепти (өзгөчө) башкача ат менен аташышты.

27. Р.- ол елнің пөгүси Хакими туруп / ат урмуш ол элнің төрүче көрүп; А.- ол илнің бөгүси Хакими туруп / ат урмуш ол илнің төрүче көрүп; К.- ул элнің бөгүси Хакими туруб / ат урмыш, ул элнің төрүчэ көрүб; салыш. ДТС-бөгү // бүгү – мудрый, мудрец.

Байыркы түрк сөздүгүндө шилтеме ат атоочтун ол гана формасы кезигет. Демек К.дун транскрипциясындагы ул азыркы өзбек тилине мүнөздүү.

Кыргызча: ал элдин акылмандары, Хакими туруб, ат берди ал элдин (закон менен көрүп же) законуна ылайык.

28.Р.- чынылар адаб-ул мүлүк теп адар, мачынлар акы зулма-мелик ма тер; А.- чинилер едебү’л-мүлук тип айар. Сал.: ДТС.-те // ти – говорить, сказать; те // ти + п<деп ай + ыт + ар, деп атар?

**Кыргызча: чиндиктер Алабул мамек деп айтар (атаар),
мачиндиктер Аписул мамалик да дешээр.**

29. Р.- пу машрык елинде улуклар муны / синет-ун-ума-ра айурлар көни; А.- бу мешрик илинде улуглар муны / зинетү'л-үмера тийүрлер көни; К.- бу машрик элинде улуглар муны / зийнатул умара тэйүрлөр көни. ДТС.- көни – чын, калыс, акыйкат.

**Кыргызча: бу Машрик элинде улуулар муну,-
Зийнатул умара дешээр акыйкат.**

30. иранлыглар шахноме дерлер муңар
туранлыг кутадгу билиг тип укар
31. не түрлүг бу сөзлөр өңин тилдеки
кигүрмиш мунгар көр камуғ едеки
32. йиме бу китабқа ат урмыш улуг
байат йарлықасу ол едгү кулуғ
33. эй ол бу китабқа қабул болдуку
бу түрклер тилинде ажап көрдүки

30. Р.-ыранлыклар шах наме терлер муңар / туранлык кудатку пилик теп оғар; А.- иранлыглар шахкаме тирлер муңгар / туранлыг кутадгу билиг тип укар; К.- эранлыглар шахнама тер муңар / туранлыглар кутадгу билиг теб укар; ДТС.- те<де Сал.: б.т. де + р + лер< деп айтышар, дешээр.

**Кыргызча: ирандыктар шахнаме дешээр муну, турандыктар
Кудадгу билиг деп угар (түшүнөр).**

31. Р.- не түрлүк пу сөслөр өгүн тилдеги / кигүрмиш муңар көр камук елдеги; А.- не түрлүг бу сөзлөр өңгин тилдеки / кигүрмиш мунгар көр камуғ илдеки; К.- нэ түрлүг бу сөзлөр өгин тилдеки / кэкүрмиш муңар көр камуғ элдэки. ДТС.- өңи<өңин – другой, иной чем..., сал. кырг. өз + гө; 31-бейиттин экинчи сабындагы кичүр сөзү кыргыз тилиндеги кийир деген сөзүн фонетикалык жактан өзгөргөн түрү: сөздөн г // й тыбыштарынын алмашуусу анык байкалат: Бейиттин акырындагы элдеки сөздүн негизи эки түрдүү эл жана ил түрүндө кездешет.

**Кыргызча: нечен түрдүү бу сөздөр ойлонткон тилдеги,
келтирдик муну көр бардык элдики.**

32. Р.- йеме пу китепке ат урмыш улук, пайат йарылгазу ол еткү кулук; А.- йиме бу китабқа ат урмыш илуғ. байат йарлыкасу ол едгү кулуғ; К.- йэмә бу китабкә ат урмыш улуг, байат йарлыкасу ул едгү кулуғ. ДТС.-байат-кудай, тенри; йарлықа-жалгагандык.

**Кыргызча: жана бул китепке ат бердик улуу, кудай
жалгасын, ал жакшы (тил ачаак) кулун.**

33. Р.- ай ол пу китепке қабул полдугы, пу түрклер тилинде ажап көрдүги; А.- ай ол бу китабқа қабул болдуку бу түрклер тилинде ажаб көрдүки. ДТС.-азев [араб.] таң калуу, таңыркоо. Сал. Азыркы кыргыз тилинде ажайып.

**Кыргызча: эй, бу китепке кабыл болгондор (бу китептин
ичине киргендердин баары) бу түрктөр тилде-
ринде ажайып көрүнөр.**

34. йеме бу китеп кор камуғқа йарар
меликлерке артуқ илиг кенд тутар

35. ким ол ма бу мүлкни тутуғлы қайу
кереклиг аңар бу хақимлер айу

36. меликлер коруғы ма асбаб түзе
бу тартиб-ү шарты емарет үзе

34. Р.- йеме пу китеп көр камукка йарар, Меликлерге артуқ көзү тек тудар; А.- йине бу китаб көр камуғқа йарар, меликлерке артуқ илиг кенд тутар; К.- йэмә бу китаб көр камуғқа йарар, маликларқа ар-туқ элиг кэнд тутар. ДТС.- мелик // малик – падыша, хан.

**Кыргызча: дагы билгин бу китеп баарына жарар (керек
болор), меликтерге (мамлекет шакирттерине)
артык (көп) колдоруна шаар тутар (шаар
башкараар деген мааниде).**

35. Р.- ким ол мен пу мүлкни тудуклы қайу, кереклик аңар пу хақимлер айу; А.- ким ол ма бу мүлкни тутуғлы қайу, кэрэклиг аңгар бу хақимлер айу; К.- ким ул мэн бу мулкны тутуғлы қайу, кэрэклиг аңар бу хақимлар айу. ДТС.-ай-<ай + ур = айт + ар.

**Кыргызча: мен киммин бу мүлктү тутуусу кайсы?
керектүүлөрүн ага бу hakimдер айтышар.**

36. Р.- меликлер каруғы ма аспап төзе, пу тартип шарты ымарат өзе; А.- меликлер коругы ма есбаб түзе, бу тертиб-ү шарты емарет өзе; К.- маликлар коругы ма асбаб түзө, бу тартыб ва шарты амарат үзө; Кырг. Бул бейит башкаруучуларды коргоочу (корук) аспаб – анын жол жобосунун (тартип. шартынын) түздүгү. ДТС коруғ // корук // корығ <қоры=//қору – коргоо, сактоо.

Кыргызча: маликтер коргону эмне айла түзөр, бу тартип эреже шарты түздө.

Бу бабты: хан же падышалар бийлигин чыңдоо, түзүү үчүн эмне керек деген суроого, эреже (мыйзам) тартибин түз кармоо керектигин айтат.

- 37. бу мүлкниң харабы бақасы недин
йа мүлкет қолуры баруры адын
- 38. йеме бу черик сү ер ат ма камук
негү тек тирилчү йир булғу йолуғ
- 39. мунуң тартиби мен китепда ача
адымыш өдүрмиш камугны сече
- 40. йана берк бу мүлкни тутуғлы киши
марағлығ сренке буйурды иши

37. Р.- пу мүлкниң харабы пағасы адын, йа мүлкет қалуры паруры адын; А.- бу мүлкнинг харабы беқасы недин, йа мүлкет қалуры баруры адын; К.- бу мүлкниң харабы бақасы нэдин, йа мулкат қалуры баруры адын. ДТС.- бу мүлкниң харабы бағасы недик: ДТС.- бақа ар. – түбөлүктүүлүк (вечность, существование); ар. мүлкат – ээ болуу, башкаруу.

**Кыргызча: бу бийликтин жашаш же кулаш себеби
эмнеликтен? Же бийликтин калышы, бекемде-
лиши, өмүрү бар болушу жок болуш себебичи?**

38. Р.- йеме пу черик сү ер ат ма камук, негү тек тирилгү перилгү толук; А.- йиме бу чериг сү ер ат ма камуғ, негү тег тирилчү йир булғу йолуғ. К.- йэмэ бу чэрик сү эрэт ма камуғ, нэкү-тэг тэрилгү

йырылгу йолуғ. ДТС.-негү // нигү – кантип?, кандай себептен? эмне үчүн?

Кыргызча: дагы мынча черүү, кол (кошун), эрлер баруу кандай жыйылышы, жолго чыгышкан (билдирер)...

39. Р.- мунуң тартиби мен китептин нече, адырмыш өдүрмиш камукны сага; А.- мунунг тертибин ме китабда ача, адырмыш, өдүрмиш камуғны сече; К.- мунуң тартыбы ма китабда ача, адырмыш, өдүрмиш камуғны сечэ. ДТС.-мунуң // мунуң.

Кыргызча: мунун (булардын тартиби китепте ачык бардыгын ылгап, (айрымалап) тандап алуу керек.

40. Р.- йана перк пу мүлкни тудуклы киж, йараклык еренге пуйурды ижи; А.- йана берк бу мүлкни тутуғлы киши, йарағлыг еренке буйурды иши; К.- йана бэрк бу мулкны тутуғлы киши, йарағлыг эрэнкэ буйурды иши; ДТС.- еген // ирен.

Кыргызча: дагы бер бул мүлктү бек тутуучу кишиге, тапшырган жарактуу (жарай турган) кишилерге ишти.

41. кереклиг укушлуғ бириси оңай
йулака негү тег ачыг кылды ай
42. будуннын хақы бар меликлер өзе
меликниңг хақы ма будундын түзе
43. йеме бу райиат күдезгү аны
мелик ме күзетсе тени ме жаны
44. кайу ол мелик ким тоқыш кылғуны
урушлар өдинде чериг түзгүни

41. Р.- кереклик угушлык йүрүжи оңай, йулаға негү тек ажык кылды ай; А.- кереклиг укушлуғ бириси оңгай, йулака негү тег ачыг кылды ай; К.- кэрэклиг укушлуғ бириси оңгай, йулака нэкү-тэг ачыг кылды ай. ДТС.- негү // нигү: йулака негү // йулак-а нигү; йул // йулак – булак.

**Кыргызча: керектүү акылмандын кеңеши чыракка
майдай болду айткан кеби.**

42. Р.- пудунның хагы пар Меликлер өзе, Меликниң хагы пар пудундын төзе. А.- будунныңг хақы бар меликиклер өзе, меликниңг хақы ма будундын түзе; К.- будунның хақы бар маликлар үзэ, Маликниң хақыма будундын түз-э.

**Кыргызча: будундардын акыйкат бар падышалар үстүнөн,
падышанын акыйкаты элинди түзө.**

43. Р.- йеме пу ра ыйат күдескү аны, Мелик ма көзөтсе тени ма чаны; А.- йине бу ра'ий йет күдөзгү аны, мелик ме күзөтсе тени ме таны; К.- йэмэ бу раыййат көдөзгү аны, малик ма көдөтсө таны ма таны.

**Кыргызча: дагы бу раййат сактасын аны, падыша да
күзөтсүн (сактасын) денин жана жанын.**

44. Р.- кайу ол мелик ким төгуш кылгуны, урушлар өдинде черик түскүни. А.- кайу ол мелик ким токыт кылгуны, урушлар өдинде чериг түзгүни. ДТС- токуш // токыш < току= уруш, согуш.

Кыргыз тилинде тогош деген сөздө ток уңгуну байкоого болот

**Кыргызча: Кайсы падыша согуш кылганда урушар
мезгилде черик түзгөнү.**

**(Кайсы гана падыша болбосун, ал согушка камданганда,
черүү топтойт деген мааниде).**

45. айур көр негү тег итингү хиле
бу душман чериген сыгука тиле

46. меликке негү тег итингү керек
өзи тег будунлар көнүлгү керек

47. бу йаңлиг меликни будунлар север
йүзини көрей тип адынлар ивер

48. кути бар йакын тип тапуғкилчика
кимини йагутун йырак қовғука

45. Р.- айур көр негү тек едингүчилер, пу душман черигин сығылга тилер; А.- айур көр негү тег итингү хиле, бу душман черигин

сигука тиле; К.- айур көр нэкү-тэг этингү хи(й)ла, бу душман чэрикин сыгу катыла. ДТС.- нигү-тег // негү тег – не да болсо; сыгука тиле // сыгынка тилер – жардам тилөө, сыйынуу, табынуу.

Кыргызча: айтым көр (бил) кандай этиш керек хийла (айла), бу душман черигин сыйындырууну (багындырууну) тиле.

46. Р.- меликке негү тек едингү керек, өзиниң пудунлар көнилик керек; А.- меликке негү тег итингү керек, өзи тег будунлар көнүлгү керек; К.- маликке нэкү тэг этингү керек, өзиниң будунлар көнүлгү кэрэк. Бул бейиттеги негү тег итингү-едингүү түрүндө да окулушу мүмкүн.

Кыргызча: падышанын кандай айла этиши керек, өзүнүн будундарын (элин) көндүрүү керек.

47. Р.- пу йаңлык меликни пудунлар север, йүзини көрей тип адынлар евер; А.- бу йаңлиг меликни будунлар север, йүзини көрей тип адынлар ивер; К.- бу йаңлыг маликны будунлар сэвэр, йүзини кэрэй тэб адынлар эвэр. ДТС-тип ивер // теп евер < тип // теп.

Кыргызча: бу жаңылык падышанын будундары сүйөр, жүзүн көрөйүн деп адамдар ашыгат.

48. Р.- куды пар йағын теп табук кылгуға, кимини йавудун йырак капкуға; А.- куты бар йақын тип тапуғ кылгуқа, кимини йағутуп йырак ковгуқа. К.- куты бар йақын тэб тапуғ кылгуқа, кимини йағатуб йырак ковукуқа. ДТС- теп // тип; йағудуп – жакындатып.

Кыргызча: куты бар кызмат кылганча жакын деп, кимисин жакындатып, ыраагына тартуу бер.

49. бир анча бекитип йақын тутғуны
бу кутсуз йавуз тип йырак салғуны

50. йана бир сийасат башын кесгүке
икинчи йарышып көңүл бергүке

51. укушлуг билиглиг тоңга алп йүрек
ҳазино толулап ақытгу керек

52. ра'ийатқа болса өкүш тақаты
қамуғ иш ичинде болур рахаты

49. Р.- пир анча педүрүп йағын туткуны, пу кутсуз йавус теп йырак салгуны; А.- бир анча бекитип йақын тутғуны, бу кутсуз йавуз тип йырак салғуны; К.- бир анча нэкү тут йақын туткуны, бу кутсуз йавуз тэб йырак салгуны. ДТС-бекитип // бекүтүп; тутгуны // туткуны.

Кыргызча:

50. Р.- йана при сыйасат пажын кескүге игинчи йаражып көңүл пергүге; А.- йана бир сийасет башын кесгүке, икинчи фирасет көңгүл бирдгүге; К.- йана бир сийасат башын кэсгүкэ, экинчи йарашыб көңүл бэргүкэ. Араттын транскрипциясында йарашып сөзү фирасет түрүндө окулган: [фирасет көнгүл биргүке // бергүке].

Кыргызча:

51. Р.- угушлуғ пиликлик төңе алп керек, казына толалап агытку керек; А.- укушлуғ билиглиг тоңга алп йүрек, хазине толуулаб акытгу керек; К.- укушлуғ билиглиг тоңа алп йүрек, хазина толуулаб акытгу кэрэк. Бул бейиттеги толуулап деген сөз толалап түрүндө окулушу мүмкүн. ДТС-толу – толук, толтура < толуула = толтуруу

Кыргызча:

52. Р.- раыйатка полза өгүш та'аты, камук иш ичинде полур рахаты; А.- ра'ййаетка болса өкүш тақати, камуғ иш ичинде булур рахаты; К.- раыййатка болса өкүш тақаты, қамуғ иш ичинде булур рахаты. ДТС-ра'ыйат [араб.] карамагына аткан, башка бир элдин жол жобосун кабыл алган деген мааниде. тақат [араб.] – чыдамдуулук.

Кыргызча:

53. бу кач харф қойар мен [қодар-мен ? қойар мен]кумару саңа қодундум укуйтма (дуо? кырг. дөө) дува қыл маңа
54. бақа көр қитабны бу тирген киши хунерлиғ ер ермиш кишилер башы
55. бу түрлүг фазайил укушлар биле арасте ол ермиш йорымыш күле
56. бүтүнлүк ме хурмет бу зухд илиг өзе сақынук билиглиг арығлығ өза

53. Р.- пу кач харп кодар-мен кумартку саңа кодундум унутма! Дува кыл маңа!; А.- бу кач харфқына мен кумару саңга, кодиндум унытма. ду'а кыл маңга; К.- бу кач харф қойар-мэн кумару сэнэ, кодундум унытма ду'а кыл мэнэ; ДТС.-харау [араб.] ? – бузулуу, кыйроо, бөлүнүү; унутма // унытма.

Кыргызча:

54. Р.- пага көр китепни пу еткен кижиге! Хунерлик ер ермиш кижилер пажы; А.- бака көр китабны бу тирген киши, хунерлиг ер ермиш кишилер башы; К.- бака көр китабны бу тэргэн киши, хунарлыг эр эрмиш кишилер башы; ДТС-тирген // едкен, ер ермиш // ер ирмиш.

Кыргызча:

55. Р.- пу түрлүк фазайыл огушлар пиле, араста ол ермиш йүрүмиш күле; А.- бу түрлүг фазайыл укушлар биле, арасте ол ермиш йорымыш күле. К.- бу түрлүг фазайыл укушлар биле, араста ул эрмиш йурымыш күлө; ДТС-арасте йурымыш // арасте йүрүмиш, ирасте?

Кыргызча:

56. Р.- пүдүнлүк ма хурмет сураатлык өз-е, сагы йок пиликлик арыклык сөз-е; А.- бүтүнлүк ме хурмет бу зухдлийг өзе, сақынук билиглиг арыглыг оза; К.- бүтүнлүк ма хурмат бу зухдлыг үзэ, сақын ук билиглиг арыглыг үзэ.

Кыргызча:

57. бу теңи туруғлағ куз орду или
түп аслы [ашлы ?] несепдин йорымыш тили
58. бу тоғмыш илиндин чыкып барганы
китабны кошупан түгел кылганы
59. барусын битимиш йетүрмиш низам
бу кашғар елинде кошулмыш тамам

57. Р.- мунуң-ки туруклык кур орду ели, түп аслы несептин йүримиш тили; А.- бу теңги туруғлиғ куз орду или, түп ашлы несепдин йорымыш тили; К.- муныкы таруғлок қут урду эли түб аслы насабдын йурымыш тили. Бул бейиттен айрым сөздөрдүн үч түрдүү транскрипциясын байкайбыз.

1-транскрипцияда туруклык кур орду – туруҕлык кут орду (кырг. туруктуу, турган, жашаган кут ордосу) түрүндө окут урды – окулушу да ыктымал. Ал эми Каримов туруҕлак деп окушу тарыглаг (байыркы түрк сөзү) – айдалган жер, айдалуучу жер деген мааниде. Каир нускасында кут деп окулган сөздө т тамгасын белгилеген тамганын четинде бир чекит байкалат, демек бул сөз куз түрүндө да окулушу мүмкүн. Контексттин мааниси да буга карама-каршы эмес. ДТС-Куз – тоонун тескейи, Куз орду – Баласагын шаарынын экинчи бир аты. Демек, Куз-Орду эли деген сап түрүндө окууга болот.

Кыргызча:

58. Р.- пу токмыш елиндин чыгып паргалы китепни кожубан гүгел кылгалы; А.- бу тоғмыш илиндин чыкып барганы, китабны кошупан түкел кылганы; К.- бу туғмыш элиндин чикиб барганы китабны кошубан түгэл кылганы. ДТС.- баргалы // барганы; кыгалы // кылганы.

Кыргызча:

59. Р.- йарусы пидимиш тодумыш нызам, пу Кешкар елинде кожулмыш тамам; А.- барусын битимиш йетүрмиш йетүрмиш нызам, бу Қашғар илинде кошулмыш темам. К.- барусын битимиш йетүрмиш нызам, бу Қашғар элинде кошулмыш тамам; Бул бейиттеги бидимиш сөзү битимиш; елинте // илинте формаларында окулушу мүмкүн.

Кыргызча:

- 60. Меликниң өңинде окумыш муны
Бу тавгач қара буғра ханлар ханы
- 61. ағырламыш артуқ өкүш хил’ати
қалемниң хақы тип уқуш хурмети
- 62. бу хас хажиб атын тегүрмиш муңа
муны бу өзүңе йағутмыш йана
- 63. бу ма’ни үчүн көр ағырлар аны Йусуф
Хаш Хачиб тип айурлар көни.

60. Р.- маликниң өңинде оғумыш муны, пу тапкыч Кара пуғра канлар ханы; А.- меликниңг өңгинде оқылмыш муны, бу тавгач Қара буғра ханлар ханы; К.- маликның өңинде оқымыш муны, бу тавгач Қара буғра ханлар ханы. ДТС-оқы // оку; оқымыш // окумыш.

Кыргызча:

61. Р.- ағырламыш артук өгүш кыл'аты, каламның агы теп огуш хурмети; А.- ағырламыш артук өкүш хил'аты, калемнің хақы тип укуш хурмети; К.- ағырламыш артук өгүш хилъаты, қаламның хақы тэб укуш хурматы. ДТС- теп // тип < деп.

Кыргызча:

62. Р.- пу хас хажып адын тегүрмиш муңа муны пу өзінге йавутмыш йана; А.- бу хаш хачиб атын тегүрмиш муңга, муны бу өзінге йағутмыш йана; К.- бу Хас Хажиб атын тэгүрмиш муңа, муны бу өзінгэ йағутмыш йана. Бул бейиттеги Хас Хажиб (чин, титул) Аратта Хаш Хачиб түрүндө транскрипцияланган. Бул сөз түрк сөзү болбогондуктан акын оригиналда жаңылышып хаз кажип деп да окулушу толук ыктымал; йавутмыш (Р) сал.: йағутмыш <йағу = жакын, жакынкы, йағут >йағу =

Кыргызча:

63. Р.- пу ма'ны ужун көр ағырлар аны, Йусуф Хас Хажип тен айурлар көни; А.- бу ма'ни үчүн көг ағырлар аны, Йусуф Хаш Хачиб тип айурлар көни; К.- бу маъни үчүн көр ағырлар аны, Юсуф Хас Хажиб тэб айурлар көни; ДТС- тип // теп < кырг. деп.

Кыргызча:

64. Йана бу китебнің байанын айур
бу төрт нең шерифлер өз еле кылур
65. бириси ме? Адыл ол көнилик өзе
Икинчи бу давлет кут ыкбол түзе
66. үчүнчү хырад ол улуғлук биле
Төртүнчи кана'ат ва афийет биле
67. бу тегме биринге ат урмыш өнгин
Бу йаңглыг атыны атамыш кидин

Бул бейттердин транскрипциялары да ар түрдүү берилген:

64. Р.- йана пу китепнің бейанын айур, пу төрт нең шерифлер өзеле кылур; А.- йана бу китабның бейанын айур, бу төрт ник

шерифлер өзеле кылур; К.- йана бу kitabның байаны айур, бу төрт
ның шарифлар үзэлэ кылур.

Кыргызча:

65. Р.- пиризи адыл ол көнилик өе, игинчи пу давлат пут ыкпал
өс; А.- бириси ме адл ол көнилик өзе, икинчи бу девлет кут икбал
түзе, К.- бириси ма адл-ул көнилик үзэ, экинчи бу давлат кут икбал
түзэ. ДТС-аде // адил, Р.өзе, А.,К.-түзе // түзэ.

Кыргызча:

66. Р.- үчүнчү хырат ол угушлук тиле; төрдүнчи кана'ат,
аныйат тиле; А.- үчүнчи хиред ол улуғлук биле, төртүнчи кана'ат
не афийет // афйет? биле; К.- үчинчи хырад-ул улуғлук билэ; ДТС.-
улуғлук // улуғлук, афийет // афйет?

Кыргызча:

67. Р.- пу текме пиринге ат урмыш өгүн, пу йаңлык адыны
адамас телим; А.- бу тегме биринге ат урмыш өңгин, бу йаңглиг
атыны атамыш кидин; К.- бу тэкмэ бирингэ ат урмыш өгин, бу
йаңлуқлықыны аямыш кэдин.

68. адилка Күн тоғды елиг тип атар
Аны көркмеликлик курыңга тутар

69. Бу Айтолды давлет атанур көни
Вазирлик йириңге тутар көр муны

70. Хирадка атады бу ол өгдүлмиш
Муны ма везирниңг оглы тип тимиш

71. Кан'атка одгүрмыш аты берүр
Муңгар ма вазирниңг йагуку тийүр

68. Р.- Адылға Күн-токты элик теп адар, аны көр меликлик
курыңга кодар; А.- адилка күн тоғды илиг тип атар, аны көр маликлик
курыңга тутар; К.- ???адлқа Күн туғды элиг тэб атар, аны көр маликкыг
курыңга тутар. Бул бейиттеги транскрипциясындагы айырмалуулуктар:
адылга // адилқа // ьадлка; Күн туғды // Күн токты; Ошондой эле илиг
тип // елиг теп // элиг теб; адар // атар; көдар // тутар.

Кыргызча:

69. Р.- Пу Ай-Толды давлат аданур көни, вазырлык йеринге тудар көр муны; А.- бу Ай-толды давлет атонур көни, везирлик йириге тутар көр муны; К.- бу Айтолды давлет атанур көни, вазирлык йэрингэ тутар көр муны. ДТС-аданур // атанур; везирлик йириңге // кесирлик йериңге.

Кыргызча:

70. Р.- хыратка аданды ом-ол Өктүлмиш, муны та вазырның оглы(ны) темиш; А.- Хиредқа атады бу ол өгдүлмиш, муны ма везирниңг оғлы тип тимиш; К.- хирадқа атады бу ул Өгдүлмиш, муны ма вазирның оғлы тэб тэмиш. ДТС-аданды // атады, ошол // уш-ол // бу ол: везирниңг оғлы тимиш // везирниңг оғлы тип тэмиш // оғлы тэб тэмиш.

Кыргызча:

71. Р.- Кана'атка откурмыш ады перүр, муңар ма вазырның йавуғы тейүр; А.- Қана'атқа одғурмыш аты бирүр, муңгар ма везирниңг йағуқы тийүр; К.- Қана'атқа одғурмыш аты бэрүр, муңар ма вазирның йағуғы тэйүр; ДТС-берүр // бирүр // бэрүр; тийүр // тейүр // тэйүр.

Кыргызча:

72. Муниң хикмети көр бу төрт нең үзе
Китебни түкетмиш буларны түзе

73. арабча тержикче китаблар өкүш
бизиң тилимизге бу йумгы окуш

74. билиглиг билүр ол муның хурмети
окушлуг окур ол билиг қийматы

75. бу түркче кошуглар түзеттим саңа
Окырда унытма ду'а кыл маңа

72. Р.- мунуң хикмети көрпу төрт нең өзе китепни түгетмиш пуларны түзе; А.- муныңг хикмети көр бу төрт неңг өзе, китабны түкетмиш буларны түзе; К.- муның хикмати көр бу төрт нэң үзэ, китабны түгэтмиш буларны түзэ. ДТС-мунуң // муныңг.

Кыргызча:

73. Р.- арапча тажикче китеплер өгүш, пизин тилимиске нурунгы окуш; А.- арабча тейикче китаблар өкүш, бизинг тилимизче бу йумгы укуш; К.- ыарабча, тэжикчэ китаблар өкүш, бизинг тилимизчэ бу йумгы укуш. ДТС.- тейикче // тежикче, тейчикче. Наманган кол жазмасында бизинг деген ат атооч бисинг формасында жазылган. Каир кол жазмасында бизни(н)г.

74.Р.-бейит Вена кол жазмасында жок. А.-билиглиг билүр ол мунынг хурмети, укушлуғ уқар ол билиг кыймети; К.-билиглиг билүр-ул мунуң хурматы, укушлуғ уқар-ул билиг қыйматы. ДТС.- мунынг // мунуң.

Кыргызча:

75. Р.- пу түркче кожуклар түзеттим саңа, оғырда унутма дува кыл маңа; А.- бу түркче камуғлар түзеттим саңга, окырда унутма ду’а кыл маңга; К.- бу түркчэ камуқлар түзеттим сэнэ, окырда унутма ду’а кыл мэңэ. Бул бейитте Наманган кол жазмасында түзеттим саңа деген сөз айкаш түсеттим саңга түрүндө жазылган. Буга караганда 3-с тыбыштарынын алмашын ачык байкоого болот.

Кыргызча:

76. барур мен ажундын ешит сен өзүң
Өкүш ибрат алгыл ма ачгыл көзүң

77. илаха сен ок сен төзү йарлыка
Разы кыл камуг моминларка

76. Р.- парур мен ажундын ешит сен өзүң, өгүш ыбрат алгыл-да ачкыл көзүң; А.- барур мен айундын ешит сен өзүңг, өкүш ‘ибрет алгыл ма ачгыл көзүңг; К.- барур-мэн ажундын эшит сэн өзүң, өкүш алгыл ыибрат ма ачгыл көзүң.

Кыргызча: барамын (өтөрмүн) дүйнөдөн, эшит сен өзүң, көп сабак алгын жана ачкын көзүңдү.

77. Р.- ылайы сен өк сен төзи йарлыга, рузы кыл камук му’мынларға лыга; А.- илапы сен өк сен төзи йарлықа, рузи кыл камуғ му’минларқа лиқа, К.- илаха сэн-өк сэн түзү йарлықа, розы кыл камуғ барча моминларқа.

Кыргызча: теңрим раббам бир гана сенсин Разы кыл бүткүл момундарыңды.

ФИХРИСТИ ЭБВАБ

Бөлүмдөрдүн мазмуну

Бөлүмдөрдүн аталыштары, Каир жана Вена нускаларында негизинен бирдей. Наманган кол жазмасында бир аз башкачараак.

Ушуга караганда кол жазмадагы мазмундар кийин кошумчаланган деген ойлор чындыкка жакын. Салыштыруу иретинде В.В. Радлов, Р. Арат жана Каримовдун транскрипциясы боюнча ал бөлүмдөрдүн аталыштарын азыркы кыргыз тамгалары менен келтиребиз:

Фехристи эбваб

- I. Эвал баб. Теңри езева селниц өктүзин айур.
- II. Игинч баб. Йалавачлар улук Мохам(м)ад Мустафа өктүзин айур.
- III. Үчүнч баб. Йалавачымысның төрт ешлериниң өктүзини айур.
- IV. Төртүнч баб. Орду кент каны пек мадхын айур.
- V. Пежинч баб. Йоди йулдус төрт йағын он иги огекниң ердүгини айур.
- VI. Алтынч баб. Йаңлук оғлы кызы ағырлығы угуш пилик ердүгин айур.
- VII. Йединч баб. Тил ердемин мунуң аскын йазын айур.
- VIII. Сексинч баб. Китеп игеси сослемижиге үзрүн колур.
- IX. Токсынч баб. Эткүлүк кылмакка отсуп ерик тудужур
- X. Онунч баб. Йаңлук ағырлығы пилик угуш пирле ердүгин сөслер.
- XI. Он пиринч баб. Китеп ады йорығын йеме абучкалығын сөслер.
- XII. Он игинч баб. Сөс пажы Күн Токты Элик адыл сыфатын айур.
- XIII. Он үчүнч баб. Күн-Токты Элик йана ккелип көрүнмижин айур.
- XIV. Он төртүнч баб. Ай-Толды Күн-Токты табуғынға кирмижин айур.
- XV. Он пежинч баб. Ай-Толды өзү давлат ердүгим пилгүртмижин айур.
- XVI. Он алтынч баб. Давлат сыфаты кылығын ерзелигин айур.
- XVII. Он йединч баб. Күн-Токты элик Ай Толдыға өзин пилдүртмижин айур.
- XVIII. Он сексинч баб Күн-Токты адылнең ердүгин Ай-Толдыға айур.
- XIX. Он токсынч баб. Ай-Толды Эликке сувал кылмыжын айур.

- XX. Йигирминж баб. Элик жуабы Ай-Толдыға.
- XXI. Йигирми пиринч баб. Тил ердемлерин сөс азыкларын айур.
- XXII. Йигирми игинч баб. Ай-Толды вазыр сувалы Элик жубабы табугында йарарын йамазын айур.
- XXIII. Йигирми үчүнч баб. Сөс сөслемекмү еткүрөк ажу шук турмак.
- XXIV. Йигирми төртүнч баб. Кут кыплығын давлат ерзелигин вефеслигин айур.
- XXV. Йигирми пежинч баб. Ай-Толды вазыр оғлы Өктүлмишке отламыжын айур.
- XXVI. Йигирми алтынч баб. Ай-Толды Эликке пент перип кумару шидик пидимижин айур.
- XXVII. Йигирми йединч баб. Элик Өктүлмишке пент пермижин айур.
- XXVIII. Йигирми сексинч баб. Элик суволлары Өктүлмишке йана аның жуваблары.
- XXIX. Йигирми токсинч баб. Өктүлмиш Эликке уғуш суратын айур.
- XXX. Отузунч баб. Пекиликке негү тек ер вазир недек керегин айур.
- XXXI. Отуз пиринч баб. Усу пашлар пек негү тек.
- XXXII. Отуз игинч баб. Улук хажып негү тек керегин айур.
- XXXIII. Отуз үжүнч баб. Кабук пашлар ер негү тек керегин айур.
- XXXIV. Отуз төрдүнч баб. Йалавачлыкка ытку ер негү тек керегин айур.
- XXXV. Отуз пежинч баб. Пеклерге пидикчиликке негү тек керегин айур.
- XXXVI. Отуз алтынч баб. Патшаға агыжы негү тек керегин айур.
- XXXVII. Отуз йединч баб. Аш пашчызы кет салар негү тек керегин айур.
- XXXVIII. Отуз сексинч баб. Эдишчилер пажы шараптар негү тек керегин айур.
- XXXIX. Отуз токсинч баб. Табукчы хақы пеклер өсе недек ердүгин айур.
- XL. Кыркынч баб. Элик сувалларынға Өктүлмиш жувабларын айур.
- XLI. Кырк пиринч баб. Күн-Токты Элик откурмишка пидик ытмыжын айур.
- XLII. Кырк игинч баб. Откурмыш Өктүлмиш пиле муназар кылмыжын айур.
- XLIII. Кырк үжүнч баб. Откурмыш Өктүлмишке дүние алпллығын айур.

- XLIV. Кырк төрдүнч баб. Өктүлмиш Откурмышка дүние пулып тин пирле у'кпу каскангузын айур.
- XLV. Кырк пежинч баб. Откурмыш Эликке пидик пидип ытмыжын айур.
- XLVI. Кырк алтынч баб. Игилинже йолы Элик пидик ытмыжын айур.
- XLVII. Кырк йединч баб. Өктүлмиш Откурмыш пиле игинжи муназар кылмыжын айур.
- XLVIII. Кырк сексинч баб. Пеклерге табынмак төрезин тоғазын айур.
- XLIX. Кырк токсынч баб. Кабуктағы эр ат пиле негү тек йарашкузын айур.
- L. Эллигинч баб. Кара 'ам пудунға негү тек кадылгузын айур.
- LI. Эллик пиринч баб Алавылар пиле кадыл мағын айур.
- LII. Эллик игинч баб. 'Ылым адалары пирле кадылмағын айур, йеме одажылар, мукасымлар, мунабырлар, мунажымлар, шайырлар, тарыкчылар, садыкчылар, иктишчилер, услар, чығайлар пиле кадылмак негү тек керегини керек мезини айур.
- LIII. Эллик үжүнч баб. Эплик алмак оғул кыс егитмеклерини айур.
- LIV. Эллик төрдүнч баб. Элик азракларын недек туткузын айур.
- LV. Эллик пежинч баб. Ашка огымак паргузын пармагузын айур.
- LVI. Эллик алтынч баб. Ашка парза негү тек йегүзин йемегүзин айур.
- LVII. Эллик йединч баб. Откурмыш дүнийени йарып 'айыпларын айып кана'атны өгер.
- LVIII. Эллик сексинч баб. Өктүлмиш зыйарат үжүн оғығалы пармыжын айур.
- LIX. Эллик токсынч баб. Откурмыш Элик табарны келмижин айур.
- LX. Алтмыжынч баб. Элликке Откурмыш пент пермижин айур йеме араларында суваллар жуваблар кечмижин айур.
- LXI. Алтмыш пиринч баб. Өктүлмиш Эликке хал еткүзин төрү түзүгин айур.
- LXII. Алтмыш игинч баб. Өктүлмиш өкнүп тобаға оғрамыжын айур.
- LXIII. Алтмыш үжүнч баб. Кижилик кылмышка йанудык кижилик кылмағын айур.
- LXIV. Алтмыш төрдүнч баб. Откурмыш Өктүлмишни оғумыжын айур.
- LXV. Алтмыш пежинч баб. Откурмыш түш көргенин айур.
- LXVI. Алтмыш алтынч баб. Откурмыш түжүнге та'быр кылмыжын айур.

LXVII. Алтмыш йединч баб. Откурмыш Өктүлмишке пент пермижин айур.

LXVIII. Алтмыш сексинч баб. Өктүлмиш Эликке Откурмыш йиклемижин айур.

LXIX. Алтмыш токсинч баб. Откурмышка Өктүлмиш кадыжы йас тутмыжын айур.

LXX. Йетмижинч баб. Тириклик йабы кылмышка өгүнмеклигин айур.

LXXI. Йетмиш пиринч баб. Йусуф чал пажа йигитликке өгүнүп абучкалыгын айур.

LXXII. Йетмиш игинч баб. Өтлек ер тагы дост кадаш жафазын айур.

LXXIII. Йетмиш үжүнч баб. Китеп игеси өзинге пент перип өс үзрин сөслер.

Араттын транскрипциясындагы бөлүмдөрдүн берилиши.

(Каир нускасы боюнча)

Фихристу эбвав

1. баб. тенгри аззе ы челленинг өгдисин айур.
2. баб. йалавачимиз улуғ мухаммед-и мустафа өгдисин айур.
3. баб. йалавачымызнын төрт ишлерининг өгдисин айур.
4. баб. йаз фашлын бугра хан өгдисин айур.
5. баб. йити йулдуз он ики үкекни айур.
6. баб. йалнгук оғлы ағырлыгы укуш билиг бирле ечдүкин айур.
7. баб. тил эрдемин мүнин асыгын йасын айур.
8. баб. Китаб идиси өз ‘үзрин айур.
9. баб. едгүлүк кылмышка өт сав ериг тутузур.
10. баб. билиг укуш ердемин асыгын айур.
11. баб. Китаб аты йөрүгүн йиме авучгалыкын айур.
12. баб. кылық кылынг артакы йасын айур.
13. баб. сөз башы күн тоғды илиг ‘адил сафатын айур.
14. баб. ай толды Күн тоғды илигке келмишин айур.
15. баб айтолды Күн тоғды илигке көрүнмишин айур.
16. баб. ай толды илигке өзи делет ердүкин айур.
17. баб. девлет сифаты қылқы ирселликин айур

18. баб. Күн тоғды илиг ай толдықа өзін белгүртмишин айур.
19. баб. Күн тоғды ‘өдил сифаты нетег ердүкин айур.
20. баб. ай толды илигке су’ал қылмышын айур

Араттын транскрипциясында шилтемеде кайсы баб кайсы кол жазмада жок болгондугу жана бабтардагы айырмалуулуктар да ачык белгиленген. Мисалы, 1-баб Вена нускада жок. Вена нускасындагы 22-баб Наманган нускасында 21-баб болуп келет.

21. баб. илиг жевабы ай толдықа.
22. баб. тил ердемлерин сөз асығларын айур.
23. баб. ай толды везир су’али илиг жевабы.
24. баб. сөзлемеклү едгүрек азу шүк турмақму.
25. баб. Қут қывылықын девлет ирселликин айур.
26. баб. ай толды оғлы өгдүлмишни өтлемишин айур.
27. баб. ай толды илигке қумачу битиг битимишин айур.
28. баб. илиг өгдүлмишни оқып тапуғқа көрүнмишин айур.
29. баб. илиг су’али өгдүлмишке.
30. баб. өгдүлмиш чеваби илигке.
31. баб. өгдүлмиш илигке уқуш сифатын айур.
32. баб. беглер негү тег керекин айур.
33. баб. везирлер негү тег керекин айур.
34. баб. сү башлар ер негү тег керекин айур.
35. баб. улуг хажиб негү тег керекин айур.
36. баб. қапуғ башлар еч негү тег керекин айур.
37. баб. йалавач негү тег керекин айур.
38. баб. битигчи ылымға негү керекин айур.
39. баб. ағыжы негү тег керекин айур.
40. баб. аш башжысы хон-салар негү тег керекин айур.
41. баб. идишжилер башы шерабдар негү тег керекин айур.
42. баб. тапуғжылар хакқы беглер өзе негү ердүкин айур.
43. баб. илиг су’аллеринге өгдүлмиш севабларын айур.
44. баб. Күн тоғды илиг одғурмышқа битиг ыдмышын айур.
45. баб. Өгдүлмиш одғурмыш тапа бармышын айур.
46. баб. Өгдүлмиш одғурмыш бирле муназара қылмышын айур.
47. баб. Өгдүлмиш Одғурмышны оқымышын айур.
48. баб¹. дүния ердемін асығын йасын хабәр бирүр.
49. баб. одғурмыш өгдүлмишке дүнианың мүнин ‘айибларын айур.

¹ 48-баб Н.,К. нускаларында жок. 56, 57-бабдар В. нускасында жок. 58-баб В. жана К. нускаларында жок.

50. баб. өгдүлмиш одғурмышка фани дүнья бирле баки 'икби қазғанғусын айур.
51. баб. одғурмыш илигке пенд итип ыдмышын айур.
52. баб. илиг одғурмышка икинч йолы битиг ыдмышын айур.
53. баб. өгдүлмиш одғурмыш бирле икинч муназара қылмышын айур.
54. баб. беглерге тапынмақ төрүсин тоқусын айур.
55. баб. қапуғдақы ер ат бирле негү тег тирилгүсин айур.
56. баб. қара будун бирле негү тег қатылғусын айур.
57. баб. 'алевилер бирле нетег қатылғусын айур.
58. баб. 'илим адамлары бирле қатылмақын айур йиме отачылар, му'аззимлер, му'аббирлер, мүнежжиимлер, ша'ирлер, тарығчылар, игдишчилер, узлар, чығайлар бирле қатылмақ негү тег керекин кереклекин айур.
59. баб. евлик алмақ оғул қыз игидмекни айур.
60. баб. елиг асрақыларығ нетек тутғусын айур.
61. баб. ашқа оқымақ хем барғу бармағусын айур.
62. баб. ашқа барса негү тег йигүсин йимегүсин айур.
63. баб ¹. йумғықа ақымақ бейаны қылынур.
64. баб. одғурмыш дүньяны йирип 'айибларын айтып қана'ат өгмишин айур.
65. баб. ғафиллықтын аданмақ бейақы қылынур.
66. баб. өгдүлмиш одғурмышны зийарет үчүн оқығалы бармышын айур.
67. баб. одғурмыш илиг тапа келмишин айур.
68. баб. одғурмыш илигке пенд бирмишин айур.
69. баб. өгдүлмиш илигке ил итгү төрүсин айур.
70. баб. өгдүлмиш өкүнүп тевбеқа оғрамышын айур.
71. баб. кишиликке кишилик йанут қылмақын айур.
72. баб. одғурмыш иглиг болуп өгдүлмишин оқымышын айур.
73. баб. одғурмыш түш кармишин айур.
74. баб². одғурмыш түшин га'та бир қылмышын айур.
75. баб. одғурмыш өгдүлмишке ренд бирмишин айур.
76. баб. өгдүлмиш илигке одғурмыш иглемишин айур.
77. баб. өгдүлмиш қадашы тапа бармышын айур.
78. баб. өгдүлмиш одғурмышка йас тутмышын айур.

¹ 63, 65-бабдар. Н., К нускаларында жок.

² 74, 75-бабдар В. нускада жок, 76-баб В. жана К. нускаларында жок. 78, 80, 82 бабдар В. нускада жок.

79. баб. тириглик йава қылмышқа өкүнмекин айур.
 80. баб. Йусуф чалбашы йигитликке өкүнүп авучғалықын айур.
 81. баб. өдлек артақын достлар жефасын айур.
 82. баб. китаб идиси өзинге пенд бирин өз үзрин қолур.

К.Каримовдун транскрипциясы боюнча мазмундардын бери-
 лиши:

Фихрасти абваб:

Бисмиллахи-р-рахмани р-рахим

- баб. Китаб башы йети кавакиб он эки буруж.
 баб. Йыңлуқ ағырлықын айур.
 баб. Тил эрдемин асғын, йасын айур.
 баб. Китаб идиси өз үзрын айур.
 баб. Эдгү өт савны сөзләйүр.
 3а баб. Билиг, оқуш эрдәмин асғын айур.
 баб. Китабның түзүгин, авучғалықын айур.
 баб. Қылык, қылынч артақы йасын айур.
 баб. Китаб башы Күнтуғды ьадл сөзи.
 баб. Айтолды Күнтуғдықа кәлмиши байаны.
 баб. Айтолды Күнтуғды элигкә көрүнмиши байаны.
 баб. Айтолды элигкә давлат эрдүкин байанын айур.
 3б баб. Йана давлат сифаты эрдәмин айур.
 баб. Йана давлат йавалықы ирсәлликин айур.
 баб. Күнтуғды элиг Айтолдықа өзин билгүтүр.
 баб. Күнтуғды ьадл сифаты меңү билигин уктурур.
 баб. Айтолды савалы элигкә.
 баб. Элиг жавабы Айтолдықа.
 баб. Сөзләмәк-му эдгү йа шүк турмақ байаны қылу.
 4а баб. Қут қывылықын давлат йайиғлықын айур.
 баб. Айтолды оғлықа насихат қылурын айур.
 баб. Айтолды элигкә кумару битиг қодмышын айур.
 баб. Элиг Өгдүлмишни үндәмиши сөзи.
 баб. Элиг савалы Өгдүлмишкә.
 баб. Өгдүлмиш жавабы элигкә.
 баб. Укуш орны сувраты айлу.
 4б баб. Бәгләр нәкү-тәг кәрәкин айур.
 баб. Вазирлар нәкү-тәг кәрәкин айур.
 баб. Исфахсалар кәкү-тәг керәкин айур.

- баб. Ҳажиб нэку-тэг кэрэкин айур.
баб. Пардадар нэку-тэг кэрэкин айур.
баб. Йалавач нэку-тэг кэрэкин айур.
5a баб. Битигчи ылымға нэку-тэг кэрэкин айур.
баб. Хазинадар нэку-тэг кэрэкин айур.
баб. Хансалар нэку-тэг кэрэкин айур.
баб. Шарабдар нэку-тэг кэрэкин айур.
баб. Тануғчылар хақы бэглэр үзэ нэку Эрдукин (айур).
баб. Элиг савалы Өгдүлмишкә.
баб. Кунтуғды Өгдүлмишкә битиг ыдмышы.
баб. Өгдүлмиш Одғурмыш тапа бармышы.
баб. Өгдүлмиш Одғурмыш бирләки муназарасы.
баб. Дунйа эрдэмин асғын йасын хабар бэрүр.
баб. Йана дунйа муны ыйбларыны айур.
баб. Фаны дунйа бирла бакы ыуқба қазғанмақны айур.
баб. Элиг битигиниң жавабын ыдур.
баб. Элиг Өгдүлмишни Одғурмышкә элчи ыдмышы.
баб. Экинч бар муназара байаны қылыур.
6a баб. Бэглэр тапғы төрүсин тоқусын айур.
баб. Қамуғдақы эрэт сухбатлары айлу. (айур ?)
баб. Эвлүк нэ-тэг алғусын оғул-қыз игтүлөгү нэ-тэг кэрэкин айур.
баб. Раыйатлар бирләки сухбат сөзи.
баб. Ашқа барғу бармағу сөзи.
баб. Тэрги адаблар байаны қылыну.р.
баб. Йумқықа оқымақ байаны қылыну.р.
66 баб. Фаны ыаламдын ириб бакы тэпләмәк сөзи.
баб. Гафиллықдын уданмақ байаны қылыну.р.
баб. Элиг Өгдүлмишни зийарат үчүн ыдмышы.
баб. Одғурмыш элигкә кэлмиши сөзү.
баб. Одғурмыш элигкә насихат қылмышы сөзи.
баб. Эл абаданлығы асғын айур.
баб. Өгдүлмиш өкүнүб тавбақи ограмышы.
7a баб. Эдгүлүк қылмыққа йанутын айур.
баб. Одғурмыш иглиг болуб Өгдүлмишни оқымышыны айур валлалағм.
баб. Одғурмыш түш көрмиши байаны айур.
баб. Өгдүлмиш қадашы тана бармышыны айур.
баб. Фаны дунйака арылыб тириглик йава болмышы.
баб. Замана бывасыны достлар жафасын айур.

Ошентип, үч авторлордун транскрипциясын дагы мазмундардын саны да бирдей эмес. Мисалы, В.В.Радловдо Каир, Вена нускалары 73 бабдан турса Араттын транскрипциясында 82, К.Каримовдо 67 баб белгиленет.

Бисмиллахи-р-рахмани р-рахим

I

ТЕҢРИ АЗЕВ АЖАЛ АДВИН АЙУР (ТЕҢРИ, АЗАП АЖАЛ ЖӨНҮНДӨ АЙТАР)

1. байат аты бирле сөзүг башладым
төрүткен егидген кечирген идим
2. өкүш өгдү бирле түмөн миң сана
уған бир байатка аңар йок фана
3. йағыз йер йашыл көк күн ай бирле түн
төрүтти калайык өд өдлек бу күн
4. тиледи төрөттү бу болмыш камуғ
бир ок бол теди болды қолмыш камуғ

1. Р.- пайат ады перле сөзүк пашладым төрүткен егиткен кежүрген идим; А.- байат аты бирле сөзүг башладым, төрүткен игидген кечүрген идим; К.Каримовдун транскрипциясында бу баб жок. ДТС.-байат – кудай, алла-таала, жараткан.

**Кыргызча: Кудайдын аты менен сөздү баштадым,
жараткан колдогон кечиргин эгем.**

2. Р.- өгүш өкти пирле телим миң сена, оған пир пайатка аңар йок фена; А.- өкүш өкди бирле түмөн миңг сена, уған бир байатка аңар йок фена; Каримовдо ушул бабдан башталат: окуш өгди бирле түмөн миң сана, уған бир байатка аңар йок фана. ДТС.-өкүш // үкүш – көп; өгди // өгдү – макта; егид // игид көтөрүү, тургузуу, колдоо.

**Кыргызча: Көп мактоолор менен түмөн миң сана,
бир кудайдан башка жок паана.**

3. Р.- пағыс йер йажыл көк, күн ай пирле түн, төрөтти халайык өт өтлек пүгүн; А.- йағыз йир йашыл көк күн ай бирле түн, төрүтти

халайык өд өдлек бу күн; К.- йағыз йэр йашыл көк күн ай бирлэ түн, түрүттү халайык өд өдлөк бу күн. ДТС йер // йир – жер; йағыз-күрөн кара жер.

Кыргызча: Кара жер, көк асман күн, ай менен түн, жаратты калайыкты, доорду бу күн.

4. Р.- тиледи төрөттү пу полмыш камук, пир-өк теди, полды колмыш камуук; А.- тиледи төрүттү бү болмыш камуғ, бирок бол тиди болды колмыш камуғ. ДТС.-төрү – төрөлүү, пайда болуу, төрүт – жаратуу; салыш. төрөт – кырг. төрөт.

Кыргызча: тиледи, жаратты бу болмуштун баарын бир өзүң акылман бол деди баардык ишке.

5. камуғ барча муңлуғ төрүтүл миша
муңу йок иди бир аңар йок эши
6. ай ерклиғ уған меңу муңсуз байат
йарамас сениңдин адыңқа бу ат
7. улуғлуғ сеңа ал бедүклүк саңа
сениңдин адың йок саңа туш теңе
8. айа бир бирикмес саңа бир адын
камуғ ашнуда сен сен өңдүн кидин

5. Р- камуғ парча муңлук төредил мижи, муңу йок иди пир аңар йок ежи; А.- камуғ барча муңлуғ төрүтүл миши, муңгы йок иди бир аңар йок иши; К.- камуғ барча муңлуғ төрүтүлмиши, муңы йок иди биранар йок эши. Наманган кол жазмасында төрүдилмиши делип т//д тыбыштары алмашып келет. ДТС.-төрүтүл = > төрү = төрө = < төрөлүү, жарыкка келүү жаралуу.

Кыргызча: баардыгын мундуу жаратылган, муну жок эгем бирөө анын жок эши.

6. Р.- ай ерклик Оған меңу муңзус пайат, йарамас сениңдин адыңға пу ат; А.- ай ерклиғ уған меңу муңсуз байат, йарамас сениңдин адыңқа бу ат; К.- эй ерклиғ уған меңу муңсуз байат, йарамас сениңдин адыңқа бу ат. ДТС.-ерклиғ // ирклиғ – бийлик, меңу // меңгү // миңигүү // миңгү – түбөлүк

**Кыргызча: Эй эриктүү кадырман түбөлүк муңсуз кудай
жарабас өзүңдөн башкага бул ат.**

7. Р.- улуклук саңа ол педүклүк саңа, сен-өк сен адын йок саңа тут теңе; А.- улуглук санга ол бедүклүк санга, есингдин адын йок санг туш тенге; К.- улуглук сэң-ул бөдүглүк сэңэ, сэниндин адын йок сэңэ түш тэң-э. ДТС.- ата. атоо, ат берүү ада < адың түрүндө транскрипцияланышы – башка, башкача, бөлөкчө деген мааниде.

**Кыргызча: Улуулук сага, бийиктик сага
сага теңдеш ат жок, сага туш тен.**

8. Р.- аяа пир, пирикмес саңа пир адын, камуғ ашнуда сен, сен өңдин кедин; А.- аяа бир бирикмес санга бир адын, камуғ ашнуда сен сен өңгдүн кидин; К.- аяа бир бирикмэз сэңэ түш бир адын, камуғ ашнуда-сэң өңдүн кэдин. Каир нускасында бирикмес сөзүнүн аягында «с» тыбышы жазалган.

Кыргызча:

9. Сақышка қатылмаз сениң бирликиң
төзү неңке йетти бу ерклиғликиң
10. сезиксиз бир ок сен ай меңү ачу
катылмаз қарылмаз сақышқа сачу
11. ай ич таш билиғли ай хаққул йақын
көзүмден йырақ сен көңүлке йақын
12. барың белгүлүк сен күн ай тег йаруқ
нетегликке йеткү көңүл өгдү йоқ

9. Р.- сағышка кадылмас сениң пирлигин, төзү игиге йетти еркликлигин; А.- сақышқа қатылмаз сенинг бирликин, төзү неңке йетти бу ерклиғликин; К.- сақышқа қатылмаз сэниң бирликиң, түзү нэңгэ йэтти бу эрклиғликиң. Бул бабта Каир кол жазмасында «қатылмаз» деген сөздүн аягы с тыбышы, «төзү» сөзү «төсү» формасында жазылган. ДТС. сақыш-эсеп, сан; төзи // төзү – баары, бардыгы, бүткүл; бирлик – бир өзү, жалгыз гана өзү деген мааниде.

**Кыргызча: Сан жетпейт (санап болбос) сенин бир (жалгыз)
экенинди бардык нерселерге жетти (тийди) бу
эркин.**

10. Р.- сезиксис пир ок сен, ай менү ачу, кадылмас карылмас сагышка үчү; А.- сезиксис бир ок сен ай менгү ачу, катылмас карылмас сагышка сачу; К.- сезигсиз бир-өк-сән э мәнү ачу, катылмас карылмас сагышка сэчү. Рдун транскрипциясында «з» тыбышы менен келген сөздөрдүн көбү «с» тыбышы менен берилет.

Кыргызча: Шексиз бир өзүңсүз жараткан о! түбөлүк ата, катышпас сурагыңа (эч бир жан) аралашпас.

11. Р.- ай ич таш пиликлик ай хак ул-йагын, көзүмдин йырак сен көңүлгө йагын; А.- ай ич таш билигли ай хақку л-йакин, көзүмдө йырак сен көнгүлкө йакын; К.- эй ич таш билигли э хақкул йакын көзүмдө йырак-сән көңүлдө йакын.

Кыргызча: Эй! ички, тышкы сырларды билүүчү э! акыйкатка жакын, көзүмдөн ырааксың, көңүлгө жакынсың.

12. Р.- парың келгүлүк, сен күн айдын йарук, недекликке йедер көңүл өк-те йок; А.- барыңг белгүлүг сен күн ай тег йарук, нетегликке йетгү көнгүл өгдө йок; К.- барың белгүлүк-сән күн ай тэ йарук, нэтэгликкэ йэтчү көңүл өгдө йок. ДТС.- белгүлүк - белгилүү; өгди // өгдү – алкыш алкоо, мактоо; өг – алкыш.

Кыргызча: баарына белгилүүсүң күн, айдай жарык кандайлыгына жетүү (түшүнүү) көңүл, ойдо жок.

13. не ерседин ермез сениң бирликин
не ерселериг сен төрүттүң сениң

14. камуғ сен төрүттүң не ерселериг
йокадур не ерсе сен өг сен тириг

15. төрүтгөн барыңга төрүтмиш танук
төримиш еки бир тануку ануқ

16. аның оқшағы йок азу меңзеги
нетегликке йетмез халайық өги

13. Р.- не ерседин ермес сениң пирлигиң, не ерзелериң сен төрөткен сениң; А.- не ерседин ермес сенинг бирликин, не ерселериг сен төрүттүңг сенинг; К.- нэ эрсэдин эрмэс сэниң бирликин, не

эрсэлэриг сэн төрүттүң сэниң. Р.дагы кол жазмада *ермес*. Каир кол жазмасында төрүттүң Наманганкол жазмасында төрөдген. ДТС.- төрү – төрөлүү, жарыкка келүү; төрүт = (аркылуу буйрук этиш).

Кыргызча: нерселердин (жыйындысы) эмес сенин бирдигиң ар нерселерди сен жараттың (ал) сеники.

14. Р.- Қамук сен төрөттиң не-ерселерик, йоғалур не-ерзе сен өк сен тирик; А.- қамуғ сен төрүттүңг не ерселериг, йоқадур не ерсе сен өк сен тириг; К.- қамуғ сэн төрүттүң нэ эрсэлэриг, йоқадур не эрсэ сэн-өк сэн ириг. ДТС.-өг // өк. Бул бабда аныктагыч бөлүкчө маани-синде: салыш: ДТС: анта айгучн йеме бен-өк эртим – анда да кеңешчи мен элем да.

Кыргызча: бардыгын сен жараттың ар нерселерди, жоголор ар нерселер, сен ээсин, сен тирүү (түбөлүк сен каларсын).

15. Р.- төрөткен пириңге төремиш танук, төремиш иги пир тануғы ануқ; А.- төрүтгөн барыңга төрүтмиш танук, төремиш ики бир тануқы ануқ; К.- төрүтгән барыңга төрүтмыш танук, төрүтмиш эки бир тануқы ануқ. ДТС.-тануқ – күбө, кепил.

Кыргызча: жараткан баарына белги берип танук жараткан эки бир белгини бергени анык.

16. Р.- аңар окшағы йок йүзи меңзеги, недекликке текмес өзү меңзеги; А.- аның окшағы йоқ азу мензеге, нетегликке йетмез халайық өги; К.- аның охшағы йок азу меңзэги, нэтэгликкэ йэтмэз хамыййат өги. Бул бабда Р.-дун транскрипциясында «халайық» деген сөз жок. Аны К.ов хамыййат түрүндө берген. ДТС.- халайык (ар.) калайык; азу – же (байламта); меңзе – окшошуу, окшогон.

Кыргызча: теңдеш жок же бир өзүңө окшогон, канткенде да жетпес эч бирөөнүн оюу (акылы).

17. йорумас не йатмас удымас одуг
не меңзег не йаңзаг көтүрмес бодуг

18. кедин өндүн ермез не солдын онун
не астын не үстүн не отру орун

19. орун ол төрүтти орун йоқ аңар
аныңсыз орун йоқ бүтүн бол муңар

ай сырқа йақын ай көңүлке едиз
танук ол саңа барча сураат бедиз

17. Р.- йорымас, не йатмас, удымас одук, не меңзек не йаңзак кедүрмес подук; А.- йорымаз не йатмаз удымаз одуғ, не менгзег не йаңзағ көтүрмез бодуғ; К.- йурымаз йа йатмаз удымаз удуг, йа мәнзэг йа йаңзағ көтүрмәз бодуғ; ДТС.-одук // удуг – сергек, ойгоо; Каир ну-скасында йорумас, йатмас, удымас формасында сөздүн аягы каткалаң «с» тыбышы менен берилет. Калган кол жазмаларда «з» тыбышы аркылуу жазылган. Мындай учурлар көчүрмөчүлөрдүн өзгөчөлүк түрүнө байланыштуу болушу мүмкүн.

**Кыргызча: жүрбөс жана татпас, уктабас сергек,
же менсинген мүнөзү жок көтөрбөс боюн.**

18. Р.- кедин, өндин ермес не солдын ондун, не астын не үстин не удру орун; А.- кидин өнгдүн ермез не солдын онгун, не астын не үстүн не отру орун; К.- кэдин өндүн эрмәз йа солдын өнүн, йа астын йа үстүн йа отру орун. ДТС.- кедин – артынан, салыш: кижигеси-нен; кейин // кийин. Наманган кол жазмасынын 18-бабында «астын», «үстүн» деген сөздөр «асдын», үстүн түрүндө т // д тыбыштары алмашып жазылган.

**Кыргызча: арттан, алдыдан да эмес, солдон ондон да же
астынан же үстүнөн да отурган орду жери да
жоктур.**

19. Р.- ачун ол төрөтти, орун йок анар, аныңсыс орун йок, пүдүн пол муңар; А.- орун ол төрүтти орун йок ангар, аныңсиз орун йок бүтүн бол мунгар; К.- орун ул төрүтти орун йок анар, аныңсыз орун йок муқирр бол муңар. Наманган кол жазмасында: ачун ол төрөдти формасында жазылса, Каир, Вена кол жазмаларында төрүт(т) и; ДТС.-төрүт > төрү; бүтүн бол // бүдүн бол.

**Кыргызча: орунду (жерди) ал жаратты, бирок орду жок
анын, аның орду (жер) жок (ансыз жер
жарылбайт) муну билүү парыз.**

20. Р.- хазырға йағын сен, көңүлдин едис, танук ол саңа парча сураат едис. А.- ай сырқа йақын ай көңүлке едиз, танук ол санга барча шурет бедиз; К.-э сырқа йақын эй көңүлкә адыз, танук-ул сәңә барчы суврат бәдиз. ДТС.-сир – ар. сыр, кырка айсын – сырға жакын: едиз – едүз – бийик. кырг.

**Кыргызча Э! сырга жакын көңүлгө бийик (азиз?)
таанымал ал баарыңа сага сүрөтү билгидир.**

21. төрүттүң түмөн миң бу сансыз тириг
йазы, таг, теңиз көтки опры йериг
22. йашыл көк безедин түмөн йулдузун
кара түн йаруттун йарук күндүзүн
23. учуглы йорыглы тыныглы нече
тирилгү сениндин болуп бир (?) жеп иче
24. едиз аршта алтын сереге теги
төзү барча муклуғ саңа ай еди

21. Р.- төрөттин түмөн миң пу сансыс тирик, йазы, так текис, көктин удру йерик; А.- төрүттүнг түмөн минг бу сансыз тириг, йазы таг тенгиз көтки опры йириг; К.- төрүттүң түмөн мың бу сансыз тириг, йазы таг тэңиз күтки обры йэриг; ДТС.- үдре // үдра – чоңойуу, узаруу.

Кыргызча: Жараттың түмөн миң бу сансыз тирүүнү, жазы (жайык) тоо, деңиз, дөбө чуңкур жерди (жерлерди).

22. Р.- йажыл көк пезедин түмөн йулдузын, кара түн йаруттун йарук күндүзин. А.- йашыл көк безединг түмөн йулдузун, кара түн йаруттинг йарук күндүзүн; К.- йашыл көк безедин түмөн йулдузун, кара түн йаруттун йарук күндүзүн; ДТС.- йарут// йарыт < йару // йары – жаркыроо.

Кыргызча: Жашыл (көк) асманды кооздодун түмөн жылдыз менен кара түндү жарык кылдың күндүзгүдөй (жарык).

23. Р.- учуклы йорыклы тыныклы нече, тирилгү сениндин полуп пир нече; А.- учуглы йорыген тыныглы нече, тирилгү сениндин булуп бир иче; К.- учуглы йоруғлы тыныглы нэчэ, тирилгү сэниндин булуб йэр ичэ. ДТС.- йе – же, ич – ич: жеп ич=+ е (а).

Кыргызча: Учкандардын, жүргөндөрдүн (баскандардын) нечен, тиричилиги сенден болуп жеп, ичээр.

24. Р.- едис арштын алдын карага теги, төзү парча муңлук саңа саңа, ай иди; А.- едиз ‘аршта алын серақа теги, төзү барча мунглуғ

сине ай иди; К.- эдиз ‘аршта алын сарака тэги, турур барча муңлуғ
сине эй иди. ДТС.- едиз // ебиз – бийик; тэзи // төзи – баары, барлыгы.

**Кыргызча: Бийик арышта алтын сереге дейин (чейин),
баарысы сага айтар мунун эгем.**

25. айа бирке бүтмиш дилиң бирле өг
көңил бүтти шексиз амул тутғыл өг
26. нетегликке кирме күдзгил көңүл
барыңа бүтүн болғыл амул амул
27. қалы канчаға кирме тутғыл өзүң
қалы канчасыз бил узатма сөзүң
28. ей муңсуз идим сен бу муңлуғ кулуғ
суйирқап кечиргил йазуқын қамуғ

25. Р.- айа пирге пүтмиш тилиң пирле өк, көңүл пүтти шексиз,
амул туткыл ок; А.- айа бирке бүтмиш тилиңг бтрле өг, көңүл бүтти
шексиз амул тутғыл өг; К.- айа бирке бүтмиш билиг бирлэ өг, көңүл
бүтти шаксыз амул тутғыл өг. ДТС.-амр // амыр – жакшы көрүү, сүйүү;
амру – дайыма, түбөлүк; амул – (кырг. амыр // мамыр) – тынчтык,
тынчтануу.

**Кыргызча: Эй, теңиринин бирлигине ишенгендер, билим
менен акылдуу бол көңүл шексиз (ишенди)
амыр бүт ойунду (көңүлүңдү таза карма).**

26. Р.- недекликке кирме күзеткил көңүл парынга мукыр
полғыл амул амул; А.- нетегликке кирме күдзгил көңүл барынга
бүтүн болғыл амул амул; К.- нэтэгликкэ кирмэ көдзгил көңүл
барынга бүтүн болғыл эмрүл амул; ДТС.- күдз = күзөтүү, сактоо;
күдзгил > / күд= (кырг. күт) күдзгил көңүл-ниетинди (көңүлүңдү)
сакта.

**Кыргызча: Эмнелигин билбесең, көңүлүңү күзөт, (көңүлүңдү
түз карма) баарына бирдей болгун, өзүңдү түз
туткун**

27. Р.- Халы канчаға кирме! туткыл өзүң!, Халы канчасыз пил
узатма сөзүң!; А.- қалы қанчақа кирме тутғыл өзүңг, қалы қанчасыз

бил узатма сөзүңг; К.- калы канчака кирмэ тутғыл өзүң, калы канчасыз бил узатма сөзүң.

Кыргызча: Кандай, каерде деп сүрүштүрбө, туткун өзүңдү, кандай, каерде дебестен сөзүңдү узартпа.

28. Р.- ай муңзус идим сен пу муңдук кулук, сойургап кечүргил йазуғын камук; А.- ай мунгсуз идим сен бу мунглуғ кулуғ, суйуркап кечүргил йазуқын камуг; К.- э муңсуз идим сен бу муңлуг кулуғ, суйуркаб кэчүргил йазуқын камуғ; ДТС.- куллуғ // куллук – кулдуу, кулчулук.

Кыргызча: Эй муңсуз эгем! сен бу муңдуу кулунду, эркелесе кечиргин жазығын кечиргин баарын.

29. сеңар-ок сығындым умунчум саңа
муңадмыш йеримде елиг тут маңа

30. севүг савчы бирле копурғыл мени
елиг туттагы қыл көңилик күни

31. төзү төрт ешиңе түмен миң салам
тегүргил кесүксүз туташы улам

32. улуг күнде көрkit аларның йүзин
елиг туттачы қылғыл едғү сөзин

29.Р.- Саңа ок сығындым умунчум саңа, муңатмыш йеримди елик тут маңа; А.- сангар оқ сығындым умынчым санга, мунгадмыш йиримде елиг тут манга; К.- сэнэр-оқ сығындым умунчум сэнэ, муңадмыш йэримдэ элиг тут мэңэ; ДТС.- сығын=(кырг. сыйын); муңат // муңад – кардар болуу, зарылуу. Бул баптын мааниси: тозокко түшсөм, колумдан тартып чыгар деген мааниде.

Кыргызча: Бир өзүңө сыйыным, үмүтүм сенде, муңга түшкөн жеримде менин колумдан карма.

30.Р.- Севүк савчы пирле кобарғыл мени, елик туттачы қыл көңилик күни; А.- севүг савчы бирле копурғыл мини, елиг туттачы қыл көн илик күни; К.- сэвүг савчы бирлэ копурғыл мэни, элиг туттачы қыл көңилик күни; ДТС.- севиг // севүг // севүк – сүйүү, жакшы көрүү; сав – сөз, акыл насият, савчы – пайгамбар, олуя.

**Кыргызча: Сүйүктүү пайгамбарым менен колдо мени
колумдан тутуучу кыл кыйамат күнү.**

31.Р.- Аның төрт ежиге түмөн миң салам, тегүрзү кезүксүз
тутажы улам; А.- төзү төрт Эшинге түмөн минг селам, тегүргил
кесүксүз туташы улам; К.- түзү төрт Эшингө түмөн мың салам,
тегүргил кэсүгсүз туташы улам; ДТС.-төзи // төзү – баары, баардыгы.

**Кыргызча: Баарыңа төрт эшине түмөн миң салам, тийсин
кесиксиз [үзгүлтүксүз] туташ улам.**

32.Р.- улук күндө көргит аларның йүзүн, елик туттачы кылғыл
еткү сөзүн. А.- улуғ күндө көрkit аларның йүзин елиг тутаттчы
кылғыл едгү сөзүн; К.- улуғ күндө көргит уларның йүзүн, элиг тутачы
кылғыл эдгү сөзин; ДТС.-көргит // көргүт // көркүт – көрсөт.

**Кыргызча: Улуу күндө көрсөт алардын жүзүн (улуу күн –
орозо айы), тутуучу кылгын колго акылман
сөзүн.**

33. сени ердүгүн тег өгүмез өзүм
сени сенмет өггил кесилди сөзүм

II

ЙАЛАВАЧ АЛЕХИССАЛАМ ӨГДИСИН АЙУР

**(Кыргызча: Пайгамбар алейха ‘ссаламга
алкыш айтар).**

34. севүч савчы ыдты бағырсақ иди
будунда талусы кишиде кези

35. йула ерди халққа қараңгу түни
йаруқлуқы йедти йарутты сени

36. оқытчы олерди байаттын сана
сен өтрү көни йолқа кирдин тона

33.Р.- сени ердүгүн тек өгүмес өзүм, сени сен мадх өккил
кезилди сөзүм; А.- сени ердүкүңг тег өгүмез өзүм, сени сенмет өггил
кесилди сөзүм; К.- сәни эрдүкүң-тэг өгүмэз өзүм, сәни сән-мэт өггил
кэсилди сөзү; ДТС.- тег (послелог) кыргызча =дай бөлүкчөсүнө туура
келет. сенин ердигиндей; өк – мактоо, урматтоо.

Кыргызча: Сенин урматыңды даңазалоого кудрет жетпейт, сени сенин (өзүңдү өзүн) даңазала сөзүмдү бүтүм (кесилди сөзүм).

34.Р.- севүк савчы ытты пағырзак иди, пудунда талузы кижиде кеди; А.- севүч савчы ытты бағырсақ иди, будунда талусы кишиде кеди; К.- севүч савчы ытты бағырсақ иди будунда талусы кишиде кәди; ДТС.- севиг // севүч, севүк // севүк < сев- - сүй < севүч – сүйүү; бакырсақ – ак көңүл, ак пейил талу тандалган, өзгөчө.

Кыргызча: Жиберди сүйүктүү кенешчи ак көңүл (ак пейил) эгемди (расул пайгамбар) будундар кишилер ?

35.Р.- йула ерди халкка караңу түни, йаруклуғы пасты, йарутту сени; А.- йула ерди халкка карангу түни, йаруклуқы йадты йарутты сини; К.- йула эрди халкка каранку тини, йаруклуқы йадти йарутты сәни; ДТС.-йула – шам, билик.

Кыргызча: Шам элең калкка карангы түнү, жарыгы жетти (тийди) жаркыратты сени

36.Р.- оғычы ол ерди пайаттын саңа, сен удру көни йолға кирдин төңе; А.- оқычы ол ерди байаттын санга, сан өтрү көни йолка кирдинг тонга. К.- оқытчы ул эрди байатдын сәңә, сен өтрү көни йолка кирдин тоңа. ДТС.-оқытчы – үгүтчү, насыятчы.

Кыргызча: Кудайдын кабарчысы эле сага, сен өтө туура жолго кирдин баатырча.

37. атасын анасын йулуғ кылды ол
тилек үммет ерди айу берди йол

38. күнүн йемеди көр түнүн йатмады
сени қолды рабда адын қолмады

39. сени қолды түн күн бу емгек биле
аны өг сен емди севинчин тиле

40. қамуғ қадғусы ерди үммет үчүн
қутулмақ тилер ерди рахат үчүн

37. Р.- адазын аназын йолук қылды ол, тилек үммет ерди аңа перди йол; А.- атасын анасын йулуғ қылды ол, тилек үммет ерди айу

бирди йол; К.- атасын анасын йулуғ кылды ул, тилэк уммат эрди айу
бәрди йол; ДТС.- йулуғ, йулуғ бол – өзүн курмандыкка берүү, өзүн
кенил тутуу.

38. Р.- күнүн аш йемеди түнүн йатмады, сени колду рабтын
пдын колмады; А.- күнүн йимеди көр түнүн йатмады, сени колды
рабда адын колмады; К.- күнүн йэмеди көр түнүн йатмады, сени
кулды рабда адын кулмады; ДТС.- қол – суроо, өтүнүү.

**Кыргызча: Күндүзү жебеди көр, түнүн жатпады рабдан
сени сурады башканы сурабады.**

39. Р.- сени колду түн күн пу эмгек пиле, аны ок сен емди
сөвүнчин тиле; А.- сени колды түн күн бу эмгек биле, аны өг сен емди
сөвинчин тиле; К.- сени кулды түн күн бу эмгек биле, аны өг сэн эмди
сөвүнчин тиле; ДТС.-өг – ойлоо, акыл эс.

**Кыргызча: Сени тиледи күнү түн бу эмгек менен, аны
ойлоп сен эми сүймөндүгүн тиле.**

40. Р.- камук каткузы ерди үммет үчүн, кудулмак тилер ерди
райат үчүн; А.- камуғ қадгусы ерди үммет үчүн, қутулмак тилер ерди
рахат үчүн; К.- камуғ қадғусы эрди уммат учун, қутулмак тилер эрди
рахат үчүн.

**Кыргызча: Бардык кайгыны (санааны) үммөт үчүн,
кутулмак тилер эле рахат үчүн.**

41. атада анада бағырсақ болуп
тилер ерди тутчы байатын колуп
42. байат рахматы ерди халқы өзе
кылынчы сылыг (силиг) (улуг?) ерди кылкы түзе
43. төзүн ерди алчақ кылынчы силиг
увутлуғ бағырсақ акы киң елиг
44. йағыз йер йашыл көкте ерди күсүш
анар бирди теңри ағырлық өкүш

41. Р.- ададын анадын пағырзак полуп, тилер ерди пүтчи
пайаттын колуп; А.- атада анада бағырсақ болуп, тилер ерди тутчы
байатын қолуп; К.- атада анада бағырсақ болуп, тилер эрди тутшы

байатдын кулуб; ДТС.-бағырсақ – мээр, мээримдүү; тутчы – дайыма, үзгүлтүксүз.

Кыргызча: Атадан энеден да боорукер болуп, тилер эле кудайдан дайыма жалбарып.

42. Р.- пайат рахматы ерди халкы өзе, кылынчы улук ерди кылгы түзе; А.- байат рахмети ерди халкы өзе, кылынчы силиг ерди кылкы түзе; К.- байат рахматы эрди халк үзэ, кылынчы силиг эрди кылкы түз-э; ДТС.-өзе // үзе – үстү, үстүдө; кылынч – кылык, жорук.

Кыргызча: Кудайдын рахматы эле калк үстүнөн, иши улуу экен кылыгын түзе.

43. Р.- дост ерди алчакта кылыгы силик, обутлук пағырзақ ағы кең елик; А.- түзүн ерди алчак кылынчы силиг, увутлуг бағырсақ ақы кинг елиг; К.- түзүн эрди алчак кылынчы силиг, о вутлуг бағырсақ ақы кэң элиг; ДТС.- төзүн // түзүн – токтоо, кичипейил, ак пейил; увут – уят < увутлуг – уяттуу; ақы – ак пейил, берешен.

Кыргызча: Түз эле асыл табияттуу жумшак, кушпейил сылык, акылман, мээримдүү, берешен, кенен колдуу.

44. Р.- йағыс йер йажыл көкте ерди көжүш, анар перди тенгри ағырлык өгүш; А.- йағыз йир йашыл көкте ерди күсүш, ангар бирди тенгри ағырлык өкүш; К.- йағыз йэр йашыл көкдэ эрди көшүш, анар бэрди тэнри ағырлык өгүш; ДТС.- күсүш – күсөө, каалоо.

Кыргызча: Йағыз жерде, жашыл көктө каалаганын (өзүңсүз), тенрим сага эсепсиз урмат бериңди.

45. башы ерди өндүн камуғ башчыға
кедин болды тамға камуғ савчықа
46. көңүл бадым емди анын йолунға
севип сөзү туттум бүтүп кавлыңа
47. илахи күдезгил мениң көңлүми
севүг савчы бирле копур коп кумы
48. қыйаматта көркіт толун тег йүзин
элиг туттачы қыл илахи өзін

45. Р.- пажы ерди өңдин қамук пашчыға, кедин полды тамға төзү сивчыға; А.- башы ерди өңдүн қамуғ башчықа, кидин болды тамға қамуғ сивчықа; К.- башы эрди өңдүн қамуғ башчықа, кэдин болды тамға қамуғ сивчықа; ДТС.- кедин – артынан, аркасынан (кырг. кийин).

Кыргызча: Башы эле абалда бардык башчыға, кийин болду тамға (жазуу) бардык расулдарға (пайгамбарларға).

46. Р.-дун транскрипциясында төмөнкүдөй үч баб бар. Булар А., менен К.-дун транскрипциясында жок.

1. севүк чандын ерди севүкрек маңа,
йана-да севүк ползу чандын саңа!
2. йағыс йер танур ерди кылғы емин,
пу сурат ерди көр китепте един.
3. пу йүсни недекте пезезе полур,
качан да педисни адаза полур

Кыргызча:

1. сүйүктүү жандан эле сүйгүлчүктүү мага,
жана да сүйүктүү болсун жаныңа сага.
2. кара жер таныр эле кылгын амин,
бу сүрөт эле китепте аты.
3. бу жүзүн кандай кооздосо болор
качан да көркөмдүгүн атаса болор.

Бул бабдарды Арат өз эмгегинде эскертүү иретинде шилтеме келтирген:

1. севүг ыан-тан ерти севүг-рек манга,
йан-а ма севүг балзу сен-тин санга
2. йагыз йер кенүр (?) ерти кылг-ы емиг
буу сүрет ерүр көр кидабта едиг
3. буу йүз-ми недег те биз-е-се болур
качан ма бедиз-ни адаз-а булур

Ушул бабтардан кийин А., К.тордо 46-баб келет. Р.-көңүл пердим емди аның йолыңа, севүк сөзи туттум пүдүн кавлыңа; А.-көңүл бадым емди аның йолыңга, севиپ сөзи туттум бүтүп кавлыңга; К.-көңүл бадым эмди аның йолыңга сэвиб сөзи туттум бүтүб кавлыңга; ДТС.-севүг // севүк.

Кыргызча: Көңүлүмдү байладым эми анын жолуна, кабыл туттум сөзүн, ишенип кабыл болушуңа.

47. Р.- ыллахы күдескил мениң көңлүүмни, севүк савчы пирле кобар копкумны; А.- илахи күдезгил мениң көңлүми севүг савчы бирле копуру копуумы; К.-илаха көдэзгил мэниң көңлүми сэвүг савчы бирлэ копуру коп ғумы; ДТС.-илэхи ар. о! алла; күдезил // күдезгил – сакта, сактай көр; копуру – тургуз, кобор.

Кыргызча: О, Алла күзөткүн мениң көңүлүмү, сүйүктүү пайгамбарым менен бирге тургуз (кыйаматта жардамдаш).

48. Р.- кыйаматта көргит толун тек йүзин, елик туттачы кыл ыллахы өзин; А.- кыйаматте көрkit толун тег йүзин, элиг туттачы кыл илахи өзин, К.- кыйаматта көргит толун-тэг йүзин, элиг туттачы кыл илаха өзин; ДТС.-толун – толук; илахи – ар. о – Алла.

Кыргызча: Кыйаматта көрсөт толгон айдай анын жүзүн, колдон карматчу кыл илаха Алланын өзүн.

III ТӨРТ САХАБЫНЫҢ ӨГДИСИН АЙУР

Бул бөлүмдүн аты Радловдо: «төрт сахабы фазылатын айур» деп берилсе, Арафатта: «Төрт сахабениң өгдисин айур», Каримовдо: «Фи фазайили асхаби-н-наби ризваналлахи ылайхим» түрүндө берилет.

Кыргызча: Төрт пайгамбардын урматы жөнүндө айтар.

49. аның төрт эши ол авынгу көрүп
кенешчи олар эрди бирле туруп

50. эки кадын эрди күдегү эки
булар эрди өдрүм будунда эги

51. атык эрди ашну камугда оза
байатка бүтүгли көңүл тил түзө

52. йулуғ кылды малы тану жаныны
йалавач себинчи тиледи көни

49. Р.- аның төрт ежи фазылатын көрүп, кеңешчи олар ерди бирле туруп; А.- аның төрт иши ол ахынгу көрүп, кингешчи булар ерди бирле туруп; К.- 48-баб: аның төрт эши-ул авынгу көрүб, кеңешчи булар эрди бирле туруб; ДТС.- авынгу < авын – рахаттануу.

**Кыргызча: Анын төрт эши ал рахат көрүп,
кеңешээр эле алар бирге туруп.**

50. Р.- иги кадын ерди күдегү иги, пулар ерди өтрүм пудунда йеги; А.- ики кадын эрди күдегү ики, булар ерди өдрүм будунда ики; К.- эки кадын эрди күдөгү эки, булар эрди өдрүм будунда эги; ДТС.- кадун // қатун – катын (каныша); өдрүм – тандалган, тандалып чыккан.

**Кыргызча: Экөө кайып бабасы эле, экөө күйөөсү булар
эле будундар ичиндеги мыктылары.**

51. Р.- сыддык ерди ашну камукта өзе, пайатта тануклы көңүл тил түзе; А.- ‘атик ерди ашну камугда оза, байатка бүтүгли көнгүл тил түзе; К.- атик эрди ашну камугда үзө, байатка бүтүгли көңүл тил түз-ө; ДТС.- атык – атактуу; ашну – абалы, алгач.

**Кыргызча: Атык эле баарынын ичинен биринчиси,
(алгачкысы) кудайга бүткүл чын көңүлү, дили
түз.**

52. Р.- йолук калды мал-у тен-ү чаныны, йалавач себинчи тиледи көни; А.- йулуғ кылды малы тени жаныны йалавач себинчи тиледи көни; К.- йулуғ кылды малы таны жаныны, йалавач севүнчи тиледи көни; ДТС.- тану – берүү, (өзүн) курмандык кылууга даяр болуу.

**Кыргызча: Курман кылды малын, жанын тартуулады,
кудайдын сүймөнчүлүгүн тиледи чыныгы.**

53. баса фарук ерди киши өдрүми
тили көңли бир тег будун көдрүми

54. бу эрди басутчы көни динка көрк
шариат динидин көөрүми эшүк

55. баса осман эрди увутлуғ сылығ
кишиде өдүрмиш акы кең элиг
56. фида қылды барын меңин хам өзін
йалавач аңар берди ики қызын

53. Р.- паза фарук ерди кижі өтрүми, тили көңли пир тек будуп көтрүми. А.- баса фарук ерди киши өдрүми тили көңли бир тег будун көдрүми; К.- баса фарук эрди киши өдрүми, тили көңли бир-тэг будун көдрүми; ДТС.- баса – кийин, артынан; фарук – (энчилүү ат); өдүрт // адырт – айырма < адыр – айырмалоо; көдрүм – тандалган.

**Кыргызча: Баса, Фарук эле кишилердин мыктысы, тили, көңүлү бирдей калктан тандалган.
(Эл ичинен тандалып чыккан).**

54.Р.- пу ерди бузутчы көни дин корук, шары'ат динидин көдүрди ежүк (бул бабдын акыркы сабында Радловдун транскрипциясы боюнча шарият диндин эшигин көтөрдү (ачты)) деп түшүнүүгө болот. А.- бу ерди басутчы көни динка көк, шерият йүзиндин китерди ешүк; К.- бу эрди ба сутчы кады динка көрк, шарият йүзиндин кэтәрди әшүк; ДТС.- басытыт – бас, басын, баш ийүү.

Кыргызча: Диндин көркү бу болот аны урматтап баш ийсен, ага шарият диндин эшиги ачык.

55. Р.- паза Осмон ерди обутлук силик, кижиде өдүрмиш ағы кең елик; А.- баса Усман ерди увутлуғ силиг, кишиде өдүрмиш акы кинг елиг; К.- баса эрди Усман овутлуғ силиг, кишиде өдүрүрмиш акы кәң элиг; ДТС.-увут // увут – уят < увутлуғ – уяттуу; силик // силиг // сылык, акы-берешен.

Кыргызча: Баса, Осмон эле уяттуу, сылык адамдар арасында берешен, кенен колдуу.

56. Р.- фыда қылды парын ана ем өзін, йалавач аңа перди иги қызын; А.- фида қылды барын менгин хем өзін, йалавач аңгар бирди ики қызын; К.- фида қылды барын нәңи хам өзін, йалавач аңар бәрди эки қызын. -Сал. ДТС.-видйа (санскр.) – билим, акылмандык (?), фида (ар.) – курман кылуу, өзүн тартулоо.

Кыргызча: Тартуу қылды аға баарысын да өзүн, алла таала аға берди эки қызын.

57. али эрди мунда басақы талу
күр эрсиг йүреклиг меңеси толу
58. ақы эрди элиги йүреки тедүк
билиглиг сақынуқ көр аты бедүк
59. булар эрди дин хам шари'ат көки
булар йүдти кафир түнафик йүки
60. бу төрт эш маңа төрт таду тег туруп
түзүлсе таду чын тириглик болур

57. Р.- Алы ерди мунда пазағы талу, көрерсен йүреклик меңизи толу; А.- 'Али ерди мунда басақы талу, күр ерсиг йүреклиг менгеси толу; К.- Али эрди мунда басақы талу, күр эрсиг йүреклиг мәнәси толу; ДТС.- эрди // ирди < ер // ир – эле; талу – тандалган, мыкты.

Кыргызча: Али эле булардан башка дагы бир мыктысы, коркпос, эр жүрөктүү акылы (мээси) толук.

58. Р.- ағы ерди елки йүреги тезүк, пиликлик сағы йоқ көр ерди пижүк; А.- ақы ерди елчи йүреки тедүк, билиглиг сақынуқ көр аты бедүк. К.- ақы эрди элчи йүрәки бедүг, билиглиг сақынуқ көр аты бэдүг; ДТС.-ақы – колу ачык, кең, берешен; ақы эрди элиги – колу ачык эле, берешен эле колу; елиг – кол, алакан; йүреки тедүк – жүрөккө жетер, жүрөккө жеткен; сақынуқ – акыйкат, чынчыл < сақ – сақ + ын – сактан.

Кыргызча: Берешен эле колу, (жүрөгү) пейли бийик, билимдүү, акыйкат чынчыл аты (заты) бийик.

59. Р.- пулар ерди дин хам шары'ат көги, улар йутты кебир мунафык йүги; А.- булар ерди дин хем шари'ат көки, булар йүдти кафир мұнафик йүки; К.- булар эрди дин хам шари'ат көки, булар йүдти кафир мунафик йүки; ДТС.-көк – өзөк, тамыр, негиз, терек; йүд – жүктөнүү, чыдоо.

Кыргызча: Булар эле дин шариатта ишеничтин тиреги, (булар) алар жүктөндү капырлар, мунафик жүгүн.

60. Р.- пу төрт еш маңа төрт тезүк тек туруп, төзүлсе тадык чан тириклик пулур; А.- бу төрт иш манга төрт таду тег туруп түзүлсе

таду чин тириглик болур; К.- бу төрт эш мэнэ төрт тадуг-тэг турур, түзүлсэ таду чын тириглик болур; ДТС.-таду – мүнөз, нрава; төрт таду – жаратылыштын 4 элементи.

Кыргызча: Бу төрт эш мага табийгаттын төрт элементиндей (болуп) турат (болуп көрүнөт), булар түзүлсө (бириксе) чыныгы тиричилик болор.

61. мениндин буларга үкүш миң салам
тегүргил идим сен кесүксүз улам

62. оларны мениндин севиндүр тучи
улуғ күндө кылғыл элиг туттачы

IV

ЙАРУҚ ЙАЗ ФАЗЛЫН УЛУК БУГРА ХАН ӨГДИСИН АЙУР

63. тогардын эсе келди өңдүн йели
ажун эткүге ачты учмак йолы

64. йағыз йер йыпар толды кафур кетип
безенмек тилер дүния көркин этип

61. Р.- мениндин оларға түмөн миң салам, тэгүр ай идим сен кезиксүс улам; А.- мениндин буларқа өкүш минг селам, тегүргил идим сен кесүксүз улам; К.- мэниндин буларқа өкүш миң салам, тегүргил идим сэн кэсүгсүз улам; ДТС.- өкүш // үкүш – көп; салыш. кырг. үй+мө, үймөлөктө, кесүксүз, кесүксүз туташы улам (кош сөз) – дайыма, үзгүлтүксүз.

Кыргызча: Менден аларга көп миндеген салам, жеткирген эгем сен үздүксүз улам.

62. Р.- оларны мениндин севүндүр түчи, улук күндө кылғыл елик туттачы; А.- оларны мениндин севиндүр тучы, улуғ күндө кылғыл элиг туттачы; К.- уларны мэнигдин сэвүндүр тучы, улуғ күндө кылғыл элиг туттачы.

Кыргызча: Аларды менден сүйүндүр дайым, улуу күндө (кыйамат күндө) кылгын колумдан тутчу (кармоочу).

Бул бөлүмдүн кыргызча аталышы:

IV жарык (жаркыраган) жаздай улуу Бугра (Буура) хан осуятына мактоо айтар¹.

63. Р.- тоғардын өзе келди өңдин йели, ачун еткүге ачты учмак йолу; А.- тоғардын есе келди өңгдүн йили, айун итгүке ачты уштмах йолы; К.- туғардын эсә кәлди өңдүн йэли, ажун этгүкә ачты уштмах йолы; ДТС.- тоғар – чыгыш, эс-үйлөө; ажун – аалам, дүнүйө, жер жүзү.

Кыргызча: Чыгыштан айдарым жаздын жели келди, жарык ачты (кылды) ааламга уччу жолду (бейишке баруучу жолду деген мааниде).

64. Р.- йағыс йер ыпар толды кебүр кедип, безенмек тилер дүние көргин ыдып; А.- йағыз йир йыпар толды толды кафур китип, безенмек тилер дүния көркин итип; К.- йағыз йэр йыпар толды кафур кәтиб, бэзэнмек тилэр дүния көркин этиб; ДТС.-йағыз йер – күрөң (кара) жер.

Кыргызча: Кара жерге жыпар толду капыр кетип, кооздук тилеп дүнүйөнүн көркүн ачып.

65. Эринчиг кышыг сүрди йазкы эсин
йарук йаз йана курды давлет йасын

66. йашык йанды болғай йана орныңа
балык кудрықандын қозы бурнықа

67. курумыш йыгачлар тонанды йашыл
безенди йапун ал сарыг көк қызыл

68. йағыз йер йашыл торку йүзке бады
қытай арқышы йатты тавгач эди

65. Р.- андын кйн йажык сүрдү йаскы изин, йарук йас йана курду давлат йажын. Бул бабтын 1-сабында Каир, Намангандагы кол жазмадагы «эринчиг кышыг» деген сөз айкаш «андын кйн йажык»

¹ IV бөлүм Наманган кол жазмасында «Ли хақан-ил-ажалл-ил-музаффар-ил муаййад насир-ул-хаққ ва-д-дин Тавгач улуг Бугра Қарахан аба Али Хасан бимин Арсланхан рахматуллахи ыалайхим» делип берилген. Караңыз: Каримов К. Кутадғу билиг, 72-б.

деген сөз айкаш менен алмашып келет. А.- иринчиг кишиг сүрди йазкы эсин, йарук йаз йана курды девлет йасын; К.- эринчиг кышыг сүрди йазкы эсин, йарук йаз йана курды давлат йасын; ДТС.-эсин – жел, шамал.

**Кыргызча: Эринчек кышты сүрдү жазгы жел,
жарык жаз жана курду дөөлөт жайын.**

66. Р.- йажык минди жолгы йана орныга, балык кудруғындын козы пурныга; А.- йышык йанды болғай йана орнынга, балык кудрукындын көзы бурнынга; К.- йашык йанды болғай йана орнықа, балык кудрукындын козы бурнықа; ДТС.- йашык – күн. Бул бабдын мааниси үй айбандарынын аты менен аталган 12 ай циклы жөнүндө.

Кыргызча: Күн чыгып (жанып) болор жана ордунда, балык куйругунан козу (кой) мурдуна. Демек, күн кут буржудан түштүккө жылат (оойт) деген мааниде.

67. Р.- кувармыш йыгачлар тонакды йажыл, пезенди пүдүн ал сарык көк кызыл; А.- курымыш йыгачлар тонанды йашыл, безенди йипүн ал сарыг көк кызыл; К.- курымыш йыгачлар тонанды йашыл, бөзөнди йапун ал сарыг көк кызыл.

Кыргызча: Кубарган жыгачтар (дарактар) кийинди жашыл көрктөндү жапырт (жалпы) ал сары, көк, кызыл.

68. Р.- йағыс йер йажыл төргу йүске пады, кыдай арғыжы йатты тапкач еди; А.- йағыз йир йашыл торку йүзке бады, хытай аркышы йадты тавгач еди; К.- йағыз йэр йашыл торку йүзкэ бады, хытай аркышы йадты тавгач иди. ДТС.-аркыш – кервен.

Кыргызча: Кара (күрөң) жерди жашыл торко жүзүн жапты, табгач ээси кытай кервендердин (ар тарапкы) таратты (узатты).

69. йазы таг кыр опры төшенди йадып
этинди қолы қашы көк ал кедип

70. түмөн тү чечеклер йазылды күле
йыпар толды кабур айун йыд биле

71. саба йели қопты қаранфул йыдын
айун барча бүтрү йыпар бурды кин

72. қаз өрдек қуғу қыл қалықығ туды
қақылайу қайнар йоқару көды

69. Р.- йазы тақ тарайры түженди йадып, эдинди колы қажы көк ал кедип; А.- йазы тағ қыр опры төшенди йадып, итинди колы қашы көк ал кедип; К.- йазы тағ йэр обры төшэнди йадыб, этинди колы қашы көк ал кэдиб; ДТС.- опры – ойдуң, ой, чункур.

Кыргызча: Жазы (жайык) тоо, кыр, ой төшөндү жайылып, (көк жамынды деген мааниде) этилди (жасанды) колу, қашы ал көк кийип (көк жамынып).

70. Р.- түмен то чечеклер йазылды күле, йыпар толды кебүр ачун ит пиле; А.- түмен тү чичеклер йазылды күле, йыпар толды кафур айун йыд биле; К.- түмән тү чечәкләр йазылды күлә, йыпар толды кафур ажун йыд билә; ДТС.- тү – өң, түс.

Кыргызча: Түмөн түс чечектер жазылды (ачылды) күлө, жыпар толду кабур (жаз) айы жыт менен.

71. Р.- саба йели қопты карамбул йидин, ачун парча бүдрү йыпар пүрдүгин; А.- саба йили қопты қаранфил йыдын, айун барча бүтрү йыпар бурды кин; К.- саба йэли қопты қаранфул йыдың, ажун барча бүтрү йыпар бурды ким; ДТС.- сава – жеңил, айдарым, сыдырым, салкын жел; ажун – жер бети, дүйнө жүзү; бүтрү – бүтүндөй, түгөл.

Кыргызча: Салкын жел көтөрдү қаранфул чыныгүл (гвоздика) жытын, жер жүзүнө түгөл – жыпарын төктү.

72. Р.- кас өрдек қуғу қылқылы қық төды, қағылайу катнар йоғару коды; А.- қаз өрдек қуғу қыл қалықығ туды, қақылайу қайнар йоқару коды; К.- қаз өрдәк қуғу қыл қалықығ туды, қақылайу қайнар йуқару куды; ДТС.- коды – ылдый, төмөн; йоқару коды – өйде-төмөн (учуу).

73. қайусы қонар көр қайусы қонар
қайусы чапар көр қайу сув ичер

74. көкүш турна көкте үнүн йаңқулар
тизилмиш титир тег учар йелкүрер

75. улар қуш үнин түзди үндөр эшин
силик қыз оқыр тег көңүл бирмишин

76. үнин атты кеклик күлер қатгура
қызыл ағзы қан тег қашы қап қара

73. Наманган нускасында бул баб жок. Р.- кайузы кобар көр кайузы коңар, кайузы чабыр көр кайузы учар; А.- кайусы копар көр кайусы коңар, кайусы чапар көр, кайу сув ичер.

Кыргызча: Кайсысы кобор, көр! кайсысы коноор, кайсысы чуркар, (чабар) көр! кайсы суу ичер.

74.Р.-көгүш турна көктө үнин йаңгулар, тизилмиш тадыр тек учар йелгүлөр; А.-көкиш турна көктө үнүн йангулар, тизилмиш титир тег учар йилкүрөр; К.-көкис турна көкдө үнүн йаңкулар, тизилмиш тэтир-тэг учар йэлгүрэр; ДТС.-титир – төөнүн породасы; көкиш – куштун аты.

Кыргызча: Көгүш турна көктө үнүн жаңыртар, тизилген (чиркелген) төө сыяктуу жел күрөп (жиреп).

75. Р.- олоор кош үнүн тартты үндережин, силиксис огыр тек көңүл пермижин; А.- улар куш үнүн түзди үндери ишин, силиг кыз оқыр тег көгүл бирмишин; К.- дун транскрипциясында бул баб 73-номер менен келет: улар куш үнүн түзди эшин, сулуу силиг кыз оқыр-тэг көңүл бэрмишин; ДТС.-силиг – сылык, таза, мээримдүү, назик.

Кыргызча: Улар куш үнүн салды үндөн эшин, сулуу кыз окугандай көңүл берип (бергендей).

76. Р.- үнүн атты кеклик күлө каткура, кызыл-газы кан тек кажы кап кара; А.- үнин өтти кеклик күлөр каткура, кызыл агзы кан-тег кашы кап кара; К.- үнүн үтти кеклик күлөр каткура, кызыл агзы кан-тэг кашы кап кара.

Кыргызча: Үнүн салды (атты) кекилик күлгөндөй каткыра, кызыл оозу (кан түстүү) кандай кашы кап-кара.

77. кара чомгук атты сыта тумшуку
үни оглагу кыз үни тег йакын
78. чечекликде сандавач этер миң үнүн
оқыр суры 'ыбры түнүн хам күнүн
79. элик күлмиз ойнар чечеклер үзе
сыгун мыйгана ойнар йорыр тип кезе
80. калык кашы түгди көзи йаш сачар
чечек йазды йүз көр күлөр катгурар

77. Р.- кара чумкук атты сыба тумшугун, үнү оклағар кас уни тек йагып; А.- кара чумгук өтти сыта тумшуқын, үни оғлағу қыз үни тег йагып; К.- кара чумгук үтти сута тумшуқы, үни оғлағу қыз үни-тэг тақы; ДТС.-Кара чомчук // чумгук – куштун аты; оғлағу – назик, уяң, эрке.

Кыргызча: Кара чомгук (куштун аты) жанып безек тумшугун үнү уяң қыз үнүнө жакын.

78. Р.- чечекликте сининг едер миң үнүн, оғыр-суры-‘ыбары (?) күнүн хам түнүн; А.- чичекликте сандавач өтер минг үнүн, оқыр шуры ‘ибри түнүн хем күнүн; К.- чэчакликдэ санвач үтэр мың үнүн, оқыр суры ‘ыбры түнүн хам күнүн. ДТС.- сандавач // сандувач – булбул; суры ‘ыбры (?) ыр (ырынын) сүрөөсүн салып (?).

Кыргызча: Гүлбакчада булбул салар миң үнүн (булбул сайрар миң түркүн) суры ибрым (?) чалып түнүн күнүн.

79. Р.- илик күлмүс ойнар чечеклер өзе, сыгыт мүнғак агнар йүрүр теп кезе; А.- елик күлмиз ойнар чичеклер өзе сыгун муйғак агнар йорыр тип кезе; К.- илик күлмиз ойнар чэчэлэр үзэ, сыгун муйғак ойнар йурыр таб кэзэ; ДТС.-сыгун – марал, муйғак – маралдын ургаачысы; күлмүз – жейрен.

Кыргызча: Элик, күлмис (жейрен) ойнор гүл (чечектер) үстүндө сыгын (марал) мыйгак жүрөр (ойноп) төз кезе.

80. Р.- халық қажы төкти көзү йаш сачар, чечек йасты йүс көс күле қатқажар; А.- қалық қашы түгди көзи йашсачар, чичек йазды йүз көр күлер, қатғуар; К.- қалық қашы түгди, көзи йаш сачар, чэчэк йазды йүз көр күлэр қатғуар; ДТС.- қалық – асман, көк.

Кыргызча: Асман кабагын түйдү (асман бүркөлдү), көзү жаш чачар (жамгыр жаап), гүл ачылды (гүлдөр ачылды) жүзүн кар күлөр қатқырар (жүзү жадырап жайнап деген мааниде).

81. бу өдте айун өз өзине бақып
куванып севинип эдиңе бақып

82. илетү маңа ачты дүнья сөзин
айур көрмедидүмү бу қакан йүзин

83. удыр эрдин ерсе тур ач эмди көз
эшитмедин ерсе эшит минде сөз

84. түмөн йылда берү тул ердим тулас
бу тул тоны сучулуп өрүң кедтим ас

81. Р.- Бул баб Қ.Каримовдун транскрипциясында жок. Р.- пу өтте ачун өс өзиге пагып, кебенип севинип адынға пагып; А.- бу өдте айун өз өзинге бакып, күвенип севинип ед инге бакып; ДТС.- өд – убакыт, мезгил; ажун согд. < айун – дүйнө жүзү, жер жүзү; эд – байлык, эд+иң-е – байлыгына; бакын – багып, көрүп. салыш. кырг.- баш бак.

Кыргызча: Бу кезде (мезгилде) жер жүзү өзүн өзү багып (көрүп), кубанып, сүйүнүп байлыгына балкып.

82. Р.- иледү маңа дүние ашты сөзин, айур; көрмедин (мү) пу каган йүзин; А.- илетү манга ачты дүния сөзин, айур көрмединмү бу хақан йүзин; К.- илэтү мэнэ ачты дүния сөзин, айур көрмедин-му бу хақан йүзин.

Кыргызча: Жеткирди мага ачты дүнүйө сөзүн, айтты (сурады) көрбөдүңбү бу каган жүзүн.

83. Р.- удыр ердин арза (сен) тур ач миң көс эжитмедин ерзе ежит менде сөс; А.- удыр ердинг ерсе тур ач емди көз, эшитмединг ере ешит минде сөз; К.- удыр эрдин эрсе тур ач эмди көз, эшитмэдин эрсе эшит мэндэ сөз; ДТС.-уды // узу // уйи – укта.

Кыргызча: Уйкуда болсоң ойгон, тур ач эми көз эшиткин келсе, эшит менде сөз.

84. Р.- түмөн йылда перү тул ердим тулас, пу тул тоны сүчлүп өрүң кеттим ас; А.- түмөн йылда берү тул ердим тулас, бу тул тоны сучлуп өрүңг кедтим ас; К.- түмөн йилдэ бару тул ердим түлэс, бу тул тоны сучлуб өрүң кедтим ас; ДТС.- тулас – кубарыңкы, куба; өрүң // үрүң – ак, агыш.

Кыргызча: Түмөн жылдан бери тул элем өңүм азган бул тул тону чечилип (тул тонуүстүмдөн түшүп) агарды өңүм бир аз.

85. безендим бегим болды каган улуғ
өтүндүм муну қолса жаным йулуғ

булыт көнреди урды навбат туғы
йашын йашнады тартты қакан туғы

бири қында чықты сунуп ал тутар
бири күси чавы ажунка йетер

ажун тутты тавгач улуғ буғра хан
кутадсу аты берсу ики жахан.

85. Р.- пезендим пегим полды қакан улук, өдүндүм муны колза
жашым йолук; А.- безендим бегим болды хақан улуг, өтүндүм муны
колса жаным йулуг; К.- бэзэндим бэгим болды хақан улуг, өтүндүм
муну кулса жаным йулуг; ДТС.- қол сура – сурап алуу, каалоо; йулуг
– толоо, төлөмөр болуу, кепил болуу, кепилдикке даяр болуу.

Бул бабтын 2-сабындағы қолса сөзү «кылса» түрүндө
да окулушу мүмкүн. Мис.: Эмне кылса, эмне иштесе. Мындай
фонетикалык айырмачылык, балким қол жазманы көчүрген адам
тарабынан да кетирилиши мүмкүн. Салыш. Қолса? Кылса?

**Кыргызча: Көртөндүм (сүйүндүм) бегим болды кақан
улуу, өтүндүм муны (эмне) иштесе (кааласа)
жаным кепил.**

86. Р.-Пулут көкреди урды наубет туғы, йажын йашнады
тартты қакан туғы; А.-булыт көкреди урды невбат туғы, йашын
йашнады тартты хақан туғы; К.-булыт көкреді урды навбат туғы,
йашын йашнады тартты хақан тығы; ДТС.-навбат ар. – күзөт, сакчы;
туғ – барабан; туғчы – барабанчы; туғу – таажы; 2 туғ – туу.

**Кыргызча: Булут (күн) күркүрөдү урду набат добушун,
чагылган жаркылдады, чагылды кан тажысы.**

87. Р.- пири қында чықты сүрүп тил түжер, пири көзи чавы
ачунда йадар; А.- бири қында чықты сунуп ил тутар, бири күси чабы
ажунка йетер; К.- бири қында чықты сунуб эл тутар, бири күси жавы
ажунка йэтәр.

**Кыргызча: Кындан чыккан кылыч сунулса эл тутар
(бир) күү жаңырыгы ааламга жетер.
(Эл тутар – мамлекет, (эл) башкарар деген
мааниде).**

88. Р.- ажун тутты тапқач улук букра-қан, қудатку пу ерди
йарутсу чыхан. А.- ажун тутты тавгач илуғ буғра хан, кутадсу аты

бирсү ики сихан; К.- ажун тутты Тавгач улуг Буграхан, кутадсу аты
бәрсү эки жахан.

**Кыргызча: Ааламды тутту (башкарды) табгач улуу Бугра
хан, аты кут болсун, колдосун эки жакан
(Эки жакан – эки дүйнөдө деген мааниде).**

89. Эй! дин ‘иззи давлатка насыр му’ын
Эй! миллетка таж эй шари’атка дин
90. байат барди барча тилемиш тилек
байат ок болу берсе арка йөлек
91. Эй! дунья жамагы улуглукка көрк
Эй! мүлкетка нур эй! йайыг кутка өрк
92. болу берди эвран элиг берди тахт
тута берсү теңри бу тахт бирле бахт

89. Р.- Эдис ‘изи давлатка хазыр му’ын, ай мыллатка тажы
шары’атка дин; А.- ай дин, ‘иззи девлетка насир му’ин, ай миллетка
тас ай шери’атка дин; К.- э дин ‘иззи давлатка насир мо’ин, э
миллатка таж эй шарифатка дин; ДТС.- ‘из // изз ар. – изат; давлат ар.
– бакыт, дөөлөт; насыр му’ын ар. – колдоочу, жардамчы; миллат ар. –
эл, калайык, көпчүлүк.

**Кыргызча: Эй! дин ызааты дөөлөткө колдоочу (жардамчы)
жөлөк, эй калайыкка тажы, эй! шариатка
ак дин.**

90. Р.- пайат перди парча тилемиш тилек, пайат-ок полу перзе
арка йөлек; А.- байат бирди барча тилемиш тилек, байат ок болу бирсү
арка йүлек; К.- байат бәрди барча тилемиш тилек, байат-ок болу бәрсү
арка йөлөк.

**Кыргызча: Тенир берди баарына тилеген тилектерин,
тенирим дагы эле боло берсин сага арка жөлөк.**

91. Р.- ай дүние чамасы улуклукка көрк, ай мүлкетке нуры
табы’куртка үрк; А.- ай дунья жемалы улуглукка көрк, ай мүлкетка
нур ай йайыг кутка өрк, К.- (88) э дунья жамалы улуглукка көрк, э
мулкатка нур эй йайыг кутка өрк; ДТС.- мүлкат ар. <мүлк – ээлөө, ээ
болуу, ээлик кылуу; йайыг – оомалу, тураксыз; өрк – жүгөн, тизгин.

Кыргызча: Эй! Дүнүйө жамалы улуулука көрк эй!
Эгеме нур эй! Балалуу кутка (бактыга) жүгөн.

92. Р.- полу парды ебрен илик перди такт, туда перзү теңри пу тахт пирле бахт; А.- болу бирди еврен илиг бирди тахт, тута бирсү теңгри бу тахт бирле бахт; К.- (89) болу бәрди эврэн элиг берди тахт, тута бэрсү тэңри бу тахт бирлэ бахт?; ДТС.- эвран – асман сферасы; эиран болу бер – “бактылуу тагдыр” тагдыры бактылуу боло берсин деген мааниде.

**Кыргызча: Тагдыр (сага) берди мамлекет менен такты,
тута берсин теңри бу так менен бакты
(бакытты).**

93. ажун тынды орнап бу хаған үзе
анын этти дүйнө таңуклар түзе
94. асырдын келигли калык кушлары
кайу райи хинди кайу кайсары
95. өгөр атын үндеп үнин түртүшүп
күвенч бирле авнур севинчке түшүп
96. бу түрлүг чечек йерде мунча бедиз
йазы таг кыр обры йашыл көк меңиз

93. Р.- ажун тынды урнап пу каған өзе, анын етти дүйнө негуклар төзе; А.- ажун тынды орнап бу хақан өзе, анын ыдты дүйнө тангуклар түзе; К.- ажун тынды орнап бу хақан үзэ, анын ыдты дунйа таңуклар түз-э; ДТС.-таңук – тартуу, белек; орнаг – так, кандык.

**Кыргызча: Аалам тынды (тынчтанды) тынчтык орноп
бу каған такка келгени (отурганы), андыктан
ага дүйнө тартуу жиберди.**

94. Р.- ажардын келикли халык кушлары, кайу райат хинди кайу кайсары; А.- есирдин келигли калык кушлары, кайу рай-и хинди кайу кайсары; К.- (91) асырдын келигли калык кушлары, кайу райи хинди кайу кайсары; ДТС.- асуры – азезил, пери; рай перс < инд. райа – раджа индиялык князь; кайсар – кесар < (Римдин кесарынан деген мааниде).

**Кыргызча: Асырдан келген аалам пери куштары, бири
Раджа, бири Индия, Кесардан (кайсы бири).**

95. Р.- өгөр адын үндеп үнүн тургузуп, кебенч пирле айнуур себинчке түжүп; А.- өгөр атын үндеп үнин түртүшүп, күвенч бирле авнуур севинчке тушуп; К.- (92) өгөр атын үндөб үнин йортушуб, күвэнч бирлө авнуур сэвинчкэ түшүб; ДТС.-күвенч – сыймык, ишеним, кубаныч.

**Кыргызча: Мактап, атын үндөп, үнүнө үн кошсон
(түртүшсөн), сыймыктанып куунап, сүйүнүчкө
батып (түшүп).**

96. Р.- пу түрлүк чечек йерде мунча педис, йаңы так тарайры йажыл көк меңис; А.- бу түрлүг чичек йирде мунча бедиз, йазы таг кыр опры йашыл көк менгиз. К.- бу түрлүг чэчэк йэрдэ мунча бэдиз, йазы таг йэр обры йашыл көк мэңиз; ДТС.-меңиз – түр, кооз, көрк.

**Кыргызча: Мынча түрлүү гүл бак жерге кандай мынча
көрк берген жайык, тоо, кыр, ойдуң көк
жашыл түр.**

97. Қайусы йыты бирле тапнур тапуғ
 қайу көрк меңиз бирле ачты қапуғ
98. қайусы элиг сунду түтсүг тутар
 қайу буфкерер кин ажун йыд қопар
99. қайусы тогардын тутар миң танук
 қайусы батардын тапуғчы ануқ
100. тануғда кемеп кут қапуғда турур
 қапуғда туруғлы тануғда турур

97. Р.- Қайузы иди пирле табнур табук, қайу көрк меңис пирле ашты кабук; А.- қайусы йыды бирле топнур тапуғ, қайу көрк менгиз бирле ачты қапуғ; К.- (94) қайусы йыды бирлө йайнуур тапуғ, қайу көрк мэңиз бирлө ачты қапуғ; ДТС.-йыды // йыты – жыттануу, <йыд // йыт – жыт, атыр жыт; меңиз – көрк, түр, түс.

**Кыргызча: Кайсы бири жыты менен жайкар табындырып,
кайсы бири көркү менен ачты капканы.**

98. Р.- кайузы елик сунду тутшун тудар, кайу пу көр еркин ачун ет кодар; А.- кайусы елиг сунды тутсуг тутар, кайу бүвкидер кин ажун йыд копар; К.- (95) кайусы элиг сунды тутшук тутар, кайу пүфкэрэр кин ажун йыд копар; ДТС.-түтсүг // түтсүк – жакшы жыт чыгаруучу чырак (свеча) аны узун канжа (мүштөк менен) соруп жыт чыгарат. (благовония, курение); бүвкир – чачуу.

Кыргызча: Кимиси (кайсысы) колун сунуп чырак (мүштөк) тутар кимиси бүркөр ааламга жыт чачар (чыгарар) мускус жыты менен ааламды толтурар деген мааниде.

99. Р.- кайузы тоғардын тудар миң негүк, кайузы падардын табуккы ану; А.- кайусы тоғардын тутар минг тангук, кайусы батардын тапуғчы ану; ДТС.- тоғар // токар – чыгыш; танук – кепил, күбө, далил; батар – батыш; тапуғчы – кызматчы, жалданып иштөөчү.

100. Р.- табукқа келип кут кабуқта турур, кабуқта туруклы табукта турур; А.- тапуғқа келип кут қапуғда турур, қапуғда турур, қапуғда туруғлы тапуғда турур; К.- (97) тапуғқа кэлиб кут қапуғда турур, қапуғда туруғлы тапуғда турур; ДТС.- қапығ // қапуғ – капка, эшик.

Кыргызча: Кызматчы (дөөлөт) келсе кут капкада (каалганда) турар каалганда турган кызматка турар (кызмат өтөөр).

101. Бу йаңлығ тапуғқа этинди ажун
йағы бойны эгди көтүрди өзүн
102. ажунда чавы барды қакан күси
көрүмеғли көзлерде кетти усы
103. ажун инчке тегди түзүлди төрү
төрү бирле атын қопурды өрү
104. ақы суретин ким көрейин тисе
келип көрсү қакан йүзини уса

101. Р.- пу йаңлық табуғын йылынды ажун, йағы пойны екти көдерди өзүн; А.- бу йаңлығ топуғқа итинди ажун, йағы бойны егди көтүрди өзүн; К.- (98) бу йаңлық топуғқа этинди ажун, йағы бойны эгди көтүрди өзүн; ДТС.-йағ – жоо, душман.

Кыргызча: Бу жаңылык кызматка тутунду аалам, жоо мойнун ийди, өзүн даңазалады (көтөрдү).

102. Р.- ажунда чавы парды қаған көзи, көр (гил) муңлык йүслерде аны өзи; А.- ажунда чавы барды хақан күси, көрүмегли көзлөрдө китти усы; К.- (99) ажунда жавы барды хақан куסי, көрүмөкли көзлөрдө кетти усы; чав – атак, даңк; кү – кабар; у – уйку.

Кыргызча: Ааламга атагы жетти кан (кабарынын) күүсү көрөлбаган көздөрдүн кетти уйку(су).

103. Р.- ажун енчке текти түзүлди төрү, төрү пирле адын кобарды өрү; А.- ажун инчке тегди түзүлди төрү, төрү бирле атын копурды өрү; К.- (100) ажун инчке тэгди түзүлди төрү бирлө атын копурды өрү; ДТС.-инч – тынчтык, бейпилдик; өр – өр, өйдө, жогору.

Кыргызча: Ааламга бейкут келди (тийди) түзүлдү мыйзамы, мыйзамы менен атын даңазалады (оргө).

104. Р.- ағы сурадын ким көрөйин тезе, келип көрзү қаған йүзини өз-е; А.- ақы суретин ким көрөйин тисе, келип көрсү хақан йүзини уса; К.- (101) ақы сувратын ким көрөйин тэсэ, кэлиб көрсү хақан йүзини уса; ДТС.- ақы – берешен, жоомарт, март (адам).

Кыргызча: Жоомарттын сүрөтүн ким көрөйүн десе, энсеген келип көрсүн каган жүзүн.

105. жефасыз вефалыг тилесе кутун
 йүзү көр қылынчы вафа ол бүтүн
106. асыг қолса барча өзүн йассызын
 берү кел тапуқ қыл көңүл бер ысын
107. түзүн қылғы алчақ бағырсақ көңүл
 көрейин тисе кел муны көр амул
108. Эй эдгү қылынч аслы эдгү уруғ
 ажун қалмасыны сизиңсиз қуруғ

105. Р.- жафазыс вафалық тилезе кудун, йүзин көр қылынчы вафа ол пүдүн, йүзин көр қылынчы вафа ол пүдүн; А.- жефасыз вефалыг тилесе кутун, йүзи көр қылынчы вефа ол бүтүн; К.- (102) жафасыз вафалыг тилесэ кутун, йүзи көр қылынчы вафа-ул-кутун;

/ДТС.- жсфа ар. – жапа, вефа – анык, чыныгы, (дитиң менен); кылынч
иш, аракет, кылык-жорук, мүнөз, нрава.

106. Р.- дун транскрипциясында 106-баб 107-баб менен орун алмашып келет; азык колза парча өзүң йас сирын, перү кел, табуқ кыл көңүл пережин; А.- асығ қолса барча өзүңг йассызын, берү кел тапуғ кыл көңүл бир ысын; К.- (103) асығ қулса барча өзүң йассызын, бару кел тапуғ кыл көңүл бәр исин; ДТС.-исин // ысын – жылы, ысы, иштен баш табуу.

Кыргызча: Ашык кылбай баарына өзүң зыянсыз (иштесен) бери кел, кызмат кыл, көңүл беришине ысын.

107. Р.- (106) түзүн қылғы алчақ пағырзақ көңүл, көрейин тезе кел муну көр хем ол; А.- түзүн қылқы алчақ бағырсақ көңүл; көрейин тесе кел муны көр амул; К.- (104) түзүн қылқы алчақ бағырсақ көңүл, көрейин тэсэ кэл муны көр амул; ДТС.-төзүн // түзүн – токтоо, салаваттуу, мээримдүү, асыл.

Кыргызча: Мүнөзү токтоо, мээримдүү ак көңүлү, (токтоо, салаваттуу) көрөйүн десең кел муну (аны) көр ким ал?

108. Р.- (105) ай эткү кылынч, асыл эткү урук, ажун таплазуны сезиксис корук; А.- ай эдгү кылынч аслы едгү уруг, айун қалмасуны сизингиз куруг; К.- (105) Эй эдгү кылынч аслы эдгү уруг, ажун қалмасуни сизинсиз куруг; ДТС.-уруг – урук, үрөн, тукум.

Кыргызча: Эй, кайрымдуу, асыл, насиптүү уругун (тукумун) аалам калбасын сизсиз куру.

109. байат берди давлет ай теркен куты
аның шүкри қылғу оқып миң аты
110. еди кечки сөз ол меселде келир
ата орны аты огулка калыр
111. ата орны қалды аты ма биле
адын ма тақы болсу миң миң ула
112. талу нең тануқ тутты миң миң элиг
муни қыл тануқы кутадғу билиг

109. Р.- пайат перди арзу едер кең куды, мунун шүкри кылгу огул миң ады; А.- байат бирди девлет ай теркен куты, анынг шүкри кылгу оқып минг аты; К.- (106) байат бэрди давлат э түркэн куты, анынг шукры кылгу оқыт мың аты; ДТС.-арзу [перс.] – максат.

Кыргызча: Кудай берди дөөлөт (тү) э! түрктөрдүн кутуна (бактысына) анын күрүн миң эскере окуш керек.

110. Р.- эди кечкү сөс пу масалда келип, ада ады орны огулга калур; А.-иди кички сөз ол меселде келир, ата орны аты огулга калыр; К.- (107) эди кэчки сөз ул масалда кэлир, ата орны аты огулга калыр; ДТС.- кечки – эбакы, мурун, мурунтан, байыркы, байыркыдан бери.

Кыргызча: Мурунтан (абалдан) бери келаткан ата сөзү бар, атанын орду, аты балага калар (деген).

111. Р.- ада орны калды ады-да пиле, адында тагы пулзу миң миң ол-е; А.- ата орны калды атыма биле, адынма тагы болсу миң миң ила; Каримовдо бул баб жок.

Кыргызча: Ата (бабанын) жери, аты менен (бирге) сага калды, аты дагы калсын, миң миң мертебе ула.

112. Р.- түчи нең негүк тартты йүс миң елик, муну кол негуғы кудатку пилик; А.-аталу ненг тангик тутты минг минг елиг, муну қыл жангуқы кутадғу билиг; К.- (108) талу нәң таңуқ тутты миң миң әлиг, муну қыл таңуқы кутадғу билиг; ДТС.-талу – өзгөчө, тандалган; таңуқ – күбөлүк.

Кыргызча: Далай нерселерге күбө тутту (болду) миң миң колдор, буга күбө болсун (кылсын) кутадгу билиг.

114. нече терсе дүнья түкер алкынур
битисе калыр сөз айун тезгинур.
115. китепте битилди бу каган аты
бу ат меңу калды эй! теркен куты
116. йа раб иште давлет түгел қыл тилек
камуғ иште болгыл сен арқа йөлек
117. Северин эсен тут йағысын көтүр
севинчин толу тут сақынчын көтүр

114.Р.- нече перзе дунйа төгөр алгыныр, пидизе калып сөс ачун тескинүр; А.- нече тирсе дунйа түкер алкынур, битисе калыр сөз айун тезгинүр; К.- нэчэ тэрсэ дунйа түгэр алкынур, битисэ қалур сөз ажун тэзгинүр; ДТС.- тезгин – тегеренүү, айлануу; тезгинүр – айланар, тегеренээр; алкын – түгөнүү, байуу, жок болуу, салыш. кырг. сымындын алкындысы?

Кыргызча: Канча тербегин (жыйнабагын) дүнүйө, түгөнөөр, жок болоор, жазылса калар сөз, ааламга жетээр.

115. Р.- китепте пидилди пу каган ады, пу ат менү полды едер кең куды; А.- китабка битинди бу хақан аты, бу ат менгү қалды ай теркен куты; К.- (111) китабка битинди бу хақан аты, бу ат мәнү қалды түркән куты.

Кыргызча: Китепке битилди (жазылды) бу каган аты бу ат түбөлүккө калды эй! түрктөр куту.

116. Р.- йа раб иште давлат түгел қыл тилек, камуқ иште болғыл сен арқа йөлек; А.- йа раб үсте девлет түкел қыл тилек, камуғ иште болғыл сен арқа йүлек; К.- (112) йа рабб үстэ давлат түгэл қыл тилэк, камуғ иштэ болғын сэн арқа йөлөк.

Кыргызча: Эй рабим, сен анын дөөлөттүн арттыр, түгөл қыл тилегин бардык иште болгун сен арқа жөлөк.

117. Р.- Себерин езен тут, йағызын кедүр, себинчин толу тут себинчин кудур; А.- северин есен тут йағысын көтүр, севинчин толу тут сакынчын котур; К.- (113) сэвэрин эсэн тут йағысын көтүр, сэвинчүн болу тут сакынчын копур; ДТС. котур – айдоо, кубалоо, сүрүү, жоготуу.

Кыргызча: Сүйүктүүлөрүн эсен тут, жоосун жогот, сүйүктүүлөрү болсун (дайыма) сакта. Кайгысын көтөр.

118. йаға турсу йағмур йазылсу чечек
курумуш йығачтын салынсу күйек

119. болу берсү евирен тучы еврилү
қады болсу душман башы қаврылу

120. йағыз йер бақыр болмағынча қызыл
 йа от йа чечек онмег инче йашыл

121. тирилсүни теркен қуты миң кутун
 йалынсуны көрмез қарақы отун

118. Р.- йаға турзу йамғур йазылзу чечек, кубурмыш йығачта салынзу кезек; А.-йаға турсу йағмур йазылсу чичек, курымуш йығачтын салынсу күйек; К.-(114) йаға турсу йамғур йазылсу чэчэк, курумыш йыгачдын салынсу көрэк.

**Кыргызча: Жаан берсин жамгыр, ачылсын гүлдөр
(жазылсын чечектер) куураган жыгачтан
жалбырак көгөрсүн.**

119. Р.- полур полза ебрен түги ебрилүр, куды пулзу душман бажы кубулур; А.- болу бирсү еврэн тучы еврүлү, коды болсу душман башы каврылу; К.- (115) болу бэрсү эврэн тучы эврүлү, куты булсу душман баша каврулу; ДТС.- авран // эвран – тандыр, көөрүк; евран – асман сферасы; тучы – дайыма.

**Кыргызча: Боло берсин айлануу дайыма (аалам дайыма
кыймылда болот, дөңгөлөк өндүү тынымсыз
айланат). Куту болсун (кандын), душман башы
ийилсин (кабырылсын).**

120. Р.- йағыс йер пағыр полмағынча қызыл, йа отта чечек онмегинче йашыл; А.- йағыз йир бақыр болмағанча қызыл, йа отта чичек опмегиче йашыл; К.- (116) йағыз йэр бақыр болмағынча қызыл, йа от йа чэчэк үнмэгинчэ йашыл. ДТС.-бакыр – жез.

**Кыргызча: Кара жер жездей болмойунча кызыл же от чөп
же чечек өнмөйүнчө жашыл.**

121. Р.- тирилзүни төге өзи миң кудун, төгүлзү карагы көрүнмес орун; А.- тирилсүни теркен қуты миң кутун, йалынсуни көрмез қарақы отун; К.- (117) тирилсүни түркән қуты мың кутын, тэлинсүни көрмэз қарақы отун.

**Кыргызча: Жашасын (жашай берсин) түрктөр куту миң
бактылуу (куттуу), көралбагандардын көзү
(кареги)отко күйсүн.**

122. тагы да негү эрсе арзу тилек
байат оқ болу берсү арқа йөлөк
123. севинчин авынчын күвенчин эли
ашасу йашасуны лукман йылы
йети йулдуз он эки үкекни айур

Жети жылдыз (жетиген) он эки үкөктү (зодиак жөнүндө) айтар. Бул бөлүмдүн аты Қ. Каримовдун транскрипциясында, б.а. Наманган нускасында «Йэти кавакиб он эки бурж» деп берилген. 'Оми нускалардагы 124-баб (Каримовдо 120-баб) Эстеликтин а деп башталышындагы I бөлүмдүн 1-сабы менен окшош. Ошондуктан бул саптын кыргызча котормосу берилген жок.

124. байат аты бирле сөзүг башладым
төрүтген игидген кечүрген идим
125. төрүтти тилек тек төзү 'аламыг
йарутты ажунқа күнүг хам айыг

122. Р.- тагы-да негү ерзе арзу тилек, пайаттын йедүлзү ана кут йөлөк; А.- такы ма негү ерсе арзу тилек, байат оқ болу бирсү арқа йүлөк; К.- (118) тақыма нэкү эрсэ арзу тилөк, байат-оқ болу бэрсү арқа йөлөк.

Кыргызча: Дагы кандай каалоо, тилек болсо бөлөк,
кудай таала боло берсин арқа жөлөк.

123. Р.- себинчин абынчын кебинчин хели, ажазу йажазуны Лукман йылы; А.- севинчин авынчын күвенчин или, ашасу йашасуны Лукман йылы; К.- (119) севинчин авынчын кувенчин эли, ашасу йашасуны Лукман йылы; ДТС.-авынч – канагат < авын – канагаттануу, кууноо.

Кыргызча: Сүйүнсүн, куунасын кубаныч менен эли,
тойунсун жашасын лукман жылы.
Лукман жылы (Лукман жашына чейин деген мааниде).

124. караңыздар I бөлүмдүн 1-сабын.

125. Р.- төрөттү тилек тек төзү аламык, йарутты ачунда күнүк хам айык А.- төрүттү тилек тег төзү 'алемиг, йарутти ажунқа, йарутти

ажунка күнүг хем айыг. К.- (121) төрүттү тилек-тэг түзү аламыг, йарутты ажунка күнүг хам айыг.

Кыргызча: Жаратты (тилегениндей) каалагандай түздү ааламды, жаратты ааламга күн менен айды.

126. йаратты көр еврен тучы эврүлүр
аның бирле тезгинч йеме тезгинүр
127. йашыл көк йаратты өзе йулдузы
кара түн төрүтти йаруқ күндүзи
128. бу көктеки йулдуз бир анча безек
бир анча кулавуз бир анча йезек
129. бир анча йарутмыш халайыкка ол
бир анча кулавуз булур йитсе ол

126. Р.- йаратты көр ебрен түчи ебрилүр, аның пирле тескинч йеме тескинүр; А.- йаратты көр еврен тучы еврилүр, анынг бирле тезгинч йиме тезгинүр; К.- (122) йаратты көр эврэн тучы эврүлүр, анын бирлэ тезгинч йэмэ тезгинүр; ДТС.- тезгинч – тагдыр, түз эмес, кыя жолдор.

Кыргызча: Жаратты көр(гүн), асмандагы айланган дайыма кыймылды, аны менен бирге айланар адам тагдыры.

127. Р.- йажыл көк йаратты йеме йулдузы, кара түн йарутты йаруқ күндүзи; А.- йашыл көк йаратты өзе йулдузы, кара түн торүтти йаруқ күндүзи; К.- йашыл көк йаратты үзэ йулдузы, кара түн төрүттү йаруқ күндүзи.

Кыргызча: (жашыл көктү жаратты) көк асманды жаратты үстүндө жылдызы менен, кара түндү, жаратты жарык күндүздү.

128. Р.- пу коктеги йулдус жер анча пезек, пир анча күдесчи пу йекке йезек; А.- бу көктеки йулдуз бир анча безек, бир анча қилавуз бир анча йезек; К.- (124) бу көкдэки йулдуз бир анча бээк, бир анча кулавуз бир анча йээк; ДТС.- кулавуз – жол баштоочу, жол көрсөткүч.

Кыргызча: Бу көктөгү жылдыздардын бир канчасы көрктүү (көрк үчүн), бир канчасы сапар (жүргүнчүлөрүнө) (жол көрсөтүүчү көрк үчүн белги).

129. Р.- пир анча қолағус полур йитсе йол, жер анча йарутмыш халайыққа ол; А.- бир анча йарутмыш халайыққа ол, бир анча кулавуз булур йитсе йол; К.- (125) бир анча төрүтмиш халайыққа ул, бир анча кулавуз болур йитсә йол.

**Кыргызча: Бир канчасын жараткандыр калайык үчүн,
аны бир канчасы жолдон адашканда (жол
житкенде-жол жоголгондо) жолчу (белги) болоор.**

130. кайусы өрүрек кайусы коды
кайусы йаруokraк кайу эксүди

131. буларда эн үстүн секендиз йорыр
ики йыл секиз ай бир евде қалыр

132. анында баса болду икинч оңғай
бир эвде қалыр он адын ики ай

133. үчүнчи күрүд келди көксүн йорыр
кайуқа бу бақса йашармыш курыр

130. Р.- кайузы өрүрек кайузы коды, кайузы йаруokraк кайу эксүди; А.- кайусы өрүрек кайусы коды, кайусы йаруokraк кайу эксүди; К.- (126) кайусы өрүрәк кайусы қуду, кайусы йаруokraк кайу эксүди; ДТС.- эксү – кичирейүү, жетишсиз.

**Кыргызча: Кайсысы өрүрөөк (жогорураак) кайсысы
төмөн, кайсысы (кайсы бири) жарыгыраак,
кайсы биринин жарыгы жетишсиз (өксүк).**

131. Р.- пулардын эн үстин сегендиз йүрир, иги йыл сегис ай пир епте қалыр; А.- буларда энг үстүн секентир йорыр, ики йыл секиз ай бир евде қалыр; К.- (127) буларда эн үстүн сәкентир йуыр, эки йыл сәкиз ай бир эвдә қалыр; ДТС.-сүкан – корзина, коробка; эшеке артынган жүктүн бир жак тени; кырг. – тараза жылдызы.

**Кыргызча: Булардын эн үстүндө Тараза жылдыз жүрөр,
эки жол сегиз ай бир буржуда қалар.**

бурж – зодиака жарыгы, б.а. жылдыздуу асманда кечинде же таң алдында чыгыш жактан байкалуучу начар жарык. Ушул бабтын акыркы сабын дагы мындайча түшүнүүгө болот: бир буржуга эки жыл сегиз ай кирет.

132. Р.- аныңдын паза келди иклинч оңгай, пир епте қалыр он адын иги ай; А.- аныңда баса болды икинч онгай, бир евде қалыр он адын ики ай; К.- (128) аныңда баса болды экинч оңой, бир эвде қалыр он адын экки ай.

Кыргызча: Андан кийин болот экинчиси Юпитер, бир буржуда он эки ай калар.

133. Р.- үчүнчи күрүт келди көкшин йүрир, кайуға пу покса йажармыш курыр; А.- үчүнчи күрүд келди көксүн йорыр, кайука бу бакса йашармыш курыр; К.- (129) үчүнчи көрүд кэлди көксүн йурыр, кайука бу бакса йашармыш ккурур.

Кыргызча: Үчүнчүсү Марс (үчүнчү болуп Марс) келээр менменсип қайакқа бу бакса (багытталса) көгөрүп тургандар куурап.

134. йашық болды төртинч йарутты ажун
йақышса йарутур бақышса өзүн

135. севүг йүз урунды бежинчи Севит
севе бакты ерсе сен өзни авит

136. баса келди Арзу тилек арзулар
кайука йагушса аңар өз улар

137. буларда ең алтын бу Йалгық йорыр
Йашық бирле утру бакышса толыр

134. Р.- йажык полды төртинч йаруды ачун, пағышса йарудур йағышса өзүн; А.- йашық болды төртинч йарутты ажун; йақышса йарутур бакышса өзүн; К.- (130) йашық болды төртинч йарутты ажун, йақышса йарутур бакышса өзүн. ДТС.-йашық – күн; йақш – көз салуу, байкоо.

Кыргызча: Күн болду төртүнчүсү, жарык кылды ааламды, жакындаса жарык берер, байкасаң өзүн.

135. Р.- себүк йүс урунду пежинчи себит, сабах пақты ерзе сен өсни абыт; А.- севүг йүз урунды бешинчи себит, сева бакты ерсе сен өзни авыт; К.- (131) Севүг йүз урунды бэшинчи Сэвит, сэвэ бакты эрсэ сэн өзни авит; ДТС.- севат – Чолпон.

**Кыргызча: Беш кичи сүйүмдүү жүзү урунду (көрүндү)
Чолпондун, (бешинчи Чолпон-сүйкүмдүү
жүзүн көрсөтүү) сага сүйкүмдүү бакса (караса),
сен өзүңдү жубант.**

136.Р.- паза келди арзу тилек арзулар, кайуга йовуза аңар өс
үлөр. А.- баса келди арзу тилек арзулар, кайука йағушса аңар өз улар;
К.- (132) баса кэлди арзу тилек арзулар, кайука йағушса аңар өз улар.
ДТС.-Арзу – перс. каалоо.

**Кыргызча: (Мындан) кийин Меркурий келээр, тилегин
кабылдаар, кайақа жакындаса, ага өзү улар.**

137.Р.- пулардын ең алдын пу йалчык йарур, йажык пирле
уру йағышса толыр; А.- буларда енг алтын бу йолчык йорыр, йашык
бирле утру бакышса толыр; К.- (133) буларда эң алдын бу Йалчык
йурыр, Йашык бирлэ отру бакышса толыр; ДТС.-Йалчык – ай.

**Кыргызча: Булардын эң алдында бу ай (жүрөр) болоор,
күн менен бирге жоготкондо толоор.**

138. он эки үкек ол буларда адын
кайу эки эвлиг кайу бирке ин

139. козы йазкы йулдуз баса уд кемер
эрентир кучык бирле санчу йорыр

140. көр Арслан биле кошны буғдай башы
баса үлгү болды чадан йа эши

141. Йанакелди Оглак Көнек хам Балык
булар туғды эрсе йаруды қалық

138. Р.- он иги өгөк еп пулар миң адын, кайу иги еплик кайу
пирге ин; А.- он ики үкек ол буларда адын, кайу ики евлиг кайу бирке
ин; К.- (134) он эки өкөк-ул буларда адын, кайу эки евлүг кайу бирке
ин; ДТС.-ин-өтмө мааниде астр. термин – үй; созвездиянын бирөөнүн
эки үйү бар, бирөөсүнүкү – бирден.

**Кыргызча: Он эки үкөк (жылдыздар) булардан айрым
(башка) кайсы бири жуп, кайсы бири так.**

139. Р.- козы йаскы йулдус таза ут келир, эзендес кучык пирле
сенчу йүрир; А.- козы йазкы йулдуз баса ид келир, ерентир күчик

бирле санчу йорыр; К.- (135) козы йазкы йулдуз баса уд кэлир, эрэндиэ кучык бирлэ синчу йурыр.

Кыргызча: Козу (овен) жазгы жылдыз, артынан Телец келээр, Тараза жылдыз Саратан менен жакын жүрөр.

140. Р.- көр арслан пирле кошты пуктай пажы, паза өлкү полды чадан йа ежи; А.- көр арслан биле кошны бугдай башы, баса үлгү болды чадан йа иши; К.- (136) күр арслан билэ кошны бугдай башы, баса үлгү болды чадан йа эши; ДТС.- бугдай башы – Сүмбүлө; көр арслан – Шер арстан; Үлгү – созвездие Весов; йа – жаа (созвездие).

Кыргызча: Шер Арстан менен бирге кошуна буудай Сүмбүлө башы дагы Тараза, Скорпион, Жаа (топ жылдыздар) болду эши.

141. Р.- паза келди уклак көнөк хем палык, пулар жоқты ерзе йаруды халык; А.- Баса келди оглак конек хем балык, булар тоғды ерсе йаруды қалык; К.- (137) йана кэлди Оглак, Конэк ҳам Балык, булар туғды эрсэ йаруды қалык; ДТС.- оглак – (созвездие Козерог); Көнөк (созвездие Водолей); Балык – созвездие Рыбы.

Кыргызча: Жана Улак, Көнөк дагы Балык, булар чыкса асман жүзү айдын болоор (жаркыраар).

142. үчи йазкы йулдуз үчи йайкы бил
үчи күзки йулдуз үчи қышкы бил

143. үчи от үчи сув үчи болды йел
үчи болды топрақ ажун болды эл

144. буларда бириси бирине йағы
йағықа йағы идти кесити чоғы

145. карышмаз йағылар йарашиты ичин
көрүшмез йағылар көтүрди өчин

142. Р.- үчи йаскы йулдус үчи йайғы пил, үчи күски йулдус үчи қышкы пил; А.- үчи йазкы йулдуз үчи йайкы бил, үчи күзки йулдуз үчи қышкы бил; К.- (138) үчи йазкы йулдуз үчи йайкы бил, үчи күзки йулдуз үчи қышкы бил.

Кыргызча: Үчөө жазгы жылдыз үчөө жайкы бил, үчөө күзгү жылдыз үчөө кышкы бил.

143. Р.- үчи от үчи су үчи полды йел, үчи келди тобрақ ажун полды ел; А.- үчи от үчи сув үчи болды йил, үчи болды топрақ ажун болды ил; К.- (139) үчи от үчи сув үчи болды йэл, үчи болды тупрак ажун болды эл.

Кыргызча: Үчөө от, үчөө суу, үчөө болды жел (аба), үчөө болды топурак дүйнө жаралды эл. Ушулардан дүйнө жана мамлекеттер жаралды деген мааниде.

144. Р.- пуларда пиризи пиринге йағы, йағыға йағы йетти кести чоғы; А.- буларда бириси биринге йағы, йағықа йағы идти кести чоғы; К.- (140) буларда бириси бирингә йағы, йағықа йағы ыдти кести чоғы.

Кыргызча: Булар бириси бирине жоо (жоодур) жоого жоону жиберди, дабасын бычты (кести).

145. Р.- қарышмас йағылар йарашты ичин, көрүшмес йағылар көдерди өчин; А.- қарышмаз йағылар йарашты ичин, көрүшмес йағылар көтүрди өчин; К.- (141) қарышмаз йағылар йарашты ичин, көрүшмәз йағылар көтүрди өчин.

Кыргызча: Қаршылашқан жоолор жарашты (жарашышты) ич ара, көрө алышпаган жоолор өчтөрүн калтырышты.

146. итиғли байатым ите бирди өз
ите бирди түзди йараштурды түз

147. баса айдым эмди муну йалнукуғ
ағырлығы болды билиг өғ укуғ

VI

ЙАЛЫНГУК ОҒЛАНЫ АҒЫРЛЫҚЫ БИЛИГ УКУШ БИРЛЕ ЕРДУКИН АЙУР.

(АДАМ БАЛАСЫНЫН КАДЫР БАРКЫ МЕНЕН АКЫЛ ЭСТҮҮЛҮГҮ ЖӨНҮНДӨ АЙТААР)

VI бөлүм В.В.Радловдо «йалынгук оғланы азызлыгы пилик угуш бирле ердүгин айур» деп берилсе, Наманган кол жазмасында: йаңлуқ ағырлыкын танурлайур билиг бирлө - деп аталган.

148. төрүтти өдүрди сечү йалнукуғ
аңар берди эрдеш билиг өг укуғ

149. көңүл берди хем ме йорытты тилиг
увут берди қылқ хам қылынчы силиг

146. Р.- едикли пайадым недек етти ус, еде перди түстү йараштурды түс; А.- итигли байатым ите бирди өз, ите бирди түзди йараштурды түз; К.- (142) этигли байатым этэ берди өз, этэ берди түзди йаравштурды түз.

Кыргызча: Жараткан кудайым жарата берди өзү, жаратгы (жарата берди) түздү, баарын жарашыктуу түз.

147. Радловдо бул баб жок; А.-баса айдым емди муну йалнгукуғ ағырлықы болды билиг ог укуғ; К.- (143) баса айдым эмди муну йаңлукуғ, ағырлықы болды билиг өг укуғ.

Кыргызча: Баса айттым эми бул осуяттарды анын кадыр баркын, акылдуу билимдүүлүгүн.

148. Р.- төрөтти ерди сач-у йел үг-ү көк, аңар перди ердем пилик өк угук; А.- төрүтти өдүрди сечү йалнгукуғ, аңар берди ердем билиг өг укуғ; К.- (144) төрүтти өдүрди сечү йаңлукуғ, аңар бэрди эрдәм билиг өг укуғ; ДТС.-өдүр – тандоо, ылгоо.

Кыргызча: Жаратгы, тандады (инсанды) теңир, ага берди акыл билим түшүнүктүү.

149. Р.- көңүл перди сөс хем йүрүтти тилик, обут перди қылқ хем қылынчы силик; А.- көнгүл бирди хем ме йорытты тилиг, увут бирди қылқ хем қылынчы силиг; К.- (145) көңүл бэрди хам ма йурытты тилиг, овут бэрди қылқ хам қылынчы силиг; ДТС.- овут // увут – уят.

Кыргызча: Ага берди көңүл, акыл дагы жатык тилди, уят берди (кылык) мүнөз дагы сылыктыкты (сулуулукту).

150. билиг берди йалнук бедүди бу күн
укуш берди өтрү йаңылды түгүн

151. байат кимге берсе укуш өг билиг
өкүш эдгүлүкке узатты элиг

152. билигни бедүг бил укушны улуғ
бу эки бедүдүр өдүрмиш кулуғ

153. бу сөзке тануқы муну келди сөз
бу сөзни эшитгил сөзүң менде өз

150. Р.- пилик перди йаңлук педүди пу күн, уғуш перди удру йаңылды төгүн; А.- билиг бирди йалнгук бедүди бу күн, укуш бирди отру йазылды түгүн; К.- (146) билиг бэрди йаңлук бэдүди бу күн, укуш, бэрди өтрү йазылды түгүн; ДТС.-йалнук – киши, адам; йаңлук – жаңылыштык, ката; укуш – акыл, эс; өт – кеңеш, насият.

Кыргызча: Билим берди ал адам өстү (улуу болду) бу күнү чечилди түйүнү.

151. Р.- пайат кимге перзе уғуш өк пилик, өгүш еткүлүкке узатты елик; А.- байат кимке бирсе укуш өг билиг, өкүш эдгүлүкке узатты елиг; К.- (147) байат кимкэ бэрсэ укуш өг билиг, өкүш эдгүлүккө узатты элиг.

Кыргызча: Жараткан кимге берсе акыл (менен) билимди, көптөгөн ийгиликтерге жеткирер (узатар) колун.

152. Р.- пиликни педүк пил уғужук улук, пу игин педүдүр өдүрмиш кулук; А.- билигни бедүк бил укушны улуғ, бу ики бедүтүр өдүрмиш кулуғ; К.- билигни бэдүг бил укушны улуғ, бу эки бэдүтүр өдүрмиш кулуғ.

Кыргызча: Билимди бийик, акылды улуу деп бил, бул экөө тандалган пендесин улуу кылар.

153. Р.- пу сөске тануғы масал келди сөс, пу сөс ишке туткыл сөзүң мунда үч; А.- бу сөске тануқы муну келди сөз, бу сөзни ешитгил сөзүңг мунда үз; К.- (149) бу сөзкэ тануқы муну кэлди сөз, бу сөзни эшитгил сөзүң мэндэ өз.

Кыргызча: Бу сөздүн аныгы (далили) үчүн мындай деген сөз бар, бу сөздү эшиткин, өзүң сөздүн керектүүсүн ылгап ал.

154. укуш кайда болса улуғлук болур
билиг кимде болсы бедүклүк алур
155. укушлуғ укар ол билиглиг билир
билигли укуғлы тилекке тегир
156. билиг маниси бил негү тир билиг
билиг билсе өтрү йыар эрде иг
157. билигсиз киши барча иглиг болур
игиг эмлемесе киши терк өлүр

154. Р.- уғуш кайда болза оғуклук полур, пилик кайда болза пидиклик полур; А.- укуш қайда болса улуғлук булур, билиг кимде болса бедүклүк алур; К.- (150) укуш қайда болса улуғлук болур, билиг кимдө болса бэдүглүк алур.

Кыргызча: Акыл кайда (кимде) болсо, улуулук болор, билим кайда (кимде) болсо, бийиктик (даража) алар.

155. Радловдо бул баб 154-бабдан мурун келет: уғушлук уғар ол пиликлик пилүр, пиликли уғықлы тилекке тегир; А.- укушлуғ укар ол билиглиг билир, билигли укуғлы тилекке тегир; К.- (151) укушлуғ укар-ул билиглиг билир, билигли укуғлы тиләккә тәгир.

Кыргызча: Акылдуу угар, билимдүү билээр, билимдүү, акылдуу тилегине жетээр.

156. Р.- пилик ма'нызы пил негү ол пилик, пилик пилзе удру ерир ерде ик; А.- билиг ма'ниси бил негү тир билиг, билиг билсе өтрү йыар ерде иг; К.- (152) билиг маъниси бил нәкү тәр билиг, билиг билсә өтрү йыар эрдә иг.

Кыргызча: Билим маанисин билгин, эмне дээр билим, билимди билсе (ң) (билимдүү болсон) ооруу балээден алптайсың.

157. Р.- пиликсис кижі парча иклик полур, игик емлемезе кижі терк өлүр; А.- билигсиз киши барча иглиг болур, игиг емлемесе

киши терк өлүр; К.- (153) билигсиз киши барча иглиг болур, игиг
эмлэмсэ киши тэрк өлүр.

**Кыргызча: Билимсиз кишилердин баары (баарысы) дарт
туу болор, ооруну (дартты) эмдебесе, киши тез
өлөр.**

158. йоры эй билигсиз игинни ота
билигсиз отын сен эй билге кута

159. укуш ол бурундук аны йетсе эр
тилекке тегир ол түмөн арзу йер

160. укуш болсо ерки көр аскы өкүш
билиг билсе өтрү болур эр күсүш

161. укуш бирле ишле камуғ иш күдүк
билиг бирле беклер бу билмиш үдик

158. Р.- йүри ай пиликсис игинни ода, пиликсис одынзу ай
пилге куда; А.- йоры ай билигсиз игинни ота, билигсиз отын сен ай
билге кута; К.- (154) йуры эй билигсиз игинни ота, билигсиз отын-сэн
э билгэ кута.

**Кыргызча: Жүр (кел), эй билимсиз, дартынды ата, билим-
сиз атасан дартынды билимдүүгө, бактылуу
болорсун.**

159. Р.- уғуш олпурундук аны тутса ер, тилекке тегер ол түмөн
арзу йер; А.- укуш ол бурундук аны йетсе ер, тилекке тегир ол түмөн
арзу йир; К.- (155) укуш-ул бурундук аны йэтсэ эр, тилэккэ тэгир ул
түмөн арзу йэр.

**Кыргызча: Акыл ал, мурунтук (тизгин) ага жетсен эгер,
тилегине жетээр ал, түмөн ой максатыңа арзыр.**

160. Р.- уғуш полза ерге көр аскы өгүш, пилик пилзе удру
пулур ер көжүш; А.- укуш болса ерке көр асгы өкүш, билиг билсе
өтрү болур ер күсүш; К.- (156) укуш болса эркэ көр асгы өкүш, билиг
билсэ өтрү болур эр көшүш.

**Кыргызча: Акыл болсо (адамда) анын пайдасы чондур,
билимди билген киши оңиз болоор, (көзү ачык
болоор).**

161. Р.- угуш пирле ишле камук иш кедук, пилик пирле пекле пу пилмиш өдүк; А.- укуш бирле ишле камуғ иш күдүк, билиг бирле бекле бу булмыш өдүг; К.- (157) укуш бирлэ ишлэр камуғ иш күдүг, билиг бирлэ бэглэр бу булмыш өдүг.

Кыргызча: Акыл менен иштелээр бардык иштер күдүк (белгисиз) билим менен бектер бу заманды билишээр.

(Билим аркылуу бектер доор-замандын сырын түшүнөөр деген мааниде).

VII

ТИЛ ЕРДЕМИН МУНУҢ АСЫҒЫН ЙАСЫН АЙУР

(Тилдин кудреттүүлүгү анын пайда жана залалы жөнүндө айтаар)

Бул бөлүмдүн аталышы Наманган кол жазмасында «Тил эрдемин асғын мунларын сөзлейүр» деп берилсе, Радловдо (Вена нускасында) «Тил ердемин мунуң асқы йазын айур» формасында келет. Бул жерде белгилеп кете турган дагы бир учур байыркы айур – айтат < айтаар деген сөз Наманган кол жазмасында сөзлейүр – сүйлөөр түрүндө берилет.

162. укушка билигке бу тилмечи тил
йаруттачы ерни йорық тилни бил
163. кишиг тил ағырлар булур кут киши
кишиг тил учузлар барыр ер башы
164. тил арслан турур көр эшикте йатыр
айа евлиг ер сақ башыңны йерүр

162. Р.- угушка пиликке пу тилмечи тил, йаруттачы йерни йаруқ тилни бил; А.- укушка билигке бу тилмачы тил, йаруттачы ерни йорық тилни бил; К.- (158) укушка билигкэ бу тилмэчи тил, йаруттачы эрни йорық тилни бил.

Кыргызча: Акылга, билимге тилмечи бу тил, инсанды жарыкка чыгарган тилдин кымбаттыгын бил.

163. Р.- кижик тил ағырлар пулур кут кижиг, кижик тил учуслар тарыр өс пажы; А.- кишиг тил ағырлар булур кут киши, кишиг тил

учузлар барыр ер башы; К.- (159) кишиг тил ағырлар булур кут киши, кишиг тил ужузлар йарыр эр башы.

Кыргызча: Кишини тил даңазалар, кишини бактылуу кылаар, кишини тил кадырсыз кылаар, эрдин башын жарар. (Эрдин башын жок кылаар деген мааниде).

164. Р.- тил арслан туруп көр ежикте йадур, айа еплик айгак пажыңны йид(р)үр; А.- тил арслан туруп көришикте йатур, айа евлиг ер сақ башыңны йийүр; К.- (160) тил арслан туруп көр эшикдө йатур, айа эвлүг арсық башыңны йейүр.

Кыргызча: Тил (капастагы) арыстандыр, көр, эшикте жатат, эй (ал) капастагы жырткыч башыңды жээр (жутар).

165. тилин эмгемиш эр негү тир эшит
бу сөзи шике тутғыл өзүңө иш эт

166. мени эмгетүр тил эди өг телим
башым кесмесүни кесейин тилим

167. сөзүңни күдезгил башың бармасун
тилиңни күдезгил тишиң сынмасун

168. билиглиг билиг берди тилге бышыг
айа тил идиси күдезгил башыг

165. Р.- тилин эмгемиш ер негү тер ежит, пу сөс ишке туткул көңүлү илсит; А.- тилин эмгемиш ер негү тир ешит, бу сөз ишке тутғыл өзүңгө иш ит; К.- (161) тилин эмгәмиш эр нәкү тэр эшит, бу сөз ишкә тутғыл өзүңгә иш эт.

Кыргызча: Тилинен азап чеккен адам не дээр, эшит, бу сөздү сабак туткун, өз пайдана иштет.

166. Р.- мени емгедүр тил йиди(к)-өк тилим, пажым кесмесүни кезейин тилим; А.- мени емгетүр тил иди өк телим, башым кесмесүни кесейин тилим; К.- (162) мәни эмгәтүр тил эди өг тәлим, башым кәсмәсүни кәсәйин тилим; ДТС.-эмгек – азап <эмге – азап чегүү.

Кыргызча: Менин тилим көп азап чектирер, башым кесилбесинчи, тилимди кесейин.

167. Р.- сөзүнни күзеткил пажың пармазун, тилиңни күзеткил тижинг сынмазун; А.- сөзүңни күдэзгил башың бармасун, тилиңни күдэзгил тишинг сынмасун; К.- (163) сөзүнни көдэзгил башың бармасун, тилиңни көдэзгил тышың сынмасун.

**Кыргызча: Сөзүңдү күзөткүн, башың барбасын,
тилиңди күзөткүн, тишинг сынбасын.**

168. Р.- пиликлик пилик перди тилге пажык, айа тил (сен) үндө күдескил пажың; А.- билигилг билиг бирди тилке бышыг, айа тил идиси күдэзгил башыг; 165-номер менен Араттын транскрипциясындагы 168 номерлүү баб берилет: билигилг билиг бэрди тилка бышыг, айа тил идиси көдэзгил бышыг.

**Кыргызча: Билимди тилге (жараткан) берди бышык айа,
тил ээси күзөткүн (сактагын башынды).**

Ал эми Каримовдо: 164- номер менен: будун тили йавлак сэни сөзлэгэй, киши қылқа киртүч этиңни нэгэй деген баб келет.

**Кыргызча: Элдин тили жаман сени сүйлөгөнү сүйлөгөн
(эл оозунда элек жок деген мааниде), киши
кылыгы күнүчүл (көрө албас) этиңди жээр
(сени жеп тынаар)**

169. эсенлик тилесе сениң бу өзүн
тилиңе чыкарма йарақсыз сөзүн
170. билип сөзлесе сөз билигке санур
билигсиз сөзи башыны йерүр
171. өкүш сөзде артуқ асыг көрмедим
йана сөзлемиште асыг тулмадым
172. өкүш сөзлеме сөз бирер сөзле аз
түмөн сөз түгүнин бу бир сөзде йаз

169. Радловдо бул баб жок. А.- есенлик тилесе сенинг бу өзүңг, тилиңде чыкарма йарақсыз сөзүңг; К.- (166) эсэнлик тиләсә сәнин бу өзүң, тилиңдә чыкарма йарақсыз сөзүң.

**Кыргызча: Эсендик тилесең, сенин бу өзүң,
тилиңе чыгарба жараксыз сөзүң(дү).**

170. Р.- пилип сөслө сөснү пилик киженүр, пиликсис сөзүн өс шажыны йейүр; А.- билип сөзлөсө сөз билигке санур, билигсиз сөзи өз башыны йийүр; К.- (167) билиб сөзлөсө сөз билигкә санур, билигсиз сөзи өз башыны йейүр.

**Кыргызча: Билип сүйлөсө, сөз билимге тете, (саналат),
билимсиздин сөзү, өз башын жээр (жутар).**

Радловдун транскрипциясы боюнча: Билип сүйлө, сөздү, билбесен кишендир, билимсиздин сөзү, өз башын жээр (жутаар).

171. Р.- өгүш сөстө артук азык көрмедим, йана сөслөмиште тадык көрмедим; А.- өкүш сөздө артук асыг көрмедим, йана сөзлөмиште асыг тулмадым; К.- (168) өгүш сөздө артук асыг көрмедим, йана сөзлөмишидө асыг булмадым.

**Кыргызча: Көп сөздөн артык пайда көрбөдүм,
көп (жана) сүйлөштөн пайда таппадым.**

172. Р.- өгүш сөслөмө сөс пирер сөслө ас, түмөн сөс төгүнин пир пир сөстө йас; А.- өкүш сөзлөмө сөз бирер сөзлө аз, түмөн сөз түгүнин бу бир сөздө йаз; К.- (169) өгүш сөзлөмө сөз бирер сөзлө аз, түмөн сөз түгүнин бу бир сөздө йаз.

**Кыргызча: Сөздү көп сүйлөбө, бир сүйлө, аз,
түмөн сөз түйүнүн, бир сөз менен жаз.**

173. киши сөз биле копты болды мелик
өкүш сөз башыг йерке кылды көлүк

174. өкүш сөзлөсө йаңшады тер билиг
йана сөзлөмөсө ағын тер тилиг

175. қалы мундаг эрсе йорық утру ур
йорық утру урса кишиг йоклатур

176. тилиг кед күдөзгил күдөзилди баш
сөзиңни қысурғыл узатылды йаш

173. Р.- кижү сөс пирлө қопты полды мүлүк, өгүм сөс пажы қылды йерге күлүк; А.- киши сөз биле қопты болды мелик, өкүш сөз башыг йирке қылды көлик; К.- (170) киши сөз билә қопты болды малик, өгүш сөз башыг йэркә қылды күлик; ДТС.- күли – көмүү.

**Кыргызча: Киши сөз менен көтөрүлөт, Малик болот
көп сөз башынды жерге житирээр (көмөөр).**

174. Р.- өгүш сөзлөзө ексиди тер пилик, йана сөслөмөзө ағын тер тилик; А.- өгүш сөзлөсө йангшады тир билиг, йана сөзлөмөсө ағын тир тилиг; К.- (171) өгүш сөзлөсө йаңшады тэр тилиг, йана сөзлөмөсө ағын тэр тилиг.

**Кыргызча: Көп (артыкча) сүйлөсө, тантык дээр тилди,
эгер сүйлөлбөсө, дудук дээр тилди (анын тилин).**

175. Р.- калы мундак ерзе йорук удру ур, йорык удру урза кижик йокладур; А.- калы мундаг ерсе йорык утру ур, йорык утру урса кишиг йоклатур; К.- (172) калы мундаг эрсэ йорык отру ур, йорык отру урса кишиг йуклатур.

**Кыргызча: Эгер мындай болсо, кылык жоругунду (ортодо)
түз карма, калыс болсоң, кадыр баркың жого-
рулайт. Кишинин кылык жоругу түз болсо,
анын кадыр баркы жогорулайт деген мааниде.**

176. Р.- тилиңни күзеткил күзедилди паш, сөзүңни кызурғыл узадылды йаш; А.- тилиг кед күдезгил күдезилди баш, сөзүңни кысурғыл узатылды йаш; К.- (173) тылың кэд көдөзгил көдөзилди баш, сөзүңни кысурғыл узатылды йаш.

**Кыргызча: Тилиңди жакшы күзөтсөн, башың (күзөтүлөөр)
соо болоор, сөзүңдү кыскартсан, жашың узарар
(сөзүңдү кыскарткын, узартылат-жаш).**

177. тил асгы телим бар йасы ма өкүш
ара өгдилүр тил ара миң сөкүш

178. калы мундаг ерсе билип сөзлө сөз
сөзүң болсу көзсүз карагука көз

179. билигсиз карагу туруп белгүлүг
йоры ай билигсиз билиг ал үлүг

180. тогуғлы өлүр көр калыр белгү сөз
сөзүң эдгү сөзлө өзүң өлгүсүз

177. Р.- тил асқы телим пар йазы-да өгүш, ара өктилүр тил ара миң сөгүш; А.- тил асгы телим бар йасы ма өкүш, ара өгдилүр тил ара

миниг сөкүш; К.- (174) тил асгы тэлин бар басынма өкүш, ара өгдилүр
тил ара мың сөкүш.

Кыргызча: Тилдин пайдасы көп(түр), бирок көп ашыкпа,
кээде мактаар, кээде сөгөр көп.

178. Р.- калы мундак ерзе пилип сөсле сөс, сөзүң ползу көссүс
карагуға көс; А.- калы мундаг ерсе билип сөзлө сөз, сөзүңг болсу
көзсүз карагуға көз; К.- (175) нэчэ? мундаг эрсэ билиб сөзлө сөз,
сөзүң болсу көрсү карагуға көз.

Кыргызча: Калы ушундай болсо, сөздү билип сүйлө (сөз),
сөзүң болсун көргө (сокурга), көзүнө көз.

179. Р.- пиликсис карагу туруп пелгүлүк, йоры ай пиликсис
пилик ал үлүк; А.- билигсиз карагу туруп белгүлүг, йоры ай билигсиз
билиг ал үлүг; К.- (176) билигсиз карагу туруп бэлгүлүг, йуры эй
билигсиз билиг ал үлүг; ДТС.-үлүг – үлүш.

Кыргызча: Билимсиз (акылсыз) анык сокур, белгилүү, кел,
эй билимсиз, (наадан) билим, үлүшүндү ал.

180. Р.- тогуклы алер көр полур пелгүзис, сөзүң еткү сөслө
сөзүң өлгүзүс сөз; А.- тогуғлы өлүр көр калыр белгү сөз, сөзүңг едгү
сөслө өзүңг өлгүсүз; К.- (177) туғуғлы өлүр көр калыр бэлгүсүз, сөзүң
эдгү сөзлө өзүң өлгүсүз.

Кыргызча: Төрөлгөн (туулган) өлөөр, көр калаар белгисиз,
сөзүңдү жакшы сүйлө, өзүң түбөлүк өлбөйсүң!
(Адам өлөөр, жакшы сөз түбөлүк жашаар
деген мааниде).

181. эки нең биле эр карымаз өзи
бир эдгү қылынчы бир эдгү сөзи

182. киши тоғды өлди сөзи қалды көр
өзү барды йаңлуқ аты қалды көр

183. тириглик тилесе өзүң өлмегү
қылынчың сөзүң эдгү тут эй бөгү

184. тилиг өгдүм анча ара сөктүкүм
тилегим сөз эрди саңа йөрдүгүм

181. Р.- иги нең пиле ер карымас өзи, пир еткү кылынчы пир еткү сөзү; А.- ики ненг биле ер карымаз өзи, бир едгү кылынчы пир еткү сөзи; К.- (178) эки нәң билә эр карымаз өзи, бир эдгү кылынчы бир эдгү сөзи.

Кыргызча: Эки нерседен киши карыбас өзү бири жакшы мүнөз бири жакшы сөзү менен.

182. Р.- кижы жоқты өлди сөзи қалды көр, сөзи пирле йолғус ады қалды көр ; А.- киши тоғды өлди сөзи қалды көр, өзи барды йалнгуқ аты қалды көр; К.- (179) киши туғды өлди, сөзи қалды көр, өзи барды йаңлуқ аты қалды көр.

Кыргызча: Киши туулду (туулат), өлдү (өлөт) сөзү қалды көр, өзү өлсө, аты қалаар, көр (кишилердин өзү өлсө да аты өчпөйт деген мааниде).

183. Р.- тирилик тилезе өзүң өлмегү, ол еткү кылынчы сөзүң қот пөгү; А.- тириглик тилесе өзүңг өлмегү, кылынчыңг сөзүңг едгү тут ай бүгү; К.- (180) тириглик тиләсә өзүң өлмәгү, кылынчыңг сөзүңг эдгү тут эй бөгү.

Кыргызча: Тирүүлүктү тилесен, өзүң өлбөссүн, жүрүм турумунду, сөзүңдү жакшы тут эй, акылман! (өлбөймүн десен өзүңдү, сөзүңдү таза карма, бул сени түбөлүк тирүү кылар деген мааниде).

184. Р.- тилик өктүгүм Хем ара йастуғум, тилегим сөс ерди сақа йөрдүгүм; А.- тилиг өгдүм анча ара сөктүкүм, тилекем сөз ерди санга йөрдүкүм; К.- (191) тылыг өгдүм анча ара сөктүгүм, тиләким сөз эрди сәнә йөрдүгүм.

Кыргызча: Тилди мынча мактадым жана сөктүм (жамандадым), тилегим сөз болду, сага жоруганым (тилди мактадым жана сөктүм, тилегим ушул айтылган сөздөрдү (жараткан) сага айтыш керек болучу).

185. Камуғ сөзни йығса укуш тапламаз
Керек сөзни сөзлөр киши кизлемес

186. Сөзүм оғлыма сөзледим мен тоңа
Огул менде алтын меңени тыңа

187. Саңа сөзледим мен сөзүм эй оғул
Саңа берди бу пенд өзүм эй оғул

Күмүш қолса алтун мениңден саңа
Аны тутмағыл сен бу сөзге теңе

185. Р.- қамуқ сөсни йақса уғуш таппамас, керек сөсни сөсле
киши кизлемес; А.- қамуғ сөзни йығса укуш таппамас, керек сөзни
сөзлер киши кизлемес; К.- (182) қамуғ сөзни йығса укуш таппамас,
керек сөзни сөзләр киши кизлемес.

**Кыргызча: Бардык сөздү жыйса, акылга сыйбас,
киши керек сөзүн сүйлөөр, жашырбас.**

186. Р.- сөзүм оғлума сөзледим мен саңа, оғул мениңдин алын
муңар теңе-е; А.- сөзүм оғлума сөзледим мен тонга, оғул минде алтын
минга не тенге; К.- (183) сөзүм оғлума сөзләдим мән тоңа, оғул мәнде
алтын мәнәни тыңа.

**Кыргызча: Сөзүмдү уулума сүйлөдүм (айттым) мен, эй баатыр!
Уулум, мендеги (алтын мәндеги) акылды
тыңда!**

(Сөзүмдү балам сага айтам, баатырым, мендеги алтындай акылды ук).

187. Р.- саңа сөзледим мен сөзүм ай оғул, саңа перди пу пент өзүм
ай оғул; А.- санга сөзледим мен сөзүм ай оғул, санга бирди бу пент өзүм
ай оғул; К.- (184) сәнә сөзләдим мән сөзүм эй оғул, сәнә бәрди бу пент
өзүм эй оғул; ДТС.- панд (пент) перс. – кеңеш, акыл-насаат.

**Кыргызча: Сага сүйлөдүм (айттым) мен сөзүмү эй! Уулум.
Сага бердим бул кеңешимди өзүм эй! Уулум.**

188. Р.- күмүш калза алтун мениңдин саңа, аны тутмағыл сен
пу сөске теңе-е; А.- күмүш қалса алтун мениңдин санга, аны тутмағыл
сен бу сөзке тенге; К.- (185) күмүш қолса алтун мәнниңдин сәнә, аны
тутмағыл сән бу сөзкә тәнә-ә.

**Кыргызча: Алтын, күмүш қалса менден сага, аларды
тутпа, сен бу сөздөргө тене (сөздү – алтын,
күмүшкө тенебе, сөздүн баасы алардан жогору
деген мааниде).**

189. Күмүш ишке тутса түкер, алкынур
Сөзүм ишке тутса күмүш қазғанур

190. Кишиден кишиге қумару сөз ол
Қумару сөзүг тутса асғы йүз ол

191. Бу күн түгме қашың эй билге бүгү
Өзүм ‘үзрин айса йеме эйменү

VIII КИТАБ ИДИСИ ӨЗ ҮЗҮРҮН АЙТАР

Наманган нускасында: «Китаб идиси өзінгә ъузр айур» түрүндө берилсе Вена нускасында (В.В.Радловдо) «Китап игези (идизи) сөсleiterишке өс үзрүн айур» деп берилген.

192. Тилегим сөз эрди эй билге бүгү
 Кидин келдечике өзүм сөзлегү

189. Р.- күмүш ишке тутса түгөл алғынур, сөзүм ишке туткыл күмүш қазғанур; А.- күмүш ишке тутса түкер алқынур, сөзүм ишке тутса күмүш қазғанур; К.- (186) күмүш ишкә тутса түгәр алқынур, сөзүм ишкә тутса күмүш қазғанур.

**Кыргызча: Күмүштү (ишке тутсаң) иштетсең түгөнөр,
сөзүмдү (ишке тутсаң) кармасаң күмүш табарсың.**

190. Р.- до бул баб жок. А.- кишиден кишиге қумару сөз ол, қумару сөзүг тутса асғы йүз ол; К.- (187) кишидин кишикә қумару сөз-ул, қумару сөзи тутса асғы-ул.

**Кыргызча: Кишиден кишиге мурас сөз ал, мурас сөздү
тутсаң пайдасы түздүр (адамдан адамга мурас
сөз қалат, мурас сөздү кармасаң анын пайдасы
көптүр деген мааниде).**

191. Р.- до бул баб жок; А.-бу күн түгме қасынг ай билге бүгү, өзүм узрин айса йиме ейменү; К.- (188) бу күн түгмә қашың э билгә бөгү, өзүм ъузрын айсам йэмә иймәнү.

**Кыргызча: Бу күнү қабағынды түйбө, эй! даанышман(ым),
өзүмдүн үзүрүм(үмдү) айтсам, дагы ийменип.**

192. Р.- тилегим сөс ерди ай пилге пегү, кедин келди черге өзүм сөслегү; А.- тилекиm сөз ерди ай билге бүгү, кидин келдечике өзүм сөзлегү; К.- (189) тиләкиm сөз эрди э, билгә бөгү, кэдин кэлдәчикә өзүм сөзлэгү.

**Кыргызча: Тилегим сөз эле, э! Билги даанышман(ым),
кийин келчүлөргө (кийинки муундарга) айта
турган өзүмдүн сөзүм.**

193. укуш келди утру айур бүтрү көр
 сөзүң болса йаңлук саңа болға қор

будун тили йаблақ сени сөзлегей
киши кылкы киртүч этиңни йегей

бақа көрдүм эрсе йеник болды йүк
өзүм айды сөзлө сөзүң бары ток

негүлүк тесе сен аайың саңа
эшитгил сөзүмни эй эрсиг тоңа

193. Р.- угуш келди удру йүрү(р) төрү көр, сөзүм полза йаңлук
еши кылға кор. А.- укуш келди утру айур бүтрү көр, сөзүңг болса
йаңлук санга болға көр; К.- (190) укуш кэлди өтрү айур бүтрү көр,
сөзүңг болса йаңлук сәңә болға кор; ДТС.- утру - карама-каршы,
жолугушуу.

**Кыргызча: Акыл келди утурлай, ишенимдүү айтар көр,
сөздөрүң болсо жаңылыш, сага болоор зыян
(кор).**

194. Р.- пудун тили йавлақ сени сөзлегей, кижы кылгы йыртуч,
идиңны йегей; А.- будун тили йавлақ сени сөзлегей, киши кылкы
киртүч етиңни йегей; К.- (191) будун тили йавлақ сәни сөзлөгәй,
киши кылкы киртү этиңни йэгәй.

Кыргызчасын караңыздар: Каримов 164-баб (шилтемеде).

195. Р.- паға көрдүм арзе йеник полды йүк, өзүм айды сөслө
сөзүңг пары ток; А.- бақа көрдүм ерсе йеник болды йүк, өзүм айды
сөзлө сөзүңг бары төк; К.- (192) бақа көрдүм эрсә йәниг болды йүк,
өзүм айды сөзлө сөзүңг бары төк.

**Кыргызча: Байкап көрдүм, эми жеңил болду жүк,
өзүмө айттым, сүйлө сөзүңдү баарың төк.**

196. Р.- негүлүк тесе сен аайың саңа, ежиткил сөзүмни ай
ерзик төңө; А.- негүлүк тесе сен аайың санга, эшитгил сөзүмни ай
ерсиг тонга; К.- (193) нәкүлүг тәсә сән аайың сәңә, сөзүмни аайың
эй эрсиг тоңа.

**Кыргызча: Не үчүн деп сурасаң, айтайың сага,
сөзүмдү айтайың, эй! эрсинген баатыр.**

197. бу йалңук аты болды йаңлук үчүн
бу йаңлук урулды бу йалңук үчүн

198. йаңылмаз киши ким айу бир маңа
 йаңылмыш түмөн миң айайын саңа
199. билиглиг иди аз билигсиз өкүш
 укушсуз өкүш бил укушлуг күсүш
200. билигсиз билиглике болды йағы
 билигсиз билиглигке қылды чоғы

197.-бабдан 230-бабга чейин 32 баб В.В.Радловдун транскрипциясында, тактап айтканда Вена нускасында жок. 197-бабда: «өзүн меңу ермес адың меңу ол, адың меңу полза өзүн меңу ол» деген ыр сап келет. Бул эки сап ыр Арат жана Каримовдо жок. Бул саптарды кыргызчалаганда: Өзүн түбөлүк эмессин, атың түбөлүк ал, атың түбөлүк болсо, өзүн түбөлүксүн ал.

197. А.- бу йалнгуқ аты болды йанглук үчүн, бу йанглук урулды бу йалнгуқ үчүн; К.- (194) бу йаңлук аты болды йаңлук үчүн, бу йаңлук урулды бу йаңлук үчүн; ДТС.- йалнук – киши, адам; йаңлук – жаңылыштык.

**Кыргызча: Бу адам аты болду жаңылыштык үчүн,
бу жаңылыштык берилди адам үчүн.**

(Адам заты жаңылат, ал ошол үчүн адам, жаңылыштык адамга тийешелүү деген мааниде).

198. А.- йангылмаз киши ким айу бир мага, йангылмыш түмөн минг айайын санга; К.- (195) йаңылмаз киши ким айу бэр мэнэ, йаңылмыш түмөн миң айайын сэнэ.

**Кыргызча: Жаңылышпас киши ким? Айтып бер мага,
жаңылышкандар түмөн миң, айтайын сага.**

199. А.- билиглиг иди аз билигсиз өкүш, укушсуз өкүш бил укушлуг күсүш; К.- (196) билиглиг эди аз билигсиз өкүш, укушсуз өкүш бил укушлуг көшүш.

**Кыргызча: Билимдүүлөр экен аз, билимсиз(дер) көп,
акылсыздар көп, бил акылдуу болуш тилек.**

200.Р.- билигсиз билигликэ болды йағы, билигсиз билиглике қылды чоғы; К.- (197) билигсиз билигликэ болды йағы, билигсиз билигликэ қылды чоғы. ДТС.- чоғы – талаш, тартыш.

**Кыргызча: Билимсиз билимдүүгө жоо болушту,
билимсиз билимдүүгө доо коюшту. экөө коюшту.**

кишиде киши адрукы бар телим
бу адрук билигдин айур бу тилим

билиглигке сөзледим иш бу сөзүм
билигсиз тилини билүмөз өзүм

билигсиз биле хеч сөзүм йок менин
эй билге өзүм уш тапуғчы сенин

сөзүм сөзлемишке саңа эйменү
өзүм узру қолды саңа уш муну

201. А.- кишиде киши адрукы бар телим, бу адрук билигдин айур бу тилим; К.- (198) кишиде киши адрукы бар тэлим, бу адрук билигдин айур бу тилим; ДТС.- телим – көп.

**Кыргызча: Кишиден айырмасы бар көп,
бу айырмачылык билимден деп айтар бу тилим.**

202. А.- билигке сөзледим уш бу сөзүм, билигсиз тилини билүмөз өзүм; К.- (199) билигликә сөзләдим уш бу сөзүм, билигсиз тилини билүмөз өзүм.

**Кыргызча: Билгендерге сүйлөдүм бу сөзүм(дү),
билимсиздердин тилин билбесмин өзүм.**

203. А.- билигсиз биле хич сөзүм йок менин, ай билге өзүм уш тапуғчы сенин; К.- (200) билигсиз билә хеч сөзүм йок мәнин, э билгә өзүм үш топуғчы сенин.

Кыргызча: Билимсиздерге (билимсиз менен) эч сөзүм жок менин, э, билимдүү! өзүм сенин иште кулуңмун.

204. А.- сөзүм сөзлемишке санга ейменү, өзүм ‘узри қолды санга уш муну; К.- (201) сөзүм сөзләмишкә сәңә иймәнү, өзүм ‘узры қолды сәңә уш муну.

Кыргызча: Сөзүмдү сүйлөдүм сага ийменип, (сага өз сөздөрүмдү айттым, сүйлөгөн сөздөрүм үчүн сенден кечирим сураймын, кечир ушуларды).

205. сөзүг сөзледечи азар хам йазар,
укушлуғ эшитсе онгарур түзер

206. бурундукулук ол сөз теве бурны тег
барур канча йетса тетир бойны тег
207. билип сөзледечи киши бар өкүш
оны билдечи эр маңа кед күсүш
208. камуг эдгүлүклер билиг асгы ол
билиг бирле булды масал көккө йол

205. А.- сөзүг сөзледечи азар хем йазар укушлуғ ешитсе онгарур түзөр; К.- (202) сөзүг сөзләдечи азар ҳам йазар, укушлуғ эшитсә оңарур түзөр.

**Кыргызча: Сөздү сүйлөөчү(лөр) да кээде (жазар) ката кети-
рээр, акыл менен эшитсең, оңолоор, түзөлөөр.**

206. А.- бурундукулук ол сөз тиве бурны тег, барур канча йетсе титир бойны тег; К.- (203) бурундукулук-ул сөз тэвэ бурны-тэг, барур канча йатса тэтир бойны-тэг.

**Кыргызча: Сөз мурунтуктаган төөдөй, ал, төө мойнун
кайака бурсан, ошо жака бурган сыяктуу (сөз,
ал, мурунтуктуу төө, төөнү кайда жетилесен,
ошо жакка мойнун бурган сыяктуу, сөздү да
ошондой бурууга болот деген мааниде).**

207. А.- билип сөзледечи киши бар өкүш, аны билдери ер манга кед күсүш; К.- (204) билиб сөзләдечи киши бар өкүш, аны булдечи эр мэнэ кэд көшүш.

**Кыргызча: (сөздү) билип сүйлөгөн кишилер бар, көп,
аны билген киши мага өтө кадырлуу(дур).**

208. А.- камуг эдгүлүклер билиг асгы ол, билиг бирле булды месел көккө йол; К.- (205) камуг эдгүлүклөр билиг асгы-ул, билиг бирлө болды масал көккө йол.

**Кыргызча: Бүткүл ийгиликтер билим(дүүнүн) дин пайда-
сыдыр, ал билим менен көккө чыгаар жол
табылаар (болот).**

209. билиг бирле сөзлө камуг сөзни сен
билигин бедүк бил камуг өзни сен
210. йашыл көктин инди йағыз йерке сөз
сөзи бирле йалңуқ ағыр кылды өз

киши көңли түпсүз деңиз тег туруп
билиг йинчү саны түпинде йатур

деңиздин чықармаса йинчү киши
керек йинчү болсун керек сай ташы

209. А.- билиг бирле сөзлө камуғ сөзни сен, билигин бедүк бил
кимуғ өзни сен; К.- (206) билиг бирлө сөзлө камуғ сөзни сэн, билигин
бөдүг бил камуғ өзни сэн.

**Кыргызча: билим (билгичтик) менен сүйлө бардык сөздү
сен, билимди бийик бил, бардык өздү сен.
(Бардык сөздү, сен акыл менен айт, акылың
бийик болоор (тунук болоор) (ар кишинин)
билимдин аркасы менен деген мааниде).**

210. А.- йашыл көктин инди йағыз йирке сөз, сөзи бирле
йилнүгүк ағыр кылды өз. К.- (207) йашыл көкдин инди йағыз йэркө
сөз, сөзи бирлө йаңлук ағыр кылды өз; ДТС.- ағыр – баалуу, кымбат,
ардактуу.

**Кыргызча: Көк асмандан (жашыл көктөн) түштү, кара
жерге сөз, сөзү менен (ардактуу кылды, киши
өзүн).**

211. А.- киши көңли түпсүз тенгиз тег туруп, билиг йинчү саны
түпинде йатур; К.- (208) киши көңли түбсүз тэңиз-тэг туруп, билиг
йинжү саны түбиндө йатур; ДТС.- деңиз // теңиз – деңиз; йенчү //
йинчү – кит. Чженьчжу, чингу – жемчуг, кырг. акак.

**Кыргызча: Киши көңүлү түпсүз деңиздей туруп (болуп
турат), билим акак сыяктуу түбүндө жатат.**

212. А.- тенгиздин чықармаса йинчү киши, керек йинчү
болсун керек сай ташы; К.- (209) тэңиздин чықармаса йүнжү киши,
кэрэк йинжү болсун кэрэк сай ташы.

**Кыргызча: Деңизден чыгара албаса акакты киши мейли,
ал акак болсо да сайдын ташы сыңары.**

(Адамдын ниетиндеги, дилиндегини түшүнө албасаң, ал
кымбат, асыл зат сайдын ташына барабар деген мааниде).

213. йағыз йер қатындагы алтун таш ол
қалы чыкса беглер башында туш ол

214. билиглиг чықармаса билгин тилин
йарутмаз аның билги йатса йылан

215. уқушлы билигли эди эдгү нөң,
қалы булса ишлет учуп көккө тең

216. негү тер эшитгил би эл кенд беги
уқушқа билигке йетүрмиш өги

213. А.- йағыз йир қатындағы алтун таш ол, қалы чыкса беглер
башында туш ол; К.- (210) йағыз йэр қатындақы алтун таш-ул, қалы
чыкса бэглэр башында түш-ул.

Кыргызча: Кара жер қатындағы (катмарындағы, астын-
дағы) алтын-таш ал, эгер казып чыгарса,
бектер башына туш ал. (Жер астындағы алтын,
табылбаса ал таш сыяктуу, табылгандан кийин
ал бектердин тажысына ылайык деген мааниде).

214. А.- билиглиг чықармаса билгин тилин, йарутмаз аның
билги йатса йылын; К.- (111) билиглиг чықармаса билгин тилин,
йарутмаз аның билги йатса йилин.

Кыргызча: Билимдүү чыгарбаса билимдин тилин, жарык
кылбас анын билими жылдап жатса да.
(Билимди билим тили менен ачпаса, анын
жарыгы тийбес (пайдасы тийбес) жылдар бою
деген мааниде).

215. А.- уқушлы билигли иди едгү нөңг, қалы булса ишлет
учуп көккө теңг; К.- (112) уқушлы билигли эди эдгү нөң, қалы булсаң
ишлэт учуб көккө тэң.

Кыргызча: Акылдуу, билимдүү (болуу) эң зарыл нерсе, эгер
(болсо) жетсең иштет (акылыңды), учуп көккө
тең (көтөрүл).

216. А.- негү тир ешитгил бу ил кенд беги, уқушқа билигке
йетүрмиш өги; К.- (113) нэкү тэр эшитгил бу эл кэнт беги, уқушқа
билигке йетүрмиш өги.

Кыргызча: Эмне дээр, эшиткин, бу эл, шаар бектерин,
акылга, билимге жетем деген киши.

217. ажун тутгуқа эр уқушлуг керек
будун басғуқа өг керек хам йүрек

218. укуш бирле тутты ажун тутгучы
билиг бирле басты будун басгучы

219. ажунка апа инмишинде берү
укушлуғ уру келди эдгү төрү

220. кайу өдте эрсе бу күндө бурун
билиглике тегди бедүгрек орун

217. А.- ажун тутгуқа эр укушлуғ керек, будун басгуқа өг керек
хем йүрек; К.- (214) ажун тутгуқа эр укушлуғ кэрэк, будун басгуқа өг
кэрэк хам йүрэк.

Кыргызча: Ааламды (тутуш) башкарыш үчүн кишиге
акыл керек элди басууга (элге бийлик жүргүзүү
үчүн акыл менен жүрөк керек).

218. А.- укуш бирле тутты ажун тутгучы, билиг бирле басты
будун басгучы; К.- (215) укуш бирлө тутты ажун тутгучы, билиг бирлө
басты будун басгучы.

Кыргызча: Акыл менен тутту ааламды туткандар (тутуу-
чулар), билим менен басты будун басчулар
(билим менен элди башкаруучулар). (Мамле-
кетти акыл менен элди билим (билгичтик)
менен башкаруу керек деген мааниде).

219. А.- ажунка апа инмишинде берү, укушлуғ уру келди едгү
төрү; К.- (216) ажунка апа инмишиндө бэрү, укушлуғ уру элди эдгү төрү.

Кыргызча: Ааламга апа (сени) жараткандан бери (адам
жарык дүйнөгө келгенден бери) акылмандар
жакшы саясат, заңды жаратып келишти.

220. А.- кайу өдте ерсе бу күнде бурун, билгиликке тегди
бедүгрек орун; К.- (217) кайу өдтө эрсө бу күндө бурун, билигликкө
тегди бедүгрек орун.

Кыргызча: Кайсы заманда (мезгилде) өтпөсүн, бу күндөн
мурун, акылмандарга тийген бийик такты
(орун). (Бу күнгө чейин кайсы заманда болбосун,
акылмандарга бийик такты (зобололуу кызмат)
таандык болуп келген деген мааниде).

221. укуш бирле аслур киши артақы
билиг бирле сүзлүр будун булгақы

222. бу экин итүмесе кодгыл билиг
кылычка тегүргил сен өтрү элиг
223. бөгү билге беглер будунка башы
кылыч бирле итмиш билигсиз иши
224. ажун тутгука эр укуш билсе кед
будун басгука эр билиг билсе кед.

221. А.- укуш бирле аслур киши артакы, билиг бирле сүзлүр будун булгагы; К.- (218) укуш бирлэ эслүр киши артакы, билиг бирлэ сүзлүр будун булгагы; ДТС.- булгақ – козголоң.

Кыргызча: Акыл менен оңолоор (тазаланар) киши жаманы (бузугу), билим менен тазаланар (чыпкаланар, сүзүлөр) будун (эл) козголоңу.

222. А.- бу икин итүмесе, кодгыл билиг, кылычка тегүргил сен өтрү елиг; К.- (219) бу экин итүмөсэ кодгыл билиг, кылычка тегүргил сен өтрү элиг.

Кыргызча: Бу экөө өтпөсө (жарабаса) билимди койгун (ташта), анда кылычка кол тийгизгин сен (акыл, билим менен бузуктарды, ондой, козголоңду баса албасаң, анда билимди таштап, кылычты колуңа ал деген мааниде).

223. Р.- бүгү билге беглер будунка башы, кылыч бирле итмиш билигсиз иши; К.- (220) бөгү билге беглэр будунка башы, кылыч бирлэ итмиш билигсиз иши.

Кыргызча: Акылман, билгич бектер будунга башы (элге башчы), билимсиздер (акылсыздар) кылыч жумшаар ишинде.

224. А.- ажун тутгука ер укуш билсе кед, будун басгука ер билиг билсе кед; К.- (221) ажун тутгука эр укуш билсэ кэд, будун басгука эр билиг билсэ кэд.

Кыргызча: Кандык кылыш үчүн, киши акылман болсо эң, будун козголоңун басыш үчүн киши билимдүү болсо эң.

225. бу эки бириксе болур эр түкөл
түгөл эр ажунуг тамам йер түкөл

226. апаң эки ажун кулур эрсе сен
оты эдгүлүк ол кылур эрсе сен

227. қалы эдгү болмақ тилесе өзүн
йоры эдгүлүк қыл кесилди сөзүн

228. киши менү болмаз бу мергү аты
анын менү қалды бу эдгү аты

225. А.- бу эки бириксе болур ер түкел, түкел ер ажунуғ тамам
йер түкел; К.- бу эки бириксе болур эр түгэл, түгэл эр ажунуғ тамам
йер түгэл.

**Кыргызча: Бу экөө бириксе, болоор эр (кишилер) түгөл,
түгөл киши бүтүндөй дүнүйөнү (колго) алат.**

226. А.- апанг ики ажун қолур ерсе сен, оты едгүлүк ол кылур
ерсе сен; К.- (223) апаң эки ажун қолур эрсе сэн, оты эдгүлүк-үл
қылур эрсе сэн.

**Кыргызча: Эгер, эки дүйнөнү каалган болсоң сен,
ага жетүүнүн чарасы ак ниет болгун сен.**

227.- А.-қалы едгү болмақ тилесе өзүң, йоры едгүлүк қыл
кесилди сөзүң; К.- (224) қалы эдгү булмақ тилесе өзүн, йоры едгүлүк
қыл кесилди сөзүн.

**Кыргызча: Эгер жакшылық қылам деп тилесең өзүң, кел,
жакшылық қыл, кесилди сөзүң (сөз менен
иштебей, иш (ишин) менен көрсөт деген
мааниде).**

228. А.-киши менгү болмаз бу мергү аты, анын менгү қалды бу
едгү аты; К.- (225) киши мәңү болмаз бу мәңү аты, анын мәңү қалды
бу эдгү аты.

**Кыргызча: Киши түбөлүк болбос, бу (киши деген) анын
түбөлүк (наамы) аты, анын түбөлүк қала
турғаны, бу жакшы деген аты.**

229. өзүң менгү эрмез атың менгү ол
атың менгү болса өзүң менгү ол

IX ЭДГҮЛҮК ҚЫЛМАҚ ӨГДИСИН АСЫҒЛАРЫН АЙУР

[(Адамга) жакшылык кылуу пайдалуу асыл (касиет)
экендиги жөнүндө (айтар)].

Ушул бөлүмдүн аталышы А.Аратта жогоруда аталгандай берилсе В.В. Радловдо «Эткүлүк кылмак өктизин азыкларын сөслөр» түрүндө транскрипцияланган. К.Каримовдо «Эткүлүк катылмак эдгүсин айур» деп берилген.

230. калы болса элгиң будунка узун
 камуғ эдгүлүк кыл кылынчын сөзүн

231. йигитлик качар ол тиригли өчөр
 бу түш тег ажундун өзүн терк кечер

229.Р.-до жок. А.-өзүң менгү эрмез атынч менгү ол, атың менгү болса өзүң менгү ол; К.-(226) өзүң мәнү эрмез атың мәнү-ул, атың мәнү болса өзүң мәнү-ул.

**Кыргызча: Өзүн түбөлүк эмес, атың түбөлүк, ал атың
түбөлүк болсо (калса), өзүң түбөлүк(сүн) ал.**

Ушул баптагы сөз аягындагы ал шилтеме ат атооч о! деген сырдык сөздүн ордуна колдонулган.

230.Р.-каны полза элкиң пудунга узат камук эткүлүк кыл себинчин сурат; А.-калы болса елгинг будунка узун, камуғ егүлүк кыл кылынчын сөзүн; К.-(227) калы болса элгиң будунка узун, камуғ эдгүлүк кыл кылынчын сөзүн.

**Кыргызча: Эгер болсо, колун узун калк үстүнөн узун,
баарына жакшылык кыл, ишинде жана сөзүңдө.**

(эгер калк башкарууда колун узун болсун десен, анда сен баарына ишинде жана сөзүңдө жакшылык иште деген мааниде).

231.Р.-йигитлик кечер тириклик учар, пу түштег ачундын өзүн терк көчөр; А.-йигитлик качар ол тиригик учар, бу түш тег ажундын өзүң терк кечер; К.-(228) йигитлик кэчэр-ул тиригик өчөр, бу түш-тэг ажундын өзүң тэрк кэчэр.

**Кыргызча: Жигиттик өтөөр, о! тирүүлүк өчөөр, бу түштөй
(түш сыяктуу) дүйнөдөн өзүңдү тез кечээрсиң
(өтөрсүң).**

232. тиригликни мүн кыл асыг эдгүлүк
йарын болга эдгү йегү кедгүлүк
233. негү тер эшитгил киши эдгүси
йорып тын тоқыгы ахыр өлгүси
234. ажунда не йаңлыг эрен тогды көр
бир анча йорыды йана өлди көр
235. керек бег керек кул не эдгү эсиз
өзи өлди эрсе аты қалды из

232.Р.-тирикликни мун қыл азык еткүлүк, йарын полгу еткү йегү кеткүлүк; А.-тиригликни мүн қыл асыг едгүлүк, йарын болга едгү йигү кедгүлүк; К.-(229) тиригликни мүн қыл асыг эдгүлүк, йарын болга эдгү йегү кедгүлүк. ДТС йары перс. жардам; колдоо; йегү // йигү – тамак, аш < же + гү.

Кыргызча: Тирүүлүктө муң кыл (тарт), жакшылыктын пайдасы үчүн, (иштөө) (тирүүлүктө азап чек, жакшылык (иштөө) үчүн, жардамың болоор ийги, аш, кийим.

(жакшылыгың кийин, жегениңе тамак, кийгениңе кийим болоор деген мааниде).

233.Р.-негү тер ежиткил кижиге еткүзи, йүриктин тоғуқлы ахыр өлгүзи; А.-негү тир ешитгил киши едгүси, йорып тын тоқыгы ахыр өлгүси; К.-(230) нәкү тәр эшитгил киши эдгүси, йурыб тын тоқыгы ахыр өлгүси.

Кыргызча: Эмне дээр эшиткин кишилер(дин) жакшысы, жүргөн тынар, сайышкан (кармашкан) акыр өлөөр.

234.Р.-ачунда не йаңлыг эрен такты көр, пир анча тирилди йана өлди көр; А.-ажунда не йаңлыг эрен тоғды көр, бир анча йорыды йана өлди көр; К.-(231)ажунда нә йаңлыг эрен тоғды көр, бир анча йурыды йана өлди көр.

Кыргызча: Ааламда не жаңы эрендер туулду көр, бир оң жашады жана (кайрадан) өлдү көр.

235.Р.-керек пек керек кул не еткү езис, өзи өлди ерзе ады қалды көр; А.-керек бег керек кул не едгү исиз, өзи өлди ерсе аты

қалды из; К.-(232) кэрэк бэг кэрэк қул йа эсиз, өзи өлди эрсә аты қалды из.

Кыргызча: Керек (мейли) бек, керек (мейли) кул, же акылман, жаман (болсун), өзү өлсө да атынын изи калат.

236. саңа тегди эмди кезигче орун
қамуғ едгүлүк қыл сен едгү бурун

237. тириг өлгү ахыр төшенгү йериг
киши өлсе едгүн көр аты тириг

238. эки түрлүг ат ол бу тилде йорыр
бир едгү бир эсиз ажунда қалыр

239. исизке сөкүш едгү өгди болур
өзүнке бақа көр қайусын колур

236.Р.-саңа текти ерзе кезикче ачун, қамуқ еткүлүк қыл сен еткү түзүн; А.-санга тегди емди кезигче орун, қамуғ едгүлүк қыл сен едгү бурун; К.-(233) сәңә тэгди эмди кезикчә орун, қамуғ едгүлүк қыл сен едгү бурун.

Кыргызча: Сага тийди эми кезинде (кезегинде) орун, баарына жакшылык қыл, сен жакшы бойдон барғын.

(Сага кези менен жарык дүйнөдөн орун тийди, төрөлдүн, дүйнөдөн бардык жакшы иштерди иштеп жүрүп өт деген мааниде).

237.Р.-тирик өлгү ахыр түзүнгү йерик, кижі өлзе еткү ер алды тирик; А.-тириг өлгү ахыр төшенгү йириг, киши өлсе едгүн көр аты тириг; К.-(234) тириг өлгү ахыр төшәнәр йэриг, киши өлсә едгүн көр аты тириг.

Кыргызча: Тирүү акыры төшөнөр жерди, киши өлсө жакшы, көр аты тирүү.

238.Р.-иги түрлүг ат ол пу тилде йүрир, пир еткү пир езис ачунда қалыр; А.-ики түрлүг ат ол бу тилде йорыр, бир едгү бир исиз ажунда қалыр; К.-(235) эки түрлүг ат-ул бу тилдә йурыр, бир едгү бир эсиз ажунда қалыр.

Кыргызча: Эки түрлүү ат, ал бул тилде (бу тили бизде) жүрөр, бирөө жакшы, бири жаман ааламда калар.

239.Р.-езиске сөгүш еткү өткү өкти пулур, өзүңге пага көр кайуусын колур; А.-исизке сөкүш едгү өгди булур, өзүңгө бака көр кайуусын колур; К.-(236) эсизке сөкүш эдгү өгди булур, өзүңгө бака көр кайуусын кулур.

Кыргызча: Эссизге акылсызга сөгүш, жакшыга мактоо болор (жарашар), өзүнө багып (карап) көр, кайсынысы жагар (ылайык).

240. өзүң эдгү болса атың өгдилик
калы болса эсиз сөкүш эй силиг

241. сөкүшлүк нелүк болды захак өдүн
нелүк өгди булды феридун кутун

242. бири эдгү эрди аны өгдилер
бири эсиз эрди аны сөкдилер

243. эсизмү саңа йек азу эдгүмү
сөкүшмү колур сен азу өгдимү

240.Р.-өзүң еткү полза адың өктилик, калы полза езис сөгүш ай силик; А.-өзүңг едгү болса атың өгдилик, калы болса исиз сөкүш ай силиг; К.-(237) өзүң эдгү болса атың өгдилик, калы болса эсиз сөкүш эй силиг.

Кыргызча: Өзүң жакшы болсон, атың мактаарлык, (атың мактоого татыктуу) эгер сен жаман болсоң сен сөгүүгө татыктуусуң эй, сылыгым.

241.Р.-сөгүшлүк нелүк полды Захак одун, нелүк еткү полды Феридун кудун; А.-сөкүшлүг нелүк болды Захак отун, нелүк өгди булды Феридун кутун; К.-(238) сөгүшлүг нелүг булды Захак отун, нелүг өгди булды Феридун кутун.

Кыргызча: Наадан Захак неликтен сөгүүгө (ылайык) татыктуу болду, неликтен куттуу (бактылуу) Феридун мактоого татыктуу болду.

242. В.В.Радловдо 241-баб 242-баб менен алмашып келет. Р.-пу пир еткү ерди аны өктилер, пири езис ерди аны сөктилер; А.-бири едгү ерди аны өгдилер, бири исиз ерди аны сөктилер; К.-(239) бири эдгү эрди аны өгдилер, бири эсиз эрди аны сөкдилер.

**Кыргызча: Бири жакшы болду, аны мактадынар,
бири эссиз болду, аны сөктүнөр.**

243.Р.-езисмү саңа йек ажу еткүмү, сөгүшмү қолурсен ажу еткүмү; А.-исизмү санга йиг азу едгүмү, сөкүшмү қолур сен азу өгдимү; К.-(240) эсиз-мү сәңә йэг азу эдгү-мү сөкүш-му қолур-сен азу өгди-му.

**Кыргызча: Жаманбы сага (сен үчүн) же жакшыбы?
сөгөсүңбү (сөгүшөсүңбү) же мактайсыңбы.**

244. кайусын тилесе өдүргил бирин
эсиз эдгү болса өкүнмө йарын
245. муңар меңзетүр сөз сынамыш киши
сынамыш киши билди эл күн иши
246. киши эдгү атын көр алқыш болур
атықмыш эсиз өлсө қаргыш болур
247. нече ме сынадым эсиз қылғучы
кете берди күндө үзүлди күчи
248. нече көрдүм эрсе эсизлер иши
озу болмады эй билиглиг киши.

244.Р.-қайузын тилезе пирин өдүргил, езис еткү полза отрунди йегил; А.-қайусын тилесе өдүргил бирин, исиз едгү болса өкүнмө йарын; К.-(241) қайусын тиләсә өдүргил бирин, эсиз эдгү болса өкүнмә йарын.

**Кыргызча: Кайсысын тилесең (кааласаң) тандагын бирин,
тандаганың жаман, жакшы болгонуна өкүнбө,
қубанба кийин.**

245.Р.-муңар меңзедүр сөс сынамыш кижі, сынамыш кижі пилди ел күн ижи; А.-мунгар менгзетүр сөз сынамыш киши, сынамыш киши билди ил күн иши; К.-(242) муңар мәңзетүр сөз сынамыш киши, сынамыш киши билди эл күн иши.

**Кыргызча: Мындай (бул сыяктуу) сынап айтқан кишинин
сөзү, сынаган киши билер эл, күн ишим (элдик
күнүмдүк иштерин).**

246.Р.-кижи еткү адын көр алгыш полур, адыкмыш есис өлзе каргыш полур; А.-киши едгү атын көр алкыш булур, атыкмыш исиз өлсө каргыш булур. К.-(243) киши эдгү атын көр алкыш булур, атыкмыш эсиз өлсө каргыш булур.

Кыргызча: Киши, жакшы аты менен алкыш алар, көргүн, атанган (аты чыккан) наадан акылсыз өлсө, каргыш болор (каргыш табаар деген мааниде).

247.Р.-нече мен сынадым езис кылгучы, кеде парды күнде үзүлди күчи; А.-нече ме сынадым исиз кылгучы, ките барды күнде үзүлди күчи; К.-(244) нэчэ ма сынадым эсиз кылгучы, кэтэ бэрди күндө үзүлди күчи.

Кыргызча: Канча сынадым жамандык кылуучуларды, кете берди күндө, үзүлдү күчү.

248.Р.-нече көрдүм ерзе езислер бажы, озу келмеди э пиликлик кижиге; А.-нече көрдүм ерсе исизлер иши, озу болмады ай билиглик киши; К.-нэчэ көрдүм эрсэ эсизлэр иши, азу болмады эй билиглик киши.

Кыргызча: Канча көрдүм (канча жолу (ирет) көрбөдүм) наадандардын иштерин, (алардын) жаман иштери эч алдыга озбогон эй, билимдүү киши (муну бил билимдүү киши).

249. сизлик отолот күйүргөн болур
йолунда кечиг йок өтүлген болур

250. көрү турса бизде оза баргучы
кара тут йе беглер ажун тутгучы

251. буларда қайу болды эрсе билиг
олар урмыш өд күн ажунқа елиг

252. билиг кимде эрсе ажун беглери
төрү эдгү урмыш киши йеглери

249.Р.-езислик от ол от көйүргөн полур, йолунда кечик йок ейилген (?) полур; А.-сизлик от ол от күйүргөн болур, йолунда кечик йок өтүлген болур; К.-(246) эсизлик от-ул от күйүргөн болур, йолунда кэчик йок өтүлгөн болур.

Кыргызча: Жамандык от ал, күйдүргөн болор (күйдүрүүчү от болот), жолунда кечүү жок, өтүүгө болучу.

250.Р.-пилү парза пистин оза парғучы, кара тут йа пеклер ачун туткучы; А.-көрү турса бизде оза барғучы кара тут йа беглер ажун тутғучы; К.-(247) көрү турса биздә уза барғучы, кара тут йа бәглар ажун тутғучы.

Кыргызча: Көрүп (карап көрсөн) турсан, бизден озо (мурун) кеткендер, (өткөндөр) карапайым адам, же бектер, ааламда туткан.

(Бизден мурун карапайым калк, эл сураган бектер да дүйнөдөн өткөн деген мааниде).

251.Р.-пуларда қайу полды ерзе уғуш, олар қылмыш еткү ачунда өгүш; А.-буларда қайу булды ерсе билиг, олар урмыш өд күн ажунқа елиг; К.-(248) буларда қайу булды эрсә билиг, улар урмыш өд күн ажунқа әлиг.

Кыргызча: Булардан кайсы бири болсо ээси билим, алар доор, журт, аалам ишине жеткен колу.

252.Р.-пиликлик ким ерзе ачун пеклери, төрү еткү урмыш кижй йеклери; А.-билиг кимде ерсе ажун беглери төрү едгү урмыш киши йиглери; К.-(149) билиг кимдә эрсә ажун бәгләри, төрү эдгү урмыш киши йәгләри.

Кыргызча: Билим кимде болсо, аалам бектери, бийлигин жакшы жүргүзөт кишилерге мээримдүү.

(Билимдүү киши аалам бектери боло алат, анын сурагы адамдар үчүн акыйкат болот деген мааниде).

253. бу күн ма ким эдгү атакса киши
олар болды ашну ол эдгү башы
254. бөгү бег ким эрсе билигке йақын
билиглиг кишиг қылмыш өзке йақын
255. элиг урмыш ишке бақын ишлемиш
билиг ишке тутмыш будун башланыш
256. элим этмиш өтрү байумыш кара
кара байлықы қылмыш өзке төре

253.Р.-пу(дун)да ким еткү единзе кижн, олар полды ашну ол еткү пажы; А.-бу күн ме ким едгү атонса киши, олар болды ашну ол едгү башы; К.-(250) бу күн ма ким эдгү атанса киши, улар болды ашну ул эдгү башы.

Кыргызча: Бу күндө кимдер жакшы атанса, киши, (бу күндө ким жакшы киши деп атанса) алар болор, алгач ал-жакшылар башы.

254.Р.-пөгү пек ким ерзе пиликке йагын, пиликлик кижн кылмыш өске йагын; А.-бүгү бег ким ерсе билигке йақын, билиглит кишиг кылмыш өске йақын; К.-(251) бөгү бэг ким эрсэ билигкэ йақын, билиглит кишиг кылмыш өскэ йақын.

Кыргызча: Акылман ким болсо, (ал) билимге жакын, билимдүү кишини (кишилерди) өзүнө кылат жакын.

255.Р.-елик урмыш ишке пагып ишлемиш, пилик ишке тутмыш пудун пашламыш; А.-елиг урмыш ишке бакып ишлемиш, билиг ишке тутмыш будун башламыш. К.-(252) элиг урмыш ишкэ бакыб ишлэмиш, билиг ишкэ тутмыш башламыш.

Кыргызча: Кол жасаган (урган) ишине карап иштейт, билимин ишке салып (пайдаланып), будунду (калкты) баштайт.

256.Р.-елин (тутмыш) етмиш удру пайумыш кара, кара пайлыгын кылмыш өске төрө; А.-илин итмиш өтрү байумыш кара, кара байлыгын ылмыш өске тура; К.-(253) элин этмиш өтрү байумыш кара, кара байлыкы кылмыш өскэ төрө.

Кыргызча: Мамлекетти куруп, анан (аны) байытам десең көп, калктын (карапайымдардын) байлыгын күчөт(түз), (ал) өзүңдүн бийлигиң.

257. аты эдгү болмыш атанмыш ақы
ақы өлсе аты тириг деп уқы

258. өлүрин билип кылмыш өске этиг
битип қодмыш атын тиригке битиг

259. бу күн ким оқыса оларыг билир
аңар өтгүнүр андын эдгү келир

260.

негү бар ажунда билигде күсүш
билигсиз тесе эрке көрксүз сөкүш

257.Р.-ады еткү полмыш единиши ағы, агы полза адым тирик теп оғы; А.-аты едгү болмыш атанмыш ақы, ақы өлсө аты тириг тип уқы; К.-(254) аты эдгү болмыш атанмыш ақы, ақы өлсө аты тириг тэб уқы.

Кыргызча: Аты жакшы болгон(дор), берешен атанган, берешен, колу ачык өлсө, анын аты тирүү деп бил.

258.Р.-кылмыш өске едик өлүрин пилип, еткү котмыш адын пидикке бидип; А.-өлүрин билип кылмыш өзке итиг, битип қодмыш атын тиригке битиг; К.-(255) өлүрин билиб кылмыш өзкэ этиг битиб қодмыш атын тиригкэ битиг.

Кыргызча: Өлөрүн билип, өзүн даярдаган (киши), өз атын тирүүлөргө (керээз) жазып калтырат.

259.Р.-пу гүн ким оғыза ол арык пилир, аңар өң ур(ғыл) андын еткү келир; А.-бу күн ким ақыса оларыг билир, аңгар өтгүнүр андын едгү келир; К.-(256) бу күн ким оқыса уларыг билир, аңар өтгүнүр андын эдгү кэлүр.

Кыргызча: Бу күн(дөрдө) ким окуса алар билер (чындыкты), андан өтүнгөндөр (сурагандар) жакшылык ийгилик табар.

260.Р.-негү пар ажунда пиликтин көжүш, пиликсис тесе ерге көрксүс сөгүш; А.-негү бар ажунда билигде күсүш, билигсиз тесе ерге көрксүз сөкүш; К.-(257) нэку бар ажунда билигкэ көшүш, билигсиз тэсэ эркэ көрксүз сөкүш.

Кыргызча: Не бар дүйнөдө билимден артык (жыргал) (көш + ү – кууна, жырга), билимсиз десе (айтса) адамга көрксүз сөгүш.

(Билимсиздин сүйлөгөнү эле сөккөнгө тете деген мааниде).

261. негү тер эшитгил билиглиг киши
ажунда сынауу йетилмиш йашы

262. билигсизке төрдө орун болса көр
бу төр илке санды илиг болды төр

калы билгеке тегсе илде орун
ол ил болды төрде тагы кед бурун?

билигке турур бу ағырлык камуғ
ажунқа керек төр керек ил қапуғ

261.Р.-негү тер ежиткил пилиглик кижі, ажунда сынамыш
ісдилмиш йажы; А.-негү тир ешитгил билиглиг киши, ажунда сынайу
істилмиш йашы; К.-(258) нэкү тер ешитгил билиглиг киши, ажунда
сынайу йэтилмиш йашы.

Кыргызча: Не дээр (не деп айтаар) эшиткин! билимдүү
киши, дүйнөдө (бардыгын) сынаган, жашы
жетилген киши (акыл, жашы жетилген
адамдан чыгат деген мааниде).

262.Р.-пиликсиске төрде орун полза көр, пу төр илге саны ил-
ок полды төр; А.-билигсизке төрде орун болса көр, бу төр илке санды
илиг булды төр; К.-(259) билигсизкә төрдә орун болса көр бу төр илкә
санды илиг болды төр.

Кыргызча: Билимсизге төрдө(гү) орун(да) болсо (отурса)
көргүн, бу төр(дү) босого деп эсептээр, босогону
төр деп!

263.Р.-калы пилгеге тексе илдин ежүк, пу ил полды төрдө тагы
кес йерүк; А.-калы билгеке тегсе илде орун ол ил болды төрде тақы
кед бурун; К.-(260) калы билгәкә тәгсә илдә орун, ул ил болды төрдә
тақы кәд төрүн.

Кыргызча: Эгер акылманга ирегеден тийсе орун,
бу иреге болоор төрдөгүдөй такты.

264.Р.-пиликке турур пу ағырлык камук, өзүнгө керек төр
керек ил қабуқ; А.-билигке турур бу ағырлык камуғ, ажунқа керек
төр керек ил қапуғ; К.-(261) билигкә турур бу ағырлык камуғ, ажунқа
кэрәк төр кэрәк ил қапуғ.

Кыргызча: Билимдүүгө болор (бардык) бүткүл ардак
дүйнөндө керек төр. керек ирегеда да (кайсы
жерде отурганына карабай, ал ардактуу деген
мааниде).

265. Эки түрлүг ол көр бу аслы киши
бири бег бири билге йалнуқ башы

266. анында нару барча йылкы саны
тилесе муны тут тилесе аны
267. сен эмди кайу сен маңа эй ача
экиде бири бол үчүнчте кача
268. кылыч алды бири будунуг түзер
калем алды бири йорык йол сүзер.

265.Р.-иги түрлүк ол көр пу аслы кижи, пири пек пири пилге йаңлуқ пажы; А.-ики түрлүг ол көр бу аслы киши, бири бег бири билге йалнгуқ башы; К.-(262) эки түрлүг-ул көр бу аслы киши, бири бэг бири билгэ йаңлуқ башы.

Кыргызча: Эки түрдүү, көр бу асыл киши(лерди), бири бэк, бири акылман – адамдар башы.

266.Р.-аныңдын нару парча йылгы саны, тилезе муны тут тилезе аны; А.-аныңда нару барча йылкы саны, тилесе муны тут тилесе аны; К.-(263) анында нару барча йылкы саны, тиләсә муны тут тиләсә аны.

Кыргызча: Андан ары баарысы жылкы саны, тилесең (кааласан) муну тут, тилесең (кааласан) аны.

267.Р.-сек емди кайузын маңа ай ача, игиде пири пол үчинте кача; А.-сен емди кайу сен манга ай ача, икиде бири бол үчүнчте кача; К.-(264) сэн эмди кайу-сэн мәңә ай ача, экидә бири бол үчидә кач-а.

Кыргызча: Сен эми кайсысың? мага айт ачык, экиден бирин танда (экинин бири бол) үчүнчүсүнөн кач.

268.Р.-кылыч алды пири пудунук түзер, пилик пирле пири йорык йол сүзер; А.-кылыч алды бири будунуг түзер, калем алды бири йорык йол сүзер; К.-(265) кылыч алды бәрди будунуг түзәр, қалам алды бәрди йорық ол сүзәр.

Кыргызча: Кылычтын алды-бердиси элди (мамлекетти) түзөр, калемдин алды-бердиси жакшы жол-жоруктарды түзөр.

269. олардын қалу келди едгү төрү
кумару турур тегсе көпрүр өрү
270. өлүгдин тиригке кумару сөз ол
кумару сөзүг тутса асгы йүз ол

билигсиз карагу турур белгүлүг
эй көзсүз карагу билиг ол үлүг

киши көрки сөз ол бу сөз өк телим
йоры едгү сөзлүг кишиг өг тилим

269.Р.-олардын калу келди еткү төрү, кумару турур тексе
кибрур өрү; А.-олардын калу келди едгү төрү, кумару турур тегсе
кишрүр өрү; К.-(266) улардын калу кэлди эдгү төрү, кумару турур
төгсө капурүр өрү. ДТС.- кумару – керээз, акыл-насаат.

**Кыргызча: Алардан калып келген жакшы мурас колго
тийсе, көтөрөр өргө (сени).**

270.Р.-өлүктин тирикке кумару сөс ол, кумару сөзи тутса аскы йүс
ол; А.-өлүгдин тиригке кумару сөз ол, кумару сөзүг тутса асгы йүз ол; К.-
(257) өлүгдин тиригкэ кумару сөз-ул, кумару сөзи тутса асгы йүз-ул.

**Кыргызча: Өлгөндүн (өлүктүн тирүү(лөр)гө керээз сөзү
ал, мурас сөзүн тутсаң, пайдасы – жүз (анын
пайдасы жүз).**

271.Р.-пиликсиз карагу турур белгүлүк, ай –көссүс пиликсиз
пилик ал үлүк; А.-билигсиз карагу турур белгүлүг, ай –көзсүз карагу
билиг ал үлүг; К.-(268) билигсиз карагу турур бэлгүлүг, эй көзсүз
карагу билиг ал үлүг.

**Кыргызча: Билимсиз сокур экендиги (тургандыгы) белгилүү,
эй! көзсүз, көр, билим (ден) үлүшүндү ал.**

272.Р.-ижи көргү сөс ол сөс асқы телим, йури еткү сөслүк
киши өк тилим; А.-киши көрки сөз ол бу сөз өк телим, йоры едгү
сөзлүг кишиг өг тилим; К.-(269) киши көрки сөз-ул бу сөз-өк тэлим,
йуры эдгү сөзлүг кишиг өг тилим.

**Кыргызча: Киши көркү сөз, ал бу сөз сыры далайдыр, кел,
ийги жакшы сөздүү кишини макта тилим.**

273. месел келди түркче мунгар меңзетүр
аны сөзледим мен муну йаңзатур

274. укуш көрки тил ол бу тил көрки сөз
киши көрки йүз ол бу йүз көрки көз

275. тили бирле йалнук сөзи сөзленүр
сөзи йакшы болса йүзи сувлонур

276. көрү берсе эмди бу түрк беглери
бу түрк беглеринде тақы йеглери

273.Р.-масал келди түркче муңар меңзедү, аны сөслдим мен
ма'ны йаңзаду; А.-месел келди түркче муңар менгзетүр, аны сөзледим
мен муну йангзатур; К.-(270) масал кэлди түркчә муңар мәнзәтүр, аны
сөзләдим мән муну йангзатур.

**Кыргызча: Макал бар түркчө мындай (деген), аны
сүйлөйүн (айтайын) мен, муну айтайын.**

274.Р.-уғуш көрги тил ол пу тил көрги сөс, кижиге көргү йүс ол
пу йүс көргү көс; А.-укуш көрки тил ол бу тил көрки сөз, киши көрки
йүз ол бу йүз көрки көз; К.-(271) укуш көрки сөз-ул, бу тил көрки сөз,
киши көркү йүз-ул бу йүз көрки көз.

**Кыргызча: Акыл көркү сөз(дүр) ал, бу тил көркү сөз(дүр),
киши көркү жүз(дүр), ол бу жүз көркү көз(дүр).**

275.Р.-тили бирле йаңлук сөзүн сөзлейүр, сөзү йакшы полза
йүзи сепленлипүр; А.-тили бирле йаңлук сөзи сөзленэр, сөзи йакшы
болса йүзи сувланур; К.-(276) тили бирлә йаңлук сөзи сөзләйүр, сөзи
йакшы болса йүзи сувланур.

**Кыргызча: Тил менен (адам) жаңылык сөзүн сүйлөөр,
сөзү жакшы болсо, жүзү жарык(тыр).**

276.Р.-көрү перзе еледи пү түрк пеклери, ачун пеклеринде
пулар йеклери; А.-көрү барса еледи бу түрк беглери, ажун беглерин-
де булар йиглери; К.-(273) көрү бәрсә эмди бу түрк бәгләри, бу түрк
бәгләриндә тақы йәгләри.

**Кыргызча: Карап көрсөң эми бу түрк бектерин, бу түрк
бектеринин дагы мыктыларын (бул бабтын
мааниси: дүйнөдөгү бектердин арасындагы эң
акылман бектер, түрк бектери деген мааниде).**

277. бу түрк беглеринде аты белгүлүг
тоңа алп эр эрди куты белгүлүг

278. бедүк билги бирле өкүш эрдеми
билиглиг укушлуг будун көрдүми

279. не өдрэм не көдрүм не эрсиг эрен
ажунда тетиг эр йиди бу чыхан

280. тежиклер айур аны эфресийаб
бу эфресийаб тутты эллер талап

277. Радловдо бул баб 279-бабтан кийин келет; пу түрк пекле-
риде ады пелгүлүк, Тоңа алп ер ерди ады пелгүлүк; А.-бу түрк бегле-
ринде аты белгүлүг, тонга алп ер ерди куты белгүлүг; К.-(274) бу түрк
бэгллэриндө аты бэлгэлэг, туға алп эр эрди куты бэлгүлүг.

**Кыргызча: Түрк бектеринин арасында аты белгилүү,
Тоңа алп эле, куту белгилүү.**

278.Р.-педүк билги бирле өгүш ердеми, олар полды көргил
кижи өтрүми; А.-бедүк билги бирле өкүш ердеми, билиглиг укушлуг
будун көдрүми; К.-(275) бедүг билги бирлө өкүш эрдэми, билиглиг
укушлуг будун көдрүми.

**Кыргызча: Билими бийик, өнөрү(лүү) көп (арбын),
билимдүү, акылдуу будун (эл) ичинде мыктысы.**

279.Р.-не өтрүм не көтрүм не силик (?) ерен, ачунда йедик ер
йеди пу чыхан; А.-не өдрүм не көдрүм не ерсиг ерен, ажунда тетиг ер
йиди бу чыхан; Каримовдо бул баб жок.

**Кыргызча: Не (бир) чечкиндүү, бийик эрен адам эле,
дүйнөдө татыктуу адам эле чыгаан.**

280.Р.-течиклер айур аны Эфресийеп, пу Эфресийеп дүңйе
етлер тилеп; А.-тежиклер айур аны ефресийаб, бу ефресийаб тутты
иллер талап; К.-(276) Тэжиклэр айур аны Афрасийаб, бу Афрасийаб
тутты эллэр талап.

**Кыргызча: Тажиктер айтар аны Афрасийаб (деп),
бу афрасийаб тутту бийлигин, элдерди талап.**

281. эди артук эрдем керек өг билиг
жун тутгука өтрү сунса элиг.

282. тежиклер бетигде битимиш муны
итигде йок эрсе ким укғай айны

283. эди йақшы аймыш азығлығ күр эр
зығлығ эрен берк түгүнлер йазар

284. миң эрдем керек бу чыхан тутгука
өр арслан керек бу кулан басгука

281.Р.-еди артук ердем керек өк пилик, ачун туткуга йетсе удру елик; А.-иди артук ердем керек өг билиг ажун тутгука өтрү сунса елиг; К.-(277) эди артук эрдэм кэрэк-ул билиг, орун тутгука өтрү сунса элиг.

Кыргызча: Артык илим (талант) керек терең (жогорку билим, анан дүйнөнү тутууга сунса кол(ду) болот (дүйнөнү, мамлекетти) башкаруу үчүн терең билим, илим, талант артык (айрыкча) болуш керек, анан мамлекет башкарууга кол сунсаң болот деген мааниде).

282.Р.-течиклер пидикте пидмиш муны, пидикте йок ерзе ким оккай аны; А.-тежиктер битигде битимиш муны, битигде йок ерсе ким укгай аны; К.-(278) тажиклар битигде битимиш муны, битигде йок ерсә ким укгай аны.

Кыргызча: Тажиктер битикте битиптир (жазыптыр) муну, битикте жок болсо, ким билет аны.

283.Р.-эди йакшы аймыш оңкылык көр ер, азыклык ерен берк тов күнлер йүрүр; А.-иди йакшы аймыш озыглыг күр ер, озыглыг ерен берк түгүнлер йазар; К.-(279) эди йакшы аймыш азыглыг күр эр, азыглыг эрән бэрк түгүнләр йазар.

Кыргызча: Даанышман адам жакшы айткан экен, көр(чү), даанышман адамдар, бек түйүндөрдү жазар.

284.Р.-миң ердем керек пу чыхан туткуга, көр арслан керек кес кулан туткуга; А.-миң ердем керек бу чыхан тутгука, көр арслан керек бу кулан басгука; К.-(280) миң эрдэм кэрэк бу жахан тутгука, күр арслан кэрэк бу кулан басгука.

Кыргызча: Миң (деген) билим керек, бу мамлекет(ти) тутууга, шер арыстан керек, бу – кулан(ды) басууга (кармоого).

285. ажунчыка эрдем керек миң түмен
анын тутса элдин кетерсе туман

286. кылыч урса бычса йагы бойныны
төрү бирле түзсе эли будныны

билиг укуш эрдемин асығын айур
(билим, акыл, даанышмандыктын пайдасын айтар)

287. тилегим сөз эрди эй билге бүгү
укушлуг билиглиг өзүм сөзлегү

288. укуш ол йула тег қараңку түни
билиг ол йаруклук йарутты сени

285.Р.-ачунчыға ердем керек миң түмен, анын тутса ел күн
көдүрзе түмен; А.-ажунчықа ердем керек минг түмен, анын тутса ил
күн китерсе туман; К.-(281) ажунчықа эрдәм кәрәк миң түмән, анын
тутса элдин кәтәрсә туман.

Кыргызча: Дүйнөгө керек, миң түмөн ага таянса (тутса),
элден туманды (қараңғылықты) көтөрөр
(таратаар).

286.Р.-қылыч урса йанчса йаға подыны, төрү пирле тутса ели
путныны; А.-қылыч урса бычса йағы бойныны, төрү бирле түзсе или
будныны; К.-(282) қылыч урса йанчса йағы бойныны, төрү бирлә
түзсә, эли будныны.

Кыргызча: Кылыч урса (кессе), экөө мойнун адилеттүү
заңы менен элин (мамлекеттин), будунун түзсө.

287.Р.-тилегим сөс ерди ай билге пегү, уғушук пилигик өзүм
сөслегү; А.-тилеким сөз ерди ой билге бүгү, укушуг билигиг өзүм
сөзлегү; К.-(283) тиләким сөз эрди билге бөгү, укушуг билиглиг өзүм
сөзлөгү.

Кыргызча: Тилегим сөз болду, эй билге даанышман, акыл,
билимдүүлүктү өзүм сүйлөйүн (айтайын)
(акыл билимдүүлүктүн маанисин өзүм
айтайын деген мааниде).

288.Р.-угуш ол йула тек қараңу түни, пилик ол йаруклук йа-
рудур сени; А.-укуш ол йула тег қараңку түни, билиг ол йаруклук
йарутты сини; К.-(284) укуш-ул йула-тэг қараңку түни, билиг-ул
йаруклуг йарутты сәни.

Кыргызча: Окуш ал, жарык нурдай қараңғы түндө, ал
билим (саға) нур чачкандай жарқыратат сени.

289. укушун агар ол билигин бедүр
бу эки биле эр ағырлык көрүр
290. мунар бүтмесе көр бу нушин раван
укуш көзү бирле йарутты жахан
291. төрү түз йорытты байуды будун
атын эдгү кылды ол эдгү өдүн
292. маңар тегди мундаг билиглиг сөзи
тамудын йарар деп тамулук өзи

289.Р.-угужун агар ол пилигин пезүр, пу иги пиле ер арыклык кезүр; А.-укушун агар ол билигин бедүр, бу ики биле ер ағырлык көрүр; К.-(285) укушун агар-ул билигин бэдүр, бу эки биле эр ағырлык көрүр.

Кыргызча: окуу, акыл, билим менен адам бийик, бу экөө менен (бирге) киши ардак көрөр.

290.Р.-мунар бүтмезе (сен) көр пу Нушырван, укуш көргү пир-ле йарутты чыхан; А.-мунгар бүтмесе көр бу нушин реван, укуш көзи бирле йарутты жыхан; К.-(286) мунар бүтмөсө көр бүтүсин раван, укуш көзи бирле йарутты жахан.

Кыргызча: буга ынанбасаң (бүтмөсө) далилди көр, рух, акылдын көзү менен ааламды жаркыраткан.

291.Р.-төрү түс йүритти байуды пудун, адын еткү кылды ол еткү өдүн; А.-төрү түз йорытты байуды будун, ажын эдгү кылды ол эдгү өдүн; Каримовдо 287-баб менен 288-баб орун алмашып келет; К.-(288) төрү түз йорытты байуды будун атын эдгү кылды ул эдгү өдүн.

Кыргызча: түз (адилет) сурагы менен (хан байытты будунун элин), байыды будуну, адилет (жакшы) доору менен өз атын (атагын) чыгарды.

292.Радловдо бул баб 293-баб менен алмашылып келет. Р.-(293) маңар текти мундаг пиликлик сөзи, талу тен йарар теп талулук эзү; А.-мангар тегди мундаг билиглиг сөзи, тамудын йарар тип тамулук өзи; К.-мәңәр тэгди мундаг билиглиг сөзи тамудын йарар тэб тамулук өзи; ДТС.-таму – тозок.

**Кыргызча: мага тийди (жетти) мындай билимдин сөзү,
(мага билимдин мындай сөзү маалым) тозок-
тон кутулар деп тозоктун өзү.**

293. кичиг оғланыг көр укушка улам
йашы йетмегинче йорымаз калам
294. укушлуг киши көр қарыса мунар
укуш кетти деп хем қалем ме тынар
295. қалы делве урса көр өлсе киши
өлүм йоқ аңар хар берилмез шиши
296. негүлүк десе сен укушсуз турур
укушсуз кишилер үлүгсүз турур

293.Р.-кичик оғлан йок көр уғушқа улам, йажы йетмегинче йүтмес қалам; А.-кичиг оғланыг көр укушка улам йашы йетмегинче йорымаз қалам; К.-(289) кичиг оғланыг көр укушка улам, йашы йетмегинче йурымаз қалам.

Кыргызча: кичик уулунду көр (карап), окуусун улам (дайыма), жашы жетмейинче жүргүзбөс (жазбас) калем.

294.Р.-уғушлук кижилер қарыза мунар, уғуш кетти теп хем калам-да тынар; А.-укушлуг киши көр қарыса мунар, укуш китти тип хем калем ме тынар; К.-(290) укушлуг киши көр қарыса мунар, укуш кэтти тэб хам қалем ма тынар.

**Кыргызча: акылдуу кишини көр, қарыса мунар,
акыл кетти деп дагы калеми да тынар.**

295.Р.-қалы тилге уруп көр өлзө кижі, өлүм йоқ аңар хам тирлимиш иши; А.-қалы тилы урса көр өлсө киши, өлүм йоқ аңар кем берилмез шиши; К.-(291) қалы тэлвэ өлсө көр урса киши, өлүм йоқ аңар хам тирилмэз шиши; ДТС.-шиши – зыян.

**Кыргызча: эгер делбе урса (уруп өлтүрсө) көр, өлсө киши,
өлүм жок, ага дагы зыян да берилбейт (жинди бир адамды уруп өлтүрсө, ал өлүм, залалды да сезбес, анын дабасы өлүм деген мааниде).**

296.Р.-негүлүк тезе кам угушсус туруп, угушсус кижилер үлүксүс туруп; А.-негүлүк тисе сен укушсуз туруп, укушсуз кишилер үлүгсүз туруп; К.-(292) нэкүлүг тэсэ-сэн укушсуз туруп, укушсуз кишилер үлүгсүз туруп.

Кыргызча: кандай болот десең сен акыл билимсиздики, акыл билимсиз кишинин (жашоодо) үлүшү жок (неге десең сен, ал акылсыздар, акылсыз кишилер үлүшсүз болоор).

297. укушка туруп бу ағырлык йедик
укушсуз киши бир авучча йени
298. көрү бакса йакшы айур бу сөзүг
укушсуз билигсиз бедүтиез өзүг
299. көрү барса барча уруп бу кедүк
укушлуғ билиглиг көр аслы кедөк
300. укуш болса аслы болур болса эр
билиг болса беглик қылур қылса эр

297.Р.-уғушка туруп пу ағырлык йедик, угушсус кижик көр отка йедик; А.-укушка туруп бу ағырлык итиг, укушсуз киши бир авучча тетиг; К.-(293) укушка туруп бу ағырлык этиг, укушсус киши бир авучча йэниг.

Кыргызча: акылда (турар) болор, ардыгерге жетиш, акылсыз киши(нин) (кеби) бир ууч балчык.

298.Р.-көнү перзе йакшы айур пу сөзүк, угушсус пиликсис пезүтмес өзүк; А.-көрү барса йакшы айур бу сөзүг, укушсуз билигсиз бедүтмес өзүг; Каримовдо бул баб жок.

Кыргызча: көрүп байкасан, жакшы айтылган бу сөздүр, акылдуу, билимсиз көр! өстүрбөс өзүң.

299.Р.-до бул баб жок. А.-көрү барса барча уруп бу кедүк, укушлуғ билиглиг көр аслы; К.-(294) көрү бэрсэ барча эрүр бу кэд-өк, укушлуғ билиглиг көр аслы кэд-өк.

Кыргызча: байкасан көрүп, баарысы дурус (айтылган кеп), акылдуу, билимдүүнүн асылдыгын көр!

300.Р.-уғуш полза аслы полур полза ер, пилик полза пекмек кылур кылза ер; А.-укуш болса аслы болур болса ер, билиг болса беглик кылур кылса ер; К.-(294) киминде укуш болса аслы болур, қайуда билиг болса бэглик алур.

Кыргызча: акыл болсо, кымбат (асыл) болоор киши, кимде билим болсо, бийлик (бектикти) алар.

Бул бабтын түзүлүшүндө лексикалык жактан айырма бар. Радлов менен Араттын транскрипциясы боюнча кыргызча окуганда: акыл болсо, асыл болоор, болсо киши, билиг болса бек болоор, кылса (иштесе) киши түрүндө окулат.

301. киминде укуш болса аслы болур
қайуда билиг болса беглик алур
302. йағыз йер үзе йалнук оғлы элиг
котурды камуғқа йетурди билиг
303. укуш бирле аслы атанур киши
билиг бирле беглер өтер эл иши
304. түмен мин тү эрдем өкүш өгдилер
укуш бирле кылмыш үчүн өгдилер

301.Р.-киминде уғуш полза аслы полур, қайуда пилик болза пеклик полур; А.-киминде укуш болса аслы болур, қайуда билиг болса беглик булур; К.-(295) киминде укуш болса аслы болур қайуда билиг болса бэглик алур.

Кыргызча: кимде акыл болсо (ал) асыл (адамгерчиликтүү) болоор кайсында (кимде) билим болсо бектикти алар (бек болоор).

302.Радловдо бул баб 303-баб менен алмашып келет; йагыс йер өзе йалнук оғлы елик, кедурди камукқа йедурди пилик; А.-йағыз йир өзе йалнук оғлы элиг, көтүрдү камукқа йетурди билиг; К.-(296) йағаз йер үзе йалнук оғлы элиг, көтүрдү камукқа йетурди билиг; ДТС.-йалнук – адам, киши; йалнук оғлы – адам заты, адам баласы.

Кыргызча: кара жер үстүндө адам заты(нын) кол(у), көтөрдү, барлыгына, жеткирди билим.

303.Р.-(302) эгилик пирле аслы аданур киж, угуш пирле пеклер адар ел иж; А.-укуш бирле аслы атанур киши билиг бирле бе-

глер итер ил иши; К.-(297) укуш бирлэ аслы аталур киши, билиг бирлэ бэглэр этэр эл иши; ДТС.-өтө – иштер.

Кыргызча: акыл менен асыл атанаар киши, билим менен бектер этээр (өтөөр) эл ишин.

304.Р.-түмөн миң төк ердем өгүш өктилер, угуш пирле кылмыш үчүн өккөплер; А.-түмөн минг тү ердем өкүш өгдилер, укуш бирле кылмыш үчүн өгдилер; К.-(298) түмэн миң тү эрдэм өкүш өгдилэр, укуш бирлэ кылмыш үчүн өгдилер; ДТС.-тү – баары, түрлүү, ар бири, кайсы бири.

Кыргызча: түмэн миң, бардык (түрлүү) эрдиктер көп акыл менен (кылган) макталар иштегендиги үчүн макталар.

305. укуш азын азланма асгы өкүш
билиг азын азланма ерке күсүш

306. бу төрт нең азын азқа тутма негү
бүгү сөзлемиш сөз эшитчү өгү

307. бу төртте бири от бириси йагы
үчинчи иг ол көр тириглик ағы

308. басасы билиг ол буларда бири
бу төрт нең учуз тутма йүксек төри

305.Р.-уғуш хақын хақламақ асқы өгүш, пилик хақын истемек ерге көжүш; А.-укуш азын азланма асгы өкүш, билиг азын азланма ерке күсүш; К.-(299) укуш азын азланма асгы өкүш, билиг азын азланма эркэ көшүш; ДТС.-азын – аз < аз.

Кыргызча: акыл азын жек көрбө, ашыгы (пайдасы) көп, билим азын аз дебе, кишиге кымбат.

306.Р.-пу төрт нең хақын еске тутмыш пегү, пегү сөзлемиш сөз ежиткү негү; А.- бу төрт неңг азын азқа тутма негү, бүгү сөзлемиш сөз эшиткү өгү; К.-(300) бу төрт нең азын азқа бүтмэ тэгү, бөгү сөзлэмиш сөз эшиткү өгү.

Кыргызча: бу төрт нерсени-аз дебе акылман сүйлөгөн сөздү эшиткин, түшүн.

307.Р.-пу төртте пири от пириси йагы, үчүнчи йик ол көр тириклик хагы; А.-бу төрт бири от бириси йагы, үчүнчи иг ол көр тири-

пик ағы; К.-(301) бу төрттә бири от бириси йағы, үчүнчи иг-ул көр тириглик ағы.

Кыргызча: бу төрттүн бири – от, биринчи (бириси) жоо, үчүнчүсү жашоо(нун) тозогу (оор), тирүү-лүк(түн) зоволу.

308.Р.-пазағы пилик ол пуларда пири, пу төрт нең үчүс тутма йексек йүри; А.-басасы билиг ол буларда бири, бу төрт ненг учуз тутма йүксек төри; К.-(302) басасы билиг-ул буларда бири, бу төрт нән жуз тутма бэгсиг йуры; ДТС.-учуз – аз, арзан.

Кыргызча: баса билим ал, булардын бири, бу төрт нерсени арзан тутпа, (анын) бийик закону.

309. бу тегме бири асгы йасы телим
қайусы бирим тег қайусы алым

310. билиг кымйа тег ол нең ирклү турур
укуш ордусы ол нең өгли турур

311. йыпарлы билигли теңи бир йаңы
тутуп кизлесе болмаз өзде өңи

312. йыпар кизлесе сен йыды белгүрер
билиг кизлесе сен тилиг үлгүлер

309.Р.-пу текме пири асқы йазы телим, қайузы йерим теп қайузы елим; А.-бу тегме бири асгы йасы телим, қайусы бирим тег қайусы алым; К.-(303) бу тәкмә бири асгы йасы тәлим, қайусы бәрим-тәг қайусы алым.

Кыргызча: булардын ар биринин пайда, залалы далай, кай бири берим, кай бири алым.

Бул бапта кыргызча котормосунда -тәг мүчөсү (-дай) которулган жок.

310.Р.-пилик кимийа тек арбаклы турур, уғуш ердени ол көрүклүк турур; А.-билиг кимйа тег ол ненг ирклү турур, укуш орду-су ол ненг үглү турур; К.-(304) билиг кимйә – тәг ул нән ирклү турур, укуш ордусы ул нән өглү турур; ДТС.-ө ~ өгли ой.

Кыргызча: билим химия сыяктуу ар түркүн нерселер топтолгон, акыл ордосу ал (акыл кенчидир) ичинде толгон нерселер.

311.Р.-йыбарлы пиликли теңи пир йаңы, тутуп кизлесе полмас узун өңү; А.-йыпарлы билигли тенги бир йангы, тутуп кизлесе болмаз өзде өңги; К.-(305) йыпарлы билигли неңи бир йаңы, тутуб кэзлэсэ болмаз өздө өңи;

Кыргызча: жыпар (да) илим (да) бир бирине окшош нерседир, тутуп сакташка болбос өзүндөн башкадан.

312.Р.-йыбар кизлесе сен йиди пилгүрер, пилик кизлесе сен тили үлгүлөр; А.-йыпар кизлесе сен йыды белдүрер, билиг кизлесе сен тилиг үлгүлөр; К.-(306) йыпар кэзлэсэ сэн йыды бэлгүрэр, билиг кэзлэсэ сэн тилиг үлгүлөр; ДТС.-йыпар – мускус; кизла – катуу, жашыруу, сактоо.

Кыргызча: жыпарды катсаң сен, жыты билдирер (белгилүү болоор), билиминди жашырсаң сенин тилиң жарыя кылат (билдирер).

313. билиг байлык ал бир чыгай болгусуз
тегип оғры тевлиг аны алгусуз

314. кишен ол кишике билиг хем укуш
кишенлиг йарағсызқа бармаз өкүш

315. севүгрек атын ер кишенлиг тутар
кереклиг атын кор күдезлиг тутар

316. кишенлиг күремез керекче йорыр
тушағлығ йырамаз тилекче барыр

313.Р.-пилик пайлык ол чыгай пулғай сөс, тегип оғры йалған аны алғай сөс; А.-билиг байлык ал бир чыгай болгусуз, тегип, оғры тевлиг аны алғусуз; К.-(307) билиг байлык-ул бир чыгай болгусуз, тэгиб оғры тэвлиг аны алғусуз; ДТС.- чыгай – жакыр; тевлиг // тевлүт – алдамчы, арамзаа.

Кыргызча: билим байлык ал, бир (да) жакыр болгусуз (соолбос), житип ууру, алдап аны алгысыз.

314.Р.-кижен ол кижиге пилик хем уғуш, киженлик йарақсызқа пармас өгүш; А.-кишен ол кишике билиг хем укуш, кишенлиг йарағсызқа бармаз өкүш; К.-(301) кишэн-ул кишике билиг хам укуш, кишэнлиг йарағсызқа бармас өкүш.

**Кыргызча: кишен ал билимдүү жана акылдуу кишиге,
кишендүү жараксызга барбас көп.**

315.Р.-севүкрек адын ол киженлик тудар, кереклик адын көр
күдеслик тудар; А.-севүгрек атын ер кишенлиг тутар, кереклиг атын
көр күдеслиг тутар; К.-(309) севүгрэ атын эр кишенлиг тутар, кэрэклиг
атын эр көдөзлиг тутар.

**Кыргызча: сүйүктүү атын киши деген-кишендеп тутаар,
керектүү атын киши, көргүн күзөттөп тутаар.**

316.Р.-киженлик күремиш керекче йүрир, туужаклык (ат) тур-
мас тилекче падыр; А.-кишенлиг күремез керекче йорыр, тушағлыг
йырамаз тилекче барыр; К.-(310) кишенлиг көрөмөз кэрэкчө йурыр,
тушағлыг йырамаз тилөкчө барыр.

**Кыргызча: кишендүү качпас, (керек болушунча) (каала-
гандай) жүрөөр, тушоолуу ыраактабас, тилеген
(каалаган) жеринде болоор (барар).**

317. укуш ол саңа эдгү антлык адаш
билиг ол саңа кед багырсак кадаш

318. билигсизке билга қылынчы йағы
адын болмаса тап бу эки чоғы

319. мунар мензетү келди түркче месел
оқычыл муны сен көңүл өгке ал

320. укушлуг кишике иши тап укуш
билигсиз кишике аты тап сөкүш

317.Р.-угуш ол саңа еткү антлык адаш, пилик ол саңа кет
пағырзак кадаш; А.-укуш ол санга өдгү андлыг адаш, билиг ол сандга
кед багырсак кадаш; К.-(311) укуш-ул сэнэр эдгү андлыг адаш, билиг-
ул сэнэ кед багырсак кадаш.

**Кыргызча: акыл ал сага жакшы антташкан адаш (жолдош),
билим ал сага – бир боорлош карындаш.**

318.Р.-пиликсиске қылғы қылынчы йағы, адын пол маза теп
пу иги чоғы; А.-билигсизке билги қылынчы йағы, адын болмаса тап
бу ики чоғы; К.-(312) билигсизкә билги қылынчы йағы, адын болмаса
таб бу эки чоғы.

Кыргызча: билимсизге билги(лер) болоор жоо(су) башка болбосо, тик бу экөө чогуу.

319.Р.-муңар меңзедү келди түркче масал, оғығыл муны сен көңүл өккө ал; А.-мунгар менгзетү келди түркчс месел, оқығыл муны сен көйгүл өгкө ал; К.-(312) муңар мэнзэтү кэлди түркчә масал, оқығыл муны сэн көңүл өгкә ал.

Кыргызча: мындай (бул сыяктуу) түркчө бардар мисал (макал), окугун муну сен көңүл(гө), оюңа ал.

320.Р.-угушлук кижиге ежидип угуш, пиликсис кижиге ады теп сөгүш; А.-укушлуғ кишике иши теп укуш, билигсиз кишике аты тап сөкүш; К.-(314) укушлуғ кишикә эши таб укуш, билигсиз кишикә аты таб сөкүш.

Кыргызча: акылдуу кишиге эши тап (ылайык) (болоор) акылы, билимсиз кишиге аты(на) тап (ылайык) сөгүш. (Акылдуу киши үчүн акыл ага эшдир (достур) акылсыз, билимсиз аты сөгүүгө ылайыктуудур деген мааниде).

321. билиглике билги түкел тон аш ол
билигсиз қылынчы йавуз қолдаш ал

322. укушлуг кед эр өвкө өздін йырат
билиглиг бег эр бушма эдгү кылат

323. бу ики биле ишке йакма иве
қалы йықса қылдың тириглик йава

324. өкүңглүг болур тутшы өвкө иши
йазуклуг болур иште бушса киши

321.Р.-пиликликке билги төгел тон аш ол, пиликсис қылынчы йавус қолдаш ол; А.-билигликке билги түкел тон аш ол, билигсиз қылынчы йавуз қолдаш ол; К.-(315) билигликә билги түгәл тон аш-ул, билигсиз қылынчы йавуз қолдаш-ул; ДТС.-йабыз // йавуз – жаман, пас, жапыз.

Кыргызча: билимдүүгө билим – түгөл тон, аш ал, билимсиздин кылыгы – жаман (жапыз) адамдын жолдошу ал.

322.Р.-уғушлук кезер өпке өстин йырат пиликлик пазар пуш-
ма, еткү хыл'ат; А.-укушлуг кед'ер өвке өздин йырат, билиглиг бег ер
бушма едгү қылат; К.-(316) укушлуг кэд эр өвке өздин йырат, били-
глиг йэг эр бушма эдгү қыл ат; ДТС.-өвке – ачуу, каар.

**Кыргызча: акылдуу (киши) адам ачуунду, өзүндөн
ырактат, билимдүү бек киши каар төкпө, атын
жакшы қылат.**

323.Р.-пу игү пиле ишке йакма ебе, қалы йакса қылдың тири-
клик йаба; А.-бу ики биле ишке йакма иве қалы йакса қылдың тири-
клик йава; К.-(317) бу эки билә ишкә бакма эвә, қалы бакса қылдың
тириглик йава.

**Кыргызча: бу экөө менен (ачуу, каар) шашылып иш курба,
эгер ушундай қылсаң жашоонду (тирүүлүктү)
беймаза қыласың.**

324.Р.-өгүнчлүк полур туткы өпке ижи, йазуклук полур иште
пушса кижі; А.- өкүнчлүг болур тутшы өвке иши, йануклуг болур
иште бушса киши; К.-(318) өкүнчлүк болур тутшы өвкә иши, йазуклуг
болур ишдә бушси киши.

**Кыргызча: өкүнүчтө болор дайым ачуулунун иши,
жаңылышар иште каарланган қызуу кандуу
киши.**

325. амуллуқ керек ерке қылқы оңай
өрүглүк керек бегке тоғса күн ай
326. түзүнлүк керек хам силиглик керек
укушлуг керек хам билиглиг керек
327. укушлуг керек кед өдүрсө кишиг
билиглиг керек кед бүтүрсө ишиг
328. йарағлығ йарағсызны титрү көрүп
кереглиг керексизни кертү соруп

325.Р.-амуллуқ керек ерге қылғы оңай, өрүнлүк керек пекке
тоқса күн ай; А.-амуллуқ керек ерке қылқы оңай, өрүглүк керек бегке
тоғса күн ай; К.-(319) амуллуқ кэрәк эркә қылқы оңай, өрүглүк кэрәк
эркә туғса күн ай.

**Кыргызча: сабырдуулук керек кишиге, кылганы оңой,
токтоолук керек кишиге күн, ай чыккандай
(күн, ай кенен сапарга чыккандай киши да
кенен болушу керек).**

326.Р.-түзүнлүк керек хем силиклик керек, угушлук керек хем
пиликлик керек; А.-түзүнлүк керек хем силиглик керек, укушлуг ке-
рек хем билиглик керек; К.-(320) түзүнлүг кэрэк хам силиглик кэрэк,
укушлуг кэрэк хам билиглик кэрэк.

**Кыргызча: түздүк керек жана сылыктык керек,
акыл керек жана билим керек.**

327.Р.-угушлук керек кес адырза кижиг, пиликлик керек кет
пүдүрзе ижик; А.-укушлуг керек кед өдүрсө кишиг, билиглик керек
кед бүтүрсө ишиг; К.-(321) укушлуг кэрэк кэд өдүрсө билиг, билиглик
кэрэк кэд бүтүрсө ишиг.

**Кыргызча: акыл керек дагы билимди тандай билгенге,
билим керек дагы (жакшы) бүтүргөнгө иштерди.**

328.Р.-йараклык йараксыскы адру көрү, кереклик керексисни
өдрү көрү; А.-йараглык йараксызны титрү көрүп, кереклик керексиз-
ни киртү соруп; К.-(322) йараглык йарагсызны йэтрү көрүп, кэрэклик
кэрэксизни киртү сүрүб.

**Кыргызча: жарактуу жараксызды жеткире көрүп,
керектүү керексизин кертип, сүрүп.**

329. адырса өтүрсө сече билсе өз
камуф иш ичинде йетиг тутса көз
330. болур өтрү ишлер бүтүн хам бышыг
билиглик кишилер бышыг йер ашыг
331. тилекке тегир ол бу йаңлык киши
экигү ажунда этиглик иши.
332. бушақлык тиле эрке өвке йавуз
бу эки биле тутчы эмгер эт өз

329.Р.-адырза өдүрзе сага пилзе өс, камук иш ичинде йедик
тутса көс; А.-адырса өдүрсө сече билсе өз, камуф иш ичинде йитиг

тутса көз; К.-(323) адырса өдүрсө сача билсө өз, камуғ иш ичиндө тута билсө өз.

**Кыргызча: айырса, ылгаса, чече билсе өзү,
бардык иште тута билсе өзүн.**

330.Р.-полур удру ишлер бүдүн хем пажык, пиликлик кижилер пажык бил азык; А.-болур өтрү ишлер бүтүн хем бышыг, билиглиг кишилер бышыг йир ашыг; К.-(324) болур өтрү ишләр бүтүн хам бышыг, билиглиг кишилер бышыг йэр ашыг.

**Кыргызча: болуп өткөн иштер бүтүн(дөй) бышык,
билимдүү кишилер бышыктап жээр ашын.**

331.Р.-тилекке тегир ол пу йаңлык кижиге, игегүн ачунда едикли(к) ижи; А.-тилекке тегир ол бу йанглыг киши, икигү ажунда итиглиг иши; К.-(225) тилэккә тегир-ул бу йаңлыг киши, экөгү ажунда итиглиг иши.

**Кыргызча: тилекке жетер ол бу жаңылбаган киши,
эки дүйнөдө (иштеген) эткен иши (так).**

332.Р.-пужылык пиле ерге өпке йавус, пу иги пиле пүтчи емгек едис; А.-бушаклык биле ерге өвкө йавуз, би ики биле тутчы емгерет өз; К.-(326) бушаклык билтэ эркә өвкә йавуз, бу икки билә тутчы эмгәр эт өз.

**Кыргызча: ушак менен ачуу эрге жаман душман
бул экөө менен жан дайым азап чегер.**

333. эшитгил негү тер бүгү билге тең
бу сөз ишке тутгыл айа кызгу эн

334. бушы болса йалнук билигсиз болур
калы өвкө келсе укушсуз кылур

335. бушылык йавуз ерге илтүр билиг
отунлук кылур бушса кылкы силиг

336. эшитгил негү тир билиглиг киши
билиглиг сөзү чын севүг сан тушы

333.Р.-ежиткил негү тер пөгү пилге пек, пу сөс ишке туткыл айа ерде ерк; А.-ешитгил негү тир бүгү билге тенг, бу сөз ишке тутгыл айа кызгу энг; К.-(327) эшитгил нәкү тер бөгү билгә бэг, бу сөз ишкә тутгыл айа кырғу эн.

**Кыргызча: Эшиткин эмне дээр акылман билге, тең (калыс)
бу сөзүң (анын сөзүң) ишке туткун, эй кызыл
өң(дүү).**

334.Р.-пужы полза йаңлуқ пиликсис полур, калы өпке келзе
уғушсуз қалур; А.-бушы болса йалнгуқ билигсиз болур, калы өвке
келсе укушсуз кылур; К.-(328) бушы болса йаңлуқ билигсиз болур,
калы өвкә кәлсә укушсуз кылур.

**Кыргызча: ачуулуу болсо жаңылат, билимсиз болор,
эгер ачуусу келсе, акылсыз кылар
(ачуу адамды акылдан адаштырар).**

335.Р.-пужылық йавус йерге кетрүр пилик, одунлуқ кылтур пушса
кылғы силик; А.-бушылық йавуз эрке илтүр билиг, отунлуқ кылтур бушса
кылкы силиг; К.-(329) бушылық йавуз эркә алтур билиг, отунлуқ кылтур
бушса кылкы силиг; салыштыр. отун // утун – кырг. одоно.

**Кыргызча: Ачуулуу жапыз (жаман) адамга алдыр билим,
(ачуулуу жаман адамды тарбияла) болбосо, уят
кылар кылыгы жакшыны (кылыгы жакшы
адамды).**

336. Бул баб Радловдо жок; А.-ешитгил негү тир билиглиг
киши, билиглиг сөзү чын севүг жан тушы; К.-(330) эшитгил нәкү тәр
билиглиг киши, билиглиг сөзи чын севүг жан түши.

**Кыргызча: Эшиткин эмне дээр билимдүү киши,
билимдүүнүн сөзү чын, сүйүү жанга тең.**

337. бу бир кач нең ол көр кишике йавуз
муны билсе йалнук ылықар эт өз

338. буларда бириси бу тил йалғаны
мунунда басасы сөзүг қыйғаны

339. үчүнчү такы бир бор иши севе
сөзиксиз бу эр болды биртем йава

340. такы бири эрке бу аркуқ кылынч
бу аркуқ кылынчлиғқа болмас севинч

337.Р.-пу пир кач нең ол көр кижиге йавус, муны кылза йалнук
халы кара түс; А.-бу бир кач ненг ол көр кишике йавуз, муны билсе

йалңгук ылыкар ет өз; К.-(331) бу бир кач нэң-ул көр кишикә йавуз, муны билсә йаңлук ылыкар эт өз.

Кыргызча: бу бир катар нерселер аны көр киши үчүн зыян, муну билген (өздөштүргөн) адам, бузар-өзүн. (ыплас иштерди өздөштүргөн адам өзүн өзү бузат-деген мааниде).

338.Р.-пуларда пиризи пу тил йалғаны, муниңдин пазағы сөзүк кыйғаны; А.-буларда бириси бу тил йалғаны, мунында басасы сөзүг кыйғаны; К.-(332) буларда бириси бу тил йалғаны, буларда басасы сөзүң кыйғаны.

Кыргызча: булардын бириси бу тил (сөз) жалғаны, булардын дагы бири – сөзүңөн танғаны.

339.Р.-үчинчи тагы пир бече сафа, сезиксис пу ер полды пир дем йаба; А.-үчүнчи такы бир бор ишче севе, сизиксиз бу ер болды биртем йава; К.-(333) үчүнчи такы бир ичсә сэвэ, сэзигсиз болур болды бэртэм йава; ДТС.-бертим<берт – зыянга учуроо.

Кыргызча: үчүнчү дагы бири бор (вино) ичсе себеб, шексиз болор, болот бертим, зыян.

340.Р.-тагы пири ерге пу арғук кылынч, пу арғук кылынчка (сен) пулма севүнч; А.-такы бири ерке бу аркук кылынч, бу аркук кылынч, бу аркук кылынчыҕа болмаз севинч; К.-(334) такы бири эркә бу артуқ кылынч, бу артуқ кылынчыҕа болмаз севинч.

Кыргызча: дагы бири кишиге бу (кежирлик) артыкбаш кылмыш, бу артык (баш) (кежирликтен) кылмыштан болбос сүйүнүч.

341. йана бир арыҕсыз бу кыскы отун
кишилер эвинде бу копрур түтүн

342. йана бир тили эл бушы өвкелиг
улытур кишиг сөксө ачса тилиг

343. бу кач нең бириксе бирегү өзе
аныңдын йырар ол ыдук кут тезе

344. болу бирмез еврен башы тезгинүр
аның бирле кылкы йаңы тезгинүр

341.Р.-йана пир арыксыз пу кылгы одун, кижилер қадын-да кобурур түдүн; А.-йана бир арыҕсыз бу кылкы отун, кишилер евинде бу копрур түтүн; К.-(335) йана бир арыҕсыз бу кылкы отун, кишиләр евиндә бу копрур түтүн.

Кыргызча: жана бир (таза эмес) ыплас кылык бу – оройлук кишилер үйүндө бу көтөрөр түтүн.

342.Р.-йана пир тил елги пужы өпкелик, улыдур кижик сөксө ачса тилик; А.-йана бир тили бушы өвкелиг, улитур кишиг сөксө ачса тилиг; К.-(336) йана бир тили йэл тушы өвкәлиг, өлитүр кишиг сөксө ачса тилиг.

Кыргызча: жана бири – тил заары, мындай киши сөксө, ачса тилин өлтүрөт.

343.Р.-пу кач нең териксе пирегү өзе, аныңдын перер ол ежүк кот төзе; А.-бу кач ненг бириксе бирегү өзе, аныңдын йыпар ол ыдук кут тезе; К.-(337) бу кач нәң бириксә бирегү үзә, аныңдын йыпар-ул ыдук кут тэзә.

Кыргызча: бу (мындай) нерселер бириксе бири бири андан ыраактар (жылар) ыйык кут тез.

344.Р.-полу(н) пармас акран теги тескинүр, аның пирле кылгы йаңы тескинүр; А.-болу бирмез еврен башы тезгинүр, аның бирле кылкы йангы тезгинүр; К.-(338) болу бэрмәз эврән башы тезгинүр, аның бирлә кылкы йаңы тэзгинүр.

Кыргызча:

345. йоры эдгүлүк кыл эй эдгү киши
 этиглиг болур тутчы эдгү иши
346. негү тер эшит эмди кылкы силиг
 сынайу тегип элке сунмыш элиг
347. қарымаз бу эдгү нече йылласа
 эсизлик эдикмез нече эдлесе
348. йашы қыс ға эсиз өкүнчүн қарыр
 узун йашлығ эдгү өкүнчсүз йорыр

345.Р.-йүрү еткү кылғыл ай еткү кижиги / едиклик полур түтчи еткү ижи; А.-йоры едгүлүк кыл ай едгү киши / итиглик болур тутчы едгү иши; К.-(339) йуры едгүлүк кыл эй едгү киши / этиглик болур тутчы едгү иши.

Кыргызча: (жүр) кел, жакшылык (ийги) кыл(ар) жакшы адам, жакшылык болор жакшынын иши. (жакшы адамдын иштегени жакшылык).

346.Р.-негү теп пилип емди кыл ғы силик / сынайу тегип елге сукмыш елик; А.-негү тир ешир емди кылкы силиг / сынайу тегип илге сунмыш елиг; К.-(340) некү тэр эшит эмди кылкы силиг / сынайу тэгиб элкэ сунмыш элиг.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшит, эми кылыгы сылык, (жакшы) сынайын деп элге сунган колун (мамлекет ишин колуна алган адам не дээр).

347.Р.-карымас пу еткү нече йыллаза / езислик йидирмиш нече уллаза; А.-карымаз бу едгү нече йылласа / исизлик едикмез нече ед-лесе; К.-(341) карымаз бу едгү нэчэ йылласа / эсизлик эдикмэз нэчэ өдлэсэ.

Кыргызча: карыбас, бу, жакшы иштер нечен жылдаса (эн) жамандык, акы нечен булгаса (да).

348.Р.-йажы кыска езис өгүнжип карыр / узун йашлык еткү күндө йаңы; А.-йашы кыска исиз өкүнчүн карыр / узун йашлык ягү өкүнчсүз йорыр; К.-(342) йашы кыска исиз өкүнчүн карыр / узун йашлык едгү өкүнчсүз йуыр.

Кыргызча: жашы кыска жамандын – өкүнүчтө карыр, жакшы узун жаштуу, өкүнүчсүз жүрөр. (жакшынын жашы (өмүрү), өкүнүчсүз өтөөр деген мааниде).

349. тилекин болур едгү күндө йаңы
эсизниц күнүңе миң артар муңа

XI КИТАБ АТЫ ЙОРУГИН ЙИМЕ АВУЧГАЛИКИН АЙУР (КИТЕП АТЫНЫН БЕРИЛИШИ ЖАНА КАРЫЛЫК ЖӨНҮНДӨ АЙТАР)

Бул бөлүмдүн аты (Қ. Каримовдо), б.а. “Наманган” кол жазмасында “Китаб аты түзүгін авучгалыкыны айур” түрүндө берилсе, В.В.Радловдо “китап ады йоругин айур йеме абучкалык сөслер” формасында келет. Байыркы түрк жазмасында йөрүг азыркы кыргыз тилиндеги жорук этишине туура келет. жогоруда бөлүмдүн атындай “йорук” сөзү түшүндүрүү деген мааниде.

350. китаб аты урдун кутадгу билиг
 кутадсу ақыгылыка тутсуэлиг

351. сөзүм сөзледим мен битидим битиг
 сунуп эки ажунны тутчу элиг

349.Р.-тилегин пулур еткү күндө йаңы, езиске күнинде миң артар муңы; А.-тилекин булур едгү күндө йаңгы / исизнинг күninge минг артар мунгы; К.-(343) тилекин булур эдгү күндө йаңы / эсизниң күningэ мың артар муңы.

**Кыргызча: жакшынын тилеги болоор күндө жаңы,
жамандын муңу күнүнө миң эсе артар.**

350.Р.-(351) сөзүк сөследим мен пидидим пидик / сунук иги ажункы тутсун елик; А.-китаб аты урдум кутадгу билиг, кутадсу оқыгылыка тутсу елиг; К.-(344) китаб аты урдум кутадгу билиг / кутадсу оқыгылыка тутсы элиг.

**Кыргызча: китеп атын койдум кутадгу билик,
кут этсин акылдууга колун берип.**

351.Радловдо бул бейит 350-болуп, 351-бейит менен орун алмашып келет. А.-сөм сөзледим мен битидим битиг / сунуп ики ажункы тутгу елиг; К.-(345) сөзүм сөзлөдим мэн битидим битиг / сунуб эки ажункы тутгу элиг.

**Кыргызча: Сөзүм(ү) сүйлөдүм мен, битидим битиг, сунуп
эки дүйнөдөгү(лөр) колуна алсын.**

Бул ыр саптын мааниси: өз оюмду айттым, китеп кылып жапып, эки дүйнөдөгүлөрдүн колундагы китеби болсун.

352. киши эки ажунны тутса кутун
кутадмыш болур бу сөзүм чын бүтүн

353. бу күн тагды элиг дедим сөз башы
йөрүгин айайын эй эдгү киши

354. баса айдым эмди бу Айтолдыны
анындын йаруйур ыдук кут күни

355. бу Күнтогды тегли тору ол көни
бу Айтолды тегли кут ол көр аны

352.Р.-кижи иги ажунны пилзе кудун / кудатмыш полур пу
сөзүм чын пүдүн; А.-киши ики ажунны тутса кутун / кутадмыш бо-
лур бу сөзүм чын бүтүн; К.-(346) киши эки ажунны тутса кутун /
кутадмыш болур бу сөзүм чын бүтүн.

**Кыргызча: киши, эки дүйнөнүн тутса кутун,
бактылуу болоор, бу, сөзүм чын бүтүн.**

353.Р.-бу Күн-токты елик тедим сөс пажы / йөригин айайын э
еткү кижиге; А.-бу күн тоғды илиг тидим сөз башы / йөрүгин айайын
ай едгү киши; К.-(347) бу Күнтуғды элиг тедим сөз башы, түзүгин
айайын э эдгү киши.

**Кыргызча: бу Күнтууду элиг (хаким) дедим сөз башы(к),
жоруп айтайын, эй! жакшы кишини, (“сөзүмдү
Күнтууду Хакимдин аты менен баштадым, бу
наамдын ага берилиш жайын айтаакчымын –
деген мааниде”).**

354.Радловдо бул бейит 355-бейит менен алмашып келет би-
рок экинчи сабы башкача транскрипцияланган паза айдым (емди, көр,
өктүлмижик, угуш, ады ол пу педүдүр кижик); А.-баса айдым эмди бу
ай толдыны / анындын йаруйур ыдук кут күни; К.-(348) баса айдым
эмди бу Айтолдыны анындын йарыйур ыдук кут күни.

**Кыргызча: баса айттым, эми, бу Айтолдуңу,
аны жарык кылсын, ыйык кут күнү.**

355.Р.-пу Күн-токты текли төрү ол көни / пу Ай-толды текли
кут ол, көр аны; А.-бу күн тоғды тигли төрү ол көни / бу айтолды тиг-
ли ғут көр аны; К.-(349) бу Кунтуғды тэгли төрү-ул көни / бу Айтолды
тэгли кут-ул көр аны.

**Кыргызча: бу Күнтууду дегеним адилеттиктир чыны,
бу Айтолду дегеним кут ал, көр, аны.**

356. баса айдым эмди көр Өгдүлмишиг
укуш аты ол бу бедүтүр кишиг
357. анында басасы бу Өгдүрмыш ол
муны ақывет қани' ет деп өзүм йормыш ол
358. бу төрт нең өзе сөзледим мен сөзүг
оқыса ачылғай йептиг қыл көзүг
359. севинчин йорығли эй эдгү йигит
сөзүмни йава ғылма көңлүн эшит

356.Р.-паза айдым емди көр Өктүлмижик / угуш ады ол пу
педүдүр кижик; А.-баса айдым емди көр өгдүлмишиг укуш аты ол
бу бедүтүр кишиг; К.-(350) баса айдым эмди кор өгдүлмишиг / укуш
аты-ул бу бэдүтүр кишиг.

**Кыргызча: дагы айттым эми кор Өгдүлмишти,
акылман аты ал бу бийик киши.**

357.Р.-аныңдын паза көр пу откурмыш ол муны кана' акт (?)
теп өзе турмақ ол; А.-анында басасы бу одғурмыш ол муны 'акибет
тип өзүм йормишол; К.-(351) анында басасы бу Одғурмыш-ул муны
ѡафийат тэб өзүм йормыш-ул.

**Кыргызча: андан кийинкиси бу Өдгүрмүш ал,
аны мен каниет деп өзүм жорудум (атадым).**

358.Р.-пу төрт нең өзе сөследим мен сөзүк / оғыза ачылғай йе-
дик қыл көзүк; А.-бу төрт ненг өзе сөзледим мен сөзүг / оқыса ачыл-
гай йитиг қыл көзүг; К.-(352) бу төрт нәң үзә сөзләдим мән сөзүг /
уқыса ачылғай йэтиг қыл көзүг.

**Кыргызча: бу төрт нерселердин үстүндө сүйлөдүм
(мен (сөзүмдү) сөздү,) окусаң ачылар жетип
көзүң.**

359.Р.-севүнчин йорықлы ай еткү йигит / сөзүмни йаба қылма!
көңлүн ежит; А.-севинчин йорығлы ай эдгү йигит / сөзүмни йава
қылма көңглүн ешит; К.-(353) севүнчин йүрүгли эй эдгү йигит /
сөзүмни йава қылма көңгүн эшит.

**Кыргызча: сүйүү курагындагы эй жакшы жигит, сөзүмдү
жаман терс көрбөй, көңүлүң менен эшит.**

360. катыглан йаңылма көнилик йолын
йигитлик йава кылма асгын алын
361. күсүш тут йигитлик кечер сенде терк
качар бу тиригтик нече тутса берк
362. сенинде бар эркен йигитлик күчи
йава кылма та'нт топуг кыл тучы
363. күсер мен йигитликке өкүнүр өзүм
өкүнчүм асыг йок кесермин сөзүм

360.Р.-кадыглан арылма көнилик йолын / йигитлик йаба етме аскы калын; А.-катыглан йангылма көнилик йолын / йигитлик йава кылма асгын алын; К.-(354) катыглан йақылма көнилик йолын / йигитлик йава кылма асгын алын.

Кыргызча: катуу (туруктуу) бол, жаңылба туура жолдон (чыкпа), жигиттикти кор кылба, пайдасын ал (кор).

361.Р.-көгүш тут йигитлик кечер сенде терк / качар пу тиригтик неге тутса перк; А.-күсүш тут йигитлик кечер синде терк / качар бу тиригтик нече тутса берк; К.-(355) көшүш тут йигитлик кэчэр сэнде тэрк / качар бу тиригтик нэчэ тутса бэрк.

Кыргызча: кадырын тут, жигиттиктин, өтөөр сенден тез, качар бу тирүүлүк, канча тутсаң (да) бек.

362.Р.-сениң-де пар ерзе йигитлик күчи / йаба кылмағыл сен табук кылгучы; А.-сенинде бар еркен йигитлик күчи / йава кылма та'ат тапуғ кыл тучы; К.-(356) сэнинде бар эркэн йигитлик күчи / йава кылма таыат тапуг кыл тучы.

Кыргызча: сенде бар экен жигиттик күч(ү) (курак) кор кылба, канаат, топук кыл дайыма. (Жаштык күчүң барында, аны кор кылбай өткөр деген мааниде).

363.Р.-көзермен йигитликке өкнүр өзүм / өгүнчүм азык йок кезермен сөзүм; А.-күсер мен йигитликке өкнүр өзүм / өкүнчүм асыг

йок кесер мен сөзүм; К.-(357) күсәр-мән йигитликкә өкнүр өзүм / өкүнчүм асыг йок кэсәр-мән сөзүм.

Кыргызча: күсөөрмүн жигиттикти (жаштыкты) өкүнүп өзүм, өкүнүчүм(дүн) пайдасы жок, кесермин (бүтүрдүм) сөзүм.

364. кимиң қырқта кечсе тириглик йылы
эсенлешти эрке йигитлик тили
365. тегүрди маңа элигин элиг йашым
куғу қылды қузгун түси тег башым
366. оқыр эмди алтмыш маңар кел тийү
бусуг болмаса бардым эмди нары
367. кимиң йашы алтмыш түкөтсе сақыш
татыг барды андын йайы болды кыш

В.В.Радловдун транскрипциясында 364-бейитке чейин дагы эки бейит, б.а. дагы төрт сап ыр бар. Алар А.Арат менен Қ. Каримовдун транскрипциясында жок. Ал төмөнкүлөр:

Йигитлик негү парды эрсе маңа
Қарылык келип алды келгей саңа
Йигитликте йабрак пайат тапкы қыл
Қарылықта полмас, муны тапу пил

Бул саптар кыргызча: жигиттикти (жаштыкты) кандай берсе де мага, карылык келип алды, келет да сага, жигиттик (жаштык) со- луйт, кудай ошондой жараткан карылыксыз болбос, буга топук қыл.

364.Р.-кимиң қырққа кечсе йигитлик йылы / езен кести ерге тирилик йели; А.-киминг қырқта кечсе тириглик йылы / есенлешти эрке йигитлик тили; К.-(358) кимүң қырқда кэчсэ тириглик йили / эсэнлэшти эркэ йигитлик йили.

Кыргызча: кимдин тирүүлүк жашы кечсе кыркты эсендешет (коштошот) киши жигиттик жылы (кези) менен.

365.Р.-тегүр маңа елги (көр) елик йажым / кугу қылды кускун түзи тек пажым; А.-тегүрди маңга елгин елиг йашым / кугу қылды кузгун түси тег башым; К.-(359) тэгүрди мэңэ элги эллик йашым / куғу қылды кузгун түси-тэг башым.

**Кыргызча: тийгизди мага колун элүү жашын, куу(дай)
кылды кузгун (кара) түстөй башым(ды).**

366.Р.-оғыр емди алтмыш маңа кел тейү / пузук чыкмаза йолда пардым сейү; А.-оқыр емди алтмыш мангар кел тийү / бусуг болмаса бердим емди нару; К.-(360) оқыр элик эмди мэнэр кэл тейү пусуг болмаса бардым эмди нару.

**Кыргызча: акыры эми алтымыш мени кел деди,
оору (сырко) болбосо, барамын энди нары.**

367.Р.-кимин йажы алтмыш төгөтсө сағыш / кадык барды андын пажы полды кыш; А.-киминг йашы алтмыш түкетсө сақыш / татыг барды андын йайы болды кыш; К.-(361) кимүң йашы алтмыш түгөтсө сақыш / татыг барды андын йайы болды кыш.

**Кыргызча: кимдин жашы алтымышты түгөтсө анын
жайы, саны боло кыш. (Анын жайы кышы
тендешээр деген мааниде).**

368. отуз йыгмышын йандру алды элиг
негү кылгай алтмыш тегүрсе элиг

369. негү кылдым эрки элиг мен саңа
нелүк түрдүң эмди бу өглик маңа

370. татыг эрди барча йигитлик ишим
ағу кылды эмди маңа йер ашым

371. боғум эрди өктег көңүл эрди йа
көңүл кылғу өктег бодум болды йа

368.Р.-удру пармыжын йандру алды елик / негү кылгай алтмыш тегүрзе елик; А.-отуз йыгмышын йандру алды элиг / негү кылгай алтмыш тегүрсе елиг; К.-(362) отуз йыгмышын йандру алды элиг / нэкү кылгай алтмыш тэгүрсә элиг.

**Кыргызча: отузда жыйгандарын жандырып алды элүү,
не (эмне) кылмаксын, алтмыш тийгизсе колун.**

369.Р.-негү кылдым ерди елик йаш саңа / нелүк тарттың емди пу өчлүк маңа; А.-негү кылдым ерки элиг мен санга / нелүк түрдүңг емди бу өчке манга; К.-(363) нэкү кылдым эрди мэн элиг сэнә / нэлүг түрдүң эмди бу өчкө мэнә.

**Кыргызча: не кылдым эле (элүү (жаш) мен сага,
неликтен (буюрдун) эми бу өчтү мага).**

370.Р.-тадык ерди парча йигитлик йажым / агу кылды емди
маңа йер ажым; А.-татыг ерди барча йигитлик ишим / агу кылды
емди манга йирашым; К.-(364) татыг эрди барча йигитлик ишим / агу
кылды емди мэнэр йэр ашым.

**Кыргызча: таттуу эле бүткүл жигиттик (тагым) ишим
(иштерим), уу кылдың эми менин жээр ашымды.**

371.Р.-подум ерди ок тек көңүл ерди йа / көңүл кылгу ок тек
подум полды йа; А.-бодум ерди ок тег көнгүл ерди йа / көнгүл кылгу
ок тег бодум болдыйа; К.-(365) бодум эрди ок-тэг көңүл эрди йа /
көңүл кылгу ок-тэг бодум болды йа.

**Кыргызча: бойум эле (түз) октой, көңүл эле жаа (ийри), эми
көңүл октой (болду), бойум болды жаа (ийри).
(бойум (жигиттик) октой (түз) болгон кезде
акыл толук эмес, түз эмес эле. Эми көңүл
акыл толгондо, дене бүгүлө (жаа сыяктуу боло
баштады деген мааниде).**

372. йигитлик негү йыгды эрсе маңа
 қарылык келип алды келгей саңа

373. эйа чергүчи кел мени чергүле
 йыл ай тутгуны болдум емгек биле

374. кишенсиз күлүнди маңумаз адак
 түнерди йарумаз көрүгли қарақ

375. татыг барды өчтү куруғсақ оты
 йырады мениндин йигитлик аты

372.Р.-бул бейит Арат, Каримовдогу 363-бейиттен кийин келет.
йигитлик негү парды ерсе маңа, қарылык келип алды келген саңа; А.-
йигитлик негү йыгды эрсе манба / қарылык келип алды келгей санга; К.-
(368) йигитлик нэку йыгды эрсэ мэнэ / қарылык кэлиб алды кэлгэй сэнэ.

**Кыргызча: жигиттик эмнелерди жыйып берсе мага,
қарылык (кайра) келип алды, келээр (да) сага.**

373.Р.-айа чергүчи кел мени чергүлө / йыл ай туткуны полдым эмгек пиле; А.-айа чергүчи кел мини чергүлө / йыл ай тутгуны болдум эмгек биле; К.-(367) айа чергүчи кэл мэни чергүлө / йыл ай тутгуны болдум эмгек биле; ДТС.чер – куткар, арылт, бошот; чер+гу-чи – бошотуучу, куткаруучу.

Кыргызча: айа! (күнөөдөн) куткаруучу кел, мени (күнөөдөн) арылыт, (бошот), жыл, ай туткуну болдум, эмгек (азап) менен.

374.Р.-киженсиз йөкүлдим манумас адак / түнерди йарумас көрүкли қарак; А.-кишенсиз күлүнди мангумаз адак / түнерди йарумаз көрүгли қарак; К.(365) кишәнсиз көлүнди манумаз адак / түнәрди йарумаз көрүгли қарак.

Кыргызча: кишенсиз (тушалды), манбас аяк, түнөрдү жарыксыз, көрүчү көздөрүм. (түнөрдү курч көздөрүм жарык сезбей – деген мааниде).

375.Р.-тадык парды учты қоруксақ эди / йырады мениндин йигитлик ады; А.-татыг барды өчти қуруғсақ оты / йырады мениндин йигитлик аты; К.-(369) татыг барды өчти қуруғсақ оты / йырады мәниндин йигитлик аты.

Кыргызча: таттуу (рахат) кетти, өчтү дененин оту, ыраактады менден – жигиттин аты.

376. одунгыл эй көкчин өлүмке анун
бу кечмиш күнүңке сыгыт қыл үнүн

377. кечип барды өд күн йавалык биле
бу қылмыш күнүң бирле үзрүң тиле

378. эй муңсуз идим меңү тутчы тириг
өлүмке төрүттүң бу сансыз тириг

379. тилер мен сениндин ду’ан бу сөзүн
тириг тутгыл анча йашым қыл узун

376.Р.-одунгыл э көкчин өлүмге анун / кечүрмиш көңүлге сыгыт қыл өдүн; А.-одунгыл ай көкчин өлүмке анун / бу кечмиш күнүңгке сыгыт қыл үнүн; К.-(370) удунгыл э көкчин өлүмкә анун / бу кәчмиш күнүңгә сыгыт қыл үнүн.

Кыргызча: ойгонгун эй көкшүн (кары) өлүмгө даярдан, бу кечирген (өткөн) (күндөрүнө) күнүнө өксүп ыйла, чыгар үнүндү.

377.Р.-кечип парды удрун йабалык пиле / пу калмыш күнүн пирле үзрүн тиле; А.-кечип барды өдкүн йавалык биле / бу калмыш күнүн бирле үзрүн тиле; К.-(371) кэгиб барды өд күн йавалык билэ / бу калмыш күнүн бирлэ ьузрүн тилэ.

Кыргызча: өттү, кетти мезгил күндөр жапалык менен бирге, бу калган күнүндүн (күндөрүндүн) үзүрүн тиле.

378.Р.-ай муңсус идим түтчи менү тирик / өлүмгө төрөттин камук ебреник; А.-ай мунгсуз идим менгү тутчы тириг / өлүмкө төрөттүгн бу сансыз тириг; К.-(372) э муңсуз идим мәнү тутча тириг / өлүмкө төрөттүгн бу сансыз тириг.

Кыргызча: Эй! муңсуз эгем, мага дайыма тирүү(сүн), өлүмгө төрөттүгн бу сансыз тирүүлөрдү.

379.Р.-тилермен сениндин дувам пу сөзүн / тирик туткыл анча йажым кыл узун; А.-тилер мен сенингдин ду'ам бу сөзүн / тириг тутгыл анча йашым кыл узун; К.-(373) тилэр-мән сэниндин дубам бу сөзүн / тириг тутгыл анча йашым кыл узун.

Кыргызча: тилермин сенден дуба бу сөздөрүм (үчүн), тирүү кыл, туткун (карма) канча жашымды кыл узун.

380. сениндин колуп күч бу сөз башладым
түкел кылгука күч сен өк бир идим

381. тилим тынма өггил йыратыглыны
йарагсызны миндин йаратыглыны

382. өдүрди төрүтти йарутты көнүл
көни йол өзе тутты көңлүм амул

383. караңкуда эрдим йарутты түнүм
түнерикте эрдим туғурды күнүм

380.Р.-сениндин колун күч пу сөс пашладым / түгел кылгуға күч сен-өк пер идим; А.-сенингдин колуп күч бу сөз башладым / түкел

кылгука күч сен өк бир идим; К.-(374) сэниндин кулуб күч бу сөз баш-
ладым / түгөл кылгука күч сэн-өк бэр идим.

**Кыргызча: сенден (өзүндөн) күч кубат тилеп бу сөздү
баштадым, түгөл кылуучу күчтү сен өзүн бер
эгем.**

381.Р.-тилим тынма өккил йа раб каулыны / йараксысны мен-
дин йырак қылсуны; А.-тилим тынма өггил йаратығлыны / йарағсыз-
ны миндин йыратығлыны; К.-(375) тилим тынма өггил йаратығлыны
/ йарағсызны мэнин йыратығлыны.

**Кыргызча: тилим тынба, макта жаратканымды менден
ыраактатканымды.**

382.Р.-йаратты, йарутты өдүрдү көңүл / көни йол өзе тут
көңүгүм амул; А.-өдүрдү төрүтти йарутты көнгүл / көни йол өзе тут-
ты көңгүлүм амул; К.-(376) өдүрды төрүтти йарутты көңүл / көни йол
үзэ тутты көңлүм амул.

**Кыргызча: тандады, жаратты, эритти көңүл, көңүлүмдү
жол үстүндө туура жол менен түз (туура) тутту.**

383.Р.-қараңу(да) ердим йарутты түнүм, түнерикте ердим
тоғурды күнүм; А.-қараңғкуда ердим, йарутты түнүм / түнерикте ер-
дим тоғурды күнүм; К.-(377) қараңкуда әрдим йарутты түнүм / түнәр-
тәг дә әрдим туғурды күнүм.

**Кыргызча: қараңғыда элем, жарық қылды (жарқыратты)
түнүмдү, түнөрүктө элем туудурду күнүмдү.**

384. азып йүгрүр эрдим айу берди йол
күйер эрдим отқа күдесмесе ол

385. өдүрди адырды көтөрди мени
азуқлар йолындын кедүрди мени

386. көңүлүг безеди йаруклуқ биле
тилимни безеди тапуқлуқ биле

387. көңүл берди көз хем укуш өг билиг
ача берди сөзүм йорытты тилиг

384.Р.-азык йүгрүр эрдим айу перди йол / көйер ердим отта
күдесмезе ол; А.-азып йүгрүр ердим айу бирди йол / күйер ердим отқа

күдөзмөсө ол; К.-(378) азыб жүгрүр эрдим айу бэрди йол / күйөр эрдим отқа көдөзмөсө ул.

Кыргызча: азып жүгүрөр (жүргөн) элем, айтып берди жол, күйөр элем отко, көдөбөсө ал.

385.Р.-до 388-бейит менен алмашып келет. адырды / өдүрди, көдерди мени, азуқлар йолындын кедүрди мени; А.-өдүрди адырды көтүрти мини / азуқлар йолындын китерди мини; К.-(379) өдүрди адырды кэтүрди мэни / азуқлар йолындын кэтәрди мени.

Кыргызча: айырды (айырмалады) тандады, көтөрдү мени, татаал жолдордон чыгарды мени.

386.Р.-до бул бейиттин 1-сабы бир аз башкача: йарутты көр көңлүм йаруклук пиле / тилимни пезеди тапуқлук пиле; А.-көңгүлүг безеди йаруклук биле / тилимни безеди тануклук биле; К.-(380) көңүлүг бээди йаруклук билә / тилимни бээди тапуқлук билә.

Кыргызча: көңүлүмдү көтөрдү, жарык жандырды, тилимди асемдеди, кепил менен.

387.Р.-көңүл перди көс хем угуш ол пилик / ача перди сөзүм йүритти тилик; А.-көңгүл бирди көз хем укуш өг билиг / ача бирди сөзүм йорытты тилиг; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: көңүл, көз, акыл, билим берди, сөзүмдү ачып берди (айкын кылды) тилди сүйлөтүп.

388. хабиб савчы йолы мени йеттечи
 ол оқ савчы болсу элиг туттачы

389. бу барча идим фазлы эрди камуғ
 ағырлады мэнтег тапугсуз кулуг

390. мунуң шүкри эмди нетег өтейин
 тириг болса өзүм йылын хем айын

391. илахи билүр сен бу алсызлыкым
 саңар ок ачар мен мукум хам пачым

388.Р.-хебиб савчы йолы менен йеткүчи, улук савчы ползу елик туткучы; А.-хабиб савчы йолы мини йеттечи, ол оқ савчы болсу элиг туттачы; К.- (381) хабиб савчы йолы мэни йэттәчи, ул-оқ савчы болсу элиг туттачы.

**Кыргызча: хабиб пайгамбар жолу менин (мага) жетекчи(м),
ал тирек пайгамбар (кармасын) тутсун колду.**

389.Р.-пу парча идим фазлы ерди улук / арыклады мени
йазуклук кулук; А.-бу барча идим фазлы ерди камуғ / ағырлады минтег
тапуғсуз кулуғ; К.-(382) бу барча идим фазлы эрди камуғ / ағырлады
мэн-тэг тапуғсуз кулуғ; ДТС.-тапуғ – сыйынуу, табынуу, таазим этүү,
кызмат өтөө.

**Кыргызча: булар эгемдин фазлы эле баары, баалады
мынча таазимин кулдун.**

390.Р.-муның шүкүр тейү недек өтмейин, тирик полза өккү
йылын хем айын; А.-муның шүкри емди нетег өтейин / тириг болса
өзүм йылын хеил айын; К.-(383) мунуң шукры эмди нэку-тэг өтэй /
тириг болса өзүм йылын хам бу ай.

**Кыргызча: мунун шүкүрүн эми кандай өтөйүн (актайын),
тирүү болсом өзүм, жылдар же айлап.**

391.Р.-ылайы пилүр сен пу езислигим / саңа оқ ачар мен мунум
хем пажым; А.-илахи билүр сен бу ажызлыкым / сангар оқ ачар мен
мунгум хем тақым; К.-(384) илаха былүр-сэн бу ъажизлыкым / сэнэр-
оқ ачар-мэн мунум хам йығым.

**Кыргызча: о! алла билерсиң сен, бу алсыздыгымды, бир
өзүңө ачармын мунумду бачым.**

392. кылумаз ма шүкүрң саңа мен бире
мениңдин шүкүр кыл саңа сен сира

393. көни йол өзе түз тута бир мени
сучулма мениңдин бу иман тоны

394. тенимдин чықарда мениң бу жаным
шехадат биле кесгил агыр тыным

395. өзүм калса йалнуз кара йер катын
маңар идгил анда өкүш рахматын

392.Р.-кылумас мен шүкрүң саңа мен саза / мениңдин шүкүр
кыл саңа сен саза; А.-кылумаз ма шүкрүңг санга мен бире / мениңг-
дин шүкүр кыл санга сен сира; К.-(385) кылумаз ма шүкрүң сэнэ мэн
бир-э / мениңдин шүкр кыл сэнэр сэрэ.

Кыргызча: кылбасмын (кыла албасмын) шүкүр сага мен татыктуу бир өзүнө, менден шүкүр кыл (эт) өзүн үчүн өзүн.

393.Р.-көни йол өзеле туда пер мени / сүжүлме мениндин пу ыман тоны; А.-көни йол өзе түз тута бир мини / сучулма мениндин бу иман тоны; К.-(386) көни йол үзө түз тута бэр мэни / сучулма мэниндин бу иман токи.

Кыргызча: чын (ак түз) жолдо тута бер (көр) мени, (сыйрып алба), чечип алба менден бу иман тонун.

394.Р.-тенимдин чыгарма мениң пу жаным / шахабат пиле кескил ахыр теким; А.-тенимдин чыкарда менинг бу чакым / шехадет биле кесгил ахар тыным; К.-(387) танымдын чыкарда мэниң бу жаным / шахадат билэ кэсгил ахыр тыным; ДТС.-шахадэт – ар. – ишеним символу, диндик ишеним.

Кыргызча: денемден чыгарда менин бу жаным, ишеним менен (кескин) чыгаргын акыркы тынымды (акыркы демимди).

395.Р.-өзүм калза йалғус кара йер кадын / маңа ыткыл еш э идим рахметиң; А.-өзүм қалса йалнгуз кара йир қатын, мангар ыдгил анда өкүш рахметин; К.-(388) өзүм қалса йаңлуз кара йэр қатын / мэнэр ыдғыл анда өкүш рахматын.

Кыргызча: өзүм калса(ам) жалгыз, кара жер катында, мага ыйгар анда көп рахыматыңды.

Радловдун транскрипциясы боюнча бул бейиттин экинчи сабы – мага жетсин эш этем (эш кылам) рахматыңды – деп кыргызчаласа болот.

396. тапуғсуз кулуң мен йазукум өкүш
өзүң фазлы бирле кечүр эй күсүш

397. камуғ мү’миныг сен төзү йарлыка
йарыңкы бакадын бу күн кыллик

XII
СӨЗ БАШЫ КҮНТОГДЫ ИЛИГ ӨЗЕ
(СӨЗ БАШЫ КҮНТУУДУ АКИМ (ЭЛ БАШКАРУУЧУ)
ЖӨНҮНДӨ)

398. укуш өткүрүр көр билиг билдирүр
йайыг дүңйа кылгын саңа уктурур

399. бу ирсел йайыг кылкы куртка ажун
кылынчы кыз ол көрсө йашы узун

396.Р.-табуксус кулуң мен йазуғум өгүш / өзүң фазлы пирле
кежүр э көжүш; А.-тапуғсуз кулунг мен йазукум өкүш / өзүңг фаз-
лы бирле кечүр ай күсүш; К.-(389) тапуғсуз кулуң-мә йазукум өкүш /
өзүң фазлы бирлә кэчүр эй көшүш.

**Кыргызча: кызматсыз кулуңмун көп жазыгым, өзүң,
эй азиз теңрим ыктыярың менен кечир.**

397.Р.-камуқ му’мынык сен төзе йарлыға / йарынғы пағада
түгел кыл лыға; А.- камуғ му’миниг сен төзү йарлықа / йарынкы бе-
кадын бу күн кыл лықа; К.-(390) камуғ моъминығ сән түзү йарлықа /
йарынкы бакадын бу күн кыл лиқа.

**Кыргызча: бардык (бүткүл) момундардын сен кечир бүт
күнөөсүн, эртеңки чыкчу бу күн(дү) кыл белги.**

398.Р.-уғуш өткүрүр көр пилик пилдүрүр / тадык дүйнө кылгын
саңа уктурур А.-укуш өтгүнүр көр билиг билдүрүр / йайыг дүңйа
кылкын санга уктурур; К.-(391) укуш онутур көр билиг билдүрүр /
йайыг дүңйа кылкын сәнэр уктурур.

**Кыргызча: акылдуу – түшүндүрөр көр, билим – билдирер
опасыз дүйнө кылыгын сага уктурар.**

399.Р.-пу ерзел йадык дүйнө куртка ачун / кылынчы кыс ол
көрзе йажы узун; А.-бу ирсел йайыг кылкы куртқа ажун / кылынчы
кыз ол көрсө йашы узун; К.-(392) бу ирсэл йайыг кылкы куртқа ажун /
кылынчы кыз-ул көрсө йашы узун; ДТС.-куртка – кары, көксө кемпир.

**Кыргызча: бу кексе кары өндүү дүйнө апасыз, кылыгы
кыз, ал көрсөн (байкасаң) жашы (узун) картаң.**

400. ара кылкы кыз тег кылынчы силик
севитүр сунуп тутса бермез элиг
401. севиглини севмез кейик тег качар
качыгылыка йанчур адокын кучар
402. ара көрсө йүгрүр безенип уду
ара көрмедүк тег кылуру йер көдү
403. ара көрсө эврер йана терк йүзин
аваглар нече тутса бирмез өзин

400.Р.-айа кылгу кыс тек кылынчы силик / севүдүр сунуп тутса пермес елик; ара кылкы кыз тег кылынчы силиг / севитүр сунуп тутса бирмез елиг; К.-(393) ара кылкы кыз-тэг кылынчы силиг / сэвитүр сунуб тутса бермэз элиг.

**Кыргызча: Кээде кылыгы кыздай, адаби сылык, сүйүп,
сунуп бутса бербес колун.**

401.Р.-севүклини севмес кейик тек качар / качыкылыга йап-
шур адагын кучар; А.-севиглини севмез кейик тег качар / качыгылыка
йапчур адакын кучар; К.-(394) сэвүглини сэвмэз кэдик-тэг качар /
кадыгылыка йапчур адакын кучар.

**Кыргызча: сүйгөндү – сүйбөс, кийиктей качар, качканга
жабышар, аягын кучактар.**

402.Р.-ара көрзе йүгрүр пезенип өдү / ара көрмедүк тек кылуру
паш коды; А.-ара көрсө йүгрүр безенип уду / ара көрмедүк тег кылуру
йир коду; К.-(395) ара көрсө йүгрүр бээзениб уду / ара көрмөдүк – тэг
кылуру йэр куду.

**Кыргызча: кээде көрсөн, жүгүрөр түрлөнүп утурлап
(аркандан), кээде көрбөгөнсүп (көрбөгөндөй)
калар, жер карап.**

403.Р.-сөвө кирзе эврүрү йана терк йүзин / одуклар нече колза
пермес өзин; А.-ара көрсө эврер йана терк йүзин / аваглар нече тутса
бирмез өзин; К.-(396) ара көрсө эврэр йана тэрк йүзин / аваглар нэчэ
тутса бэрмэз өзүн.

404. өкүш бег каратты карымас өзи
 телим бег кечүрди кесилмес сөзи
405. бег эрди ажунда бүгү билге баш
 бу беглик өзеле узун болды йаш
406. бу Күнтогды эрди аты белгүлүг
 ажунда жавыкмыш куты белгүлүг
407. кылынчы көни эрди кылкы оңай
 тили чын бүтүн хам көзи көңли бай

404.Р.-өкүш пек карытты карымас өзи / телिम пек кечүрди кесилмес сөзи; А.-өкүш бег карытты карымаз өзи / телим бег кечүрди кесилмес сөзи; К.-(397) нэчэ бэг каратты карымаз өзи / телим бэг кечүрди кесилмэз сөзи. Бул бейиттин 1-сабынын башындагы өкүш // үкүш сөзү Каримовдо нэчэ түрүндө окулган.

Кыргызча: нечен бектерди карытты өзү, далай бектерди кечирди (өткөздү), кесилбес (арыбас) сөзү.

405.Р.-пек эрди ажунда пөгү пилге паш / пу пеклер өзеле узун полды йаш; А.-бег эрди ажунда бүгү билге баш / бу беглик өзеле узун болды йаш; К.-(398) бэг эрди ажунда бөгү билгэ баш / бу бэглик үзэлэ ажун болды йаш.

Кыргызча: бек эле дүйнөгө даанышман, акылман баш, бу бийлик үстүндө ааламга өмүрү болду узак.

406.Р.-пу күн-токты ерди ады пелгүлүк / ажунда чавук-мыш куды пелгүлүк; А.-бу күн тогды ерди аты белгүлүг / ажунда жавыкмыш куты белгүлүг; К.-(399) бу Күнтуғды эрди аты бэлгүлү / ажунда жавыкмыш куты бэлгүлүг.

Кыргызча: бу Күнтууду эле аты белгилүү, ааламда даңкы дастан, куты белгилүү.

407.Р.-кылынчы көни ерди уғушлук одук / езиске от ерди йағыга йудук; А.-кылынчы көни ерди кылкы оңгай / тили чын бүтүн хем көзи көңли бай; К.-(400) кылынчы көни эрди кылкы оңай / тили чын бүтүн хам көзи көңли бай.

Кыргызча: иштери (жасаганы) адилет эле, мүнөзү оңой (жумшак), тили чын, баарысы, көзү көңүлү бай.

408. билиглиг бег эрди укушлуг удуг
эсизке от эрди йагыка йудуг
409. йана күр күвез эрди кылкы көни
күнингэ көтүрди бу кылкы аны
410. бу йаңлыг бег эрди бу билги өзе
тирилди йорыды кылынчын түзе
411. сийасат кылур эрди хыммат биле
бу хыммат йарашур сийасат биле

408.Р.-пиликлик пек ерди угушлук одук / есизке от ерди йагыка йудук; А.-билиглиг бег ерди укушлуг одуг / исизке отерди йагыка йодуг; К.-(401) билиглиг бэг эрди укушлуг удуг / эсизке от эрди йагыка йудуг.

**Кыргызча: билимдүү бек эле, акылы сергек,
эссиздерге от эле, жоого (муштум) апат.**

409.Р.-йана көрги пар ерди көңли көни / күнингэ педүтти пу кылгы аны; А.-йана күр күвез ерди кылкы көни / күнингэ көтүрди бу кылкы аны; К.-(402) йана күр куваз эрди кылкы көни / күнүнгө көтүрди бу кылкы аны; ДТС.-күвез – кайратман, эр жүрөк, өз баркын кадырлай билген адам.

**Кыргызча: жана (дагы) көр, кайратман (эр жүрөк) эле
иштери адилет, күнүгө (күн санап) көтөрдү
(даңазалады) бу иштери аны.**

410.Р.-пу йаңлык пек ерди пу пилги өзе, тирилди йүриди кылынчы өзе. А.-бу йаңлыг бег ерди бу билги өзе, тирилди йорыды кылынчын түзе. Бул бейит Каримовдо жок.

**Кыргызча: ушундай бир бек эле, бу билерман өзү, курду
жыйнады), дайыма аракеттенди акыйкат
мыйзамын түздү.**

411.Р.-сайасет кылур ерди хыммет пиле / пу хыммет йаражур мүрүвет пиле; сийасет кылур ерди хыммет биле / бу хыммет йарашур мүрүвет биле; К.-(403) сийасат кылур эрди хыммат билә / бу хыммат йарашур сийасат билә.

Кыргызча: саясатын кылар (жүргүзөр) эле кылдаттык менен, бу кылдаттык жарашар (шайкеш) эле саясаты менен.

412. муңар меңзетү келди ша'иир сөзи
ақыса ачылгай оқыҕлы көзи
413. керек эрке химмат мүрүввет теңи
йавуз йунчыг андын йыраса өңи
414. кишиликке химмат муруват керек
киши кадры химмат мурувват теңи
415. бу Күнтогды элиг бу кылкы биле,
йаруды ажунка күн ай тег йула

412.Р.-муңар меңзедү келди шайыр сөзи / оғыза ачылгай оғыклы көзи; А.-мунгар менгзетү келди ша'ир сөзи / оқыса ачылгай оқыҕлы көзи; К.-(404) муңар мэнзэтү кэлди ша'ир сөзи / оқыса ачылгай оқыҕлы көзи.

Кыргызча: буга месел келди шайыр (акын) сөзү окуса ачылар, окугандардын көзү.

413.Р.-керек ерге химмет мүрүвет теңи / йавус йончык андын йыраза өңи; А.-керек ерке химмет мүрүввет тенги / йавуз йунчыг андын йыраса өңи; К.-(405) кэрэк эркэ химмат мурувват йаңы / йавуз йынчыг андын йыраса өңи.

Кыргызча: эрге керек, кымбат мүрүвват жаңы, жапыз (жамандык) жарабас, андан алыс болуу зарыл.

414.Р.-кижиликке химмет мүрүвет керек / кижини кадры химмет мүрүвет теңи; А.-кишиликке химмет мүрүввет керек / кишини кадры химмет мүрүввет йангы; К.-(406) кишиликке химмат мурувват кэрэк / кишини кадры химмат мурувват тэңи; ДТС.-мүрүвват ар.-??? эрер мендик, ак пейилдүүлүк.

Кыргызча: Кишичиликке кымбат – мүрүвват керек, кишини (адам) кадры кымбат мүрүвват теңи.

415.Р.-пу Күн-токты елик пу кылгы пиле / йорутты ачунук күн ай тек күле; А.-бу күн тогды илиг бу кылкы биле, йаруды ажунка күн

ай тег йала; К.-(407) бу Күнтуғды элиг бу қылқы билә / йаруды ажунқа күн ай-тәг йула.

Кыргызча: бу Күнтууду аким бу (үлгү) кылыгы менен, ааламга күн, ай сыяктуу жарык (берген) (чачты).

416. уқушлуг ким эрсе оқытты аны
билиглиг ким эрсе бедүтти аны
417. йумутты аңар бек ажун өдрүми
уқушлуғ билиглиг будун көдрүми
418. өзи этти түзди көр эл күн иши
тақы ма тилер эрди өдрүм киши
419. өзиңе басут кылса иш башласа
өзи тынса анча ол иш ишлесе

416.Р.-уғушлук ким ерзе огытты аны / пиликлик ким ерди педүттү аны; А.-уқушлуг ким ерсе оқытты аны билиглиг ким ерсе бедүтти аны; К.-(408) уқушлуғ ким эрсә оқыды аны / билиглиг ким эрсә бедүтти аны.

Кыргызча: акыл кимде болсо, укту аны, билим кимде болсо, көтөрдү аны.

417.Р.-йумутты аңар ер ачун өтрүми / уғушлук пиликлик кижі көтрүми; А.-йумутты аңар бек ажун өдрүми / уқушлуғ билиглиг будун көдрүми; К.-(409) йумутты аңар бәг ажун өдрүми / уқушлуғ билиглиг будун көдрүми; ДТС.-йумут < йум – жыйналуу, чогулуу.

Кыргызча: жыйналды ага аалам бектери тандалган кадырмандар (анын айланасына топтолду) акылдуу билимдүү эл кадырмандары.

418.Р.-өзи етти түсти көр ел күн ижи, тағыда тилер ерди өтрүм кижі; А.-өзи итти түзди көр ил күн иши, тақыма тилер ерди өдрүм киши; К.-(410) өзи этти түзди көр эл күн иши, тақыма тилер эрди өдрүм киши.

Кыргызча: өзү этти, түздү, көр, эл күн ишин, дагы да тилер топтоор эле, кадырман кишилерди. (мамлекет иштерин өзү түздү, дагы кадырман адамдарды айланасына топтоду деген мааниде).

419.Р-до Бул бейит 420-бейитке туура келет. 419-бейитте келген эки сап Арат менен Каримовдо кездешпейт: меңилик сайуу ол маңа ардуур-а, кижиге кутлугу ким кижилер ара: (420) өзінгө пөзүт кылса иш нашлаза / өзи тынза нече ол иш ишлесе; А.-өзінгө басут кылса иш башласа / өзи тынса анча ол иш ишлесе; К.-(411) өзінгө басут кылса иш башласа / өзи тынса анча ул иш ишлэсэ; ДТС.-басут – таяныч, тирек, жөлөк, камкорчу, колдоочу.

Кыргызча: өзүнө жөлөк (таяныч) кылса, иш баштаса, өзү тынса (эс алса), алар бул иштерди иштэсе.

420. муңадып айур бир күн олдруп өзи
бедүк иш бу беглик иши хем сөзи
421. баш агрыг көр ол көрсө иши өкүш
өкүш ишни сүзген укушлуг күсөш
422. кылураз өзүм бу камуг эл ишин
маңа эр керек тир билер иш башын
423. керек тир маңа эмди өдрүм киши
укушлуг билиглиг кишилер башы

420.Р.-муңрып айур ерген олтуруп өзи / педүк иш пу пеклик ижи хем сөзи; А.-муңгадын айур бир күн олдуруп ози / бэдүк иш бу беглик иши хем сөзи; К.-(412) муңадыб айур олдуруб күн өзи / бэдүт иш бу бэглик иши хам сөзи.

Кыргызча: муңайып айтар олтуруп (бир) күнү өзү, бийик иш бу бектик иши жана сөзү.

421.Р.-паш агрык телим йер идизи өгүш / өгүш ишни сүскен укушлук көжүш; А.-баш агрыг көп ол көрсө иши өкүш / өкүш ишни сүзген укушлук күсүш; К.-(413) баш агрыг көп ул көрсө иши өкүш / өкүш ишни сүргөн укушлук көшүш.

Кыргызча: баш оорусу көп ал көрсө(н) иши көп көп(төгөн) иш(терди) сүргөн (аткарган) акылдуу азиздир.

422.Р.-кылураз өзүм пу камук ел ижин / маңа ер керек пир пилүр иш пажын; А.-кылураз өзүм бу камуг ил ишин / манга ер керек бир билер иш башын; К.-(414) кылураз өзүм бу камуг эл ишин / мэнэр эр кэрэк бир билер иш башын.

**Кыргызча: кыла албасмын өзүм бу бардык эл ишин,
мага киши керек бирөө билер иш башын.**

423.Р.-керек пир маңа емди өтрүм кижиге / угушлук пиликлик талу ер пажы; А.-керек тир манга емди өдрүм киши / укушлук биллигиге кишилер башы; К.-(415) кэрэк бир мэнэр эмди өдрүм киши укушлук билигиге кишилер башы.

**Кыргызча: керек бир мага эми даанышман киши,
акылдуу, билимдүү кишилер(ге) башы.**

424. багырсаң бүтүн чын кылынчы көни
тили көңли түз болса билсе муну
425. кылу берсе эрди мениң ишлерим
көрү барса эрди ичим ташларым
426. йегү тер эшит бу сынамын киши
башында кечүрмиш йетүрмиш йашы
427. басутчы керек эрсе йарычылар
укушлук билигиге бүгү элгилер

424.Р.-пагырзаң пүдүн хем кылынчы көни / тили көңли түс тутса пилзе муну; А.-багырсаң бүтүн чын кылынчы көни / тили көңли түз болса билсе муну; К.-(416) багырсаң бүтүн чын кылынчы көни / тили көңли түз болса билсе муну.

**Кыргызча: боорукер, бүтүндөй чын, иштегендери калыс
тили, көңүлү түз болсо билсе муну (буларды).**

425.Р.-кылу перзе ерди мениң ишлерим / көрү перзе ерди ичим ташларым; А.-кылу бирсе ерди мениң ишлерим / көрү барса ерди ичим ташларым; К.-(417) кылу бэрсе эрди мэниң ишлерим / көрү бэрсе эрди ичим ташларым.

**Кыргызча: кыла берсе болду менин иштеримди,
көрөбилсе(берсе)болду, ичкитышкыларымды.**

426.Р.-негү теп ежиткил йажамыш ерен / пажын(да) кечүрмиш сынамыш ерен; А.-негү тир эшит бу сынамыш киши / башында кечүрмиш йетүрмиш йашы; К.-(418) нэку тэр эшит бу сынамыш киши / башында кечүрмиш йетүрмиш йашы.

Кыргызча: не дээр, эшит! бу сынаган киши, башынан кечирген (көптү өткөргөн) жеткилең жашы.

427.Р.-пөзүтчи керек елге йарычылар / угушлык пиликлик пөгү елчилер; А.-басутчы керек ерке йарычылар / укушлуғ билиглиг бүгү илчилер; К.-(419) басутчы кэрэк эркэ йарыгылар / укушлуғ билиглиг бөгү элчилер.

Кыргызча: көмөкчү керек адамга жардамчылар, акылдуу, билимдүү, даанышман эл башкаруучулар.

428. басутчы керек барча ишни билер
билип ишлесе эр тилекке тегир

429. басутчы телим болса бег эмгемез
иши барча этлүр төрү артамаз

430. басутчы керек барча иште билин
бу беглик ишиңе тақы көп қылын

431. басутчы тилеп булмады көр элиг
тегүдди өзи барча ишке элиг

428.Радловдо пилик – бул бейиттин биринчи сабы Арат менен Каримовдун транскрипциясынан башкачараак; талу ер керек иш-те йакшы пилир / пилип ишлесе ер тилекке тегир; А.-басутчы керек барча ишни билер / билип ишлесе ер тилекке тегир; К.-(420) басутчы кэрэк барча ишни билүр / билиб ишлэсэ эр тилэккэ тэгүр.

Кыргызча: колдоочу керек, бардык ишти билер, билип иштесе(ген) киши (эр) тилекке жетер.

429.Р.-пөзүтчи телим полза пек емгемес / ижи парча етлүр парыр ардамас; А.-басутчы телим болса бег емгемез / иши барча итлир төрү артамаз; К.-(421) басутчы тэлим болса бэг эмгэмэз / иши барча этлүр төрү артамаз.

Кыргызча: колдоочу (ишмерлер) көп болсо бек кыйналбайт, бардык иштери бүтөр, заңы бузулбас (бүтпөс).

430.Р.-пөзүтчи керек парча ишке пилин / пу пеклик ижинге тағы көн (?) қылын; А.-басутчы керек барча иште билин / бу беглик ишинге тақы көп қылын; К.-(422) басутчы кэрэк барча иштэ билин / бу бэглик ишингэ тақы көп қылын.

Кыргызча: колдоочу (жардамчы) керек бардык иште билги(н), бу бектик ишинде дагы көп иште (эмгектен).

431.Р.-пөзүтчи тилеп пулмады көр елик / тегир(ди) өзи парча ишке елик; А.-басутчы тилеп булмады көр илиг / тегүрди өзи барча ишке елиг; К.-(423) басутчы тилэб булмады көр элиг / тэгүрди өзи барча ишкэ элиг.

Кыргызча: жардамчы тилеп болбоду (таба албаса) көр, элинен тийгизди өзү бардык ишке колун.

432. тегир болды күндө көр эмгек өкүш
эрей қолса эмгек тегир ол үлүш

433. көрү барса йакшы айур уш бу сөз
сынап сөзлегүчи ыдук кутлуг өз

434. эрей қолса эмгек туташы барыр
севинч қолса кадғу туташы йорыр

435. нече эр бедүсе баш ағрығ бедүр
нече баш бедүсе бедүк бөрк кедүр

432.Р.-тегер полды пекке көр емгек өгүш / ерис кылза емгек тегирлүк үлүш; А.-тегир болды күнде көр емгек өкүш / ереж қолса емгек тегир ол үлүш; К.-(424) тегир болды күндө көр эмгэк өкүш / эриж болса эмгэк тегир-ул үлүш.

Кыргызча: тийер болду күндө, көр эмгек көп, тынчтык болсо, эмгек үлүшү тийгизер.

433.Р.-көрүр перзе йакшы айур ошпу сөс / сынап сөсле гүчи еди қылық өс; А.-көрү барса йакшы айур уш бу сөз / сынап сөзлегүчи ыдук кутлуг өз; К.-(425) көрү бәрсә йахшы айур ушбу сөз / сынап сөзлөгүчи ыдук кутлуг өз.

Кыргызча: байкап көрсөң жакшы атылыптыр ушу сөз, сынап сүйлөөчү ыйык куттуу өзү.

434.Радловдо бул бейит башкачараак: ерис пирле емгек йакнажу йүрир / севүнч пирле катку йаражу йүрүр; А.-ереј қолса емгек туташы барыр / севинч қолса кадғу туташы йорыр; К.-(426) эриж қулса эмгэк туташы барыр / севинч қулса кадғу туташы йурыр.

**Кыргызча: тынчтык издесең эмгек туташа барар,
сүйүнүч (кубаныч) издесең, кайчы тутама жүрөр.**

435.Р.-нече ер педүзе паш агрык педүр / нече паш педүзе педүк
паш кедүр; А.-нече ер бедүсе баш агрык бедүр / нече баш бедүсе
бедүк бөрк кедүр; К.-(427) нечэ эр бэдүсэ баш агрык бэдүр / нэчэ баш
бэдүсэ бэдүг бөрк кэдүр.

**Кыргызча: нече (канча) эр (киши) улгайса, баш оорусу
көбөйөр, нече (канча) баш улгайса, улгай-
ган бөрк кетер.**

436. элик көз кулак тутты элде камуг
ачылды аңар барча беклиг қаны (камуг)

437. йарағсызны боғды элигде уруп
эсизиг йыратты элинден сүрүп

438. бу саклык биле көр элин бошлады
куты күнде артты өрү йоклады

439. камуг йерде эрге бу саклык керек
бу беглик ишиңе тақы сак керек

436.Р.-елик көс кулғақ тутты елде қамук / ачылды аңар қамук
пеклик қабук; А.-илиг көз кулак тутты илде қамуг / ачылды аңар бар-
ча беклиг қапуғ; К.-(428) элиг көз қулак тутты элдэ қамуг / ачылды
аңар барча бэклиг қапуғ.

**Кыргызча: аким(дер) көз, кулак тутту элинде баарлыгына,
ачылды ага бардык бекиген капка (акимдер
элинде эмне болуп жатканына кулактар болду,
ошондуктан ага бардык бекиген (капка)
сырлар маалым болду деген мааниде).**

437.Р.-йараксызны йықты елик йа уруп / есизик йыратты елик-
дин сүрүн; А.-йарағсызны богды элигде уруп / исизиг йыратты илик-
дин сүрүп; К.-(429) йырағсызны боғды элигдэ уруб / эсизиг йыратты
элиндин сүрүб.

**Кыргызча: Жараксыздарын (жамандарын) бууду, (өз) колу
менен уруп, эссиздерин жоготту элинен сүрүп.**

438.Р.-саклык пиле көр елин саклады / куды күнде артып өрү йоклады; А.-бу саклык биле көр илин башлады / куты күнде артты өрү йоклады; К.-(430) бу саклык билә көр элин башлады / куты күндз артты өрү йуклады.

Кыргызча: бу (мындай) сактык (билгичтик) менен көрчү, элин баштады, буту күндөп артты, өргө (өзүнүн зоволосу көтөрүлдү).

439.Р.-камук йерде ерге пу саклык керек / пу пеклик ижинге тагы сак керек; А.-камуг йирде ерке бу саклык керек / бу беглик ишине такы сак керек; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: бардык жерде кишиге бу сактык керек, бу акимдик (бектик) ишке дагы сак (болуу) керек. Каримовдо 431-номер менен “муңар мэнзейү кэлди шаъир тили бу шаъир тили болды сөзке улы” – деген бейит келет.

Кыргызча: буга шайкеш келди акын тили, бу акын сөзү (тили) болду сөзгө улуу.

Бул бейит Аратта 441-номер менен келет.

440. бу саклык одуглук бу эл ишче
төзү асгы болды узун йашыңа
441. муңар меңзейү келди шай’р тили
бу шай’р тили болды сөзке улы
442. одуглук бу саклыкны өгди эрен
усаллык биле өлди эр миң түмен
443. усал болма саклан камуг иште сен
бу саклык биле эки ажун тилен

440.Р.-пу саклык одуклык пу ел ижиге / төзү асқы полды узун йериге; А.-бу саклык одуглук бу ил шинге / төзү асгы болды узун йашыңга; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: мамлекет ишиндеги сактык сергектик, башкаруу законун узун (узак) болушуна себеб болот.

441.Р.-муңар меңзедү айды шайыр тили / пу шайыр тили урды
өскө улы; А.-мунгар менгзейү келди ша'ир тили / бу ша'ир тили бол-
ды созке улы. Кара: Каримов 431-бейит бу бейит. Бул кыргызча окулу-
шу да ушул 431-бейитинде берилди.

442.Р.-одуклук пу саклыкны өкти ерен / узаклык пиле өлдү ер-
тик түмөн; А.-одуғлук бу саклыкны өгди ерен / усаллык биле өлди ер
минне түмөн; К.-(432) удуғлуг бу саклыкны өгди эрэн / осаллык биле
өлди эр миң түмөн.

**Кыргызча: сергектик менен сактыкты мактады кишилер
осолдук менен өлдү киши миң түмөн.**

443.Р.-узал полма сак тур камук иште сен / пу саклык пиле иги
аюн тилен; А.-усал болма саклан камуғ иште сен / бу саклык биле
ижи аюн тилен; К.-(433) осал болма саклан камуғ ишдө сэн / осайук
апрутты экөгүдө сан.

**Кыргызча: осол болбо, сактан бардык иште сен,
осолдук аздырат эки дүйнөдө сен(и) тең.**

444. киши эмене көр усаллык кылур
йагы йетсе өндүн усаллар өлүр

445. негү тер эшит бу аюн тутмыш эр
түкел саклап өтрү йагыг утмыш эр

446. элиг колса саклан аюнчы киши
бу саклык эрүр хем шари'ат иши

447. усал эр тегүр көз усалын удыр
усал олма саклан эй кылкы қадыр

444.Р.-до бул бейит башкача окулган: кижини унамаза узаллык
кылур / йагы алза тутчи узаллык полур; А.-кишини көр усаллык
кылур / йагы йетсе өнгдүн усаллар өлүр; К.-(434) кишини көр
осаллык кылур / йагы йетсе өндүн осаллар өлүр.

**Кыргызча: киши(лер) эмнени көрсө, осолдук кылар экөө
келсе, алдын ала, (элден мурун) алдыда
осолдор өлөр.**

445.Р.-негү тер ежиткил аюн тутмыш эр / түгел саклап удру
йагыг утмыш эр; А.-негү тир эшит бу аюн тутмыш эр / түкел саклап

өтрү йагыҭ утмыш ер; К.-(435) нэку тэр эшит бу ажун тутмыш эр түгөл саклаб өтрү йагыҭ урмыш эр.

Кыргызча: эмне дээр, эшит, бу аалам туткан киши (эр), түгөл сактап соңку жоону уткан эр.

446.Р.-ылык қолза сакла ачунны кижн / пу саклық турур хем шарийат пажы; А.-илиг қолса саклан ажунчы киши / бу саклық ерүр хем шери'ат иши; К.-(436) элиг қулса саклан ажунчы киши / бу саклық эрүр хам шарият иши.

Кыргызча: элинди (мамлекетинди) гүлдөтөм десек сактан ааламды (билген) адам, бу сактык шарияттын иши менен барабар.

447.Р.-узал арзаға ол узалын өдир / узал полма саклан ай қылғы қадыр; А.-усал ер тегер көз усалын удыр / усал болма саклан ай қылқы қадыр; К.-(437) осол эртикэр көр осалын удыр / осал болма саклан эй қылқы қадыр.

Кыргызча: осол эринчээк, көр, осол (жалкоо) кепке үйүр, осол болбо, сактан, эй! этийет бол мыктым.

448. элиг саклығы қылды элке асыг
бу асгы биле болды элде татыг

449. элин этти түзди байуды будун
бөри қой биле сувлады ол өдүн

450. севигли севинчин аны өгдилер
йагылары эштип бойун эгдилер

451. қайу сигну келди тиледи көшүк
қайу келди өпти элигке эшик

448.Р.-елик саклығы қылды елге азық / пу асқы пиле полды елге азық; А.-илиг саклығы қылды илке асыг / бу асгы тиле болды илде татыг; К.-(438) элиг саклығы қылды элкэ асыг / бу асгы билэ болды элдэ татыг.

Кыргызча: элиндин (мекениндин) сактыгы қылат элге пайда, мунун пайдасы менен болот элде рахат.

449.Р.-елик етти түсти педүди пудун / пори қой пиле шуклады ол өдүн; А.-илин итти түзди байуды будун / бөри қой биле сувлады ол

өдүн; К.-(439) элин этти түзди байуды будун / бөрү кой билэ сувлады ул одун.

Кыргызча: элин (мекенин) этти (башкарды), түздү, байыды калкы, бөрү, кой бирге суу ичишти жалпы.

450.Р.-ачунлук пелинге пады кут куры / көзы пирле катлып иүриди пөрү. Бул бейит Арат менен Каримовдо жок. Аратта 450-бейит менен «севигли севинчин аны өгдилер / йагылары ештип бойун сдилер» деген бейит келет. Каримовдо 440-бейит: «сэгүгли севүнчин аны өгдилер / йагылары эштиб бойун эгдилер».

Кыргызча: Радловдогу бейит: ааламды белинен курчады кут куру, козу менен бирге катышып жүрдү бөрү.

Арат, Каримовдогу бейит: сүйүүчүлөр сүйкүм менен аны макташты, жоолору эшитип, мойнун ийишти. Радловдо бул бейит 451-бейит болуп келет. Севүкли севүнчин аны өктилер / йагылары эштип пойун ектилер. (Кыргызча берилиши жогорку бейитте).

454.Р.-кайу шукну келди тиледи кежик / кайу келди евге көр опти ежик; А.-кайу сыгну келди тиледи көшүк / кайу келди опти илигке ишик; К.-(441) кайу сыгну кэлди тилэди күшик / кайу кэлди опти элигкэ эшик.

Кыргызча: кайсы (бири) сыйынып келди, тиледи (сурады) жансоога, (көшөгө) кайсы (бири) келди, акимдин эшигин өптү (сыйынды).

452. негү тер эшит эмди көңли одуг
сөзи көр чечек тег түмөн тү бодук

453. бу беглик улуглук эди эдгү нең
йорыкы көни эрсэ эй кызгу эн

454. эди эдгү беглик такы эдгүрэк
төрү ал аны түз йорытчу керек

455. не кутлуг болур өд будунка күни
беги эдгү болса йорысы көни

452.Р.-негү тер ежит емди көңли одук / сөзи көр чечек тек өңиндү подук; А.-негү тир ешит емди көңгли одук / сөзи көр чичек

тег түмөн тү бодуг; К.-(442) нэку тэр эшит эмди көнли удуг / сөзи көр чечек-тег түмөн тү бодуг.

Кыргызча: не (эмне) дээр(ин), эшит эми көнүлү (ниети ак) сергек адам сөзүн көр чечектей (ачылган, жайнаган гүлдөй) түмөн-түс боёктой.

453.Р.-пу пеклик улуклук еди еткү нең / йорыгы көни полза ай кыскур нең; А.-бу беглик улуглук иди едгү неңг / йорыкы көни ерсе ай кызгу еңг; К.-(443) бу бэглик удуглуг эди эдгү нең / йорыкы көни эрсэ э кызгу эң.

Кыргызча: бу бектик (бек, аким болуш) үчүн сактык (тактык) керек эң, жоругу, көөнү (түз) туура болсо ал кызык эң.

454.Р.-еди еткү пеклик тагы еткүрек / төрү ол аны түс йүриткү керек; А.-иди едгү беглик тагы едгүрек / төрү ол аны түз йорытгу керек; К.-(444) эди эдгү бэглик тагы эдгүрэк / төрү-ул аны түз йүритгү кэрэк.

Кыргызча: ак көңүл (ак пейил) бектиктин акимдиктин дагы жакшысы, закы ал аны түз (калыс) жүргүзүү керек.

455.Р.-не Кутлук полур ол пудунга күни / пеги эткү ады перди менү куды; А.-не кутлуғ кут ол ерке едгү аты / бу едгү аты барды менгү куты.

Кыргызча: не (кандай) куттуу болор (болмок) мезгил, элдин күнү, беги (акими) жакшы болуп түз болсо көөнү.

456. не Кутлуғ кут ол эрке эдгү аты
 бу эдгү аты берди менү куты

457. не эдгү болур бег ол эдгү киши
 кишилик биле этсе эл күн иши

458. төзү элке тегди элиг эдгүси
 ажунка йадылды бу чавы күси

459. ду'а артты элде көр эдгү аты
 бедүди күнүңе аты хем куты

456.Радловдо бул бейит жок. А.-не кутлуғ кут ол ерке едгү аты / бу едгү аты барды менгү куты; К.-(446) нэ кутлуғ кут-ул эркэ эдгү аты / бу эдгү аты бэрди мәнү куты.

Кыргызча: не (кандай) куттуу (бакыт), кутал кишинин жакшы (деген) аты, бу жакшы (деген) аты берер түбөлүк кутту.

457.Р.-не еткү полур пек пу еткү кижы / кижилик пиле етсе ел күн ижи; А.-не едгү болур бег ол едгү киши / кишилик биле итсе ил күн иши; К.-(447) нэ эдгү булур бэг ул эдгү киши / кишилик билэ этсэ эл күн иши.

Кыргызча: не (кандай) сонун болор, бек болсо жакшы киши, кишичилик (адамгерчилик) менен иштесе эл, күн ишин.

458.Р.-тозы елге текти елик еткүзи, ачунда йадылды пу чавы көзи; А.-төзү илке тегди илиг едгүси, ажунқа йадылды бу чавы күси; К.-(448) түзү элкэ тэгди элиг эдгүси, ажунқа йадылды бу жавы күси.

Кыргызча: бардык элге жардамы тийет эл башкарган жакшылардыкы, ааламга жайылар мунун атак данкы (күүсү).

459.Р.-ду'а артты елде көр еткү ады / педүди күninge ады хем куды; А.-ду'а артты илде көр едгү аты / бедүди күninge аты хем куты; К.-(449) ду'а артты күндө көр эдгү аты / бэдүди күнүнгө аты хам куты.

Кыргызча: дубасы тийди (артты) элине, көр, (карачы) жакшы деген аты байыды күнүгө (күн санап) атагы жана куту.

460. ажун будны эш тип аны арзулап
ава йыглу келди аңар өз улап

461. ажунқа бады көр түкел кут куры
көзы бирле қатлып йарыды беры

XIII
АЙТОЛДЫ КҮН ТОГДЫ ЭЛИГ ТАПУГЫНГА
КЕЛМИШИН АЙУР
(АЙТОЛДЫ КҮНТУУДУ АКИМГЕ ТАБЫНГАНГА КЕЛИШИН
(ЖӨНҮНДӨ) АЙТАР)

462. бир ай толды атлыг эр эрди тетиг
эшитти бу чавык этинди этиг

463. йигит эрди оглан кылынчы амул
укушлуғ билиглиг хам өглүг көңүл

460.Р.-ачун пүтни истеп аны арзулар / ебе йығлу келди аңар
өзүлөр; А.-ажун будны ештип аны арзулап / ава йығлу келди аңар өз
улап; К.-(450) ажун будны эштиб аны арзулаб / ақа йығлу кэлди аңар
өз улаб.

**Кыргызча: аалам калкы (будну) эшитип, аны каалап, ава
жаарып жыйылып келди ага өзүлөрүн улап.**

461.Р.-бул бейит Каримовдо жок. Р.-ачунга пады көр түгөл кут
куры / козы пирле туклап йүриди пөри; А.-ажунка бады көр түгөл кут
куры / козы бирле катлып йорыды бөри.

**Кыргызча: ааламга жетти (аалам байланды) көр, түгөл
кут куру (куттун курун), козу менен бирге
катышып (жүрүштү) бөрү.**

462.Р.-пир Ай-толды атлык эр эрди тедик / ежитти пу чавлук инитти
йедик; А.-бир айтолды атлыг ер ерди тетиг / эшитти бу чавыг итинди итиг;
К.-(451) бир Айтолды атлыг эр эрди йетиг / эшитти бу жавыг этинди этиг.

**Кыргызча: Айтолду аттуу бир киши болгон эле тетик
эшитти (эшиткин) бу данкы (атакка) даяр,
эткин (даяр бол).**

463.Р.-йигиттерди оглан кылынчы амул / уғушлуқ пиликлик
хем өклүк көңүл; А.-йигиттерди оглан кылынчы амул / укушлуғ
билиглиг хем өглүг көңүл; К.-(452) йигит эрди оглан кылынчы амул
/ укушлуғ билиглиг хам өглүг амул.

**Кыргызча: жигит эле уул (эр, баатыр) кылыгы (мүнөзү,
табияты момун (сыпа), акылдуу, билимдүү
жана ойчул (ойлуу)).**

464. йүзи көрклүг эрди көрүп көз камар
сөзи йумшак эрди тили түз тамар
465. камуғ түрлүг эрдем түкөл өгренип
йорыр эрди эрдем элигке алып
466. өзине бакып айды мен ме бу күн
түмөн эр демим бирле элде бурун
467. негүке йүрир мен бу йерде куруг
элигке барайын кылайын тапуг

464.Р.-йүзи көрклүк эрди көрүп көс камар / сөзи йумшак эрди тили түс тамар; А.-йүзи көрклүг эрди көрүп көз камар / сөзи йумшак эрди тили түз тамар; К.-(453) йүзи көрклүг эрди көрүб көз камар / сөзи йумшак эрди тили түз тамар.

Кыргызча: жүзү көрктүү эле, көрүп көз канар, сөзү жумшак эле, тили түз (сөзү акыйкат) таамай.

465.Р.-камуғ түрлүк ердем түгөл өргенип / йүрир эрди ердем еликке алып; А.- камуғ түрлүг ердем түкөл өгренип / йорыр эрди ердем елигке алып; К.-(454) камуғ түрлүг эрдәм түгөл өгрәниб / йурыр эрди эрдәм элигкә алып.

Кыргызча: бардык, түрдүү эрдиктерди түгөл үйрөнүп, жүрөр эле, эрермендикти колго алып.

466.Р.-өзинге пагып айды мен мен пүгүн / түмөн ерденим пирле елдин пурун; А.-өзүңгө бакып айды мен ме бу күн / түмөн ерденим бирле илде бурун; К.-(455) өзингә бакыб айды мән ма бу күн / түмән эрдәмүм бирлә халқ да бурун.

Кыргызча: өзүнө өзү карап айтты: мен киммин бу күндөрү, түмөн ерденим менен бирге элден мурун

467.Р.-негүке йүрирмен пу йерде куруг / еликке парайым кылайын табуқ; А.-негүке йорыр мен бу йирде куруг / илигке барайын кылайын тапуг; К.-(456) нэкү-тэг йурыр-мән бу йэрдә куруг / элигкә барайын кылайын тапуг; ДТС.-тапуғ – кызмат.

Кыргызча: неге (эмнеге) жүрөмүн бу жерде куру (бекер), акимге барайын, кылайын кызматын.

468. элиг ке тосулсун бу эрдемлерим
ачынсун мениң кетсү эмгеклерим
469. укушлуг билиглиг бег эрмиш амул
тилер эрмиш эрдем адеблерин ол
470. укуш кадрыны хем укушлуг билер
билиг сатса билге билиглиг алыр
471. сөзин айды ша'ир муңар меңзетү
тили лафзы бирле аңар йаңзату

468.Р.-еликке түзүлзү пу ердемлерим / ачынзу мениң кетсү емгеклерим; А.-илигке тусулсун бу ердемгерим / ачынсун менинг китсү емгеклерим; К.-(457) элигкэ тосулсун бу эрдемлэrim / ачылсун мэниң кэтсү эмгэклэrim.

Кыргызча: Элигке (Акимге) жардам этсин (тийсин, жетсин) бу (эрдемдерим), урмаггарым убайым берсин (ага) менин кеткен (берген) эмгектерим.

469.Р.-уғушлук пиликлик пек ермиш хем ол / тилер ермиш ердем иделерин ол; А.-укушлуг, билиг бег ермиш амул / тилер ермиш ердем идилерин ол; К.-(458) укушлуг билиглиг бэг эрмиш амул / тилэр эрмиш эрдэм адабларын ул.

Кыргызча: акылдуу, билимдүү бек эле ак ниет,
тилер эле эрдикти, адентүүлүктү ал.

470.Р.-уғуш кадры(ны) хем угушлук пилир / пилик сатса елге пиликлик алыр; А.-укуш кадрыны хем укушлуг билич / билиг сатса билге билиглиг алыр; Каримовдо бул бейит 460-бейит менен келет: укуш кадрыны хам укушлуг билич, билиг сатса билгэ билиглиг алыр.

Кыргызча: акыл кадрын (баркын) да, акылдуу билер,
билим(ди) сатса, билимдүү билимди алар.

471.Р.-сөзин айды ша'ир муңар меңзедү / тили лефси ма'ни аңар йеңзедү; А.-сөзин айды ша'ир муңар меңзетү / тили лафзы бирле аңар йаңзату; К.-(459) сөзин айды ша'ир муңар меңзетү / тили лафзы бирлэ аңар йаңзату; ДТС.-йаңзат<йаңза – окшотуу, бирдей кылуу.

Кыргызча: сөзүн айтты акын мындай меселдүү, тилин,
сөзүн ага (бир өзүнө) ылайыктап сүйлөдү.

472. билиг кыйметини билиглиг билер
укушка агырлык билигдин келир

473. негү билге тел ве билиг кадрыны
билиг кайда булса билиглиг алып

Радлов жана Каримовдо, Араттын транскрипциясында жок
мындай 2 бейит бар.

Р.-пиликлик пилүр ол пиликниң ады пиликсис не пилген пи-
лик хурмети пилик кадрыны хем пиликлик пилүр. гөхер кадры пағыт
салыр кыймады. Салыштыр:

К.-(461) (Бул бейитти оригиналдан тактоо керек) орун калты-
рып кетүү?????

К.-(462) билиглиг билир-ул билигниң аты билигсиз не билгә
билиг кыйматы

К.-(463) билиг Кадрыны хам билиглиг билир гухар кадрыны
хам гухар-оқ билир

**Кыргызча: билимдүү билер ал билимдин атын, билимсиз
не билер (кайдан билсин) билим урматын.
билим кадырын да билимдүү билер, гаухар
кадырын да зергер билген сыяктуу**

Бул бейиттер Араттын транскрипциясында 472, 473 номер ме-
нен башкача берилет. (Герат кол жазмасы боюнча).

472.А.-билиг кыйметыны билиглиг билер укушка ағырлык би-
лигдин келир.

473.А.-негү билге тилве билиг кадрыны билиг кайда булса би-
лиглиг алып

**Кыргызча: билим кымбатын, билимдүү билер акылга ур
мат билимден келер. Кайдан билсин делбе
(наадан) билим кадырын, билим кайда бол
со (да) билимдүү алар (энчисин).**

474. бу Айтолды айтты көр ат тон толум
айур көндүрейин тапуғка йолум

475. өзүңе керекин этинди этиг
элигке йүз урды бу өзүм йүз уруп

476. йана айды мундын барур мен туруп
элиг тапгыңа бу өзүм йүз уруп

474.Р.-пу Ай-Толды етти көргүн тон толум / айур көндүрөйин
табукка йолум; А.-бу айтолды итти көр ат тон толум / айур көндүрөйин
тапугка йолум; К.-(464) бу Айтолды айтты көр ат тон толум / айур
көндүрөйин тапугка йолум.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты ат тон жабдыктарды (даярдан),
айтты: көндүрөйүн (тууралайын) жолумду
кызматына.**

475.Р.-өзинге керегини кылды ебик / йүс урды Аликке пу пил-
ге тедик; А.-өзинге керекин итинди итиг / илигке йүз урды бу билге
тетиг; К.-(465) өзингә кэрәкини қылды этиг / элигкә йүз урды бу билгә
тэтиг; ДТС.-тетиг – тетик // акылдуу, зээндүү. Салыштыр кырг. акылы
тетик адам.

**Кыргызча: өзүнө керектүүнү кылды даяр,
Акимге жүз бурду (бет алды) билги акылман.**

476.Радловдо Арат менен Каримовдо жок бейит келет: тона-
нып көңүл урду пармак өзе сефер каткузы пирле чыкмак өзе.

**Кыргызча: (ат) тондонуп беталды бармак болуп өзүнө,
сапар кетирди (узатты) бармак үстүнө.**

476-номер менен Арат, Каримовго келген сап: А.-йана айды
мундын барур мен туруп, илиг тапгыңа бу өзүм йүз уруп; К.-(466)
йана айды мундын барыр – мэн туруб, элиг тапгныга бу өзүм йүз
уруб; Радловдо бул бейит 476-номерден кийин келет; йана айды: мун-
дын парыр мен туруп, элик тапкын(ғ)а пу өзүм йүс уруп.

**Кыргызча: жана айтты: мындан барармын (кетээрмин)
мен туруп, Акимдин кызматына бу өзүм жүз
туруп.**

Ушул бейиттен кийин да Радловдун транскрипциясында Арат
менен Каримовдо жок 2 сап келет Р.(477) туруп чыкты елдин пу
йабрағын ол, оғурлуқ сеферге чыгып алды йол.

**Кыргызча: жөнөп кетти Акимге санааркап ал,
оор сапарга чыгып алды жол (тартып).**

477. гарыблык йеринде керек болға нең
бу элигим таруса сарығ қылға эң

эди кет катыг бу гарыплык иши
гарыплыкта йаңлур талу ер башы

сезиксиз керек болға алтун күмүш
өзүм ишлетейин тесе мен өкүш

негү тер эшит эмди билги теңиз
сөзин йаңзатур көрсе кызгу меңиз

477.Р.-гарыплык йеринде керек полға нең / пу елким таруза
сарык полға ең; А.-гарыблык йеринде керек болға ненг / бу елгим та-
руса сарыг кылға енг; К.-(467) гарыблук йэриндэ кэрэк болға нең / бу
неңим түгәнсэ сарыг болға эң.

**Кыргызча: бөтөн жерде керек болоор эң бу колум тарыса
(колумда эч нерсе болбой калса) саргайар өң.**

478.Р.-еди кет кадық гарыплык пажы / гарыплыкта йаңлур
талу ер пажы; А.-иди кед катыг бу гарыблык иши / гарыблыкта йан-
лур талу ер башы. Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: бөтөн жерде катуу бу карыптын иши,
карыптыкта жаңылар далай кишилердин башы.**

479.Р.-сезиксиз керек полғай алтун күмүш / өзүм ишледейин
тесе мэн өгүш; А.-сизиксиз керек болға алтун күмүш / өзүм ишлетей-
ин тесе мен өкүш; К.-(468) сөзигсиз кэрэк болға алтун күмүш / өзүм
ишлэтэйин тэсэ мэн өкүш.

**Кыргызча: сөзсүз, керек болоор алтын, күмүш,
өзүм иштетейин десем мен арбын (көп).**

480.Р.-негү тер ежиткил ай пилги теңис / сөзин йеңзедүр көрзе
кыскур меңис; А.-негү тир ешит емди билги тенгиз / сөзин йаңзатур
көрсө кызгу менгиз; К.-(469) нэку тэр эшит эмди билги теңиз / сөзин
бөркитүр эмди кызгу мэңиз.

**Кыргызча: эмне дээр, эшит, эми билими-деңиз,
сөзү окшош көрсөң кызыл жүз(үнө).**

481. ким эрсе тапуғқа кирейин тесе
эк нең керек бил сөз айдым кесе

482. тириглик керек бир тучы игсизин
тапынса кыйыксыз йарутса йүзин

483. тақы бир сав алтун керек эй тетиг
аны ишлетип этсе өзке этиг

484. анында басала йарар бу тапуғ
муны билсе болмаз бу беклиг қапуғ

481.Р.-ким ерзе табукка кирейин тезе / иги нең керек пил сөс
айдым кезе; А.-ким ерсе тапуғқа кирейин тисе / ики ненг керек бил
сөз айдым кесе; К.-(470) ким эрсә тапуғқа кирейин тэсә / эки нең кэ-
рэклиг сөз айдым кэсә.

**Кыргызча: ким (ким болбосун) болсо да, кызматка
кирейин десе, эки нерсе керек(түү),
сөз айттым кесе.**

482.Р.-тириклик керек пир түчи йиксизин / табунса қыйықсыз
йарутса йүзин; А.-тириглик керек бир тучы игсизин, тапынса
қыйықсыз йарутса йүзин; К.-(471) тириглик кэрәк бир тушы игсизин
/ тапунса қыйықсыз йарутса йүзин.

**Кыргызча: тирүүлүк керек, биринчиси, оорусуз, иштесең
(кызмат кылсаң), қыйықсыз, агарат жүзүң.**

483.Р.-тағы пир сав алтун керек ай тедик / аны ишледип етсе
өске едик; А.-тақы бир сав алтун керек ай тетиг / аны ишлетип итсе
өзке итиг; К.-(472) тақы бир сун алтун кэрәк эй тэтиг / аны ишлетип
этсә өзкә этиг.

**Кыргызча: дагы бири – жамбы, алтын керек эй! тетиктүү
(адам) аны иштете билсең, өзүңө пайда.**

484.Р.-аныңдын перзе-ле йарар пу табуқ / муны пилзе полмас
пу пеклик кабуқ; А.-анында басала йарар бу тапуғ / муны билсе бол-
маз бу беклиг қапуғ; К.-(473) анында басалар йарар бу тапуғ / муны
булса болмаз бу бэклиг қапуғ.

**Кыргызча: мындан кийин жарар бу кызматың,
мунсуз болбос бу бекиген капыг (капка).**

485. көтүрди сав алтун күмүш нең тавар
айур өз муңада маңа бу йарар

486. евиндин туруп чыкты келди берү
бир анча йорыйу бир анча туру

487. келип тегди элиг туруп ордука
өги көңли қолмыш тилек арзука

488. кирип кеит ичинде тиледи түшүн
түшүн булмады көр таруды ажун

485.Р.-кедүрдү сав алтун күмүш нең табар / айур муң йеринде
маңа пу йарар; А.-көтүрди сав алтун күмүш ненг тавар / айур өз мун-
гадса манга бу йарар; К.-(474) көтүрди сав алтун күмүш нәң тавар /
айур өз муңадса мәнә бу йарар.

Кыргызча: келтирди (ала келди өзү менен) алтын күмүш
канча тавар, айтыптыр; өзүм муктаж болсом
мага бул жарар.

486.Р.-евиндин туруп чыкты келди нару / пир анча йорыйу пир
анча пару; А.-евиндин туруп чыкты келди берү / бир анча йорыйу бир
анча туру; К.-(475) эвиндин туруб чыкты кэлди бару / бир анча йу-
рыйу бир анча туру.

Кыргызча: үйүнөн туруп чыкты, келди бери, бир анча
(кыйла, мынча) (жол) жүрүп, бир кыйла
тыныгып (турду).

487.Р.-келип текти Элик туруп ордуға / өги көңли текмиш ти-
лек арзуға; А.-келип тегди илиг туруп ордука / өги көңли қолмыш ти-
лек арзука; К.-(476) ахир тэгди элиг бару ордука / иги көңли қулмыш
тиләк арзука.

Кыргызча: келип жетти (тийди), Элиг (аким) турган
ордого, ойу, тилегин кылыш үчүн арзырга (ой
максат, тилегин аткарууга деген мааниде).

488.Р.-кирип кент ичинде тиледи түжүн / түжүн пулмады пол-
ды тар пу чанун; А.-кирип кент ичинде тиледи түшүн / түшүн бул-
мады көр таруды ажун; К.-(477) кириб кәнд ичинда тиләди түшүн /
түшүн булмады көр таруды ажун.

Кыргызча: кирип шаар ичине, тиледи (сурады) түнөк(тү)
түнөк болбоду көр, тарыды дүйнөсү. (Дүйнөсү
болду тар).

489. муңадты муйанлыкта түшти барып
кече йатты анда түнеди сабр кылып

490. негү тер эшитгил укушлуг билип
саңа сөзледі сөз билигдин алып
491. эди терс болур көр билишмез киши
калың йат ара кирсе йаңлуз башы
492. эди сарп болур бу йаңы келгүчи
билиш йок эрсэ муңадса тучы

489.Р.-муңатты муйаңлык(қа) түшти барып / кеч йат йатты
анда түнеди серип; А.-мунгадты муйаңлыкта түнети барып / киче
йатты аида түнеди серип; К.-(478) муңадты мүйәнликдә түшти барып
/ кәчә йатты аида түнәди сәриб.

**Кыргызча: мунданды, мусафир(лер) жайына түнөдү барып,
кечкисин жатты, аида түнөдү, сабыр кылып.**

490.Р.-негү тер эжиткил угушлук пилип / саңа сөследи сөс
пиликтин алып; А.-негү тир ешитгил укушлуг билип / саңа сөзледі
сөз билигдин алып; К.-(479) нәкү тәр эшит эмди билгә билиб / сәңә
сөзледи сөз билигдин алып.

**Кыргызча: эмне дээр, эшит, эми билги билип,
сага сүйлөдү сөз билимден алып.**

491.Р.-еди терс полур пу пилишмес кижі / келинден ерге кирзе
йаңлур пажы; А.-иди терс болур көр билишмез киши / калып йат ара
кирсе йаңлгуз башы; К.-(480) эди тәрс болур көр билишмәз киши /
калып йат ара кирсе йаңлуз башы.

**Кыргызча: өтө терс (жат) болот көр, билбеген киши үчүн,
калың жат арада (ичинде) болсон (кирсен)
жаңгыз башың.**

492.Р.-еди сарп пилүмес йаңы келгүчи / пилижи йок ерзе
муңатса түчи; А.-иди сарп болур бу йаңгы келгүчи / билиши йок ерсе
мунгадса тучы; К.-(481) эди сарп болуб бу йаңы кәлгүчи / билиши йок
эрсә муңадса тучы.

**Кыргызча: өтө зар болор, бу жаңы келүүчү (жаңы келген
киши), билиши (тааныш билиши) жок болсо,
мунданар дайым. (Бөтөн жерде тааныш-
билишиң болбосо, азап болор, (зеригер) өтөөр
турмушун деген мааниде).**

493. билишмез кишилер карагу саны
карагу йорык йазса сөкмө аны
494. киши кирмедүк элке кирсе калы
келин тег болур эр агын тег тили
495. йатыг йарлықағыл ичүр бир йегү
үмөг эдгү тутгыл эй билге бүгү
496. йотыг эдгү тутса йарур эр көзи
үмөг эдгү тутса йадылды сөзи

493.Р.-пилүмес кижии ол карагу саны / карагу йорык перзе сөкмө аны; А.-билишмез кишилер карагу саны / карагу йорык йазса сөкмө аны; К.-(482) билишмез кишилер карагу саны / карагу йорык йазса сөкмө аны.

Кыргызча: билишпес (тааныш эмес) кишилер көзсүз саны, (сокур сыяктуу) көзү адашса (жазса) сөкпө аны.

494.Р.-кижи көрмедүк йерге кирзе калы / келиндек полур ол агын-дек тил-е; А.-киши кирмедүк илке кирсе калы / келин тег болур эр агын тег тили; К.-(483) киши кирмедүк элке кирсе калы / келин-тэг болур эр агын-тэг тили.

Кыргызча: киши кирбеген (келбеген) (мурун болбогон, мурун көрбөгөн) элке келсе эгер, келиндей болоор (келиндей уялар) киши, дудуктай тили.

495.Р.-йадык йарлықағыл ичүр пер пегү / өмөк еткү тутса ай билге пөгү; А.-йатыг йарлықағыл ичүр бир йигү / үмөг эдгү тутгыл ай билге бүгү; К.-(484) йатыг йарлык ағыл ичүр бэр йэгү / өмөк эдгү тутгыл эй билге бөгү.

Кыргызча: жатка (өзгө) жардам кыл, ичир, бер жегенине, көмөк эт мусапырга, э акылман даанышман.

496.Р.-йадык еткү тутса йарур ер йүзи / өмөк еткү тутса йадылды сөзи; А.-йатыг эдгү тутса йарур ер көзи, үмөг эдгү тутса йадылды сөзи; К.-(485) йатыг эдгү тутса йарур эр көзи / өмөк эдгү тутса йадылды сөзи.

**Кыргызча: жатты жакшы (ийгиликтүү) тутса (эр)
кишинин жанар көзү, мусапырды жакшы
тутса көз салсаң жайар сөзүн.**

497. кишике керек тегме йерде билиш
билиш бирле этлүр камуг түрлүг иш

498. бу Айтолды анча йорыды бу йаң
гарыблык сақынчы сарыг кылды эң

499. билишти йеме ол кишилер биле
отаг тутты өзке йаруды күлө

500. йеме тутты иш туш йакын кылды өз
улуғқа кичикке ачук тутты йүз

497.Р.-кижиге керек текме йерде пилип / пилиш пирле етлүр
камук түрлүк иш; А.-кишике керек тегме йирде билиш / билиш бирле
итлүр камуг түрлүг иш; К.-(486) кишкә кэрәк тэгмә йэрдә билиш /
билиш бирлә этлүр камуг түрлүг иш.

**Кыргызча: кишиге керек келген жерде (тааныш) билиш,
билиш (тааныш) менен бирге этилер бардык,
түрдүү иш.**

498.Р.-пу Ай-Толды анча йүрди пу йаң / ғарыплык сағынчы
сарық кылды эң; А.-бу ай толды анча йорыды бу йаңг / гариблык
сақынчы сарығ кылды енг; К.-(485) бу Айтолды анча йурыды бу йаң /
ғариблук сақынчы сарығ кылды эң.

**Кыргызча: бу Айтолды далай жүрдү бу кейпинде,
карыптыкты түшүнүп, саргарды өң(ү).**

499.Р.-пилиш(т)и йеме-өк кижилер пиле / пиришти йарушты
йарунды күлө; А.-билишти йиме ол кишилер биле / отаг тутты өзке
йаруды күлө; К.-(488) билишти көрүшти кишиләр билә / отаг тутты
өзкә йаруды күлө.

**Кыргызча: билишти (таанышты) дагы ал кишилер менен
бирге, очок (үй) тутту өзүнө, жайнады күлө.**

500.Р.-йеме тутты еш дост йағын кылды өс / улукқа кичикке
ачук тутты йүс; А.-йиме тутты иш туш йакын кылды өз / улукқа ки-

чпгке ачуқ тутты йүз; К.-(489) йэмә тутты эш түш йақын тутты өз / улуғқа кичигкә ачуқ тутты йүз.

Кыргызча: жана (дагы) тутту эш теңтуш (жолдош жороо) улууга, кичүүгө ачык тутту жүз (үн).

501. бу Айтолду өзке көр этти ишиг
адаш тутты анда бир атлыг кишиг

502. адаш тутты Айтолды эдгү киши
күсемиш аты эрди эдгү иши

503. аңар ачты Айтолды көңли сөзи
не эрмиш тилеки ким эрмиш өзи

504. йериндин бу элке нелүк келмишин
айу берди барча өзи билмишин

501.Р.-пу Ай-толды өске көр етти ежик / адаш тутты анда пир атлыг кижик; А.-бу айтолды өзке көр итти ишиг / адашты кингешти бир атлыг кишиг. Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: бу Айтолду өзүн көрсөтүп этти ишин, адаш (жолдош) тутту анда аттуу (белгилүү) кишини.

502.Р.-адаш тутты Ай-толды еткү кижик / көземиш ады ерди еткү ижи; А.-адаш тутты ай толды едгү киши / күсемиш аты ерди едгү иши; К.-(490) адаш тутты Айтолды эдгү киши / көсөмиш аты эрди эдгү киши.

Кыргызча: адаш тутты Айтолду жакшы (кишини), Күсөмүш аты эле жакшы адамдын.

503.Р.-аңар ачты Ай-толды көңли сөзи / не ермиш тилеги ким ермиш өзи; А.-аңгар ачты ай толды көңгли сөзи / не ермиш тилеки ким ермиш өзи; К.-(491) аңар айды Айтолды көңли сөзи / на эрмиш тиләки ким эрмиш өзи.

Кыргызча: ага ачты Айтолду көңүлүндөгү сөзүн, не (ким) экендигин, тилеги (эмне) экенин өзү.

504.Р.-йериндин пу йерге нелүк келмижин / айу перди парча өзин пилмижин; А.-йириндин бу илке нелүк келмишин / айу бирди барча өзи билмишин; К.-(492) йериндин бу элкә не күн кэлмиши / айу бәрди барча өзи билмиши.

**Кыргызча: жеринен бу элге не күнү (кайсы күнү) келишин,
айтып берди бардык өзү билгенин.**

505. элигке йакын каш хажиб эрди бир
айы эрсиг элиг биле сөзке сир
506. күсемиш аңар барды бир күн туруп
сөзин сөзледи сөзке ол түп уруп
507. айтты бу хажиб сөзин йетрүрек
тилеки не эрмиш тақы бүтрүтек
508. күсемиш айу берди барча сөзин
не эрди тилеки ким эрмиш өзин

505.Р.-еликке йағын қас хачыб ерди пир / ады арзын елик пир-
ле сөске сир; А.-илигке йақын хаш хажиб ерди бир / айы ерсиг илиг
биле сөзке сыр; К.-(493) элигкә йақын хас хажиб эрди бир / аты Эрсиг
Элиг билә сөзкә бир.

**Кыргызча: эликке (акимге) жакын Хас Хажиб болгон эле
(бар эле) бир, аты Эрсиг аким менен сөзү бир.**

506.Р.-көземиш аңар парды пир күн туруп / сөзүн сөзледи сөске
ол түпн уруп; А.-күсемиш аңар барды бир күн туруп / сөзин сөзледи
сөзке ул түп уруп; К.-(494) Көсәмиш аңар барды бир күн туруб / сөзин
сөзледи сөзкә ул йол кулуб.

**Кыргызча: Күсөмүш ага барды бир күн туруп,
сөзүн сүйлөдү, сөзүндө ал тилегин сурап.**

507.Р.-айытты пу хачып сөзин йетрүрек / тилеги не ермиш
тағы йетрүрек; А.-айытты бу хажиб сөзин йетрүрек / тилеки не ермиш
тақы бүтрүрек; К.-(495) айытты бу хажиб сөзин йетрүрәк / тиләки нә
эрмиш тақы бүтрүрәк.

**Кыргызча: айтты бу хаджиб сөзүн жеткирирек, тилеги
(сураганы) эмне экенин дагы толугураак. (хажиб
айтты – сөзүндү жеткирирек түшүндүрчү – деп,
сураганың эмне экенин толугураак билейин деп,
деген мааниде).**

508. Радловдо бул бейит жок. А.-күсемиш айу бирди барча
сөзин / не ерди тилеки ким ермиш өзин; К.-(496) Көсәмиш айу бәрди
барча сөзин / не эрмиш тиләки ким эрмиш өзин.

**Кыргызча: Күсөмүш айтып берди бардык сөзүн,
элине экенин тилеги, ким экенин өзүн.**

**(Хажиб жевабы Күсемишке)
Күсөмүшке Хажибдин жообу**

509. хажиб айды ашну маңа келсүни
көрейин аны мен мени көрсүни

510. йана уктурайын элигке бу сөз
кайу күн көрүнгү качан келгү өз

**КҮСЕМИШ СӨЗИ АЙ ТОЛДЫКА
(АЙТОЛДУГА КҮСӨМҮШТҮН СӨЗҮ)**

511. Күсемиш туруп чыкты андын йана
келип айды ай толды тогды күне

512. йоры бар билиш эмди хажиб биле
тилекиң негү эрсе андын тиле

Жогорку темачалар Радлов менен Каримовдо жок.

509.Р.-хажып айды ашну маңа келзүни / көрейин аны ол мени көрзүни; А.-хажиб айды ашну манга келсүни / көрейин аны мен мини көрсүни; К.-(497) Хажиб айды ашну мәнә кэлсүни / көрайин аны мән мени көрсүни; ДТС.-ашну – адеп, алгач, биринчи болуп.

**Кыргызча: Хажиб айтты: адеп (алдын ала) мага
келсин(чи), көрөйүн аны мен, мени (ал) көрсүнчү.**

510.Р.-йана уктурайын еликке пу сөс / кайу күн көрүнчү качан келгү өс; А.-йана уктурайын илигке бу сөз / кайу күн көрүнгү качан келгү өз; К.-(498) йана уктурайын элигке бу сөз / кайу күн көрүнгү качан кэлгү өз.

**Кыргызча: жана уктурайын Эликке (Акимге) бу сөз (дөрдү),
кайсы күн көрүшөөрдү, качан келээрин өзү.**

511.Р.-Көземиш туруп чыкты аиды йана / келип аиды Ай-толды токты күн-е; А.-күсемиш туруп чыкты андын йана / келип айды ай толды тогды күне; К.-(499) Көсәмиш туруб чыкты андын йана / кәлиб айды Айтолды туғды күн-ә.

**Кыргызча: Күсөмүш туруп чыкты андан жана (кайра)
келип айтты Айтолду тууду күнүн.**

512.Р.-йүрийү бер пилиш емди хажип пиле / тилегиң негү ерзе
андын тиле; А.-йоры бар билиш емди хажиб биле / тилекиң негү ерсе
андын тиле; К.-(500) йуры бир билиш эмди хаджиб биле / тиләкиң не
эрсэ тилин ай өзүң.

**Кыргызча: жүр, бар билиш (тааныш) эми хажиб менен,
тилегиң (тилегениң) эмне болсо, тилегиң өзүң.**

513. сени көрсү билсү эшитсү сөзүң
тилекиң не эрсе тилин эй өзүң

514. аңар сөзледим мен сөзүңни нече
тақы менде йигрек сен айгыл ача

515. эди йақшы аймыш тили көңли түз
көрү барса йетрү көни өк бу сөз

516. киши сөзлөр өк көр кишиниң сөзи
кишиде бағырсақ өз ишке өзи

513.Р.-сени көрзү пилзү ежитсү сөзүң / тилегиң не ермиш пи-
лин ай сөзүң; А.-сини көрсү билсү эшитсү сөзүңг / тилекиң не ерсе
тилиң ай өзүңг; К.-(501) сэни көрсү билсү эшитсү сөзүң / тиләкиң не
эрсэ тилин ай өзүң.

**Кыргызча: сени көрсүн, билсин, эшитсин сөзүң(дү),
тилегениң (эм)не болсо, тилиң (сөзүң) менен
айт өзүң.**

514.Р.-аңар сөзледим сөзүңни сача / тағы менде йекрек сен
алгыл ача; А.-ангар сөзледим мен сөзүңни нече / тақы минде йигрек
сен айгыл ача; К.-(502) аңар сөзлөдим мэн сөзиңни счэ / тақы мэндэ
йэгрэк сэн айгыл бичэ.

**Кыргызча: агасүйлөдүм(айтып бердим) мен, сөздөрүң(дүн)
нече (баарын), дагы менден йигирээк
(жакшыраак) сен (өзүң) айткын. (айтып бер
ачык (толук)).**

515.еди йақшы сөслөр тили көңлү түс / көрү перзе йетрү көни
өк пу сөс; А.-иди йақшы аймыш тили көңгли түз / көрү барса йетрү

көни өк бу сөз; К.-(503) эди йакшы аймыш тили көңли түз / көрү бэрсә бүтрү көни өк бу сөз.

Кыргызча: жакшы айткан экен тили көңүлү түз (киши), карап көрсөң бүт(үндөй) чындыр бу сөз.

516.Р.-кижи сөслер-өк хем кижиниң сөзи / кижидин пағырзак ос ишке өзи; А.-киши сөзлөр өк көр кишининг сөзи / кишиде бағырзак өз ишке өзи; К.-(504) киши сөзлөр-өк көр кишиниң сөзи / кишиде бағырзак өз ишкә-өзи. ДТС.-бағыр – боор; бағырзак – боорукер.

Кыргызча: кишинин сөзүн сүйлөр кишилер бар көргүн, кишинин өз иши, өзүнө (өтө) маалым. (Киши өз ишине боору ачийт деген мааниде).

517. нече кед киши болса өзке йакын
өзинде бағырзак болурму сақын

518. бағырзак тилесе өзүңке өзүң
өзүңде бағырзак йок ол кес сөзүң

519. тонын кедти Айтолды туды өрү
күсемиш биле чыкты барды нару

520. қапуғқа тегип түшты кирди йорып
көрү алды хажиб кишиси келип

517.Р.-нечен кет кижиде полза өске йағын / өзүңдин пағырзак полурму сағын; А.-нече кед киши болса өзке йакын / өзинде бағырзак болурму сақын; К.(505) нэчэ кэд киши киши болса өзкә йакын / өзинде бағырзак болурму сақын.

Кыргызча: нече (канча) киши болсо да өзүңө жакын, өзүңдөй боорукер болорбу ойлон.

518.Р.-пағырзак тилезе өзүңге өзүң / өзүңдин пағырзак йок, ол кес сөзүң; А.-бағырзак тилесе өзүңгө өзүңг / өзүңгө бағырзак йок ол кес сөзүңг; К.-(506) бағырзак тиләсәң өзүңгө өзүң / өзүңдө бағырзак йок ул кэс сөзүң.

Кыргызча: боорукерликте тилесен өзүңө өзүң, өзүңдөй боорукер жоктур, кес сөзүң.

519.Р.-тоны кетти Ай-толды турду өрү / көземиш пиле чыкты парды нару; А.-тоны кедти ай толды турды өрү / күсемиш биле чыкты

барды нару; К.-(507) тонын кэрти Айтолды турды өрү / көсөмиш биле чыкты барды нару.

**Кыргызча: тонун (киймин) кийди Айтолду турду өйдө,
Күсөмүш менен бирге чыкты, барды нары.**

520.Р.-кабукта тегип түшти кирди йүрип / көрү алды хажыб кижиси келип; А.-капуғқа тегип түшти кирди йорып / көрү алды хажыб кишиси келип; К.-(508) капуғқа тэгиб түшти кирди йурыб / көрү алды хажыб кишиси кэлиб.

**Кыргызча: капкага жетип түштү кирди басып,
каршы алды хажибдин кишиси келип.**

521. Күсөмиш кирип түшты йандру чыкып
алып кирди хажыб тапару окып

522. көрү алды хажыб орун берди төр
исиг сөзледи сөз тилин йақшы көр

**Хажыб су'али Ай толдыка
(Хажибдин Айтолдуга суроосу)**

523. айытты хажыб эмди көңлүң нетег
келип қайда түштүң не орнуң нетег

524. билимиң не барму адаш йе кадаш
көрүгли не барму йигү игтү аш

521.Р.-көсөмиш кирип түшти йандру чыгып / алып кирди хажып табару оғуп; А.-Күсөмиш кирип түшты йандру чыкып / алып кирди Хажыб тапару окып; К.-(509) көсөмиш кириб түшти йандру чыкыб / алып кирди хажыб табару оқыб; ДТС.-оқы – чакыр.

**Кыргызча: Күсөмүш ичке кирип, кайра чыгып,
алып кирди Хажибке чакырып.**

522.Р.-көрү алды хажып орун перди төр / изик сөследи сөс тилин аксы көр; А.-көрү алды Хажыб орун бирди төр / исиг сөследи сөз тилин йақшы көр; К.-(510) көрү алды хажыб орун бэрди төр / исиг сөзледи сөз тилин йакшы көр.

**Кыргызча: каршы алды Хажыб орун берди төр(дөн),
жылуу сүйлөдү сөз(дү), сөзүнүн жакшысын көр.**

523.Р.-айур хажиб: Айтолды көңлүң недек / келип кайда түштүң-де өзүң недек?; А.-айытты хажиб емди көңлүңг нетег / келип кайда түштүңг не орнунг нетег; К.-(511) айытты хажиб эмди көңлүң нэ-тэг / кэлиб кайда түштүң нэ орнуң нэ-тэг.

Кыргызча: айтты хажиб: эми көңүлүң (максатын) не? (кандай), келип, кайда түштүң, жайың кандай?

524.пилмижиң не парму адаш йа кадаш? / перикли не парму йегү ичкү аш; А.-билишинг не барму адаш йа кадаш / көрүгли не барму йигү иггү аш; К.-(512) билишинг нэ бар-му адаш йа кадаш / көригли нэ бар-му йэгү ичкү аш.

Кыргызча: билгениң (таанышың) барбы, адаш же курдаш? көз болчу же жакындарың, жегенге ичерге аш.

525. йана ма айытты тилекиң не ол
негү иш кылур сен кереккиң не ол

**Айтолды жевабы Хажибка
(Айтолдунун Хажибке жообу)**

526. бу Айтолды айды эй Хажиб куты
эшиттим бу Күнтуды элиг аты

527. эшиттим йырактын аның чавыны
билигин уқушын силиг савыны

528. өзүм аркулады аның тапгыңа
тапынгалы келдим аның қапгыңа

525.Р.-йана ма айытты тилегиң не ол? / негү иш кылурсен? керегиң не ол? А.- йана ма айытты тилекиңг не ол / негү ишкылур сен кереккиңг не ол; К.-(513) йана ма айытты тилегиңг нэ-ул / нэкү иш кылур-сэн кэрэкиңг нэ-ул.

Кыргызча: жана да (дагы бир жолу) айтты (сурады) тилегиң эмне (сураганың эмне) ал, (кандай) не иш кыларсың (кыласың) керегиң эмне ал (кандай өтүнүчүң бар).

526.Р.-пу Ай-толды анда ай хажып куды / ежиттим пу күн-токты елик ады; А.-бу ай толды айды ай хажиб куты / ешиттим бу күн

тогды илиг аты; К.-(514) бу Айтолды айды э хажиб куты / эшиттим бу Күнтүгды элиг аты.

Кыргызча: бу Айтолду айтты (жооп берди) э, куттуу хажип, (дөөлөттүү аким) эшиттим бу Күнтуду аким атын.

527.Р-ешиттим йырактын елик чавыны / пилигин угужын силик савыны; А.-ешиттим йырактын анын чавыны / билигин укушын силиг савыны; К.-(515) эшиттим йырактын анын жавыны / билигин укушун силиг савыны.

Кыргызча: эшиттим ыраактан анын даңкын, билимин, акылын, сылык кебин.

528.Р.-өзүм арзулады анын тапкылга / табынгалы келдим анын капкынга; А.-өзүм арзулады анын тапгынга / тапынгалы келдим анын капгынга; К.-(516) тапунгалы келдим анын тапгынга / өзүм арзулады анын капгынга.

Кыргызча: өзүм кааладым анын кызматын, кызматына келдим анын капкасына (эшигине).

529. тилек бу элигке тапынса өзүм
йараг көрсө хажиб өтүнсө сөзүм

530. көрүп севди Хажиб бу Айтолдыны
тилинде йорытты камуг өгдини

531. йүзи көрки кылкы кылынчы өзи
камуг йакшы көрди тили уз сөзи

532. аны севди көңлүн аны топлады
элиг топгыңа бу йарагай тиди

529.Р.-тилек пу еликке табунза өзүм / йараг көрзе хажып өдүнзү сөзүм; А.-тилек бу илигке тапынса өзүм / йараг көрсө хажиб өтүнсө сөзүм; К.-(517) тилек бу элигке тапунса өзүм / йараг көрсө хажиб өтүнсө сөзүм.

Кыргызча: тилегим бу эликке (акимге) иштесем өзүм, жарак (эп) көрсө, хажиб, өтүнүч сөзүм.

530.Р.-көрүп севди хажып бу Ай-толдыны / тилинге йорытты камук өктини; А.-көрүп севди хажиб бу ай толдыны / тилинде йорыт-

ты камуғ өгдини; К.-(518) көрүб севди хажиб бу Айтолдыны / тилиндө
Иурытты камуғ өгдини;

**Кыргызча: көрүп жактырды хажиб бу Айтолдуну, сөзүндө
айтты бардык мактоону.**

531.Р.-пири көрги қылғы қылынчы өзи / қамуқ йақшы көрди
тили өс сөзи; А.-йүзи көрки қылқы қылынчы өзи / қамуғ йақшы көрди
тили уз сөзи; К.-(519) йүзи көрки көрклүг қылынчы көни / қамуғ анда
көрди көнилик тоны.

**Кыргызча: жүзү, көркү (көрктүү), қылығы (иштегени)
акыйкат өзүнүкү, баардыгын а жакшы көрдү
(баамдады) сүйлөгөн сөзүн.**

532.Р.-аны севди көңлүн аны таплады / елик тапқыға пу
йараған теди; А.-иди севди көңглүн аны топлады / илиг топгынга бу
йарағай тиды; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: аны (сүйдү) жактырды, көңүлүн ага топтоду,
аким қызматына аны жарайт деди.**

533. негү дер эшитгил севитмиш киши
севитсе киши көр мүн эрдәм башы

534. кими севсе айбы көр эрдем болур
кими севмесе эрдем өктем болур

535. бу сөзке тануқы муну келди сөз
оқығыл муны сен айа эдгү өз

536. көңүл кимни севсе мүн эрдем болур
қамуғ тетрүси өң кокузы толур

533.Р.-негү тер ежиткил севүтмиш кижі / севүтсе кижі муны
ердем пажы; А.-негү тир ешитгил севитмиш киши / севитсе киши көр
мүн ердем башы; К.-(520) нэкү тэр эшитгил севитмиш киши / севитсә
киши көр мун эрдәм башы.

**Кыргызча: эмне дээр, эшиткин, сүйгүнчүктүү (болгон)
киши, сүйгөн кишини көр, (анын) эрдемнин
башы (башталышы).**

534.Р.-кими севзе пек анбы ердем полур / кими севмезе ердем
өктүм полур; А.-кими севсе айбы көр ердем болур / кими севмесе ер-

дем өктем болур; К.-(521) киши сөвсө ыйбы көр эрдэм болур / кими сөвмөсө эрдэм өгтөм. болур.

Кыргызча: киши сүйсө (сүйүп калса) сүйгөнүнүн айбы эч көрүнбөйт (байкалбайт) (анын жакшы жагы эле байкалат), ким сүйбөсө, анын жакшы сапат(ы) кемчилдик болуп (сезилет).

535.Р.-пу сөске муну келди ша`рым танук / танук / танук полза ерге тилеги анок; А.-бу сөзке тануку муну келди сөз / окыгыл муны сен айа едгү өз; К.-(522) бу сөзкө тануку муну кэлди сөз / окыгыл муны сэн ай-а эдгү өз.

Кыргызча: бул сөзгө даяр бол мына (айтууга) келди сөз, уккун муну сен, айар акылдуу өзүн өз.

Радловдо бул бейиттин 2-сабы башкача: даяр болсоң кишиге тилегени, анык (даяр).

536.Р.-көңүл кимни севсе мун ердем полур / камук йедрүз иниң когушы толур; А.-көнгүл кимни севсе мүн ердем болур / камуғ тетруси өнг кокузы толур; К.-(523) көңүл кимни сөвсө мун эрдэм болур / камуғ тетруси оң кукузы толур.

Кыргызча: көңүл кимди сүйсө, (анын) кемчилиги жакшы сапат болуп сезилет, бардык тетирилери оң сезилип кокозо толор.

537. көңүл кимни севсе камуғы севүг
көрүр көзке урса көрүнмөз болур

Хажиб жевады Ай толдыка
(Хажибдин жообу Айтолдуга)

538. йанут берди хажиб көр Айтолдыка
айур эмди ивме маңа тур бақа

539. мен ашну айайын элигке сөзүн
не эрмиш тилекиң ким эрмиш өзүң

540. сени билсү өтрү йүзүң көрсүни
учуз тутмасуны ағыр тутсуны

537.Р.-көңүл кимни севзе камуғы севүк / көрөр көске кирзе көземиш полур; А.-көнгүл кимни севсе камуғы севүг / көрүр көзке урса көрүнмез болур; К.-(524) көңүл кимни сэвсэ камуғы сэвүг / көрүр көзкэ урса көрүнмэз болур.

Кыргызча: көңүл кимди сүйсө, баарысы (анын) сүйгүн-чүктүү, көрүп турган көз алдында (кемчилиги) турса да көрүнбөс болор.

538.Р.-өгүт перди хажип көр Ай-толдыга / айур ебме емди маңа тур пага; А.-йонут бирди хажиб көр ай толдыка / айур емди ивме манга тур бака; К.-(525) йанут бэрди хажиб көр Айтолдыка / айур эмди эвмэ мэнэ тур бака.

Кыргызча: жооп берди Хажиб, көр, Айтолдуга, айт: эми шашпа, мага кара (мага карап тур).

539.Р.-мен ашну еликке айайын сөзүң / не ермиш тилегиң ким ермиш өзүң; А.-мен ашну айайын илигке сөзүңг / не эрмиш тилекиңг ким ермиш өзүңг; К.-(526) эң ашну элигкэ айайын бу сөз / қайу күн көрүңгү қачан кэлчү өз.

Кыргызча: мен буларды айтайын эликке (Акимге) сөзүң(дү), эмнеге келдиң, тилегиң эмне, ким болосүң өзүң.

Ушул бейиттин акыркы сабы Каримовдо башкача. Аны кыргызчага которгондо: кайсы күнү кезигесиң, қачан келээриңди өзүңдүн.

540.Р.-сени пилзү удру йүзүң көрзүни / учус тутмазун ағыр тутсуны; А.-сини билсү өтрү йүзүңг көрсүни / учуз тутмасуны ағыр тутсуны; К.-(527) сэни билсү өтрү йүзүңг көрсүни / ужуз тутмасуны ағыр көрсүни.

Кыргызча: сени билсин, анан жүзүңдү көрсүн, жеңил (баа) тутпасын (көрбөсүн), оор (салмактуу) кадырлуу тутсеун (кабыл алсын).

541. саңа мен керекиң бака турга мен
камуғ ишериңни севе қылғамен

542. өкүш эгди сөзлер тилин сөзледи
ишиң этгемен деп катығ кур бады

543. бу йаңлыг болур бу киши эдгүси
киши эдгүси ол будун йүдгүси

544. негү тер эшитгил будун башлар эр
камуг ишни йетрү көрүп ишлер эр

541.Р.-саңа мен керегин йаба турга-мен / камук ишлериңни себе кылга-мен; А.-санга мен керекинг бақа турга мен / камуг ишлериңни севе кылга мен; К.-(528) сэңэ мэн кэрэкин бақа турга-мэн / камуг ишлериңни сэвэ кылга-мэн.

Кыргызча: сага мен керегинче карап турамын, бардык иштеринди жан дилим менен кыламын.

542.Р.-өгүш еткү сөслер пилин сөследи / ижиң етке-мен теп кадык курбады; А.-өкүш едгү сөзлөр тилин сөзледи / ишин итче мен тип қатығ кур бады; К.-(529) өкүш эдгү сөзлөр тилин сөзледи / ишин этгэ-мэн тэб қатығ кур бады.

Кыргызча: көп жакшы (ийги) сөздөр(дү) тилинде сүйлөттү, ишин үчүн даярмын деп, катуу (кур) бел байлады.

543.Р.-пу йаңлык полур ол киж и еткүзи / киж и өткүзи ол пудун туткузи; А.-бу йаңлыг болур бу киши едгүси / киши едгүси ол будун йүдгүси; К.-(530) бу йаңлыг болур бу киши эдгүси / киши эдгүси-ул будун йүдгүсы.

Кыргызча: жаңылышсыз болор киши жакшысы, киши жакшысы, ал, эл-уюткусy.

544.Р.-негү тер ежиткил пудун башлар ер / камук ижин йедрү көрүп ишлер ер; А.-негү тир ешитгил будун башлар ер / камуг ишни йетрү көрүп ишлер ер; К.-(531) нэкү тэр эшитгил будун башлар эр / камуг ишни йетрү көрүб ишлэр эр.

Кыргызча: эмне дээр, эшиткин калк баштаар киши (калк башкараар киши), бардык ишти (иштерди) жеткире көрүп (билип) иштээр киши.

545. кимин давлати баш көтүрсэ өрү
камуг эдгү қылғу будунқа төрү

546. кимиң элги болса будунқа узун
силиг болсу қылкы қылынчы түзүн

547. йорық болса кимиң будунқа сөзи
сүчиг тутгу тил сөз ме қодқы өзи

йайыг ол бу даулет этер хам бузар
не эрсел туруп терк эриксе тезер

545.Р.-кимин деулет паш кедүрзе өрү / камук еткү кылзу
пудунга төрү; А.-киминг девлети баш көтүрсө өрү / камуғ едгү кылгу
будунка төрү; К.-(532) кимүң даулаты баш көтүрсө өрү / камуғ едгү
кылгу будунка төрү.

**Кыргызча: кимдин дөөлөтү баш көтөрсө өргө,
баарына жакшылык кылгын, калк мыйзамына.**

546.Р.-киминг елги полза пудунга узун / силик ползу кылгын,
кылынчын сөзүн; А.-киминг елги болсо будунка узун / силиг болгу
кылкы кылынчы түзүн; К.-(533) кимүң элги болса будунка узун / си-
лиг болсу кылкы кылынчы түзүн.

**Кыргызча: кимдин колу болсо калкка (элге) узун,
сылык болсун кылыгы (мүнөзү), иши түз.**

547.Р.-йорык полза киминг пудунга сөзи / сүчик тутсу тил сөс
магутсу өзи; А.-йорык болса киминг будунка сөзи / сүчиг тутгу тил
сөз ме кодкы өзи; К.-(534) йорык болса кимүң будунка сыры / сүчиг
тутсу тил сөз нэ кускы уры.

**Кыргызча: жарык (ачык) болсо а кимдин – калкка сөзү
(сыры), чучук (ширин) тутсун тил, сөзү,
дайыма сылык болсун өзү.**

548.Р.-падық ол пул деулет едер хем бузар / хем ерзел туруп,
терк ериксе качар; А.-йайыг ол бу девлет итер хем бузар / не ирсел
туруп терк ириксе тезер; К.-(535) йайыг-ул бу даулат этэр хам бузар /
не ирсэл туруп терк ириксе тазар.

**Кыргызча: опасыз (ал) бу дөөлөт, турар же бузулар,
не түбөлүк турар, эриксе тез безер (качар).**

549. бу кутка ынанма уса эдгү кыл
бу күн мунда эрсе йарын анда бил

550. бу кутка күвенме эй кут булгучы
келигли туруп кут йана баргучы

551. эй даулат идиси бу даулат биле
турайын тисе тур сен эдгү тиле

552. саңа тегсе беглик улуглук оқа
кичиглик ануқ тут өрүң болгука

549.Р.-пу кутқа ынанма өз-е еткү кыл / пу күн мунда – ерзе
йарын анда бил; А.-бу кутқа манма уса эдгү кыл / бу күн мунда ерсе
йарын анда бил; К.-(536) бу кутқа ынанма оса эдгү кыл / бу күн мунда
эрса йарын анда бил. ДТС.-йарын – эртең.

**Кыргызча: бул кутқа ынанба, колундан келсе жакшылык
кыл, бакыт бир күн мында болсо, эртең анда
бил.**

550.Р.-пу кутқа ынанма ай кут пулгучы / келикли турур кут
йана паргучы; А.-бу кутқа күвенме ай кут булгучы / келигли турур кут
йана баргучы; К.-(537) бу кутқа күвәнмә э кут булгучы / келигли турур
кут йана баргучы.

**Кыргызча: бу кутқа кубанба, эй! кутту ээрибечи, келет,
турат, кут, кайра кетет (барат).**

551.Р.-ай деулет идизи пу деулет / турайын तेze тур сен еткү
тиле; А.-ай девлет идиси бу девлет биле / турайын тисе тур сен едгү
тиле; К.-(538) э дэвлэт идиси бу давлат билә / турайын тәсә турсу эдгү
билә.

**Кыргызча: э! дөөлөт ээси, бу дөөлөт менен бирге,
турайын десе турсун, жакшылык тиле.**

552.Р.-саңа тексе пеклик улуклук нуға / кичилик ануқ тут өзүн
пулгуға; А.-санга тегсе беглик улуглук оқа / кичиглик ануқ тут өрүңг
болгука; К.-(539) мәңә тэгсә бэглик улуглук оқа / кичиглик ануқ тут
өзүң болгука; ДТС.-оқ – үлүш, бөлүк, энчи, мурас.

**Кыргызча: сага тийсе бектик, улуулук үлүш (мурас),
өзүңдү кичүү тут(мак) эң анык максатың
болсун.**

553. йана айды хажиб сен емди йоры
севинчин тирилгил бадың кут куры

554. сен аз ивме ишлер одиңе тапуг
өди келсе ачлур бу беклиг капуг

555. йиме йакшы аймыш билиглиг сөзи
билиглиг сөзи көрсе барчын төзи

кайу ишке эватсе узар кич калур
эва кылмыш ишлер өкүнчлүг болур

553.Р.-йана анды хажып сен емди йүри / севинчин тириклик
ишдин кут куры; А.-йана айды хажиб сен емди йоры / севинчин ти-
рилгил бадынг кут куры; К.-(540) йана айды хажиб сэн эмди йуры /
севинчин тирилгил бадынг кут куры.

**Кыргызча: жана (дагы) айтты Хажиб сен эми кел (жүрү)
сүйүнүчтө жашагын, баткын куткуру(на).**

554.Р.-сен ас евме ишлер өдинге тудук / өди келзе ачлур пу
ишлык кабу; А.-сен аз ивме ишлер өдинге тапу; өди келсе ачлур
бу кеклиг капу; К.-(541) сэн ар эвме ишлэр өдингэ тапу; өди кэлсе
ачлур бу бэклик капу.

**Кыргызча: сен (бир) аз шашпа, (күнүмдүк) иштерди
иштегенде, ийи (мезгили) келсе ачылар бу
бекиген капка.**

555.Р.-йеме йакшы аймыш пиликлик сөзи / пиликлик сөзи
көрзе парча түзи; А.-йеме йакшы аймыш билиглиг сөзи / билиглиг
сөзи көрсө барчын төзи; К.-(542) йана йакшы аймыш билиглиг сөзи /
билиглиг сөзи көрсө барчын түзи.

**Кыргызча: жана (дагы) жакшы айтылган билимдүүнүн
сөзү, билимдүүнүн сөзүн көрсөң баарысы түз
(туура).**

556.Р.-кайу ишке евзе узар кеч калур / еве кылмыш ишлер
өгүнчлүк полур; А.-кайу ишке ивсе узар кич калур / иве кылмыш иш-
лер өкүнчлүг болур; К.-(543) кайу ишкэ эвэр озар кэч калур / эва кыл-
мыш ишлэр өкүнчлүг болур.

**Кыргызча: ким ишти шашып узаса (бүтүрсө) кеч калар,
шашылып кылган иштер, өкүнүчтүү болор.**

557. өдине күдезгү ишиг ивмегү
каму; иш өдинде болур эй бүгү

Ай толды жевабы хажибке
(Айтолдунун жообу хажибке)

558. эшитти бу Айтолды барча сөзүг
айур сернейин мен тутайын өзүг

559. мени көрди хажиб сөзүм тыңлады
йырагы көрү турсу вакты өди

557.Р.-өдүнгө күдескү ижиң евмегү / камук иш өдүнгө полур
ей пегү; А.-өдиңе күдөзгү ишиг ивмегү / камуг иш өдинде болур ай
бүгү; К.-(544) өдингө көдөзгү ишиң эвмөгү / камуг иш өдинде болур
эй бөгү.

**Кыргызча: мезгилинде (өз убагында) күзөткүн (бүтүргүн),
шашпагын, бардык иш өз мезгилинде болор, эй! акылман.**

558.Р.-ежитти пу Ай-толды парча сөзүк / айур мен сынандым
тудадын өзүк; А.-ешитти бу Айтолды барча сөзүг / айур сэрнэйн мэн
тутайын өзүг; К.-эшитти бу Айтолды барча сөзүг / айур сэрнэйн мэн
тутайын өзүг.

**Кыргызча: эшитти бу Айтолду бардык сөздү, айтты:
сабыр кылайын мен, өзүмдү тутайын.**

559.Р.-мени көрди Хажып сөзүм тыңлады / йарагы көрү турзу
вакты өди; А.-мини көрди хажиб сөзүм тыңлады йарагы көрү турсу
вакты өди; К.-(546) мэни көрди хажиб сөзүм тыңлады / йарагы көрү
турсу вакты эди.

**Кыргызча: мени көрдү, Хажиб, сөзүм(дү) тыңдады,
туу) керек(түү) болсо көрсүн, убактыны өзү
болжосун.**

560. қайу өдте хажиб тилесе мени
ол өдте келейин тиди сөз күни

561. туруп чыкты Айтолды андын йана
эвиңе келип кирди йазды тона

562. Хажиб көрди Айтолды қылқы йаңы
эренде адынсығ кишиде өңи

563. айур көрмишим йоқ бу йаңлығ киши
билиглиг уқушлуг бубунда башы

560.Р.-қайу өтте хажып тилезе мени/ ол өтте келейин теди сөс
көни; А.-қайу өдте хажиб тилесе мини / ол өдте келейин тиди сөз күнү;
К.-(543) қайу өдтә хажиб тиләсә мәни / ул өдтә кәләй тәди сөз күни.

**Кыргызча: кайсы убакта хажиб сураса мени,
ал убакта келейин деди сөз (болгон) күнү.**

561.Р.-туруп чыкты Ай-толды андын йана / евиге келди түшти
йаасты тон-а; А.-туруп чыкты ай толды андын йана / евинге келип кир-
ди йазды тона; К.-(548) туруб чыкты Айтолды андын йана / эвингө
көлиб барды копты түн-э.

**Кыргызча: (туруп) чыкты Айтолду андан жаңа (кайра),
үйүнө келип карып чечти тонун (киймин).**

562.Р.-хажып көрдү Ай-толды кылгы йаңы / еренде адынзык
кижиде өңи; А.-хажиб көрди ай толды кылкы йангы / еренде адынсыг
кишиде өңги; К.-(549) хажиб көрди Айтолды кылкы йаңы / эрөндө
адыжыг кишидө өңи.

**Кыргызча: Хажиб көрдү Айтолдунун кылыгы жаңы
(башкача экендигин), адамдардан (кишилер-
ден) айырмалуу (башкача), кишилерден өзгөчө
экендигин.**

563.Р.-айур көрмижим йоқ пу йаңлык кижиге / пиликлик угушлук
пудунда пажы; А.- айур көрмишим йоқ бу йаңлыг киши / билиглиг
укушлуг будунда башы; К.-(550) айур көрмишим йоқ бу йаңлыг киши
/ билиглиг укушлуг будунда башы.

**Кыргызча: айтты: көрбөгөм (көргөн жокмун) бу (мындай)
сымбат кишини, билимдүү, акылдуу будун
(калайык) башы, (будунка башчы болчу
кишини).**

564. бу мундаг кишилер болур иди кыз
бу кыз кызлыгы кылды кыз аты кыз

565. кайу нең кыз эрсе ушол нең күсүш
күсүш нең тилеп булмаз эмгер өкүш

566. бу мундаг кишилер элиге керек
элиге керек нең кор элке керек

567. камуғка тусулур көр эрдемлиг эр
бу эрдем биле эр тилек арзу йер

564.Р.-пу мундақ кижилер полур еди кыс / пу кыссыслығы қылды кыс ады кыс; А.-бу мундаг кишилер болур иди кыз / бу кыз кызлықы қылды кыз аты кыз;

Каримовдогу 551-бейитке Араттагы 566-бейит туура келет, башкача айтканда бейиттер орун алмашып келет; К.-(552) бу мундаг кишиләр болур эди кыз / бу кыз, кызлықы қылды кыз аты кыз.

Кыргызча: бу мындай кишилер болоор эле кыздарда (мындай сулуу көрктүү адам кыздардан чыгат эле) бу (чанда чыгуучу) кыз кылыктуу сыпалык кылар, кыз атын-кыз.

565.Р.-қайу нең кыс ерзе ошул нең көжүш / көжүштин тилеп полмас емгер өгүш; А.-қайу ненг кыз ерсе ушол ненг күсүш / күсүш ненг тилеп булмаз емгер өкүш; К.-(553) қайу нәң кыз эрсә ошул нәң көшүш / көшүш нәң тиләб булмаз эмгәр өкүш.

Кыргызча: кайсы нерсе кыз(дай) болсо, ошол нерсе азиз, азиз нерсени тилеп болбос, (сурап алып болбос) ал үчүн көп эмгектениш керек.

566.Р.-пу мундақ кижилер еликке керек / еликке керек тек көр елге керек; А.-бу мундаг кишилер илигке керек / илигке керек ненг көр илге керек; К.-(551) бу мундаг кишиләр элигкә кәрәк / нәң көр элкә кәрәк.

Кыргызча: бу мындай кишилер эликке (акимге) керек, эликке (акимге) керек нерсе, көр! элге керек.

567.Р.-камукқа түзүлүр көр ердемлик ер / пу ердем пиле ер тилек арзу йер; А.-камукқа тусулур көр ердемлик ер / бу ердем биле ер тилек арзу йир; К.-(554) камуғқа тосулур бу эрдәмлүг эр / бу эрдәм билә эр тиләк арзу йәр.

Кыргызча: бардыгына даяр (бардыгын тосор) бу эрдемдүү киши, бу эрдемлик менен киши тилегине арзыр.

568. өди болды хажиб элигке сөзин
ача айды Айтолды қылқы төзин

569. айу берди қылқын қылынчы йангын
сайу берди билгин уқушы тецин

Элиг жевабы хажибка
(Элигдин (акимдин) жообу хажибке)

570. эшитти элиг айды келдүр қаны
қайуда туруп бир көрейин аны

571. тилер эрдим эмди бу йаңлыг кишиг
уду барса қылса бу беглик ишиг

568.Р.-өди полды хажып еликке сөзүн / ача айды Ай-Толду қылғы түзин; А.-өди болды хажиб илигке сөзин / ача айды ай толды қылқы төзин; К.-(555) өди болды хажиб элигкә сөзи / ача айды Айтолды қылқы түзи.

Кыргызча: кези келди Хажиб(дин) элигке (акимге) айтууга сөзүн, ачык айтты Айтолду кулк мүнөзүн.

569.Р.-айу перди қылғын, қылынчын йақын / сайу перди пилгин угу жын йақын; А.-айу бирди қылқын қылынчы йанғын / сайу бирди билгин укушы тенгин; К.-(556) айу бәрди қылқын қылынчы сөзин / сайу бәрди билги укушы йақын.

Кыргызча: айтып берди кулк мүнөзүн (тарбиясын) насаат сөзүн, санап берди (пайдасын) билимдин, окуу(нун) теңин (бирдейлигин).

570.Р.-ежитти елик айды келдүр қаны / қайуда туруп мен көрейин аны; А.-ешитти илиг айды келдүр қаны қайуда туруп бир көрейин аны; К.-(557) эшитти элиг айды кәлдүр қаны / қайуда туруп бир көрейин аны.

Кыргызча: эшитти элик (аким), айтты: кана келсинчи, кайда турат (ал) бир көрөйүн аны.

571.Р.-тилер ерди(м) емди пу йаңлық кижиги / уда парза қылза пу пеклик ижиги; А.-тилер ердим емди бу йаңлыг кишиг / уду барса қылса бу беглик ишиг; К.-(558) тиләр эрдим эмди бу йаңлыг киши / уду барса қылса бу бәглик башы.

Кыргызча: тилер элем эми бу (мындай) кишини, (акимдик ишке жараган кишини тилээр элем деген мааниде). кошулса (биргелешсе) қылса бу (мындай) бек башчылықты.

572. тилек барча булдум бу ол бир сөзүм
бу йаңлыг кишике мунадур өзүм
573. йоры бар оқыгыл аны сен маңа
тапугка көрүндүр эй эрсиг тона
574. туруп чыкты хажиб капугка тегин
бир оглан йүгүртти тилин сөз ыдып
575. бу оглан йүгүрди тегүрди сөзи
тонун кедти турды севинчин өзү

572.Р.-тилек парча пулдум пу ол пир сөзүм / пу йаңлык кижиге мунадыр өзүм; А.-тилек барча булдум бу ол бир сөзүм / бу йаңлыг кишике мунгадур өзүм; К.-(554) тилек барча булдум бу-ул тэр сөзүм / бу йаңлыг кишике мунадур өзүм.

Кыргызча: тилегимдин баарысын таптым, бу ал жөнүндө (айтайын деген) бир сөзүм, бу (мындай) сапат(тагы) / кишиге муктажмын өзүм.

573.Р.-йүри пер ағыгыл аны сен маңа / табуқта көрүндүр ай ер-зик тона; А.-йоры бар оқыгыл аны сен манга / тапугка көрүндүр ай ерсиг тонга; К.-(560) йуры түз оқыгыл аны сен маңа / тапугка көрүндүр эй эрсиг тона.

Кыргызча: жөнө, бар, чакыргын аны сен мага, кызматыма көрүнсүн, эй! эрсинген баатыр.

574.Р.-туруп чыкты кажып кабукка тегүп / пир оглан йүгүртти тилин сөс ыдып; А.-туруп чыкты Хажиб капугка тегин / бир оглан йүгүртти тилин сөз ыдып; К.-(561) туруб чыкты хажиб капугка кэлиб / бир оглан йүгүртти тилин сөз ыдып.

Кыргызча: туруп чыкты хажиб капкага келип, бир уулду жүгүрттү тил сөз жеткирүүгө.

575.Р.-пу оглан йүгүрди, тегүрди пу сөс / тонын кетти турды севүнч пирле өс; А.-бу оглан йүгүрди тегүрди сөзи / тонын кедти турды севинчин өзи; К.-(562) бу оглан йүгүрди тэгүрди сөзи / тонын кэд-ти турды севинчин өзи.

Кыргызча: бу оглан (бала) жүгүрүп барып, жеткизди сөздү, тонун (киймин) (Айтолду) кийди, турду (даярданды) сүйүнүп өзү.

576. атын минди келди капугка түшүп
йорын утру хажиб оқыды тушуп

577. ағырлады хажиб орун берди төр
эдэб бирле Айтолды олдурды көр

578. Хажиб кирди элиг тапа йүз уруп
элигке өтүнди адакын туруп

Элиг жевабы Хажибка
(Эликтин жообу хажибке)

579. элиг айды үнде маңа кирсүни
көрөйин аны мен мени көрсүни

576.Р.-адын минди келди қабуқта түжүп / хажып оғуды йүрүп
кирди түжүп; А.-атын минди келди қапуғка түшүп / йорып утру Ха-
жиб оқыды тушуп; К.-(563) атын мүнди кэлди қапуғка түшүб / йурыб
өтрү хажиб өтүнди оқыб.

**Кыргызча: атын минди, келди сарайга (калкага) келип
түштү, утурлай чыгып Хажиб аны каршы
(кабыл) алды.**

577.Р.-ағырлады хажып орун перди төр / адап пирле олтурды
ай-толды көр; А.-ағырлады хажиб орун бирди төр / едеб бирле ай тол-
ды олдурды көр; К.-(564) ағырлады хажиб орун бэрди төр / адаб бирлэ
Айтолды олтурды көр.

**Кыргызча: ардактады (урматтады) хажиб (аким) орун
берди төрдөн, адеп менен (адеп сактап Айтолду
олтурду көр)!**

578.Р.-хажып кирди елик таба йүс уруп / еликке өдүндү адагын
туруп; А.-хажиб кирди илиг тапа йүз уруп / илигке өтүнди адакын
туруп; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: Хажиб (аким) кирди эликти көздөй жүгүрүп,
элик өтүндү аягына туруп (тике туруп).**

579.Р.-елик айды үнде маңа кирзүни / табукка көрүнзүн мени
көрсүни; А.-илиг айды үнде манга кирсүни / көрөйин аны мен мини
көрсүни; К.-(565) элиг айды үндэ мэнэ кирсүни / көрөйин аны мен
мэни көрсүни.

**Кыргызча: Элиг айтты: үндө (чакыр) мага кирсинчи,
көрөйүн аны мен, мени (ал) көрсүнчү.**

580. хажиб чыкты айды эй Айтолды тур
тапугка көрүнгил кутуң бады кур

XIV

АЙТОЛДЫ КҮНТОГДЫ ТАПУГЫНГА КИРМИШИН АЙУР (АЙТОЛДУ КҮНТУДУ ЭЛИККЕ КЫЗМАТКА КЕЛИШИ ЖӨНҮНДӨ АЙТАТ)

Бул бөлүмдүн аталышы биз салыштырган үч транскрипцияларда ар түрдүү берилген. Мисалы, В.В.Радловдор “Ай-толды Күн-токты еликке кирип табуқка көрүнмижин айур” түрүндө берилсе, Р.Аратта “Ай толды күн тогды илиг тапугын көрүнмишин айур” делип, ал эми Қ.Каримовдо “Айтолды Элигкэ көрүнмиш” делип берилген мындай айырмалуулуктар нускаларды көчүрүүчүлөр тарабынан да берилген болуусу мүмкүн.

581. бу Айтолды кирди көрүндү сөкүп
ачылды элиг көңли ол йүз көрүп

581.Р.-пу Ай-толды кирди көрүндү сөкүп / ачылды елик көңли ол йүс көрүп; А.-бу айтолды кирди көрүндү сөкүп / ачылды илиг көңгли йүз көрүп; К.-(567) бу Айтолды кирди көрүндү сөкүб / ачылды элиг көңли ул көз йаруб.

**Кыргызча: (бу) Айтолду кирди, көрүндү (таазим этти),
тизесин бүгүп (чөгөлөп), ачылды элигдин
көңүлү, акын жүзүн көрүп.**

582. йүкүндү элигке көр ачты сөзүн
сүчитти сөзи хем севитти өзин

Элиг суали Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)

583. Элиг айды ким сен негү ол атың
кайудын келирсен негү ол йатың

амуллук биле ачты Айтолды тил
силиглик биле өз сөзін айды бил

амуллук силиглик укуш қылқы ол
укушсуз кишилер қамуг йылкы ол

582.Р.-Радловдо бул бейит башкача: оғыды елик көр айтты сөзін / себинүш сөзі хем себитти йүзін; А.-йүкүнди илигкә көр ачты сөзін / сүчитти сөзі хем севитти өзін; К.-(568) йүкүнди әлигке көр ачты сөзі / сүчитти сөзі хам сәвитти өзі.

Кыргызча: жүгүндү (таазим кылды) элигке, көр, ачты сөзүн (баштады сөзүн), таттуу сүйлөдү, дагы, сүйдүрдү өзүн (жагымдуу сөздөрү менен өзүн жакшы көрсөттү деген мааниде).

583.Р.-елик айды: ким сен негү ол ынгың / кайудын келир-сен йегү ал йигиң; А.-илиг айды ким сен негү ол атың / кайудын келир сен негү ол йатың; К.-(569) элиг айды ким-сән нәкү-ул атың / кайудын кәмәрсән нәкү-ул йатың.

Кыргызча: элиг айтты: ким сен (кимсиң), эмне (ким) атың (элиг сурады аты жөнүн ким-деп) кайдан (кай жактан) келетасың, ким ал жаатың.

584.Р.-амуллук пиле ачты Ай-толды тил / силиклик пиле өс сөзін айды бил; А.-амуллук биле ачты ай толды тил / силиглик биле өз сөзін айды бил; К.-(570) амуллук билә ачты Айтолды тил / сили-глик билә өз сөзін айды бил.

Кыргызча: асталык менен айтты Айтолду тилип (сөзүн), сылыктык менен өз сөзүн айтты бил.

585.Р.-амуллук силиклик угуш қылғы ол / угушсус кижилер түгел йылғы ол; А.-амуллук силиглик укуш қылқы ол / укушсуз ки-шилер қамуг йылқы ол; К.-(571) амуллук силиглик укуш қылқы-ул / укушсуз кишилер қамуг йылқы-ул.

Кыргызча: аста сылык ақылдуу (кишинин) қылығы ал, ақылсыз кишилер бардығы жылқы(дай) ал!

586. муңар меңзетү айды ша'ир бу бейт
ишиң түшсе ивме шабыр бирле айт

587. иве кирме ишке шабыр кыл серин
иве кылмыш ишлер өкүнчи йарын

588. камуғ иште ивме серин өз тутун
серинсе булур кул бу беглик курын

Ай толды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)

589. бу Айтолды айды эй Элиг куты
тапуг бирле хош болду куллуқ аты

586.Р.-муңар меңзедү анды ша'ир пу пейт / ежик тутса епме
сабур пиле өт; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир бу бейт / ишинг түшсе
ивме сабыр бирле айт; К.-(572) муңар мәнзетү айды ша'ир бу байт /
ишиң бүтсә эвме сабр бирлә эт.

**Кыргызча: мындай месел бейитти айтты (айтыптыр)
шайыр (акын), ишиң түшсө шашылба, сабыр-
дуулук менен айт.**

587.Р.-ебе кирме ишке сабур кыл серин / ебе кылмыш ишлер
өкүнчи йарын; А.-иве кирме ишке шабыр кыл серин / иве кылмыш
ишлер өкүнчи йарын; К.-(573) эвә кирмә ишкә сабр кыл сәрин / эвә
кылмыш ишләр өкүнчи йарын.

**Кыргызча: шашылып кирбе ишке, сабыр кыл секин,
шашылып кылган иштер(дин) арты өкүнүчтүү.**

588.Р.-камуқ иште епме серин өс тудун / серинзе табукчы та-
нур кут курын; А.-камуғ иште ивме серин өз тутун / серинсе булур кул
бу беглик курын; К.-(574) камуғ кирмә ишкә сабр кыл сәрин эвә кыл
мыш ишләр өкүнчи йарын.

**Кыргызча: бардык иште шашылба, сергек өзүндү тут,
сергек болсоң (акыйкат болсоң) кул тагынар
бектик, курун.**

589.Р.-пу Ай-толды айды аи елик куды / табук пирле кош пол-
ды куллуқ ады; А.-бу ай толды айды ай илиг куты / тапуг бирле хош
болды куллуқ аты; К.-(575) бу Айтолды айды эй элиг куты/ тапуг
бирлә хуш болды куллуқ аты.

Кыргызча: бу Айтолду айтты эй! Элиг куту, кызматы менен кош болду кулдук аты.

590. атым кул тапуҗчы көр орнум қапуҗ
қылынчым көнилик ме қылкын тапуҗ

591. саңа келдим оҗрап узун йол йорып
тилекке бу күн тегдим арзум қанып

592. тилеким бу ол сен мени йирмедим
тапуҗқа йақын тут маңа эрмэдим

593. эшитти бу сөз көр севинди элиг
тилек тег булудды сынады эриг

590.Р.-адым кул табуҗчы көр орнум қабуҗ / қылынчым көнилик да қылғым табуҗ; А.-отым кул тапуҗчы көр ор нум қапуҗ / қылынчым көнилик ме қылқым тапуҗ; К.-(576) атым кул тапуҗчы көр орнум қапуҗ / қылынчым кишилик бу қылқым тапуҗ.

**Кыргызча: атым кул, кызматчымын көр орунум қапка, қылғаным (иштегеним) жакшылык, зыйна-
тым кызмат.**

591.Р.-саңа келдим оҗрап узун йол йүрип / тилекке пу тектим(ма) арзум табып; А.-санга келдим оҗрап узун йол йорып / тилекке бу күн тегдим арзум қанып; К.-(577) сәңә кэлдим оҗраб узун йол йуруб / тиләккә бу күн тэгдим арзум / қақыб.

Кыргызча: сага келдим максат менен узун (узак, алыс) жол жүрүп, тилекке бу күн(ү) жеттим, мүдөөм канып.

592.Р.-тилегим пу ол сен мени йарма тин / табуҗқа йағын тут маңа перме қыин; А.-тилеким бу ол сен мини йирмедин / тапуҗқа йақын тут манга ирмедин; К.-(578) тиләким бу-ул сән мэни бармадын / тапуҗқа йақын тут мэңә ирмэдин.

Кыргызча: тилегим бу, ал сен мени (кайра) жибергин, кызматыңа жакын тут, мага иренжибегин.

593.Р.-эжитти пу сөс көр себүнди елик / тилек тек пулунды са-нады ерик; А.-ешитти бу сөз көр севинди илиг / тилек тег булудды

сынады ериг; К.-(579) эшитти бу сөз кор сэвинди элиг / тилэк-тэг бу-
лудды сынады эриг.

**Кыргызча: Эшитти бу сөздөрдү, көр сүйүндү элиг,
тилегениндей болду, сынаган кишиси (эри).**

ЭЛИГ ЖЕВАБЫ АЙТОЛДЫКА (ЭЛИГДИН ЖООБУ АЙТОЛДУГА)

594. Элиг айды Айтолды көрдим сени
севитти бу көркүң бу кылкың мени
595. тапын өз оғурлуғ бағырсақ лықын
капуғда асунгыл маңа бол йакын
596. мениңдин ачыг болсу сенден тапуғ
тапуғ болса өтрү агар кут қапуғ
597. бу күндө нару сен қыйылма тапын
тапынса этер бег тапуғчы хакын

594.Р.-елик аиды Ай-толды көрдүм сени / себитти пу көргүн
не кылгың көни; А.-илиг айды ай толды көрдүм сини / севитти бу
көркүңг бу кылкыңг мини; К.-(580) элиг айды Айтолды көрдүм сэни /
сэвинтти бу көркүң бу кылкың мэни.

**Кыргызча: Элиг айтты Айтолду көрдүм сени,
сүйүнттү бу көркүң бу кылыгың мени.**

595.Р.-табын өс оғурлуқ пағырзақлыгын табукқа ажунгыл
маңа пол йагын; А.-тапын өз оғурлуғ бағырсақлықың қапуғда асун-
гыл манга бол йакын; К.-(581) тапын өз уғурлуғ бағырсақлықың /
қапуғда ашунгыл мэңэ бол йакын.

**Кыргызча: кызмат кыл өз убагында, (боорукерлик) жан
дилиң менен капкада (ордодо) дайыма (болуп),
мага бол жакын.**

596.Р.-йериндин ачык ползу сендин табук / табуклуқ кижиге
ачар кут кабук; А.-мениндин ачыг болсу синдин тапуғ / тапуғ бол-
са өтрү ачар кут қапуғ; К.-(582) мэниндин ачыг болсу сэндин тапуғ /
тапуғ болса өтрү ачар кут қапуғ.

Кыргызча: менден сыйлык болсун, сенден (ак дил) кызмат, эмгек (кызмат) болсо, (кылсан), ачар кут капкасын (эшигин).

597.Р.-пу күндин нару сен қыйылма табын / табунза удру пек табуқчы хакын; А.-бу күнде нару сен қыйылма тапын / тапынса өтер бег тапуғчы хакын; К.-(583) бу күндә нару сән қыйылма тапын / тапынса өтәр бег тапуғчы хакын.

Кыргызча: бу күн бою сен қыйылбай кызматтан, эмгектенсең этээр (баалар) бек ишиндин акысын.

АЙТОЛДЫ ЖЕВАБЫ ЭЛИГКЕ (АЙТОЛДУНУН ЖООБУ ЭЛИГКЕ)

598. йер өпти көр Айтолды айды элиг
йарутса көзин берди давлет элиг
599. тапынмақ үчүн келдим эвдин туруп
узун йол йорыдым саңа йүз уруп
600. байат берсү күч бу тапуғ қылгуқа
күдессү саңар өз тапуг йазгуқа
601. туруп чықты севнү қапуғқа күле
өги көңли ачлып йаруды йула

598.Р.-йер өпти көр Ай-толды айды едик / йарутса йүзин перди деүлет елик; А.-йир өпти көр ай толды айды идиг / йарутса көзин бирди девлет елиг; К.-(584) йэр өпти көр Айтолды айды элиг / йарутса көзин берди давлат элиг.

Кыргызча: жер өптү, көр, Айтолду айтты Элиг(ке), чачса көзүнөн, нур-дөөлөт берер колун. (Көзүнөн нур чачылгандын — колунда дөөлөтү бар (болот) деген мааниде).

599.Р.-табунмақ үчүн келдим евдин туруп / узун йол йүрүдүм саңа йүс уруп; А.-тапынмақ үчүн келдим евдин туруп / узун йол йорыдым санга йүз уруп; К.-(585) тапунмақ үчүн кэлдим эвдин туруб / узун йол йурыдым сәнә йүз уруб.

**Кыргызча: кызмат кылыш үчүн келдим, үйдөн туруп,
узун (узак) жол жүрдүм, сага жүз буруп.**

600.Р.-пайат перзүни күч табуқ кылгуға / күдессү пайадым
табуқ йаскуға; А.-байат бирсү күч бу тапуғ кылгуқа / күдессү сангар
өз тапуғ йазгуқа; К.-(586) байат бәрсү күч бу тапуғ кылгуқа / көдәссү
сәңәр өз тапуғ баргуқа.

**Кыргызча: кудай берсин күч, бу кызмат кылганга,
сага кызмат кылыш үчүн эмгектенгендерге.**

601.Радловдо бул номер менен: “табуқ кыл табуққа тиленме
/ пу пендлерни перди көр Ай-толдыға” деген бейит келет. Бул бейит
Арат жана Каримовдо жок.

**Кыргызча: кызмат кыл, эмгектен башка(ны) тилебе
бу пенделерди берди көр Айтолдуға.**

602.Р.-туруп чыкты севнү қабуққа күлө / өги көңли ачлып йа-
рунды йула; А.-туруп чыкты севнү қапуғқа күлө / өги көңгли ачлып
йаруды йула ; К.-(587) туруб чыкты севнү қапуғқа күлө / өги көңли
ачлыб йаруды йула.

**Кыргызча: ордуна туруп, чыкты сүйүнүп (күлүндөп)
капкага (эшикке) күлө, эй, көңүлү ачылып,
нур чачылып (жүзүнөн).**

602. негү дер эшит бу кутун көп мыш эр
куты бирле арзу тилек булмыш эр

603. күлө бакса беглер кишике көзин
өги көңли тирлүр күвенүр өзүн

604. йарук тутса беглер кишике йүзи
йарур эр көзи хам йарайур сөзи

605. кими тутса беглер өзиңе йакын
камуғ нең йакынлык кылур көр бакын

602.Р.-негү тер ежиткил кудун котмыш эр / куды пирле арзу
тилек пилмиш эр; А.-негү тир ешит бу кутун көп мыш эр / куты бирле
арзу тилек булмыш эр; К.-(588) нәкү тәр эшит бу кутун куммыш эр /
куту бирлә арзу тиләк булмыш эр.

Кыргызча: не дээр (эмне дээр) эшит, бу куту көтөрүлгөн киши, куту менен бирге каалоо тилегине жеткен киши.

603.Р.-күлө накса пеклер кижиге көзүн / өги көңли тирлип кебенүр өзүн; А.-күлө бакса беглер кишике көзүн / өги көңли тирлүүр күвенүр өзүн; К.-(589) күлө бакса бэглэр кишике көзүн / өги көңли тирлүүр күвенүр өзүн.

Кыргызча: күлө караса бектер кишиге көзүн, акылы көңүлү тирилер, (ойгонор) кубантар өзүн.

604.Р.-йарук тутса кимге пу пеклер йүзи / йарур ер көзи көр йүрүр хем сөзи; А.-йарук тутса беглер кишике йүзи / йарур ер көзи хем йарайур сөзи; К.-(590) йазук тутса бэглэр кишике йүзи / йарур эр кози хам йарайур сөзи.

Кыргызча: жарык тутса бектер кишилерге жүзүн, ачылар киши көзү жана (анын) жарактуудур сөзү.

(“Кабагы бүркөлбөй, каарданбай бектер кишилерге жылуу жүз менен караса, кишилердин көзүндө кубаныч болот, сөзү өтүмдүү болот” деген мааниде)

605.Р.-кимни тутса пеклер өзиге йағын / камук нең йағынлык кылур пил йағын; А.-кими тутса беглер өзинге йақын / камуғ неңг йақынлык кылур көр бакын; К.-(591) кими тутса бэглэр өзингә йақын / камуғ нәң йақынлык кылур көр бакын.

Кыргызча: кимди тутса бектер өзүнө жакын, бардык нерселер ага жакындык кылар, көргүн, баккын.

606. кут ал бег йақын болса кутка киши
тилекин булур барча этлүр иши

607. тапынды бу Айтолды анда нару
тапугда қыйылмады эрте туру

608. күнүн турды тургак түнүн йатгақын
тапынды қыйықсыз бағырсақлықын

609. элиге кирү хем чықа түрчиди
элиг эдгү көзүн бака түрчиди

606.Р.- кут ол пек йағын турза кута кижі / тилеги пулур күнде етлүр ижи; А.-кут ол бег йакын болса кутка киши / тилекин булур барча итлүр иши; К.-(592) кут-ул бэг йакын болса кутка киши / тилекин булур барча етлүр иши.

Кыргызча: бек-бу кут, жакын болсо кутка киши, тилегени болоор баарлык, этилээр иши.

607.Р.-табынды пу Ай-толды андын нару / табукта кыйылмады ерде туру; А.-тапынды бу ай толды анда нару / тапуғда кыйылмады ерте туру; К.-(593) тапунды бу Айтолды анда нару / қапуғда кыйылмады эртэ туру.

Кыргызча: кызматтанды бу Айтолду мындан ары, капкада (ордодо) кызмат кылуудан кыйылбады эрте турду.

608.Р.-күни турды тығак түни тығағын / табынды кыйыксыз пағырзақлығын; А.-күнүн турды тургак түнүн йатгакын / тапынды кыйаксыз бағырсақлығын; К.-(594) күнүн турды турға түнүн йатгақын / тупунды кытыксыз бағырсақлығын.

Кыргызча: күндүзү турду күзөттө, түндөсү кароолдо, кызматтанды кыйыксыз, жан дили менен.

609.Р.-еликке кирү хем чыға турчыды / елик еткү көзүн паға тургыды; А.-иликке кирү хем чықа түргиди / илиг едгү көзин бақа түрчиди; К.-(595) элигкә кирә хам чықа төрчиди / элиг эдгү көзүн бақа төрчиди.

Кыргызча: Элигке кирип чыгып (да) турду, Элиг (ага) ишеним менен жакшы мамиле кылды.

610.	тапуғ артуру барды күнде йаңы
ағырлады элиг күниңе өңи
611.	тапуғ бирле беглер ағырлар кулут
тапуғ сиңсе болды кичиг өз улуг
612.	тапуғ кыл тапуғ бирле кул бег болур
тапуғ сиң мегинче тилек ким булур
613.	эшит эмди билге сөзи не тейүр
сөзин йаңзатур сөзке йинчке айур

610.Р.-табуқ арту турды күнингә йаңы / ағырлады елик ма перди
А.-тапуғ артуру барды күнде йаңгы / ағырлады илиг күнүнгә өңги;
(596) тапуғ артуру барды күндә йаңы / ағырләди элиг күнингә өңи.

**Кыргызча: кызматын арттыра берди күндө жаңы,
ардактады элиг да күнүгө аны.**

611.Р.-табуғун ағырлар пу пеклер күлүк / табуқ сиңсе полды
кичик өс улук; тапуғ бирле беглер ағырлар кулуг / тапуғ сангее болды
кичик өз улуг; К.-(597) тапуғ бирлә бәгләр ағырлар кулуг / тапуғ сиңсе
болды кичиг өз улуг.

**Кыргызча: кызматы (менен бирге) аркылуу бектер
ардактайт кулун, кызматы сиңсе, болор
кичүүлөр (өзү) улуу.**

612.Р.-табуқ кыл табуқ пирле кул пек полур / табуқ сиңмегинче
тилек ким пулур; А.-тапуқ кыл тапуғ бирле кул бег болур / тапуғ синг-
мегинче тилек ким булур; К.-(598) тапуғ кыл тапуғ бирлә кул бәг бо-
лур / тапуғ сиңмегинчә тиләк ким булур.

**Кыргызча: кызмат кыл, кызмат менен кул бек болор,
кызматы сиңмейинче тилегине ким жетер.**

613.Р.-ежит емди ша'ыр сөзи көр не тер / сөзин меңзедү сөске
нече табар; А.-ешит емди билге сөзи не тийүр / сөзин йанзатур сөзке
йишчкә айур; К.-(599) эшит эмди билгә на тэйүр / сөзин йаңзатур сөзкә
йишчкә айур.

**Кыргызча: эшит эми билги(нин) сөзү не дээрин,
сөзүн жанытып, сөзүн (эң ичке) кылдат айтар.**

614. тегимсиз тапуғ бирле төрке тегир
йарагсыз йаранса көр элке тегир

615. тапынгу қыйыксыз тапуғ қылгучы
тапуғ сиңсе өтрү тилекке тегир

616. бу Айтолды күнде йетүрди тапуғ
элиг ме ачығ бирле ачты қапуғ

617. күнине өрү барды инчрек болу
кокуз болды / кад гу севинчи толу

614.Р.-тегимсис табук пирле төрге тегир / йараксыз йаран-
за егүр(ге) тегир; А.-тегимсиз / тапуғ бирле төрке тегир / йарағсыз
йаранса көр илке тегир; К.-(600) тегимсиз тапуғ бирлэ төркэ тэгир /
йарағсыз йаракса көр илкэ тэгир.

Кыргызча: жугумсуз кызмат менен төргө (көтөрүлсө) жетсе
да, жараксыз жетсе да көр (эптеп) эшикке
жетер.

615.Р.-табынгу кыйыксыз табук кылгучы / табуғын синүр
миште төрге тегир; А.-тапынгу кыйыксыз тапуғ кылгучы / тапуғ синг-
се өтрү тилекке тегир; К.-(601) тапынгу кыйыксыз тапуғ кылгучы /
тапуғ синсэ өтрү тилэккэ тэгир.

Кыргызча: кызматчы кыйыксыз кызматын кылуусу
(зарыл), кызматы синсе (киши), тилегине
жетер.

616.Р.-пу Ай-толды күндө йерүди табук / елик ме ачык пирле
ачты кабуқ; А.-бу ай толды күндө йетүрди тапуғ / илиг ме ачыг бирле
ачты капуғ; К.-(602) бу Айтолды күндө йэтүрди тапуғ / элиг ма ачыг
бирлэ ачты капуғ.

Кыргызча: бу Айтолду күндө (жеткирди) жеткилен иштеди
кызматын, Элиг да ыкласы менен эшигин
ачты.

617.Р.-күнүнгө өрү парды ичрен полу / коғур полды қатку се-
винчи толү; А.-күнингө өрү барды ичрек болу / коқуз болды қадғу
севинчи толү; К.-(603) күнүнгө өрү барды инчрэк болу / қуқуз болды
қадғу севинчи толү.

Кыргызча: күнүгө өргө барды (улгайа берди) тынчтык
алып, бош болду кайгыдан сүйүнчү толду.

618. тапуғқа сүчинди бу Айтолды кед
элигме ачында йары артты эд

619. камуғ түрлүг ишке сынады элиг
тилек тег түкел болды тапнур эриг

XV

АЙТОЛДЫ ЭЛИГКЕ ӨЗИ ДАВЛЕТ ЭРДҮКИН АЙУР (АЙТОЛДУ ЭЛИГКЕ ӨЗҮ ДАВЛЕТ ЭКЕНДИГИН АЙТАТ)

620. элиг бир күн олдруп өзи йалнузун
оқып кирди Айтолды севнүр өзүн

621. кирип турды Айтолды утру өрү
элиг илддеди келгин олду берү

618.Р.-табукка сүчүнди көр Ай-толды кет / елик ме ачынды
торү артты ет; А.-тапуғка сүчинди бу ай толды кед / илиг ме ачынды
йары артты ед / К.-(604) тапуғка сүчинди бу Айтолды кэд / элиг ма
ачынды бары артты эд.

Кыргызча: кызматка сүнүлдү бу Айтолду өтө, (Айтолду
кызматына өтө берилип иштеп каныкты),
Элиг да ыраазы болду (ачылды) (байлыгы)
бардыгы артты.

619.Р.-камуқ түрлүк иште сынады елик / тилек тек түгөл пол-
ды табнур ерик; А.-камуғ түрлүг ишке сынады илиг / тилек тег түкөл
булды тапнур ерик; К.-(605) камуғ түрлүг ишкө сынады элиг / тилек-
тэг-түгөл булды тапнур эрик.

Кыргызча: бардык түрлүү ишке сынады элиг,
тилегениндей түгөл болду тапкан кишиси.

620.Р.-елик пир күн олтруп өзи йалғузун / оғуп кирди Ай-
Толды севнү өзүн; А.-илиг бир күн олдруп өзи йалнгузун / оқып кир-
ди ай толды севнү өзүн; К.-(606) элиг бир күн олдруп өзи йалнузун /
оқыб кирди Айтолды севнүр узун.

Кыргызча: элиг бир күнү олтуруп өзү жалгыз, чакырды да
(кирди) Айтолду, ал ичинен сүйүнүп кирди
өзү.

621.Р.-кирип турду Ай-толды удру өрү / елик инлады келгил
олтур перү; А.-кирип турду ай толды утру өрү / илиг имледи келгил
олду берү; К.-(607) кирип турды Айтолды отру өрү / элиг имләди
кэлгил олду берү.

Кыргызча: кирип турду Айтолду отурган өрүдөгү (такты-
дагы) акимге элиг (аким) ымдады келгин
олтур бери.

622. чыкарды топык кодты Айтолды көр
аны йастанып өтрү олдурды көр
623. айытты элиг тегме түрлүг билиг
йанут берди Айтолды ачты тилиг
624. севинди элиг көр йарутты йүзин
аны көрди Айтолды йумды көзин
625. сөзин кести элиг хеч үн демеди
көзин йумды Айтолды хеч ачады

622.Р.-чыгарды тодық котты Ай-толды көр / аны пасты удру олтурды көр; А.-чыкарды топык кодты айтолды көр / аны пастанып өтрү олдурды көр; К.-(608) чыкарды тобык кодты Айтолды көр / аны йастанып өтрү олдурды көр.

**Кыргызча: чыгарды дасмал (жоолук) бошоду Айтолду көр;
аны жайып алдына олтурду көр.**

623.Р.-айытты елик тегме түрлүк пилик / йанут перди Ай-толды ачты тилик; А.-айытты илиг тегме түрлүг билиг / йанут бирди ай толды ачты тилиг; К.-(609) айытты элиг тэгме түрлүг билиг / йанут берди Айтолды ачты тилиг.

**Кыргызча: айтты элиг түркүн түрлүү билимди, жандырмагын (жообун) берди, Айтолду ачты тилин
(айтты сөзүн).**

624.Р.-севинди елик көр йарутты йүзин / аны көрди Ай-толды йумды көзин; А.-севинди илиг көр йарутты йүзин / аны көрди ай толды йумды көзин; К.-(610) севинди элиг көр йарутты йүзин / аны көрди Айтолды йумды көзин.

**Кыргызча: элик кубанды (сүйүндү) көр жүзү ачылды,
аны көрүп Айтолду жумду көзүн.**

625.Р.-сөзин кести елик ас от таңсады / көзин ачты Ай-толды йумды көзин; А.-сөзин кести илиг хич үндемеди / көзин йумды ай-толды хич ачады; К.-(611) сөзин кести элиг хеч үндәмеди, көзин йумды Айтолды хеч ачады.

Кыргызча: сөзүн бүттү (кести) элиг, эч үндөбөдү, көзүн жумду Айтолду эч ачады.

626. йана айту кирди элиг өз сөзін
йанут берди Айтолды түгди йүзін

627. бақа көрди элиг камуғ түрлүгүн
түкел болды билги укушы өгүн

628. севе бакты элиг авытты өзін
бу Айтолды теркин эвүрди йүзін

Элиг сөзи Айтолдыка
(Айтолдуга айткан Элигдин сөзү)

629. Элиг бушты артуқ карартты меңиз
айур эй ивеклик кишике исиз

626.Р.-йана айу перди елик өс сөзін / йанут перди Ай-толды
төкти йүзін; А.-йана айту кирди / илиг өз сөзін / йанут бирди айтол-
ды түгди йүзін; К.-(612) йана айту кирди элиг сөзін / йанут бәрди
Айтолды түгди йүзін.

**Кыргызча: кайра(дан) айтып кирди элиг өз сөзүн, жанды-
рып жообун берди Айтолду түйдү жүзүн (каба-
гын бүркөп).**

627.Р.-паға перди елик камуқ түрлүгүн / түгел полды ерни (?)
уғуржын өгүн; А.-бақа көрди илиг камуғ түрлүгүн / түкел булды бил-
ги укушы өгүн; К.-(613) бақа көрди элиг камуғ түрлүгүн / түгәл билди
билги укушун өгүн.

**Кыргызча: байкап көрдү элиг түркүн баарлыгын,
түгөл билди билимин, акылын оюн.**

628.Р.-севе пакты елик абытты өзін / пу Ай-толды йерге
евүрди йүзін; А.-севе бакты илиг авытты өзін / бу ай толды теркин
евүрди йүзін; К.-(614) севә бакты элиг авытты өзін / бу Айтолды тер-
кин евүрди йүзін.

**Кыргызча: сүйкүм карап (багып), элиг жоошутту өзүн, бу
Айтолду тездик менен бурду жүзүн. (Айтолду
ызаат менен жер карады деген мааниде).**

629.Р.-елик пушты артуқ кызарды меңис / айур ай ебеклик ки-
жиге езис; А.-илиг бушты артуқ қаратты менгиз / айур ай ивеклик ки-

шике исиз; К.-(615) элиг бушты артуқ қаратты мәңиз / айур эй эвәклик кишике исиз.

Кыргызча: элиг бышты (бушайман болду) артык карартты өңүн (ашыкга ачуусу келди), айтты: Эй! шашылыш кишиге пайдасыз.

630. йаңылды бу түште мениң бу өзүм
 негү тег ачайын кишике сөзүм
631. негү дер эшитгил билиглиг тилин
 иве қылмыш ишлер өкүнчи йылын
632. иве қылмыш ишлер нече йиг болур
 иве бышмыш ашны йисе иг болур
633. ивеклик турур барча йаңлуқ башы
 амуллуқ турур барча эдгү иши

630.Р.-түнүлди пу туштын мениң пу өзүм / негү тек айайын кижиге сөзүм; А.-йаңгылды бу түште менинг бу өзүм / негү тег ачайын кишике сөзүм; К.-(616) йаңылды бүтүшдә мәнің бу өзүм / нәкү-тәг ачайын кишике сөзүм.

Кыргызча: жаңылдым бу сапар менин бу өзүм, кандайча ачайын, (айтайын) кишилерге сөзүмдү.

631.Р.-негү тер ежиткил пиликлик тилин / ебе қылмыш ишлер өгүнчи пилин; А.-негү тир ешитгил билиглиг тилин / иве қылмыш ишлер өкүнчи йылын; К.-(617) нәкү тәр эшитгил билиглиг тилин / эвә қылмыш ишләр өкүнчи йылын.

Кыргызча: эмне дээр эшиткин билимдүүнүн тилин, шашылып қылган иштер(дин) өкүнүчү жылдарга жетер.

632.Р.-ебе қылмыш ишлер түчи йек полур / ебек пасмыш ишни тезе йек полур; А.-иве қылмыш ишлер нече йиг болур / иве бышмыш ашны йисе иг болур; К.-(618) эвә қылмыш ишләр нәчә йиг болур / эвә бышмыш ашны йәсә иг болур.

Кыргызча: шашып қылган иштер канчалык чийки болор, шашып бышырылган ашты жесе кесел болор.

633.Р.-ебе туруп парча пу йаңлык пажы / амуллуқ туруп парча еткү ижи; А.-ивеклик туруп барча йаңглык башы / амуллуқ туруп барча едгү иши; К.-(619) эвеклик туруп барча йаңлык иши / амуллуқ туруп барча едгү иши.

Кыргызча: шашкылык болор бардык жаңылыш (тыктардын) башы, этияттыктыр бардык жакшы адамдардын иши.

634. ивеклик бу эрди сени билмедим
йақын туттум өзке тапындурмадым

635. қайу эрсе беглер тапуғчы кулын
тапындурғу өтрү ағыжа йолын

636. бышурғу тапуғда синағу көрү
ағырласа өтрү көтүргү өрү

Айтолды су'алы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)

637. бу Айтолды айды эй элиг куты
негүке бушар эрки толды оты

634.Р.-ебеклик пу ерди сени билмедим / йағын туттум өске табундурмадым; А.-ивеклик бу ерди сини билмедин / йақын туттум өзке тапындурмадым; К.-(620) эвеклик бу эрди сени билмедин / йақын туттум өзкә тапундурмадын.

Кыргызча: шашкандык бул болду, сени билбепмин, жакын туттум өзгө кызмат кылдырбадым (мурун кызмат иштетип көрбөстөн, өзүмө жакын кылдым деген мааниде).

635.Р.-қайу ерзе пеклер табукчы кулын / табындурғу ашну ачынза еңин; А.-қайу ерсе беглер тапуғчы кулын / тапындурғу өтрү ачынса йолын; К.-(621) қайу эрсә бәгләр тапуғчы кулын / тапундурғу өтрү ачынса йолын.

Кыргызча: кайсы бектер болбосун, кызматчы кулун, кызмат кылдырып көрүп, анан (ага) жол ачса (болот).

636.Р.-пожургу табукта сынайу көрү / ағырлаза удру кедүрзе өрү; А.-бышургу тапуґда сынагу көрү / ағырласа өтрү көтүргү өрү; К.-(622) бышыргу тапуґда сынагу көрү / ағырласа өтрү көтүргү өрү.

Кыргызча: бышырган кызматта сынап көргүн, ишти ардактап (жасаса) ишти ыкласы менен иштесе / көтөргүн өргө (өйдө).

637.Р.-пу Ай-толды аиды анелик куды / негүге пужар ергү толды өди; А.-бу айтолды айды ай илиг куты / негүке бушар ерки толды оты; К.-(623) бу Айтолды айды эй элиг куты / нәкүкә түшәр эрки тогды оты.

Кыргызча: бу Айтолду айтты, Эй! элиг куту, эмнеге азаптанасың, эркиң толуп ачууга (мынча эмне ачууга батасың деген мааниде).

638. йазукум не эрки билүмез өзүм
айу бирсү евре эшитсү сөзүм

639. бар эрсе йазукум кына эрк саңа
йок эрсе йүзүнни карартма маңа

640. негү тер эшитгил уқуш меңзетү
кыйас ма'ни бирле аңар йаңзату

641. тапуґчы йаңылса оқытгу керек
негүке йаңылмыш айытгу керек

638.Р.-йазуғум не эргү телүмсе өзүм / айу перзү адра ежитсү сөзүм; А.-йазукум не эрки билүмез өзүм / айу бирсү евре эшитсү сөзүм; К.-(624) йазукум нэ эрки билүмэз өзүм / айу бэрсү эврэ эшитсү сөзүм.

Кыргызча: жаңылгым не экенин билбесмин өзүм, айтып берчи, шашпай, эшитсен сөзүмдү.

639.Р.-пар ерзе йазуғум кыйна эрк саңа / йоғ ерзе йүзүнни кызартма маңа; А.-бар эрсе йазукум кына эрк санга / йок ерсе йүзүңни карартма манга; К.-(625) бар эрсэ йазукум кына эрк сэнэ / йок эрсэ йүзүнни карартма мэңэ.

Кыргызча: бар болсо жазыгым, кыйна эрк сенде, жок болсо (күнөөм) жүзүңдү карартпа мага.

640.Р.-уғушлук сөзи көр мунар меңзедүр / қыйық ма'ны пир-
ле аңар йаңзадур; А.-негү тир ешитгил уқуш менгзетү / қыйас ма'ни
бирле аңар йаңзату; К.-(626) нэкү тэр эшитгил уқуш мәңзетү / қыйас
мә'ни бирлэ аңар йаңзату.

**Кыргызча: не дээр (эмне дээр) эшиткин акылдуу меселдетип,
кыйыткан маани менен аны окшотуп.**

641.Р.-табуқчы йаңылза оғытку керек / негүге йаңылмыш
айытку керек; А.-тапуғчы йангылса оқытку керек / негүге йангыл-
мыш айытку керек; К.-(627) тапуғчы йаңылса оқыгу кэрэк / нэкүкэ
йаңылмышны сорғу кэрэк.

**Кыргызча: кызматчы жаңылса окутуу (үйрөтүү) керек,
эмнеликтен жаңылгандыгын суроо керек
(сурап билүү керек).**

642. йазуқы бар эрсе қынағу тутуп
йок эрсе миң эдгүн авытчу керек

Элиг жевабы Айтолдықа
Элигдин Айтолдуга (берген) жообу

643. йана оқ бушуп айды элиг сөзи
айур эй билигсиз киши мундузы

644. өзүңке бақа көр ким эрдин маңа
қайудын келир бу фазылат саңа

645. тапуғлуғ тисе мен өзүн тапғы йок
тусуғлуғ тисе мен йана асғы йок

642.Р.-йазуғы пар ерзе қыйнағу тудуп / йок ерзе миң еткүн
абытку керек; А.-йазуқы бар ерсе қынағу тутуп / йок ерсе минг едгүн
авытғу керек; К.-(628) йазуқы бар эрсэ қынағу тутуб / йок эрсэ миң
эдгүн авытғу кэрэк.

**Кыргызча: жазыгы бар болсо қыйнагын (жазала) тутуп,
жок болсо, миң жакшылык менен (көңүлүн)
кубантуу керек.**

643.Р.-йана оқ түзүп айды елик сөзи / айур ай пиликсис кижи
мундузы; А.-йана оқ бушуп айды илиг сөзи / айур ай билигсиз киши
мундузы; К.-(629) йана-оқ бушуб айды элиг сөзи / айур эй билигсиз
киши мундузы.

**Кыргызча: жана да бышып айтты элиг сөзүн, айтты:
эй билимсиз киши мундуз (наадан).**

644.Р.-өзүңгө пага көр ким ердин маңа / кайудын тегир пу фазулук саңа; А.-өзүңгө бака көр ким ердинг манга / кайудын келир бу фузулук санга; К.-(630) өзүңгө бака көр ким ердин мэнэ / кайудын кэлир бу фузулук сэнэ; ДТС.-фазылат .ар.-боорукерлик, кайрымдуулук.

**Кыргызча: өзүңдү карап көр, ким элең мага, кайактан
келээр бу фазылат (боорукерлик) сага.**

645.Р.-табуклук тезе сен өзүң тапкы йок / йағынлык тезе сен йеме ускы йок; А.- тапуғлуғ тисе мен =з\нг тапгы йок / тусуғлуғ тисе мен йана асгы йок; К.-(631) тапуғлуғ тэсэ мэн өзүң тапгы йок / тосуғлуғ тэсэ мэн йана асгы йок.

**Кыргызча: кызматың синди десем өзүңдүн кызматың
(али) жок, пайдаң тийди десем али пайдаң жок
(пайдаң тийе элек).**

646. тапуғсуз ағырлап ачындым сени
орун бердим эрсе басындың мени

647. топык йастандың эмди олдуруҕа
не олдруғ йери бума көңлүн ука

648. саңа сөзледим мен сөзүң тыңладым
көзүң йумдуң эрсе өзүм таңладым

649. кечүрдүм йана сөзледим сөз саңа
нелүк йүз эвүртүң айу бер маңа

646.Р.-табук сөс ағырлап изиндим сени / өзүм пердим ерзе пазындың мени; А.-тапуғсуз ағырлап ачындым сини / орун бирдим ерсе басындың мини; К.-(632) тапуғсуз ағырлаб ачындым сэни / орун бэрдим эрсе басындың мэни.

**Кыргызча: эмгексиз ардактап, ачылдым сага,
орун бердим эле, басынттың мени.**

647.Р.-тодык пастык (сен) удру олтурҕуҕа / сөзүм тыңламадыңма көңлүн уға; А.-топык йастандыңг емди олдуруҕа / не олдруғ йири бу

конглун ука; К.-(633) тобык йаастадың эмди олдургука / на олдурғ
бу айу бэр мәнә.

**Кыргызча: төшөк жаздандың (жайдын) эми отурганга,
не олтура (турган) жериң бу түшүн.**

(Каримовдо бул бейиттин акыркы сабы “сага отура тур-
ган жайбы айтып бер мага” түрүндө которулса, Радловдо сөзүмдү
тындабадың, көңүл коюп угуп түрүндө которулат).

648. Радловдо бул номер менен 647-номердин экинчи сабы ка-
лат, да анын экинчи сабында башкача ыр сап берилет:

не олтрук йери ол сен айгыл саңа,
нелүк йүс өбүрдүн айу пер маңа.

**Кыргызча: не олтура(ган) жериң ал сен үчүнбү
неликтен жүз үйүрдүн айтып берчи мага.**

648. Радлов, Аратта: саңа сөследим мен, сөзүң тыладым /
көзүң йумдун ерзе өзүм таңладым; А.-санга сөследим мен сөзүңг тын-
гладым / көзүңг йумдунг ерсе өзүм таңгладым; К.-(634) сәнә сөзләдим
мән сөзүң тыңладым / көзүң йумдун эрсә өзүм таңладым.

**Кыргызча: сага сүйлөдүм мен сөзүңдү тындадым,
көзүң жумдун буга (болгонго) өзүм тандандым.**

649.Р.-кечүрдүм йана сөследим мен саңа / нелүк йүс евүрдүн
айу пер маңа; А.-кечүрдүм йана сөзледим сөз санга / нелүк йүз
евүрдүңг айу бир манга; К.-(635) кэчүрдүм йана сөзләдим сөз сәнә /
нэлүг йүз эвүрдүн айу бэр мәнә.

**Кыргызча: кечирдим жана сүйлөдүм сөз сага,
неликтен жүз үйүрдүн айтып берчи мага.**

650. эшитмезмү эрдиң бүгүдин бу сөз
йакын болса бегке күдезгү кед өз

651. айу бермедимү атаң йа анаң
эй оглум бегинке өзүң кылма тек

652. тутузмадыму көр саңа хил башың
басынма бегинни күдезгил башың

653. бу беглер от ол отқа барма йағук
қалы бардың эрсе күйүрмек анук

650.Р.-ежитмесмү ердің негүдин пу сөс / йағын полза пекке
күдескил кебес; А.-ешитмесмү ердинг бүгүдин бу сөз / йақын бол-
са бегке күдезгү кед өз; К.-(636) эшит маз-му эрдің бөгүдин бу сөз /
йақын болса бэгкә көдэзгү кэд өз.

**Кыргызча: эшитпегенсинби (эшитпеген белең) акылмандын
бу сөзүн жакын болсоң бекке күзөткүн өзүндү
(өзүндү сак карма).**

651.Р.-айу пермедимү адаң йа анаң / ай оғлум өзүңе пегик
кылма тен; А.-айу бирмедимү атанг йа ананг / ай оғлум бегингке өзүңг
кылма тенг; К.-(637) айу бэрмеди-му атаң йа анаң / эй оғлум бэгиңгә
өзүң кылма тэн.

**Кыргызча: айтып бербедиби? атаң же энең (анаң),
эй! оғлум (уулум) бегине өзүндү кылба тен.**

652.Р.-тудусмадыму көр саңа ол пажың / пазынма пегинни
күдескил пажың; А.-тутузмадыму көр санга хил башың / басынма
бегингни күдезгил башың; К.-(638) йэтүрмеди-му көр сэңә хайл
башың / басынма бэгиңни көдезгил башың.

**Кыргызча: кепил тутпадыбы (кепилдик өткөн эмес беле)
көр(чү) сага, акылдуу башчыларың, басынтпа
бегинди, күзөткүн (сактагың) башыңды деп.**

653.Р.-пу пеклер от ол парма отқа йавук / қалы пардың ерзе
көйүрмек анук; А.-бу беглер от ол отқа барма йағук / қалы бардыңг
ерсе күйүрмек анук; К.-(639) бу бэгләр от-ул отқа барма йағук / қалы
бардың эрсә күйүрмәк анук.

**Кыргызча: бу бектер от-ал, отко барба жакын, қалы (эгер)
барған болсоң, күйдүрмөгү анык.**

654. осал болма беглер күйер от туруп
кэйер отқа йакса аңар йут туруп

655. бақа көрсе беглер күйер от саны
басынса үзер баш сорар өз қаны

656. бақа турса артуқ анын қорқу тур
қалы қорқмаса сен күчүн қорқытур

XVI

АЙТОЛДЫ ЭЛИГКЕ ДАВЛЕТ СЫФАТЫН АЙУР (АЙТОЛДУ ЭЛИГКЕ ДӨӨЛӨТ САПАТЫ ЖӨНҮНДӨ АЙТАТ)

657. күлө айды Айтолды укты өзүм
айыттын муны сен эшитгил сөзүм

654.Р.-узал полма пеклер көйөр от турур / көйөр отқа йакса
иңар йут турур; А.-усал болма беглер күйер от турур / күйер отқа
йакса ангар йут турур; К.-(640) осал болма бэглэр күйэр от турур /
күйэр отқа йакса аңар йут турур.

Кыргызча: осол болбо, бектер күйүп турган (күйгөн) от
болор, күйүп турган отко жакындасаң ага жут
болор.

655.Р.-паға көрзе пеклер көр арслан саны / пазынза үзөр паш
сорар өс қаны; А.-бақа көрсе беглер күйер от саны / басынса үзөр баш
сорар өз қаны; К.-(641) бақа көрсә бэглэр күйэр от саны / басынса үзөр
баш сорар өз қаны.

Кыргызча: байкап көрсөң (карап көрсөн) бектер күйгөн от
сыңары, бассаң (өчүрсөн) үзөр башты, сорор
өз(үндүн) каныңды.

656.Р.-паға перзе артуқ еңин корғудур / қалы корқмаза сен
күчүн қорғыдур; А.-бақа турса артуқ анық қорқу тур / қалы қорқмаса
сен күчүн қорқытур; К.-(642) бақа турса артуқ аны қорқытур / қалы
қорқмаса сән күчүн қорқы тур.

Кыргызча: байкап (карап) турсаң артық (ашық) алар
коркутар, қалы (эгер) коркпосаң сен, күч
менен коркутар.

657.Р.-күлө айды Ай-толды укты өзүм / айайын муны / сен
ежиткил сөзүм; А.-күлө айды ай толды укты өзүм / айыттынг муны
сен ешитгил сөзүм; К.-(643) күлө айды Айтолды укты өзүм / айыттын
муны сән эшитгил сөзүм.

Кыргызча: күлүп айтты: Айтолду уктум (түшүндүм) өзүм,
айттын муну (буларды) сен, эшиткин
сөздөрүмдү.

658. укуп койдум эмди бу ишлерни мен
ерек эрди сен ме муны укса сен
659. муну мен ме эмди саңа келдүкүм
ениң кылқым эрди бу көркиттүкүм
660. орун бердин ашну мен олтурмадым
рун йок маңа сен муны уқ тедим
661. топык йерде урдум бу сөз беркитү
зүм йаңзағыны саңа көркитү

658.Р.-уғуп кылдым емди пу ишлерни мен / керек ерди сен ма муны укса сен; А.-укуп кылдым емди бу ишлерни мен керек ерди сен ме муны укса сен; К.-(644) укуб койтум эмди бу ишләрни мән / кэрәк эрди сән ма муны укса сән.

Кыргызча: түшүнүп койдум (алдым) эми бу иштерди мен, керек болот сен да муну уксаң (түшүнсөң) сен.

659.Р.-муна мен ма даулат саңа келдүгүм / мениң кылғым ерди пу көргүттүгүм; А.-муну мен ме емди санга кендүкүм / мениң кылқым ерди бу көркиттүкүм; К.-(645) муну мән ма эмди сәңә кәлдүгүм / мениң кылқым эрди бу көргүттүгүм.

Кыргызча: мына мен(ин) эми сага келгенимдин себеби, менин эрким болду бу өзүмдү көрсөтөйүн деген. (өз эмгегимди көрсөтөйүн деген).

660.Р.-орун пердин ашну мен олтурмадым / орун йок маңа сен муны уқ тедим; А.-орун бирдин ашну мен олтурмадым / орун йок маңа сен муны уқ тидим; К.-(646) орун бәрдин ашну мән олтурмадым / орун йок мәнә сән муны уқ тедим.

Кыргызча: орун бердин, ага мен отурбадым, орун жок мага, сен муну түшүнсүн (ук) сен дедим.

661.Р.-тодук йерде урдум пу сөс пергидү / өзүм йаңзағы көр саңа көргүдү; А.-топык йирде урдум бу сөз беркитү / өзүм йаңзағыны санга көркитү; К.-(647) тобык йәрдә урдум бу сөз бәркитү / өзүм йаңзағыны сәңә көргитү.

Кыргызча: төшөктү жерге салдым (урдум), бу сөздөрдү билдирүүгө, өзүмдү, эмнеге окшоштугумду, сага көрсөтүүгө.

нетег ким орунсуз топык йувлунур
ны тегме давлет өзүм йолунур

севе бактың эрсе көзүм йумдукүм
ана көркитүр мен негү эрдүкүм

бу күн мен ме давлет карагу саны
ана ким илинсе тутар мен аны

йана сөзледин сен йеме сөзледим
еве бактың эрсе йүзүм кезледим

662.Р.-недек ким орунсуз тодык пуклунур / аны текме даулат
өгү чубрунур; А.-нетег ким орунсуз топык йивлунур / аны тег ме
давлет өзүм йолунур; К.-(648) нэ-тэг ким орунсуз тобык йувлынуур /
аның-тэг ма давлат өзүм тэзгинуур.

Кыргызча:

663.Р.-себе бактың ерзе көзүм йумдугүм / саңа көргүдүрмен
недек ердүгүм; А.-севе бактың ерсе көзүм йумдукүм / санга көркитүр
мен негү ердүкүм; К.-(649) сэвэ бактың эрсэ көзүм йумдугүм / сэңэ
көргитүр мэн нэку эрдүгүм.

**Кыргызча: сүйкүм караганыңдан, көзүмдү жумганым,
сага көрсөтөйүн дегемин бир эрдигимди.**

664.Р.-пүгүн мен ма даулат (сен) катку саны / маңа ким илинзе
тудармен аны; А.-бу күн мен ме давлет карагу саны / манга ким илин-
се тутар мен аны; К.-(650) бу күн мэн ма давлат карагу саны / мэңэ
ким илинсе тутар мэн аны.

**Кыргызча: бу күн(дөрү) мен(ин) бир (эле) башкаруучум
давлетим бирөө мага ким илинсе, тутармын
мен аны.**

665.Р.-йана сөзледин сөс йеме сөзледим / себе тактың ерзе
йүзүм кизледим; А.-йана сөзлединг сен йиме сөзледим / севе бактың
ерсе йүзүм кизледим; К.-(651) йана сөзлединг сэн йэмэ сөзлөдим / сэвэ
бактың эрсэ йүзүм кэзлөдим.

**Кыргызча: жана (дагы) сүйлөдүң сен, мен да сүйлөдүм,
сүйкүм караган элен, жүзүмдү жашырдым
(ыйбаа кылдым).**

666. өзүм көркитүр өз кылынчын саңа
айур кылқым ирсел инанма маңа
667. негү дер эшит эмди түркче месел
башында кечүрмиш бу көкчин сакал
668. күвенме киви кутқа кутлуғ киши
ынанма өзүң кутқа атлығ киши
669. ағар сув йорық тил бу кут турмады
ажун тезгинүрлер йорып тынмады

666.Р.-йүзүм көргүдүр өс кылынчым саңа / айур кылғым ерзел
ынанма маңа; А.-өзүм көркитүр өз кылынчын санга / айур кылқым
ирсел инанма манга; К.-(652) өзүм көргитүр өз кылынчын сәңә / айур
кылқым ирсәл ынанма мәңә.

**Кыргызча: өзүм көрсөтүм, өз кылыгымды (өзүмдүн ыйбаа
эткенимди) сага, айтым кылыгымда ката
болсо, ынанба (ишенбе) мага.**

667.Р.-негү тер эжиткил пу түркче масал / пажындын кечүрмиш
(аи) көкчин сагал; А.-негү тир эшит емди түркче месел / башында
кечүрмиш бу көкчин сақел; К.-(653) нәкү тәр эшит эмди түркчә масал
/ башында кәчүрмиш бу көкчин сақал.

**Кыргызча: эмне дээр эшит! эми түркчө месел, башынан
кечирген (өткөргөн) бу аксакал.**

668.Р.-күвенме қобы кутқа кутлуқ кижі / ынанма ыжуқ кутқа
атлық кижі; А.-күвенме киви кутқа кутлуғ киши / ынанма өзүңг кутқа
атлығ киши; К.-(654) күвәнмә қывы кутқа кутлуғ киши / осанма өзүң
кутқа атлығ киши.

**Кыргызча: кубанба бактыңа, дөөлөтүңө куттуу киши,
ынанба өзүң кут(ка) наамың алгандыгына.**

669.Р.-агар су йорук тил пу кут турмады / адын тескинүрләр
йурыб тынмады; А.- ақар сув йорық тил бу кут турмады / ажун
тезгинүрлер йорып мынмады; К.- (6550) ақар сув йорық тил бу кут
турмады / ажун тәзгинүрләр йурыб тынмады.

**Кыргызча: аккан суу, сүйлөөк тил, бу кут (дайым бир
жерде) турбайт, аалам кыдыргандар, жүрүп
тынбай(ган) (жадабаган) сыяктуу.**

670. ынанчсыз туруп кут бефасыз йайыг
йорырда учар терк адакы тайыг

**ЭЛИГ СУ'АЛЫ АЙТОЛДЫКА
(ЭЛИГДИН СУРООСУ АЙТОЛДУГА)**

671. элиг айды уктум ачылды сөзүн
йазык узри кылдың кутулды өзүн

672. маңа айгыл эмди не ол эрдемин
бедүк сөзледи сөз бу өктем тилин

Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)

673. бу Айтолды айды көр эрдем өкүш
мениндин тегир терсе эрке үлүш

670.Р.-ынанчсыз туруп кут өбасыз пайык / йүрүр-де учар терк адагы тайык; А.-ынанъсыз туруп кут вефасыз йайыг / йорырда учар терк адакы тайыг; К.-(656) ынанчсыз туруп кут вафасыз йайыг / йу-рырда уғар тәрк адакы тайыг.

Кыргызча: ынанчысыз (ишенимсиз) туруп кут, бефасыз туруксуз, кетээр да учар, тез, аягы тайып.

671.Р.-елик айды уктум ачылды сөзүн / ижиң үзри айдың ку-дулды өзүн; А.-илиг айды уктум ачылды сөзүңг / йазук 'узри колдунг кутулды өзүңг; К.-(657) элиг айды уктум ачылды сөзиң / йазук ъузры кулдуң кутулды өзүн.

Кыргызча: элиг айтты: уктум (түшүндүм) ачылды сөзүн, жазыгыңа үзүр кылдың (сурадың) кутулдуң өзүн.

672.Р.-маңа айгыл эмди не ол ердемин / бедүк сөследи сөследи сөс пу өктүм тилдиң; А.-манга айгыл эмди не ол ердеминг / бедүк сөзледи сөз бу өктем тилин; К.-(658) мәнә айгыл эмди на-ул ердемин / бэдүг сөзледи сөз бу өгдәм тилиң.

Кыргызча: мага айткын эми, не (эмне) ал ердемин, бийик сүйлөдү сөз(дү), бу өктем тилиң.

673.Р.-пу Ай-толды айды: көр ердем өгүш / мениндин тегер тексе ерге үлүш; А.-бу ай толды айды көр ердем өкүш / мениндин тегир тегсе ерке үлүш; К.-(659) бу Ай толды айды көр эрдэм өкүш / мэниндин тегир тэгсэ эркэ үлүш.

Кыргызча: бу Айтолду айтты: көр, эрдемим көп(түр), менден тийер, тийсе кишилерге үлүш.

674. кылынчым оңай көрсө йашым кичиг
камуг бег бедүкке мениндин кечиг
675. йүзүм көрки көрклүг не кылкым силиг
тилемиш тилекке йетүрдүм элиг
676. өзүм кайда болса камуг арзулар
мениң бирле йүгрүр маңа өз улар
677. эреж менде эмгек мениндин тезер
севинч менде сакынч маңа йол азар

674.Р.-кылынчым оңай көрсө йажым кичик / камук пан бедүкке мениндин кечиг; А.-кылынчым онгай көрсө йашым кичиг / камуг бег бедүкке мениндин кечиг; К.-(660) кылынчым оңай көрсө йашым кичиг / камуг бэг бедүгкэ мэниндин кечиг.

Кыргызча: табиятым жумшак, көрсөң (байкасаң) жашым кичиг (жаш), бардык бек бийиктерге менден кечирим (бардык бек улуулар мени кечирсин деген мааниде).

675.Р.-өзүм көрги көрклүк кылынчым силик / тилемиш тилекке тегүрдүм依лик; А.-йүзүм көрки көрклүг не кылкым силиг / тилемиш тилекке йетүрдүм依лик; К.-(661) йүзүм көрки көрклүг йа кылкым силиг / тилэмиш тилэккэ йетүрдүм элиг.

Кыргызча: жүзүм(дүн) көркү көрктүү, не кылыгым мүнөзүм, (табиятым) (сылык), тилеген тилегиме (тилекке) жеткиздим колду (колумду).

676.Р.-өзүм кайда болзо камук арзулар / мениң пирле йүгрүр маңа өс үлер; А.-өзүм кайда болса камуг арзулар / мениң бирле йүгрүр манга өз улар; К.-(662) өзүм кайда болса түгэл арзулар / мэниң бирлэ йүгрүр мэңэ өз улар.

Кыргызча: өзүм кайда болсом (болбойун) бардык каалаганым аткарылар, мени менен бирге жүрөр, мага өзү уланар.

677.Р.-ар ичме менде эмгек мендин тегер / севинч м
енде сагынч маңа йол ачар; А.-ереж минде эмгек мениндин
тегер / севинч менде сагынч манга йол азар; К.-(663) эрәж мән­дә
эмгәк мәниндин тозар / севинч мән­дә сагынч мәнә йол азар.

**Кыргызча: токтоолук менде, азап менден качар,
сүйүнүч менде, өкүнүч менин жолумдан качар.**

678. маңа өзнесе ким өзелип өлүр
маңа ким бойун эгсе арзу болур
679. урайын тегүчи өзи урсукар
басайын тегүчи өзи бассыкар
680. муңар меңзетү келди эмди бу сөз
муны эштип уксу билиглиг кед өз
681. бу кут кайда болса бойун бир йараш
калы истесе кутқа қадғун күреш

678.Р.-маңа үснезе ким узалып өлүр / маңа ким пойын эксе
арзу пулур; А.-манга өзнесе ким өзелип өлүр / манга ким бойун, егсе
арзу булур; К.-(664) мәнә үзнәсә ким үзәлиб өлүр / мәнә ким бойун
эгсә арзу булур.

**Кыргызча: мага өчөшсө (эрегишсе) ким кыйналып өлөр,
мага ким мойнун ийсе, тилеги (тилегени)
болор (аткарылар).**

679.Р.-урайын тегүчи өзи йоксығар / пазайын тегүчи өзи
пассығар; А.-урайын тигүчи өзи урсукар / басайын тигүчи өзи
бассыкар; К.-(665) урайын тэгүчи өзи урсыкар бос айын тэгүчи өзи
бассыкар.

**Кыргызча: урайын дегендер(дин) өзү-урулаар,
басайын дегендер(дин) өзү-басылаар.**

680.Р.-муңар меңзедү келди емди пу сөс / муны ештип уксу
йедик қылзу көс; А.-мунгар менгзетү келди емди бу сөз / муны ештип

уксу билиглиг кед өз; К.-(666) мунар мэнзэтү кэлди эмди бу сөз / муны эштиб уксу билиглиг кэд өз.

**Кыргызча: мындай масалды айтууга келди эми бул сөз,
(эми мындай сөздү айтууга туура келди) муну
эшитип билсин билимдүү(лөр) өзүлөрү.**

681.Р.-пу кут каида полза пойун пер йараш / қалы үснезе кутқа қатқун көреш; А.-бу кут қайда болса бойун бир йараш / қалы өзнесе кутқа қадгүн күреш; К.-(667) бу кут қайда болса бойун бэр йараш / қалы орнасаң кутқа қадғун күрөш.

**Кыргызча: бу кут кайда болсо мойун бер (сун) жараш,
эгер издесең кутту, кайгы (азап) менен күрөш.**

682. бу кут келсе йалңуқ қутадур көни
түмен арзу бирле талилап йер аш

**Илиг су'али Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

683. Элиг айды уктум бу эрдешлерин
мунуң барму айгыл билейин сениң

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

684. бу Айтолды айды маңа йас қылу
мүнүм йоқ великин кишилер айур

685. мүнүм бу мени йалңуқ эрсел тейү
айығлар йорырлар кишике айу

682.Р.-пу кут келзе йаңлуқ қудадыр күни / түмен арзу пирле талулап йараш; А.-бу кут келсе йалңуқ қутадур көни / түмен арзу бирле талулап йир аш; К.-(668) бу кут келсе йалңуқ қутадур кони / түмэн арзу бирлэ толилаб йер аш.

ИЛИГ СУАЛИ АЙТОЛДЫКА (ЭЛИКТИН СУРООСУ АЙТОЛДУГА)

Кыргызча: бу кут келсе, киши бактылуу (кут болор) көөнү, түмөн тилеги менен бирге тандап жээр аш.

683.-Элик айды уктум бу эрдемлерин / мунуң барму айгыл билейин сениң; А.-илиг айды уктум бу ердемлеринг / мунунг барму айгыл билейин сениң; К.-(669) элиг айды утум бу эрдэмлэрин / мунуң бар-му айгыл билэйин сэниң.

Кыргызча: Элигайтты: уктум(түшүндүм)бу эрдемдигинди, кемчилигин барбы, айтчы, билейин сенин.

684.Р.-пу Ай-толды айды: маңа йас кылур / мунум йок велекин кижилер айур; А.-бу ай толды айды манга йас кылур / мүнүм йок великин кишилер айур; К.-(670) бу Айтолды айды мэнэ йас килур / мунум йок валэкан кишилер айур.

Кыргызча: Айтолду айтты: мени жазгыруучу, жамандыгым (кемчилигим) жок, балким кишилер айтар.

685.Р.-мунум пу мени йаңлуқ ерзел тейү / адыклайу йүрүр кижиге айу; А.-мүнүм бу мини йалнгук ирсел тийү / айыглар йорырлар кишике айу; К.-(671) мунум бу мэни йалнук ирсэл тэйү / айыглаб йурырлар кишикэ айур.

Кыргызча: кемчилигим бу менин, киши дешет бейкапар, ушактап жүрүшөт, кишилерге айтып.

686. мүн эрмез маңа көр бу эрселликим
йаңы нең талулар ма өзке беким

687. Камуғ эски неңлер эринчиг болур
эринчиг йүки көр йеринчиг болур

688. йаңы нең болурда бу эски нерек
талу нең болурда йавуз не керек

689. йаңыда болур көрсө барча татыг
татыгны тилеп ер көр эмгер қатыг

686.Р.-мун ермес маңа көр (пу) ерзеллигим / йаңы йаң талулар өзүм ай хежим; А.-мүн ермез манга көр бу ирселиким / йангы ненг талулар ма өзке бежим; К.-(672) мун эрмэс мэңэ көр бу ирсэлликим / йаңы нэң толулар –мэ өзкэ бэгим.

Кыргызча: кемчилигим эмес (болбос) мени көр бу турук-сүздүгүм, жаңы нерселерди (сапатты) табар-мын өзүндөн да бегим.

687.Р.-камук ески йаңлар еринчик полур / еринчек йаңы кет перинчек полур; А.-камуг ески ненглер иринчиг болур / иринчик йүки көр йиринчиг болур; К.-(673) камуг эски нэңлэр эринчик болур / эринчиг болур хам йэринчиг болур.

Кыргызча: бардык эски нерселер иримчик (жагымсыз, жаман) болор, иримчиктин жүгүн көр, жеринчек болор.

688.Р.-йаңы нең полурда пу ески нерек / талу нең полурда йавус нең нерек; А.-йангы ненг болурда бу ески нерек / талу ненг болурда йавуз не керек; К.-(674) йақы нэң булурда бу эски нэрэк / талу нэң булурда йавуз нэ кэрэк.

Кыргызча: жаңы нерселер болгондо, (табылганда) бу эски не керек, тандалган нерселер болгондо (турганда), жаман не керек (жамандын эмне кереги бар деген мааниде).

689.Р.-йаңы да пулур парча көрзе тадык / тадыкны тиленер көр емгер кадык; А.-йангыда болур көрсө барча татыг / татыгны тилеп ер көр емлер катыг; К.-(675) йаңыда болур көрсө барча татыг / татыгны тилэб эр көр эмгэр катыг.

Кыргызча: жаңыда болор көрсөн, баарысы таттуу, таттууну тилеп киши көр эмгеги (эмгектенет) катуу.

690. йайыг деп сөкерлер бу кылкын үчүн
 маңа мүн урурлар бу атым үчүн

691. муңар меңзетү айды алп эр ачук
 акың ма'ниси көр бу сөзке танук

692. төрүмиш нең эрсе йоқалгу турур
 төрүтүгли халык не қалса қылур

693. тириглик тидүкүң бу йел тег кечер
качар тутса болмаз аны ким булур

690.Р.-пайык теп сөгерлер пу кылгым үчүн / маңа мун урур-
лар пу адым үчүн; А.-йайыг тип сөкерлер бу кылкым үчүн манга мүн
учурлар бу атым үчүн; К.-(676) йайыг тэб сөкэрлэр бу кылкым үчүн /
мэңэ мун учурлар бу атым үчүн.

**Кыргызча: туруксуз деп сөгүшөөр бу кылыгым (мүнөзүм)
үчүн, мага (менин) кемчилигим үчүн бу
аттагылар өз атым үчүн.**

691.Р.-муңар меңзедү айды алп ер ачуқ / аның ма'нызы көр пу
сөске танук; А.-мунгар менгзетү айды алп ер ачуқ / аның ма'ниси
көр бу сөзке танук; К.-(677) муңар мэңзетү айды алп эр ачуқ / аның
ма'ниси көр бу сөзкэ танук.

**Кыргызча: мындай меселди окшотуп айтты алп киши ачык,
анын маанисин көр бу сөздөн таанып.**

692.Р.-төрөмиш не ерзе йоғалғу турур / төрүдүкли халык не
қолза кылу; А.-төрүмиш ненг ерсе йоқалғу турур / төрүтүгли халик
не қолса кылу; К.-(678) төрүмиш нэң эрсэ йоқалғу турур / төрүтүгли
халик нэ қулса кылу.

**Кыргызча: төрөлгөн (жаралган) нерселер болсо, жоголуп
туар, жараткан теңир эмне кылам десе кылар.**

693.Р.-тириклик йидүк өк өзин тек кечер / качар тутса полмас
аны ким полур; А.-тириглик тидүкүңг бу йил тег кечер / качар тутса
болмаз аны ким булур; К.-(679) тириглик тэдүкүң бу йэл-тэг кэчэр /
качар йэтсэ болмас аны ким булур.

**Кыргызча: тирүүлүк дегенин, бу – желдей өтөр, качар,
жетүүгө болбос, аны ким табар.**

694. күвенме бу қутқа келир хам барыр
ынанма бу даулет берүр хам алыр

695. йайыг эрмез эрсе бу даулет өзи
не эдгү нең эрди бу қут эй көзи

696. келип бармаз эрсе бу даулет йана
түнермегей эрди йарумыш күне

**Элиг су'али Айтолдука
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

697. Элиг айды уктум бу ирселликин
ирип кетчү йерде болурму бекүн

694.Р.-кебинме пу кутка кемер терк парыр (ынанма пу даулет перир хем алыр; А.-күвенме бу кутка келир хем барыр ынанма бу девлет бирүр хем алыр; К.-(680) күвэнмэ бу кутка кэлир хам барыр / ынанма бу давлат бэрүр и хам алыр).

Кыргызча: кубанба бу кутка (кутуна), келер же барар (кетер), ынанба бу дөөлөт(кө), берер же алар.

695.Р.-пайык ермес ерзе пу даулат өзи / не кылуқ нең ерди пу кут ай йүзи; А.-йайығ ермес ерсе бу девлет өзи / не едгү ненг ерди бу кут ай көзи; К.-(681) йайығ эрмэс эрсэ бу давлат өзи / не эдгү нэн эрди бу кут ай қозы.

Кыргызча: түбөлүк эмес, болот бу дөөлөт өзү, не (кандай) жакшы нерсе, бу кут ай көзү.

696.Р.-келип пармас ерзе пу кут кып йана / түнермеген ерди йа-руммыш күн-е; А.-келип бармаз ерсе бу давлет йана / түнермегей ерди йарумыш күне; К.-(682) кэлиб бармас эрсэ бу давлат йана / түнэрмэгэй эрди йарумыш күн-э.

Кыргызча: келип, кетпес (барбас) болсо, бу дөөлөт жанып (кайра), түнөрбөс болсо, жаркыраган күн.

697.Р.-елик айды уктум пу ерзеллигиң / ерип кеткү йерде полурму йигиң; А.-илиг айды уктум бу ирселликин / ирип китгү йирде болурму бекин; К.-(683) элиг айды уктум бу ирсэлликин / ириб кэткү йэрдэ болур-му бэкин.

Кыргызча: Элиг айтты: уктум (түшүндүм) бу туруксузду-гун(ду), кабак үйрүп, кеткен жерде, болобу бейкүн (күнсүз).

698. бу Айтолды айды мениң бу өзүм
кейик тег турур қылқы кестим сөзүм

699. мени терк болумаз тилегли севе
қалы болса тутмаз қылур терк йава

700.

мени булдачы эр тутуп беклесе
качумаз мен андын сөз айдым кесе

**Элиг су'вали Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

701.

Элиг айды айғыл бу беркиң қайу
негү тег кишен ол сени берклегү

698.Р.-пу Ай-толды айды: мениң пу өзүм / кедик тег турур
кылгы кестим сөзүм; А.-бу ай толды айды менинг бу өзүм / кейик тег
турур қылқы кестим сөзүм; К.-(684) бу Айтолды айды мәниң бу өзүм
/ кейик-тэг турур қылқы / кестим сөзүм.

**Кыргызча: Бу Айтолду айтты менин бу өзүм,
Кейитип турат кылығым (мүнөзүм),
сөзүмдү кестим.**

699.Р.-мени терк пулумас тилекли себе / қалы пулза тутмас
кылур терк йаба; А.-мини терк булумаз тилегли севе / қалы булса тут-
маз кылур терк йава; К.-(685) мәни тәрк булумас тиләгли сәвә / қалы
булса тутмас кылур тәрк йава.

**Кыргызча: мени тез болбос табыш, (менин сырымды тез
эле биле койуш кыйын) эгер тапса, кармап
(тутуп) калалбас, тез жоготор.**

700.Р.-мени пулдачы ер тутуп пеклезе / качумас мен андын, сөс
айдым кезе; А.-мини будачы ер тутуп беклесе / качумаз мен андын
сөз айдым кесе; К.-(686) мәни булдачы эр тутуб бәкләсә / качумас-мә
андын сөз айдым кәсә.

**Кыргызча: мени тапкан киши, тутуп бекитсе (бек кармаса),
кача албасмын мен андан, сөзүмдү айттым
кесе.**

701.Р.-елик айды: айғыл пу перкиң қайу / негү тек кижен ол
сени перклегү; А.-илиг айды айғыл бу беркинг қайу / негү тег кишен
ол сини берклегү; К.-(687) элиг айды айғыл бу бәркиң қайу / бу бир
қач нәң-ул көр бэрәйин сайу.

**Кыргызча: Элиг айтты: айтчы! бу (сени) бекитүүнүн (бек
кармоонун) жолу кандай? эмне деген кишен,
ол сени бекиткен (байлап ала турган).**

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

702. бу Айтолды айды маңа берк кишен
бу бир кач нең ол көр берейин нишан

703. мени булгучы кылкы алчак керек
көңүл қодкы тил сөзде йумшак керек

704. өзини күдесейи эртемесе
йавуз йунчыг ишке йакын турмаса

705. теңи бирле тутса тирилмиш неңин
йорық түзсе кылкы қылынчы йаңын

702.Р.-пу Ай-толды айды: маңа перк кижен / пу пир кач нең ол көр перейин нышаң; А.-бу Айтолды айды манга берк кишен / бу бир кач нең ол көр бирейин нышан; К.-(689) бу Айтолды айды мәнә бэрк кишән / бу бир кач нәң-ул көр бэрәйин нишан.

Кыргызча: бу Айтолду айтты: мени бекитчү кишен, бу бир нече нерселердир, көр, берейин жышаактарын (белгилерин) айтып.

703.Р.-мени пулгунчы қылғы алчак керек / көңүл қоткы тил мумда йумжақ керек; А.-мини булгучи қылкы алчак керек / көңгүл қодкы тил сөзде йумшак керек; К.-(690) мәни булгучы қылкы алчак кэрэк / көңүл қусқы тил сөздә йумшак кэрэк.

Кыргызча: мени менен болуучу киши кылык, мүнөзү ачык болушу керек, көңүлүн (боюн) көтөрбөй, тили, сөзү жумшак (болушу) керек.

704.Р.-узыс кет күдессе адык артмаза / йабус йончықишке йағын турмаза; А.-өзини күдесзе айы ертмесе / йавуз йунчыг ишке йакын турмаса; К.-(691) өзини көдэзсә айы артмаса / йавуз йунчыг ишкә йакын турмаса.

Кыргызча: өзүн күзөтсө (кармаса), өтө кичипейил болсо, жапыз (жаман), жарабас ишке жакын турбаса (болбосо).

705.Радловдо бул бейит башкача: йаңы пирле йезе терилмиш неңин / йорық еткү турза қылынчы йақын; А.-тенги бирле тутса ти-

рилмиш ненгин / йорық түзсө қылқы қылынчы йангын; К.-(692) тэни бирлэ тутса тэрилмиш нэнин / йорық түзсэ қылқы қылынчы йаңын.

Кыргызча: тендик (билгичтик) менен тутса жыйылган (куралган) нерселерди, жоругун түзсө (оңдосо) кылыгын (мүнөзүн), иштер жагын.

706. өзинде улуғқа тапуг кылса өз
өзинде кичигке сүчиг тутса сөз
707. кишиг сатғамаса күвеезлик биле
басытмаса өзде кичигке күле
708. йавалық биле борқа баш соқмаса
йавалыққа бошлаг нэнин сачмаса
709. ойунқа қатылмаса элгин тилин
көнилик өзе тутса қылқы йаңын

706.Р.-өзиндин улукқа табуқ қылза өс / өзиндин кичикке сүчүк тутса сөс; А.-өзинде улуғқа тапуғ кылса өз / өзиндэ кичигке сүчиг тутса сөз; К.-(693) өзиндэ улуғқа тапуг кылса өз / өзиндэ кичигкэ сүчиг тутса сөз.

Кыргызча: өзүндөн улуктарга (улууларга) таазим (кызмат) кылсаң өз(үн), өзүндөн кичүүгө (кичиктерге) таттуу (тутсаң) сөз.

707.Р.-кижик сатқамаза күвеслик пиле / пазытмаса өстин кичикке күн; А.-кишиг сатғамаса күвезлик биле / басытмаса өзде кичигке күле; К.-(694) кишиг сатғамаса күвэзлик билэ / басытмаса өздэ кичигкэ күлэ; ДТС.-сатға – кемсинтүү, басмырлоо; күвэз – кырс, менменсинүү.

Кыргызча: кишини басмырлабаса, менменсинүү менен, басынтпаса өзүнөн кичүүлөргө күлө.

708.Р.-йабалық биле порға паш сукмаза / йабаларға пошлак егин сачмаза; А.-йавалық биле борқа баш соқмаса / йавалыққа бошлаг менин сачмаса; К.-(695) йавалық билэ борқа баш сукмаса / йавалыққа башлаг нэнин сачмаса; ДТС.-йавалық – бекерпоз, бекеринен, бошко, пайдасыз.

Кыргызча: (эч) пайдасыз ичимдикке (виного) баш сокпосо (урбаса), бекерпоздукка баштап, дүйнөсүн чачпаса.

709.Р.-ойунга кадылмаза елкин тилин / көнилик өзе тутса кылгын йолун; А.-ойунка катылмаса елгин тилин / көнилик өзе тутса кылкы йангын; К.-(696) ойунка катылмаса элгин тилин / көнилик үзө тутса кылкы йаңын.

Кыргызча:

710. йайыг кут кишени бу неңлер туруп
бу йаңлыг баса кутны качмаз қалур

711. бу сөзке тануқы бу ша'ир сөзи
бу ша'ир сөзи сөзке қатты тузы

712. кейик саны давлет кишике тезиг
қалы келсе бекле туша хем тизиг

713. тута билсе давлет тезүмез туруп
қалы тезсе тегмез йана терк кезиг

710.Р.-пайық кут кижени пу неңлер туруп / пу йаңлық паза кутны качмас қалур; А.-йайыг кут кишени бу неңлер туруп / бу йаңлыг баса кутны качмаз қалур; К.-(697) йаңық кут нишаны бу нәңләр туруп / бу йаңлыг баса қут нә качмас қалур.

**Кыргызча: токтомсуз, кут кишени, бу эмнелерден турат?
бу жалган (жаңылыш) кутту канткенде
качырбай, качпас калтырыш керек.**

711.Р.-пу сөске тануғы пар ша'ир сөзи / пу ша'ир сөзи сөске қатты төзи; А.-бу сөзке тануқы бу ша'ир сөзи / бу ша'ир сөзи сөзке қатты түзи; К.-(698) бу сөзкә тануқы бу ша'ир сөзи / бу ша'ир сөзи сөзкә қатты түзи.

**Кыргызча: бу сөзгө кепил бу шайыр (акын) сөзү, бу шайыр (акын) сөзү, сөзгө катыштырат (аралаштырат)
тузду (сөзгө өзгөчө маани берет деген мааниде).**

712.Р.-кедик саны даулат кижидин кезик / қалы келзе пекле йодазы тезик; А.-кейик саны девлет кишике тезиг / қалы келсе бекле

туша хем тизиг; К.-(699) кэйик саны давлат кишикэ тэзиг / қалы кэлсэ бөклө туша хам тизиг.

Кыргызча: кийик сыңары дөөлөт, кишиден безер, кокус (эгер) келсе, бекит (бекемде) туша да тизгинде.

713.Р.-туда пилзе даулат турумыш туруп / қалы терзе текмиш йана терк кезик; А.-тута билсе девлет тезүмез туруп / қалы тезсе тегмез йана терк кезик; К.-(700) тутта билсэ давлат тозумас туруп / қалы тозса тэгмэс йана тэрк кэзиг.

Кыргызча: тутта (кармай) билсөң дөөлөт, тозбостон турар, эгер тозсо, тийбес (келбес) жанып, тез кезээр (качаар).

**Элиг жевабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

714. Элиг айды уктум айа кут сени
катыг севдим эрди ирер сен мени
715. йайыглык йок эрсе бу ирселликин
не эдгү иш эрди сениң келмекин
716. великин йайыг сен өзүн бевефа
вефа көркитүр сен кылуру сен жефа
717. анада атада бағырсак болур
айада турар сен күлер йүз уруп

714.Р.-елик айды: уктум айа кут сени / қадық севдим ерди ерер сен мени; А.-илиг айды уктум айа кут сини / катыг севдим ерди ирер сен мини; К.-(701) Элиг айды уктум айа кут сәни / қатығ сәвдүм эрди ирер-сә мәни.

Кыргызча: Элиг айтты: түшүндүм, эй, кут сени, катуу сүйдүм эле иренжитпесе(ң) мени.

715.Р.-пайықлык йок ерзе пу ерзеллигин / не еткү иш ерди сениң келмегин; А.-йайығлык йок ерсе бу ирселликингү не едгү иш ерди сенинг келмекин; К.-(702) йайығлык йок эрсә ирсәлликин / нә эдгү иш эрди сәниң кәлмәқин.

**Кыргызча: туруктуулугу жок болсо бу бекерпозчулугун,
эмне ийги (жакшы) иш эле, сенин келишин?**

716.Р.-великин падык сен өзүң би-вафа / вафа көр кедүрзе
кылурсен жефа; А.-великин йайыг сен өзүңг би-вефа / вефа көркитүр
сен кылур сен жефа; К.-(703) валэкан йайыг-сэн өзүң бевафа / вафа
көргитүр-сэн кылыр-сэн жафа.

Кыргызча:

717.Р.-арала анада пагырзақ полуп / айада тудар сен күлер йүс
уруп; А.-анада атада багырсақ болуп / айада тутар сен күлер йүз уруп;
К.-(704) анада атада багырсақ болуб / айада тутар-сэн күлэр йүз уруб.

Кыргызча: энеге, атага боорукер болуп,

айап (урматтап) турарсын, күлүп жүз буруп.

(жылуу жүз менен урматтаарсың деген мааниде).

718. ара көрмедүк тег йүз эврер өзүң
адынсыг болур барча кылкың сөзүң

719. тирер сен йумытса сачар сен камуф
оқыр сен йүз урса йапар сен қапуф

Айтолды жевабы Элигке

(Айтолдунун жообу Элигке)

720. бу Айтолды айды эй Элиг куты
мүнүм эрдемим барча айдым аты

721. мени ким булун берк тутайын тесе
айу бердим ол неңни тутсун уса

718.Р.-ара көрмедүк тек йүс ебрер өзүң / адынзык полур пар-
ча кылгың сөзүң; А.-ара көрмедүк тег йүз еврер өзүңг / адынсыг бо-
лур барча кылкыңг сөзүңг; К.-(705) ара көрмөдүк-тэг йүз эврэр өзүң /
адынсыг болур барча кылкың сөзүң.

**Кыргызча: ара (айра) көрбөгөндөй (билбегендей) жүз
үйрөсүн өзүң, башкача (айырмалуу) болоор
бардык кылыгың сөзүң.**

719.Р.-терер сен йумытса сачар сен камук / оғыр сен йүс урза
пабар сен кабук; А.-тирер сен йумытса сачар сен камуғ / оқыр сен йүз
урса йапар сен қапуғ; К.-(706) тэрэр-сэн йумытса сачар-сэн камуғ /
оқыса йүз урса йапар-сэн қапуғ; ДТС.-йумыт – жыйган, жыйнаган;
жайган, терген.

**Кыргызча: терерсиң (жыйнаарсың), жыйган тергенинди
чачаарсың сен баарын кокус (?) сага жүз бурса,
жабарсың сен капканы.**

720.Р.-пу Ай-толды айды: е'елик куды / мунум ердемим парча
ийдым еди; А.-бу ай толды айды ай илиг куты / мүнүм ердемим барча
ийдым аты; К.-(707) бу Айтолды айды эй Элиг куты / мунум эрдэмим
барча айдым аты.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: Эй! Элиг куту, кемчилигимди,
ердемимди бардыгын айттым атап.**

721.Р.-мени ким пулуп пек тудайын तेze / айу пердим ол неңни
тутку өз-е; А.-мини ким булуп берк тутайын тисе / айу бирдим ол
неңни тутсун уса; К.-(708) мэни ким булуп бэк тутайын тэсэ / айу
бирдим ул неңни тутсун оса.

**Кыргызча: мени ким туткундап бек тутайын десе, айтып
бердим, ал бир нечесин, туткун (өзүң) ойлонуп.**

722. маңа урмаса өрк мени туттачы
кейик тег качар мен ким ол йеттечи

723. негү тер эшитгил сынамыш қары
сынамыш қарылар сөзи сөз қоры

724. келир қут тута билмесе сен барыр
берүр нең йейү билмесе сен алыр

725. йайыг қутны булса эди бекрү тут
қалы беклемесе йана барды бүт

722.Р.-маңа урмаза оң мени туттачы / кедик тек качар мен ким
ол йеттечи; А.-манга урмаса өрк мини туттачы / кейик тег качар мен
ким ол йеттечи; К.-(709) мэңэ урмаза өрк мэни туттачы / кэйик-тэг
қачар-мэн ким-ул йэттэчи.

**Кыргызча: мага урбаса (салбаса) жүгөн, мени тутмакчы,
кийиктей качармын, ким ал мага жетүүчү?**

723.Р.-негү тер ежиткил сынамыш қары / сынамыш қарылар
сөзи сөс қуры; А.-негү тир ешитгил сынамыш қары / сынамыш
қарылар сөзи сөз қуры; К.-(710) нәкү тәр эшитгил сынамыш қары /
сынамыш қарылар сөзү сөз қоры.

**Кыргызча: эмне дээр эшиткин, сынаған қары,
сынаған қарылар сөзү, сөз қурудур.**

724.Р.-келир қут туда пилмезе сен парыр / перир нең йабу пил-
мезе сен алыр; А.-келир қут тута билмесе сен барыр / бирүр неңг йийү
билмесе сен алыр; К.-(711) кэлир қут тута билмәсә-сән барыр / бэрүр
нең йейү билмәсә-сән алыр.

**Кыргызча: келээр қут, тута билбесен сенден кетээр,
берген нерсени жей билбесен сенден алаар.**

725.Р.-падық қутны пулза аны пекрү тут / қалы перклемезе
йана парды қут; А.-йайыг қутны булса иди бекрү тут / қалы бекле-
месе йана барды бүт; К.-(712) йайыг қутны булса эди эдгү тут / қалы
бөкләмәсә йана барды бүт.

**Кыргызча: тоқтомсуз, қуттуу болсоң эгер, бекем тут,
эгер бекитпесең, жанып кетет бүт.**

726. кутадымш киши көр сақынмыш керек
камуғ теңсиз иштин йырамыш керек

727. арығ болса өзи йорыса көни
муның бағы мундаг билингү муны

**Элиг су'алы Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

728. Элиг айды уғтум мүнүң эрдемин
бу Айтолды атың не ол бу сениң

729. негү ол муның ма'ниси ай маңа
билейин уқайын бүтейин саңа

726, 727 бейиттер Радлов, Каримовдо жок.

726.А.-кутадымыш киши көр сақынмыш керек / қамуг тенгсиз
иштін йырамыш керек.

Кыргызча: куттуу болом деген киши көр! ойлонуш керек,
бардык теңсиз иштен алыс болуусу керек.

727.А.-арыг болса өзи йорыса көни / мунынг багы мундаг
билингү муны.

Кыргызча:

728.Р.-елик айды: пилдим мунуң ердемиң / пу Ай-толды адың
пелүк ол сениң; А.-илиг айды уктум мүнүңг ердeminг / бу ай толды
атыңг не ол бу сенинг; К.-(713) Элиг айды уктум мунуң эрдәмиң / бу
Айтолды атың нә-ул бу сәниң.

Кыргызча: Элиг айтты: түшүндүм кемчилигинди, эрдем-
дигинди, бу Айтолду деп атыңдын аталыш
себеби сенин эмнеде.

729.Р.-негү ол мунуң ма'нызы ай маңа / пилейин уғайын
пүдейин саңа; А.-негү ол мунинг ма'ниси ай манга / билейин укайын
бүтейин санга; К.-(714) нәкү-ул мунуң маъниси ай мәнә / биләйин
укайын бүтәйин сәнә.

Кыргызча: неге андай? мунун маанисин айт мага,
билейин, түшүнөйүн, ишенейин сага.

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

730. бу Айтолды айды мениң атымы
бүгү меңзетүр айка бу қылқымы
731. бу ай тоғса ашпу эди аз тоғар
күниңе бедүйүр йоқары ағар
732. толун болса толса ажунқа йарур
ажун халқы андын йаруклуқ болур
733. түкел болса көр ай бу ағса эдиз
йана ирлү түрчир кетер көрк меңиз

730.Р.-пу Ай-толды айды: пу адымы пөгү меңзедүр анга пу
қылғымы; А.-бу ай толды айды менинг атымы / бүгү менгзетүр айка

бу кылкымы; К.-(715) бу Айтолды айды мэниң атымы / бөгү мэңзэтүр айқа бу кылкымы.

Кыргызча: бу Айтолду айтты (атады) менин атымы, акылман тенеп айга (акылман тенептир айга) бу мүнөзүмдү (өзүмдү).

731.Р.-пу ай токса ашну еди ас тоғар / күнүңге педүйү йоғары ағар; А.-бу ай толды тоғса ашну иди аз тоғар күниңге бедүйүр йоқару ағар; К.-(716) бу ай туғса ашну эди аз туғар / күниңгә бэдүйүр йуқару ағар.

Кыргызча: бу ай тууса (чыкса), а дегенде (алгач) аз (кичине) туура (чыгаар), күнүгө бийиктеп, жогору чыгаар.

732.Р.-толун полза толза ачунға йарур / ачун қалқы андын йаруклук пулур; А.-толун болса толса ажунқа йарур / ажун халқы андын йаруклук булур; К.-(717) толун болса толса ажунда йарур / ажун халқы андын йаруклук болур.

Кыргызча: толгон болсо, толсо ааламды жарык кылаар, аалам калкы(на) андан жарыкчылык болоор.

733.Р.-төгел полза, көргил ай ақса едис / йана адрылу тур кедер көрк меңис; А.-түкел болса көр ай бу ағса едиз / йана ирлү түрчир китер көрк менгиз; К.-(718) түгэл болса көр ай бу ақса эдиз / йана эрлү төрчир кэтәр көрк мэңиз.

Кыргызча: толгон болсо көр, ай бу көтөрүлсө бийик жана айланып кемий (азайа) берер (өң чырайы) көркү өчүп.

734. йаруклукы эксүр йана йок болур
тоғар кече азын йана оқ толур

735. мениң бу өзүм ме бу йаңлығ турур
ара бар болур ма ара йоқ болур

736. нече йунчығ өзке йүз урса өзүм
бару көрки артар кесер мен сөзүм

737. байуса бедүсе йадылса чавы
кетер мен аныңдын кетер йүз сувы

734.Р.-йаруклуғу өксүр йана йок полур / тоғар кичкине ай йана
ок толур; А.-йаруклуқы өксүр йана йок болур / тоғар киче азын йана
ок толур; К.-(719) йаруклуқы өксүр йана йок болур / туғар кэчэ азын
йана-ок толур.

**Кыргызча: жарыгы өчөөр жана (кайра) жок болоор,
туулган кечтен, аздан кайра да толоор.**

735.Р.-мениң пу өзүм ма пу йаңлык туруп / ара,пар полур мен
ара йок полур; А.-менинг бу өзүм ме бу йаңлыг туруп / ара бар болур
ма ара йок болур; К.-(720) мэниң бу өзүм ма бу йаңлыг туруп / ара бар
болур-мэн ара йок болур.

**Кыргызча: мен(ин) бу өзүм да бу ай сыяктуумун,
бирде бар болормун, бирде жок болоормун.**

736.Р.-нече йончык өске йүз урза өзүм / пири көрги артар ке-
зер мен сөзүм; А.-нече йунчыг өске йүз урса өзүм / бару көрки айдар
кесер мен сөзүм; К.-(721) нэчэ йунчыг өскэ йүз урса өзүм / бару көрки
артар кэсэр мэн сөзүм.

**Кыргызча: нече (канча) начар (жараксыз) өзгө жүз бурсам
өзүм, бардыгынын көркү артар, кестим бүттүм
сөзүмдү.**

737.Р.-пайуза педүзе йадылза чавы / кедермен аныңдын кедер
йүз сувы (савы?); А.-байуса бедүсе йадылса чавы / китер мен аның-
дын китер йүз сувы; К.-(722) байуса бэдүсэ йадылса жавы / кэтэр-мэн
аныңдын кэтэр йүз сувы.

**Кыргызча: байыса, улгайса жайылса (тарыса) даңкы,
кетээрмин андан, кетээр жүзү суур.**

738. йана сачлур андын тирилмиш неңи
соки тег болур йандру қылқы йаны

739. муңар мензетү келди ша'ир сөзи
бу ша'ир сөзи ол билигсиз көзи

740. келир қут кишике аты чавланур
йаңы тег артар йаруқы толур

741. йайығ тилве давлет көңүл бамағыл
толун тег бу давлет йана эр өлүр

738.Р.-йана сачлур андын терилмиш неңи / субы тек полур йандрур кылгы йаңы; А.-йана сачлур андын тирилмиш ненги / сөки тег болур йандру кылкы йангы; К.-(723) йана сачлур андын тэрилмиш нәңи / сөги-тэг болур йандру кылкы йаңы.

Кыргызча: кайра (жана) чачылар анын жыйган нерселери.

739.Р.-муңар меңзедү анды ша'ир сөзи / пу ша'ир сөзи / бу ша'ир сөзи ол билигсиз көзи; К.-(724) муңар мәнзэтү кэлди ша'бир сөзи / бу ша'бир сөзи-ул билигсиз көзи.

Кыргызча: буга төп келди акындын (шаирдын) сөзү, бу акын сөзү, ал билимсиздердин көзү.

740.Р.-келир кут кижиге ады чабылур / йаңы аи тек артып йаруклук толур; А.-келир кут кишике аты чавланур / вангы ай тег ар-тар йаруку толур; К.-(725) кэлир кут кишике аты жавланур / йақы ай-тэг артар йаруку болур.

Кыргызча: келсе кут кишиге, аты даңктанар, жаңы айдай артар жарыгы толуп (толор).

741.Р.-падык дүйеге сен көңүл памағыл / толун тек пу даулат төгөл адрылур; А.-йайың тилве девлет көнгүл бамағыл / толун тег дев-лет йана ирилур; К.-(726) йайың тэлвэ давлат көңүл бамағыл / толун-тэг бу давлат йана эрилур.

Кыргызча: туруксуз (опасыз) дөөлөт, көңүл бөлбөгүн, толгон айдай бу дөөлөт, кайра кемирилээр.

742. тақы бир бу ма'ни айайын саңа
эшитгил аны сен муну бүт маңа
743. бу ай орны болды еви мүнқалив
орунсуз болур мүнқалив нең кылып
744. бу ай буржы сартан бу ев еврилүр
еви еврилүр хем өзи чеврилүр
745. қайу евке кирсе бу ай терк чыкар
чықары үчүн терк йатарын йықар

742.Р.-тағы пир пу ма'ны айайын саңа / ежиткил муны сен муна пүт маңа; А.-тақы бир бу ма'ни айайын санга / эшитгил аны сен

муну бүт манга; К.-(727) тақы бир бу маъни айайын сэнэ / эшитгил
шы сэн муну бүт мэнэ.

**Кыргызча: дагы бир (жолу) бу маанини айтайын сага,
эшиткин аны сен, ишенгин бүт мага.**

743.Р.-пу ай өдни полды еби муңкалып / орунсус полуп
муңкалып таңкалып; А.-бу ай орны болды ева муңкалиб / орунсуз бол-
лур мункалиб ненг кылып; К.-(728) бу ай орны болды эви мункалиб
/ орунсуз болур муңкалиб нэң кылыб; ДТС.-муңкалив ар. айланма,
тегеренме.

**Кыргызча: бу ай орду, үйү болот өзгөрмө, орунсуз болоор,
айланып жүрүп (айдын туруктуу орду болбойт,
ал дайыма өзгөрүлүп турап деген мааниде).**

744.Р.-пу ай пүрчи сертен пу еп ебрилүр / еби ебрелүр хем
өзи чеврелүр; А.-бу ай буржи сертан бу ев еврилүр / еви еврилүр хем
өзи чеврилүр; К.-(729) бу ай буржи сар(а)тан бу эв эврүрүлүр / эви
эврүлүр хам өзи чэврүлүр.

**Кыргызча: бу ай буржу (үйү) саратан, бу үйүн айланат,
үйү айланат да өзү (ошондуктан) чарк айланып
жүрөр.**

745.Р.-кайу евге кирзе пу ай терк чыгар / чыгары үчүн терк па-
дарын пагар; А.-кайу евке кирсе бу ай терк чыкар / чыкары үчүн терк
йатарын йықар; К.-(730) кайу эвкэ кирсэ бу ай тэрк чыкар / чыкары
үчүн тэрк батарын йықар.

**Кыргызча: кайсы үйүнө (үйгө) кирбесин, бу ай тез чыгар,
чыгаар үчүн, тез жатаар (батаар) (үйүнө)
жыгылар (батаар).**

746. мениң ме өзүм көр аңар окшоды
ара қалкым элди ара йоклады

747. келир мен барыр мен йорыр мен бурун
ажунуг кезер мен маңа йок орун

748. бу ма'ни үчүн атым Айтолды деп
атады билиглиг сөзин йинчке йип

749. муну мен ме давлет мүнүм эрдемим
айу бердим эмди эгем хем эмим

746.Р.-менин-ма өзүм көр аңар окшады / ара кылғым илди ара
йоклады; А.-менинг ме өзүм көр аңгар окшады / ара кылқым илди ара
кылқым илди ара йоклады.

Кыргызча: менин да өзүм, көр ага (айга) окшош.

747.Р.-кемирмен парырман йүрүрман парын / ачунуқ кезермен
маңа йоқ орун; А.-келир мен барыр мен йорыр мен бурун / ажунуғ ке-
зер мен манга йоқ орун; К.-(732) кэлир-мэ барыр-мэ йурыр-мэ бурун /
ажунуғ кзэр-мэ мэнэ йоқ орун.

**Кыргызча: келемин, кетемин (барамын) жүрөмүн мурун,
ааламды кезермин, кезсем да мага жок орун.**

748.Р.-пу ма'ны үчүн адым Ай-толды теп / адады пиликлик
сөзүн инчке еп; А.-бу ма'ни үчүн атым ай толды тип / атады билиглиг
сөзин йинчке йип; К.-(733) бу ма'ни үчүн атым Айтолды тэб / атады
билиглиг сөзин йинчкэ йэб.

**Кыргызча: бу мааниси үчүн атымды Айтолду деп, атады
билермандар (акылмандар) сөзүн ипичке
жиптей.**

749.Р.-муну мен-ме даулат мунум эрдемим / айу пердим емди
игим хем емим; А.-муну мен ме девлет мүнүм ердемим / айу бирдим
емди игим хем емим; К.-(734) муну мэн ма давлат мунум эрдэмүм /
айу бэрдим эмди игим хам эмүм.

**Кыргызча: муну мен дөөлөт, кемчилик эрдемимди, айтып
бердим эми эгем (сага) бардык дабаларын.**

750. ача сөзледим сөз маңа эмди бүт
ыдайын тесе ыд қалы тутса тут

**Элиг жевабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

751. Элиг айды барча эшиттим сөзүң
йарутты сөзүң хем йарады өзүң

752. тилер эрдим эмди сени тег киши
байат берди арзу эй эрде башы

753. байат кимке берсе тилек арзусы
анын шүкри болды йанут кылгусы

750.Р.-ача сөзледим сөс маңа емди пүт / ыдайын тезе ыт қалы тутса тут; А.-ача сөзледим сөз манга емди бүт / ыдайым тисе ыд қалы тутса тут; К.-(735) ача сөзләдим сөз мәңә эмди бүт / ыдайын тәсә ыд қышы тутса тут.

Кыргызча: ачык сүйлөдүм сөз(үмдү), мага ишен бүт, кетирейин десең кетир, эгер тутсаң тут.

751.Р.-елик айды парча ежиттим сөзүң / йарутты сөзүң хем йарады өзүң; А.-илиг айды барча эшиттим сөзүң / йарутты сөзүңг хем йарады өзүңг; К.-(736) элиг айды барча эшиттим сөзүң / йарутты сөзүңг хам йарады / өзүң.

Кыргызча: Элиг айтты бардыгын эшиттим сөзүң(дү), агартты сөзүң, дагы жарадың өзүң.

752.Р.-тилер ердим емди сениң тек кижиге / пайат перди арзу ай ерде пажы; А.-тилер ердим емди сини тег киши / байат бирди арзу ай ерде башы; К.-(737) тиләр ердим эмди сәни-тәг киши / байат бәрди эрди эй эрдә башы.

Кыргызча: тилеген элем, эми сендей кишини, кудай берди тилегимди, эй! жигиттер башчысы.

753.Р.-пайат кимге перзе тилек арзузы / аның шүкри полды йанут қылғузы; А.-байат кимге бирсе тилек арзусы / аның шүкри болды йанут қылғусы; К.-(738) байат кимкә бәрсә тиләк арзусы / аның шукры болды йанут қылғусы.

Кыргызча: кудай кимдин тилегин берсе, кудайга шүкүр қылыш, бу ишке жооп болот.

754. бу күнде нару бу өзүм тынмадын
муның шүкри қылғу керек ирмедин

755. негү тер эшит эмди билге тетиг
өзи барды қодты бизиңе битиг

756. шүкүр қыл өй ни'мет идиси унур
шүкүр қылса ни'мет байат артурур

757. бу ни'мат идиси унытур өзін
мунуң шүкри қылса еврүмез йүзин

754.Р.-пу күндин нерү пу өзүм тынмады / мунуң шүкри кылзу керек армады; А.-бу күнде нарубу өзүм тынмадын мунынг шүкри кылгу керек ирмедин; К.-(739) бу күндө нару бу өзүм тынмадын / мунуң шукры кылгу кэрэк ирмедин.

Кыргызча: бу күндөн нары (тартып) бу өзүм тынбастан, мунун шүкүрүн кылышым керек ирмелбей.

755.Р.-негү тер ежит емди пилге тедик / өзи парды қатты пизинге пидик; А.-негү тир ешит емди билге тетиг / өзи барды қодты бизинге битиг; К.-(740) нэкү тэр эшит эмди билгэ тэтиг / өзи қодты барды бизингэ битиг.

Кыргызча: эмне дээр эшит, эми билге тетик, өзү барды (көзү өттү) калтырды бизге битиг (жазуу).

756.Р.-шүкүр қыл а нығмат идизи өнүр / шүкүр қылза нығмат пайат артурур; А.-шүкүр қыл ай ни'мет идиси унур / шүкүр қылса ни'мет байат артурур; К.-(741) шукр қыл э нэьмат идиси үнүр / шүкүр қылса нэьмат байат артурур.

Кыргызча: шүкүр қыл эй! кайрымына өндүргөн ээмин, шүкүр қылсаң кайрымына, қудай арттырар (жалгар).

757.Р.-пу нығмат идизи унудур өзин / мунуң шүкри пулза качумас турур; А.-бу ни'мет идиси унытур өзин / мунынг шүкри қылса евүмез йүзин; К.-(742) бу нэьмат идиси унытур өзин / мунуң шүкры билсэ эвүрмэс йүзин.

Кыргызча: бу кайрым ээси, унутар өзүн, буга шүкүр қылса (билсе), үйүрбөс жүзүн (кабагын).

758. аз эдгүке артуқ өкүш шүкри қыл
өкүш болса ни'мат аның қадри бил

759. шүкүр қылса ни'мат бири он болур
бири он болуп көр еви нең толур

760. Элиг берди алқыш көр Айтолдықа
айур түнле күндүз маңа тур бақа

761. телим нең тавар берди өгди өкүш
ағырлады берди көр алтун күмүш

758.Р.-ас еткүге артуқ өгүш шүкри кыл өгүш полза нығмат
иңиң / кадры бил; А.-аз едгүке артуқ өкүш шүкри кыл / өкүш болса
иң'мет аның кадры бил; К.-(743) аз эдгүке артуқ өкүш шукры кыл /
өкүш болса нэьмат аның кадры бил.

**Кыргызча: аз жакшылыкка, артыкча көп шүкүр кыл,
көп болсо кайрымы, аны кадырын бил.**

759.Р.-шүкүр кылза нығмат пири он полур / пири он полур көр
еби нең толур; А.-шүкүр кылса ни'мет бири он болур / бири он болур
көр еви нең толур; К.-(744) шукр кылса нэьмат бири он болур / бири
он болур көр эви нэң толур.

**Кыргызча: шүкүр кылсаң жыргалыңа, бири(н) он болор,
бири(н) он болуп, көр үйү дүйнөгө толор.**

760.Р.-елик перди алғыш көр Ай-толдыга / айур: түнле күндүз
мана тур пага; А.-илиг бирди алкыш көр ай толдыга / айур түнле
күндүз манга тур бақа; К.-(745) Элиг бэрди алкыш көр Айтолдыга /
айур түнлө күндүз мэнэ тур йақа.

**Кыргызча: Элиг берди алкыш көр Айтолдуга,
айтты түндө күндүз мага (мени) тур карап.**

761.Р.-телим нең табар перди өкти өгүш / ағырлады артуқ пу
пулды көжүш; А.-телим нең товар бирди өгдми өкүш / ағырлады
бирди көр алтун күмүш; К.-(746) тэлим нэң товар бэрди өгди өгүш /
ағырлады бэрди көр алтун күмүш.

**Кыргызча: далай буюм товар берди мактады көп, ардактады
(ардактап) берди көр алтын, күмүш.**

762. аңар сөзледди сөзни барча Элиг
Аныңдын тиледи камуг өг билиг

763. Көр Айтолды ма бу ағырлык булуп
тапынды бүтүн чын бағырсақ болуп

764. бир анча йорыды сынады элиг
камугдын түкел булды булмыш эриг

XVII
КҮНТОГДЫ ЭЛИГ АЙТОЛДЫҚА АДЫЛ СЫФАТЫН АЙҰР
(КҮНТУДУ ЭЛИГ АЙТОЛДУГА АДИЛЕТТИК СЫПАТ
ЖӨНҮНДӨ АЙТАТ)

765. Элиг бир күн олдруп өзи йалнузун
эвин қылды хали эрикти өзүн

762.Р.-аңар сөсле́ди сө́сни парча е́лик / аны́ндын тиле́ди ка́муқ
ө́к пи́лик; А.-аңга́р сө́зле́ди сө́зни барча́ илиг / айы́нгды́н тиле́ди ка́муғ
ө́г би́лиг; К.-(747) а́ңар сө́зле́ди сө́зни барча́ э́лиг / аны́ндын тиле́ди
ка́муғ ө́г би́лиг.

**Кыргызча: ага сүйлөдү (айтып берди) сөздүн баарысын
Элиг, андан талап кылды (тиледі) бардык
акыл билим(ди).**

763.Р.-пу Ай-толды-ма пу ағырлық пулуп / табунды пүдүн
чын пағырзақ полуп; А.-кө́р ай то́лды ма бу ағы́рлық бу́луп / та́пынды
бүтү́н чын бағы́рсақ бо́луп; К.-(748) кө́р Айто́лды ма бу ағы́рлық бу́-
лу́б / та́пунды бүтү́н чын бағы́рсақ бо́лу́б.

**Кыргызча: көр Айтолду да бу(га) раазы болуп, кызмат
кылды бүтүн(дөй) чын дили менен болуп.**

764.Р.-пир анча йүриди сынады елик / камуктын төгел пулды қолмыш
ерик; А.-би́р а́нча йо́рыды сы́нады илиг / ка́муғды́н тү́кел бу́лды бу́лмыш
е́риг; К.-(749) би́р а́нча йо́рыды сы́нады Э́лиг / ка́муғды́н тү́гел бу́лды
бу́лмыш э́риг.

**Кыргызча: бир канча жүрдү, сынады Элиг,
бардыгы түгөл болду.**

765.Р.-Е́лик пи́р кү́н о́лтру́п ө́зи йа́лғузы́н / о́рун қы́лды қа́лын
е́рикти у́зун; А.-или́г би́р кү́н о́лдру́п ө́зи йа́лнгу́зун / э́вин қы́лды ха́ли
и́рикти ө́зү́н; К.-(750) Э́лиг би́р кү́н о́лдру́б ө́зи йа́лңу́зун / э́вин қы́лды
ха́ли и́рикти у́зун.

Кыргызча: Элиг бир күнү олтуруп өзү жалғыз.

766. оқыды көр Айтолдықа қылды йол
бу Айтолды кирди қавуштурды қол

767. Элиг өтрү турду адақын өрү
Элиг сөзлемеди бир анча туру

бақып көрди Элиг көзин ымлады
ишарат биле келгил олдур деди

бу Айтолды олдурды акру амул
көзин йерке тикти йарутты көңүл

766.Р.-оғыды көр Ай-толдыға кылды йол / пу Ай-толды кирди
кавуштурду кол; А.-оқыды көр ай толдықа кылды йол / бу ай толды
кирди кавуштурды кол; К.-(751) оқыды көр Айтолдықа кылды йол /
бу Айтолды кирди кавуштурды кол.

**Кыргызча: чакырды көр Айтолдуну, кылды жолу(н),
бу Айтолду кирди алышты кол.**

767.Р.-Елик удру турду адағын өрү / Елик сөслемеди пир анча
туру; А.-илиг өтрү турды адакын өрү / илиг сөзлемеди бир анча туру;
К.-(752) Элиг өтрү турды адакын өрү / Элиг сөзләмеди бир анча туру.

**Кыргызча: Элигдин алдына аягы менен тик (өйдө) турду
Элиг сүйлөбөдү, бир далайга турду.**

768.Р.-пагып көрдү Елик көзүн имлады / ышарат пиле келгил
олтур теди; А.-бақып көрди илиг көзин имледи / ишарат биле келгил
олдур тиди; К.-(753) бакиб көрди элиг көзин имледи / ишарат биле
келгил олдур теди.

**Кыргызча: байкап көрдү Элиг көзүн ымдады,
ишарат менен, келгин, олтур деди.**

769.Р.-пу-Айтолды олтурду ағру амул / көзүн йерге тикти йа-
рутты көңүл; А.-бу ай толды олдурды акру амул / көзүн йирке тик-
ти йарутты көңүл; К.-(754) бу Айтолды олдурды акру амул / көзин
йирке тикти тарутты көңүл; ДТС.-акру амул – этийат, аяр.

**Кыргызча: бу Айтолду отурду акырын (аяр, аста),
көзүн жерге тикти (жер карады), толкундап.**

770. Элигке бака көрди йашру көзин
кашы көзи түтмиш ачытмыш йүзин

771. күмүш күрси урмыш үзе олдуруп
бу күрси адакы үч адры туруп

772. бедүк бир бычакиг элигде тутар
солындын урагун оңындын шекер

773.

аны көрди эрсе бу Айтолды чын
катыг коркты өзке коды алды тын.

770.Р.-Еликни паға турды йашру көзин / көзи қажы төкмиш
ачытмыш йүзин; А.-илигке бақа көрди йашру көзин / қашы көзи
түгмиш ачытмыш йүзин; К.-(755) элигкә бақа көрди йашру көзин /
қашы көзи түгмиш ачытмыш йүзин.

**Кыргызча: Элигке карап көрдү жашыруун көзү менен,
кашы көзү түйүлгөн(бү) ачылганбы жүзү.**

771.Р.-күмүш күрси урмыш өзе олтурур / пу күрси адағы үч
адры турур; А.-күмүш күрси урмыш өзе олдурур / бу күрси адақы
үч адры турур; К.-(756) күмүш күрси урмыш үзә олтурур / бу күрси
адақы үч адры турур.

**Кыргызча: күмүш тактын (күрсү) үстүндө олтурат,
бу күрсүнүн аягы үч айры турат.**

772.Р.-педүк пир пичегик еликте тудар / салындын урағын
оңындын шекер; А.-бедүк бир бичекиг елигде тутар / салындын
урагун оңындын шекер; К.-(757) бэдүг бир бичекиг элигдә тутар / со-
лындын урагун оңындын шакар.

**Кыргызча: чоң бир бычакты колуна туткан, солунда (сол
жагында) дары, онунда (оң жагында) шекер
(шарбет).**

773.Р.-аны көрди ерзе пу Ай-толды чын / қадық көрқты өске
қоды алды тын; А.-аны көрди ерсе бу ай-толды чын / қатыг қорқты
өзке коды алды тын; К.-(758) аны көрди эрсә бу Айтолды чын / қатыг
қорқты өзкә куды алды тын.

**Кыргызча: аны көргөн бу Айтолду чынында катуу қорқту
өзүнөн, деми туулду.**

**Элиг су'али Айтолдықа
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

774.

бир анча туруп баш көтүрди элиг
бу Айтолдықа айды тебрет тилиг

775.

нелүк сөзлемез сен ағын тег болуп
мени мунда йалңуз бу йаңлыг булуп

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

бу Айтолды айды эй Элиг куты
мениң сөзлегүке өзүм йоқ шаты

адынсыг көрүр мен бу күн қылқ этиг
аңар эймен үр мен эй билге тетиг

774.Р.-пир анча туруп паш көдөрди елик / пу Ай-толдыға айды:
тсбрет тилик; А.-бир анча туруп баш көтүрди елиг / ?????; К.-(759)
бир анча туруб баш көтүрди элиг / бу Айтолдықа айды тэбрэт тилиг.

**Кыргызча: бир аз туруп баш көтөрдү Элиг,
бу Айтолдуга айтты тибирет тилиңди.**

775.Р.-нелүк сөслемес сен ағын тек полуп / пу йаңлык мени
мунда йалғұс пулуп; А.-нелүк сөзлемез сен ағын тег болуп / мини
мунда йалнгуз бу йанглыг булуп; К.-(760) нэлүг сөзләмәс-сән ағын-
тэг болуб / мәни мунда йалнуз бу йаңлыг булуб.

**Кыргызча: неликтен сүйлөбөйсүн дудуктай болуп,
мени мында жалгыз көрүшүң бу жаңылыкпы.**

776.Р.-пу Ай-толды айды: э елик куды / саңа сөслегүге өзүм
йоқ шады; А.-бу ай-толды айды ай илиг куты / менинг сөзлегүке өзүм
йоқ шаты; К.-(761) бу Айтолды айды эй Элиг куты / мәниң сөзлэгүкә
өзүм йоқ шаты.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: Эй! Элиг куттуу! менин
сүйлөшүмө өзүмдүн жок шартым (кудретим).**

777.Р.-адынзык көрүрмен пу күн қылқ едик / аңар аиманур-
мен э билге тедик; А.-адынсыг көрүр мен бу күн қылқ итиг / ангар
ейменүр мен ай билге тетиг; К.-(762) адынсыг көрүр-мән бу күн қырк
этиг / аңар иймәнүр-мән э билге тэтиг.

**Кыргызча: айырмасын көрүп турам бу күнү (жолу) кылы-
гын, ишин, андыктан ийменермин э! билге
тетик.**

778. карақа билиг берди билги ачук
бушар өдте беглерке барма йагук

779. тақы йақшы аймыш билиглиг бүгү
бушар өдте беглер болур от агу

780. калы болса беглер бушуп өвкелиг
йақын турма анда эй кылкы сылыг

781. бушар болса беглер келип өвкеси
йырак турғыл анда тегүргей йасы

778.Р.-караға пилик перди пилге ачук / пужар отта пекке
йүрүме йавук; А.-карака билиг бирди билги ачук / бушар өдте беглер-
ке барма йағук; К.-(763) карака билиг бәрди билги ачук / бушар өдтө
бэгләркө барма йағук.

**Кыргызча: карекке билим берди даанышман (билги)
ачык, каарданган чакта бектерге барба жакын.**

779.Р.-тағы йақшы аймыш пиликлик пөгү / пужар отта пеклер
полур от агу; А.-тақы йақшы аймыш билиглиг бүгү / бушар өдте бе-
глер болур от агу; К.-(764) тақы йақшы аймыш билиглиг бөгү / бушар
өдтө бэгләр болур от агу.

**Кыргызча: дагы жакшы айтыптыр билимдүү даанышман,
мындай чакта бектер болор от сыяктуу.**

780.Р.-калы полза пеклер пужуп өпкелик / йағын турма анда ай
кылгы силик; А.-калы болса беглер бушуп өвкелиг / йақын турма анда
ай кылкы силиг; К.-(765) калы болса бэгләр бушуб өвкэлиг / йақын
турма анда ай кылкы силиг.

**Кыргызча: эгер болсо бектер каарданып таарынчак
(өпкөлүү), жакын турба анда, эй! кылыгы
сылык.**

781.Р.-пужар полза йаңлук келип өпкези / йырак турғыл анда
тегүрген йазы; А.-бушар болса беглер келип өвкеси / йырак турғыл
аида тегүргей йасы; К.-(766) бушар болса бэгләр кэлиб өвкэси / йырак
турғыл анда тэгүргэй йасы. ДТС.-йас – зыян.

**Кыргызча: бушайман болсо бектер келип ачуусу,
ыраак тургун анда тийбесин зыяны.**

782. мунар меңзетү келди емди бу сөз
көңүлкө алынғыл күдезгил кедез

бушар өдте беглерке барма йағук
калы бардың эрсе учузлук анук

күр арсланка окшар бу беглер өзи
бушурса кесер баш эй билги йарук

**Элиг су'алы Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

Элиг айды келдүр маңа эй сөзүн
негүни таңырқады эмди өзүн.

782.Р.-муңар мензедү келди емди пу сөс / көңүлге алыгғыл
күдескил кет өс; А.-мунгар менгзетү келди емди бу сөз / көнгүлке
шынгыл күдезгил кед өз; К.-(767) муңар мэнзетү кэлди эмди бу сөз /
коңүлкө алынғыл көдэзгил кэд өз.

**Кыргызча: мындай месел деп айтууга келди эми бу сөз(дү),
көңүлүнө алгын (алынсын) күзөткүн өз(үн).**

783.Р.-пужар атта парма пегинге йавук / калы пардың ерзе
учуслук анук; А.-бушар өдте беглерке барма йағук / калы бардың
ерсе уг узлук анук; К.-(768) бушар өдтө бэглэркө барма йағук / калы
бардың эрсэ ужузлук анук.

**Кыргызча: бушайман (каарданган) чакта бектерге барба
жакын, калы (эгер) барган болсон, запкы
көрөрүн анык.**

784.Р.-көр арсланга окшар пу пеклер өзи / пужурса кезер паш
/ с көңли йарук; А.-көр арсланка окшар бу беглер өзи / бушурса кесер
баш ай билги йарук; К.-(769) күр арсланка окшар бу бэглэр өзи / бу-
шурса кэсэр баш э билги йарук.

**Кыргызча: тайманбас арстанга окшор, бу бектер өзү,
ачууланса кесер башты эй, билге жарык.**

785.Р.-елик айды: келдүр маңа ай сөзүн / негүни таңырқады
аиғыл өзүн; А.-илиг айды келдир манга ай сөзүн / негүни тангырқады
емди өзүн; К.-(770) Элиг айды / кэлдүр мэнэ ай сөзүн / нэкүни
таңырқады эмди өзүн.

**Кыргызча: Элиг айтты: келтирчи (айтчы) мага эй!
сөзүңдү эмнеге таңырқадың эми өзүң.**

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

786. бу Айтолды айды таңым бу мениң
күмүш күрси орнуң не ол бу сениң
787. бу олдруг не күрси йери ал саңа
бу ма'ни укайын айу бер маңа
788. экинчи Элигде не ол бу бычак
муны ма өзүм йетрү билгү керек
789. үчүнчи онундын негү ол шекер
солундын урагун не ол бу саңар

786.Р.-пу Ай-толды айды: таңым пу мениң / күмүш күрси урдуң не ол пу ижиң; А.-бу Ай толды айды тангым бу менинг / күмүш күрси орнунг не ол бу сенинг; К.-(771) бу Айтолды айды таңым бу мэниң күмүш күрси үрүң на-ул бу сэниң.

Кыргызча: бу Айтолду айтты таңым (таң калганым) бу менин, күмүш күрси үстүндө отуруш себеби не сенин?

787.Р.-пу олтрук не күрси пири ол саңа / пу ма'ны угайын айу пер маңа; А.-бу олдруг не күрси йири ол саңа / бу ма'ни укайын айу бир манга; К.-(772) ну олдруг нэ күрси йэри-ул сэңэ / ну ма'ны укайын айу бэр мэнэ.

Кыргызча: бу отурганың, же күрсү (так, олпок) жери ал сага, мунун маанисин угайын, айтып бер мага.

788.Р.-игинчи еликте не ол пу пичак / муны-ма өзүм йедру пилгү керек; А.-икинчи елигде не ол бу бичек / муны ма өзүм йетрү билгү керек; К.-(773) экинчи элигдэ нэ-ул бу бичек / муны ма өзүм / йэтрү билгү кэрэк.

**Кыргызча: экинчи колундагы не ал, бу бычак!
муну да өзүм жетире билишим керек.**

789.Р.-үчүнчи оң ундын не ол пу шекер / солундын урагун не ол пу саңар; А.-үчүнчи онгингдын негү ол шекер / солунгдын урагун не ол бу сангар; К.-(774) үчүнчи онундын нэкү-ул шакар / солундын урагун нэ ул бу сэңэр.

Кыргызча: үчүнчү(дөн), онундагы эмне үчүн шекер (шербет), солундагы дары дармек не ал бу сага?

бака көрдүм эрсэ өзүң өвкелиг
муны көрдүм эрсе йитүрдүм билиг

бу йаңлыг көрүп бу өзүм эйменип
өтүг өтнүмез мен тилимни йазып

ХҮІІІ КҮНТОГДЫ ЭЛИГ АЙТОЛДЫҚА АДЫЛ СЫФАТЫ НЕТЕГ ЭРДҮКИН АЙУР.

(КҮНТУДУ ЭЛИГ АЙТОЛДУГА АДЫЛ САПАТТЫН КАНДАЙ ЭКЕНДИГИН АЙТАТ)

792. Элиг айды уктум сөзүң белгүлеп
ачайын сөзүмни саңа үлгүлеп

793. сени мен оқыдым эң ашнуқа күн
ағырлық биле бердим ол күн орун

790.Р.-паға көрдүм артуқ өзүң өпкелик / муны көрдүм ерзе
йитүрдүм пилик; А.-бака көрдүм ерсе өзүңг өвкелиг / муны көрдүм
ерсе йитүрдүм билиг; К.-(775) бака көрдүм эрсэ өзүң өвкәлиг / муны
көрдүм эрсэ йитүрдим билиг.

**Кыргызча: багып көргөн болсом (байкап көрсөм) өзүң
ачуулусуң, муну көргөн соң, житирдим (жогот-
тум) акылымды.**

791.Р.-пу йаңлык көрүп иш өзүм аиманып / өдүк өтнүмес мен
тилимни йидип; А.-бу йаңглиг көрүп бу өзүм ейменип / өтүг өтүнүмес
мен тилимни йоңып; К.-(776) бу йаңлыг көрүб өзүм иймәниб / өтүк
өтнүмәс-мән тилимни йазыб.

**Кыргызча: бу түрүңдү көрүп, бу өзүм ийменип, өтүно
(бата) албай, менин тилим байланып (калды).**

792.Р.-елик айды уктум сөзүң өлгүлеп / ачайын сөзүмни саңа
белгүлеп; А.-илиг айды уктум сөзүңг белгүлеп / ачайын сөзүмни сан-
га үлгүлеп; К.-(777) элиг айды уктум сөзүң бэлгүлөб / ачайын сөзүмни
сөңө үлгүлөб.

Кыргызча: Элиг айтты (уктум) түшүндүм сөздөрүндү аныктап, ачайын сөзүмдү (сырымды) сага үлгүлөп.

793.Р.-сени мен ағыдым ең ашнуғы күн / ағырлык пиле пердим ол күн орун; А.-сини мен оқыдым енг ашнуқы күн / ағырлык биле бирдим ол күн орун; К.-(778) сэни мэн оқыдым эң ашнуқы күн / ағырлык билэ бэрдим ул күн орун.

Кыргызча: сени мен түшүндүм эң биринчи эле күнү, ардактап бердим, ал күнү орун.

794. бу таң таңсуқ ишлер маңа көркитип
бушурдуң мени сен ишин беркитип
795. көрүп буштум эрсе иленди өзүң
серилдим саңа мен түгүлди йүзүң
796. сен айдың маңа кут мен билгил мени
саңа уктуру қылдым укғыл муны
797. негү қылмышыңны сен адра сече
йора бердің уктум камугны ача

794.Р.-пу таң-таңсуқ ишлер маңа көргидип / пужурдуң мени сен ижин пергидип; А.-бу танг тангсуқ ишлер маңа көркитип / бушурдунг мини сен ишинг беркитип; К.-(779) бу таң таңсуқ ишлэр мэнэ көргүтүб / бушурдуң мэни сэн ишин беркүтүб.

Кыргызча: бу таң калаарлык иштерди мага көрсөтүп, бушайман кылдың мени сен, ишинди жашырып (бекитип).

795.Р.-көрүп пуштум өске иленди өзүм / серилдим саңа мен төгүлди йүзүм; А.-көрүп буштум ерсе иленди өзүңг / серилдим санга мен түгүлди йүзүңг; К.-(780) көрүб буштум эрсэ иленди өзүң / сэрилдим сэңэ мэн бүкүлды сөзүң.

Кыргызча: көрүп, ачуум келгиче, жекирдин мени, ачуулан-дым сага мен, түйүлдү жүзүң (кабагың бүркөлдү).

796.Р.-сен айдың маңа кут-мен пилгил мени / саңа уктуру қылдым укқыл муны; А.-сен айдыңг манга кут мен билгил мини /

санга уктуру кылдым укғыл муны; К.-(781) сэн айдың мэңэ кут-мэ
биигил мэни / сэнэ уктур кылдым уккыл муны.

**Кыргызча: сен айттың мага, куттуумун билгин мени, сага
түшүндүрдүм (түшүнүктүү кылдым) буларды
угуп ал.**

797.Р.-негү кылмышыңны сен адра сача / йоре пердин уктум
камукны ага; А.-негү кылмышыңны сен адра сече / йора бирдинг
уктум камугны ача; К.-(782) нэку кылмышыңни сэн адра сэчэ / йөрө
бүрдин уктум камугны ача.

**Кыргызча: эмне кылгандарыңды сенин айкын чечтим,
(ачык түшүндүм), жүрө бердин түшүндүм
баардыгын ачык.**

798. кечүрдүм мен анда сениң узруни
ағырладым өтрү ол эрдем теңи

799. бу күн ме мениң бу өзүм кылкларын
саңа көрkitүр барча эрдемлерин

800. муну мен ме көргил көнилик төрү
төрү кылклары бу бака тур көрү

801. бу күрси өзеле өз олдурдуқы
адақы үч ол көр ай көңлүм тоқы

798.Р.-кечүрдүм мен анда сениң узруңни / ағырладым удру ол, ер-
дем йаңны; А.-кечүрдүм мен анда сенинг узруңги / ағырладым өтрү ол
ердем тенги; К.-(783) кэчүрдүм мэн анда сениң ьузруңы / ағырладым өтрү
ул эрдэм теңи; ДТС.-'узр – кечири́м; 'узр кечүр – кечи́рим.

**Кыргызча: кечирдим мен анда сенин (ушунунду?)
бааладым кийин ал эрдеминди.**

799.Р.-пүгүн-ме мениң не өзүм кылкларын / саңа көргидүр
парча ердемлерин; А.-бу күн ме менинг бу өзүм кылкларын / сан-
га көрkitүр барча ердемлерин; К.-(784) бу күн ма мэниң бу өзүм
кылкларын / сэнэ көргитүр барча эрдэмлэрин.

**Кыргызча: бу күн (бүгүн) да менин бу өзүм кылыктарымды,
сага көрсөтөрмүн бардык эрдемдигимди.**

800.Р.-муны мен ме көргил көнүлик төрү / төрү кылклары пу пага-тур көрү; А.-муну мен ме көргил көнилик төрү / төрү кылклары бу бака тур көрү; К.-(785) муну мэн ма көргил көнилик төрү / турыкклары бу бака тур көрү.

Кыргызча: мына мага карагын, адыл саясатын, туруктуу (жайы) мекенимин кара, тур (карап турчу) көргүн.

801.Р.-пу күрси өзеле өс олтурдугы / адагы үч ол көр эй көңлүм туғы; А.-бу күрси өзеле өз олдурдуку адакы үч ол көр ай көңлүм токы; К.-(786) бу күрси үзэлэ өз олдурдуку / адакы уч-ул көр э көңлүм токы.

Кыргызча: бу күрсү үстүндө өзүм отурган, аягы үч ал көр! эй көңүлүм токтугу.

802. камуғ үч адакыг эмитмез болур
үчегү туруп түз камытмас болур

803. калы үч адакты эмитсе бири
экиси камытар усар ол эри

804. камуғ үч адакыг көни түз туруп
калы болса төрт көр бир эгри болур

805. кайу нең түз эрсе камуғы уз ол
камуғ уз көрү барса кылкы түз ол

802.Р.-камук үч адакыг ымытмас полур / үчегү туруп көр кымытмас полур; А.-камук үч адакыг эмитмез болур / үчегү туруп түз камытмас болур; К.-(787) камуғ үч адакыг эмитмэс болур / үчегү туруп түз камытмас болур.

Кыргызча: бардык үч аяктуулар эшилбес (жылмышпас) болор, үчөөсү туруп түз кыймылдабас болор.

803.Р.-калы үч адакта ымытса пири / игизи кымыдар угар ол эри; А.- калы үч адакта эмитсе бири / икиси камытар учар ол ери; К.-(788) калы үч адакта эмитсэ бири / экиси камытар учар ул ары.

Кыргызча: эгер үч аяктын жылмышса (сыйгаланса) бири, экөө кыйшайар жыгылар (угар) ары.

(отурган күрсүнүн бир буту тайыса, күрсү кулап түшөр деген мааниде).

804.Р.-камук үч адаклык көни түс туруп / калы полза төрт көр
ири егри полур; А.-камуг үч адаклыг көни түз туруп / калы болса төрт
көр бир егри болур; К.-(789) камуг үч адаклыг көни түз туруп / калы
болса төрт көр бир егри болур.

**Кыргызча: бардык үч аяктуу, туура түз туруп,
эгер болсо төрт, көр бири ийри болор.**

805.Р.- кайу нең түс ерзе камуғы ус ол / камук ус көрү перзе
кылгы түс ол; А.- кайу ненг түз ерсе камуғы уз ол / камуг уз көрү
барса кылкы түз ол; К.-(790) кайу нәң түз эрсә камуғы уз-ул / камуг уз
көрү барса кылкы түз-ул.

**Кыргызча: кайсы нерсе түз болсо, бардыгы жакшы ал,
бардык жакшыны көрө билсең, ниетин түз ал
(ниетиндин түздүгү анда).**

806. кайу нең эмитсе көр егри болур
камуг эгрилер исиз ургу булур

807. кайу түз эмитсе турумаз түшер
кайу нең көни болса түшмөз серер

808. мениң кылкым ол көр эмитмөз көни
көни егри болса көнилик күни

809. көнилик өзеле кесер мен ишиг
адырмаз мен бегсиг йә кулсыг кишиг

806.Р.- кайу нең ымытса көр егри полур / камук егрилер езис
ургы полур; А.- кайу ненг емитсе көр егри болур / камуг егрилер исиз
ургы булур; К.-(791) кайу нәң эмитсә көр егри болур / камуг эгрилер
эсиз ургы болур.

**Кыргызча: кайсы нерсени (буюм) ийсе көр, ийри болор,
бардык ийрилер(де) (ийриликте) ачуу таяк
болор.**

807.Р.-кайу түс ымытса турумас түжер / кайу нең көни полза
түшмөз серер; А.-кайу түз емитсе турумас түшер / кайу ненг көни
болса түшмөз серер; К.-(792) кайу түз эмитсә турумас түшөр / кайу
түз көни болса түшмөз сэрэр.

Кыргызча: кайсы түз нерсени эңкейтсең турбас, түшөр, кайсы нерсе түз болсо, түшпөс (жыгылбас) турар.

808.Р.-мениң кылғым ол көр ымытмас көни / көни егри келзе көнилик күни; менинг кылқым ол көр емитмез көни / көни егри болса көнилик күни; К.-(793) мэниң кылқым ул көр эмитмэс көни / көни эгри болсэ көнилик күни.

Кыргызча: менин кылыктарымды ал көр кыйшайбас түз (чын), көөнү ийри болсо, чындык (ага) күнү.

809.Р.-көнилик өзеле кезермен ижик / адырмас ма пексик йа кулсык кижик; А.-көнилик өзеле кесермен ишиг / адырмазмен бегсиг йа кулсыг кишиг; К.-(794) көнилик үзэлэ кэсэр мэн ишиг / адырмас-мэ бэгсиг йа кулсыг кишиг.

Кыргызча: чындык менен кесермин (чечээрмин) ишти, айырбаймын бексиң же кулсун деп кишилерди.

810. бу бөгдө бычак ким элигдө туруп
бычаклы кесигли туруп эй унур
811. бычактег бычар мен кесермен ишиг
узатмаз мен да'ви қылыгылы кишиг
812. шекер ол киши бир анар күч тегип
пөрү булса миндин капугқа келип
813. шекертег сүчийү барыр ол киши
севинчлиг болур анда йазлур кашы.

810.Р.-пу пүгре ничек ким еликте туруп / пычыклы кезикли туруп ай өнүр; А.-бу бөгдө бичек ким елигдө туруп / бачыгылы кесигли туруп ай унур; К.-(795) бу бөгдө бичек ким элигдө тутар бычыгылы кэ-сигли туруп эй унэр; ДТС.-бөгдө – шамшар.

Кыргызча: бу шамшар кимдин колунда турса, бычар, кесер (бычуусу, кесүүчү) нерседир эй! өнүп өскүн.

811.Р.-пичек тек кезермен пычармен ижик / узатмас ман да'вы кылыклы кижик; А.-бичектег бычар мен кесер мен ишиг / узатмаз мен

да'ви кылыглы кишиг; К.-(796) бичэк тэг кэсэр-мэн бычар-мэн ишиг / узат мас-мә даьва кылыглы кишиг.

**Кыргызча: бычактай кесермин, бычармын ишти,
узартпасмын дава кылуучу кишинин ишин.**

812.Р.-шекер ол кижипир аңар күч тегип / төрү пулза мендин кабуққа келип; А.-шекер ол киши бир аңгар күч тегип / төрү булса миндин капуғқа келип; К.-(797) шакар ул киши йэр аңа күч тэгиб / төрү булса мэндин капуғқа кэлиб.

**Кыргызча: шекерди ал киши жээр, ага күч тийип,
бийлиги болсо менин капкама келип.**

813.Р.-шекер тек сүчүйү парыр ол кижип / севүнчлик полур парча йаслур кыжы; А.-шекер тег сүчийү барыр ол киши / севинчлиг болур анда йазлур кашы; К.-(798) шакар-тэг сүчини барыр ул киши / севинчлиг болур анда йазлур кашы.

**Кыргызча: шекердей, чучуктай барар (ээр) ал киши,
сүйүнүккө толор, анда жазылар кашы (кабагы).**

814. урагун йеме ол кишилер ичер
өзи күчкөй ерсе көнидин качар

815. маңа келсе түтшү төрү бирсе мен
урагун ичер тег ачыр көрсе мен

816. бу кашым түгүки бу көрксүзлүгүм
күчемчи келирке бу йүзсүзлүкүм

817. керек оғлум эрсе йакын йа йағуқ
керек барқын эрсе кечигли конук

814.Р.-урагун йеме ол кижилер ичер / өзи күчкен ерзе көнидин качар; А.-урагун йеме ол кишилер ичер / өзи күчкөй ерсе көнидин качар; К.-(799) урагун йэмә ул кишилер ичәр / өзи күчкәй эрсә көнидин качар.

**Кыргызча: дарыны (ууну) дагы ал (ушундай) кишилер
ичер, өзү залым болсо, тууралыктан качса.**

815.Р.-маңа келзе түтчи төрү перзе мен / урагун ичер-дек ичер көрзе мен; А.-манга келсе түтшү төрү бирсе мен / урагун ичер тег

ачыр көрсө мен; К.-(800) мэнэ кэлсэ тутшу төрү бэрсэ мэн / урагун ичэр-тэг ачыр көрсэ -мэн.

Кыргызча: мага келсе нараазылашып өкүм берсем (кылам) мен, уу ичкендей, ачыыр (ал) көрсө мени.

816.Р.-пу кажым төтүгү пу көркүсүлүгүм / төрүгө келүрге пу йүссүлүгүм; А.-бу кашым түгүки бу көркүсүлүкүм / күчөмчи келирке бу йүзсүлүкүм; К.-(801) бу кашым түтүгү бу көркүсүлүкүм / күчөмчи келирке йүзсүлүкүм.

Кыргызча: бу кабагымдын (кашымдын) түйүлгөнү бу көркүсүздүгүм (каарданганым), зомбучулук (күчкө салгандар) келсе, (алар үчүн) (мен) жүзүмдү салбайм (менин кабагым бүркөө).

817.Р.-керек оғлум ерзе керек йат йағук / керек пирсын (кын) ерзе кечикли конук; А.-керек оғлум ерсе йақын йа йағук / керек барқын ерсе кечигли конук; К.-(802) кэрэк оғлум эрсэ йырақ йа йағук / кэрэк барқын эрсэ кечигли конук.

Кыргызча: керек (мейли) уулум болсун, жакыным же ыраагым, керек (мейли) жолоочу болсун, (мейли) кечки конок.

818. төрүдө экигү маңа бир саны
 кесерде адын булмағай ол мени

819. бу беглик улы көр көнилик туруп
 көни болса беглер тириглик болуп

820. муңар меңзетү сөзлөр өглүг киши
 киши өглүг сөзин тутса этлүр иши

821. көнилик өзе болды беглик улы
 бу беглик көки ал көнилик йолы

818.Р.-төрүдө игегүн маңа пир саны / көниде адын пулғамай ол мени; А.-төрүдө икигү манга бир саны / кесерде адын булмағай ол мини; К.-(803) төрүдө экигү мэнэ бир саны / кэсэрдэ адын булмағай ул мэни.

Кыргызча: мийзамда экөө (тең) мага бир саны (экөө тең бирдей) кесерде (өкүм кылууда) атымды булгабай ал менин (адилет балам деген мааниде).

819.Р.-төрү кылза элге көни полза пек / тилек арзу пулган ачун-
да пу пек; А.-бу беглик улы көр көнилик туруп / көни болса беглер ти-
риглик болур; К.-(804) бу бэглик улы көр көнилик туруп / көни болса
беглер тириглик булур.

**Кыргызча: бу бектиктин улуулугун көр, тууралыктыр,
жүз болсо бектер, тирүүлүк болор.**

820.Р.-муңар меңзедү сөслөр өклүк кижиге / ким өклүк сөзүн
тутса етлүр ижи; А.-мунгар менгзетү сөзлөр өглүг киши / ким өглүг
сөзүн тутса итлүр иши; К.-(805) муңар мэнзетү сөзлөр өглүг киши /
ким өглүг сөзү тутса етлүр иши.

**Кыргызча: мындай окшотуп сүйлөр акылдуу киши,
ким акыл сөзүн тутса этилер иши.**

821.Р.-көнилик өзе ол пу пеклик улы / бу пеклик көгү ол
көнилик йолы; А.-көнилик өзе болды беглик улы / бу беглик көгү ол
көнилик йолы; К.-(806) көнилик узэ болды бэглик улы / бу бэглик
көгү-ул көнилик йолы.

**Кыргызча: адилеттүүлүктүн үстүндө курулган бийлик
улуу, бу бектиктин, (бийликтин) тамыры ал,
тууралык жолдур.**

822. төрү кылса элке көни болса бег
тилек арзу булгай бу колса калы

**Айтолды су'алы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

823. йана айды Айтолды Элиг куты
нелүк болды Күнтогды Элиг аты

**Элиг жавабы Айтолдыга
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

824. Элиг айды билге мениң кылкымы
көрүн меңзетү урды бу атымы

825. күнүг көр эрилмез толу оқ туруп
йаруклуқы бир тег талу оқ туруп

822.Радловдо бул бейит башкача: төрү пир төрү пу талузын
йегил / таркы пир ачун йа пу қалза халы; Бул бейит Арат жана Кари-
мовдун транскрипциясында төмөндөгүчө: А.-тору қылса илке көни
болса бег / тилек арзу булғай бу қолса қалы; К.-(807) төрү қылса элкә
көни болса бэг / тиләк арзу булғай бу қулса қалы.

**Кыргызча: мыйзамын қылса элге түз, болсо бек, бардык
тилеги арзыр (ошентип, анын тилеги болоор
кабыл деген мааниде).**

823.Р-йана айды Ай-толды: Елик қуды / нелүк полды күнтоқты
Елик ады: А.-йана айды Айтолды илиг қуты / нелүк болды Күн тоғды
илиг аты; К.-(808) йана айды Айтолды элиг қуты / нәкү болды Күн-
туғды элиг аты.

**Кыргызча: жана (дагы) айтты: Айтолду элиг қуту, неликтен
(эмне болуп) Күнтуду делет Элигдин аты?**

824.Р.-Елик айды: билге мениң қылғымы / көрүн меңзедү урду
пу адымы; А.-илиг айды билге менинг қылқымы / көрүп менгзетү
урду бу атымы; К.-(809) Элиг айды Айтолды билгә мәниң қылқымы /
көрүб мәңзәтү урды бу атымы.

**Кыргызча: Элиг айтты: билге менин қылықтарыман
(улам) көрүп окшотуп берди бу атымы.**

825.Р.-күнүк көр ерилмес толу-оқ туруп / йаруклығы пир тек
толу оқ туруп; А.-күнүнг көр ирилмес толу оқ туруп / йаруклуқы
бир тег талу оқ туруп; К.-(810) күнүг көр эрилмәс толу-оқ туруп /
йаруклуқи бир тэг талу-оқ туруп.

**Кыргызча: күндү кара (күндү көр) кемибес толук туруп,
жарықтыгы бирдей толук турар.**

826. мениң ме қылынчым аңар окшады
көнилик биле тоғды өксүмеди

827. экинчи тоғар күн йарур бу ажун
төзү халққа тегрүр йоқалмаз өзүн

828. мениң ме төрүм бу йоқалмаз өзүм
камуг халққа бир тег не қылқым сөзүм

826.Р.-Мениң-ме қылынчым оңар оқшады / көнилик пиле тол-
ды өксүлмеде; А.-менинг ме қылынчым аңгар оқшады / көнилик биле

толды эксүмеди; К.-(811) мэниң ма қылынчым аңар охшады / көнилик билэ толды эксүмэди.

Кыргызча: менин да кылыктарым ага (күнгө) окшоду, көңүлдөгүдөй толду, өксүбөдү.

827.Р.-игинчи тоғар күн йарудур ачун / төзү қалққа тегрүр пу қалмас ачун; А.-икинчи тоғар күн йарур / бу ажун / төзү халққа тегрүр йоқалмас өзүн; К.-(812) экинчи туғар күн йарур бу ажун / түзү халққа тегрүр йоқалмас өзүн.

Кыргызча: экинчиден чыгар күн жарык болоор бу аалам жарыгы калкка тийер (жетээр) жоголбос (өспөс) өзү.

828.Р.-мениң ма турум пу йоғалмас өзүм / қамуқ қалққа бир тек не қылғым сөзүм; А.-менинг ме төрүм бу йоқалмас өзүм; қамуғ халққа бир тег не қылқым сөзүм; К.-(813) мэнин ма төрүм бу йоқалмас өзүм / қамуғ халққа бир-тэг нэ қылқым сөзүм.

Кыргызча: менин да закым (ушундай) бу жоголбос өзүм, бардык калкка бирдей, кылығым, сөзүм.

829. үчүнчи бу күн тоғса йерке ысыг
чечек йазлур анда түмен миң түсиг

830. қайу элке тегсе мениң бу төрүм
ол эл барча итлүр таш эрсэ қорум

831. тоғар күн арығ йа арығсыз тимез
қамуғқа йаруқлуқ берүр өксүмез

832. мениң ме қылынчым бу ол белгүлүг
төзүке тегүр барча мендин үлүг

829.Р.-үчүнчү пу күн тоқса йерге изик / чечек йазлур анда түмөн миң түсиг; А.-үчүнчи бу күн тоғса йирке исиг / чичек йазлур анда түмөн миң түсиг; К.-(814) үчүнчи бу күн туғса йэркэ исиг / чэчэк йазлур анда түмөн мың түсиг.

Кыргызча: үчүнчү – бу күн чыкса – жерге ысык, гүл(дөр) жазылар (ачылар) анда, түмөн миң түстүү.

830.Р.-қайу елге тексе мениң пу турум / ол ел етлүр парча таш ерзе қорум; А.-қайу илке тегсе мениң бу төрүм / ол ил барча итлүр

таш ерсе корум; К.-(815) кайу элкэ тэгсэ мэниң бу төрүм / ул эл барча этлүр таш эрсэ курум.

Кыргызча: кайсы элге тийсе, менин бу мыйзамым, ал эл(дин) баарысы гүлдөр, таш болсо да корум.

831.Р.-тоғар күн арык йа арыксыс темес / камуққа йаруқлук перүр өксүмес; А.-тоғар күн арыг йа арығсыз тимез / камуғқа йаруқлук бирүр өксүмез; К.-(816) туғар күн арыг йа арығсыз тэмэс / камуғқа йаруқлук бэрүр өксүмэс.

Кыргызча: чыккан күн (таза) жакшы же жаман делбес, баарына жарык (нур) берер (чачар) өксүбөс.

832.Р.-мениң ма қылынчым пу ол пелгүлүк / төзүге тегер парча мендин үлүк; А.-менинг ме қылынчым бу ол белгүлүг / төзүке тегир барча миндин үлүг; К.-(817) мэниң ма қылынчым бу-ул бэлгүлүг / түзүкэ тегир барча мэнин үлүг.

Кыргызча: менин да кылыгым бу, ал сыяктуу, баарына тийер бүтүндөй менден үлүш.

833. йана ма бу күн буржы сабит турур
бу сабит тедүкүм түпи берк болур

834. бу күн буржы арслан бу бурж тепремез
эви тепремези үчүн артамаз

835. мениң қылқымы көр йеме бир йакын
өзүм тегшүрүлмез йаруқ та өңин

**Айтолды су'алы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

836. бу Айтолды айды эй Элиг қуты
ашасу ажун эл йадылсу аты

833.Р.-йана ма пу күн пүрчи себит турур / пу сабит тедүгүм түби перк полур; А.-йана ма бу күн буржи сабит турур / бу сабит тидүкүм түпи берк болур; К.-(818) йана ма бу күн буржы сабит турур / бу сабит тэдүкүм түби бэрк болур.

Кыргызча: жана да бу күн буржы сабит делээр, бу сабит дегеним түбү бек болор.

834.Р.-пу күн пуржи арслан пу пурч тебремес / еби тебремес
үчүн ос ардамас; А.-бу күн буржы арслан бу бурж тепремес еви тепре-
меси үчүн артамаз; К.-(819) бу күн буржы Арслан бу бурж тэбрэмэс /
эви тэбрэмэсэ үчүн артамаз.

**Кыргызча: бу күн буржы арстан, бу бурж тегеренбейт
(кыймылдабайт), үйү тегеренбеген үчүн ал
бузулбайт.**

835.Р.-мениң кылгымы көр йеме пир йаңын / өзүм тең сүрүлмес
пу кылк ма өгин; А.-мениң кылкымы көр йеме бир йангын / өзүм
тешүрүлмөс йарукта өнгин; К.-(820) мэниң кылкымы көр йэмэ бир
йаңын / өзүм тэкшүрүлмөс йарукта өчин.

**Кыргызча: менин кылыктарымды көр, дайым бир калып-
тамын, өзүм өзгөрүлбөйм, жарыкта өнүм.**

836.Р.-пу Ай-толды айды: ай Елик куды / ажазу ачун ел пезилзү
нды; А.-бу ай толды айды ай илиг куты / ашасу ажун ил йадылсу аты;
К.-(821) бу Айтолды айды эй Элиг куты / ашасу ажун эй йадылсу аты.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: эй Элиг куту, ааламга,
элдерге, малик бол, жатталсын атың.**

837. мениң ме өзүм бу узун йол йорып
саңа келди эмгеп хам артуқ арып

838. бу қалқын бу эрдемлерин бар үчүн
күсеп келдим эмди тапуғқа күчүн

839. айу бир маңа сен нетег тапайын
севинчин қайу ол аны тутнайын

840. тапуг бег тапысы өзе болмаса
йарамаз бу тапғы нече эмгесе

837.Р.-мениң ма өзүм пу узун йол йорып / саңа келди емгеп
хем артуқ арып; А.-мениң ме өзүм бу узун йол йорып / саңа келди
емгеп хем артуқ арып; К.-(822) мэниң ма өзүм бу узун йол йуруб / сэнэ
келди эмгэб хам артуқ арыб.

**Кыргызча: менин да өзүм бу узун (кыйла) жол жортуп
(жүрүп), сага келдим эмгектенип (азап чегип)
артык арып.**

838.Р.-пу кылк йаң пу ердемлериң пар үчүн / көзөп келдим удру табукка күчүн; А.-бу кылкың бу ердемлериң бар үчүн / күсен келдим емди тапуғка күчүн; К.-(823) бу кылкың бу эрдәмлериң бар үчүн / көсөб келдим эмди тапуғка күчүн.

**Кыргызча: бу кылыгың, бу эрдемдигиң бар үчүн,
күсөп келдим эми кызматыңа күчүм(дү).**

839.Р.-айу пер саңа мен недек тапнайын / себинчиң қайу ол аны тутнайын; А.-айу бир манга сен нетег тапнайын / севинчинг қайу ол аны тутнайын; К.-(824) айу бэр мэңэ сэн нэ-тэг тапнайын / севинчиң қайу-ул аны тутнайын.

**Кыргызча: айтып бер мага сен, кандай кызматтанайын,
сүйгөнүң (каалаганың) кайсы ал аны тутайын
(кармайын).**

840.Р.-табынза табуқ лек өзе полмаза / йарамас пу тапкы нече емгезе; А.-тапуғ бег тапысы өзе болмаса / йарамаз бу тапғы нече емгесе; К.-(825) тапуғ бэг тапысы үзэ болмаса / йарамас бу тапғы нэчэ эмгэсэ.

**Кыргызча: кызматыма бек раазы болбосо, жарабас бу
кызматым канча эмгектенбейин.**

841. негү тер эшитгил ал(д)а (?) атлыгы
тапуғун бедүмиш киши кутлуғы

842. тапынса тапуғчы бегиңе қалы
қатығ тутғу беглер севинчи йолы

843. бу беглер тапысы өзе кыл тапуғ
беги тапласа тапғы ачты қапуғ

844. тапуғчы тапуғ билсе төрке тегир
тапуғ билмесе төрдин элкэ келир

841.Р.-негү тер эжиткил ел(д)е атлыгы / табуғын пазумас кижиги кутлуғы; А.-негү тир эшитгил ыла итлыгы / тапуғун бедүмиш киши кутлуғы; К.-(826) нэкү тэр эшитгил ыла атлыгы / тапуғун бэдүмиш киши кутлуғы.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин алда аттуу (аттуусу),
кызматта бийиктеген киши куттуу(су).**

842.Р.-табынза табуқчы пегинге қалы / қадық тутқу пеклер се-
бинчи йогы; А.-тапынса тапуғчы бегинге қалы / қатығ тутғу беглер
севинчи йолы; К.-(827) тапунса тапуғчы бэгимгә қалы / қатығ тутғу
беглер севинчи йолы.

**Кыргызча: кызматтанса кызматкер бегине эгер, катуу
тутуусун (керек) бектерин кубантуучу жолду.**

843.Р.-табынза пу пеклер өзе қыл табуқ / пегү таплаза тапқы
ачты қабуқ; А.-беглер тапысы өзе қыл топуғ / беги тапласа тапғы ачты
қапуг; К.-(828) бу беглер тапысы узә қыл топуғ / бэги тапласа тапғы
ачты қапуг.

**Кыргызча: бу бектер(ди)н купулуна толо турган кыл
кызматты, беги жактырса, кызматы ачар
капканы.**

844.Р.-тапуқчы табка пилзе төрге тегер / табуқ пилмезе төрдин
илге келир; А.-тапуғчы тапуғ билсе төрке тегир / топуғ билмесе
төрдин илге келир; К.-(829) тапуғчы тапуғ билсә төркә тэғир /тапуг
билмәсә төрдин илкә кәлир.

**Кыргызча: кызматчы кызматын билсе төргө жетер,
кызмат (иш) билбесе төрдөн ирегеге келер.**

845. бегин кед севиндүрсе тапнур кулы
ачылды бу кулқа ағырлық йолу

**Элиг жевабы Айтолдықа
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

846. Элиг айды уқтум мен эмди сөзүң
севинчим тиле кед күдезгил өзүң

847. саңа мен айайын йарағсызларығ
йарағсызқа йақма йорығыл арығ

848. өзүм тапламаз нең бири йалғанол
муныңда басасы бу күч қылған ол

845.Р.-пегин кет севүндүрсе табнур кулы / ачылды пу кулға
ағырлық йолы; А.-бегин кед севиндүрсе тапнур кулы / ачылды бу
кулқа ағырлық йолы; К.-(830) бэгин кәд севүндүрсә тапнур кулы /
ачылды бу кулқа ағырлық йолы.

Кыргызча: бегин өтө кубандырса сүйүндүрсө кызматы кулдун, ачылар бу кулга (кул үчүн) ардактуу жол(у).

846.Р.-Елик айды уктум мен емди сөзүң / севүнчим тиле кет күдескил өзүң; А.-илиг айды уктум мен емди сөзүңг / севинчим тиле кед күдизгил өзүңг; К.-(831) элиг айды уктум мэн эмди сөзүң / сэвинчим тилэ кэд көдэзгил өзүң.

Кыргызча: Элиг айтты түшүндүм мен эми сөзүңдү, сүйүнүчүн (кубанычын), ийгилигин тиле өтө, урматта өзүң.

847.Р.-саңа мен айайын йараксысларык / йараксыска пакма йүрүтил арык; А.-санга мен айайын йарагсызларыг / йарагсызка йакма йорыгыл арыг; К.-(832) сэңэ ма айайын йарагсызларыг / йарагсызка йакма йурыгыл фарыг.

Кыргызча: сага мен айтайын жарыксыздар (эл) (жөнүндө), жаман (жараксызга) нерселерлерге жакындаба, жүргүн алыс.

848.Р.-өзүм тапламас нең пири йалган ол / мунуңдын пазагы пу күч кылган ол; А.-өзүм тапламаз ненг бири йалган ол / мунунгда басасы бүкүч кылган ол; К.-(833) өзүм тапламас нэң бири йалган-ул / мунуңдын басасы бу күч кылган-ул.

Кыргызча: өзүм жактырбаган нерселердин бири – жалган, ал, мындан башкасы бу күч кылган зордук ал.

849. суқ эрсе кылынчы йиг эрсэ өзи
ивек эрсе қылқы увутсуз көзи

850. бушы эрсе иште йеме өвкелиг
йава эрсе борчы йа қыйған Элиг

851. бу йаңлыг кишилер йарамаз маңа
айу бердим эмди ачуқлуг саңа

852. йарайын тисе сен маңа белгүлүг
бу кач нең өзүңдин йырат ай күлүг

849.Р.-соқ ерзе кылынчы пек ерзе өзи / ебек ерзе қылғы обут-сус көзи; А.-суқ ерсе кылынчы йиг ерсе өзи / ивек ерсе қылқы увутсуз

көзи; К.-(834) сук эрсэ кылынчы бэк эрсэ өзи / эвэк эрсэ кылкы овут-суз көзи.

Кыргызча: сак (ак) болсо иштегени, бек болсо өзү, шамдагай болсо иште, уятсыз болор көзү (жүзү).

850.Р.-пужу ерзе иште өзи өпкелик / абаң ерзе порчы йағу кан елик; А.-бушы ерсе иште йиме өвкелик / йава ерсе борчы йа кыйған елик; К.-(835) бушы эрсэ иштэ йэмэ өвкэлик / йава эрсэ борчы йа кыйған элиг.

Кыргызча: иште болсо эмгекчил жана каарман, бекер борчу (виночу, ичкич) же кыйык колу (жалкоо болбосо).

851.Р.-пу йаңлык кижилер йарамас маңа / айу пердим ош мен ачуклук саңа; А.-бу йаңлыг кишилер йарамаз манга / айу бирдим емди ачуклуг санга; К.-(836) бу йаңлыг кишилэр йарамас мэнэ / айу бэрдим эмди ачуклуг сэнэ.

Кыргызча: мындай жаңылыш кишилер жарабас мага, айтып бердим эми ачыктан сага.

852.Р.-йарайын тезде сен маңа пелгүлүк / өзүндин пу кач нэн йырат ай күлүк; А.-йарайын тизе сен манга белгүлүг / бу, кач нэнг өзүндин йырат ай күлүг; К.-(837) йарайын тэсэ сэн мэнэ бэлгүлүг / бу кач нэн өзүндин йырат эй күлүг.

Кыргызча: жарайын десең сен мага белгилүү, бу канча нерселерди өзүндөн ыраактат эй! даанышман.

853. йакын болға сен күнде өтрү маңа
ағырлык ачыг артка менден саңа

**Айтолды су'алы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

854. бу Айтолды айды эшиттим муны
тагы бир сөзүм бар айу бер аны

855. бу эдгү кайу ол нетег ол өзи
негү тег болур эдгү кылкы төзи

**Элиг жевабы Айтолдука
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

856. Элиг айды эдгү бу кылкы йаңы
 тусулур болур халкка асгы өни

853.Р.-йағын полға сен удру күнде маңа / ағырлык ачык
артка мендин саңа; А.-йакын болға сен күнде өтрү манга / ағырлык
ачыг артға миндин санга; К.-(838) йакын болға-сә күндә өтрү мәнә /
ағырлык ачыг артға мәндин сәңә.

**Кыргызча: жакын болгун сен күн (өткөн сайын) мага,
урматым ачык артар, менден – сага.**

854.Р.-пу Ай-толды айды: ежиттим муны / тагы пир сөзүм пар
айу пер аны; А.-бу Ай толды айды ешиттим муны / тақы бир сөзүм
бар айу бир аны; К.-(839) бу Айтолду айды эшиттим муны / тақы бир
сөзүм бар айу бэр аны.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты эшиттим муну, дагы бир
сөзүм (суроом) бар, айтып бер аны.**

855.Р.-пу еткү кайу ол недек ол өзи / негүдек полур еткү кылгы
төзи; А.-бу едгү кайу ол нетег ол өзи / негү тег болур едгү кылкы төзи;
К.-(840) бу эдгү кайу-ул нэ-тэг ул өзи / нэкү-тэг болур эдгү кылкы
түзи.

**Кыргызча: бу жакшы (киши) кайсы ал, кандай ал өзү?
кандай болор жакшынын кулк мүнөзү.**

856.Р.-Елик айды еткү пу кылгы йаңы / түзү полур калкка асқы
өни; А.-илиг айды едгү бу кылкы йангы / тусулур болур калкка асгы
онги; К.-(841) Элиг айды эдгү бу кылкы йаңы / тосулур болур халкка
асгы өни.

**Кыргызча: Элиг айтты: жакшы(нын) бу мүнөзү жакшы
(жаны), жардамы болоор калкка пайдасы өнү.**

857. төзү калкка барча кылур эдгүлүк
 йана миннет урмаз кишике күлүк

858. өз асгын тилемез кишике асыг
 берүр ол асыгдын бу қолмаз йаныг

**Айтолды су'алы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

йана айды Айтолды уктум бу сөз
такы бир тилекимин айтур бу сөз

маңа эй көнилик кайу ол көни
аның бирле йалңгук йарутса күни

857.Р.-төзү парча қалққа қылыр еткүлүк / йана миннет урмас
кижиге күлүк; А.-төзү халққа барча қылу едгүлүк / йана миннет ур-
маз кижиге күлүк; К.-(842) түзү халққа барча қылар эдгүлүк / йана
миннет урмас кишике күлүк.

**Кыргызча: бардык калкка бүтүндөй кылар жакшылык,
кайра милдет урбас (кылбас) кишилерге,
күлүк (даанышман).**

858.Р.-өс асқан тилемес кижиге азык / тилер ол азыктын ти-
лемес тадык; А.-өз асгын тилемес кишике асыг / бирүр ол асыгдын
бу қолмаз йаныг; К.-(843) өз асгын тилемес кишике асыг / бэрүр ул
асыгдын бу қулмас йаныг.

**Кыргызча: өз пайдасын тилебес, кишиге пайда (кылар),
берер ал пайдасын бу калтырбас жанына (өзүнө).**

859.Р.-йана айды Ай толды: уктум пу сөс / тагы пир тилегимни
айур пу өс; А.-йана айды ай толды уктум бу сөз / такы бир тилекимин
айтур бу сөз; К.-(844) йана айды Айтолды уктум бу сөз / такы бир
тиләкимин айтур бу өз.

**Кыргызча: жана (дагы) айтты: Айтолду уктум бу сөзүндү,
дагы бир тилегимди айтармын бу сөздү
(мындай деген).**

860.Р.-маңа ай көнилик кайу ол көни / аны бирле йаңлук йа-
рутса күни; А.-манга ай көнилик кайу ол көни / анын бирле йалңгук
йарутса күни; К.-(845) маңа ай көнилик кайу-ул көни / аның бирле
йалңгук йарутса күни.

**Кыргызча: мага айт: калыстык кандай ал туурасык, аны
менен бирге киши (пенде) жарык кылса күнүн
(өмүрүн).**

861. кайуны айурлар көнилик йолы
негү тег болур бу көнилик улы

**Элиг жевабы Айтолдықа
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

862. Элиг айды: көргил көни эр өзү
тили көңли бирле бирикер сөзи
863. ташытег ичи ол ичи тег ташы
бу йаңлыг болур ол көни чын киши
864. көңүлин чықарса айады уруп
йорыса уйадмаса йалнук көрүп

861.Р.-негүдек полур ол көнилик улы / кайуны айурлар көнилик йолы; А.-кайуны айурлар көнилик йолы / негү тег болур бу көнилик улы; К.-(846) кайуны айурлар көнилик йолы / нэкү-тэг болур бу көнилик улы.

**Кыргызча: кайсыны айтышар тууралык жол (деп),
кандайча болоор бу тууралык (калыстык) улуу.**

862.Р.-Елик аиды: көргил көни ер өзи / тили көңли пирле пир-риксе сөзи; А.-илиг айды көргил көни ер өзи / тили көңли бирле бирикер сөзи; К.-(847) Элиг айды көргил көнилэр өзи / тили көңли бирлө бирикер сөзи.

**Кыргызча: Элиг айтты: көргүн туура (калыс) кишинин
өзү, тили, көңүлү менен биригер сөзү.**

863.Р.-тажы тек ичи ол ичитек тажы / пу йаңлык полур ол көни чын кижи; А.-ташы тег ичи ол ичи тег ташы / бу йаңлыг болур ол көни чын киши; К.-(848) ташы-ул ичи-тэг ташы / бу йаңлыг болур-ул көни чын киши.

**Кыргызча: тышындай ичи, ал, ичиндей – тышы, бу (мындай)
киши болоор, ал, көөнү чын кишинин.**

864.Р.-көңүлин чыгарса айада уруп / йүрүтсе удан маза йаңлык көрүп; А.-көнгүмен чықарса айада уруп / йорыса уйадмаса йангук көрүп; К.-(849) көңүлни чықарса айада уруб / йурыса уйадмаса йалнук көрүб.

**Кыргызча: көңүлүн чыгарса, боорукер болуп,
жүрсө, уялбаса кишини көрүп.**

865. көңилик керек эрке копса кутун
көңилик аты кишилик бүтүн
866. кыз эрмез бу йалнук кишилик кыз ол
аз эрмез бу йалнук көңилик өз ол
867. муңар мензетү айды ша'ир бу сөз
саңа сөзледи эмди көргил бу өз
868. йорығлы бу йалнук эди оқ өкүш
көни чын бүтүн эр маңа кед күсүш

865.Р.-көңилик керек ерге колса кудун / көңилик ады ол кижилек пүдүн; А.-көңилик керек ерке копса кутун / көңилик аты ол кишилик бүтүн; К.-(850) көңилик кэрэк эркэ копсун кутун / көңилик аты-ул кишилик бүтүн; ДТС.-көңилик – чындык, акыйкаттык.

**Кыргызча: адилеттик (чындык) керек кишиге, картайса
(улгайса) куттуу чындыктын адилеттиктин
аты – ал адамгерчилик бүтүн.**

866.Р.-кыс ермес пу йаңлык кижилик кыс ол / кижиликни пилгү көңилик ис ол; А.-кыз ермез бу йалнук кишилик кыз ол / аз ермез бу йалнук көңилик аз ол; К.-(851) кыз эрмэс бу йалнук кишилик кыз-ул / аз эрмэс бу йалнук көңилик аз-ул.

**Кыргызча: кымбат эмес бу адам, кишичилик (адамдык)
кымбат ал, (адамдын кымбатчылыгы, анын
адамгерчилиги), аз эмес бу пенде (адамдар),
алардын чындыгы адилеттиги аз-ал.**

867.Р.-муңар мензедү айды ша'ыр пу сөс / саңа сөследи сөс көр емди пу өс; А.-мунгар мензетү айды ша'ыр бу сөз / саңа сөзледи емди көргил бу өз; К.-(852) муңар мэнзетү айды ша'ир бу сөз / сэнэр сөзледи эмди көргил бу сөз.

**Кыргызча: мындай деп айтыптыр акын бу сөздү сага
сүйлөдүм (айтып бердим) эми көргүн (уккун)
бу сөздү.**

868.Р.-йорыклы пу йаңлык еди ма өгүш (көни чын) пүдүн ас андын ас көжүш; А.-йорыгы бу йалнгук иди өк өкүш / көни чын бүтүн ер манга кед күсүш; К.-(853) йурыгы бу йалнук эди-өк өкүш / көни чын бүтүн эр мэнэ кэз көшүш.

Кыргызча: жүрүүчү (басып жүргөн) бу адамдар экен өтө көп көөнү чын, ишенимдүү киши(ни) мага өтө кымбат өтө күсөйм (калайм).

869. кыз эрмэз киши көр кишилик кыз ол
көни чын кишилерни өгди укуш

**Айтолды су'валы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

870. йана айды Айтолды Элиг куты
маңа ачсу эмди бу сөз бүк қаты

871. бу эдгү кишилер болурму эсиз
исиз ме үрүрму көр эдгүке из

**Элиг жевабы Айтолдықа
(Элигдин жообу Айтолдуға)**

872. Элиг айды эдгү эки түрлүг ол
мунында бири чын тутар эдгү йол

869.Р.-кыс эрмэс кижиг көр кижилиги кыс / көни чын кижилерни өкти огуш; А.-кыз ермез киши көр кишилик кыз ол / көни чын кишилерни өгди укуш; К.-(854) кыз эрмэс киши көр кишилик кыз-ул / көни чын кишилерни өгди укум.

Кыргызча: кымбат эмес киши(лерди) көр, кишичилик кымбат ал, көөнү чын (адилет, чынчыл) кишилерди макта көп.

870.Р.-йана айды Ай-толды Едик куды / маңа ачсун емди пу сөснiң куды; А.-йана айды айтолды илиг куты манга ачсу емди бу сөз бүк қаты; К.-(855) йана айды Айтолды Элиг куты / мэнэ ачсу эмди сөзнүң қаты.

Кыргызча: жана (дагы) айтты Айтолду: куттуу Элиг! мага ачсын эми, бу сөздөрдүн бүт сырын.

871.Р.-пу еткү кижилер полур-му езис / езиске урурму көр еткүге ис; А.-бу едгү кишилер болурму исиз / исиз ме урурму көр едгүге из; К.-(856) бу эдгү кишилер болур-мэ эсиз / эсизма урур-му көр эдгүкэ из.

Кыргызча: бу жакшы кишилер (адамдарда) болору эссиз (кара мүртөз)? эссиз(дер) (тажаалдар) жамандашаар көр, жакшылардын изин.

872.Р.-Елик айды: еткү иги түрлүк – өк / мунуң-да пири чын тудар еткүлүк; А.-илиг айды едгү ики түрлүг ол / мунынгда бири чын тутар едгү йол; К.-(857) Элиг айды эдгү эки түрлүг-ул / мунунда бири чын тутар эдгү йол.

Кыргызча: Элиг айтты: жакшы эки түрлүү ал, мында да бири-чын тутар жакшы (туура) жол.

873. бир эдгү болур көр анадын тогуп
йорыр ол көни чын көр эдгү болуп

874. такы бири эдгү көр өтгүнч болур
эсизке катылса ол исиз кылур

875. эки түрлүг ол көр бу исиз йиме
экигүни бир теп исигке сама

876. тоға эссиз ол көр мунынгда бири
бу эр өлмегинге арымаз кири

873.Р.-пир еткү полур көр анадын тогуп / йүрир еткү полчык көр еткү полуп; А.-бир едгү болур көр анадын тогуп / йорыр ол көни чын көр едгү болуп; К.-(858) бир эдгү болур көр анадын туғуб / йурыр ол көни чын көр эдгү болуб.

Кыргызча: бир жакшы болот, көр энеден туулуп, үрөр ал көөнү чын (дили ак) көр, жакшы болуп.

874.Р.-тағы пири еткү көр өткүнч полур / езиске кадылза көр езис / кылур; А.-такы бири едгү көр өтгүнч болур / исизке катылса ол исиз кылур; К.-(859) такы бири эдгү көр өткүнч болур / эсизкэ катылса ул эсиз кылур.

Кыргызча: дагы бир(и) жакшыны көрүп жолун жолдоор, эссизге (залимге) катылса (аралашса) ал эссиздик залимдик кылар.

875.Р.-ига түрлүк көр ол пу эзис йеме / игегүни пир тек эзис са-
ныма; А.-ики түрлүг ол көр бу исиз йиме / икигүни бир тип исизке сама;
К.-(860) эки түрлүг-ул көр бу эсиз йэмә / экигүни бир тэб эсизкә сама.

**Кыргызча: эки түрлүү ал, көр, бу эссиздер да экөөнү бир
деп эссиздерди тенебе.**

876.Р.-тоға эзис көр ол мунундын пири / пу ер алмегинче ери-
мес кири; А.-тоға исиз ол көр мунында бири / бу ер өлмегинге ары-
маз кири; К.-(861) туға эсиз-ул көр мунунда бири / бу эр өлмегинчә
арымас кири.

**Кыргызча: туулгандан эссиз (жамандыр) ал, көр, булардын
бири, бул киши өлмөйүнчө арылбас кири.**

877. тақы бири өтгүнч болур бу эсиз
иши эдгү болса түзер бу ма из

878. тоға эдгүдин тутчы эдгү келир
ажун будны андын асыглар алыр

879. тоға эсиз эрсе аңар йок оты
ажунка бала ол будунка йуты

880. муңар меңзетү айды түркче месел
эшитгил муны сен укуп өзке ал

877.Р.-тағы пири өткүнч полур пу эзис / киж и еткү пулза пузар
пу-ма ис; А.-тақы бири өтгүнч болур бу исиз / иши едгү болса түзер
бу ма из; К.-(862) тақы бири өткүнч болур бу эсиз / эши эдгү болсо
түзер бу ма из.

**Кыргызча: дагы бири ээрчиме болоор бу эссиз,
иши ийги болсо түзөлөр бу терс из.**

878.Р.-тоға еткүдин тутчы еткү келир / ачун путны андын азы-
клар алыр; А.-тоға едгүдин тутчы едгү келир / ажун будны андын асы-
глар алыр; К.-(863) туға эдгүдин тутчы эдгү кэлир / ажун будны андын
асыглар алыр.

**Кыргызча: төрөлгөн (туулган) жакшыдан дайым жакшы(лык)
келээр (болор), аалам адамдары андан пайда
алар.**

879.Р.-тоға езис ерзе аңар йоқ уды / ажунга пеле ол пудунға йуы; А.-тоға исиз ерсе аңгар йоқ оты / ажунқа беле ол будунқа йуты; К.-(864) туға эсиз эрсә аңар йоқ оты / ажунқа бала-ул будунқа йуты.

Кыргызча: төрөлгөн эссиз болсо ага жок дабаа, ааламга балее ал, элге (элдин) жуту.

880.Р.-муңар меңзедү айды түркче масал / ежиткил муны сен өлүп өккө ал; А.-мунгар менгзетү айды түркче месел / эшитгил муны сен укүп өзкө ал; К.-(865) муңар мәнзәтү айды түркчә масал / эшитгил муны сән укыб өзкә ал.

Кыргызча: мындай деген айтылыптыр түркчө месел, эшиткин муну, сен түшүнүп өзүнө ал.

881. өрүң сүт биле кирсе эдгү кылык
өлүм тутмагынча евүрмез йорык

882. таду бирле катлып төрүмиш кылынг
өлүм бузмагынча бузулмаг эринч

883. карында төрүмиш кылынч өгретиг
йагыз йер катында кетер эй тетиг

884. калы эдгүкө болса эссиз эши
эсиз болды кылкы ол эсиз тушы

881.Р.-өзүң сүт пиле кирзе еткү кылык / өлүм тутмагынча адрылмас йорык; А.-өрүңг сүт биле кирсе едгү кылык / өлүм тутмагынча евүрмез йорык; К.-(866) өрүң сүт билә кирсә эдгү кылык / өлүм тутмагынча эвүрмәс йорык.

Кыргызча: актыгың сүт менен кирсе жакшы кылык, өлүп тутмайынча өзгөрүлбөс жоругу.

882.Р.-түзү пирле кылып төремиш кылынч / өлүп пузмагынча пузулмас еринч; А.-таду бирле катлып төрүмиш кылынч / өлүм бузмагынча бузулмас еринч; К.-(867) таду бирлә катлыб төрүмиш кылынч / өлүм бузмагынча бузылмас эринч.

Кыргызча: мүнөз, кыял-жорук, бирге төрөлөт адам менен, өлүм бузмайынча, бузулбас кылык жорук.

883.Р.-карында төремиш кылынч өрге тек / йағыс йер кадын-да кедер ай тедик; А.-карында төрүмиш кылынч өгретиг / йағыз йир

катында китер ай тетиг; К.-(868) карында төрүмиш кылынч өгрәтиг / йағыз йэр катында кэтэр эй тэтиг.

Кыргызча: карында (төрөлгөн) жаралган адат кылык, кара (күрөң) жер катына кетээр эй тетиг.

884.Р.-калы еткүге полза езис ижи / езис полды кылғы ол езис тужы; А.- калы едгүке болса исиз иши / исиз болды кылкы ол исиз тушы; К.-(869) калы эдгүкө болса эсиз эши / эсиз болды кылкы ул эсиз түши.

Кыргызча: эгер жакшынын болсо акылсыз (жаман) эши жаман болоор жоругу (кылыгы) ал (жакшынын) (жамандын кесепети тиет деген мааниде).

885. эсиз ме катылса көр эдгү биле
камуг эдгүлүкке бу болды йола

886. тақы бир себеб көр бу эдгү эсиз
йакынлык йолындын түзөр түзсө из

887. беги эдгү болса будун барча түз
болур кылкы эдгү йорықлары уз

888. йакын тутса беглер көр эдгү кишиг
эсиз барча эдгү кылур ол ишиг

885.Р.-езис ма кадылза көр еткү пиле / камуқ еткүлүкке пу полды йула; А.-исиз ме катылса көр едгү биле / камуг едгүлүкке бу булды йула; К.-(870) эсизкө катылса көр эдгү билә / камуг эдгүлүкө бу болды йол-а.

Кыргызча: эссиз(дер) катылса (эссиздер бириксе), көр (жакшы менен) бардык жакшылыкка, бу болор жол.

886.Р.-тағы пир савап көр пу еткү езис / кара пек йолындын түзөр түссө ис; А.-тақы бир себеб көр бу едгү иссиз / йакынлык йолындын түзөр түзсө из; К.-(871) тақы бир сабаб көр бу эдгү эсиз / йакынлык йолындын түзөр түзсө из.

Кыргызча: дагы бир себеб, көр, бу жакшы (менен) жаман, жакындык (жакындашуу) жолунан түзөр түз изди (туура жолду).

887.Р.-пегү еткү полза пудун парча түс / полур кылгы еткү йорықлары түс; А.-беги едгү болса будун барча түз / болур кылкы едгү йорықлары уз; К.-(872) бэги эдгү болса будун барча түз / болур кылкы эдгү йорықлары уз.

**Кыргызча: беги жакшы болсо калкы баары түз,
болсо кылычы / жакшы, жруктары уз.**

888.Р.-йағын тутса пеклер көр еткү кижик / езис парча еткү кылыр ол ижик; А.-йақын тутса беглер көр едгү кишиг / исиз барча едгү кылур ол ишиг; К.-(873) йақын тутса бэглэр көр эдгү кишиг / исиз барча эдгү кылур-ул ишиг.

**Кыргызча: жакын тутса бектер, көр, жакшы кишилерди,
эссиздердин баары жакшы кылар ал иштерин.**

889. эсизлер йақын болса беглер тапа
узадыф эсиз элги элке түпө
890. эсиз баш көтүрсө көр эдгү иштер
бу эдгү элиг булса эсиз кетер
891. қалы эдгү болса бу беглер кутун
қамуғ эдгү болды қарасы бүтүн
892. бу беглер эсиз болмағынча эсиз
ол элде севинчин кызартмаз меңиз

889.Р.-езислер йағын полза пеклер таба / узады езис елги елге тоба; А.-исизлер йақын болса беглер тапа / узады исиз елги илке түпө; К.-(874) эсизлэр йақын болса бэглэр тапа / узады эсиз элги элкэ түпө.

**Кыргызча: эссиздер (жамандар) жакын болсо бектерге,
узар акылсыздардын колу эл үстүнөн.**

890.Р.-езис паш көдүрзе көр еткү йидер / пу еткү илик пулза езис кедер; А.-исиз баш көтүрсө көр едгү йитер / бу едгү элиг булса исиз китер; К.-(875) эсиз баш көтүрсө көр эдгү йитер / бу эдгү элиг булса эсиз кэтер.

**Кыргызча: эссиздер (жамандар) баш көтөрсө, көр, жакшы-
лар житер, бу жакшы элиг (аким) болсо
жамандар кетер.**

891.Р.-калы өткү полза пу пеклер кудун / камуқ еткү полды каразы пудун; А.- калы едгү болса бу беглер кутун / камуғ едгү болды карасы бүтүн; К.-(876) калы эдгү болса бэглэр кутун / камуғ эдгү болды карасы бүтүн.

Кыргызча: эгер жакшы болсо бу бектер куттуу, баарысы жакшы болор карасы (букарасы) бүтүн.

892.Р.-пу пеклер езис полмағынча езис / ол елде севүнчин кызартмыш меңис; А.-бу беглер исиз болмағынча исиз / ол илде севинчин ғызартмаз менгиз; К.-(877) бу бэглэр эсиз болмағынча эсиз / ул элдэ севүнчүн ғызартмас мэңиз.

Кыргызча: бу бектер (бектердин өзү) жаман болсо эсиз (акылсыз), ал элин кубандырбас, кызыл жүзүн.

893. не эдгү төрү урды беглер беги
эсизке бу қын берге зиндан беки

894. қалы эдгү болса будун башчысы
қамуг эдгү болды аның ишчиси

895. абаң эдгү болса беглер өзүн
байур будны барча көр этлүр ажун

**Айтолды сув'али Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

896. йана айды Айтолды уқтум муны
Элиг йарлықады бу сөзлер көни

893.Р.-не еткү төрү урды пеклер пеги / езиске қылур пергезинде пеги; А.-не эдгү төрү урды беглер беги / исизке бу қын берге зиндан йиги; К.-(878) нэ эдгү төрү урды бэглэр бэги / эсизкэ бу қын бэркэ зиндан бэки.

Кыргызча: нече(н) жакшы заңын курду бектердин беги, жамандарга бу жаза бериш зындан(дын) бектиги.

894.Р.-калы еткү полза пудун пашчызы / камуқ еткү полды аның ишчизи; А.-калы едгү болса будун башчысы / камуғ едгү болды аның ишчиси; К.-(878) қалы эдгү болса будун башчысы / камуг эдгү болды аның ишчиси.

Кыргызча: эгер жакшы болсо эл башчысы, баары жакшы болот анын ишчилери (кызматкерлери).

895.Р.-абаң еткү полза пу пеклер өзүн / пайур путны парча көр
етлүр ачун; А.-апаң едгү болса бу беглер өзүн / байур будны барча көр
итлүр ажун; К.-(880) апаң эдгү болса бу бэглэр өзүн / байур будны
барча көр этлүр ажун.

**Кыргызча: абал жакшы болсо бу бектердин өзү,
байыр эли, баарысы, көр, жакшырар аалам.**

896.Р.-йана айды Ай-толды: уктум муны / елик йарлығады
пу сөзлөр көни; А.-йана айды ай толды уктум муны / илиг йарлыка-
ды бу сөзлөр көни; К.-(881) йана айды Айтолды уктум муны / Элиг
йарлықады бу сөзлөр көни.

**Кыргызча: жана (дагы) айтты Айтолду уктум (түшүндүм)
муну, Элиг айткан бу сөздөр(дүн) баары туура.**

897. бу эдгүг билир ол киши эдгү теп
асыглыг эрүрин муны кылгу теп

898. север барча йалнук тилер арзулар
аны колдачылар нелүк болдылар

Элиг жовабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)

899. Элиг айды эдгү талу нең туруп
талу неңни тутчы талу эр кылуp

900. қайу нең талу болса өдрүм ағыр
аның қылмақы барча өзке ағыр

897.Р.-пу еткүк пилүр ол кижн еткү теп / азызлык ерүрге муны
кылгу теп; А.-бу едгүг билир ол киши / едгү тип / асығлығ ерүрин
муны кылгу тип; К.-(882) бу эдгүг билир-ул киши эдгү тэб / асығлығ
ерүрин муны кылгу тэб.

**Кыргызча: бу жакшылыкты билген ал киши жакшы деп
пайдалуу экендигин муну кылгын деп.**

898.Р.-север парча йалнук тилер арзулар / аны кылдачы ас елик
полдылар; А.-север барча йалнук тилер арзулар / аны колдачылар

нелүк булдылар; К.-(883) тавар барча йалнук тилэр арзулар / аны кулдачылар нэлүг булдылар.

Кыргызча: тавар (мал-мүлктүн) баарын адам тилээр каалар, аны урунгандар эмне болушту?

899.Р.-елик айды: еткү талу нең туруп / талу неңни тутчи талу ер кылур; А.-илиг айды едгү талу неңг туруп / талу неңни тутчы талулар колур; К.-(884) Элиг айды эдгү талу нэң туруп / талу нэңни тутши талулар кулур.

Кыргызча: Элиг айтты: жакшы(лык) айрыкча сапат болот, мындайларды өзгөчө кишилер кылат.

900.Р.-кайу нең талу полза өтрүм ағыр / аның кылгу парча өзиге ағыр; А.-кайу неңг талу болса өдрүм ағыр / аның кылмакы барча өзке ағыр; К.-(885) кайу нэң талу болса өдрүм болур / аның кылмакы барча өзкө болур.

Кыргызча: кайсы нерсе таза (асыл) болсо, айрыкча (оор) кымбат аны кылыш (иштеш) бардык адамдарга (оор) кымбат.

901. эсизлик учуз ол аны кылдачы
йавуз иш учуз ол эсиз болдачы
902. кайу нең учуз болса йерде йатур
ағы чуз ағыр болды төрде йатур
903. бу эдгү ағыш тег ағыр асгука
йавуз нең иниш ол уч уз булгук
904. мунар мензетү сөзледи көр укуш
укушлуг сөзи тутса асгы өкүш

901.Р.-езислик учус ол аны кылдачы / йабус ол езислер кылур хер ижи; А.-исизлик учуз ол аны кылдачы / йавуз иш учуз ол исиз болдачы; К.-(886) эсизлик ужуз-ул аны кылдачы / йавуз иш ужуз-ул эсиз болдачы.

Кыргызча: эссиздик (наадандык) жаман ал, аны кылган, жаман (жапыз) ишке алып келген (болтурган) эссиздик (наадакдык).

902.Р.-кайу нең учус полза йерде йадур / ағыр нең ағыр полды төрде йадур; А.-кайу ненг учуз болса йирде йатур / ағы чүз ағыр болды төрде йатур; К.-(887) кайу нэн ужуж болса йэрдэ йатур / ағы жуз ағыр болды төрдэ йатур.

Кыргызча: кандай нерсе жаман (баасыз) болсо, жерде жатар, ак шайы кымбат болду (болгондуктан) төрдө жатар.

903.Р.-пу еткү ағыш тек ахыр аккуға / йакут тек кыс ол көр тилеп пулгуға; А.-бу едгү ағыш тег ағыр ағуқа / йавуз ненг иниш ол учуз булгуқа; К.-(888) бу эдгү ағышмэг ағыр ағуқа / йовуз нэн иниш-ул ужуж болгуқа.

Кыргызча: бу жакшы(лык) өргө чыгар ашуу ашырар, жаман нерсе эңкейиш, ал, ыплас, булгаар.

904.а.-Р.-едислик ениш тек не энзе тегир / ебикли урунуклы аксар ахыр. Бул бейит Арат менен Каримовдун транскрипциясында жок.

Кыргызча: эссиздик эңкейиштей не ыргытсаң жетээр (тийээр), шашмалык, урунган-беринген аксаар акыр.

904.б.-Р.-муңар меңзедү сөзледі көр уғуш (уғушлук сөзи тутса аскы өгүш; А.-мунгар менгзетү сөзледі көр укуш / укушлуг сөзи тутса асчы өкүш; К.-(889) муңар мэңзетү сөзледі көр укуш / укушлуг сөзи тутса асгы өкүш.

Кыргызча: мындай дагы (бул сыяктуу) сүйлөптүр көр, акылдуу, акылдуумун сөзүн тутсаң, пайдасы көп.

1. ағыш тег бу эдгү агумаз киши
тегип тегме йалнук кылумаз иши

2. ағыр нең камуғы ағыр кылгуқа
кылумаз бу ишни билигсиз киши

**Айтолды су'алы Элигке
(Айтолдунун суроосу Элигке)**

3. бу айтолды аиды эй Элиг куты
бу өгди биле мунча эдгү аты

4. мүни барму йалнук аны сөзлегү
укушлуг укарму билерми негү

905.Р.-агыш тек пу еткү ағумыш кижі / тегип текме йаңлык кылумас ижі; А.-агыш тег бу едгү ағумаз киші / тегип тегме йалнчук кылумаз иші; К.- (890) агыш тэг эдгү ағулмаз киші / тэгиб тэкмэ йаңлуқ кылумаз иші.

Кыргызча: бийик(тей) бу жакшы(лык), чыгалбас (ар) киші, жетип, ар бир киші кылалбас ишти.

906.Р.-ағыр нең қамуғы ағыр қылғуға / қылумас пу ишни пилик-сис пажы; А.-ағыр ненг қамуға ағыр қылғуқа / қылумаз бу ишни билигсиз бушы; К.- (891) ағыр-тэг қамуғы ағыр қылғуқа / қылумаз бу ишни билигсиз киші.

Кыргызча: асыл нерсенин баары(н) асыл кылуу үчүн, кыла албас бу ишти, билимсиз киші.

907.Р.-пу Ай-толды аиды: ай елик қуды / пу өкти пиле енткү мунча ады: А.-бу айтолды аиды ай илиг қуты / бу өгди биле мунча едгү аты; К.- (892) бу Айтолды аиды эй Элиг қуты / бу өгди билә мунча эдгү аты.

Кыргызча: бу Айтолду айтты: эй! Элиг қуттуу! бу мактоо менен мынча (экен) жакшынын аты.

908.Р.-муны парму йалнук аны сөслегү / угушлук айурму пилүрмү пөгү; А.-мүни барму йалнгуқ аны сөзлегү / уқушлуғ уғарму билирмү негү; К.- (893) муны бар-му йаңлуқ аны сөзлөгү / уқушлуғ уқар-му билир-му нэкү.

Кыргызча: муну барбы киші аны айта турган (сүйлөй турган) акылдуулар угуп, билимдүүлөр билишерби деги.

**Элиг жовабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

5. Элиг аиды эдгү тучы өгдилүр
мүни бу эсизлер ара сөгилүр
6. йақынлык кылур эр кишике тушы
йавуз болмаса қылмаз эдгү иші
7. бу сатғағ басынчақ үчүн эдгүни
эсизлер йорып көр йарутмаз күни
8. ким эдгү тилер эрсе эдгү кылур
басынчақ йе сатғағқа бақмаз болур

909.Р.-Елик айды: еткү түтчи өгилүр / муны пу езислер ара согилүр; А.-илиг айды едгү тучы өгдилүр / муны бу исизлер ара савланур; К.-(894) Элиг айды эдгү тучы өгдилүр муны бу эсизлэр ара савланур.

Кыргызча: Элиг айтты: жакшы дайыма макталар, ал бул эссиздер ара(сында) (сөз болор) сөгүлөр.

910.Р.-йабашлык кылур еткү паснур кижиге / йаваш полмаза полмас еткү пажы; А.-йакынлык кылур ер кишике тушы / йавуз болмаса кылмаз едгү иши; К.-(895) йакынлык кылур эр кишике түши / йавуз болмаса кылмаз едгү иши.

Кыргызча: жакындык (достук) кылар эр, кишиге дайым, жаман(дар) болсо, киши кылбас жакшы ишти.

911.Р.-пу саткак пазынчақ үчүн еткү ер / езислер йаруп көр йорытмас көйер; А.-бу сатғағ басынчақ үчүн едгүни / исизлер йорып көр йарутмаз күни; К.-(896) бу сатғағ басынчақ үчүн эдгүни / эсизлэр йурыб көр йарутмас күни.

Кыргызча: бу кемсинтип басынткан үчүн жакшыны, наадандар жүрөт, көр, ачылбас (тийбес) күнү.

912.Р.-ким еткү тилер ерзе еткү кылур / пазынчақка саткакка пакмыш полур; А.-ким едгү тилер ерсе едгү кылур / басынчақ йа сатағка бакмаз болур; К.-(897) ким эдгү кылур болса эдгү булур / басынчақ йа сатағка бакмаз болур.

Кыргызча: ким жакшылык тилеген болсо, жакшылык кылар, басынткан же кемсинткенге карабастан.

9. ким эрсе бу күнлүк тилесе севинч
эсизлик кылур ол йарын йер сақынч

10. бу эдгү тилегли негү тер эшит
камуғ эдгүлүк кыл өзүңке эш эт

11. йас эрмез бу эдгү бу күнлүк сана
йарын болға асғың бу күн бүт муна

12. асығ көрнүр эрсе эсизлик бу күн
йарын йас кылур анда укғыл өгүн

913.Р.-ким ерзе пүгүнлүк тилезе севинч / езислик кылур ол йарын йер сагынч; А.-ким ерсе бу күнлүк тилесе севинч / исизлик кылур ол йарын йар сакынч; К.-(898) ким эрсэ бу күнлүг тилэсэ сэвинч / эсизлык кылур-ул йарын йэр сакынч.

Кыргызча: кимде ким бу (бир) күндүк тилесе (сүйүнүч) кубаныч эссиздик кылар ал, эртеси жээр өкүнүч.

914.Р.-пу еткү тилекли негү тер ежир / камук еткүлүк кыл өзүнө еш ет; А.-бу едгү тилегли негү тир ешит / камуғ едгүлүк кыл өзүңке иш ит; К.-(899) бу эдгү тилэгли нэкү тэр эшит / камуғ едгүлүк кыл өзүңгэ иш эт.

Кыргызча: бу жакшылык тилектүү эмне дээр эшит, баарына жакшылык кыл, өзүнө эш эт (кыл).

915.Р.-йас ерзе пу еткү пүгүнлүк саңа / йарын полгай аскы аи пүткил маңа; А.-йас ермез бу едгү бу күнлүк санга / йарын болга асгынг бу күн бүт мунга; К.-(902) йас эрмэз бу эдгү бу күнлүг сэнэ / йарын болга асгын бу күн бүт муңа.

Кыргызча: залал эмес бу жакшылык бир күндүк сага, эртеңки күнүнө пайда бу күн бүт буга.

Каримовдо 900-901-бейиттер менен Радлов жана Аратта жок төмөнкү 4 сап келет:

К.-(900) ким эдгү бэрэр эрсэ эсиз булур
тилэр-мэн эй эдгү сэни мэн кулуб
(901) эй эдгү сэнэр ким тодар ай мэңэ
бару кэл ачайын сэнэр мен үлүб.

Кыргызча: кимде ким жамандык кылып, жакшылык кылса, тилермин эй жакшы сени мен кулуң болуп,

Эй жакшы! сага ким тоет (раазы болот) айт мага,
бери кел, ачайын сага, мен бөлүшүп (үлөп)

916.Р.-азык көрнүр ерзе езслик пүгүн / йарын йас кылур анда уккыл өгүн; А.-асыг көрнүр ерсе исизлик бу күн / йарын йас кылур анда укгыл өгүн; К.-(903) асыг көр йүз урса бу күнлүг сэнэ / йарын йас кылур анда бүтгил аңа.

Кыргызча: жамандык бүгүн пайдалуу көрүнгөн болсо, (сага) ал күнүң наадандык, эртеси анын залалын көрөсүн, аны түшүнүп, ойлон.

бу эдгү оң көр эсизлик бу сол
солундын таму арны уштах оң ол
нече ме эрейленсе эсиз бу күн
өкүнч бирле эмгер йарынкы күнүн
нече сатгаг эрсе бу эдгү киши
өкүнмез йарын анда этлүр иши
хакикат муны бил эй Айтолды сен
өкүнчсүз мен эдгү атын өлсө мен

917.Р.-пу еткү оң ол көр эсизлик пу сол солундын таму учмак орны
оң ол; А.-бу едгү оң ол көр эсизлик бу сол / солунгдын таму орны уш-
тах оң ол; К.-(904) бу эдгү оң-ул көр эсизлик сол-ул / солундын таму
орны уштамах оң-ул.

**Кыргызча: бу жакшы(лык) оң-ал, көр, наадандык сол-ал,
солунда тозок орду, бейиш оң-ал.**

918.Р.-нечеме еринчлензе езис пүгүн / өчүнч пирле емгер йарынғы
күнүн; А.-нече ме ережленсе исиз бу күн / өкүнч бирле емгер йарынкы
күнүн; К.-(905) нэчэ ма эрээжленсэ эсиз бу күн / өкүнч бирлэ эмгэр
йарынкы күнүн.

**Кыргызча: канчалык рахаттанса эссиз (наадан) бир күнү,
өкүнүч менен азап чегер кийинки күнү.**

919.Р.-нече сатқаг ерзе пу еткү киж / өгүнмес йарын анда етлүр
ижи; А.-нече сатгаг ерсе бу едгү киши / өкүнмез йарын анда итлүр
иши; К.-(906) нэчэ сатгаг эрсэ бу эдгү киши / өкүнмэз йарын анда
итлүр иши.

**Кыргызча: канчалык кордукта болсо (беле) бу жакшы
киши, өкүнбөс өткөнүнө, анын иштери тирүү
(иштери улантылат).**

920.Р.-аны кат муны пил эй Ай-толды сен / өгүнчсүс те еткү абын
өлсө меп; А.-хакикат муны бил ай ай толды сен / өкүнчсүз мен едгү
атын өлсө мен; К.-(907) хақиқат муны бил эй Айтолды сен / өкүнчсүз
ма эдгү атын өлсө сэн.

**Кыргызча: акыйкат (деп) муну бил эй! Айтолду сен,
өкүнөсүнбү (өкүнүчтөсүнбү?) өкүнөөр белең?
жакшы атың (атагың) менен өлсөң сен?**

17. не эдгү сөз аймыш көни эр тили
көни эр тили урды сөзке улы
18. ким эдгүг йерер эрсе эсиз болуп
тилер мен эй эдгү сени мен колуп
19. эй эдгү саңар ким тодар эй маңа
берү келгил эмди мен ачамен саңа
20. нече сатғаг эрсе бу эдгү киши
тапы мен болайын бу эдгү эши

921.Р.-не еткү сөс аймыш көни ер тили / көни ер тили урды сөске улы; А.-не едгү сөз аймыш көни ер тили көни ер тили урды сөзке улы; К.-(908) айа эдгү аймыш көни эр тили / көни эр тили урды сөзкө улы.

Кыргызча: кандай жакшы (туура) сөз айткан акылман киши сөздү, акылман киши тили, берди сөзгө улуулукту.

922.Р.-ким еткү перүр ерзе езис полуп / тилер мен ай еткү сени мен колуп; А.-ким едгүг йирер ерсе исиз болуп / тилер мен ай едгү сини мен колуп; К.-(909) ким эдгү қылур болса эсиз булуп / тиләрмән эй эдгү аны мен қулуб.

Кыргызча: ким жакшылык, кылар болсо эсиз болуп, тилээрмин, эй жакшылык ага мен дилимден.

923.Р.-ай еткү саңа ким тегер ай маңа / перү келгил емди мун ачма саңа; А.-ай едгү сангар ким тодар ай манга / берү келгил емди мен ач мен санга; К.-(910) эй эдгү сэнэр ким тодар ай мэнэ / бару кэлгил эмди мэн ич-мэн сэнэ.

Кыргызча: эй! жакшы сага ким даяр айт(чы) мага, бери келгин эми мен ачайын сага.

924.Р.-нече сатқақ ерзе пу еткү кижиги / табы мен полайын пу еткү пажы; А.-нече сатғаг эрсе бу едгү киши / тапы мен болайын бу едгү иши; К.-(911) нэчэ сатғаг эрсэ бу эдгү киши / таны-мэн болайын бу эдгү эши.

Кыргызча: канчалык басынбасын жакшы киши, урматтаймын, боломун анын жакшы эши.

21. эсизлик биле эрсе беглик маңа
керекмез бу беглик қодур мен саңа

киши қылқы эсиз көрүр мен көзүн
эрежи аз ол көр өкүнчи узун

муңар меңзетү айды ша'ир бу сөз
оқыса ачылғай йетик қыл бу көз

қайу эдгү өкнүр көр эдгү үчүн
атыкмыш эсиз ахыр өкүнүр күчүн

925.Р.-езис ат пиле ерзе пеклик маңа / керексис пу пеклик кодар-
мыш аңа; А.-исизлик биле ерсе беглик манга / керекмес бу беглик ко-
дур мен санга; К.-(912) эсизлик билә болса бэглик мәнә / кэрәкмәс бу
бэглик кодур-мән сәнә.

**Кыргызча: эссиздик менен болсо бектик мага,
керек эмес бу бектик котордум сага.**

926.Радловдо бул бейит башкача: йажы кыска езис көрүнмес
пүгүн еричи узун еткү пактым узун.

**Кыргызча: жашы кыска эссиз, көрүнбөс бүгүн,
бактысы узун, жакшы бактым узун.**

А.-киши қылқы исиз көрүр мен көзүн / ережи аз ол көр өкүнчи
узун; К.-(913) киши қылқы эсиз көрүр-мән көзүн / эрижи аз-ул көр
өкүнчи узун.

**Кыргызча: жоругу жаман кишилерди мен көзүнөн көрөмүн
(тааныймын), бактысы аз ал (ардын), өкүнүчү
узун.**

927.Р.-муңар меңзедү айды ша'ыр пу сөс / оғыза ачылғай йиди
кылза көс; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир бу сөз / оқыса ачылғай
йити қыл бу көз; К.-(914) муңар мәнзетү айды ша'ир бу сөз / укыса
ачылғай йәти қыл бу көз.

**Кыргызча: мындай (деген) меселди айты(птыр) анын бул
сөз(дү) уксан (түшүнсөн) ачылар жетилип буга көз.**

Р.-қайу еткү өкнүр көр еткү үчүн / адыкмыш езис ахыр өкнүр
үчүн; А.-қайу едгү өкнүр көр едгү үчүн / атыңмыш исиз ахыр өкнүр
күчүн; К.-(915) қайу эдгү өкнүр көр эдгү үчүн / атықмыш эсиз ахыр
өк(ү)нүр күчүн.

**Кыргызча: кайсы жакшы өкүнөр, көр, жакшылык
(кылганы) үчүн атанган эссиз (наадан) акыры
өкүнөр күчсүздүгүнө.**

25. эсиз кылса эсиз йануты өкүнч
уса эдгүлүк кыл эсизке өчүн
26. негү тег өгейин бу эсиз кишиг
негү тег тилейин бу эсиз ишиг
27. отунлук бивалык йавалык камуғ
эсизлер кылынчы болур эй йулуғ
28. беле михнет эмгек өкүнчүн сығыт
эсизлик йануты болур эй йигит

929.Р.-эзис кылма эзис йануды өгүнч / өс еткү (езиске) кыл эзис үчүн; А.-исиз кылса исиз йануты өкүнч / уса едгүлүк кыл исизке өчүн; К.-(916) эсиз кылса эсиз йануты өкүнч оса эдгүлүк кыл эсизке өчүн.

Кыргызча: эссиздик (жамандык) кылса, эссиздин (жамандын) жандырмагы өкүнүч, жакшылык кыл, жамандыктын өчү.

930.Р.-негүдек өгейин пу эзис кижи / негүдек кылайын көр эзис ижи; А.-негү тег өгейин бу исиз кишиг / негү тег тилейин бу исиз ишиг; К.-(917) нэку-тег өгейин бу эсиз кишиг / нэку-тег тилейин бу эсиз ишиг.

Кыргызча: кандай мактайын бу эссиз (жаман) кишини, кандай тилейин бу эссизге – эшти (досту).

931.Р.-одунлук йабалык йыбалык камуғ / эзислер кылынчы полур ай улук; А.-отунлук бивалык йавалык камуғ / исизлер кылынчы болур ай улук; К.-(918) отунлук бивалык / йавалык камуғ / эсизлэр йануты болур эй йигит.

Кыргызча: куйту, арамза, камгычы(лардын) баары, эссиздердин (жоругу) кылыгы болор, эй! жанкечти.

932.Р.-беле мыхнат эмгек өгүнгин сығыт / эсизлик йануды полур ай йигит; А.-бела мыхнат эмгек өкүнчүн сығыт / исизлик йануты болур ай йигит; К.-(919) бала мэхнат эмгек өкүнчүн сығыт / эсизлэр йануты болур эй йигит.

Кыргызча: балее, мээнет, эмгек (азап) өкүнүч, ый, эссиздердин (наадандардын) (жандырмагы) жообу болор эй! жигит.

29. калы севмейин көр бу эдгү кишиг
калы өгмейин мен бу эдгү ишиг

ақылык кишилиг асыг эдгүлүк
бу эдгү кишиден келир белгүлүг

бу эдгү барча иш эдгүси
бу эдгү иш ол барча эш эдгүси

эшин эдгү болса негү колса кыл
эш эдгү керек ол өзүң булса йол

933.Р.-калы сепмейин-мү пу еткү кижик / калы кылмайын-мү
пу еткү ижик; А.-калы севмейин көр бу едгү кишиг / калы өгмейин
мен бу едгү ишиг; К.-(920) калы сэвмэйн көр бу эдгү кишиг / калы
огмэйн мэн бу эдгү эшиг.

**Кыргызча: кандай мактайын көр, бу жакшы кишини,
кандай (кантип) мактайын мен бу жакшы ишти.**

934.Радловдун транскрипциясында бул бейит 935-бейит менен
935-бейит 934-бейиттер менен алмашып келет; Бул учурду биз Арат-
тын транскрипциясындагы катар номерге салып бердик.

Р.-ағылык кижилик азык еткүлүк / пу еткү кижидин келүр
пелгүлүк; А.-ақылык кишилик асыг едгүлүк / бу едгү кишидин келир
белгүлүг; К.-(921) ақылык кишилик асыг эдгүлүг / бу эдгү кишидин
кэлүр бөлгүлүг.

**Кыргызча: акылдуу кишиден келет пайда, жакшылык,
бу жакшы кишиден келээри белгилүү.**

935.Р.-пу еткү иш ол парча иш еткүзи / пу еткү парча пу кжи
еткүзи; А.-бу едгү киши барча иш едгүси / бу едгү иш ол барча иш
едгүси; К.-(922) бу эдгү киши барча эш эдгүси / бу эдгү эш-ул барча
эш эдгүси.

**Кыргызча: бу жакшы кишинин бардык иши жакшы, бу
жакшы иши, анын бардык иштеринин
(досторунун) жакшысы.**

936.Р.-ижиң еткү палза негү полза пол / иш еткү керек ол өзүң
пулза йол; А.-ишинг едгү болса негү колса қол / иш едгү керек ол
өзүңг булса йол; К.-(923) эшин эдгү болса нэкү қулса кыл / эш эдгү
кэрэк-ул өзүң булса бул.

**Кыргызча: Эшин жакшы болсо, эмне кылса кыл, эш(тин)
жакшысы керек, ал өзүң болсоң (аны) изде.**

33. ереж арзу ни'мет күвенчин авынч
бу едгү йануты болур бу севинч
34. элиг айды Айтолды укғыл бу сөз
айытмыш сөзүңке йанут кылды өз

Айтолды жовабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)
35. йер өптү көр Айтолды турду өрү
айур эй ыдук кут эй эдгү төрү
36. ажун эрки болдун узун болсу йаш
эреж эдгү бирле эсен болсу баш

937.Р.-ерич арзу ны'мат кебинчин абынч / пу еткү йануды / полур пу сағынч; А.-ереж арзу ни'мет күвенчик авынч / бу едгү йануты болур бу севинч; К.-(924) эреж арзу нъмат күвенчин авынч / бу эдгү йануты болур бу севинч.

**Кыргызча: урмат, тилек, жыргал, кубаныч, рахат,
бу(лар) жакшынын жообу болот бу-сүйүнүч.**

938.Р.-Елик айды: Айтолды уккыл пу сөс / айытмыш сөзүңө йанут кылды өс; А.-илиг айды ай толды укғыл бу сөз / айытмыш сөзүңке йанут кылды өз; К.-(925) Элиг айды Айтолды уккыл сөз / айытмыш сөзүңгә йанут кылды өз.

**Кыргызча: Элиг айтты: Айтолду уккун (түшүнгүн) сөз(дөрдү),
айткан (сураган) сөзүңө жооп кылдым өз(үм).**

939.Р.-йер өпти көр Ай-толды турды өрү / айур ай ыдык(к)ут ай еткү төрү; А.-йир өпти көр ай толды турды өрү / айур ай ыдык кут ай едгү төрү; К.-(926) йэр өпти көр Айтолды турды өрү / айур ыдук бэг эй эдгү төрү.

**Кыргызча: жер өптү көр, Айтолду турду өйдө, айтты эй ыйык
кут, эй! жакшы саясатчы.**

940.Р.-ачун ерги полдың узун полды йаш / ерич арзу пирле езен ползу паш; А.-ажун ерки булдунг узун болсу йаш / ереж едгү бирле эсен болсу баш; К.-(927) ажун эрки булдуң узун болсу йаш / эрэж эдгү бирлэ эсеп болсу баш.

**Кыргызча: ааламдын эрки болдуң, узун болсун жаш(ың),
урмат, жыргал менен эсен болсун баш(ың).**

бузулмасу беглик бедүклүк биле
авынчын тирилгил севинчин күлө

улулук биле бул өкүш элке эрк
бу эрк бирле беглик улы болсу берк

ақа келсү арзу курымаз болуп
капуғ тутсу давлет қарымаз болуп

севинч барча йумғы саңа келсүни
сақынч бирле душман сызып өлсүни

941.Р.-пузулмағу пеклик пезүклүк пиле / абынчын тириклик се-
бинчин күлө; А.-бузулмасу беглик бедүклүк биле / авынчын тирилгил
севинчин күлө; К.-(928) бузулмасу бэглэр бэдүглүк билә / авынчын
тириглик сэвинчин күлә.

**Кыргызча: бузулбасын бектигин зоболон менен (бирге),
кубанычта, тирүүлүктө, сүйүнгүн күлө.**

942.Р.-улулук пиле пол өгүш елге перк / пу ерк пирле пеклик
улы ползу перк; А.-улулук биле бул өкүш илке ерк / бу ерк бирле бе-
глик улы болсу берк; К.-(929) улулук билә бул өкүш элкә эрк / бу эрк
бирлә бэглик улы болсу бэрк.

**Кыргызча: улуулук менен бул көп элге (болсун) (жетсин)
эркин, бу эркиң менен бектигин, улуу болсун бек
(чың).**

943.Р.-аға келзе арзу курымас полуп / қабуқ тутсу даулат қарымас
полуп; А.-ақа келсү арзу курымаз болуп / қапуғ тутсу девлет қарымаз
болуп; К.-(930) ақа кэлсү арзу курымас болуб / қапуғ тутсу давлат
қарымас болуб.

**Кыргызча: агып келсин (келе берсин) тилегин кургабас
(соолбос) болуп, ордо (капка) тутсун дөөлөтүн
карыбас болуп.**

944.Р.-себинч пирле йумғы саңа келзүни / севинч пирле душман
сазып өлзүни; А.-севинч барча йумғы санга келсүни сақынч бирле
душман сызып өлсүни; К.-(931) сэвинч барча йумқы сәңә кэлсүни /
сақынч бирлә душман сызыб өлсүни.

Кыргызча: сүйүнүчтүн (кубанычтын) баары жыйылып сага келсин, жаман санаган душмандарың сыздап өлсүн.

41. сеза ол саңа ким тапынса тапуғ
сезақа тапынса ачар кут қапуғ
42. неги тер эшитгил тапуғ кылмыш эр
тапуғ бирле арзу тилек булмыш эр
43. тапуғ кылма кылса сезақа тапын
сеза бег билер ол тапуғчы хақын
44. тапынма тапынса акы тапғы кыл
ақы эви алтун күмүш қапғы бил

945.Р.-саза ол саңа ким табынза табук / сазаға табынза ачар кут кабуқ; А.-сеза ол санга ким тапынса тапуғ / сезақа тапынса ачар кут қапуғ; Каримовдо бул бейит жок; ДТС.-сеза – ар. татыктуу.

Кыргызча: татыктуу ал сага, ким өтөсө кызмат, татыктуу кызмат кылса, ачар кут капкасын.

946.Р.-негү тер ежиткил табук кылмыш ер / табук пиле арзу тилек пулмыш ер; А.-негү тир ешитгил тапуғ кылмыш ер / тапуғ бирле арзу тилек булмыш ер; К.-(932) нэкү тэр эшитгил тапуғ кылмыш эр / тапуғ бирлэ арзу тилэк булымыш эр.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин кызмат кылган киши(нин), эмгеги менен максат, тилегине жеткен киши.

947.Р.-табуқ кылма кылза ағы тапкы кыл / ағы еви алтун күмүш капкы пил; А.-тапуғ кылма кылса сезақа тапын / сеза бег билер ол тапуғчы хақын; К.-(933) тапуғ кылма кылса сазақа тапын / саза бэг билер-ул тапуғчы хақын.

Кыргызча: эмгек кылба, кылсаң саз иште татыктуу бек билер (баалар) ал эмгекчилдин акысын (эмгегин).

948.Р.-табуқ кылма кылза ағы тапкы кыл / аға еви алтун күмүш капкы кыл; А.-тапынма тапынса акы тапкы кыл / акы еви алтун күмүш қапғы бил; К.-(934) тапунма тапунса акы тапкы кыл / акы эви алтун күмүш қапғы бил.

Кыргызча: эмгектенбе, эмгектенсең март (адамга) кыл, марттан үйүң алтын күмүшкө толоорун бил.

45. сараңка тапынма эй тапнур киши
тириглик йава болға эсиз башы
46. өзүңе эсиркер сараң өз неңин
кишике қачан берге айғыл теңин
47. сөзин кести Айтолды чыкты туруп
эвинге йүз урды севинчлиг болуп
48. қыйықсыз тапуғ қылды андан ару.
түни йатты йатғақта күндүз өрү

949.Р.-сараңға табынма эй табнур кижі / тириклик йаба полға,
азыз пажы; А.-сараңка тапынма ай тапнур киши / тириглик йава болға
исиз башы; К.-(935) сараңка топунма эй тапнур киши / тириглик йава
болға эсиз башы.

**Кыргызча: сараңга кызмат кылба, эй, кызматчы киши,
тирүүлүгүн жапа болоор, акылыңа (башыңа)
өкүнүч.**

950.Р.-өзинге хазырлар сараң ер негин / кижиге қачан перге алғыл
тегин; А.-өзинге эсиркер сараң өз неңин / кишике қачан бирге айғыл
теңин; К.-(936) өзінгә эсиргәр сараң өз нәңин / кишике қачан бәргә
айғыл нәңин.

**Кыргызча: өзүнөн айар, сараң өзүнүн буюмун,
кишиге қачан бермек айтчы жарымын.**

951.Р.-сөзин кести Ай-толды чыкты йүрүп / ебинге йүс урды
севүнчлүк полуп; А.-сөзин кести ай толды чыкты туруп / евинге йүз
урды севинчлиг болуп; К.-(937) сөзин кэсти Айтолды чыкты туруб /
эвингә йүз урды сэвинчлиг болуб.

**Кыргызча: сөзүн (кести) бүттү Айтолду чыкты туруп,
үйүнө жүз турду кубанычтуу болуп.**

952.Р.-қыйықсыз табуғ қылды андын нерү / түни йат(ма)ды
тырғақ күндүз өрү; А.-қыйықсыз тапуғ қылды анда нару / түни йатты
йатғақта күндүз өрү; К.-(938) қыйықсыз тапуғ қылды анда нару / түни
йатты йатғақта күндүз өрү.

**Кыргызча: қыйықсыз кызмат кылған андан ары түнү жатты,
жатагында, күндүзү отурбады.**

49. хакикат топынды багырсақлыкын
элиг тутты күнде өзинө жакын
50. йеме кечти өдлер бир анча бу йаң
бу Айтолды тапгун кызыл кылды эң

XIX

АЙТОЛДЫ ЭЛИГКЕ ТИЛ ЭРДЕМИН СӨЗ АСЫГЛАРЫН АЙ УР (АЙТОЛДУ ЭЛИГКЕ ТИЛДИН БАРКЫН СӨЗ ПАЙДАСЫН (ЖӨНҮНДӨ) АЙТАТ)

Бул бөлүмдүн аты Радловдо: “Тил ердемин сөс азыклығын айур, сөзлемекмү ару (?) шүк турмакму” деп берилсе; Каримовдо: “Сөзлэмек-му эдгүрөк азу йа шүк турмак-му эдгүрэкини айтур” деп берилген.

**Кыргызча: сүйлөмөк жакшыбы же сүйлөбөй тим турмак
жакшыбы жөнүндө айтат.**

51. Элиг бир күн Айтолдыны үндеди
орун берди олдур тейү ымледи
52. бу Айтолду олдурды акру силиг
көзин йерке тикти бекүтти тилиг

953.Р.-хақыкат табынды пагырзақлығын / елик күнде тутты өзинге йағын; А.-хақықат тапынды багырсақлыкын / илиг тутты күндө өзинге йақын; К.-(939) хақиқат тапунды бағырсақлыкын / элиг тутты күндө өзінгө йақын.

**Кыргызча: акыйкат кызмат кылды, ак дилинен,
Элиг тутту күндөн күнгө өзүнө жакын.**

954.Р.-йиме кечти өзлек пир анчы пу йаң / пу Ай-толды тапкын кызыл кылды эң; А.-йиме кечти одлер бир анчы бу йаңг / бу ай толды тапгун кызыл қылды енг; К.-(940) йэмә кэчти өдлэр бир анча бу йаң / бу Айтолды тапгун кызыл кылды эң.

**Кыргызча: жана (дагы) өттү мезгил бир канча жан(ып), бу
Айтолду кызматы менен жүзүн кызыл (жарык)
кылды эң.**

955.Р.-Елик пир күн Ай-толдыны ичдеди / орун перди олтур тейү имледи; А.-илиг бир күн ай толдыны үндеди / орун бирди олдур тийү имледи; К.-(941) Элиг бир күн Айтолдыны үндөди / орун бэрди олтур тэйү имләди.

Кыргызча: Элиг бир күнү Айтолдуну үндөдү (чакырды), орун берди олтур деди ымдады.

956.Р.-пу Ай-толды олтурды ағру силик / көзин йерге тикти негүди пилик; А.-бу ай толды олтурды акру силиг / көзин йирке тикти бекүтти тилиг; К.-(942) бу Айтолды олтурды акру силиг / көзин йэркә тикти бәкүтти тилиг.

Кыргызча: бу Айтолду олтурду акырын сылык, көзүн жерге тикти бекитти тилин.

**Элиг су'алы Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

53. Элиг айды Айтолды сөзлө сөзүн
нелүк шүк туруп сен не болды өзүн

**Айтолды жовабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

54. бу Айтолды айды эй беглер беги
кулы бег йүзин көрсө йитрүр өги

55. Элиг йарлыкамаз негү сөзлейин
айытмазда ашну негү өтнейин

56. билиглиг сөзин сен эшит өзнеме
айытмазда ашну сөзүн сөзлеме

957.Р.-Елик айды Ай-толды сөзлө сөзүн / нелүк шүк туруп сен не полды өзүн; А.-илиг айды ай толды сөзи сөзүңг / нелүк шүк туруп сен не болды өзүңг; К.-(943) элиг айды Айтолды сөзлө сөзүн / нэлүг шүк туруп-сә на болды өзүн.

**Кыргызды: Элиг айтты Айтолду сүйлө сөзүн,
неликтен шүк турасың сен не болду өзүн.**

958.Р.-пу Ай толды айды пеклер пеги / көни пек йүзин көрсө йитрүр өги; А.-бу ай толды айды ай беглер беги / кулы бег йүзин көрсө йитрүр өги; К.-(944) бу Ай толды айды э бәгләр бәги / кулы бәг йүзи көрсә йитрүр өзи.

Кыргызча: бу Айтолду айтты: эй! бектер(дин) беги, кулу бегинин жүзүн көрсө, житирер (жоготор) өзүн.

959.Р.-елик йарлығамас негү сөзлейин / айытмаста ашну негү өтнейин; А.-илиг йарлықамаз негү сөзлейин / айытмазда ашну негү өтнейин; К.-(945) элиг йарлықамас нәкү сөзләйин / айытмаста ашну нәкү өтнәйин.

Кыргызча: элиг буюрбаса нени сүйлөйүн, айтпаса (сурабаса) нени (эмнени) өтүнөйүн.

960.Р.-пиликлик сөзин сен ежит үснеме / айытмаста ашну сөзүң сөслеме; А.-билиглиг сөзин сен ешит өзнеме / айытмазда ашну сөзүңг сөслеме; К.-(946) билиглиг сөзи сэн эшит узнама / айытмаста ашну сөзүң сөзлөмө.

Кыргызча: билимдүүнүн сөзүн сен эшит, каршы болбо, сурабаса ашык сөзүңдү сүйлөбө.

57. кишиг ким оқыса кереклеп тилеп
ол оқ сөзлегү ашну сөзни улап

58. айытмазда ашну сөзүг сөслеме
көни сөзледи ким эй йылқы тисе

59. такы тилве мундуз киши бу билин
айытмады беглерке ачса тилин

60. кызыл тил қылуր қысға йашлыг сини
эсенлик тилесе қатығба аны

961.Р.-кижик ким оғыза кереклеп тилеп / улук сөзлегү ашну сөсни улап; А.-кишиг ким оқыса кереклеп тилеп / ол оқ сөзлегү ашну сөзни улап; К.-(947) кишиг ким оқыса кэрәкләб тиләб / ул-оқ сөзлөгү ашну сөзни улаб.

Кыргызча: кишини ким чакырса, керектеп, тилеп, ал кана сүйлөп (сөз баштап), сөздү улоо керек.

962.Р.-айытмаста ашну сөзүк сөзлесе / көни сөзледи ким ай йылгы тезе; А.-айытмазда ашну сөзүг сөзлесе / көни сөзледи ким ай йылқы тисе; К.-(948) айытмаста ашну сөзүң сөлөмө / көни сөзлөди ким э йылқы тэсә.

Кыргызча: сурабаса (айт дебесе), адеп сөзүң сүйлөбө, көни (эгер) сүйлөдүң ким эй! жылкы десе (туура сүйлөгөн болор).

963.Р.-тагы тилбе мундус кижипу пилин / айытмады пеклерге ачса тилин; А.-тагы тилве мундуз / киши бу билин / айытмады беглерге ачса тилин; К.-(949) тагы тэлвэ мундуз киши бу билин / айытмады бэглэркэ ачса тилин.

Кыргызча: дагы делбе, макоо киши мындай экенин билгин, сурабаган бектерге, ачса (ачат) тилин.

964.Р.-кылур кыска йашлык кызыл тил сени / езенлик тилезе кадык па аны; А.-кызыл тил кылур кыска йашлык сини / есенлик тилесе катымба аны; К.-(950) кызыл тил кылур кыска йашлык сени / эсенлик тилесэ катымба аны.

Кыргызча: кызыл тил кылаар, кыска жашынды сенин, эсендик тилесен, катуу байла аны.

61. негү тер эшит гил өзин кысган эр
эсен тирлүр инчин өзин басган эр
62. кара баш йагысы кызыл тил туруп
нече баш йеди бу дакыма йерүр
63. башынны тилесе тилинни күдөз
тилиң тегме күндө башынны йанур

**Элиг жовабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

64. Элиг айды уктум сөзүнни түкөл
тириг сөзлемесе эди өк мухал

965.Р.-негү тер ежиткил өзүн туткан ер / езен тирилүр сөс ичин йуткан ер; А.-негү тир ешитгил өзин кысган ер / мен тирлүр инчин өзин басган ер; К.-(981) нэку тэр эшитгил өзин кысган эр / эсэн тирлүр инчин өзин басган эр.

Кыргызча: не дээр эшиткин өзүн (кыскан) кармаган киши, эсен жашаар, тынчтыкта өзүн кармаган киши.

966.Р.-кара паш йагызы кызыл тил ерүр / нече паш йеди көр тагыма йерүр; А.-кара баш йагысы кызыл тил туруп / нече баш йиди бу тақыма йирүр; К.-(952) кара баш йагысы кызыл тил туруп / нэчэ баш йэди бу тақыма йерүр.

Кыргызча: кара башындын жоосу – кызыл тил (турар) болоор, нече баш(ты) жеди, бу дагы да жээр.

967.Р.-пажыңны тилезе тилиңни күдес / тилиң текме күнде пажыңны йейүр; А.-башыңны тилесе тилиңни күдес / тилиң тегме күнде башыңны / йанур; К.-(913) башыңны тилесэ тилиңни көдэз / тилиң тэкмэ күндө башыңны йэйүр.

Кыргызча: башыңдын эсендигин тилесен, тилиңди күзөт, тилиң ар күнү башыңды жаныр (жаныйт, жышат).

968.Р.-Елик айды: уктум сөзүңни төгөл / тирик сөслөмөз ери өк мухал; А.-илиг айды уктум сөзүңни түкөл / тирик сөслөмөсө иди өк мухал; К.-(954) Элиг айды уктум сөзүңни түгөл / тирик сөзлөмөсө эди өк махал.

Кыргызча: Элиг айтты: уктум сөзүңдү түгөл, тирүү(лөр) сүйлөбөстүгү экен о! макал.

65. мегер эки түрлүг киши ол билиң
бириси билигсиз бириси ағын
66. ағын кендү берклиг тили сөзлөмөз
билигсиз тили ол сөзүн көзлөмөз
67. билигсиз тили тутчы берклиг керек
билиглиг киши тилке эрклиг керек
68. билиглиг сөзи йерке сув тег туруп
ақытса сувуғ йерде ни'мет өнүр

969.Р.-мухал иги түрлүк кижи ол пилин / пиризи пиликсис пириси ағын; А.-мегер ики түрлүг киши ол билин / бириси билигсиз бириси ағын; К.-(955) магар эки түрлүг киши-ул билин / бириси билигсиз бириси ағын.

Кыргызча: акыры эки түрлүү киши (болор) аны билгин, бири(си) – наадан, бири(си) – дудук.

970.Р.-ағын кендү пеклик тили сөслөмөс / пиликсис тили ол сөзүн килемөс; А.-ағын кендү берклиг тили сөзлөмөз / билигсиз тили ол сөзүн килемөс; К.-(956) ағын кендү бэрклиг тили сөзлөмөс / билигсиз тили-ул сөзүн килемөс.

Кыргызча: дудуктун өзүнүн бектир тили сүйлөбөс, билимсиздин тили-ал сөзүн көздөбөс (күзөтпөс).

971.Р.-пиликсис тили тутчы перклиг керек / пиликлик йеме йылға ерклиг керек; А.-билигсиз тили тутчы беркклиг керек / билиглиг киши

инже ерклиг керек; К.-(957) билигсиз тили путчы бэрклиг кэрэк / билиглик киши тылга эрклиг кэрэк.

Кыргызча: билимсиздин тилин тутчу кулпу керек, билимдүү кишинин тилегени эркиндиги керек.

972.Р.-пиликлик сөзи йерге суп тек туруп / ағытса субук йерге шы'мат өнүр; А.-билиглиг сөзи йирке сув тег туруп / ақытса сувуг йирде ши'мет өнүр; К.-(958) билиглиг сөзи йэркэ сув-тэг туруп / ақытса сувуг йэрдэ нэьмат үнүр.

Кыргызча: билимдүүнүн сөзү жерге суудай синер, жиберсе (агытса) сууну жерде баарысы өнөөр.

69. билиглиг кишинин савы эксүмез
ақыглы сүзүк йул сувы эксүмез
70. үйүк чим осуғлуғ болур билгелер
чыкар сув қайуда адақ тепселер
71. билигсиз киши көңли қум тег туруп
өгүз кирсе толмаз ап өт йем өнүр

**Айтолды жовабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

72. йана айды Айтолды Элиг уқар
бу тил йасы тегсе тириглик түкер

973.Р.-пиликлик кижинин сабы өксүмөс / ағыклы сүзик йол субы өксүмөс; А.-билиглиг кишининг савы эксүмез / ақыглы сүзүк йул сувы эксүмез; К.-(959) билиглиг кишининг савы эксүмэс ақыглы сүзүт йул сувы эксүмэс.

**Кыргызча: билимдүү кишинин кеби өксүбөс,
аккан тунук булак суусу өксүбөс.**

974.Р.-өйөкчим оқшақлык полур билгелер / чыгар суп қайуда адақ патса ер; А.-үйүк чым осуғлуғ болур билгелер / чыкар сув қайуда адақ тепселер; К.-(960) өйүг чым осуғлуғ болур билгелер / чыкар сув қайуда адақ урсалар.

**Кыргызча: саздуу чым окшош болоор билгилер (акылдуулар),
чыгар суу кайжерге бутун (аягын) тепсе (койсо)
(акылдуу адамдар саздагы чым сыяктуу болот,
кайсы жерге бутун койсо, ал жерден суу чыгат
деген мааниде).**

975.Р.-пиликсис кижн көнлн кум тек полур / үгүс кирзе толмас абут йем өнүр; А.-билигсиз киши көнгли кум тег турур / өгүз кирсе толмас ап от йем өнүр; К.-(961) билигсиз киши көнлн кум-тэг турур / өкүз кирсэ толмас ап от йэм үнүр.

**Кыргызча: билимсиз кишинин көнүлү кумдай болоор,
дарыя кирсе толбос, жемиш өсмөк түгүл.**

976.Р.-йана айды Ай-толды: Елик уғар / пу тил йазы тепсе тири-клик төгөр; А.-йана айды ай толды илиг уқар / бу тил йасы тэгсе тири-глик түкер; К.-(902) йана айды Айтолды Элиг уқар / бу тил йасы тэгсэ тириглиг түгөр.

**Кыргызча: жана (кайра) айтты Айтолду Элиг угар (түшүнөр)
бу тил зыяны тийсе, тирүүлүк түгөнөр (бүтөөр).**

73. тириг болса йалнуқ қалы сөзлемез
кереклигни сөзлер киши көзлемез

74. айытғу керек сөз киши сөзлесе
айытмаса сөзни қатыг кизлесе

75. айытмақлық еркек турур эй Элиг
жевабы тиши ол йетүрсе билиг

76. тишике бир эркек болур көр эри
аныңдын тоғар тоғса эки уры

977.Р.-тирик полза йалнуқ қалы сөслемес ? / керекликни сөслер кижн кислемес; А.-тириг болса йалнғуқ қалы сөзлемез / кереклигни сөзлер киши / кизлемез; К.-(963) тириғ болса йалуңуқ қалы сөзләмәс / кэрәклиғни сөзләр киши кезләмәс.

**Кыргызча: тирүү болсо киши кантип сүйлөбөс, керектүүсүн
сүйлөөр (айтаар) киши сактабас (күзөтпөс).**

978.Р.-айыттуқ керек сөс кижн сөслезе / айытмаза сөсни кадық кислезе; А.-айытғу керек сөз киши сөзлесе / айытмаса сөзни қатыг кизлесе; К.-(964) айытғу кэрәк сөз киши сөзләсэ / айытмаса сөзни қатыг кэзләсэ.

**Кыргызча: сураш керек сөз, киши сүйлөсө (сүйлөш десе),
сурабаса сөздү (сөзүндү) катуу сакта(гын).**

979.Р.-айытмаклык еркек турур э Елик жувабы тижи ол йедүрзе
пилик; А.-айытмаклык еркек турур ай илиг / жевабы тиши ол йәтүрсе
билиг; К.-(965) айытмаклык эркәк турур эй Элиг / жавабы тиши-ул
йәтүрсә билиг.

**Кыргызча: сурамактык эркек(тин) болоор кеби элиг,
жообу ургаачыныкы, жетсе акыл(ы).**

980.Р.-тижиге пир еркек полур ол өзи / анындын тоғар тоқса иги
йүзи; А.-тишике бир еркек болур көр ери / анынгдын тоғар тоғса ики
уры; К.-(966) тишикә бир эркәк болур көр эри / анындын туғар туғса
әкки уры.

**Кыргызча: аялга бир эркек болот көр эри,
андан туулар, тууса эки уул.**

**Элиг су'али Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

77. Элиг айды уктум сөзүң барча чын
айытгу сөзүм бар тақы бир адын

78. бу тил йавын айдың эшиттим аны
аның асғы барму айу бер көни

79. бу тил йасыңа қорқса эмди өзүң
йату қалға барча асығлығ сөзүң
Айтолды жовабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)

80. бу Айтолды айды сөз асғы белим
қалы сөзлейү билсе уш бу тилим

981.Р.-Елик айды уктум сөзүң парча чын / айытку сөзүм пар тағы
пир адын; А.-илиг айды уктум сөзүңг барча чын / айытгу сөзүм бар
тақы бир адын; К.-(967) Элиг айды уктум сөзүң барча чын / айытку
сөзүм бар тақы бир адын.

**Кыргызча: Элиг айтты: уктум сөзүң(дүн) баарысы чын,
сурай турган сөзүм бар, дагы бир.**

982.Р.-пу тил йазын айдың ежиттим аны / аның асқы парму айу
пер каны; А.-бу тил йасын айдыңг ешиттим аны / аныңг асғы барму
айу бир көни; К.-(968) бу тил йасы айдың эшиттим аны / аның асғы
бар-му айу бэр көни.

Кыргызча: бу тил залалын айттың, эшиттим аны, анын пайдасы (да) барбы ? айтып бер чынын.

983.Р.-пу тил пажыңа коркса емди өзүң / йаду қалға парча азықлық сөзүң; А.-бу тил йасыңга коркса емди өзүңг / йату қалға барча асығлығ сөзүңг; К.-(969) бу тил йасыңга коркса эмди өзүң / йитү қалға барча асығлығ сөзүң.

Кыргызча: бу тил залалынан корксоң эми өзүң, жат кылаар, бардык пайдалуу сөзүң.

984.Р.-пу Ай-толды айды; сөс асқы телим / қалы сөслейү пилзе ошпу тилим; А.-бу айтолды айды сөз асғы телим / қалы сөзлейү билсе уш бу тилим; К.-(970) бу Айтолды айды сөз асғы тэлим / қалы сөзлэйү билсе ош бу тилим.

Кыргызча: бу Айтолду айтты: сөз пайдасы көп, эгер сүйлөй билсе, ушуларды тилим.

- 81. йава сөз билигсиз тилин ден чықар
билигсиз кишиг билге йылқы атар
- 82. қара қылқы теңсиз йава сөзлеген
йава сөз туруп бу қара баш йеген
- 83. йава сөзлесе сөз нече йас кылур
эгер сөзлейү билсе асғы болур
- 84. қара қарны тодса көр удтег йатур
йава сөзке авнур өзин семир түр

985.Радловдо 987-бейит: йаба сөс пиликсис тилиндин чығар / пиликсис кижик йылғы адар; А.-йава сөз билигсиз тилиндин чықар / билигсиз кишиг билге йылқы атар; К.-(971) йава сөз билигсиз тилиндин чықар / билигсиз кишиг билгэ йылқы атар.

Кыргызча: жаман сөз – билимсиз тилден чыгаар, билимсиз наадан кишини – билимдүүлөр жылкы (айбан).

986.Радловдо бул бейит 987, 988 бейиттерден кийин орун алмашып келет; қарақ қылғы теңсис йаба сөслегеш / йаба сөс туруп пу қара паш йеген; А.-қара қылқы теңсиз йава сөзлеген / йава сөз туруп бу қара баш йиген; К.-(972) қара қылқы теңсиз йава сөзлэгән / йава сөз туруп бу қара баш йэгән.

Кыргызча: кара кылыгы (кара мүртөс) теңсиз (калыссыз) жалаа сүйлөгөн, жалаа (жаман) сөз болоор, бу кара башынды жеген.

987.Р.-Радловдо 985-бейит орун алмашып келет: йаба сөзлесе сөс нече йас кылур / пилип сөзлейү пилзе аскы пулур; А.-йава сөзлесе сөз нече йас кылур / егер сөзлейү билсе асгы болур; К.-(973) йава сөзлөсө сөз нэчэ йас кылур / агар сөзлэйү билсэ асгы болур.

Кыргызча: жалаа сүйлөсөң сөз(дү) канча зыян кылар, эгер сүйлөй билсе(н) пайдасы болоор.

988.Р.- кара карны тотса көр уттек йадур / йаба сөске абнур өзин семридур; А.- кара карны тодса көр удтег йатур / йава сөзке авнур өзин семритур; К.-(974) кара карны тодса көр уд-тэг йатур / йава сөзкө авнур өзин сэмритур.

Кыргызча: кара карды тойсо, көр уйдай (өгүздөй) жатар, жаман сөзгө алданып (?) өзүн семиртээр.

- 85. йесе тодса йатса бу йылкы турур
бу йылкы тедүкүм бу кылкы турур
- 86. билиглиг кишилер эт өз йаврытур
билиг бирле авнур жанын семиртүр
- 87. эт өз үлги барча боғуздын кирүр
бу жан үлги чын сөз кулактын кирүр
- 88. билип белгүси көр эки нең турур
бу эки биле эр кызыл өң урур

989.Р.-йезе, тотса, йатса, пу йылгы полур / пу йылгы тедүгүм пу кылгы полур; А.-йисе тодса йатса бу йылкы турур / бу йылкы тидүкүм бу кылкы турур; К.-(975) йэсэ тодса йатса бу йылкы турур / бу йылкы тэдүкүм бу кылкы турур.

Кыргызча: жесе, тойсо, жатса бу муну мол бу (жылкы) деп койоор, бу жылкы дегеним бу (анын мүнөзүнөн (кылыгынан) атап коер).

990.Р.-пиликлик кижилер ат өс йабрыдур / пилик пирле абнун чанып семридур; А.-билиглиг кишилер ет өз йаврытур / билиг бирле авнур жанын семритур; К.-(976) билиглиг кишилер этөз йаврытур / билиг бирле авнур жанын сэмритур.

Кыргызча: билимдүү (даанышман) кишилердин жаны кыйналар (денеси жабыркар), билим менен рахаттанар, жанын жыргатар (семиртер).

991.Р.-ат өс үлги парча поғустын кирүр / пу чан үлги чын сөс кул(ғ) ақ тын урур; А.-ет өз үлги барча боғуздын кирүр / бу жан үлги чын сөз кулактын кирүр; К.-(977) этөз үлгү барча боғуздын кирүр / бу жан үлги чын сөз кулағдин кирүр.

Кыргызча: дене(нин) өз насибинин баары тамактан кирээр,
бу жан семиртээр чын сөз кулактан кирээр.

992.Р.-пилик пелгүзи көр иги нең турур / пу иги пиле ер кызыл ең урур; А.-билиг белгүси көр ики нең турур / бу ики биле ер кызыл еңг урур; К.-(978) билиг бэлгүси көр эки нэң турур / бу экки билэ эр кызыл эң урур.

Кыргызча: билим белгиси(н) көр эки нерседен турат, бу экөө менен киши кызыл өң урар (кишинин өңү жарык болоор).

89. бири тил турур көр бириси боғуз
бу эки баса тутса асғы өгүз

90. билиглиг боғуз тилке эрклиг керек
боғуз тил күдзген билиглиг керек

Элиг су³али Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)

91. Элиг айды уктум бу сөз белгүлүг
сөз аслы нече ол негү ол үлүг

92. кайудын чықар сөз қайуқа барыр
муны ма айу бер маңа эй билир

993.Р.-пири тил турур көр пиризи поғус / пу игин паға тотса асқы егүс; А.-бири тил турур көр бириси боғуз / бу ики баса тутса асғы өгүз; К.-(979) бири тил турур көр бириси боғуз / бу экки баса тутса асғы өкүз.

Кыргызча: бири тил болор (турар) көр, бириси – малса кекиртект (тамак), бу экөөнү кармай билсен,
пайдасы дарыядай (терең).

994.Р.-пиликлик погус тилге ерклиг полур / поғус тил күдессе пиликлик полур; А.-билиглиг боғуз тилке ечклиг керек / боғуз тил күдзген билиглиг керек; К.-(980) билиглиг боғуз тылқа эрклиг кэрэк / боғуз тил көдзгән билиглиг кэрэк.

Кыргызча: билимдүү нафси (кекиртек) тилге эркиндик керек, нафси (кекиртек) тилди күзөтүү (сактоо) үчүн билгичтик керек.

995.Р.-Елик айды: уктум пу сөс пелгүлүк / сөс аслы нече ол негү ол улук; А.-илиг айды уктум бу сөз белгүлүг / сөз ашлы нече ол негү ол үлүг; К.-(981) Элиг айды уктум бу сөз бэлгүлүг / сөз асли нече ул негү-ул үлүг.

Кыргызча: Элиг айтты: түшүндүм (уктум) бу сөздөрдү анык, сөз асылы нече (канча), ал канчага бөлүнөт?

996.Р.-кайудын чыгар сөс кайуға порыр / муны-ма айу пер маңа э шилир; А.-кайудын чыкар сөз кайука барыр /муны ма айу бир манга шй билир; К.-(982) кайудын чыкар сөз кайука барыр / муныма айу бэр маңа эй билир.

Кыргызча: кайдан чыгаар сөз, каякка барар, муну да айтып бер мага эй билги!

93. нече сөзлемегү нече сөзлегү
негү тер билиглиг укушлуғ бүгү
Айтолды жовабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)

94. бу Айтолды айды сөз орны сыр ол
сөз үлги он ол сөзлегүсү бир ол

95. бири сөзлегү ол токузы / тыдыг
тыдыг сөз түпи аслы барча йыдыг

Элиг су'алы Айтолдықа
(Элигдин суроосу Айтолдуға)

96. йана айды Элиг сөз асгы нече
йасыма нече ол манга ай ача

997.Р.-нече сөзлемегү нече сөзлегү / негү тер пиликлик уғушлук пөгү; А.-нече сөзлемегү нече сөзлегү / негү тир билиглиг укушлуғ бүгү; К.-(983) нэчэ сөзлэмэгү нэчэ сөзлэгү / некү тэр укушлуғ билиглиг нэкү.

Кыргызча: (канча) (кандай) сүйлөө канча сүйлөө жөнүндө эмне дептир билимдүү, акылдуу даанышман(дар)?

998.Р.-пу Ай-толды айды: сөс орны сир ол / сөс үлги он ол сөзлегүзи пир ол; А.-бу ай толды айды сөз орны сыр ол / сөз үлги он ол сөзлегүси бир ол; К.-(984) бу Айтолды айды сөз орны сыр-ул / сөз үлги он-ул сөзлегүси бир-ул.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: сөз орду сыр ал,
сөз эсеби он ал, сүйлөнө турганы бир ал.**

999.Р.-пири сөзлегү ол тогузы тыдык / тыдык сөз төр аслы парча йыдык; А.-бири сөзлегү ол токузы тыдыг / тыдыг сөз түпи аслы барча йыдыг; К.-(985) бири сөзлөгү-ул токузы тыдыг / тыдыг сөз түби аслы барча йыдыг.

**Кыргызча: бири сүйлөнсө ал тогузу тыйылуу, тыйылуу
сөз(дүн) түбү асыл, (баарысы) калганы жыдык
(жыдуу).**

1000.Р.-йана айды Елик сөс асқы нече / йазы да нече? ол маңа ай ача; А.-йана айды илиг сөз асгы нече / йасыма нече ол манга ай ача; К.-(986) йана айды Айтолды сөз асгы нэчэ / йасыма нэчэ-ул мэнэ ай ача.

**Кыргызча: (жана) дагы айтты (сурады) Айтолду(дан) сөз
пайдасы канча? залалы нече анын, мага айтчы
ачып.**

**Айтолды жөвабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

97. бу Айтолды айды сөз асгы улуг
йеринче түшүрсө бэдүтүр күлү
98. сөз асгы биле көр йағыз йердеки
йашыл көккө йоклар болур төрдеки
99. қалы сөзлейү билмесе тил сөзүг
йашыл көкте эрсе көр индрүр өзүг

**Элиг су'валы Айтолдука
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

100. йана айды сөзнүң өкүшү нече
азы ма нече ол маңа ай ача

Радловдо тема “Айтолды жуабы Еликке пу туруп” деп аталат.

1001.Р.-пу Айтолды айды сөс асқы улук / йеринче пожурза педүдүр кулук; А.-бу ай толды айды сөз асгы улуг / йиринче түшүрсө

бөдүтүр кулуғ; К.-(987) бу Айтолды айды сөз асғы улуғ / йэринчэ түшүрсэ бэдүтүр кулуғ.

Кыргызча: бу Айтолду айтгы: сөз(дүн) пайдасы улуу, жеринде (орундуу) айтса (түшүрсө) кулду улуу кылаар.

1002.Р.-сөс асқы пиле көр йағыс йердеги / йажыл көкке йоклар полур төрдеги; А.-сөз асғы биле көр йағыз йирдеки / йашыл көккө йоклар болур төрдеки; К.-(988) сөз асғы билә көр йағыз йэрдәки / йашыл көккә йуклар болур төрдәки.

Кыргызча: сөз пайдасын биле көргүн кара жердеги көк асманга (көккө) көтөрүлөр, төрдөгү (төргө чыгар).

1003.Р.- қалы сөслейү пилмезе тил сөзүк / йажыл көкте ерзе көр сндрүр өзүк; А.- қалы сөзлейү билмесе тил сөзүг / йашыл көкте ерсе көр индрүр өзүг; К.-(989) қалы сөзлэйү билмәсә тил сөзүг / йашыл көкдә эрсә көр индүр өзүг.

Кыргызча: эгер (сөздү) сүйлөй билбесе тилиң сөздү (тилиң менен сөзүндү), көк асманда болсоң да көр түшүрөр (жерге) өзүндү.

1004.Р.-йана айды Елик: өгүжи нече / азы ма нече ол йана ай ача; А.-йана айды сөзнүңг өкүши нече / азыма нече ол манга ай ача; К.-(990) йана айды сөзнүң өкүши нечә / азыма нэчә-ул мэнә ай ача.

Кыргызча: кайра (жана) сурады сөздүн көбү нече (канча)? азы да канча? (нече) аны мага айтчы ача.

**Айтолды жовабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

101. пу Ай-толды айды өгүш сөс ол ол айытмады сөслеп эриксе көңүл
102. бу аз сөз ол ол ким айытмышка өз жеваб берсе сөзке йанут қылса сөз
103. муңар меңзетү айды ша'ир сөзин тилин сөз биле түзди ачты йүзин
104. сөзүг йақшы сөзле эди сакну өз айыттукта сөзле йана теркин үз

1005.Р.-пу Ай-толды айды өгүш сөс ол ол / айытмады сөслөп ерикзе көңүл; А.-бу айтолды айды өкүш сөз ол ол / айытмады сөзлөп ириксе көнгүл; К.-(991) бу Айтолды айды өкүш сөз ул ул / айытмады сөзлөб ириксә көңүл.

Кыргызча: бу Айтолды айтты: көп сөз ал ал (мындай), сурабаганды сүйлөп, эриктирсе көңүлдү.

1006.Р.-пу ас сөс ол ол ким айытмышка өс / жуваб перзе өске йанут кылга сөс; А.-бу аз сөз ол ол ким айытмышка өз / жеваб бирсе сөзке йанут кылса сөз; К.-(992) бу аз сөз ул-ул ким айытмышка өз / жаваб бәрсә сөзкә йанут кылса сөз.

Кыргызча: бу сөздүн азы бул, ким сураса өзү, жооп берсе сөзгө, жандырмагын кылса сөздүн.

1007.Р.-муңар меңзедү айды ша'ир сөзин / сөзин сөс пиле түсти ачты төзин; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир сөзин / тилин сөз биле түзди ачты йүзин; К.-(993) муңар мәнзәтү айды / ша'бир сөзи / тили сөз билә түзди ачты йүзи.

Кыргызча: мындай деп айтыптыр акын сөзүн, тилин сөз менен көрктөдү, (кооздоду) ачты жүзүн.

1008.Р.-сөзүк йақшы сөсле еди сақну өс / айыттуқта сөсле йана тергил өс; А.-сөзүг йақшы сөсле иди сақну өз / айыттуқта сөсле йана теркин үз; К.-(994) сөзүг йақшы сөслә әди сақну өз / айытуқта сөслә йана тәркин уз.

Кыргызча: сөзүңдү жакшы сүйлө, ойлонуп өзүң, сураганда сүйлө (жооп бер), жана тез бүтүр (үз).

105. өкүш сөз эшитгил телим сөзлеме
 укуш бирле сөзле билиг бирле түз

**Элиг су'алы Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

106. Элиг айды уктум бу сөзни йеме
 такы бир сөзүм бар сен ай кезлеме

107. киминдин эшитчү керек сөз чыны
 сөзүг кимке айгу маңа ай муны

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

бу Айтолды айды сөзүг билгедин
эшиттү билигсизке айса кидин

1009.Р.-өгүш ашну йарма телим сөсleme / угуш пирле сөсle пилик
пирле түс; А.-өкүш сөз эшитгил телим сөсleme / укуш бирле сөсle би-
лиг бирле түз; К.-(995) өкүш сөз эшитгил тэлим сөсlэмэ / укуш бирлэ
сөсlэ билиг бирлэ түз.

**Кыргызча: көп сөз(дү) эшиткин, көп сүйлөбө,
акыл менен сүйлө, билим менен түз.**

1010.Р.-Елик айды: уктум пу сөзни йеме / тагы пир сөзүм пар сен
ий кисleme; А.-илиг айды уктум бу сөзни йиме / тақы бир сөзүм бар
сен ай кизleme; К.-(996) Элиг айды уктум бу сөзни йэмэ / тақы бир
сөзүм бар сен ай кэзлэмэ.

**Кыргызча: Элиг айтты: түшүндүм бу сөз(дөр)үндү дагы,
дагы бир сөзүм бар, сен айтчы тартынбай.**

1011.Р.-киминдин ежиткү керек сөз чыны / сөзүк кимге айгу маңа
ий көни; А.-кимингдин эшиттү керек сөз чыны / сөзүг кимке айгу маңа
ай муны; К.-(997) киминдин эшиттү кэрэк сөз чыны / сөзүг кимкэ
ийгу мэнэ ай көни.

**Кыргызча: кимден эшитиш керек сөз(дүн) чынын,
сөздү кимге айтыш керек мага айт(чы) муну.**

1012.Р.-пу Ай-толды айды сөзүк билгедин / ежиткү пиликсиске
айса кедин; А.-бу айтолды айды сөзүг билгедим / эшиттү билигсизке
айса кидин; К.-(998) бу Айтолды айды сөзүг билгэдин / эшиттү билиг
сөзкэ айса кэдин.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: сөзүн акылмандын,
эшиткин, билимсизге айт (муну) кийин.**

109. улугдын эшиттү кереклиг сөзүг
кичигке айу бергү тутса өзүг
110. өкүш тыңлагу сөз бирер сөзлегү
маңа мундаг айды билиглиг бүгү
111. өкүш сөзлейү билге болмаз киши
өкүш эштү билге болур төр башы

112. агын болса йалңук билир хем билиг
туңи болса тегмез билигке элиг

1013.Р.-улықтын ежиткү кереклик сөзүк / кичикке айу пергү тутса өзүк; А.-улыгдын ешитгү кереклиг сөзүг / кичигке айу биргү тутса өзүг; К.-(999) улуғдын эшитгү кэрэклиг сөзүг / кичигкә айу бэрчү тутса өзүг.

Кыргызча: улуулардан эшиткин керектүү (сөздү) сөзүн кичүүлөргө айтып бергин, тутсун өзүн.

1014.Р.-өгүш тыңлағу сөс пирер сөслегү / маңа мундак айды пиликлик пөгү; А.-өкүш тыңлағу сөз бирер сөзлөгү / манга мундак айды билиглиг бүгү; К.-(1000) өкүш тыңлағу сөз бирэр сөзлөгү / мәнә мундак айды билиглиг бөгү.

Кыргызча: көп тындагын сөздү, аз сүйлөгүн, мага мындай деп айтты, билимдүү даанышман.

1015.Р.-өгүш сөслейү пилге полмас кижиге / өгүш ашну пилге полур төр пажы; А.-өкүш сөзлейү билге болмаз киши / өкүш ештү билге булур төр башы; К.-(1001) өкүш сөзлөйү билгә болмас киши / өкүш ештү билгә болур түз башы.

Кыргызча: көп сүйлөп билимдүү болбос киши, көп эшитип, билги болоор аким башчы (жетекчи).

1016.Р.-агын полза йалңук пилир хем пилик / негү полза текмиш пиликке елик; А.-агын болса йалңук билир хем билиг / тунгу болса тегмез билигке елиг; К.-(1002) агын болса йалңук билир хам билиг / йаңу болса тэгмәс билигкә элиг.

Кыргызча: дудук болсо да киши, билер билимди, дүлөй болсо тийбес, (жетпес) билимге колу.

Элиг су’али Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)

113. йана айды Элиг укулды бу сөз
тақы бир сөзүм бар аны айсун өз

114. тилиг шүкмү тутгу азу сөзлесе
сөзүг ачсаму йиг азу кизлесе

**Айтолды жавабы Элигка
(Айтолдунун жообу Элигке)**

115. бу Айтолды айды эшитсү Элиг
тилин сөзлемесе калур бу билиг

116. тилиг сөксө болмаз телим өггүси
сөзүг өггүси бар йеме сөкгүси

1017.Радловдо бул бейит XXIII бөлүмдүн алдында көлөт: йана айды Елик: уғулды пу сөс / тағы пир сөзүм пар аны ай сен өс; А.-йана айды илиг уқулды бу сөз / тақы бир сөзүм бар аны айсун өз.

Кыргызча: жана айтты Элиг түшүнүктүү (болду) бу сөз, дагы бир сөзүм бар, аны айткын өзүн.

1018.Р.-тылық шүк-мү тутку ажу сөслезе / сөзүк ачса-му пек ажу кислезе; А.-тилиг шүкмү тутғу азу сөзлесе / сөзүг ачсаму йиг азу кизлесе; К.-(1004) тылыг шүк-мү тутғу азу сөзлөсө / сөзүг ачса-му йэг азу кэзлөсө.

**Кыргызча: тилди шүк тутуш керекпи же сүйлөш керекпи?
сөздү агыш жакшыбы же жашырыш (керекпи)?**

1019.Р.-пу Ай-толды айды: ежитсү Елик / тылын сөслемезе калыр пу пилик; А.-бу ай толды айды ешитсү илиг (тилин сөзлемесе кылур бу билиг; К.-(1005) бу Айтолды айды эшитгил элиг / тилин сөзлөмөсө калыр бу билиг.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: Эшиткин Элиг?
тилиң сүйлөбөсө, калаар бу билим(иң).**

1020.Р.-тылық сөксө полмас телим өккүзи / сөзүк өккүзи пар йеме сөккүзи; А.-тилиг сөксө болмаз телим өггүси / сөзүг өггүси бар йиме сөкгүси; К.-(1006) тылыг сөксө болмас тэлим өггүси / сөзүг өггүси бар йэмэ сөкгүси.

**Кыргызча: тилди сөксө болбос, далай мактоосу,
сөздүн мактоосу бар, жана сөкчүсү.**

117. камуғ тевренигли бу сансыз қалын
тануқлук берүүр бир байатығ тилин

118. төрүтти түмен миң халайықларығ
тили бирле теңриг өгерлер арығ

119. эт өзлүг кишике кереки бу ол
 бириси тилин сөз бириси көңүл

120. көңүл тил төрүттү көни сөз үчүн
 сөзи эгри болса күйөр ол күчүн

1021.Р.-камук тебрениклер пу сансыз калын / тануклук перүр пир пайадык тылын; А.-камук тепренигли бу сансыз калын / тануклук бирүр бир байатыг тилин; К.-(1007) камуг тэбрэнигли бу сансыз кылын / тануклук бэрүр бир байатыг тилин.

**Кыргызча: бардык жандуулар – бу сансыз калың (көп),
таанытыш (үчүн) берген бир кудай тилин.**

1022.Р.-төрүттү түмөн миң халайыкларык / тылы пирле теңри өгерлер арык; А.-төрүттү түмөн минг халайыкларыг / тили бирле тен-григ өгерлер арыг; К.-(1008) төрүттү түмөн миң халайыкларыг / тили бирлэ таңрыг өгэрлэр арыг.

**Кыргызча: жаратты түмөн миң калайыктарды,
тили менен теңрин макташар таза (чын).**

1023.Р.-ат өслүк кижиге кереги пу ол / пиризи тылын сөс пиризи көңүл; А.-ет өзлүг кишике кереки бу ол / бириси тилин сөз бириси көңүл; К.-(1009) эт өзлүг кишикэ кэрэкли бу-ул / бириси тилин сөз бириси көңүл.

**Кыргызча: кишинин өзүнө керектүүсү – бу ал (будур),
бириси - тил, сөз, бириси – көңүл.**

1024.Р.-көңүл тил төрүттү көни сөс үчүн / сөзи егри полза көйөр үрк үчүн; А.-көңгүл тил төрүттү көни сөз үчүн / сөзи егри болса күйөр ол күчүн; К.-(1010) көңүл тил төрүттү көңүл сөз үчүн / сөзи эгри болса күйөр ул күчүн.

**Кыргызча: көңүл(дү), тил(ди) жаратты – (туура) көңүл сөз
үчүн, сөзү ийри болсо, ал күйөр күчтүү.**

121. көни сөзлесе сөз көр асгы өкүш
 калы сөзлесе эгри барча сөкүш

122. көни сөзлөр эрсе тилиң тевресү
 сөзүң эгри эрсе өзүң кезлесү

123. тилиң сөзлемесе ағын тер киши
 өкүш сөзлесе аты йаңшақ башы

124. кишиде учузы киши йаңшақы
кишиде ағыры киши ол ақы

1025.Р.-көни сөслезе сөс көр асқы өгүш / қалы сөслезе егри парга сөгүш; А.-көни сөзлесе сөз көр асғы өкүш / қалы сөзлесе егри барча сөкүш; К.-(1011) көни сөзлэсэ сөз көр асғы өкүш / қалы сөзлэсэ эгри барча сөкүш.

**Кыргызча: туура сүйлөсө сөздү көр, пайдасы көп,
эгер сүйлөсөң ийри – баарысы сөгүш.-**

1026.Р.-көни сөслер ерзе тылың тебрезү / сөзүң егри полза өзүн кизлэзү; А.-көни сөзлер ерсе тилинг тепресү / сөзүң егри ерсе өзүңг кизлэсү; К.-(1012) көни сөзлэр эрсэ тилиң тэбрэсү / сөзүң эгри эрсэ өзүң кэзлэсү.

**Кыргызча: туура сүйлөөр болсоң тилиң сүйлөсүн (тыбыра-
сын), сөзүң ийри болсо (түз болбосо) өзүң кесилесин.**

1027.Р.-тылын сөслемезе ағын тер кижн / өгүш сөслезе ады йаңшақ пажы; А.-тилин сөзлемесе ағын тир киши / өкүш сөзлесе аты йаңшақ башы; К.-(1013) тилин сөзлэмэсэ ағын тэр киши өкүш сөзлэсэ аты йаңшақ башы.

**Кыргызча: тилиң сүйлөбөсө, дудук дээр кишини, көп сүйлөсө,
(анын) аты – дөөрүк баш(ы).**

1028.Р.-кижидэ учузы кижн йаңшағы / кижиде ағыры кижн ол хақы; А.-кишиде учузы киши йаңгшақы / кишиде ағыры киши ол ақы; К.-(1014) кишида йавузы киши йаңшақы / кишида ағыры киши-ул ақы.

**Кыргызча: кишинин нааданы (жаманы) – кишинин дөөрүсү
(эзмеси), кишинин ардагери – кишинин акылдуусу.**

125. бу сөзлэр эшитти севинди элиг
көзин көкке тикти көтүрди элиг

126. байатка шүкүр кылды өгди өкүш
айур эй идим сен бағырсак күсүш

127. камуг эдгүлүк тегди сендин маңа
тапуғсуз кулуң мен йазуқлуғ саңа

128. тилекиمني бердиң камуг арзулар
эреж дүңйа давлет өкүш эдгүлер

1029.Р.-пу сөслөр ежитти севүнди Елик / көзүн көккө тикти
көдөрдү елик; А.-бу сөзлөр ешитти севинди илиг / көзүн көккө тикти
көтүрдү елиг; К.-(1015) бу сөзлөр эшитти севинди Элиг / көзүн көккө
тикти көтүрдү элиг.

**Кыргызча: бу сөздөрдү эшитти, сүйүндү Элиг көзүн көккө
тикти (асманга карады) көтөрдү (жайды) колун.**

1030.Р.-пайатка шүкүр кылды өкти өгүш / айур: ай идим сен
пагырзақ көгүш; А.-байатқа шүкүр кылды өгди өкүш / айур ай идим
сен бағырсақ күсүш; К.-(1016) байатқа шүкр кылды өгди өкүш / айур
эй идим-сә бағырсақ көшүш.

**Кыргызча: кудайга шүкүр кылды, мактады (алкышын айтты)
көп, айтты: эй! Эгем, сен боорукер (райымдуу)
күсөгөнүм (сен).**

1031.Р.-камук еткүлүк текти сендин маңа / табуксуз кулуң мен
йазуклук саңа; А.-камуг едгүлүк тегди синдин манга / тапуғсуз ку-
лунг мен йазуклуғ санга; К.-(1017) камуг едгүлүк тэгди сэндин мэнэ /
тапуғсуз кулуң-мә йазуклуғ сэнэ.

**Кыргызча: бардык жакшылык тийди сенден мага,
мээнетсиз кулуң мен жазыктуу сага.**

1032.Р.-тилегимни пердиң камук арзулар / ерич дүние даулат те-
лим еткүлер; А.-тилекимни бирдинг камуг арзулар / ереж дүнья дев-
лет өкүш едгүлер; К.-(1018) тиләкимни бердиң камуг арзулар / эрәж
дүнья давлат өкүш эдгүлөр.

**Кыргызча: тилегимди бердиң бардык каалаган,
рахат, дүйнө, дөөлөт далай жакшылыктар(ды).**

129. бу шүкрүг негү тег өтей өз өзүн
муның шүкри сен қыл саңа эй түзүн

130. сөзүн кести ачты ағы қазнақы
үледі өкүш нең чығайлар хақы

131. ағырлады Элиг бу Айтолдықы
ачығ берди Элгин тилин өгдини

132. везирлик аңар берди тамға айағ
туғы көврүги бирле берди қуяғ

1033.Р.-пу шүкрүк негү тек өдермен өзүм / мунун шүкри сен кыл саңа өс өзүм; А.-бу шүкрүг негү тег өтей өз өзүн / мунунг шүкри сен кыл санга ай түзүн; К.-(1019) бу шукруг нэку-тег өтэй өз өзүн / мунун шукры сэн кыл сэнэ эй түзүн.

Кыргызча: бу раазычылыгымды кантип айтам өзүмө өзүм, мындай шүкүрчүлүктү сен (өзүн) кыл, өзүңө эй жакшы!

1034.Р.-сөзүн кести ачты ағы қазнағы / үледі өгүш нең чығайлар хақы; А.-сөзин кести ачты ағы қазнақы / үледі өкүш өкүш неңг чығайлар хақы; К.-(1020) сөзүн кэсти ачты ағы қазнақы / үлэді өкүш нэң чығайлар хақы.

Кыргызча: сөзүн кести (бүттү), ачты асыл казынасын, бөлүштүрдү (үлөштүрдү) өтө көп буюмдарды жардыларга.

1035.Р.-ағырлады артуқ пу Ай-толдыны / ачық перди елкин тылын өкtimi; А.-ағырлады илиг бу ай толдыны / ачыг бирди елгин тилин өгдини; К.-(1021) ағырлады Элиг бу Айтолдыны / ачыг бэрди элгин тилин өгдини.

Кыргызча: ардактады Элиг бу Айтолдуноу колун ачып берди, тили менен мактады.

1036.Р.-вазырлык аңа перди тамга аяак / туғы көбрүги пирле берди куйақ; А.-везирлик ангар бирди тамга аяаг / туғы көврүги бирле бирди куйаг; К.-(1022) вазирлыг аңар бэрди тамга аяаг / туғы күврүги бирлэ бэрди қыйаг.

Кыргызча: вазирликти ага берди, тамгасын (печатын), чөйчөгүн (алты аягын), туусу, добулбасы менен кошо (бирге) берди куйаг(ын).

133. камуг Элке қылды көр Элги узун
бойун эгди душман кетирди өзүн

134. бу Айтолды сүрди камуг иш күдүг
күвенч кылды өзке бу болмыш өдүг

135. байуды будун хем этилди эли
Элигке дуба кылды будны тили

136. кутулды будун кетти эмгеклери
қозы бирле қатлып йорыды бөри

1037.Р.-қамуқ елге қылды көр елки узун / пойун екти душман
көдүрди өзүн; А.-қамуғ илке қылды көр елги узун / бойун егди душ-
ман китерди өзүн; К.-(1023) қамуғ әлкә қылды көр әлги узун / бойун
әгди душман кәтәрди өзүн.

**Кыргызча: бардык элдин қылды, көр, колун узун, мойнун
ийди (башын ийди) душман(ды) өзүлөрүн жоготту.**

1038.Р.-Ай-толды сүрди қамуқ иш кедүк / кевүнч қылды өске пу
пилмиш өдүк; А.-бу айтолды сорды қамуғ иш күдүк / күвенч өзке бу
булмыш өдүг; К.-(1024) бу Айтолды сүрди қамуғ иш күдүг / күвенч
қылды өзкә бу булмыш өдүг.

**Кыргызча: бу, Айтолды жүргүздү бардык иш жумушту,
кубаныч деп эсептеди (қылды) өзүнө, бу болгон
мезгилди.**

1039.Р.-пайуды пудун хем едилди ели / Еликке дува артты пудун
тили; А.-байуды будун хем итилди или / иликке ду'а қылды будны
тили; К.-(1025) байуды будун хам этилди эли / Элигкә ду'а қылды
будны тили.

**Кыргызча: байыды (журту) будуну, жана гүлдөдү мамлекети
(эми) эликке бата берди будун тили.**

1040.Р.-кудулды пудун кетти емгеклери / қозы пирле қатлып
йүриди пөри; А.-кутулды будун китти емгеклери / қузы бирле қатлып
йорыды бөрү; К.-(1026) кутулды будун кәтти эмәкләри / қозы бирлә
қатлыб йурыды бөри.

**Кыргызча: кутулду будуну, азабы кетти (арылды),
қозу менен бирге қошулуп жайылды бөрү.**

137. этилди эли хем түзүлди төрү
Элиг девлаты болды күнде өрү
138. йорыды бир анча бу йаңлыг кутун
түзүлди эли будны барча бүтүн
139. телім артты әлде йаңы кенд улуш
Элиг казнақы толды алтун күмүш

севинди Элиг инчке тегди өзи
ажунда йадылды көр аты сөзи

1041.Р.-едилди ели хем түзүлди төрү / Елик даулаты полды күнде өрү; А.-итилди или хем түзүлди төрү / илиг девлети болды күнде өрү; К.-(1027) этилди эли хам түзүлди төрү / Элиг давлаты болды күндө өрү.

Кыргызча: мамлекети (Эли) гүлдөдү жана мыйзамы (адилет саясаты) түзүлдү, элинин дөөлөтү болду, күн санап жогору.

1042.Р.-йүриди пир анча пу йаңлык кудун / педүди ели тотты пут-ны нүдүн; А.-йорыды бир анча бу йаңлыг кутун / түзүлди или будны барча бүтүн; К.-(1028) йурыды бир анча бу йаңлыг кутун / түзүлди эли будны барча бүтүн.

Кыргызча: бир далайга созулду бу кут, бакыт, эли, будуну баарысы бүтүндөй гүлдөдү.

1043.Р.-тегим артты анда йаңы кент улуш / елик қазнағы толды алтын күмүш; А.-телим артты илде йангы кенд улуш / илиг қазнақы толды алтун күмүш; К.-(1029) тэлим артты элдэ йаңы кэнд улуш / илиг қазнақы толды алтун күмүш.

Кыргызча: арбын (көп) артты (көбөйдү) элде жаңы шаар (кент) кыштак, элдин (мамлекеттин) казынасы толду алтын, күмүшкө.

1044.Р.-севүнди елик, анчке текти өзи / ажунға йадылды көр ады сөзи; А.-севинди илиг инчке тегди өзи / ажунда йадылды көр аты сөзи; К.-(1030) севинди элиг инчкэ тэгди өзи / ажунда йадылды кү аты сөзү.

Кыргызча: сүйүндү (кубанды) Элиг, назик рахаттанды, ааламга жайылды көр, аты, сөзү.

XX

КУТ ҚЫВЫЛҚЫН ДАВЛЕТ ИРСЕЛЛИКИН АЙУР (КУТТУН ОПААСЫЗ, ДӨӨЛӨТТҮН ТОКТОМСУЗ ЭКЕН- ДИГИН БАЯНДАЙТ)

Бул бөлүмдүн аталышы В.В.Радловдо: “кут-кыплығын даулат срзеллигин айур” формасында берилсе, Қ.Каримовдо “кут қывылықын давлат ирсэлликин байан қылу” түрүндө берилген.

141. түгел болды Айтолды арзу тилек
кывы кут карып йыкты арқа йүлек
142. йеме йақшы аймыш билиглиг бөгү
түкел болса ни'мат болумаз йигү
143. тақы мунда йигрек билиг сөзлемиш
түкел болса ни'мат түкер йаш тимиш
144. эди йақшы аймыш билиглиг сөзи
бу билге сөзи ол билигсиз көзи

1045.Р.-төгел пулды Ай-толды арзу тилек / қобы кут карып парды арға йөлек; А.-түкел булды ай толды арзу тилек / кывы кут карып йыкты арқа йүлек; К.-(1031) түгел булды Айтолды арзу тилек / кывы кут карыб йыкты арқа йөлөк.

Кыргызча: түгөл болду Айтолдунун каалаган тилектери, опаасыз кут карып, жыгылды арқа, жөлөктөрү.

1046.Р.-йеме йақшы аймыш пиликлик пөгү / төгел пулза арзу полумас йегү; А.-йиме йақшы аймыш билиглиг бүгү / түкел болса ни'мет булумаз йигү; К.-(1032) йэмә йақшы аймыш билиглиг бөгү / түгөл болса нэьмат бүлүнмас йэгү.

Кыргызча: бул жаатта жакшы айткан экен билимдүү акылман, түгөл болгон күндө да кайрымы болбос ийги (жакшы).

1047.Р.-тағы мунда йекрек пилик сөслемиш / төгел пулза ны'мат төгер өс темиш; А.-тақы мунда йигрек билиг сөзлемиш / түкел болса ни'мет түкер йаш тимиш; К.-(1033) тақы мунда йэгрэк билиг сөзлэмиш / түкэл болса ниъмат түкер йаш тимиш.

Кыргызча: дагы мындан жакшыраак даанышман сүйлөптүр: түгөл болгуча жыргал, түгөнөр жашың дептир.

1048.Р.-негү тер ежиткил пиликлик сөзи / пиликлик сөзи ол пиликис көзи; А.-иди жакшы аймыш билиглиг сөзи / бу билге сөзи / бу билгэ сөзи-ол билигсиз көзи; К.-(1034) эди йақшы аймыш билиглиг сөзи / бу билгэ сөзи-ул билигсиз көзи.

Кыргызча: экен жакшы айтылган акылман сөзү, бу билимдүүнүн сөзү, ал билимсиздин көзү.

145. инигли аҗар ол ағыҗлы инер
 йаруҗлы тунар ол йорыҗлы тынар
146. не ким ишлер эрсе түкелип күдер
 түкегли түкесе инишке йанар
147. бу Айтолды болду тилекин түкел
 түкетти тириглиг туру қалды мал
148. йана ирлү кирди бу толмыш айы
 қадыр қышқа йанды йарумыш йайы

1049.Радловдо бул бейит башкача: толуклы йазар ол ағыклы илер
тоғуклы падар ол йоруклы йедер; А.-инигли аҗар ол ағыҗлы инер /
йаруҗлы тунар ол йорыҗлы тынар; К.-(1035) инигли аҗар-ул ағыҗлы
инер / йаруклы түнәр-ул йурыҗлы тынар.

**Кыргызча: жыгылган турар ал, турган жыгылар,
жарык түнөрөр ал, жүргөн тынаар.**

1050.Радловдо бул бейит бир аз башкачараак: негим артар ерзе
тогелин тилеп төгели төгезе енишке йедер; А.-не ким ишлер ерсе
түкелин күдер / түкегли түкесе инишке йанар; К.-(1036) нэ ким ишләр
эрсэ түгәли көдәр / түгәгли түгәсэ инишдә инәр.

**Кыргызча: ар ким иш кылса, бүтөөрүн күтөөр,
бүтүүчү иш түгөнсө, үзүрү кайтаар (жанар).**

1051.Р.-пу Ай-толды пулды тилегин төгел / төгетти пириклик
туру қалды мал; А.-бу ай толды булды тилекин түкел / түкетти ти-
риглиг туру қалды мал; К.-(1037) бу Айтолды булды тиләкин түгәл /
түгәтти тириглик туру қалды мал.

**Кыргызча: бу Айтолдунун болду тилеги түгөл, түгөндү
тирүүлүгү, артында қалды мал(ы) (дүйнөсү).**

1052.Р.-йана адрылу (?) кирди толмыш айы / қадыр қышқа йан-
ды йарумыш йайы; А.-йана ирлү кирди бу толмыш айы қадыр қышқа
йанды йарумыш йайы; К.-(1038) йана эрлү кирди бу толмыш айы /
қадыр қышқа йанды йарумыш йайы.

**Кыргызча: кайра кемип кирди бу толгон айы,
кайра қышқа жанды, жаркыраган жайы.**

149. йарашық тадулар қарышты ичин
күченди бири тутты басты үчин
150. таду тегшүрүлди ашы болды йиг
ағыр болды көңли қаптыг тутты иг
151. таду артады көр күчи өксүди
қағыл тег көни бөд эгилди көды
152. тутуп чалды йерке ағыр иг келип
төшекке кирип йатты муңлуғ улып

1053.Р.-йаражық тазулар қарышты ичин / күченди пири тутты па-
сты үчин; А.-йарашық тадулар қарышты ичин / күченди бири тутты
басты үчин; К.-(1039) йарашуқ тадулар қарышты ичин / күчәнди бири
тутты басты үчин.

**Кыргызча: жарактуу мүнөздөр каршылашты ичтен,
күчөндү бири, тутту, басты үчүнчүсүн.**

Бул бейиттин поэтикалык котормосу мындайча берилген: дене-
нин төрт кубаты тил табышпайт, бири соо, калган үчөө бир кырсык-
тайт.

1054.Р.-тазу текшерүлди ижи полды йег / ағыр полды көңли
қадык тутты ик; А.-таду тегшүрилди ашы болды йиг / ағыр болды
көңгли қатыг тутты иг; К.-(1040) таду тэкшүрүлди ашы болды йиг /
ағыр болды көңли қатыг тутты иг.

**Кыргызча: даамы өзгөрүлдү, ашы болду чийки,
ооруу болду көңүлү, каттуу тутту оору.**

1055.Р.-төзү артады көр күчи өксүди / сығыл тек көни пот егил-
ди көды; А.-таду артады көр күчи өксүди / қағыл тег көни бөд егил-
ди көды; К.-(1041) таду артады көр күчи өксүди / қағыл-тэг көни бөд
эгилди қуды.

**Кыргызча: мүнөз (кулк мүнөз) күч кубат өзгөрдү көр, күчү
өксүдү (азайды) талдай (ийилчээк) (көөни) денеси
ийилди төмөн.**

1056.Р.-тудуп чалды йерге ағыр йик келип / төжекке кирип йат-
ты муңлук улып; А.-тутуп чалды йирке ағыр иг келип / төшекке ки-

рип йатты мунглуу улып; К.-(1042) тутуб чалды йэркэ ағыр иг кэлиб / төшөккө кириб йатты муңлуу улыб.

Кыргызча: тутуп, чалды (жыкты) жерге, оор ооруп келип, төшөккө кирип жатты муңдуу улуп.

153. отачы терилди тамур көрдилер
ол иг кем не эрмиш айу бердилер
154. қайу айды қан тутмыш эмди муны
ача бергү екчек ақытғу қаны
155. қайу айды өтрүм ичүргү керек
өзи қатмыш эмди бошутғу керек
156. қайусу сағық этти қатты жүлаб
қайу қылды берди кереклиг шараб

1057.Р.-одачы йығылды тамур көрдилер / ол йик ким не ермиш айу пердилер; А.-отачы тирилди тамур көрдилер / ол иг кем не ермиш айу бирдилер; К.-(1043) отачы тэрилди тамур көрдилэр / ул иг ким не эрмиш айу бэрдилэр.

Кыргызча: тамырчы (табыпчы)лар жыйылды, тамырын көрүштү, ал ооруу эмне экендигин айтып беришти.

1058.Р.- қайу айды: қан тутмыш емди муны / ача пергү екчек ағытса қаны; А.- қайу айды қан тутмыш емди муны / ача биргү екчек ақытғу қаны; К.-(1044) қайу айды қан тутмыш эмди муны / ача бэргү экчэк ақытғу қаны.

Кыргызча: кайсы бири айтты: қан тутуптур эми муну (басымы кандын күчөптүр), ачып, картык ченеп ағызыш керек канды.

1059.Р.- қайу айды мусхыл аш атқу керек / өзи қыймыш емди пожутку керек; А.-қайу айды өтрүм ичүргү керек / өзи қатмыш емди бошутғу керек; К.-(1045) қайу айды өтрүм ичиргү кэрэк / өзи қатмыш эмди бошутғу кэрэк.

Кыргызча: кайсы бири айтты: (ич) өткөргүч ичирүү керек, өз (ичи)? катыган эми бошотуш керек.

1060.Р.-қайузы сағық қатты етти чулап / қайу қылды перди күбеслик шарап; А.-қайусы сағық итти қатты жүлаб / қайу қылды

бирди кереклиг шераб; К.-(1046) кайусы сагык этти катты жулаб / кайу кылды бэрди кэрэклиг шараб.

Кыргызча: кайсысы (кээ бирөө) суук тийген деп даярдады күчтүү алаб, кайсы бири берди керектүү шарап.

157. от эм калмады көр нече кылдылар
йарашык не эрсе аны бердилер

158. асыг кылмады күнде артты иги
корады күчи күнде йитти өги

159. негү тер эшитгил сақынук киши
сақынук киши ол кишилер башы

160. керек қат шелиде керек тирйак эт
керек матридус қат йе чайрны өгит

1061.Р.-от ем калмады көр нече кылдылар / йаражык не ерсе аны пердилер; А.-от ем калмады көр нече кылдылар / йарашык не ерке аны бирдилер; К.-(1047) от эм калмады көр нэчэ кылдылар / йарашык нэ эрсэ аны бэрдилэр.

Кыргызча: дары, эм калбады, көр, эмнелерди кылбашты, жарақтауулар эмне болсо, аны беришти.

1062.Р.-азык кылмады күндө артты йиги / корады күчи анда йитти өги; А.-асыг кылмады күнде артты иги / корады күчи күнде йитти өги; К.-(1048) асыг кылмады күндө артты иги / курады күчи күндө йитти өги.

Кыргызча: пайда кылбады, күндө (күндөн күнгө) артты (арбыды) ооруусу, короду (азайды) күчү, күндө (күндөн-күнгө) кетти кубаты.

1063.Р.-негү тер ежиткил сагы йок кижы / сагы йок кижы ол кижилер пажы; А.-негү тир ешитгил сақынук киши / сақынук киши ол кишилер башы; К.-(1049) нэку тэр эшитгил сақынук киши / сақынук киши-ул кишилэр башы.

Кыргызча: эмне дээр эшиткин, ажы киши, ажы киши, ал кишилер башы.

1064.Р.-керек қат салыба керек тарйак ет / керек тири тус тут йа чаиры егийт; А.-керек қат шелисе керек тирйак ит / керек матридус қат йа чурны өгит; К.-(1050) кэрэк қат шалиса кэрэк тарйак эт / кэрэк Митридус қат йа чурны өгит.

Кыргызча: керек болсо, шешде катын (кат – ягода), керек болсо мумиё жап, же керек болсо тернак (дары чөп) кайнатып берүү керек.

керек болсо матридус катты (уктата турган дары чөп) же ич таза-
лшй турган (чөп) чайырды жап.

161. керек тут отачы керек эрсе кам
өлүглике хергиз асыг қылмаз эм
162. усол болмағыл эй тириг болдачы
тириг болдуң эрсе өзүң өлдечи
163. бу Айтолды халин эшитти элиг
өлүм тутғақы иг тегүрмиш элиг
164. элиг айтү келди бу Айтолдыны
келип көрди Элиг йатур халыны

1065.Р.-керек тут өдачы керек эрсе кам / өлүклиге хергис азык қылмас ем; А.-керек тут отачы керек эрсе кам / өлүглике хергиз асыг қылмас ем; К.-(1051) кэрэк тут отачы кэрэк эрсэ қам / өлүгликэ харгэз асыг қылмас эм.

Кыргызча: керек тут тамырчыны, керек болсо бакшыны, өлүмгө буюрганга пайда кылбас эм.

1066.Р.-узал полмағыл ай тирик полдачы / тирик полдың ерзе өзүң өлдечи; А.-усал болмағыл ай тириг болдачы / тириг болдунг ерсе өзүңг өлдечи; К.-(1052) осал болмағыл эй тириг болдачы / тириг болдың эрсэ өзүң өлдечи.

Кыргызча: осол болбогун эй! тирүүндө, тирүү болгун келсе да (бир күнү) өзүң өлөсүн.

1067.Р.-пу Ай-толды халын ежитти Елик / өлүм туткығы ик тегүрмиш елик; А.-бу ай толды халын ешитти илиг / өлүм тутғақы иг тегүрмиш элиг; К.-(бу Айтолды халын эшитти элиг / өлүм тутғақы иг тегүрмиш элиг.

Кыргызча: бу Айтолдунун (ав)алын эшитти Элиг, өлүм кабарчысы – ооруу (кесел), тийгизди, колун (колун салыптыр).

1068.Р.-Елик айду келди пу Ай-толдыны / кирип көрдү Елик йа-
дур халыны; А.-илиг айту келди бу ай толдыны / келип көрди илиг
йатур халини; К.-(1054) Элиг айту кэлди бу Айтолдыны / кэлиб көрди
Элиг йатур халыны.

**Кыргызча: Элиг сурап келди бу алын Айтолдунун келип
көрдү Элиг жаткан абалын.**

**Элигдин суали Айтолдыка
(Элигдин суроосу Айтолдуга)**

165. айытты Элиг эмди көңлүң нетег
негү ол игиң эмди удкуң нетег

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

166. бу Айтолды айды эй Элиг куты
мени тутты ол иг аңар йоқ оты

167. толу эрди айым эрилди толу
толу эрди қылқым барыр бу талу

168. севинчин тоғар эрди тоғмыш күнүм
күнүм батғагыр тег йарумаз түнүм

1069.Р.-айытты Елик айды: халың недек / негү ол игиң емди усқың
недек; А.-айытты илиг емди көңглүңг нетег / негү ол игинг емди ид-
кунг нетег; К.-(1055) айытты Элиг эмди көңлүң нэ-тэг / нэкү-ул игиң
эмди уйкуң нэ-тэг.

**Кыргызча: сурады Элиг: эми көңүлүң (эмнеде) кандай?
дартың кандай эми уйкуң кандай?**

1070.Р.-пу Ай-толды айды: Елик қуды / мени тутты ол ик аңар йоқ
оды; А.-бу ай толды айды ай илиг куты / мини тутты ол иг аңар йоқ оты;
К.-(1056) бу Айтолды айды эй Элиг куты / мәни тутты ул иг аңар йоқ оты.

**Кыргызча: бу Айтолды айтты: Эй! Элиг қуттуу!
мени тутту бул ооруу (кесел), ага жок дары.**

1071.Р.-толу ерди едим арылды толу / талу ерди қылғым парып
пу талу; А.-толу ерди айым ирилди толу / талу ерди қылқым барыр бу

толу; К.-(1057) толу эрди ишим изилди толу! талу эрди кылкым барыр
покалу.

**Кыргызча: толу(к) эле айым, жарылды (сындыр) толгон
(айым), толук эле кылгандарым (иштеген
иштерим) баратыр талып (өлүп, жок болуп).**

1072.Р.-севунчин тоғар ерди токмыш күнүм / күнүм паткалыр
тск йарумас түнүм; А.-севинчин тоғар ерди тоғмыш күнүм / күнүм
батгалыр тег йарумаз түнүм; К.-(1058) сэвинчин туғар эрди туғмыш
күнүм / күнүм башғалыр-тэг йарумас түнүм.

**Кыргызча: сүйүнүчтө чыгар эле чыккан күнүм,
(эми) күнүм баткандай, жарык болбос түнүм.**

169. күвенчлик тириглик көтүрди өзін
йайыҕ дүнья менден эвүрди йүзин

170. севинч арзу ни'мет туру калғалыр
сақынч қадғу михнет маңа келгелир

171. муну адрылур мен сениндин бу күн
улуйу барырмен өкүнчүн мунун

172. негү тер эшитгил бүгү эл беги
будун башлағучы кишиде йиги

1073.Р.-кебенчү тириклик көдерди өзін / йайық дүнья мендин
евүрди йүзин; А.-күвенчлик тириглик көтүрди өзін / йайыҕ дүнья
миндин евүрди йүзин; К.-(1059) күвэнчлик тириглик көтүрдү өзін /
йайыҕ дүнья мэнин эвүрди йүзин.

**Кыргызча: кубанычтуу, тирүүлүк (менден) алып качты өзүн,
жалган дүйнө менден үйүрдү жүзүн.**

1074.Р.-себинч арзу ны'мат туру калғалыр / сағынч қатку
мыхнат маңа келгелир; А.-севинч арзу ни'мет туру калғалыр / сақынч
қадғу михнет манга келгелир К.-(1060) сэвинч арзу нэьмат туру
калғалыр / сақынч қадғу мэхнат мэнэ кэлгелир.

**Кыргызча: сүйүнүч, тилек, жыргал турат калганы,
санаа, кайгы, мээнет мага (келди) келгени.**

1075.Р.-муну адрылур мен сениндин пүгүн / улуйу парыр мен
өгүнчин мунун; А.-муну адрылур мен сениндин бу күн / улуйу ба-
рыр мен өкүнчүн мунгун; К.-(1061) муну адрылур-мэн сениндин бу
күн / өмейү барыр-мэн өкүнчүн мунун.

**Кыргызча: мына, айрылаармын сенден бир күнү,
өлөөрмүн өкүнүчтө мундуу.**

1076.Р.-негү тер ежиткил маңа елчи пек / пудун пашлағучы кижилерде йек; А.-негү тир ешитгил бүгү ил беги / будун башлағучы кишиде йиги; К.-(1062) нэку тэр эшитгил бөгү эл бэги / будун башлағучы кишиде йэги.

**Кыргызча: эмне дээр эшиткин, даанышман эл беги, будун
(эл, калк) башкаруучу кишилердин жакшысы.**

173. не эдгү нең эрди бу давлет келип
йана бармаз эрсе тилекче йелип
174. не йакшы нең эрди бу беглик иши
өлүм тутмаз эрсе йорыса киши
175. не көрклүг күн эрди йигитлик күни
карылык йоқ эрсе йорыса көни
- Элиг жевабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)
176. Элиг айды Айтолды кодғыл бу сөз
бу сөз сөзлемегил аяа көңли түз

1077.Радловдо бул бейит 1078-бейиттин 1-сабынын акыркы эки сөзү менен алмашып жана акыркы сабы да алмашып түшөт: не еткү нең эрди пу пеклик ижи / өлүм тутмас эрсе тирилзе киши; А.-не едгү ненг эрди бу девлет келип / йана бармаз эрсе тилекче йелип; К.-(1063) нэ эдгү нэң эрди бу давлат кэлиб / йана бармас эрсэ тилэкчэ йэлиб.

**Кыргызча: кандай жакшы болгон эле дөөлөт келип,
жанып кетпесе экен санаача желип.**

Радловдогу бейиттин котормосу: кандай жакшы нерсе экен бу бектин иши / өлүм тутпас болсо, тирүү жүрсө киши.

1078.Р.-не йакшы иш эрди пу даулат келип / йана пармас эрсе тилекче йүрип; А.-не йакшы ненг эрди бу беглик иши / өлүм тутмас эрсе йорыса киши; К.-(1064) нэ йакшы нэң эрди бу бэглик иши / өлүк тутмас эрсэ турыса киши. (Бул бейиттин кыргызча котормосу жогорудагы бейиттерде берилген).

1079.Р.-не көрклүк күн ерди йигитлик күни / карылык йок ерзе йүрүзе көни; А.-не көрклүг күн ерди йигитлик күни / карылык йок ерсе йорыса көни; К.-(1065) нэ көрклүг күн эрди йигитлик күни / карылык йок эрсе йурыса көни.

Кыргызча: кандай көрктүү (мезгил) (күн) эле, жигиттик (күнү) курак, карылык жок болсо, (киши) жүрсө куунап.

1080.Р.-Елик айды: Ай-толды қатқыл пу сөс / йабус сөслемегил айа көңли түс; А.-илиг айды ай толды қодғыл бу сөз / бу сөз сөзлемегил айа көңгли түз; К.-(1066) Элиг айды Айтолды қотғыл бу сөз / бу сөз сөзләмәгил айа көңли түз.

Кыргызча: Элиг айтты: Айтолду койгун бул мындай сөздү сүйлөбөгүн, айа көңүлүңдү түз (карма).

177. киши барча иглер көр эдгү болур
саңа йалнуз эрмез бу иг эй өнүр
178. нелүк тилде көрксүз йорыр бу сөзүң
нелүк көңлүңи артатур сен өзүң
179. саңа эмди авнып йорыр эрди өз
маңа йатгү тег сен адың болды сөз
180. байат эдгү қылғай бу сөз сөзлеме
төгүн урма өтүн мениң көңлүме

1081.Р.-кижи парча йиклүк көр еткү полур / саңа йалғус ермес пу ик ай өнүр; А.-киши барча иглер көр едгү болур / саңа йалнгуз ермес бу иг ай унур; К.-(1057) киши барча игләр көр эдгү болур / сәңә йалнуз эрмәс бу иг эй үнүр.

Кыргызча: кишилердин баары оорур, көр, жакшы болоор (сакайаар), сага жалгыз эмес бу ооруу (жалгыз сен оорубассың) эй! өнүп өскүр.

1082.Р.-нелүк тилде көрксүс йүридүр сен сөс / нелүк артадур сен пу көңлүң йабус; А.-нелүк тилде көрксүз йорыр бу сөзүңг / нелүк көңглүңги артатур сен өзүңг; К.-(1068) нэлүг тилда көрксүз йурыр бу сөзүң / нэлүг көңли артатур-сән өзүң.

**Кыргызча: эмнеликтен тилинде көрксүз (куунаксыз) айтасын
бу сөздөрдү, эмнеликтен көңүлүндү бузасын сен
өзүн.**

1083.Р.-маңа емди абнып йорур ерди өс / саңа еткү тексе адып
полды сөс; А.-санга емди авнып йорыр ерди өз / манга титгү тег сен
адын болды сөз; К.-(1069) сәңә эмди авныб йурыр эрди өз / мәңә
йэнтгү-тэг-сэн адын болды сөз.

**Кыргызча: сени менен (сага) курсант болуп жүрөт элем өзүм,
мага жетти (жеткендей болду), сенин башкача
болду сөзүн.**

1084.Р.-пайат еткү кылгай пу сөс сөслеме / төгүн урма өдүн мениң
көңлүмө ; А.-байат эдгү кылгай бу сөз сөзлеме / түгүн урма отун ме-
нинг көңлүмө; К.-(1070) байат эдгү кылга бу сөз сөзләмә / бу күн
урма отун мәниң көңлүмә.

**Кыргызча: кудай шыпаа кылаар, мындай сөздү сүйлөбө,
төгүн урба (сүйлөбө), менин көңүлүмө от (чок) салба.**

**Айтолды жевабы Элигке
(Айтолдунун жообу Элигке)**

181. бу Айтолды айды эй Элиг куты
бу игке эми йоқ тилеме оты
182. қайу ким тоғар эрсе өлгү керек
қайу нең ағар эрсе илгү керек
183. ағышқа иниш ол едизке батығ
севинчке сақынч ол ачығқа татығ
184. йана ма саңа айдым уш бу сөзүм
кылынчым йайығ теп не эрсел өзүм

1085.Р.-пу Ай-толды айды: ай Елик куды / пу икке эми йоқ тилеме
оды; А.-бу ай толды айды эй илиг куты / бу игке эми йоқ тилеме оты;
К.-(1071) бу Айтолды айды эй Элиг куты / бу игке эми йоқ тилэмә оты.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: эй Элиг куттуу,
бу ооруунун эми (дабасы) жок, тилебе ылаажы.**

1086.Р.-қайу ким тоғар ерзе өлгү керек / қайу нең ағар ерзе илгү керек; А.- қайу ким тоғар ерсе өлгү керек / қайу неңг ағар ерсе илгү керек; К.-(1072) қайу ким туғар эрсә өлгү кэрәк / қайу нәң ағар эрсә илгү кэрәк.

Кыргызча: эгер ким төрөлгөн (туулган) болсо, өлүшү керек, кайсы нерсе көтөрүлгөн болсо, ылдый түшүшү керек.

1087.Р.-ағышқа ениш ол едискө падык / себинчке сағынч ол ачыкка тадык; А.-ағышқа иниш ол едизке батыг / севинчке сақынч ол ачығқа татыг; К.-(1073) ағышқа иниш-ул әдизкә батыг / сэвинчкә сақынч-ул ачығқа ытыг.

Кыргызча: өйдөнүн-ылдыйы, ал, бийиктиктин – чункуру, сүйүнүчкө – сагыныч, ал, ачууга – таттуу.

1088.Р.-йана ма саңа айдым ошпу сөзүм / қылынчым падык теп не ерсел өзүм; А.-йана ма санга айдым уш бу сөзүм / қылынчым йайыг тип не ирсел өзүм; К.-(1074) йанама сәңә айдым ошбу сөзүм / қылынчым йайыг тәб нә ирсәл сөзүм.

Кыргызча: жана да сага айттым ушу сөзүмдү (сөздөрүмдү), кылығым туруксуз дебе, не тоқтомсуз өзүн.

185. мениң қылқымы айдым эрди маңа
көңүл бамағу эрдің эмди маңа

186. барыр мен муңар сен сезик тутмағыл
тоғұғлы ким өлмез десе бүтмегил

187. ынанчсыз тиме эмди сөкме мени
ынанч қыл маға дүния қодға сени

188. жафа қылды теп сен эленме маңа
мениңде жафачы бу дүния саңа

1089.Р.-өзүм қылғыны айдым ерди саңа / көңүлде мағу ерди емди маңа; А.-менинг қылқымы айдым ерди санга / көңгүл бамағу ердинг емди манга; К.-(1075) мэнин қылқымы айдым әрди сәңә көңүл бамағу әрдің эмде мәңә.

Кыргызча: менин кылықтарымды айтқан элем сага, көңүл бөлбөшүң керек эле, эми маға.

1090.Р.-парыр мен мунар сен сизик тутмағыл / тогуклы ким өлмөс төзе пүтмегил; А.-барыр мен мунгар сен сизик тутмағыл / тоғуғлы ким өлмөс тисе бүтмегил; К.-(1076) барыр мэн мунар сэн сээиг тутмағыл / туғуғлы ким өлмөс тэсэ бүтмэгил.

Кыргызча: бараармын (өтөөрмүн), буга сен күнөм кылбагын, туулуп (анан) ким өлбөйт десе (дегенге) ишенбегин.

1091.Р.-ынанчсыс темө емди сөкмө мени / ынанч кылмаға дүнья қотқа сени; А.-ынанчсыз тимө емди сөкмө мини / ынанч кылмаға дүнья қодға сини; К.-(1077) ынанчсыз тэмә эмди сөкмө мәни / ынанч кылмаға дүнья қодға сэни.

Кыргызча: ишеничсиз дебей, эми сөкпө мени, ишеним (ынын) кыл маға, дүнүйө калтырат (таштап кетет баары бир сени).

1092.Р.-чафа қылды тер сен именме маңа / менинде чафазы пу дүние саңа; А.-жафа қылды тип сен иленме манга / менинде жефачы бу дүние санга; К.-(1078) жафа қылды тэб сэн илэнмә мэнә / мәнинде жафачы бу дүние сэнә.

Кыргызча: жап қылды деп сен мени айыптаба, менин жапайы-чылығымдан, бу дүнйө жапаакордур саға.

189. усанма өлүр сен менинде баса
 ынанма бу дүняяа бүтме уса

190. ағырладың эрди тапуғсуз мени
 тапуғ йетрүмедим эй Элиг қаны

191. тилек арзун эрмес мениң өлмеким
 бу күн болмыш эрмес келип бармақым

192. үзели барыр мен өз эрксиз болуп
 кутулғу йерим йоқ тириглик булуп

1093.Р.-узанма өзүң сен мениңдин паза / ынанма пу дүниеге пүтме өз-е; А.-усанма өлүрсен менинде баса / ынанма бу дүняяа бүтме уса; К.-(1079) осанма өлүр-сэн мәнинде баса / ынанма бу дүняяа бүтме оса.

Кыргызча: кайдигер болбо, өлөөрсүң, менден кийин (баса, улай) ынанба бу дүнүйөгө, болбо кайдигер.

1094.Р.-ағырладың ерди табуксус мени / табук йетрүмедим ай
Елик қаны; А.-ағырладың ерди тапуғсуз мини / тапуғ йетүрмедим
ай илиг қаны; К.-(1080) ағырладың эрди тапуғсуз мәни / тапуғ
йетрүмедим эй элиг қаны.

**Кыргызча: кадырладың элен, кызматсыз (кызматым сиңбесе
да) мени, кызмат жеткирбедим (кыла албадым),
эй! Элиг каным.**

1095.Р.-тилек арзу ермес мениң өлмегим / қолуп полмыш ермес
мениң пармағым; А.-тилек арзун ермес мениң өлмегим / бу күн
болмыш ермес келип бармақым; К.-(1081) тиләк арзун эрмес мениң
өлмәгим / бу күн булмыш эрмес кәлиб бармақым.

**Кыргызча: тилек тилегенимден эмес, менин өлушүм, мындан
эмес, менин (бу дүйнөгө) келип кетишим.**

1096.Р.-өсилү пары мен өс еркис полун / қудулғу йерим йок
тириклик пулун; А.-өзелү бары мен өз еркис болуп / кутулғу йи-
рим йок тириглик булуп; К.-(1082) үзәли өлүр мән өз эркис болуб /
кутулғу йерим йок тириглик булуб.

**Кыргызча: кыйналып барармын өз(үм) эркис болуп, кутула
турган жайым жок, тирүүлүк кылып.**

193. йок эрдим төрүтти игидти мени
кичиг оғлан эрдим бедүтти мени

194. йалың йүзлүг эрдим бүтүрди сақал
кара кузгун эрдим куғи кылды чал

195. бодум эрди ок тег эгилди бодум
тириглик түкеди йетилди өдүм

196. йене йакшы аймыш бүгү билге кең
эшитгил муны сен аяа қызғу ең

1097.Р.-йок эрдим төрөтти егитти мени / кичик оғлан эрдим
бедүтти мени; А.-йок эрдим төрүтти игидти мини / кичиг оғлан эрдим
бедүтти мини; К.-(1083) йок эрдим төрүтти игидти мәни / кичиг оғлан
эрдим бедүтти мәни.

**Кыргызча: жок элем жаратты, жетилтти мени, кичине уул
элем, өстүрдү мени.**

1098.Р.-йалан йүслик ердим йедилди сагал / кара кузгун ердим куғу кылды чал; А.-йалынг йүзлүг ердим бүтүрди сагал / кара кузгун ердим куғу кылды чал; К.-(1084) йалынг йүзлүг ердим бүтүрди сагал / кара кузгун ердим куғу кылды чал.

Кыргызча: жылма жүздүү элем, бүттү (чыкты) сагал, кара кузгундай элем, куу кылды чал (бубак).

1099.Р.-подум оқ тек ерди егилди подум / тириглик төгеди йедилди өдүм; А.-бодум ерди өк тег егилди бодум / тириглик түкеди йетилди өдүм; К.-(1085) бодум эрди ок-тэг эгилди бодум / тириглик түгеди йэтилди өдүм.

Кыргызча: бойум (денем) эле октой, ийилди (бүгүлдү) боюм, тирүүлүк түгөндү, жетилди чагым (убагым).

1100.Р.-йеме йақшы аймыш пөгү пилге кең / ежиткил муны сен аяа кырғу ең; А.-йиме йақшы аймыш бүгү билги кинг / ешитгил муны сен аяа кызғу еңг; К.-(1086) йэмә йақшы аймыш бөгү билги кэң / эшитгил муны сэн аяа кызғу эң.

Кыргызча: жана (дагы) жакшы айтыптыр: акылман билими кенен, эшиткин, муну сен, эй! жарык жүздүү (өндүү) (адам).

197. қайу башқа кирсе куғу кыртышы
 куғу тег өрүң кылғу көңлин киши

198. кимиң эрги болса көни тал боды
 көни кылғу көңлим йетилди өди

199. өрүң болды эрсе кара сач сагал
 анунғу бусуғчы өлүмке түкел

200. муңар меңзетү айды ша'ир бу сөз
 эшитгил мыны сен аяа эдгү өз

1101.Р.- қайу пашқа кирзе куғу кыртыжы / куғу тек өрүң кылғу көңлүн кижи; А.- қайу башқа кирсе куғу кыртышы / куғу тег өрүңг кылғу көңглин киши; К.-(1087) қайу башқа кирсә куғу кыртышы / куғу-тэг өрүң кылғу көңлин киши.

Кыргызча: кайсы (бир) башқа кирсе (түшсө) ак куу кейпи, ак куудай түз кылуу (кармоо) керек көңүлүн киши.

1102.Р.-киминң егри полза көни пел поды / көни қылғу көңлин йедилди өди; А.-киминг егри болса көни талбоды / көни қылғу көңлин йедилди өди; К.-(1088) киминң эгри болса көни-тэг боды / қуғу қылғу көңлин йэтилди өди.

Кыргызча: кимдин (ийри болсо), ийилсе теректей бойу, көөнүн, көңүлүн кылыш керек, түз, жетилгени мезгили.

1103.Р.-өрүң полды ерзе пу сач каш сағал / урунғу пузукчы өлүмге төгел; А.-өрүңг болды эрсе кара сач сақал / анунғу бусуғчы өлүмке түкел; К.-(1089) өрүң болды эрсә кара сач сақал / анунғу пусуғчы өлүмкә түгәл.

Кыргызча: үрүң болду дегиче кара чач, сақал, андыктан бүктурмадагы өлүмгө түгөл (толук) даяр бол.

1104.Р.-мунар мензедү айды ша'ыр пу сөс / ежиткил пу сөсни аяа еткү өс; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир бу сөз / ешитгил муны сен аяа едгү өз; К.-(1090) мунар мэнзэтү айды ша'ир бу сөз / эшитгил муны сэн аяа эдгү өз.

Кыргызча: мындай меселди айткан экен акын бу сөздү, эшиткин муну сен, аяа, жакшы (эстүү) өзүндү.

201. кара сач өрүңи өлүмдин йумуш
қылур ол тиригке тириглик күсүш

202. тү ни'мет йедиң ме тириглик йедиң
өлүм йер сени сен усанма өкүш

**Элиг жевабы Айтолдыка
(Элигдин жообу Айтолдуга)**

203. Элиг айды Айтолды эвме серин
иг ол бу йазукларқа йулғы йарын

204. өлүр эрди эрсе камуғ иглеген
киши қалмағай эрди рузи йеген

1105.Р.- кара сач өзүңни өлүмдин йармыш / келир ол тирикке тириклик көжүш; А.- кара сач өрүңги өлүмдин йумуш / қылур ол тиригке тириглик күсүш; К.-(1091) кара сач өрүңи өлүмдин йумуш / қылур ул тиригкә тириглик көшүш.

Кыргызча: кара чачың агарса, өлүмдүн кабары, тирүүлүктө күсөбөссүң сен аны.

1106.Р.-то ны'мат йедүрдин тириклик йедин / төгөр ол тириклик узанма өгүш; А.-тү ни'мет йидин ме тириглик йидинг / өлүм йир сини сен усанма өкүш; К.-(1092) бу нэ'мат йэдүкүң тириглик йэдиң / өлүм йэрсэни сэн осанма өкүш.

Кыргызча: насибинди жегениң – тирүүлүктү жегениң өлүм жээр сени – сен ойлонбо көп.

1107.Р.-Елик айды: Ай-толды епме серин / ик ол пу йазуқларға йолғы йалың; А.-илиг айды ай-толды ивме серин / иг ол бу йазуқларқа йулғы йарын; К.-(1093) элиг айды Айтолды эвмэ сэрин / иг ул бу йазуқларқа йулғы йарын.

Кыргызча: Элиг айтты: Айтолду шашпа секин (сабыр кыл), ооруу – ал бу жазыктардан (күнөөлөрдөн) эртен олактатар.

1108.Р.-өлүр ерди ерзе камуқ иклеген / кижн қалмағай ерди руы йеген; А.-өлүр ерди ерсэ камуғ иглэгән / киши қалмағай ерди рузы йиген; К.-(1094) өлүр эрди эрсэ камуғ иглэгән / киши қалмағай эрди рэзи йэгән.

Кыргызча: өлгөн болсо эгер, бардык ооругандар, (анда) киши калбайт эле, (жер бетинде) ырыскы жеген.

205. байат эдгү кылғай бу игден сени
көңүлүң чөкүрме сен инч йат көни
206. ду'а кылды Элиг көр ачты тилиг
шифа колды рабдын көтүрди Элиг
207. туруп чыкты андын сақынчын түгүк
келип қаршықа кирди көңли түшүк
208. чығайқа үледи өкүш нең тавар
асығ кылғаму деп сақынды анар

1109.Р.-пайат еткү кылғай пу иктин сени / көңүлүң чөкүрме сағынч йат күни; А.-байат едгү кылғай бу игдин сини / көңүлүңг чөкүрме сен инч йат көни; К.-(1095) байат эдгү кылғай бу игдин сэни / көңүлүң чөкүрмэ сэн инч йат көни.

Кыргызча: кудай жакшы кылар бу оорудан сени, көңүлүндү чөгөрбө, сен тынч жат туура.

1110.Р.-ду'а кылды Елик көр ачты тылык / шафа колды рабдын көндөрдү елиг; А.-ду'а кылды илиг көр ачты тилиг / шифа колды рабдын көтүрдү елиг; К.-(1096) ду'а кылды элиг көр ачты тилиг / шифа колды рабдын көтүрдү элиг.

Кыргызча: дуба кылды Элиг көр, ачты тилин, шыпаа тилеп теңирден, көтөрдү (жайды) колун.

1111.Р.-туруп чыкты Елик сагынчын тегүк / келип каршыга кирди көңли тежүк; А.-туруп чыкты андын сагынчын түгүк / келип каршыга кирди көңли түшүк; К.-(1097) туруб чыкты андын сагынчын түгүк / келип каршыга кирди көңли түшүк.

Кыргызча: туруп, чыкты ал жерден капалана чөгүп, келип ордого кирди, көңүлү түшүп.

1112.Р.-чыгайга үлөди өкүш нөң тавар / азык кылга-лу теп сагынды аңар; А.-чыгайга үлөди өкүш нөңг тавар / асыг кылмагу тип сагынды аңар; К.-(1098) чыгайга үлөди өкүш нөң тавар / асыг кылга-му тэб сагынды аңар.

Кыргызча: жардыларга үлөдү (таратты) көптөгөн не бир тавар?, пайдасы (сообу) тийер деп ойлонду ага.

209. асыг кылды эрсе өлүмкө күмүш
күмүш кылгай эрди эр өзкө йулуш
210. өлүмкө йулуш кылды эрсе киши
йулуш өлмегей эрди элчи башы
211. бу Айтолдының көр иги ағруды
уымчсыз болуп жандын элгин йуды
212. өкүнди айур эй тириглик эсиз
йавалыкка ыдтым эсиз көрк бедиз

1113.Р.-азык кылды ерзе өлүмгө күмүш / күмүш кылгай эрди өлүмгө йулуш; А.-асыг кылды эрсе өлүмкө күмүш / күмүш кылгай эрди ер өзкө йулуш; К.-(1099) асыг кылды эрсе өлүмкө күмүш / күмүш кылгай эрди ер өзкө йулуш.

Кыргызча: пайда кылаар болсо, өлүмгө – күмүш, күмүш табаар эле киши өзүнө пара кылып.

1114.Р.-өлүмгө йалык кылды ерзе кижиге / тирик колгай ерди ачунчы пажы; А.-өлүмгө йулуш кылды ерсе киши / йулуп өлмегей ерди илчи башы; К.-(1100) өлүмгө йулуш кылды эрсэ киши / йулуп өлмөгэй эрди элчи башы.

Кыргызча: өлүмгө садага кылып (берип) кутулса киши, пара (садага) берип, өлбөйт эле эл башчы(лары).

1115.Р.-пу Айтолдының көр йиги ағруды / умунчсус полуп чанга илгү поды; А.-бу ай толдының көр иги ағруды / умынчсыз болуп жандын елгин йуды; К.-(1101) бу Айтолдының көр иги ағруды / умунчсуз болуп жандын элгин йуды.

Кыргызча: бу Айтолдунун, көр, оорусу оорлоду, үмүтсүз болуп жанынан, колун үздү (жууду).

1116.Р.-өгүндү айур э тириклик азыз / йабалыкта егтим азис көрк мең ис; А.-өкүнди айур ай тириглик исиз / йавалыкка ыдтым исиз көрк бедиз; К.-(1102) өкүнди айур ай тириглик эсиз / йавалыкка ыдтым йавалык билэ.

Кыргызча: өкүнүп айтты: эй! тирүүлүк эссиз, жапаасыз өткөрдүм эссиз (бошко) көрктүү сулуулукту.

213. тириглик кечүрдүм осаллык биле
йигитликни ыдтым йавалык биле
214. күремиш күрек эрди уш бу өзүм
ажал тутты элтүр не асгы сөзүм
215. ажун малы терди өзүм суклукун
калыр нең барыр мен бу күн йоклукун
216. Элиг тил узун кылдым эрди өкүш
өлүм келди тутты тыным кысты уш

1117.Р.-тириклик кечүрдүм узаллык пиле / йигитликни ыттым йабалык пиле; А.-тириглик кечүрдүм усаллык биле / йигитликни ыдтым йавалык биле; К.-(1103) тириглик кечүрдүм осаллык билэ / йигитликни ыдтым йавалык билэ.

Кыргызча: тирүүлүктү кечирдим (өткөрдүм), осолдук менен, жигиттикти жибердим (өткөздүм), капарсыздык менен.

1118.Р.-күремиш күрек ерди ошпу өзүм / ажал тутты елдүр не асгы сөзүм; А.-күремиш күрек ерди уш бу өзүм / ежал тутты илтүр не асгы сөзүм; К.-(1104) көрөмиш көрөк эрди ошбу өзүм / ажал тутты өлтүр не асгы сөзүм.

Кыргызча: качып жүргөн качкын элем бу өзүм, ажал тутту өлтүрөр, не пайдасы сөзүмдүн.

1119.Р.-ажун малы терди өзүм соклуғун / калыр нең парурмен өзүм йоклуғун; А.-ажун малы тирди өзүм сукулукун / калыр ненг барыр мен бу күн йоклукун; К.-(1105) ажун малы тәрди өзүм сукулукун / калыр нәң барыр-мә өзүм йоклукун.

Кыргызча: дүйнө малды жыйдым өзүм суктук менен, калаар бардык дүйнө, барармын (кетээрмин) өзүм жок болуп.

1120.Р.-Елик тил узун кылды перди өгүш / өлүм тутты емди тылым качты ош; А.-Елиг тил узун кылдым ерди өкүш / өлүм келди тутты тыным кысты уш; К.-(1106) Элиг тил узун кылдым эрди өкүш / өлүм кэлди тутты тыным кысты уш.

Кыргызча: колумду, тилимди узун кылдым эле көп, өлүм келди, тутту, демимди кысты өтө.

217. бу йаңлығ өкүнди өкүш йығлады
өкүнчи өлүмкө асығ кылмады
218. не муңлуғ туруп бу апа оғланы
тилек тег булумаз тириглик күни
219. тилек булса болмас тириглик йигү
тириг болса булмас тилек эй бэгү
220. аз эдгүке тегсе унытур өзин
йашыл көкте үстүн йорытур сөзин

1121.Р.-пу йаңлық өгүнди өгүш йығлады / өгүнчи пу йерде азык кылмады; А.-бу йаңлығ өкүнди өкүш йығлады / өкүнчи өлүмкә асығ кылмады.

Кыргызча: бу жаңылышка өкүндү, көп ыйлады, өкүнүчү өлүмгө пайда кылбады.

1122.Р.-не муңдук туруп пу аба (хева) оғланы / тилек тек полумас тириклик күни; А.-не муңлуғ туруп бу апа оғланы / тилек тег булумаз тириглик күни; К.-(1108) нә муңлуғ туруп бу апа оғланы / тиләк-тәг булумаз тириглик күни.

Кыргызча: канчалык мундуу тура бу ана (адам) уулу, тилегендей (ойдогудай) болбос, тирүүндөгү күндөр(үн).

1123.Р.-тирик полза пулмас тириклик йегү / тирик полза пулмас тилек ай пөгү; А.-тилек булса болмаз тириглик йигү / тириг болса булмаз тилек ай бүгү; К.-(1109) тиләк булса болмас тириглик тэгү / тириг болса булмас тиләк эй бөгү.

Кыргызча: тилеги кабыл болсо, тирүүлүгүн жакшы тирүү болсоң кээде болбос тилегиң кабыл эй! акылман.

1124.Р.-ер еткүге тексе уныдыр өзин / йажыл көкте үстүн йүрүдүр сөзүн; А.-аз едгүке тегсе унытур өзин / йашыл көкте үстүн йорытур сөзин; К.-(1110) аз эдгүкә тэгсә үнитүр өзин / йашыл көктә үстүн йурытур сөзин.

Кыргызча: киши (бир) аз бийикке жетсе (тийсе), унутар өзүн, көк асмандын үстүндө жүргүзөөр сөзүн.

221. ағырлыкка тегсе күвез күр болур
өлүм тутса удлур өкүнчүн өлүр
222. йесе тодса кылкы болур буграгу
калы қарны ачса билип йер агу
223. сақынчқа сызар көр эрәжке ирер
северин булур булса теркин йирер
224. өкүнди бу Айтолды тынды улуг
айур мен йетүрдүм көнилик йолур

1125.Р.-ағырлыкка тексе күбес көр полур / өлүм йетсе өтлүр өгүнчүн өлүр; А.-ағырлыкка тегсе күвез күр болур / өлүм тутса удлур өкүнчүн өлүр; К.-(1111) ағырлыкка тэгсә күвәз күр болур / өлүм тутсә удлур өкүнчүн өлүр.

Кыргызча: кадыр-баркка (ардагерликке) жетсе (киши) мен менсинип текеберленер, өлүм тутса (келсе), ойгонор (эсине келээр), өкүнүчтө өлөөр.

1126.Р.-йезе тотса кылгы полур пакрагу / калы карны ачса тилин ир агу; А.-йисе тодса кылкы болур буграгу / калы карны ачса билип ир агу; К.-(1112) йэсэ тодса кылкы болур бограгу / калы карны ачса тилиб йэр агу.

Кыргызча: жесе, тойсо, кылыгы (мүнөзү) болоор буурадай, эгер карды ачса, билип (туруп) жээр уу.

1127.Р.-сағынчға сизер, көр, ериске ирер / себерин тилер пулза теркин йыпар; А.-сақынчқа сызар көр ережке ирер / северин булур булса теркин йирер; К.-(1113) сақынчқа сызар көр эрэжкэ ирэр / северин булур эрсэ тэркин йыпар.

Кыргызча: кайгыда сыздаган, көр, (жыргалга жетээр) (бекер-ликтен зеригер?) сүйгөнүң болгон болсо, шашкын, ыраактар.

1128.Р.-өгүнди пу Ай-толды тынды улук / айур мен йидүрдүм конилик йолук; А.-өкинди бу айтолды тынды улуг / айур мен йитүрдүм конилик йолуг; К.-(1114) өкүнди бу Айтолды тынды улуг / айур мән йитүрдүм көнилик йолуг.

Кыргызча: өкүндү, бу Айтолду үшкүрдү (улутунду) (улуу) катуу айт мен житирдим (жоготтум) акыйкат жолун.

225. нелүк тердим эрди бу алтун күмүш
 нелүк кылмадым мен чыгайқа үлүш

226. нелүк кодтум эрки бу эдгү ишиг
 нелүк сөктүм эрки йазуксуз кишиг

227. бурун ыдғум эрди камуг эдгүлүг
 асыг кылгай эрди йарын белгүлүг

228. негү асғы бар бу өкүнчүм бу күн
 өлүм тутты кести бу сөз бирле үн

1129.Р.-нелүк тердим эрди пу алтун күмүш / нелүк кылмадым мен чыгайға үлүш; А.-нелүк тирдим ерди бу алтун күмүш / нелүк

кылмадым мен чыгайқа үлүш; К.-(1115) нэлүг тэрдим эрди бу алтун күмүш / нэлүг кылмадым мэн чыгайқа үлүш.

Кыргызча: эмне үчүн (тердим) жыйнадым бу алтын күмүш(тү), эмнеликтен кылбадым мен жардыларга үлүш.

1130.Р.-нелүк коттым ерди пу еткү ижик / нелүк сөктим ерди йазуксуз кижик; А.-нелүк кодтум ерки бу едгү ишиг / нелүк сөктүм ерки йазуксуз кишиг; К.-(1116) нэлүг кодтум эрки бу эдгү ишиг / нэлүг сөктүм эрки йазуксуз кишиг.

Кыргызча: неликтен таштадым экен бу кайрымдуу ишти, неликтен сөктүм экен жазыксыз кишини.

1131.Р.-пурун ыткум ерди камук еткүлүк / азык кылгай ерди па-рын пелгүлүк; А.-бурун ыдгум ерди камуғ едгүлүг / асығ кылгай ерди йарын белгүлүг; К.-(1117) бурун ыдгум эрди камуғ эдгүлүг / асығ кылгай эрди йарын белгүлүг.

Кыргызча: мурун (мурда) (аткарышым) этишим керек эле бардык кайрымдуулукту (жакшылыктарды), пайда кылаар эле, эртеси (кийин) белгилүү.

1132.Р.-негү аскы пар-му өгүнчүм пүгүн / өлүм тутты кести пу сөс пирле үн; А.-негү асгы бар бу өкүнчүм бу күн / өлүм тутты кести бу сөз бирле үн; К.-(1118) нэкү асгы бар бу өкүнчүм бу күн / өлүм тутты кэсти бу сөз бирле үн.

Кыргызча: кандай (не) пайдасы бар бу өкүнүчүм бүгүн, өлүм тутту, кести бу сөзүм менен бири үнүмдү.

229. негү дер эшитгил йети көзлүг эр
кишике бағырсақ көни сөзлүг эр

230. төзү тын тоқырка өлүм бир қапуғ
кирүр бу қапуғка йорығлы камуғ

231. негү ол тириглик негү ол өлүм
қайудын келир мен қайуқа йолум

232. нелүк тоғдум эрки йана өлгели
нелүк күлдүм эрки сығыт көргели

1133.Р.-негү тер ежиткил йиди көслүк ер / кижиге пағырзақ көни сөслүк ер; А.-негү тир ешитгил йити көзлүг ер / кишике бағырсақ көни сөслүг ер; А.-негү тир ешитгил йити көзлүг ер / кишике бағырсақ

кони сөзлүг ер; К.-(1119) нэкү тэр эшитгил йэти көзлүг эр / кишикө быгырсақ көни сөзлүг эр.

Кыргызча: не дээр (эмне дээр) эшиткин, жетик көздүү киши, кишиге – боорукер, туура (калыс) сөздүү киши.

1134.Р.-төрү йек пагырға өлүм бир кабуқ / кирүү ол кабуққа йүрүкли камук; А.-төзү тын тоқырқа өлүм бир капуг / кирүү бу гапуғқа йорығлы камуг; К.-(1120) түзү тын тоқырқа өлүм бир камуг / кирүү бу капугқа йурығлы камуг.

Кыргызча: бүткүл жандууларга өлүм бир капка (эшик), кирер бу капкага басып жүргөндөрдүн баарысы.

1135.Р.-негүлүк тириклик негү ол өлүм / кайудын келирмен кайуға йолум; А.-негү ол тириглик негү ол өлүм / кайудын келир мен кайуқа йолум; К.-(1121) нэкү-ул тириглик нэкү-ул өлүм / кайудын келир-мә кайуқа йолум.

Кыргызча: тирүүлүк деген ал эмне, ал эмне деген өлүм? кайдан келээрмин, кайакка (кай жакка) жолум!

1136.Р.-нелүк тоқтым ерди йана өлгели / нелүк күлдүм ерди сыгыт көргели; А.-нелүк тогдум ерки йана өлгели / нелүк күлдүм ерки сыгыт көргели; К.-(1122) нэлүг туғдум эрки йана өлгели / нелүг күлдүм эрки сыгыт көргели.

Кыргызча: (эм)неликтен туулдум экен кайра өлгөнү, (эм)неликтен күлдүм экен, ый көргөнү.

233. ажунда өлүмдин қатығрақ қайу
тоғуғлы киши өлди мундағ айу
234. муңар меңзетү айды ша'ир сөзи
муның ма'ниси укса ачлур көзи
235. негү бар ажунда өлүмден қатығ
өлүмүғ сақынса кетер миң татығ
236. өлүм бир теңиз ол учы йоқ түбү
бақа көрсө йетрү түбү йоқ батығ

1137.Р.-ажунда өлүмдин қадықрак кайу / тоғықлы кижі өлді мундақ айу; А.-ажунда өлүмдин қатығрақ қайу / тоғуғлы киши өлді

мундаг айу; К.-(1123) ажунда өлүмдө катыграк кайу / туғуғлы киши өлди мундаг айу.

Кыргызча: ааламда өлүмдөн катуурак эмне? (кайсы) туулган (төрөлгөн) киши (өлдү) өлөт мындай деген кеп бар.

1138.Р.-муңар меңзейү келди ша'ыр сөзү / мунуң ма'нызы укса ачлур көзи; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир сөзи / мунынг ма'ниси укса ачлур көзи; К.-(1124) муңар мәңзетү айды ша'ир сөзи / мунуң ма'ниси укса ачлур көзи.

Кыргызча: мындай меселди айтыптыр акын сөздү, мунун маанисин түшүнсөң, ачылар көзүң).

1139.Р.-ачунда негү пар өлүмдин кадык / өлүмүк сағынза кедер миң тадык; А.-негү бар ажунда өлүмдин катыг / өлүмүг сақынса китер минг татыг; К.-(1125) нэкү бар ажунда өлүмдин катыг / өлүмүг сақынса кэтэр миң татыг.

Кыргызча: не (эмне) бар ааламда өлүмдөн катуу? өлүмдү ойлосоң(ң) кетээр миң таттуң (тынчтыгың).

1140.Р.-өлүм бир теңис ол учы йок түби / паға көрсө йедру иги йок йадык; А.-өлүм бир тенгиз ол улы йок түпи / бақа көрсө йетрү түпи йок батыг; К.-(1126) өлүм бир тэңиз-ул үчи йок түби / бақа көрсө йетрү түби йок батыг.

Кыргызча: өлүм бир (жаткан) деңиз, анын учу жок түбү байкап көрсөң (түпсүз), түбү жок, чуңкурдур.

237. өлүмни билигли усанса өзүн
 өлүм тутса асгы булунмаз сөзүн
238. эрежлерке авныр усал болгучы
 өлүм тутса удлур йетилмез күчи
239. өкүш неңке тодмаз көзи сук киши
 ажал тутса өкнүр этүмез иши
240. йайыг кутка авнып күвенүр көр эр
 йағыз йер катында йүрскин йарар

1141.Р.-өлүмүк пиликлик узанза өзүн / өлүм тутса аскы пулумас сөзүн; А.-өлүмни билигли усанса өзүн / өлүм тутса асгы булунмаз

өтүң; К.-(1127) өлүмни билигли осанса узун / өлүм тутса асгы болу-
мас сөзүн.

**Кыргызча: өлүмүн билүүчү (киши) капарсыз кармаса өзүн,
ажал (өлүм) кармагандан (туткандан) кийин,
пайдасы болбос сөздүн.**

1142.Р.-еричлерге абнып узал полгучы / өлүм тутса өтлүр йедил-
мес күчи; А.-ережлерке авнып усал болгучы / өлүм тутса одлур йе-
шлмез күчи; К.-(1128) эрәжләркә авныб осал болгучы / өлүм тутса
удлур йэтилмәс күчи.

**Кыргызча: жыргалчылыкка батканда, капарсыз болоорсун,
өлүм тутса, ойгоноорсун (көзүң ачылар), бирок,
жетпес күчүн.**

1143.Р.-өгүш неңге тотмас көзи соқ кижи / неки кылза өгнүр уду-
мас ижи; А.-өкүш ненгке тодмаз көзи суқ киши / ежел тутса өкнүр
итүмез иши; К.-(1129) өкүш нәңкә тодмас көзи суқ киши / ажал тутса
өкнүр этүмәс иши.

**Кыргызча: көп нерселерге тойбос, көзү суқ (ач көз) киши,
ажал тутса, өкүнөр(сүн) бу жараткандын иши.**

1144.Р.-падык кутка өсрүп күбенүр көр ер / йагыс йер кадында
телим өкнүр ер; А.-йайыг кутка авнып күвенүр күр ер / йағыз йир
катында йүрекин йирер; К.-(1130) йайыг кутка авныб күвәнир күр эр
/ йағыз йер катында йүрэкин йарар.

**Кыргызча: токтомсуз (убактылуу) кутка алданып, кубанар
көр, киши, кара жер катында жүрөгү жарылар
(жүрөгүн жарар).**

241. севичлерке авнып өкүш күлгүчи
сыгытка анунгу айа өлгүчи
242. негү тер эшитгил укушлуг билир
бу сөз ишке тутса көр асгы алыр
243. йарынлык орун эдгү қолса өзүн
эсиз қылмасуны бу эки ажун
244. эсиз қылмағыл сен эй қылкы түзүн
бу күн эдгү қылғыл қылынчын сөзүн

1145.Р.-себинчлерге абнып өгүш күлгүчи / сыгытка урунгу айа өлгүчи; А.-севинчлерке авнып өкүш күлгүчи / сыгытка арумгу айа өлгүчи; К.-(1131) сэвинчлөркө авныб өкүш күлгүчи / сыгытка арунгу айа өлгүчи.

Кыргызча: сүйүнүчтөргө алданып, көп күлгөндөр, ыйлашка анык (даяр) бол, эй өлүүчү.

1146.Р.-негү тер ежиткил угушлук пилир / пу сөс ишке тутса көр аскы келир; А.-негү тир ешитгил укушлуг билич / бу сөз ишке тутса көр асгы алыр; К.-(1132) нэку тэр эшитгил укушлуг билич / бу сөз ишкэ тутса көр асгы алыр.

Кыргызча: эмне дээр эшиткин акылдуу, билимдүү (киши), бул сөздү ишине (тутса) пайдаланса пайда алаар.

1147.Р.-йарынлык уруп еткү қолза өзүн / пүгүн еткү полғыл қылынгын сөзүн; А.-йарынлық орун едгү қолса өзүн / исиз қылмасуны бу ики ажун; К.-(1133) йарынлық орун эдгү қулса узун / эсиз қылмасуны бу эки ажун.

Кыргызча: эртеңки ордун(у) жакшы камдайм десен өзүнө, эссиздик кылбасын, бу эки дүйнөдө.

1148.Р.-ечис қолмазуны пу егри ачун / езис қылмағыл сен ай қылғу түзүн; А.-исиз қылмағыл сен ай қылқы түзүн / бу күн едгү қылғыл қылынчын сөзүн; К.-(1134) эсиз қылмағыл сән э қылқы түзүн / бу күн эдгү қылғыл қылынчын сөзүн.

Кыргызча: эссиздик кылбағын сен эй! кылыгыңды түздө, бу күн(дү) жакшы кылгын (түздө), кылыгыңды сөзүнү.

245. бу Айтолды өкнүп өкүш йығлады
өкүнчи бу йерде асың кылмады
246. чығайқа үледі көр алтун күмүш
кадашларқа қылды кумару өкүш
247. көзин көкке тикти айур эй эдим
сениңде адын мен эди билмедим
248. төрүттүн игидтиң бедүттүн мени
сениң фазлың эрди билер мен муны

1149.Р.-пу Ай-толды өкнүп өгүш йығлады / өгүнчи пу йерде азык кылмады; А.-бу айтолды өкнүп өкүш йығлады / өкүнчи бу йирде асығ кылмады; К.-(1135) бу Айтолды өкнүб өкүш йығлады / өкүнчи бу йирде асығ кылмады.

**Кыргызча: бу Айтолду өкүнүп көп ыйлады,
өкүнүчү бу жерде пайда кылбады.**

1150.Р.-чығайға үледи көр алтун күмүш / қадашларға кылды кумару үлүш; А.-чығайқа үледи көр алтун күмүш / қадашларқа кылды кумару өкүш; К.-(1136) чығайқа үледи көр алтун күмүш / қадашларқа кылды кумару өкүш.

Кыргызча: жардыларга үлөдү, (үлөштүрдү, бөлдү) көр, алтын күмүш, карындаштарына (бир туугандарына) калды (калтырды) дүнүйө көп.

1151.Р.-көзүн көккө тикти айур ай идим / сениңде адын мен иди билмедим; А.-көзин көккө тикти айур ай идим / сениңде адын мен иди билмедим; К.-(1137) көзин көккө тикти айур эй идим / сениңдин адын мэн иди билмэдим.

Кыргызча: көзүн көккө тикти (көзү менен көктү карап) айтты: эй! эгем сениң атыңдан мен башка эгемди билбедим.

1152.Р.-төрөттиң егиттиң педүттүң мени / сениң фазлың ерди пи-лирмен аны; А.-төрүттүңг игидтиңг бедүттүңг мини / сениңг фазлыңг ерди билиир мен муны; К.-(1138) төрүттүң игидтиңг бедүттүңг мэни / сениңг фазлыңг ерди билир-мэн аны.

Кыргызча: төрөлтүң (жараттың), жетилттиң, өстүрдүң мени, сенин камкордугуң эле билемин муну.

249. саңа тапнур эрди мениң бу өзүм
мунуқы ажал тутты кести сөзүм
250. кутулғу йерим йоқ йитүрдүм билиг
сениң рахметтиң тутсу эмди элиг
251. утунлук биле кылдым эсиз өкүш
түзүнлүк биле сен кечүр эй күсүш
252. йавалықта кечти тириглик эсиз
сүре ыдтым өд күн бу беглик эсиз

1153.Р.-саңа табнур ерди мениң пу өзүм / мунағы ачал тутты кеслур сөзүм; А.-санга тапнур ерди менинг бу өзүм / мунуқы ежел тутты кести сөзүм; К.-(1139) сәңә тапнур әрди мәниң бу өзүм / мунуқы ажал тутты кәсти сөзүм.

Кыргызча: сага (мен) табынар (кызматтанар) элем менин бу өзүм, мынакей ажал тутту, бүттү (кесилди) сөзүм.

1154.Р.-кудулгу йерим йок йидүрдүм пилик / сениң рахматың тутсун емди елик; А.-кутулгу йирим йок йитүрдүм билиг / сенинг рахметинг тутсу емди елиг; К.-(1140) кутулгу йәрим йок йәтүрдүм билиг / сәниң рахматың тутсу әмди әлиг.

Кыргызча: өлүмдөн кутула турган жайым жок жетти акылым (көзүм жетти), сенин рахматың (райымдуулугун) тутсун эми (мени) колдон.

1155.Р.-одунлуқ пиле қылдым езис өгүш / түзүнлүк пиле сен кечүр ай көжүш; А.-отунлуқ биле қылдым исиз өкүш / түзүнлүк биле сен кечүр ай күсүш; К.-(1141) отунлуқ билә қылдым эсиз өкүш / түзүнлүк билә сән кәчүр эй көшүш.

Кыргызча: жамандык қылдым, эссиздик көп, рахым эй (райымдуулук менен), сен кечир, эй! азиз!

1156.Р.-йаба ишке еттим тириклик ижин / сүре ыттым еткүн пу пеклик ижин; А.-йавалықта кечти тириглик исиз / сүре ыдтым өдкүн бу беглик исиз; К.-(1142) йавалықта кәчти тириглик эсиз / сүрә ыдтым өд күн бу бәглик эсиз.

Кыргызча: жапаалықта кечти (өттү), тирүүлүгүм эссиз, сүрүп жибердим (бекерге өткөздүм), убакыт, күндү бектикти эссиз.

253. сөзин кести анча сақынды туруп
ақытты көзүн йаш көр оғлын көрүп

XXI

**АЙТОЛДЫ ОҒЛЫ ӨГДҮЛМИШКЕ ПЕНД БЕРМИШИН АЙУР
(АЙТОЛДУ УУЛУ ӨГДҮЛМИШКЕ НАСААТ (БЕРҮҮ
ЖӨНҮНДӨ) АЙТАТ)**

254. бир өк оғлы эрди бу Айтолдының
кичиг эрди йашы уш ол оғлының

255. аты эрди өгдүлмиш ашлы арығ
йүзи көрклүг эрди ме қылғкы арығ

оқыды бу оғлын өзүңе йақын
тутуп кучты көзде ақытты акын

1157.Р.-сөзүн кести анча сағынды туруп / йаш акты көзүңде көр
оглан көрүп; А.-сөзин кести анча сағынды туруп / ақытты көзүн йаш
көр оглан көрүп; К.-(1143) сөзин кэсти анча сағынды туруб / ақытты
көзүн йаш көр оглан көрүб.

**Кыргызча: сөзүн кести (бүттү), бир аз ойлонду туруп, агытты
(төктү) көзүнөн жаш, көр, уулун көрүп. .**

1158.Р.-пир ок оғлы ерди пу Ай-толдының / кичик ерди йажы ош
ол оглының; А.-бир өк оғлы ерди бу ай-толдының / кичиг ерди йашы
уш ол оғлының; К.-(1144) бир-өк оғлы эрди бу Айтолдының / кичиг
ерди йашы ошул оғлының.

**Кыргызча: бир эле уулу (бар) эле, бу Айтолдунун, кичик
(жаш) эле жашы, ошо, ал уулунун.**

1159.Р.-ады ерди өктүлмиш аслы арык / йүзи көрклүк ерди ма
кылгы арык; А.-аты ерди Өгдүлмиш аслы арыг / йүзи көрклүг ерди ме
кылкы арыг; К.-(1145) аты эрди Өгдүлмиш аслы арыг / йүзи көрклүг
ерди нэ фэълы арыг.

**Кыргызча: аты эле Өгдүлмиш, асыл, таза, жүзү көрктүү эле
дагы кылыгы (мүнөзү) таза.**

1160.Р.-оғуды пу оғлын өзиге йағын / алып кучты пажын ағытты
ағын; А.-оқыды бу оғлын өзинге йақын / тутуп кучты көзде ақытты
акын; К.-(1146) оқыды бу оғлын өзингә йақын / тутуб кучты көздө
ақытты акын.

**Кыргызча: чакырды, бу, уулун өзүнө жакын, алып кучагына
башын, көздөн агызды жашын.**

257. айур эмди оғлум барыр мен муну
саңа калды орнум бары нең уну

258. сен эрдин маңа көз йаруқы түкел
барыр мен сениндин эсен эдгү қал

259. йеме йакшы аймыш бу түрк буйруқы
көрүр көз йаруқы оғул қыз оқы

260. оғул қыз сақынчы бу түпсүз теңиз
оғул қыз сарыг қылды қызду меңиз

1161.Р.-айур: ай огул мен парурмен муну / саңа қоттым орнум
пары нең үнү; А.-айур емди оғлум барыр мен муну / санга қалды ор-
нум бары нең уну; К.-(1147) айур әмди оғлум барыр-мән муну / сәңә
қалды орнум бары нәң уну.

**Кыргызча: айтты: эми уулум барармын (өлөөрмүн) мен
минтип, сага қалды ордум, бардык дүйнөм.**

1162.Р.-сен ердің маңа көс йаруғы төгел / парырмен сениңдин ай
сен еткү қал; А.-сен ердинг манга көз йаруқы түкел / барыр мен се-
нингдин есен едгү қал; К.-(1148) сән әрдің мәңә көз йаруқы түгәл /
барыр-мән сәниңдин эсэн әдгү қал.

**Кыргызча: сен элең мага көз нурум түгөл, барармын
(айрылармын) сенден, эсен, жакшы қал.**

1163.Р.-еди йақшы аймыш пу түрк пуйруғы көрер көс йаругы огул
кыс уғы; А.-йиме йақшы аймыш бу түрк буйруқы / көрүр көз йаруқы
огул кыз оқы; К.-(1149) йэмә йақшы аймыш бу түрк буйруқы / көрүр
көз йаруқы огул-кыз уқы.

**Кыргызча: жана (дагы) жакшы айтыптыр, бу, түрк төрөсү,
көрер көздүн нуру (жарыгы) уул кыздыр.**

1164.Р.-огул кыс сағынчы пу түпсүс теңис / огул кыс сарық қылды
қырғу менис; А.-огул кыз сақынчы бу түпсүз менгиз / огул кыз сарығ
қылды қызғу менгиз; К.-(1150) огул-кыз сақынчы бу түбсүз тәңиз /
огул-кыз сарығ қылды қырғу мәңиз.

**Кыргызча: уул кыз кубанычы бу түнсүз деңиз, уул кыз сары
қылды (саргайтты) кызыл жүздү.**

261. кимиң болды эрсе огул кыз киси
негү тег келир ол кишиниң усы

262. огул кызда өтрү ата йер этин
огул кыз атамаз атасы атын

263. бу Айтолды айды эшит эй огул
сөзүмни унытма маңа тут көңүл

264. мени көр ата эрдим әмди саңа
атым әрди Айтолды бак көр маңа

1165.Р.-киминң полды ерзе оғул қыс кижі / негү тек қылыр ол кижиниң ижі; А.-киминг болды ерсе оғул қыз киси / негү тег келир ол кишининг усы; К.-(1151) кимүң болды эрсе оғул-қыз киси / нәкү-тәг кәмер ул кишиниң усы.

Кыргызча: кимдин болгон болсо уул, қыз, аялы, канткенде келээр ал кишинин уйкусу.

1166.Р.-оғул қыстын удру ада пир адын / оғул қыс адамыш адазы идын; А.-оғул қызда өтрү ата йир етин / оғул қыз атамаз ағасы атын; К.-(1152) оғул-қызда отру ата йәр этин / оғул-қыз атамас атасы атын.

Кыргызча: уул қызы жөнүндө ата жээр этин, қыз уулу атабас, атасынын атын.

1167.Р.-пу Ай-толды айды: ежит ай оғул / сөзүмни унутма маңа тут көңүл; А.-бу ай толды айды ешит ай оғул / сөзүмни унытма манга тут көңил; К.-(1153) бу Айтолды айды эшит эй оғул / сөзүмни унутма маңа тут көңүл.

Кыргызча: бу Айтолду айтты эшит, эй! уул (балам), сөзүмдү унутпа, мени көңүлүңдөн чыгарба.

1168.Р.-мени көр ада ердим емди сана / адым ерди Ай-толды пек көр маңа; А.-мини көр ата ердим емди санга / атым ерди айтолды бақ көр манга; К.-(1154) мәни көр ата әрдим әмди сәңә / атым әрди Айтолды бақ көр мәңә.

Кыргызча: мени (мага) кара, ата элем эми сага, атым эле Айтолду, назар сал кара мага.

265. тириглики толды бу Айтолдының
 өкүнчүн улыр көр асығ йок аның

266. сүчиг бу тириглик ачығ бу өлүм
 анунды қаны әмди качғу йолум

267. авындым бу дүңйәкә көңлүм берип
 асфа қылмады көр мениңдин ирип

268. мени арды дүңйә оқыды севе
 көңүл бердим эрсе ирикти иве

1169.Р.-тириклиги толды пу Ай-толдының / өгүнчүн өлүр көр азақ йок аның; А.-тириглики толды бу ай толдының өкүнчүн улыр көр

асыг йок анынг; К.-(1155) тириклики толды бу Айтолдының / өкүнчүн өлүр көр асыг йок анын.

Кыргызча: тирүүлүгү толду (бүттү) бу Айтолдунун, өкүнүчтө өлдү, көр, (эми) пайдасы жок акын.

1170.Р.-сүчүк пу тириклик ачык пу өлүм / ажунды қаны эмди қачку йолум; А.-сүчиг бу тириглик ачыг бу өлүм / анунды қаны емди қачғу йолум; К.-(1156). сүчүг бу тирглик ачыг бу өлүм / анунды қакы эмди қачғу йолум.

Кыргызча: таттуу бу тирүүлүк, ачуу бу өлүм, андан кайда эми качаар жолум.

1171.Р.-авундум пу дүйнөгө көңлүм перип / вафа қылмады дүйнө мендин ерип; А.-авындым бу дүйнәкә көңглүм бирип / вефа қылмады көр менингдин ирип; К.-(1157) авындым бу дүйнәкә көңлүм бэриб / вафа қылмады көр мэниндин ириб.

Кыргызча: сыйындым бу дүйнөгө көңүлүм (дитим) берип, жапаа кылбады, көр, менден качып.

1172.Р.-мени ерди дүйнө оғыды севе / көңүл пердим ерзе ерикти еве; А.-мини арды дүйнә оқыды севе / көңгүл бирдим ерсе ирикти иве; К.-(1158) мэни арды дунйә оқыды сэвә / көңүл бэрдим эрсә ирикти эва.

Кыргызча: мени алдады дүнүйө, чакырды сүйүп (жанына), көңүл бергенимче (берейин десем) шашылыш (менден) качты.

269. жафа қылды дүйнә қарыды бу қут
сени армасуны муни сөзке бүт

270. кереклиг ишим барча йерде кодуп
керексизни қылдым хавақа удуп

271. түпи йел кечер тег тириглик кечир
азыгсыз өлир мен өзүмкә ачыт

272. орунчун йе малын итилмез ишим
элиг туттачы йок бу күн бир кишим

1173.Р.-чефа қылды дүйнө қарыды пу қут / сени ермезүни муна сөске пүт; А.-жефа қылды дүйнә қарыды бу қут / сини армасуны муну

сөпкө бүт; К.-(1159) жафа кылды дүңйа қарыды бу кут / сәни армасу-
ны муну сөзкә бүт.

**Кыргызча: жапаа кылды дүңүйө (жараткан), қарыды бу кут,
сени алдабасын(чы), мына бул сөздөргө ишен бүт.**

1174.Р.-кереклик ижим парча пүдрү кодуп / керексизни кылдым
хивақа удуп; А.-кереклиг ишим барча йирде кодуп, керексизни кылдым
хивақа идуп; К.-(1160) кэрәклиг ишим барча йэрдә қадуб / кэрәксизни
кылдым хавақа удуб.

**Кыргызча: керектүү (зарыл) ишимдин баарын жерге (таштап)
койдум керексиз (жараксыз) иштерди кылдым,
абазга (кызыкка) чумун (чөмүн).**

1175.Р.-төзи пил кечердек тириклик алчып / азыксыз өлүрмен
өзүмгө ачып; А.-түпи йил кечер тег тириглик кечип / асығыз улыр мен
өзүмгө ачып; К.-(1161) түби йэл кэгәр-тэг тириглик кэчиб / асығыз
өлүр-мә өзүмкә ачыб.

**Кыргызча: түбү (акыры), жел жүргөндөй тирүүлүк кечип
(өтүп), пайдасыз өлгөнүмө өзүм (жаным) ачып.**

1176.Р.-урунчун йамалын едилмес ижим / елик туттачым йок
пүгүн пир ежим; А.-орунчун йа малын итилмес ишим / елиг туттачы
йок бу күн бир кишим; К.-(1162) урунчун йа малын этилмәс ишим /
элиг туттачы йок бу күн бир кишим.

**Кыргызча: пара же мал менен этилбес (бүтпөс) ишим, колдон
кармоочу (колдой турганым) жок бу күнү (азыр)
бир кишим.**

273. негү тер эшитгил одулмыш киши
өлүмүг укуп йетрү билмиш киши

274. бүгү билги кетти өлүмүг көрүп
укушлуғ өги йитти өгсүз болуп

275. не йавлақ нең ол бу өлүм тармақы
не йавлақ эрүр бу кишиг урмақы

276. этиглиг сарайығ бузуғлы өлүм
қамуғ йумғыларығ сачығлы өлүм

1177.Р.-негү тер ежиткил уданмыш кижі / өлүмүк угуп йедрү пил-
миш кижі; А.-негү тир эшитгил одулмыш киши / өлүмүг укуп йетрү

билмиш киши; К.-(1163) нәкү тэр эшитгил удулмыш киши / өлүмүг укуб йэтрү билмиш киши.

Кыргызча: не дээр эшиткин, акырет уйкусунан ойгонгон киши, өлүмдүн маңыз-жайын жеткире билген киши.

1178.Р.-пөгү пилги кетти өлүмүк көрүп / угушлук өги йитти өксүс көрүп; А.-бүгү билги китти өлүмүг көрүп / укушлуг өги йитти өгсүз болуп; К.-(1164) бөгү билги кетти өлүмүг көрүб / укушлуг өги йитти өгсүз болуб.

Кыргызча: (ойчулдардан) акыл кетти (качты) өлүмдү көрүп, акылмандын акыл-эси житти, ойсүз болуп.

1179.Р.-не йаплак нең ол пу өлүм тармагы / не йаплак ерүр пу кижик урмагу; А.-не йавлак ненг ол бу өлүм тармакы / не йавлак ерүр бу кишиг урмакы; К.-(1165) нэ йавлак нэң-ул бу өлүм тармакы / нэ йавлак эрүр бу кишиг урмакы.

Кыргызча: кандай заар (жаман) ал, бу өлүмдүн чеңгели, кандай аянычтуу болот, бу кишини урмагы.

1180.Р.-едиклик сарайык пузуклы өлүм / камук йумгыларык сачыклы өлүм; А.-итиглиг сарайыг бузуғлы өлүм / камуғ йумгыларыг сачығлы өлүм; К.-(1166) этиглиг сарайыг бузуғлы өлүм / камуғ йумкыларыг сачығлы өлүм.

Кыргызча: курулган (орногон) ордону (сарайды) бузуучу-өлүм, бүткүл жыйнагандарды чачуучу – өлүм.

277. муңар меңзетү айды ша'ир айғучы
оқыгыл муны сен айа билгүчи

278. негү бар ажунда аңар хилесиз
негү хиле бар ким аңар чаресиз

279. камуғ неңке хим этиг чара бар
мегер бу өлүмке өлүм хилесиз

**Өгдүлмиш су'али Айтолдықа
(Өгдүлмүштүн суроосу Айтолдуга)**

280. эшитти оғул көр атасы сөзин
тил ачты атаңа эвүрди йүзин

1181.Р.-мунар мензедү айды пеит айгусы / оғығыл муны сен айла билгүчи; А.-мунгар менгзетү айды ши'р айгучы / оқығыл муны сен айла билгүчи; К.-(1167) мунар мэнзэтү айды шэър айгучы / оқығыл муны сен айла билгүчи.

Кыргызча: бул сыяктуу айткан экен бир акын, окугун муну (аны) сен эй билерман (адам).

1182.Р.-негү пар ачунда аңар хилезис / негү хиле пар ким аңар чаразыс; А.-негү бар ажунда аңгар килесиз / негү хиле бар ким аңгар чаресиз; К.-(1168) нэкү бар ажунда аңар хийласыз / нэкү хийла бар ким аңар чарасыз.

Кыргызча: эмне бар (болсо) ааламда, ага (өлүмгө) айла болбостур, кандай айла бар болсо, ага чара болбостур.

1183.Р.-камуқ неңге хиле удуп чара пар / мегер ким өлүмгө өлүм хилезис; А.-камуғ неңгке хиле итиг чаре бар / мегер бу өлүмкө өлүм хилесиз; К.-(1169) камуғ нэңгэ қийла этиг чара бар / магар бу өлүмкө өлүм хийласыз.

Кыргызча: бардык нерселерге айла этүүгө чара бар, бир гана бу өлүмгө – өлүм айласыз.

1184.Р.-өлүм ол пузуклы пу орду тура / пөгү пилги кетти пу иштин кере; өс-е еткүлүк қыл өлүмгө анун / табук қыл оғанға түнүм хам күнүм.

Бул эки бейит Р.Арат жана Қ.Каримовдо жок. Бул номер менен Арат жана Каримовдо мындай бейит келет: А.-эшитти оғул көр атасы сөзүн / тил ачты атақа евүрди йүзин; К.-эшитти оғул көр атасы сөзүн / тыл ачты атақа эвүрди йүзин; Р.-эжитти оғул көр адазы сөзүн / тил ачты адаға евүрди йүзин.

Кыргызча: эшитти уулу, көр, ата(сынын) сөзүн, тил ачты (сөз айтты) атасына жүзүн буруп.

281. айур эй атам бир сөзүм бар саңа
аны айтайын мен айу бер маңа

282. бу дүнья ичинде тирилдиң өкүш
билиг билдиң эрдем оқыдың укуш

283. айыттың эшиттин йеме өгрөнү
сынайу тирилдиң камуғны көрү

284. негү эрсе барму өлүмке этиг
аны утру тутгыл эй билге тетиг

1185.Р.-айур: ай ада пир сөзүм пар саңа / аны айдайын мен айу
пер маңа; А.-айур ай атам бир сөзүм бар санга / аны айтайын мен айу
бир манга; К.-(1171) айур эй атам бир сөзүм бар сәңә / аны айтайын
мен айу бэр мәнә.

**Кыргызча: айтты: эй атам! бир сөзүм бар сага, аны айтайын
мен, айтып бер мага.**

1186.Р.-пу дүнйе ичинде тирилдин өгүш / пилик пилдин ердем
угулду угуш; А.-бу дүнйа ичинде тиригдинг өкүш / билиг билдинг
ердем окыдыңг укуш; К.-(1172) бу дүнйа ичиндә тирилдин өкүш /
билиг билдин эрдәм укыдың укуш.

**Кыргызча: бу дүнүйө ичинде, жашадың көп, билим (билдин)
алдың, өнөр алдың, окудуң көп.**

1187.Р.-айыттың ежиттин йеме өгрөнү / сынайу тирилдин камукны
көрү; А.-айыттың ешиттинг йиме өгрөнү / сынайу тирилдинг камуғны
көрү; К.-(1173) айыттың эшиттин йэмә өгрөнү / сынайу тирилдин
камуғны көрү.

**Кыргызча: сурадың, эшиттин, дагы үйрөндүң, сынап, өмүр
өткөздүң бардыгын көрүп.**

1188.Р.негү ерзе парму өлүмгө йедик / аны удру туткыл ай пилге
тедик; А.-негү эрсе барму өлүмке итиг / аны утру тутгыл ай билге
тетиг; К.-(1174) нэкү эрсә бар-му өлүмкә этиг / аны отру тутгыл э
билгә тэтиг.

**Кыргызча: бир нерсе (чара) барбы, өлүмгө каршы, эгер болсо,
аны өлүмгө каршы карма эй! акылман зерек
(адам).**

285. эгер хиле чара йок эрсе адын
камуғ нең хазына үлегил барын

286. хазына бу нең болса башка йулуш
эсен бол йана болға алтун күмүш

287. негү тер эшитгил көзи тоқ киши
түз этмек идиси акы эр башы

288. үле нең кишике йетүр хам ичүр
сени нең кечүргей сен аны кечүр

1189.Р.-мунуң хиле чара йок ерзе адын / аның тек қазына үле пер барын; А.-егер хиле чаре йок ерсе адын / қамуғ ненг хазине үлегил барын; К.-(1175) агар хийла чара йок эрсе адын / қамуғ нәң хазина үлегил барын.

Кыргызча: эгер айла, чара жок болсо башка, бардык нерселеринди, казынаны үлөгүн (бөлгүн) баарын.

1190.Р.- қазына пу тек ползу пашка йулуш / езен пол йана пулгай алтун күмүш; А.-хазине бу ненг болса башка йулуш / есен бол йана болға алтун күмүш; К.-(1176) хазина бу нәң болса башка йулуш / эсен бол йана болға алтун-күмүш.

Кыргызча: казына, бу, башка нерселерин (дүнүйөн) керек болсо, (башындын аман калышы үчүн), эсен болсоң (кайра) жана болоор алтын, күмүш (алтын, күмүш ордуна келээр).

1191.Р.-негү тер ежиткил көзү тоқ кижиге / тус етмек идизи ағы ер пажы; А.-негү тир ешитгил көзи тоқ киши / туз етмек идиси акы ер башы; К.-(1177) нәкү тэр эшитгил көзи тоқ киши / туз этмәк идиси акы эр башы.

Кыргызча: эмне дээр, эшиткин, көзү ток (жоомарт) киши, тараткан дүнүйөсүн киши башына.

1192.Р.-үле нең кижиге йедүргил ичүр / сени тек кечүргей сен аны кечүр; А.-үле ненг кишике йитүр хем ичүр / сини ненг кечүргей сен аны кечүр; К.-(1178) үлө нәң кишикә йэтүрә хам ичүр / сәни нәң кәчүргәй сән аны кәчүр.

Кыргызча: үлө (бөлүштүр), казынаңы кишилерге жеткир дагы ичир, сени байлык кечирсин, сен аны кечир.

289. эсенлик керек эрке нең эксүмез
тириглик керек кушка мең эксүмез

290. тириг болса йалнуқ тилеки ануқ
эт өз баш эсен болса ары йагуқ

**Айтолды жевабы Өгдүлмишке
(Айтолдунун жообу Өгдүлмүшкө)**

291. йанут берди Айтолды айды огул
 эшитгил сөзүмни бу иштин түнүл

292. өлүмкө асыг кылмаз алтун күмүш
 өлүмүг тыдумаз билиг йа укуш

1193.Р.-езен полза ерге пу нең өксүмес / учуклы өрүң кушка мең
өксүмес; А.-есенлик керек ерке нең өксүмез / тириглик керек кушка
неңг өксүмез; К.-(1179) эсэнлик кэрэк эркэ нэң-өксүмэс / тириглик
кэрэк кушка мэң өксүмэс.

**Кыргызча: эсендик керек кишиге, байлык (мүлкүң) өксүбөс,
тирүүлүк керек, кушка (канаттууга) чачкан
даныңдан байлыгың (кемибес) өксүбөс.**

1194.Р.-тирик полза йаңлуқ тилеги ануқ / ат өс паш езен полза
арзу йавуқ; А.-тириг болса йалнгуқ тилеки ануқ / ет өз баш есен болса
арзу йагуқ; К.-(1180) тириг болса йалнуқ тилеки ануқ / эт өз баш эсэн
болса арзу йагуқ.

**Кыргызча: тирүү (эсен) болсо адам, тилеги (анын) жарык,
денең, өз башың эсен болсо, тилегиң жакын.**

1195.Р.-йанут перди Ай-толды айды огул / ежиткил сөзүмни пу
иштин түңү; А.-йанут бирди Айтолды айды огул / эшитгил сөзүмни
бу иштин төнгүл; К.-(1181) йанут бәрди Айтолды айды огул / эшитгил
сөзүмни бу ишдин тоңул.

**Кыргызча: жооп берди Айтолду, айтты: уулум! эшиткин
сөз(дөр)үмдү бу иштен түңүл.**

1196.Р.-өлүмгө азык кылмас алтун күмүш / өлүмүк тыдумас
тилик не угуш; А.-өлүмкө асыг кылмаз алтун күмүш / өлүмүг тыдумаз
билиг йа укуш; К.-(1182) өлүмкэ асыг кылмас алтун күмүш / өлүмүг
тыдумас билиг йа укуш.

**Кыргызча: өлүмгө пайда кылбас алтын күмүш, өлүмдү тута
(токтото) албас, билим же окуш (илим).**

293. өлүмүг тыдар эрсе дүңйа неңи
 болуп өлмегей эрди беглер беги

294. хакимлерке хикмет асыг кылмады
 бүгүлерке билги елиг тутмады

295. өлүмкө асыг кылды эрсе от эм
 отачы туру калгай эрди улам

296. өлүм йүз кылур эрди эрсе көрүп
 агыр савчылар калгай эрди туруп

1197.Р.-өлүмүк тыдар ерзе дүние неги / пулун өлмегей эрди пе-
киср пеги; А.-өлүмүг тыдар өрсе дүния ненги / болуп өлмегей ерди
беглер беги; К.-(1183) өлүмүг тыдар эрсэ дүния нэңи / болуб өлмөгэй
эрди бэглэр бэги.

**Кыргызча: өлүмдү токтотсо эгер, дүнүйө байлык,
берип өлмөк эмес, бектердин беги.**

1198.Р.-хекимлерге хикмет азык кылмады / пөгүлөргө пилги елик
тутмады; А.-хакимлерке хикмет асыг кылмады / бүчүлөргө билги елиг
тутмады; К.-(1184) хакимлөркө хикмат асыг кылмады / бөгүлөркө
билги элиг тутмады.

**Кыргызча: акимдерге кызмат пайда кылбады,
даанышмандарды билим колдон тутпады.**

1199.Р.-өлүмгө азык кылды ерзе от ем өдачы туру қолгай ерди
улам; А.-өлүмкө асыг кылды ерсе от ем / отачы туру қалгай ерди улам;
К.-(1185) өлүмкө асыг кылды эрсэ от эм / отачы туру қалгай эрди улам.

**Кыргызча: өлүмгө пайда кылса, эгер чөп эм (дары),
тамырчылар туруп калмак эле го (өлбөй) узак.**

1200.Р.-өлүм йүс кылур ерди ерзе көрүп / ахыр савчыга қалгай
ерди туруп; А.-өлүм йүз кылур ерди ерсе көрүп / агыр савчылар
қалгай ерди туруп; К.(1186) өлүм йүз кылур эрди эрсэ көрүб / агыр
савчылар қалгай эрди туруб.

**Кыргызча: өлүм жүз буруп, эгер мандайындагыларды көрсө,
байкап, ардактуу пайгамбарлар калмак эле
(туруп) жашап.**

297. тоғуғлы тириглер өлүмкө саны
 өлүмкө тоғуғлы тириг ким каны

298. түшүн ол бу дүния келигли кечер
 йаңам йел бүке тег йер эркен ачар

**Өгдүлмиш жевабы Айтолдықа
(Өгдүлмүштүн жообу Айтолдуга)**

299. эшитти көр Өгдүлмиш айды ота
эди кед укулмуш өлүмүг йете

300. негүлүк усандың тириглик эдип
негүке иленүр сен эмди улып

1201.Р.-тоғуқлы тириклер өлүкке салур / өлүмге тоғуқлы тирик
ким қалур; А.-тоғуғлы тириглер өлүмке саны / өлүмке тоғуғлы тириг
ким қаны; К.-(1187) туғуғлы тиригләр өлүмкә саны / өлүмкә туғуғлы
тириг ким қаны.

**Кыргызча: туулган, тирүүлөрдүн өлүмү анык, өлүмгө туулган
(жаралган) тирүү ким, (барбы) кана?**

1202.Р.-түжүн ол пу дүнйа келикли кечер / пеген (?) пил пөгө тек
пир ерген (?) ачар; А.-түшүн ол бу дүнйа келигли кечер / йиген йил
бүке тег йир еркен ачар; К.-(1188) түшүн-ул бу дүнйа кэлигли көчәр /
йаңан йэл бөкә-тэг йэр эркән ачар.

**Кыргызча: түшүн, ал, бу дүйнөгө келгендер кечээр (өтөөр),
ажыдаарды сорбойт деп айтуу бекер.**

1203.Р.-ежитти көр Өктүлмиш айды: ада / еди кет уғулмыш өлүм-
өк паба; А.-ешитти көр Өгдүлмиш айды ата / иди кед укумыш өлүмүг
йете; К.(1199) эшитти көр Өгдүлмиш айды ата / эди кэд укулмыш
өлүмүг йана.

**Кыргызча: эшитти, көр, Өгдүлмүш айтты: ата! өтө түшүнгөн
экенсиз өлүмдү жеткире.**

1204.Р.-негүлүк узандың тириклик эдип / негүге улемедиң артуқ
неңиң (?); А.-негүлүк усандың тириглик ыдып / негүке иленүр сен
сен эмди улып; К.-(1190) нәкүлүг осандың тириглик ыдыб / нәкүкә
иләнүр-сә эмди улып.

**Кыргызча: эмне үчүн (неликтен) өткөздүң тирүүлүк(тү) этип,
(бошко), эмнеге айыптайсың сен эми өзүңдү, зарлап.**

301. нелүк тердиң эрди бу қалғу нең ин
негүке үлемедиң артғу неңиң

302. тирилсе усал болса йалңуқ өзүн
өкүнсү өзүңе элексү сөзүн

бу күн өкнүп асгы негү эй ата
башын йерке салса улын миң ката

**Айтолды жевабы Өгдүлмишке
(Айтолдунун жообу Өгдүлмүшкө)**

бу Айтолды айды эй оғлум эшит
мени көр усанма йарынлык иш эт.

1205.Р.-нелүк тердин ерди пу қалғу неңиң / негүге үлемедин
нелүк неңиң; А.-нелүк тирдинг ерди бу қалғу ненгинг / негүке
үлемединг артғу ненгинг; К.-(1191) нэлүг тәрдин эрди бу қалғу нәңиң
нелүкә үләмәдиң артғу нәңиң.

**Кыргызча: эмне жыйдын (тердин) эле бу (артында) калуучу
байлыкт(ард)ы эмнеге бөлүштүрбөдүн (үлөбөдүн)
артык байлыкт(ард)ы.**

1206.Р.-тирилсе узал полма йаңлуқ узун / өгүнзү өзүнге
йалынзун сөзүн; А.-тирилсе усал болса йалнгуқ өзүн / өкүнсү өзүнге
иләнсү сөзүн; К.-(1192) тирилсә осал болса йалнуқ өзүн / өкүнсү
өзингә иләнсү сөзүн.

**Кыргызча: тирүүсүндө осолдукта өткөрсө адам өзүн, өкүнсүн
өзүнө, айыптап (өзүн), сүйлөсүн сөзүн.**

1207.Р.-пүгүн өкнүп асқы негү ол ада / пажың йерге чалса өлүп
миң када; А.-бу күн өкнүп асгы негү ай ата / башын йирке чалса улып
минг ката; К.-(1193) бу күн өкнүб асгы нөкү эй ата / башын йэркә
чалса улыб миң ката.

**Кыргызча: эми (бу күнү) өкүнгөндүн пайдасы кандай эй, ата?
башынды жерге уруп улуп ыйласаң да миң эсе.**

1208.Р.-пу Ай-толды айды : ай оғлум ежит / мени көр узанма
йарынлык иш ет; А.-бу ай толды айды ай оғлум эшит / мини көр
усанма йарынлык иш ит; К.-(1194) бу Айтолды айды эй оғлум эшит /
мәни көр унытма йарынлык иш эт.

**Кыргызча: бу Айтолду айтты: эй уулум! эшит, мага кара,
(менин ахвалымдан сабак ал), унутпа, келүүчү
мезгилиңе эшитем даярдан.**

305. осоллык мени алкты өкнүр өзүм
одунғыл өсол болма көрклүг йүзүм

306. тоғығлы нече тоғды өлгү үчүн
нече бармаса элтүр ахыр күчүн

307. өлүгли киши барча өдке тутуғ
йетилсе өди көр маңытмаз бутуғ

308. муңар мензетү айды ша'ир тили
түкел сөз турур бу укулса қалы

1209.Р.-узанлық мени алқты өкнүр өзүм / одынғыл узал полма көрклүк йүзүм; А.-усаллық мини алқты өкнүр өзүм / одунғыл усал болма көрклүг йүзүм; К.-(1195) осаллық мэни алқты өкнүр өзүм / удунгул осал болма көрклүг йүзүм.

Кыргызча: осолдук мени алда (ойрондоду), өкүнөм өзүм, ойгонгун (эсине ал) осол болбосун көрктүү жүзүн.

1210.Р.-тоғуклы нече тоқты өлгү үчүн / нече пармаза елдүр ахыр күчүн; А.-тоғуғлы нече тоғды өлгү үчүн / нече бармаса илтүр ахыр күчүн; К.-(1196) туғуғлы нэчэ туғды өлгү / үчүн / нэчэ бармаса ахыр элтүр күчүн.

Кыргызча: туулгандардын нечеси туулду (төрөлдү) өлүм үчүн, канчалык барбаска (кылсаң аракет), акыры зордор күч менен.

1211.Р.-өлүкли кижі парча өтке тудуқ / йеделзе өди көр маңытмас пудуқ; А.-өлүгли киши барча өдке тутуғ / йетилсе өди көр маңытмаз бутуғ; К.-(1197) өлүгли киши барга өдкэ тутуғ / йетилсе өди көр маңытмас бутуғ.

Кыргызча: өлүмгө кишилердин баарысы убагында, тутсун, жетилсе (мезгили жетсе), көр, бастырбас бутун(ду).

1212.Р.-муңар мензедү келди ша'ир тылы / төгел сөс турур пу угулза қалы; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир тили / түкел сөз турур бу укулса қалы; К.-(1198) муңар мэңзэтү айды ша'бир тили / түгэл сөз турур бу уқылса қалы.

Кыргызча: мындай мисалды айтыптыр шаир (акын) тили, түгөл сөз экен, бу, түшүнсө(ң) эгер.

309. қамуғ неңке вақт ол күни белгүлүг
нефес тын тоқырқа саны белгүлүг

310. йил ай күн кечер тег тириглик кечер
кечер күн кечүргей сени белгүлүг

311. йана айды Айтолды көр эй огул
не халин барыр мен мени көр одул

312. сен өк сен сақынчым барыр мен муңун
кичигликте менсиз қалыр сен бу күн

1213.Р.- камуқ неңге вақт ол күни белгүлүк / нефес тын тоғырға
саны белгүлүк; А.- камуғ неңге вақт ол күни белгүлүг / нефес тын
тоқырға саны белгүлүг; К.-(1199) камуғ нәңгә вақт-ул күни бәлгүлүг /
шафас тын тоқырға саны бәлгүлүг.

**Кыргызча: бардык нерселердин убактысы, ал, күнү белгилүү
жандуу, дем чыгаргандардын саны (да) белгилүү.**

1214.Р.-йыл ай күн кечер тек тириклик кечер / кечер күн кечүргей
сени белгүлүк; А.-йыл ай күн кечер тег тириглик кечер / кечер күн
кечүргей сани белгүлүг; К.-(1200) йыл ай күн кэчэр-тэг тириглик
кэчэр / кэчэр күн кэчүргей сәни бәлгүлүг.

**Кыргызча: жыл, ай, күн өткөндөй, тирүүлүк өтөөр, өткөн күн
өткөндөй, сенин өтүшүң да белгилүү (анык).**

1215.Р.-йана айды Ай-толды көр ай огул / не халын парыр мен
муны көр одул; А.-йана айды Айтолды көр ай огул / не халин барыр
мен мини көр одул; К.-(1201) йана айды Айтолды көр эй огул / нэ
халын барыр мә мәни көр удул.

**Кыргызча: дагы айтты Айтолду: көр, (байка), эй, уулум!
кандай ахвалда кетээрмин, мени көр, байка.**

1216.Р.-сен өк сен сағынчым парыр мен муңун / кичикликте мен-
сиз қалур сен пүгүн; сен өк сен сақынчым барыр мен мунгун / ки-
чигликте минсиз қалыр сен бу күн; К.-(1202) сән-өк-сән сақынчым
барыр-мә муңун / кичигликдә мәнсиз қалыр-сән бу күн.

**Кыргызча: сенсиз бир гана кайгым (ойлогонум), кетээрмин
мундуу, кичиненде (жаштайында) менсиз
калаарсын, бүгүн.**

313. негү тег болур сен менинде кидин
мениң йоқ сақынчым муныңда адын

314. ата эмгеки болса оғлы өзе
ол оғлы билер өтрү қылқ йаң түзе

315. кыса тутса оғлып көр эдгү болур
атасы анасы йарунғу болур

316. қалы кыстачы болмаса ол оғул
йава болды сен ол оғулдын түңүл

1217.Р.-негүтек полурсен мениндин кедин / мениң йоқ сағынчым
мунунда адын; А.-негү тег болур сен мениңде кидин / менинг йоқ
сақынчым мунынгда адын; К.-(1203) нәкү-тэг болур-сә мәниндин кэ-
дин / мәниң йоқ сақынчым мунунда адын.

**Кыргызча: кандай болоорсуң, менден кийин, менин жок
ойлонгонум (кайгырганым) мындан башка.**

1218.Р.-ада емгеги полза оғлы / ол оғлы пилир удру кылққа туза;
А.-ата емгеки болса оғлы өзе / ол оғлы билир өтрү кылқ йанг түзе; К.-
(1204) ата эмгәки болса оғлы үзә / ул оғлы билир өтрү кылқ йаң үзә.

**Кыргызча: ата(нын) эмгеги болсо (синсе) өз уулуна,
ал уулуанан билинер, кулк мүнөзү, түсүнөн.**

1219.Р.-кыза тутса оғлын көр еткү полур / адазы аназы йаранғу по-
лур; А.-кыса тутса оғлын көр едгү болур / атасы анасы йарунғу болур;
К.-(1205) кыса тутса оғлын көр эдгү болур / атасы анасы йарунғу болур.

**Кыргызча: бекем тутса (тарбияласа) уулун, көр, жакшы
болоор, атасы энесинин жүзү жарык болоор.**

1220.Р.-қалы кыстачы полмаза көр оғул / йаба полду ош ол
оғулдун түңүл; А.-қалы кыстачы болмаса ол оғул / йава болды сен ол
оғылдын төңүл; К.-(1206) қалы кыстачы болмаса ул оғул / йава болды
сән ул оғулдын тоңул.

**Кыргызча: эгер тарбияга кирбее көнбөсө, (болбосо) ал уул,
көндөй болот, сен, ал уулдан түңүл.**

317. оғуллуғ ата болса билге тетиг
қыса тутғу тутчы эми бу эдик

318. негү тер эшитгил оғуллуғ киши
башында кечүрмиш йетилмиш йашы

319. кимин оғлағу болса оғлы қызы
аңар йығлағу болды муңлуғ өзи

320. кичигде ата ыдса оғлын йава
оғулдын йазуқ йоқ атадын жафа

1221.Р.-огулдук ада қолза пилге тедик / қыза тутку тутчи еми
ну едик; А.-огулдук ата болса билге тетиг / қыса тутғу тутчы еми бу
итиг; К.-(1207) оғулук ата қылса билгә тәтиг / қыса тутғу тутчы эми
бу битиг.

**Кыргызча: уулун, атат, тарбиялагысы келсе акылдуу, тетик,
бекем тутуу керек, эми анын чарасы, эрежеси
ошолдур.**

1222.Р.-негү тер ежиткил огулдук кижиги / пажында кечүрмиш
йетилмиш йажы; А.-негү тир ешитгил огулдук киши / башында
кечүрмиш йетилмиш йышы; К.-(1208) нәкү тәр эшитгил огулдук
киши / башында кәчүрмиш йәтүрмиш йашы.

**Кыргызча: эмне дээр эшиткин уулду (балалуу) киши,
башынан өткөргөн (кечирген), картаң жашы.**

1223.Р.-кимин оғлағу полза оғлы қызы / аңар йығлағу полды
мундук өзи; А.-киминг оғлағи болса оғлы қызы / аңгар йығлағу болды
мунгук өзи; К.-(1209) кимин оғлағу болса оғлы-қызы / аңар йығлағу
болды мундук өзи.

**Кыргызча: кимдин эрке болсо уул, қызы, аға ыйлашка туура
келет, мундуу өзү.**

1224.Р.-кичикте ада етсе оғлын йаба / оғулда йазук йок ададын
чафа; А.-кичигде ата ыдса оғлын йава / оғулдын йазук йок атадым
жефа; К.-(1210) кичигде ата ыдса оғлын йава / оғулдыш йазук йок
ададын жафа.

**Кыргызча: кичигинде ата койсо баласын бейбаш (көздөй),
уулунда жазык жок, бул атанын жапаасы.**

321. оғул қыз эсиз болса қылқы йаңы
ол эсиз ата қылы ыдты өңи
322. қыса тутса оғлын ата өгретү
улуғ болса севнүр оғул қыз йетү
323. оғулук қыса тут ата болғучи
саңа күлмесүни кидин келгүчи
324. оғул қызқа өгретгү әрдем билиг
бу әрдем биле болсу қылқы силиг

1225.Р.-огул кыс езис полза қылғы йаңы / ол езис ада қылды атты өңи; А.-огул қыз исиз болса қылқы йангы / ол исиз ата қылды ыдты өңги; К.-(1211) огул-қыз эсиз болса қылқы йаңы / ул эсиз ата қылды андын өңи.

Кыргызча: уул, кызын эсиз болсо, кылығы орой, ал эссизди ата тарбиялады, башка (эч ким) эмес, өзү.

1226.Р.- қыза-тутса оғлын ада / өгрעדү / улук полза себнүр огул йер йедү; А.-қыса тутса оғлын ата өгретү / улуг болса севнүр огул қыз йетү; К.-(1212) қыса тутса оғлан ата өгретү / улуг болса севнүр огул қыз тэйү.

Кыргызча: тарбияласа (катуу кармаса) уулду ата, уулуна ар өнөрдү үйрөтсө, улгайганда кубанар уул, кызым жетилди деп.

1227.Р.-огулук қыза тут ада полғучы / саңа күлмезүни кедин күлгүчи; А.-огулуг қыса тут ата болғучы / саңа күлмесүни кидин келгүчи; К.-(1213) огулуг қыса тут ата болғучы / сәңә күлмәсүни кэдин күлгүчи.

Кыргызча: уул кыздарынды карма (тарбияла) ата болгон соң, саға күлбөсүн кийин, күлчүлөр (табалагандар).

1228.Радловдо бул бейит жок; А.-огул қызқа өгреттү ердем билиг / бу ердем биле болсу қылқы силиг; К.-(1214) огул-қызқа өгреттү әрдәм билиг / бу әрдәм билә болсу қылқы силиг.

Кыргызча: уул, қызға үйрөтүү керек өнөр, билим, бу өнөрү менен (бирге), болсун кылығы (мүнөзү) сылык.

**Өгдүлмиш жевабы Айтолдықа
(Өгдүлмүштүн жообу Айтолдуга)**

325. йанут берди Өгдүлмиш айды ата
сениң кадғуңы йеп күйермен түте
326. сениңде кидин мен тириг турмайын
сениң кадғуларың көзүн көрмейин.
327. сениң жайыңы бир бағырсақ эди
маңа берсү кадғун мени қодмады
328. қалы бермез эрсе йетилсе ажал
битилмиш болур бу ажалқа эзел

1229.Р.-йанут перди Өктүлмиш айды ада / сениң қатқуны йеп
койермен туда; А.-йанут бирди Өгдүлмүш айды ата / сенинг қадғунгы
йипи күйер мен түте; К.-(1215) йанут бәрди Өгдүлмиш айды ата / сениң
қадғуны йэб күйэр-мә түтә.

**Кыргызча: жооп берди, Өгдүлмүш айтты: ата! сенин кайгыңды
жеп, күйөрмүн түтөп.**

1230.Р.-сениңде кэдин мен тирик турмайың / сенин қатқуларың
көзүн көрмейин; А.-сениңде кидин мен тириг турмайын / сенинг
қадғуларың көзүн көрмейин; К.-(1216) сениңде кэдин мән тириг
турмайын / сениң қадғуларың көзин көрмейин.

**Кыргызча: сенден кийин мен тирүү турбайын (қалбайын),
сенин қайғыларыңды / көзүн көрбөйүн.**

1231.Р.-сениң чаныңны пир пағырзақ иди / маңа перзү қотқун
мени қотмады; А.-сенинг жаныңгы бир бағырзақ иди / манга бирсү
қадғун мини қотмады; К.-(1217) сениң жайыңы бир бағырзақ иди /
маңа бәрсү қадғун мәни қадғун мәни қотмады.

**Кыргызча: сенин жайыңды (маға) берсин, сени эсен қойсун,
боорукер эгем, маға берсин, қайғыда мени қой-
босун (қалтырбасын).**

1232.Р.-қалы пармас ерзе йедилзе ачал / йедилмиш полур пу
ачалға езел; А.-қалы бирмез ерсе йетилсе ежел битилмиш болур бу
ежелке езел; К.-(1218) қалы бәрмәс эрсә йәтилсә ажал / битилмиш
болур бу ажалкә азал.

**Кыргызча: эгер бербес (қойбос) болсо, жетсе ажал, жазылған
болот маңдайыңа, бу ажалға жоқ чара.**

329. нерек қадғуар сен нерек бу сығыт
байат хукми келди сығытны ағыт

330. қалы дүнья дәулет қалыры үчүн
сығыт қылса қылма бу болмаз күчүн

331. қалы бу тү ни'мат қалырқа йеме
өзүң йығлар эрсе йоры йығлама

332. телим дүнья йығли сениңде оза
қодуп барды барча бу инчик өзе

1233.Р.-нерек қатқуар сен нерек пу сығыт / пайат хукми пирле
сығытны ағыт; А.-нерек кадғуар сен нерек бу сығыт / байат хукми
келди сығытны ағыт; К.-(1219) бул бейит бир аз башкачараак: байат
хукмықа бу бэээк-ул сығыт / иди хукмы кэлди сығытны ағыт.

**Кыргызча: эмнеге кайгырасың, эмнеге ыйлайсың? кудайдын
өкүмү келди, ыйынды (жашынды) төк.**

1234.Р.-қалы дүние давлат қалыры үчүн / сығыт қылза қылма
пу полмас күчүн; А.-қалы дүния девлет қалыры үчүн / сығыт қылса
қылма бу болмаз күчүн; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: эгер дүйнө, дөөлөт қалаары үчүн, ыйлап сықтаба,
буга болбогон күчтү жумшаба.**

1235.Р.-қалы пу то ны'мат қалурға йеме / өзүң йығлар ерзе йүрү
йығлама; А.-қалы бу тү ни'мат қалырқа йеме / өзүңг йығлар ерсе
йоры йығлама; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: эгер бу кууноонун (жыргоонун) каларына
кайгырсаң, өзүң ыйлагың келсе, кет ыйлаба.**

1236.Р.-телим дүния йекли сениңде оза / қөдуп парды парча пу
ынчық өзе; А.-телим дүния йигли сениңде оза / қөдуп барды барча
бу инчик өзе; К.-(1220) тәлим дүния йәгли сәниңдә үзә / қодуб барды
барча бу ынжық үзә.

**Кыргызча: далайлар дүйнө жыйды сенден мурда, кирип
кетти баарысы бу мынча дүйнөсү менен жерге.**

333. билир эрдиң эмди жафачы ажун
жафа қылғусын сен усандың өзүн

334. қамуғ дүния болса бирегүке түз
қалыр дүния үлги тегир эки бөз

335. тириглик үчүн өкнүр эрсе өзүн
өкүн тутчы йығла қурытма көзүн

336. йана йанғу эрмез кечүрмиш күнүн
негү қылдың эрсе анунды түнүн

1237.Р.-пилүр ердиң емди чафачы ачун / чафа қылғусын сен
узандың узун; А.-билир ердинг емди жефачы ажун / жефа қылғусын

сен усандынг өзүн; К.-(1221) билир эрдин эмди жафачы ажун / жафа кылгусын сен осандын узун.

Кыргызча: билээрсин (билдин) эми опаасыз дүйнө экенин, опаасыз кылышын, сен билмексен болдун өзүн.

1238.Р.-камук дүйнө полза пирегүгө түс / калыр дүйнө үлги тегер ики пөс; А.-камук дүйнө болса бирегүкө түз / калыр дүйнө илгү тегир ики бөз; К.-(1222) камуг дүйнө болса бирегүкө түз / тегир дүйнө үлги сэнэ эки бөз.

Кыргызча: бардык (бүткүл) дүйнө болсо, бирөөлөргө түз, тийер бул дүйнөдөн үлүш, сага эки эли бөз.

1239.Р.-тириклик учун өкнүр ерзе өзүн / өгүнч тудыжыкты курутма көзүн; А.-тириглиц үчүн өкнүр ерзе өзүн / өкүн тутчы йыгла курутма көзүн; К.-(1223) тириглиц үчүн өкнүр эрзе өзүн / өкүн тутшы йыгла курутма көзүн.

Кыргызча: тирүүлүк үчүн өкүнөөр болсо өзүн, өкүн, дайым ыйла, кургатпа көзүң(дү).

1240.Р.-йана йыгну ермес кечүрмиш күнүн / негү кылдын ерзе аунды түнүн; А.-йана йангу ермес кечүрмиш күнүң / негү кылдын ерзе аунды түнүң; К.-(1224) йана йангу ермес кечүрмиш күнүн / нөкү кылдын эрзе аунды түнүн.

Кыргызча: кайра жанбас экен кечирген (аткарган) күнүн, кандай кылсаң дагы, жакындады түнүн.

337. маңа эрзе эмди бу кадгу сақынч
сақынч қылма қылғыл сен эмди севинч

338. төрүтүлмиш эрдин төрүгли өлүр
төрүгли өлүр ол төрүткен қалур

339. атам эрдин артуқ бағырсақ ақы
сенинде бағырсақ төрүткен тақы

340. сени ол төрүтти саңа берди қут
маңа бермегеймү муну сөзке бүт

1241.Р.-маңа ерзе емди пу қатқу сағыныч / сағынч қылма қылғыл сен емди севинч; А.-манга ерзе емди бу кадгу сақынч / сақынч қылма

кылғыл сен емди севинч; К.-(1225) мэнэр эрсэ эмди бу қадғу сақынч
кылма эмди нэ эдгү сақынч.

**Кыргызча: мага болсо, эми бул кайгы санаа санаа тартпа
(кылба), кылгын сен эми сүйүнүч.**

1242.Р.-төрүдүлмиш ердин төрүклү өлүр / төрүклү өлүр-өк
төрөткен қалур; А.-төрүтүлмиш ердинг төрүгли өлүр / төрүгли өлүр ол
төрүтген қалур; К.-(1226) төрүтүлмиш эрдин төрүгли өлүр / төрүгли
өлүр-ул төрүтгэн қалур.

**Кыргызча: жаралган элен, жаралган(дын) баары өлөөр,
жаралган (жаратылган) өлөөр, жараткан калаар.**

1243.Р.-адам ердин артуқ пағырзақ ағы / сенинде пағырзақ
төрөткен тагы; А.-атам ердинг артуқ бағырсақ ақы / сенинде бағырсақ
төрүтген тақы; К.-(1227) атам эрдин артуқ бағырсақ тақы / сенинде
бағырсақ төрүткэн бақы.

**Кыргызча: атам элен айрыкча (артык) боорукер, (мээримдүү)
камкор, сенден да боорукер, жараткан (эгеи) бар
дагы.**

1244.Р.-сени ол төрөттү саңа перди қут / маңа пермегеймү ели
пирге пүт; А.-сини ол төрүттү санга бирди қут / манга бирмегеймү
муну сөзке бүт; К.-(1228) сэни ул төрүттү сэнэр бэрди қут / мэнэ
бэрмэгэй-мү муну сөзкэ бүт.

**Кыргызча: сени ал жаратты, сага берди қут, мага бербейт
бекен, бу сөзгө ишен.**

341. учузқа ағырлық аныңдын тегир
кичигке улуғлук ол ыдса келир

342. муңар меңзейүр көрсө өглүг сөзи
бу өглүг сөзи ол көр өгсүз көзи

343. азиз ол азиз ким азизларқа из
аңыңдын тегир из азиз эмди кыз

344. учузқа ағыр ол кичигке улуғ
йавузқа йүлеки бедүкке эдиз

1245.Р.-учуска ағырлық аныңдын келир / кичикке улулуклук ол
ытса алыр; А.-учузқа ағырлық аныңдын тегир / кичигке улуғлук

ол ыдса келир; К.-(1229) ужузқа ағырлық аныңдын тәгир / кичигкә улуғқа ул ыдса алып.

Кыргызча: барксызды (кадырсызды) барктуу кылуу андан (эгемен) тийер, кичүүгө, улууга ал берсе (жиберсе) келээр.

1246.Р.-муңар меңзейүр көрзе өкли сөзи / пу өклүк сөзи ол көр өксүс көзи; А.-мунгар менгзейүр көрсе өглүг сөзи / бу өглүг сөзи ол көр өгсүз көзи; К.-(1230) муңар мэнзэтү көрсә өглүг сөзи / бу өглүг сөзү көрсә көзсүз көзи.

Кыргызча: мындай экен, көрсө(н), акылман сөзү, бу акылман сөзү, көрсө(н), көзсүзгө көздүр.

1247.Р.-азыз ол аызз ол аыззларға ис / аның тегер изи ис ол еди кыс; А.-азиз ол азиз ким аыззларқа из / аныңдын тегир из азиз емди кыз; Каримовдо бул бейит 1232 номер менен берилип, 1231-бейит такыр башкача: бу өгтлүг сөзини өгүң бирлә ук / аның бирлә сүзгил қамуғ булғ анук. Бул бейит Радлов менен Аратта жок.

Кыргызча: акылмандын бу сөзүн акылың менен ук түшүн, муну менен сүзгүн бардык кесепеттерди.

(1232) ʔазиз-ул ʔазиз-ул ʔазизларқа ʔиз / аныңдын тәгир ʔиз ʔа-ʔиз эмди қыз.

Кыргызча: азиз ал, азиз ким, азиздерге-ызаат, анын тийээр ызааты, азиз эми кымбат.

В.В.Радловдо (Вена нускасында) Арат жана Каримовдо жок дагы 4 сап бар:

азыз ол қыйышмас аныңдын пу ис
ебексиз аыззлық табулмагы қыс
ош ол йаңлуқсус ис парайын тезе
арылма сөзиңе ош айдым кезе.

345. эшитти көр Айтолды оғлы сөзин
көтүрди элиг көкке тикти көзин

346. байатқа шүкүр кылды артуқ өкүш
байат бермишинге оғулқа укуш

**Айтолды жевабы Өгдүлмишке
(Айтолдунун жообу Өгдүлмишке)**

347. айур оғлума болды көңлүм бүтүн
байат фазлы бирле терилгил кутун
348. чын аймыш укушлуг көрү бар бу сөз
аның ма'ниси бил йети қыл бу сөз

1249.Р.-ежитти көр Ай-толды оғлы сөзи / көдерди Елик көккө тикти көзи; А.-ешитти көр ай толды оғлы сөзин / көтүрди елиг көккө тикти көзін; К.-(1234) эшитти көр Айтолды оғлы сөзин / көтүрди элиг көккө тикти көзүн.

Кыргызча: эшитти, көр, Айтолду уулунун сөзүн, көтөрдү (жайды) колун (бата кылды), (көккө тикти көзүн) асманды карап.

1250.Р.-пайатқа шүкүр кылды артык өгүш / пайат пермижиңе огулга угуш; А.-байатка шүкүр кылды артуқ өкүш / байат бирмишинге огулка укуш; К.-(1235) байатқа шүкр кылды артык өкүш / байат бэрмиш үчүн огулка укуш.

Кыргызча: кудайга шүгүр кылды (артык) ашыкча көп, кудайдын бергенине уулуна (терен) акыл.

1251.Р.-айур: оғлума полды көңлүм пүдүн / пайат фазлы пирле тирилгил кудун; А.-айур оғлума болды көңглүм бүтүн / байат фазлы бирле тирилгил кутун; К.-(1236) айур оғлума болды көңлүм бүтүн / байат фазлы бирлө тирилгил кутун.

Кыргызча: айтты: уулума болду көңүлүм (бүтүн) ток кудайдын шыбаасы менен, бактылуу жаша.

1252.Р.-чын аймыш уғушлук көрү пер пу сөс / аның ма'нызы пил йедик қыл пу сөс; А.-чын аймыш укушлуг көрү бар бу сөз / анын ма'ниси бил йити қыл бу көз; К.-(1237) чын аймыш укушлук көр бэр бу сөз / аның ма'ниси бил йәти қылга көз.

Кыргызча: чын (туура) айтыптыр: акылдуу (даанышман) ушул (бу) сөздү, анын маанисин бил (түшүн), жетик кылаар сени бул сөз.

349. байат кимке берсе укуш өг билиг
камуғ арзуларка йетилди элиг

350. кимин кылкы эдгү кылынчы оңай
тилек болды барча йарутты күн ай
351. камуғ эдгүке мүн бу эдгү кылынч
кылынч эдгү болса болур миң севинч
352. бу Айтолды элгин көтүрди йана
байатыг өкүш өгди кылды сана

1253.Р.-пайат кимге перзе уғуш өк пилик / камуқ арзуларға йедилди елик; А.-байат кимке бирсе уқуш өг билиг / камуғ арзуларқа йетилди элиг; К.-(1238) байат кимкә бәрсә уқуш өг билиг / камуғ арзуларқа узатты элиг.

**Кыргызча: кудай(ым) кимге берсе акыл, ой, билим,
бардык (бүткүл) тилегине жетилээр колу.**

1254.Р.-кимин кылғу еткү уғағы оңай / тилек пулды парча қудутты күн ай; А.-киминг кылкы эдгү кылынчы онгай тилек булды барча йарутутты күн ай; К.-(1239) кимүн кылкы эдгү кылынчы оңай / тиләкини булды йарутты күн ай.

**Кыргызча: кимдин кылыгы (мүнөзү) жакшы болсо, аракети
оңой (жеңил туура), ал бардык тилегенин табаар,
күн ай ага жанаар.**

1255.Р.-камуғ еткүге мун пу еткү кылынч / кылынч еткү полза пулур миң себинч; А.-камуғ едгүке мүн бу едгү кылынч / кылынч едгү болса болур минг севинч; К.-(1240) камуғ эдгүкә мун бу эдгү кылынч / кылынч эдгү болса болур миң севинч.

Кыргызча:

1256.Р.-пу Ай-толды елгин көдерди йана / пайатқа өгүш өкти кылды сана; А.-бу ай толды елгин көтүрди йана / байатыг өкүш өгди кылды сана; К.-(1241) бу Айтолды элгин көтүрди йана / байатыг өкүш өгди кылды йана.

**Кыргызча: бу Айтолды колун жайды (көтөрдү) дагы (кайра),
кудайды көп алкады, кылды (айты) санаа (тилек).**

353. айур эй идим сен төнрүттүң төзүг
йеме бирле эдгүр сен сансыз азуг
354. төрүттүң мени сен көтүрдүң кутун
йонуклуғ қулуң мен топуғсуз отун

355. эди эдгү туттуң бу өдкө теги
камуғ арзу бердиң бу дүңһа йиги

356. төзү арзу ни'мет түкел мен йедим
севинчлиг мен сенден эй эдгү идим

1257.Р.-айур ай идим сен төрөттиң төзүк / йеме йерле артурза сансыз өзүк; А.-айур ай идим сен төрүттүңг төзүк / йими бирле идгүр сен сансыз өзүк; К.-(1242) айур эй идим сән төрүттүң түзүк / йэми бирлә идгүр-сән сансыз өзүк.

Кыргызча: айтты: эй эгем сен жараттың бүткүл жансыз жандууну рыскы (жеми, ашы) менин сансыз жандарга бердиң азык.

1258.Р.-төрөттиң мени сен көдердиң кудун / йазуклук кулуң мен табуксуз өдүн; А.-төрүттүңг мини сен көтүрдүңг кутун / йазуклук кулуңг мен тапуғсуз отун; К.-(1243) төрүттүң мәни сән көтүрдүң кутун / йазуклук кулуң-мән тапуғсуз отун.

Кыргызча: жараттың мени сен, көтөрдүң кутумду, жазыктуу (күнөөлү) кулуңмун, кызматым (эмгегим) сиңбеген.

1259.Р.-еди едкү туттуң пу өткө теги / камуқ арзу пердиң пу дүңһе нени; А.-иди едгү туттуңг бу өдкө теги / камуғ арзу бирдинг бу дүңһа йиги; К.-(1244) эди эдгү туттуң бу өдкө тэги / камуғ арзу бэрдиң бу дүңһа неңи.

Кыргызча: эми, жакшы туттуң, бу мезгилге чейин, бардык тилегимди бердиң (кабыл кылдың), бу дүйнөдөгү.

1260.Р.-нече арзу ны'мат төгөл мен йедим / себинчлүк мен сендин е еткү идим; А.-төзү арзу ни'мет тикел мен йидим / севинчлиг мен синдин ай едгү идим; К.-(1245) түзү арзу нэьмат түгэл мен йедим / сэвинчлүг —мә сендин эй эдгү идим.

Кыргызча: бүткүл ой тилегиме, түгөл мен жеттим, кубаныч алдым мен сенден, эй райымдуу эгем!

357. мана тегди хукмуң барур мен муну
бир өк оғлум эрди қодур мен уну

358. ата эрдим эмди өлүр бу ата
идим сен тириг сен аңар бир кута

359. эрежке йакын тут йырак тут бела
экигүн ажуна муны сен йула

360. эсиздин күдегил ула эдгүке
муң адтурмағыл сен йигү кедгүке

1261.Р.-маңа текти хукмун парур мен муну / пир өк оғлум ерди
кобар-ма ону; А.-манга тегди хукмунг барур мен муну / бир өк оғлум
ерди кодур мен уну; К.-(1246) мәнәр тэгди хукмунг барур-мән муну
бир-өк оғлум ерди кодур-мән уну.

**Кыргызча: мага жетти (тийди) өкүмүн, барармын мына,
бир гана уулум бар эле, калтырамын мен аны.**

1262.Р.-ада ердим емди өлүр пу ада / идим сен тирик сен аңар пер
кут-а; А.-ата ердим емди өмүр бу ата / идим сен тириг сен аңар бир
кута; К.-(1247) ата ердим ерди өлүр бу ата / идим сэн тириглик аңар
бүр кут-а.

**Кыргызча: ата элем, эми (көзүм өтүп жатат) өлөөр бу ата
(жараткан) эгем сен, тирүүсүн (барсын) ага бер
бакты.**

1263.Р.-еричке йагын тут йырак кыл беле / игегү ачуна муны сен
йоле; А.-ережке йакын тут йырак тут бела / икигүн ажуна муны сен
йула; К.-(1248) эрәжкә йакын тут йырак тут бала / экәгү ажуна муны
сән йолә.

**Кыргызча: куунак байлыкка жакын тут (кыл), ыраак тут
балаадан, эки дүйнөдө муну (аны) сен жөлө (колдо).**

1264.Р.-езистин күдес кыл үле еткүге / муңат турмағыл сен йегү
кеткүге; А.-исиздин күдегил ула едгүке мунгад турмағыл сен йигү
кедгүке; К.-(1249) эсиздин көдэгил ула эдгүкә / муңад турмағыл сән
йегү кедгүкә.

**Кыргызча: эссизден (акылсыздан) күзөткүн (сактагын),
жакшылыгын ула, муңдантпагын (кайгыга
салба), дагы кейитпегин.**

361. көңүлдин берү кылды эдгү ду'а
эй эдгү ду'а сен беланы йыға

362. негү тер эшитгил сақынук киши
сақынук киши ол кишилер башы

363. байат кимке кылса инайат басут
экигү ажунда бу эр болды кут

364. қайу кулқа болса байаттын йүлек
бу болды экигүн ажунда тилек

1265.Р.-көңүлдө йару кылды еткү ду'а / е еткү ду'а сен белени
йык-а; А.-көңүлдин бирү кылды едгү ду'а / ай едгү ду'а сен беланы
йыга; К.-(1250) көңүлдө бэрү кылды эдгү ду'а / эй эдгү ду'а таб
баладын йыга.

**Кыргызча: (чын) көңүлдөн (дитинден) чыккан, жакшы дуба
кылгын, эй! жакшы дуба, сени балеелерден
сактаар.**

1266.Р.-негү тер ежиткил сағы йок кижиге / сағы йок кижиге ол
кижилер пажы; А.-негү тир эшитгил сақынук киши / сақынук киши ол
кишилери башы; К.-некү тэр эшитгил киши эдгүсиге / бу эдгү кишидин
болур бэлгүсиге.

**Кыргызча: эмне дээр эшиткин, (ойчул) акылман киши (адам),
ал кишилерге (элге) башчы.**

Каримовдун транскрипциясындагы бейит: эмне дээр, эшиткин,
киши (адам) жакшысы, бу жакшы адамдын болоор белгиси.

1267.Р.-пайат кимге кылза ынайет пөзүт / игегү ачунда пулур ол
йанут; А.-байат кимке кылса инайет басут / икигү ажунда бу ер булды
кут; К.-(1252) байат кимке бэрсэ инайат басут / экэгү ажунда бу эр
булды кут.

**Кыргызча: кудай(ым) кимге кылса, шыпаа жардам,
эки дүйнөдө бу киши болоор бактылуу.**

1268.Р.-қайу кулға полза пайаттын йөлек / пу пулды игегү ачунда
тилек; А.-қайу кулқа болса байаттын йүлек / бу булды икигүн ажунда
тилек; К.-(1253) қайу кулқа болса байаттын йөлөк / бу булды экэгүн
ажунда тилөк.

**Кыргызча: кайсы (бар) кулга болсо, кудайдан жөлөк (жардам),
ал табар, эки дүйнөдө тилегин.**

365. байат фазлы болса ким эрзе өзе
камуғ арзу н'метке тегди түзе

366. муңар меңзетү айды өглүг киши
ким өглүг сөзи тутса этлүр иши

күдезилди кимни күдөзсө иди
тилек болду ни'мат талусын йеди

қайу қул байатқа ынанса туруп
бела қадғу қапғын өзүңе туды

1269.Р.-пайат фазлы полза ким ерзе өз-е / қамуқ арзу ны'матқа
тегіши туза; А.-байат фазлы болса ким ерзе өзе / қамуғ арзу ни'метке
тегди түзе; К.-(1254) байат фазлы болса ким эрсә үзә / қамуғ арзу
ны'матқа тэгди түз-ә.

**Кыргызча: кудайдын шыпаасы кимге болбосун, насип этсе,
бардык тилек-ойлоруна жетээр түз эле.**

1270.Р.-муңар меңзедүр сөс пу өклүк кижі / ким өклүк сөзі
тутса етлүр ижі; А.-мунгар менгзетү айды өглүг киши / ким өглүг
сөзі тутса итлүр иші; К.-(1255) муңар мәңзәтү айды өглүг киши / ким
өглүг сөзі тутса етлүр иші.

**Кыргызча: мындай насият сөз айтыптыр акылман киши,
ким акылмандын сөзүн тутса, оңолоор иші.**

1271.Р.-күдезилди кимни күдөсө иди / тилек пулды ны'мат
талузы йеди; А.-күдөзди кимни күдөзсө иди / тилек булды ни'мет
талусын йиди; К.-(1256) көдөзилди кимни көдөзсә иди / тиләк булды
ны'мат талусы йәди.

**Кыргызча: көз салып, кимди колдосо (күзөтсө) эгем, тилеги
орундалаар, ырыскысын толугу менен жээр
(табаар).**

1272.Р.-қайу қул пайатқа ынанза туруп / бела қатқу сығай
өзинге қуды; А.-қайу қул байатқа ынанса туруп / бела қадғу қапғын
өзинге туды; К.-(1257) қайу қул ынанса байатқа туруб / бала қадғу
қапғын өзінгә туды.

**Кыргызча: кайсы (бир) қул(ун), қудайға ынанса (ишенсе)
туруп, балее, қайғынын қапкасын өзү үчүн жабат.**

369. йана айды Айтолды ук эй оғул
өлүмүг унытма өйү тур одул

370. ынанма тиригликке йыл тег кечер
усанма бу дүниядын өз терк көчер

371. байатка тутуздум сени мен катыг
тилесе күдзгей йетүргей татыг

372. муну адрылур мен сениндин бу күн
өкүнчүн сыгыт бирле йыглап өгүн

1273.Р.-йана айды Ай-толды ук е огул / өлүмүк унутма оду тур
одул; А.-йана айды ай толды ук ай огул / өлүмүг унытма өйү тур одул;
К.-(1258) йана айды Айтолды ук эй огул / өлүмүг унытма анун тур
удул.

**Кыргызча: жана (дагы) айтты Айтолду, ук (түшүн),
эй уул(ум). өлүмдү унутпа, өйдө тур, ойгон (сак бол).**

1274.Р.-ынанма тирикликке йел тек кечер / узанма пу дүнйедин өс
терк кечер; А.-ынанма тиригликке йил тег кечер / уеанма бу дүнйадын
өз терк көчер; К.(1259) ынанма тиригликкэ йэл-тэг кэчэр / осанма бу
дүнйа йэмэ тэрк көчэр.

**Кыргызча: ынанба (ишенбе), тирүүлүгүн (өмүрүн) желдей
кечээр (өтөөр), алданба, бу дүйнөнүн өзү да тез
көчөөр.**

1275.Р.-пайатка табустум сени мен кадык / тилезе күдескей
йидүргей йыдык; А.-байатка тутуздум сини мен катыг / тилесе
күдзгей йитүргей татыг; К.-(1260) байатка тутуздум сэни мэн катыг /
тилесэ көдзгэй йэтүргэй татыг.

**Кыргызча: кудайга туткуздум (тапшырдым) сени мен катуу
(бекем), кааласа сактасын, берсин ырыскысын.**

1276.Р.-муну адрылур мен сениндин пүгүн / өгүнчүн сыгыт бирле
йыглап өгүн; А.-муну адрылур мен сениндин бу күн / өкүнчүн сыгыт
бирле йыглап өгүн; К.-(1261) муну адрылур-мэн сэниндин бу күн /
өкүнчүн сыгыт бирле йыглап өтүн.

**Кыргызча: ошентип, айрылармын сенден бүгүн, кайгырды
жаш менен (жууп), ыйлап (боздоп) өкүн.**

373. мениңде кидин сен негү қылғуңы
айайын эшитгил укулмыш теңи

АЙТОЛДЫ ОҒЛЫ ӨГДҮЛМИШКЕ ӨТЛЕМИШИН АЙУР (АЙТОЛДУ УУЛУ ӨГДҮЛМҮШКӨ ОСУЯТЫН АЙТАТ)

374. көңүл дил көни тут байатқа тапын
усанма йарынлык ишиңни этин

375. камуғ эдгү эсиз байат хукми бил
байатқа ынанғыл аның тапгы қыл

376. негү ким керекиң аныңдын тиле
аныңда адын йоқ саңа күч биле

1277.Р.-мениңде кедин сен негү қылғуңы / айайын ежиткил
утулмыш теңи; А.-мениңде кидин сен негү қылғунгы / айайын
ешитгил укулмыш тенги; К.-(1262) мэниңде кэдин сэн нэкү қылғуңы
/ айайы эшитгил укулмыш нэни.

**Кыргызча: менден кийин сен эмне кыларыңды, айтайын,
эшиткин билгендеримди түздөп (аныктап).**

1278.Р.-көңүл тил көни тут пайатқа табын / узанма йарынлык
ижиңни един; А.-көңүл тил көни тут байатқа тапын / усанма йарынлык
ишингнни итин; К.-(1263) көңүл тил көни тут байатқа тапын / ынанма
йарынлык ишиңни этин.

**Кыргызча: дил, көңүлүңдү туура тут, кудайға табын, ынанба
(ишенбе) эртеңкине, ишинди эткин (жасагын).**

1279.Р.-қамуқ еткү езис пайат хукмү пил / пайатқа ынанғыл аның
тапқы қыл; А.-қамуғ едгү исиз байат хукми бил / байатқа ынанғыл
акың тапқы қыл; К.-(1264) қамуғ эдгү эсиз байат хукмы бил / анар-оқ
ынанғыл аның тапгы қыл.

**Кыргызча: бардык жакшы, жаман кудайдын өкүмү-бил(гин),
кудайға ынангын (ишенгин), ага қызмат қыл.**

1280.Р.-негү ким керегиң аныңдын тиле / аныңдын адын йоқ
саңа күч хиле; А.-негү ким керекинг аныңдын тиле / аныңда адын
йоқ саңа күч биле; К.-(1265) нэкү ким кэрэкликни??? аның тилә /
аныңдын адын йоқ сэнә күч бил-ә.

**Кыргызча: кимге эмне керек болсо андан тиле (сура), андан
башка жок, саға күч (кубат) бере турган.**

377. ағыр тут негү эрсе йарлығларын
ағыр қылға теңри бу күн хем йарын
378. йарықың көни тут йаңылма өзүң
көңүл тил кичиг тут бедүтме сөзүң
379. тирилдим бир анча барырмен сақын
негү қылды дүнья маңа көр бакын
380. өзүң отқа атма бу дүнья үчүн
киши неңин алма күчеме күчүн

1281.Р.-ағыр тут негү ерсе йарлықларын / ағыр қылға теңри пүгүн хем йарын; А.-ағ ыр тут негү ерсе йарлығ ларын / ағыр қылға теңгри бу күн хем йарын; К.-(1266) ағыр тут нәкү эрсә йарлығларын / ағыр қылға тәңри бу күн хам йарын.

Кыргызча: ардактап тут (карма), эмне буюрса жарыясын, (сени) жалгаар, тенирим бүгүн же эртен.

1282.Р.-йорығың көни тут йаңылма өзүң / көңүл тыл кичик тут педүтме сөзүң; А.-йорықыңг көни тут йангылма өзүңг / көңүл тил кичиг тут бедүтме сөзүңг; К.-(1267) йорықың көни тут уынтма өзүң / көңүл тил кичиг тут бэдүтме сөзүң.

Кыргызча: жоругунду, (кылыгыңды) түз тут (карма) жаңылба өзүң, көңүл(үңдү) (ниетинди), тилиңди кичүү тут, көтөрбө үнүңдү (сөзүңдү).

1283.Р.-қарақ урма дүниеге артуқ сағын / негү қылды дүние мени көр сағын; Бул бейит Арат менен Каримовдун транскрипциясында бир аз башкача: А.-тирилдим бир анча барыр мән сақын / нэгү қылды дүнья манга көр бакын. Бул бейит Каримовдо 1269-номер менен берилип, 1268-бейит менен орун алмашылып берілген: тирилдим бир анча барыр-мән сақын / нәкү қылды дүнья мәнә көр бакын.

Кыргызча: жашадым бир кыйла, эми көзүм өтүп жатат, ойлочу, эмне қылды (берди) дүнүйө мага, байкап көргүн.

1284.Р.-өзүм отқа аттым пу дүние үчүн / кижидин нең алдым күчедим күчүн; А.-өзүңг отқа атма бу дүнья үчүн / киши неңгин алма күчеме күчүн; К.-(1268) өзүң отқа атма бу дүнья үчүн / киши нәңи алма күчәмә күчүн.

Кыргызча: өзүндү отко салба бу дүнүйө үчүн, кишилердин бир нерсесин алба, күчүнө салба (зомбулук кылба).

тере билди бу өз йейү билмеди
күнүм кечти өкнүп асыг кылмады

саңа қалды малым маңа болды йүк
эреж бирле йеп йат севинч бирле бүк

тутса билсе деп бу тирилмиш неңин
экигүн ажунда қызартғай өңүн

тута билмесе сен адын мунча нең
саңа йетмегей көр сарыг кылға эн

1285.Р.-тере пилди пу өс пайу пилмеди / күнүм кечти өкнүп азык кылмады; А.-тире билди бу өз йийү билмеди / күнүм кечти өкнүп асыг кылмады; К.-(1270) тэрэ билди бу өз йейү билмеди / күнүм кечти өкнүп асыг кылмады.

Кыргызча: (тере) жыя билдим, (бирок), өзүм жегенди билбедим, күнүм (өмүрүм) кечти (өттү), өкүнгөн менен чыкпайт пайда.

1286.Р.-саңа қалды малум маңа полды йүк / ерич пирле йеп йат севинч пирле пөк; А.-санга қалды малым манга болды йүк / ереж бирле йип йат севинч бирле бүк; К.-(1271) сәңә қалды малым мәңә болды йүк / эреж бирлә йәб йат севинч бирлә шүк.

Кыргызча: сага қалды малым (мүлкүм), мага болду жүк, рахат менен жеп жат, кубаныч менен шүк (тим).

1287.Р.-туда пилзе теп пу терилмиш неңиң / игегү ачунда қызартқай еңиң; А.-тута билсе тап бу тирилмиш неңгине / икигүн ажунда қызартғай еңгинг; К.-(1272) тутта билсә тут бу тәрилмиш неңиң / экәгү ажунда қызартға еңиң.

Кыргызча: тутта (кармай) билсин дедим бу жыйылган дүйнөнү, (тута билсен) эки дүйнөдө бу жүзүндү (өңүндү) жарык қылат.

1288.Р.-туда пилмезе сен ебин мунча нең / саңа темеге көр сарык қылғай ең; А.-тута билбесе сен адын мунча неңг / санга йетмегей көр

сарыг кылга энг; К.-(1273) тута билмәсә-сэн адын мунча нәң / сәнәр йәтмәгәй көр сарыг кылга әң.

Кыргызча: тута (кармай) билбесен, сен, мынча дүйнөнү, (ал) сага жетпейт, көр, сары кылат? өңүндү.

385. көни бол бүтүнлүк биле тут кылынч
көнилик ичинде туруп бу севинч

386. негү тер эшит бу көни кылкыг эр
бу эки ажунуғ көни кылкыг йер

387. эрежлиг тилесе киши өз күнүм
көнилик ичинде тилегү эмин

388. өзүң бай болайын десе белгүлүг
көниликте болды бу байлар үлүг

1289.Р.-көни пол пүдүнлүк пиле тут кылынч / көнилик ичинде туруп пу себинч; А.-көни бол бүтүнлүк биле тут кылынч / көнилик ичинде туруп бу севинч; К.-(1274) көни бол бүтүнлүк билә тут кылынч / көнилик ичиндә туруп бу севинч.

Кыргызча: түз (адилет) бол, ак иште иштеринди, адилеттик иште болоор, бу, сүйүнүч (кубаныч).

1290.Р.-негү тер эжиткил көни кылкыг ер / пу иги ачунук көни кылгы йер; А.-негү тир ешит бу көни кылкыг ер / бу ики ажунуғ көни кылкыг йир; К.-(1275) нәкү тәр эшит бу көни кылкыг эр / бу эки ажунуғ көни кылкыг йәр.

Кыргызча: эмне дээр, эшит, бу, кылыгы (мүнөзү) туура киши, бу эки дүйнөнүн насибин адилет адам жээр.

1291.Р.-еричлик тилезе киж и өс күнин / көнилик ичинде тилегү емин; А.-ережлиг тилесе киши өз күнин / көнилик ичинде тилегү емин; К.-(1276) эрижлиг тиләсә киши өз күнин / көнилик ичиндә тиләсүн эмин.

Кыргызча: бейпилин тилесе киши, өз күнүнүн, адилеттиктен табар тилегин.

1292.Р.-өзүң пай полайын тезе пелгүлүк / көниликте пулды пу пайлар үлүк; А.-өзүңг бай болайын тисе белгүлүг / көниликте булды бу байлар үлүг; К.-(1277) өзүң бәг болайын тәсә бәлгүлүг / көнилик ичиндә бу болды үлүг.

**Кыргызча: өзүң бай болойун десен белгилүү, адилеттикте
(ак ниеттикте) болоор байлардын үлүшү.**

389. бедүклүк тилесе будунка улуғ
өзүңке ачуқ тут көңилик йолуғ
390. оңай болса йалңуқ қылынчы көни
экигүн ажунда йаруйур күни
391. йана айды Айтолды оғлум эшит
өзүң эдгү бирле тамудын көшит
392. камуғ эдгүлүк қыл эсиздин йыра
камуғ эдгү келгей сен олтур тура

1293.Р.-педүклик тилезе пудунға улуқ / өзүне ачуқ тут көңилик йолуқ; А.-бедүклүк тилесе будунка улуғ / өзүңке ачуқ тут көңилик йолуғ; К.-(1278) бэдүглүк тиләсә будунка улуғ / өзүңгә ачуқ тут көңилик йолуғ.

**Кыргызча: бийликти тилесен (кааласан), улуу эл үстүнөн,
өзүңө ачык тут (карма) туура жолду.**

1294.Р.-оңай полза йалңуқ қылынчы көни / игегү ачунда йарудур кини; А.-онгай болса йалңуқ қылынчы көни / икигүн ажунда йаруйур күни; К.-(1279) оңай болса йалңуқ нә қылқы көни / әкәгү ажунда торүтүр кини.

**Кыргызча: оң болсо адамдын аракетин түз,
эки дүйнөдө тең тийээр күнү.**

1295.Р.-йана айды Ай-толды оғлум ежит / өзүң еткү пирле тамудын күзет; А.-йана айды ай толды оғлум ешит / өзүңг эдгү бирле тамудын көшит; К.-(1280) йана айды Айтолды оғлум эшит / өзүң эдгү бирле тамудын күшит.

**Кыргызча: дагы айтты: Айтолду, уулум эшит,
өзүңдү жакшылар менен азап тозоктон куткар.**

1296.-камуқ еткү қылғыз езистин йыра / камуқ еткү келгей сен олтур тура; А.-камуғ эдгүлүк қыл исиздин йыра / камуғ эдгү келгей сен олтур тура; К.-(1281) камуғ эдгүлүк қыл эсиздин йыра / камуғ эдгү кәлгәй сән олтур йәрә.

Кыргызча: бардыгына жакшылык кыл, жаман иш(тен) ыраак (бол), бардыгы үчүн жакшылык алып келесиң олтурган турагыңа мекениңе.

393. эсиз ишке йакма саңа қылға қор
эсизлик йылан ол сени тикге көр
394. эки йүзлүг эрке сөзүң сөзлеме
йадылғай сөзүң сыр ачылғай йеме
395. эвинке йағутма ушакчы кишиг
бүтүн элке йадғай көрүп билмишиг

1297.Р.-езис ишке йакма саңа қылға қор / езислик йылан ол сени тексе көр; А.-исиз ишке йакма санга қылға қор / исизлик йылан ол сини тикге көр; К.-(1282) эсиз ишкә йакма сәңә қылға қор / эсизлик йылап-ул сени тәгкә көр.

Кыргызча: жаман ишке жакындаба, сага кылар залал(ды), наадандык жылан, ал сени чагаарын көр (бил).

1298.Радлов жана Каримовдо бул номер менен Араттын транскрипциясында жок бейит келет: Р.-пор ичме ойунга қадылма йүри / өзүң полза кутсус йүзин кет туры; К.-бор ичмә ойунка қатылма йуры / өзүң эдгү болға эсәник йуры.

Кыргызча: вино (ичимдик) ичпе, шайкелендерге аралашпай жүр, өзүң жакшы болсоң, эсен жүрөрсүң (башың соо).

Аратта бул бейиттин ордуна: “ики йүзлүг эрке сөзүңг сөзлеме / йадылғай сөзүңг сыр ачылғай йеме” деген бейит келет. Бул бейит Каримовдо 1285 номер менен берилген: эки түрлүг эркә сөзүг сөзлеме йадылғай сөзүң хам ачылғай йэмә; Р.-иги түрлүк ерге сөзүң сөслеме / йаңылза сөзүң сир ачылғай йеме.

Кыргызча: эки жүздүү кишиге сөзүңдү (сырынды) сүйлөбө (айтпа), жайылаар сөзүң, ачылаар сырың.

Радловдо бул номер менен: пу иги қылықтын идук қут качар / чығайлық йолын ер өзүңге ачар деген бейит келет. Каримовдо 1284 номер менен берилген: бу эки қылықтын ыдук қут качар ул эрке чығайлық йолыны ачар: Аратта бул бейит жок.

**Кыргызча: бул эки кылыктан (жоруктан) ыйык кут качаар,
ал адамга жардылыкка жолду ачаар.**

1299.Р.-евүнгө йавутма ужакчы кижик / пудун елге йаткай көрүп
илмижик; А.-евингке йағутма ушақчы кишиг / бүтүн илке йадғай
корүп билмишиг; К.-(1298) өзүңгө йағутма ушақчы кишиг / бүтүн
илке йадғай көрүб билмишиг.

**Кыргызча: үйүнө жолотпо (келтирбе), ушакчы кишини,
бүтүн (бардык) элге жайар, көрүп билгенин.**

396. сынамыш бүтүлмиш кишиг тут қатығ
саңа теггей андын түмен миң татығ

397. сөзүг барча тыңла йеме бүтме терк
көңүл сырры ачма атыг кизле берк

398. кишиг тепсемегил йеме ичме соң
бу эки қылынчлығ болур тутчы муң

399. тишиг бошлағ ыдма йапа тут қапуғ
тишидин тегир эрке теңсиз камуғ

400. йатығ эвке ыдма чықарма тишиг
қатылмазда ашну сынағыл кишиг

1300.Р.-сынамыш пүдүлмиш кижик тут қадығ / саңа теккей андын
түмен миң тадық; А.-сынамыш бүтүлмиш кишиг тут қатығ / санга
теггей андын түмен мин татығ; К.-(1287) сынамыш тапулмыш кишиг
тут қатығ / сәңә тәгкәй андын түмән миң асығ.

**Кыргызча: сыналган, ишенген кишини, тут катуу (жолдош
кыл) бекем, сага тийер андан, түмөн миң таттуу
(пайда).**

1301.Р.-сөзүк парча тыңла йеме пүтме терк / көңүл сири ачма
кабуқ пөкле перк; А.-сөзүг барча тыңгла йиме бүтме терк / көңүл
сыры ачма қатығ кизле берк; К.-(1288) сөзүг барча тыңла йәмә бүтмә
тәрк / көңүл сырры ачма қатығ кәзлә бәрк.

**Кыргызча: сөздү бүтүндөй ук (тында), дагы ишенбе тез,
көңүл сырын ачпа, катуу көздө (сакта) бек.**

1302.Р.-кижик тепсемегил йеме ичме соң / пу иги қылынчлық
пулыр тутчы муң; А.-кишиг тепсемегил йиме ичме сонг / бу ики

кылынчлыг булур тутчы мунг; К.-(1289) кишиг тэпсэмэбил силиг кыл өзүң / бу эки кылынчыг булур тутшы муң.

Кыргызча: кишини (тепсебегин) кемсинтегин, жеп ичпе (кордобо) бу эки кылыктан болоор (келээр) дайыма муң (залал).

1303.Р.-тижик пашлак ытма йаба тут кабуқ / тижидин тегир ерге теңсис камук; А.-тишиг бошлағ ыдма йапа тут қапуғ / тишидин тегир ерге тенгсиз камуғ; К.-(1290) тишиг бошлағ ыдма йапа тут қапуғ тишидин тегир эркә шаксиз тамуғ.

Кыргызча: аял(дары)нды бош (ээн) таштаба, жабык карма капканды, аялдан тийээр эрге (кишиге), бүткүл кырсык.

1304.Р.-падық епке ытма чығырма тижик / қадылмаста ашну сынағыл кижик; А.-йатығ евке ыдма чыкарма тишиг / қатылманда ашну сынағыл кишиг; К.-(1291) йатығ эвкә ыдма чыкарма тишиг / қатылмазда ашну сынағыл кишиг.

Кыргызча: жатты үйгө калтырба, аялды эшикке чыгарба, аралашпай андыктан, алдын ала сынағын кишини (аялынды).

401. кылынч эдгү тут неңке кадғурмағыл
кылынч эдгү болса келир нең тигил

402. муңар меңзер эмди бу сөзни эшит
бу сөз ишке тутғыл өзүңке иш эт

403. нерек нең кишике керек эдгү йаң
керек болса булғай камуғ эдгү нең

404. эсизке негүлүк керек нең тавар
нече кирсе болғай чығай бирле тең

1305.Р.-кылынч еткү тут неңге қатқурмағыл / кылынч еткү полза келир терк йегил; А.-кылынч едгү тут менгке кадғурмағыл / кылынч едгү болса келир нең тигил; К.-(1292) кылынч эдгү тут нәңгә кадғурмағыл / кылынч эдгү болса кәлир нәң тәгил.

Кыргызча: кылыгыңды (пейлинди) жакшы тут (карма), дүнүйө (байлык) үчүн кайгырбагын, пейлиң жакшы болсо, өзү келээр байлыгың жетип.

1306.Р.-муңар меңзер емди пу сөсни ежит / пу сөс ишке туткыл өүңгө иш ет; А.-мунгар менгзер емди бу сөзни ешит / бу сөз ишке туткыл өзүңгө иш ит; К.-(1293) муңар мэнзэр эмди бу сөзни эшит / бу сөз ишкә туткыл өзүңгә иш эт.

Кыргызча: мындай меселди эми, бу сөздү эшит! бул сөз(дөр)дү ишиңе тутсаң (пайдалансаң), өзүңө эш кылып алсаң.

1307.Р.-керек йек кижиге керек еткү нең / керек полза пулғай кимук еткү нең; А.-нерек ненг кишике керек едгү йанг / керек болса булғай камуғ едгү ненг; К.-(1294) тириг бэг кишикә кэрәк эдгү йаң / кэрәк болса булғай камук эдгү нәң.

Кыргызча: нече (канча) дүйнө кишиге керек, жакшы жанга, керек болсо (кааласа болсун), бардык (бүткүл) жакшы (асыл) дүйнө.

1308.Р.-езиске йеме өк керек нең табар / сача кирсе полғай чығай ирле тең; А.-исизке негүлүк керек ненг тавар / нече кирсе болғай чығай бирле тенг; К.-(1295) эсизкә нэкүлүг кэрәкмәс тавар / нэчә кирсә болғай чығай бирлә тәң.

Кыргызча: эссизге (нааданга) неликтен (эмне кереги бар) керек, дүйнө мал, канчалык келбесин (байлык), жарды менен бирдей тең.

405. увутсуз кишидин йырак тур тезе
мениңдин миң алқыш увутлуғ өзе

406. камуғ иште ивме серин өз бақа
серимлиг кишилер тегир арзука

407. қайу иште болса йорық утру тут
йорық утру тутса саңа өрге күт

408. тилиңни күдезгил көзүңни күдез
боғузуң күдезгил халал йегил ас

1309.Р.-обутсус кижиде йырак тур тезе / мениңдин миң алғыш обутлуқ өзе; А.-увутсуз кишидин йырак тур тезе / мениңдин минг алқыш увутлуғ өзе; К.-(1296) увутсуз кишидин йырак тур тэз-э / мэниңдин миң алқыш увутлуғ үзэ.

Кыргызча: уятсыз кишиден ыраак тур (бол), кач, менден миң (деген) алкыш, уяттууларга (уяты барлардын өзүнө).

1310.Р.-камук иште епте серин өс йыга / серимлик кижилер тегер арзуға; А.-камук иште ивме серин өз бука / серимлиг кишилер тегир арзука; К.-(1297) камук иштэ эвмэ сэрин өз бақа / сэримлүг кишилэр тэгир арзука.

Кыргызча: бардык иште шашпа сабыр кыл өзүң байка, сабырдуу кишилер жетээр тилегине.

1311.Р.-кайу иште полза йорык удру тут / йорык удру тутса саңар ерге кут; А.-кайу иште болса йорык утру тут / йорык утру тутса санга эргэ кут; К.-(1298) кайу йэрдэ эрсэ йорык отру тут / йорык отру тутса сэнэ өргэ кут.

Кыргызча: кайсы иште болбосун, жакшыга жору каршы ал(тут), ар бир ишти дилинден каршы алсаң, сени өргө чыгарар кут.

1312.Р.-тилинни күдескил көзүңни күдес / поғусны күдескил халал йегил ас; А.-тилингни күдэзгил көзүңгни күдэз /боғузунг көдэзгил халал йигил аз; К.-(1299) тилиңни көдэзгил көзүңни көдэз / боғузны көдэзгил халал йегил аз.

Кыргызча: тилинди күзөткүн (сактагын), көзүңдү сакта (абайла), кекиртегинди (тамагыңды) сакта, адал жегин аш(ты).

409. будун мунка болса йырак тур сача
кара булғақыңа катылма кача

410. тилинде йорамасу беглер сөзи
мегер эдгүлүкте адын эй қозы

411. киши йасы қулма өзүң қылма йас
нече эдгүлүк қыл хава арзу бас

412. қайу эшке кирсе чықышыңны көр
чықыш көрмесе иш болур эрке көр

1313.Р.-будун мурға полза йырак тур сача / кара пулғағыдын кеде тур кача; А.-будун мунка болса йырак тур сача / кара булғақыңа

катылма кача; К.-(1300) будун муңка болса йырак тур кача / кара булҕақынга катылма сәчә.

**Кыргызча: будун (эл) козголондо болсо, ыраак тур, кач,
кара (будундун) элдин козголоңуна кошулба, кач.**

1314.Р.-тилинде йүримезү пеклер сөзи / мегер еткүлүкте адын ай сози; А.-тилинде йорымасу беглер сөзи / мегер едгүлүкте адын ай козы; К.-(1301) тилинде йурымасу бәгләр сөзи / магар эдгүлүкдә өнин әй козы.

**Кыргызча: тилинде (сөзүңдө) жүрбөсүн, кайталанып бектердин
сөзү, бир гана жакшылык(та) үчүн ата эй! козум.**

1315.Р.-кижи йазы қалма өзүң қылма йас / нече еткүлүк қыл / нече едгүлүк қыл хава арзу пас; А.-киши йасы қолма өзүңг қылма йас / нече едгүлүк қыл хава арзу бас; К.-(1302) киши йасы қулма өзүң қылма йас / нәчә эдгүлүк қыл хава арзу бас.

**Кыргызча: кишилерге зыян (залал) кылба, өзүң да зыян
тартпа, нечендеген (көптөгөн) жакшылык кыл
(иште).**

1316.Р.-қайу ишке кирзе чығыжыңон көр / чығыш көрмезе иш полур ерге қор; А.-қайу ишке кирсе чықышыңны көр / чықыш көрмесе иш болур ерге қор; К.-(1303) қайу йәркә кирсәң чықышыңны көр / чықыш билмәсә иш болур әркә қор.

**Кыргызча: кайсы эшикке кирсең, чыгышыңды көрө бил, чыга
турган эшикти көрбөсө, иш кишиге қор (зыян)
болоор.**

413. қалы келсе өвкең қатығлан серин
серимлиг кишиниң севинчи йарын

414. негү тер эшиттил серинген киши
серинсе этер әр бузулмыш иши

415. серинсе киши өз тилекин тапар
серип турдачы әр өрүң куш тутар

416. қалы тегсе эмгек йе кадғу сақынч
серинсе келир өтрү қайра севинч

1317.Р.-калы полза өпкең қадықлан серин / серимлик кижилер севүнчи йарын; А.-калы келсе өвкенг қатығлан серин / серимлиг кишининг севинчи йарын; К.-(1304) қачан кэлсе өвкәң қатығлан сэрин / сэримлүг кишиниң сэвинчи йарын.

Кыргызча: эгер келсе ачуун, (өзүңдү) катуу карма, сабырлан, сабырдуу кишинин, кубанычы (сүйүнүчү) эрген.

1318.Р.-негү тер ежиткил серинген кижиге / серинге йедер ер йазулмыш ижи; А.-негү тир ешиткил серинген киши / серинге итер ер бузулмыш иши; К.-(1305) нэку тэр эшиткил серинген киши / сэринсэ этэр эр бузулмыш иши.

Кыргызча: эмне дейт эшиткин, сабырдуу киши, сабырланса жетээр адам, бузулган ишин ондоого.

1319.Р.-серинге кижиге өс тилегин табар / серип удру түтчи өзүң кош себер; А.-серинге киши өз тилекин тапар / серип турдачы ер өрүңг куш тутар; К.-(1306) сэринсэ киши өз тилэкин тапар / сэриб турдачы эр өрүң куш тутар.

Кыргызча: сабыр кылса киши, өз тилегенин табар, сабыр кылган киши, ак шумкар (куш) тутар.

1320.Р.-калы келсе емгек йа қатқу сағынч / серинге келир удру сыра себинч; А.-калы тегсе емгек йа қадғу сақынч / сериксе келир өтрү қайра севинч; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: эгер тийсе (келсе) қыйынчылық же қайгы қапа (санаа), сабыр этсең қайра келээр кубаныч.

417. абаң ирсе давлет йанулса қапуғ
серинге йана иши этлүр қапуғ
418. серингил серинмек эрен қылқы ол
серинге булур эр месел көккө йол
419. өлүмүг унытма анук тур сақын
өзүңни унытма түбүңке бақын
420. қалыңқа қатылса сен бекле сөзүң
кишилер эвинде күдезгил көзүң

1321.Р.-абаң ерге даулат йа пулза кудук / серинге йана ижиге етлүр қапуғ; А.-апанг ирсе девлет йапулса қапуғ / серинге йана иши итлүр

кимүг; К.-(1307) апаң тэгсэ эмгэк йа кадғу сакынч / серинсэ кэлир отрукыра сэвинч.

Кыргызча: эгер келген дөөлөтүнө, жабылса эшик, сабыр кылгын кайра иштериң оңолоор баарысы.

1322.Р.-серингил серинмек ерен кылгы ол / серинзе пулур ер һажыл көкте йол; А.-серингиил серинмек ерен кылкы ол / серинсе булур ер месел көккө йол; Каримовдо 1308-номер менен “калы арса давлат билишсэ кутуғ / сәриб ирмәсә барча этлүр камуғ” деген бейит келет. Бул бейит Радлов жана Аратта жок. Ал эми 1309-номер менен келген бейит. 1322-бейит менен бирдей: “сәрингил серинмәк әрән кылкы-ул / сәринсә булур әр масал көккә йол.

Кыргызча: сабыр эт, сабыр этмек, кишилердин кылыгы (мүнөзү) ал, сабыр кылган киши, мисал, көккө жол табар.

1323.Р.-өлүмүк унутма одук турға сен / өзүңни йақылма түбинге һағын; А.-өлүмүг унытма анук тур сақын / өзүңни унытма түбүнчкө бақын; К.-(1310) өлүмүг унытма анук тур сақын / өзүңни унытма түбүңгә бақын.

Кыргызча: өлүмдү унутпа, даяр тур, ойлон, өзүңдү (өзүңдүн ким экендигин) унутпа, түбү багынаарсың.

1324.Р.-қалыпға қадылза сен пекле сөзүң / кижилер ебинде күдескил көзүң; А.-қалыпқа қатылса сен бекле сөзүңг / кишилер свинде күдезгил көзүңг; Каримовдо 1311-бейит бир аз башкача: “тилиңдә чықарма бу йалған сөзүң / бу йалған сөз-өк тәрк ужузлар өзүң. Бул бейит Арат жана Радловдо 1326-бейит болуп түшкөн

Кыргызча: жыйыңга (топко) катышсаң, сен бекемде сөзүңдү, кишилердин үйүндө, сактагын көзүңдү.

Каримовдогу бейиттин кыргызча окулушу: тилиңден чыгарба бу жалган сөз(үң)дү, бу жалган сөздөн тез учаарсың (өлөөрсүң) өзүң.

421. киришке көрү сен чыкыш кыл неңиң
сөзүң сөзлемегил мегер өз теңиң

422. тилиңде чықарма бу йалған сөзүг
бу йалған сөзүн эр учузлар өзүг

423. қадаш йақ йағуққа йақынлық ула
улуғ кичигке севүг бол күле

424. туз этмекни кең тут кишике йетүр
киши айбы көрсө сен ачма иитүр

1325.Р.-киришке көрү сен чыгыш кыл неңиң / сөзүң сөслемегил
мегер өс теңиң; А.-киришке көрү сен чыкыш кыл неңгинг / сөзүңг
сөслемегил мегер өз теңгинг. Бул бейит Каримовдо жок.

**Кыргызча: киришин (пайдасын) көргүң келсе, чыгышын
бил дүйнөңдүн, сөзүңдү сүйлөбөгүң өз теңиңден
башкага.**

1326.Р.-тилинде чыгарма пу йалган сөзүк / пу йалган сөзүн ер
учуслар өзүк; А.-тилинде чыгарма бу йалган сөзүг / бу йалган сөзүн
ер учуслар өзүг. Каримовдо бул бейит 1311-номерде берилген

Кыргызча котормосун белгилеген номерден караңыз.

1327.Р.-кадаш йат йагукка йағынлык үлө / улукка кичикке себүк
бол күлө; А.-кадаш йак йагукка йақынлык ула / улукка кичигке севүг
бол күлө; К.-(1312) кадашқа йақынқа йагуклук ула / улукка кичигкө
сөвүг бол күлө.

**Кыргызча: карындаштарыңа (бир туугандарыңа) жакындарыңа
жакындыкты (туугандыкты) ук, улууга, кичүүгө
сүймөнчүлүктө бол, кубана (күлө).**

1328.Р.-тус етмекни кең тут кижиге йедүр / кижин айбы көрсө сен
ачма пөдүр; А.-туз етмекни кинг тут кишике йитүр / кишин айбы көрсө
сен ачма йитүр; К.-(1313) туз этмекни кэң тут кишикө йэтүр / кишин
йайбы көрсөң сэн ачма йитүр.

**Кыргызча: туз нанга пейлинди кең тут, кишилерге жеткир,
кишин айбын көрсөң, сен ачпа, житир (жашыр).**

425. тапуғқа эриг бол бол байатқа тапын
йазуктын йырак тур өзүңни сақын

426. болу берсе давлет күвезленмегил
уса эдгүлүк кыл эсиз қылмағыл

427. авынма бу дүньяқа эртер барыр
ынанма бу давлетқа теркин қарыр

428. таванма тиригликке түш тег кечер
күвенме қывы қутқа күш тег учар

1329.Р.-табуққа ерик пол пайотқа табын / йазукта йырақ тур өзүнни сағын; А.-тапуғқа ириг бол байатқа тапын / йазуктын йырақ тур өзүнгни сақын; К.-(1314) тапуғқа ириг бол байатқа тапын / йазукдын йырақ тур өзүнни сақын.

Кыргызча: кызматта кайраткер бол, кудайга сыйын (кулдук кыл), жазыктуулардан (күнөөлүүлөрдөн) ыраак тур (бол), өзүндү ойло.

1330.Р.-пулу перзе даулат күвесленмегил / өз-е еткүлук кыл езис кылмағыл; А.-болу бирсе девлет күвезленмегил / уса едгүлук кыл исиз кылмағыл; К.-(1315) болу бэрсэ давлат күвэзләнмәгил / оса эдгүлук кыл эсиз кылмағыл.

Кыргызча: болуп (келип) турса дөөлөтүң, көтөрүлүп (маашыркап) кетпегин, колундан келсе жакшылык кыл эссиздик кылбагын.

1331.Р.-абынма пу даулатқа ертер парыр / ынанма пу даулатқа теркин қарыр; А.-авынма бу дүньяқа ертер барыр / ынанма бу девлетқа теркин қарыр; К.-(1316) авынма бу дүньяқа артар барыр / ынанма бу давлатқа тәркин қарыр.

Кыргызча: алданба бул дүйнөңө (дөөлөтүңө) артаар, кетээр, ынанба (ишенбе) бу дөөлөткө тездеп карыр.

1332.Р.-тайанма пу дүйнөгө түш тек качар / кебенме кобы кутқа куш тек учар; А.-тайанма тиригликке түш тег кечер / күвенме қывы кутқа куш тег учар; К.-(1317) ынанма тиригликкә түш-тәг кәчәр / күвәнмә ковы кутқа куш-тәг учар.

Кыргызча: тайанба тирүүлүгүңө, бу түш сыяктуу кетээр, кубанба көндөй кутқа, (ал) куштай учаар (сызаар).

429. тириглик йава қылма эдгү кылын
кечер күн ичинде керекиң алын

430. бор ичме фесадка қатылма йыра
зина қылма фасик атанма кара

431. бу эки қылықтын ыдуқ кут качар
ол эрке чығайлык йолыны ачар

432. негү тэр эшитгил сынамыш киши
сынамыш кишилер билир иш башы

1333.Р.-тириклик йаба кылма еткү кылын / кечер күн ичинде керегин алын; А.-тириглик йава кылма едгү кылын / кечер күн ичинде керекин алын; К.-(1318) тириглик йава кылма эдгү кылын / кечер күн ичинде кэрэкин алын.

Кыргызча: тирүүлүктү кор кылба, жакшы өткөр, батаар (өтөөр) күн ичинде, керектүүлөрүңдү жасап ал.

1334.Р.-пор ичме фасатка кадылма йыра / зине пирле фасык адын ма кыр-а; А.-бор ичме фесадка катылма йыра / зина кылма фасик атанма кара; К.-(1319) бор ичмә фасадка катылма йыра / зина кылма фасик атанма тур-а.

Кыргызча: ичимдик ичпе чырчатакка катышпа алыс (ыраак) бол шайкелеңдик кылба, жаңжалчы атанба, кара.

1335.Р.-пу иги кылыктын ыдук кут качар / ол ерге чығайлык йолыны ачар; А.-бу ики кылыктын ыдук кут качар / ол ерге чығайлык йолыны ачар; К.-(1320) бу эки кылыкдын ыдук кут качар / ул эркө чығайлык йолыны ачар.

Кыргызча: бу эки кылыктан (жоруктан) ыйык кут качаар, ал кишиге жардылыкка (баруучу) жолун ачаар.

1336.Р.-негү тер ежиткил сынамыш кижиге / сынамыш кижилер пилүр иш пажы; А.-негү тир ешитгил сынамыш киши / сынамыш кишилер билир иш башы; К.-(1321) нэкү тэр эшитгил сынамыш киши / сынамыш кишилер билир иш башы.

Кыргызча: эмне дээр, эшиткин, сынаган киши, сынаган кишилер билээр иш(тин) башын (көзүн).

433. бор ичме зинака катылма хазер
бу эки чығайлык тоныны кедер
434. бу бордын копар миң йазукка йүрек
зинадын качар кут йүзүңке судар
435. сөзин кести Айтолды айды огул
унытма саңа сөз кереки бу ол
436. түкөл сөзледим мен муңа бүтсе сен
севинч эксүмегей сөзүм тутса сен

1337.Р.-пор ичме зинеге кадылма хазар / пу иги чығайлык тоныны кезер; А.-бор ичме зинака катылма хазер / би ики чығайлык тоныны

келер; К.-(1322) бор ичмә зинакә йағума хазар / бу эки чығайлык тошыны кәдәр.

**Кыргызча: ичимдик ичпе, бузук ишке катышпа, абайла,
бул экөө жардылыктын (тонун) чапанын кийгизээр.**

1338.Р.-йүзүндин қобар мең йазукқа йүрек / зинедин қачар қут йүзүңе сүзер; А.-бу бордын қопар минг йазукқа йүрек / зинадын қачар қут йүзүңке судар; К.-(1323) бу бордын қопар миң йазукқа йүрек / зинадын қачар қут йүзүңгә сүдәр.

**Кыргызча: бу ичимдиктен, батаар, миндеген күнөөгө жүрөк,
зинатындан качаар қут, жүзүңө түкүрөр.**

1339.Р.-сөзин кести Ай-толды айды оғул / унутма саңа сөз кереги пу ол; А.-сөзин кести Айтолды айды оғул / унытма саңа сөз кереки бу ол; К.-(1324) сөзин кәсти Айтолды айды оғул унытма сәңә сөз кәрәки бу-ул.

**Кыргызча: сөзүн кести (бүттү), Айтолду айтты: уулум!
унутпа, сага керектүү сөздөр ушулардыр.**

1340.Р.-төгел сөследим сөс маңа түтсе сен / севүнч өксүмегей сөзүм тутса сен; А.-түкел сөзледим мен мунга бүтсе сен / севинч өксүмегей сөзүм тутса сен; К.-(1325) түгәл сөзләдим мен муңа бүтсә сән / сәвинч өксүмәгәй сөзүм тутса сән.

**Кыргызча: түгөл (баарын) сүйлөдүм мен, буга ишенсең сен,
кубанычың өксүбөс, бул сөздөрүмдү тутсаң сен.**

437. саңа сөзлемедим сөз қумару аты
унытмабу сөзлер көңүлке бити

XXIII

АЙТОЛДЫ КҮНТОГДЫ ЭЛИГКЕ ҚҰМАРУ БИТИГ БИТИМИШИН АЙУР (АЙТОЛДУ КҮНТУУДУ ЭЛИГКЕ КЕРЭЭЗИН ЖАЗЫП КАЛТЫРУУ ТУУРАСЫНДА АЙТАТ)

438. битигү биле қолды қағыд тетиг
байат аты бирле битиди битиг

439. байат аты бирле сөзүг башлады
төрүтген игидген кечүрген иди

440. төрүтти түмен миң бу сансыз тириг
тирилгү бирүр кодмаз ачын бириг

1341.Р.-саңа сөзледим сөс кумару еди / унытма пу сөслер көңүлгө пи́ди; А.-санга сөзледим сөз кумару аты / унытма бу сөзлөр көңүлгө бити; К.-(1326) сәңәр сөзледим мән кумару аты / унытма бу сөзлөр көңүлдө бити.

Кыргызча: сага сүйлөгөн сөздөрүм(дүн) – насыйкат аты, унутпа, бу сөздөрдү көңүлүңө түй (жаз).

1342.Р.-пидигү пиле қолды қағат йедик / пайат ады пирле пидиди пидик; А.-битигү биле қолды қағыд тетиг / байат аты бирле битиди битиг; К.-(1327) битигүнлө алды бу қағаз битиг / байат аты бирлө битиди битиг.

Кыргызча: жазууга алдырды кагаз, калем, кудайдын атын атар менен жазды жазуу.

1343.Р.-пайат ады пирле сөзүк пашлады / төрөткен егиткен кечүргөн иди; А.-байат аты бирле сөзүг башлады / төрүткен игидген кечүргөн иди; К.-(1328) байат аты бирлө сөзүн башлады / төрүтгән игидгән кечүргән иди.

Кыргызча: кудайды атоо менен сөздү баштады, деп жараткан, жетилткен ырайымдуу эгем(ден).

1344.Р.-төрөтти түмөн миң пу сансыз тирик / тирилгү перүр қотмас ачын пирик; А.-төрүтти түмөн минг бу сансыз тириг / тирилгү бирүр қодмаз ачын бириг; К.-(1329) төрүтти халайиқ түмән миң тириг / тирилгү бэрүр қодмаз ачын бириг.

Кыргызча: жаратты түмөн миң бу сансыз тирүүлөрдү, насип берээр, койбос ачка бирин.

441. йорытур қамуғқа тилемиш тилек
керек болмаз анда көр арқа йүлек
442. тилесе төрүтүр болур қолмышы
тилеп болды барча аның қылмышы
443. өлүмке төрүтти бу сансыз қонум
тириг барча өлгү аңар йоқ өлүм
444. севүг савчықа миң мениңдин селам
тегүрсүн байатым кесүксүз улам

1345.Р.-йүридүр камукка тилемиш тилек / керек полмас анда көр арка йөлек; А.-йорытур камуғка тилемиш тилек / керек болмаз анда көр арка йүлек; К.-(1331). Бул бейит 1330-бейит менен алмашып келет: йурытур камуғка тилемиш тилек / керек болмаз анда бирер бу йөлек.

**Кыргызча: жүрүптүр баарынын тилегин тилеп,
керек болбос бул иште, көр, арка жөлөк.**

1346.Р.-тилезе төредүр пулур колмыжы / тилеп полды парча анын кылмыжы; А.-тилесе төрүтүр болур колмышы / тилеп болды барча анын кылмышы; К.-(1331) тилесэ төрүтүр қылуr қулмышы / тилэб болды барча анык қылмышы.

**Кыргызча: кааласа жаратар, болтурар бардык иштерди,
каалагандарынын баарысы болоор, иштейм
(жасайм) дегендери.**

1347.Р.-өлүмгө төрөттү пу санзыс кавум / тирик парча өлгү аңар йок өлүм; А.-өлүмкө төрүттү бу сансыз конум / тирик барча өлгү аңар йок өлүм; К.-(1332) өлүмкэ төрүттү бу сансыз конум / тирик барча өлгү аңар йок өлүм.

**Кыргызча: өлүмгө жаралган бу сансыз (эсепсиз) аманаттар,
тирүүлөрдүн (жандуулардын) баары өлөт, ага
(бир кудайга) жок өлүм.**

1348.Р.-севүк савгыға миң мениндин салам / тегүрзе пайадым кесүкүс улам; А.-севүг савчықа минг мениндин салам / тегүрсүн байатым кесүкүсүз улам; К.-(1333) ҳабыб савчықа миң мәниндин салам / тегүрсүн байатым кесүгсүз улам.

**Кыргызча: сүйүктүү пайгамбарга миң (мерте) менден салам,
жеткирсин (тийгизсин) кудайым, кесиксиз
(үзгүлтүксүз) улам (дайыма).**

445. төзү эшлериңе йеме өк адын
 тегүрсүн саламым идим кесмедим

446. узун кеч йашыл эй элиг қуты
 өкүш эл ашағыл бу беглик аты

447. атым эрди Айтолды қылқым толү
 эрилди толулук түкер өз өлү

1349.Р.-(пу) төрт ешлеринге йеме өк адын / тегүрзү саламым
түтчи кесмедин; А.-төзү ишлерине йеме өк адын / тегүрсүн селамым
идим кесмедин; К.-(1334) түзү эшләрингә йәмә-өк адын / саламум
тегүрсү идим кәсмәдин.

**Кыргызча: бүткүл иштерине (төрт пайгамбарына) жана
башкасына, саламым тийсин (жетсин), эгем
кемейтпестин ???**

1350.Р.-узуң кеч йажағыл е Елик қуды / өгүш йыл ажағыл пу
пеклик ады; А.-узуң кич йашағыл ай илиг куты / өкүш ил ашағыл бу
бәглик аты; К.-(1335) узуң кәч йашағыл әй элиг куты / өкүш эл ашағыл
бу бәглик аты.

**Кыргызча: узуң, узак жашағың, әй! Элиг куттуу, көп эл
үстүнөн салтанат менен бектик атың жашасың.**

1351.Р.-адым ерди Ай-толды қылғым толу / арылды толулук төгер
үзүлү; А.-атым ерди ай толды қылқым толу / ирилди толулук түкер
өз өлү; К.-(1336) атым эрди Айтолды қылқым толу / эрилди толулук
түгәр өз өлү.

**Кыргызча: атым эле Айтолду, ниетим толгон айдай, кемиди
(кемирилди) толуктук (толулук), өзүм да ошондой
түгөнүп бара жатам.**

1352.Р.-өлүм тутгақы келди тутты кадык / кудулғу йерим йок кедер
көр тадык; А.-өлүм тутгақы келди тутты қатығ / қутулғу йерим йок
китерди татығ; К.-(1337) өлүм тутгақы кәлди тутты қатығ / қутулғу
йерим йок кәтәрди татығ.

**Кыргызча: өлүм тутгағы (ажал) келди, тутту катуу, қутулғудай
жерим (шайым) жоқ, кетирди дарманымды.**

449. мени эдгү туттуң ачындың өкүш
саңа тапумадын барыр бу өз уш

450. бу эдгү йануты қумару битиг
битип қодтум эмди саңа әй тетиг

451. бу дүңйа ишиңе эш эрдим биле
ишиңни йорыттым көңилик биле

муну эмди артуқ бағырсақлыкын
битип кодтум өт сав кумару оқын

1353. мени эткү туттуң ачындың өгүш / саңа табнумады парып пу
өт ош; А.-мини едгү туттунг ачындың өкүш / санга тапнумадын барыр
бу өз уш; К.-(1338) мәни әдгү туттун ачындың өкүш / сәңә тапнумады
барыр бу өз ош.

**Кыргызча: мени жакшы (курсант кылып) туттун (колдодун),
кам көрдүң көп, санын кызматыңа жарай албай,
көзүм өтүп кетчүдөй.**

1354.Р.-пу еткү йануды кумару пидик / пидип қоттум емди саңа
өтетик; А.-бу едгү йануты кумару битиг / битип кодтум емди санга
өтетиг; К.-(1339) ул ачыг йануты кумару битиг / битиб кодтум эмди
өтөтөр эй тәтиг.

**Кыргызча: бу жакшылыгыңдын жообу, керээз катым, жазып
калтырдым, эми сага, эй! акылдуум.**

1355.Р.-пу дүйнө ижиңе еш ердим пил-е / ижиңни йүриттим
көңилик пиле; А.-бу дүйнә ишинге иш ердим биле / ишингни
йүриттим көңилик биле; К.-(1340) бу дунйә ишингә эш эрдим билә /
ишинни йәтүрдүм көңилик билә.

**Кыргызча: бу дүйнөдөгү иш(тер)иңе, эш элем бирге,
иштеринди жүргүздүм чын көңүлүм (дилим) менен.**

1356.Р.-муну емди артуқ пағырсақлыкын/ пидип кодтум от-сап
кумару уғын; А.-муну емди артуқ бағырсақлыкын / битип кодтум өт
сав кумару оқын; К.-(1341) муну әэмди артуқ бағырсықлыкын / битиб
кодтум өт сав кумару оқын.

**Кыргызча: муну, эми айрыкча жүрөгүм (боорум) менен,
жазып калтырдым керээз сөздөрдү окугун.**

453. негү тер эшитгил бағырсақ киши
бағырсақлық ол көр кишилик башы

454. бағырсақ кишиниң сөзи тут савы
бу сөз сав санга болға девлет авы

455. бағырсақ киши ол кишиде чыны
бағырсақ сөзи тут бедүтгей сени

456. эй элиг муну мен бағырсақ саңа
сөзүм ишке тутғыл эй эрсиг тоңа

1357.Р.негү тер ежиткил пағырзақ киши / пағырзақлық ол көр кижилик пажы; А.-негү тир ешитгил бағырсақ киши / бағырсақлық ол көр кишилик башы; К.-(1342) нэку тэр эшит бу бағырсақ киши / бағырсақлык-ул көр кишилик башы.

Кыргызча: эмне дээр, эшиткин, боорукер (мээримдүү) киши, боорукерлик ал көр, кишичиликтин баш белгиси.

1358.Р.-Радловдо 1359-бейит менен алмашып келет: пағырзақ кижинин сөзи тут сабы / пу сөс сап саңа полза да елет абы; А.-бағырсақ кишинине сөзи тут савы / бу сөз сав санга болға девлет авы; К.-(1343) бағырсақ кишинин сөзи тут савы / бу от сав сэңэ болға давлат авы.

Кыргызча: боорукер (мээримдүү) кишинин сөзүн, акылын тут, (ук) бу сөз накыл, сага болоор дөөлөт олжосу.

1359.Радловдо 1358-бейит менен алмашып келет: пағырзақ кижил ол кижиде чыны / пағырзақ сөзи тут, пезүткей сени; А.-бағырсақ киши ол кишиде чыны / бағырсақ сөзи тут бедүтгей сини; К.-(1344) бағырсақ киши-ул кишидэ чыны / бағырсақ сөзи тут бэдүтгэ сэни.

Кыргызча: боорукер (мээримдүү) киши, кишилердин чынчылы, боорукер (мээрман) кишинин сөзүн тут, бийиктикке (даражага) көтөрөр сени.

1360.Р.-ай Елик муну мен пағырзақ саңа / сөзүм ишке туткыл е ерзик төңе; А.-ай илиг муну мен бағырсақ санга / сөзүм ишке тутғыл ай ерсиг тонга; К.-(1345) эй элиг муну мэн бағырсақ сэңэ / сөзүм ишкэ тутғыл эй эрсиг тоңа.

Кыргызча: эй Элиг! мына мен да мээримдүүмүн сага, сөздөрүмдү ишиңе тут (пайдалан), эй! жоомарт тоңа (адам).

457. өлүм утру келди өкүнди өзүм
асыг қылмады бу өкүнчүм сөзүм

458. керек болды эмди бу қылмыш тапуғ
өкүнч болды қылмыш эсизлик қамуғ

459. йату қалды термиш бу алтун күмүш
маңа тегди сақыш аныңдын үлүш

үлүр мен өкүнүп асыг йоқ өкүнч
эдим рахметинде адын йоқ умунч

1361.Р.-өлүм удру келди өгүнди өзүм / азык кылмады хеч өгүнчүм
сөзүм; А.-өлүм утру келди өкүнди өзүм / асыг кылмады бу өкүнчүм
сөзүм; К.-(1346) өлүм отру кэлди өкүнди өзүм / асыг кылмады бу
өкүнчүм сөзүм.

**Кыргызча: өлүм утурлай (учуру?) келди, өкүнөм-өзүм,
пайда кылбады бу өкүнүчүм, сөзүм.**

1362.Р.керек полды емди пу та'ат табуқ / өгүнч полды кылмыш
эсизлик камук; А.-керек болды емжи бу кылмыш тапуғ / өкүнч болды
кылмыш исизлик камуғ; К.-(1347) кэрэк болды эмди бу кылмыш
тапуғ / өкүнч болды кылмыш эсизлик камуғ.

**Кыргызча: керек болду эми, бу дитим менен сыйынганым,
өкүнүч болду, кылган (жасаган) эссиздигимдин
баары.**

1363.Р.-йаду калды термиш пу алтун күмүш / маңа текти сағыш
аныңдын үлүш; А.-йату калды тирмиш бу алтун күмүш / манга тегди
сақыш аныңдын үлүш; К.-(1348) туру калды тэрмиш бу алтун-күмүш
/ мөңө тэгди сақыш аныңдын үлүш.

**Кыргызча: жадымда (аркамда) калды, терген (жайган) бу
алтун-күмүш, мага тийди санаа, андан үлүш.**

1364.Р.-өлир-мен өгнүп азык йоқ өгүнч / идим рахматы да адын
йоқ умунч; А.-улыр мен өкүнүп асыг йоқ өкүнч / идим рахметинде
адын йоқ умунч; К.-(1349) өлүр-мэн өкүнчүн нэ асгы өкүнч / өзүмдин
тоңулдум көтүрдүм умунч.

**Кыргызча: улуурмун (боздоп ыйлаармын) (өлөөрмүн?)
өкүнүп, пайдасы жок өкүнүчтүн, жаным бейиште
болсун, башка жок үмүт(үм).**

461. бу күн мен барыр мен муну эрксизин
йарын сен келир сен иду сексизин

462. өлүм тутмаз эркен одун эй Элиг
ишиңни эшитгил йетүргил билиг

463. бала күч йеринде сен эдгү қылын
будунуғ сеvindүргил элгин тилин

464. эсенлик өдинде сен эдгү тетүр
тавар нең барында үле хем иетүр

1365.Р.-пу күн мен парыр мен муны еркисин / йарын сен келир-сен уду шексизин; А.-бу күн мен барыр мен муну еркисин / йарып сен келир сен уду шексизин; К.-(1350) бу күн мэн барур-мэн муну еркисин / йарын сэн кэлир-сэн уду шаксизин.

Кыргызча: бу күн (бүгүн), мен кетээрмин мына эми эриксизден, шексиз, сен да келээрсин улай аркамдан.

1366.Р.-өлүм тутмас ерген өдүн е Елик / ижиңни едингил пүдүргил пилик; А.-өлүм тутмаз еркен одун ай илиг / ишингни итингил йетүргил билиг; К.-(1351) өлүм тутмаз эркэн удул эй Элиг / ишиңни этингил йэтүргил силиг.

Кыргызча: өлүм тута элек (ажал жете элек) кезде ойгон, эй! Элик, ишинди бүткөз, жетиштир билиминди.

1367.Р.-беле күч йеринде иш еткү қылын / пудунук севиндүр пир елкин тилин; А.-беле күч йиринде сен едгү қылын / будунуг севиндүргил елгин тилин; Каримовдо бул бейит 1353-бейит менен алмашылып берилген: бала күч йэринде сэн эдгү қылын / будунуг севүндүргил элгин тилин.

Кыргызча: балее (жамандык) күч(түү) жерде, сен жакшылык кыл, будунду (калкыңды) кубандыр, ишин, сөзүн менен.

1368.Р.-езенлик өдүндө сен еткү йедүр / табар нең парыңа үле пер йедүр; А.-есенлик өдинде сен едгү титүр / тавар нең барында үле ем йитүр; Каримовдо 1352-номер менен берилип, 1353-бейит менен орун алмашылып берилген: эсэнлик өдиндэ сэн эдгү титүр / тавар нэң барында үлэ хам йэтүр.

Кыргызча: эсендик мезгилинде (чагында), сен жакшылык кыл, байлык, дүнүйөң барында, бөлүштүр дагы жеткиз.

465. негү тер эшитгил көни сөзлүг эр
кичигдэ одунмыш йети көзлүг эр

466. өлүм келмез эркен өлүмке этин
тириглик өдинде тапуғ қыл тапын

467. өлүм келсе тутса өкүнч асғы йок
нече ме улыса қара йер қатын

эй Элиг қатығлан менинде кидин
йава қылма өд күн тапуғда адын

1369.Р.-негү тер ежиткил көни сөслүк ер / кичикте узанмыш иги
көслүк ер; А.-негү тир ешитгил көни сөзлүг ер / кичигде одунмыш
йити көзлүг ер; К.-(1354) нэкү тэр ешитгил көни сөзлүг эр / кичигде
удунмыш йэти көзлүг эр.

**Кыргызча: эмне дээр эшиткин, туура (калыс) сөздүү киши,
кичинесинен (жаштайынан) зээндүү, көзү канган
киши.**

1370.Р.-өлүм тутмас ерген өлүмге абын / тириклик парында табук
кыл табын; А.-өлүм келмез еркен өлүмке итин / тириглик өдинде
тапуғ кыл тапын; К.-(1355) ажал кэлмэз эркэн өлүмкө этин / тириглик
өдиндө тапуғ кыл тапын.

**Кыргызча: өлүм (али) келе элек экен, өлүмгө даярдан,
тирүү(лүк) чагында топук кыл, сыйын.**

1371.Р.-ачал келзе тутса өгүнч асқы йоқ / качан ма улыза кара йер
кадын; А.-өлүм келсе тутса өкүнч асқы йоқ / нече ме улыса кара йир
катын; К.-(1356) өлүм кэлсэ тутса өкүнч асқы йоқ / нэчэ ма улыса кара
йир катын.

**Кыргызча: өлүм келсе, тутса (кармаса) өкүнүчтөн пайда жок,
канчалык муңкансаң да, кара жер катында
каларсың.**

1372.Р.-ей Елик қадықлан менинде кедин / йаба қылма еткү
табыққа абын; А.-ай илиг қатығлан менинде кидин / йава қылма өд
күн тапуғда адын; К.-(1357) эй Элиг қатығлан мәниңдө кэдин / йава
қылма өд күн өзүң тәңликин.

**Кыргызча: эй Элиг! кайраттан менден кийин, опаа кылба
(бошко өткөрбө) убакыт күндөрүндү эмгектен
башкага.**

469. сени армасун дүнья даулет биле
қамуғ иш ичинде көнилик тиле

470. төрү түз йорытғыл будунқа көни
күнүң эдгү болғай көнилик күни

471. өзүң отқа атма бу дүнья үчүн
хава бойны бичгил эт өзке өчүн

472. бу дүңйа беги сен аңа болма кул
сени қодмаз эркен аны қодғу тул

1373.Р.-сени ермезу дүңйе даулат пиле / қамуқ иш ичинде
көңилик тиле; А.-сини армасун дүңйа девлет биле / қамуғ иш ичинде
көңилик тиле; К.-(1358) сәни армасун дүңйа давлат билә / қамуғ иш
ичиндә көңилик тилә.

**Кыргызча: сени алдабасын, дүнүйө менен дөөлөт,
бардык иш ичинде тууралыкты тиле (көздөө).**

1374.Р.-төрү түс йорыткыл пудунға көни / күнүң еткү полғай
көңилик күни; А.-төрү түз йорытғыл будунқа көни / күнүңг едгү
болғай көңилик күни; К.-(1359) төрү түз йурытғыл будунқа көни /
күнүң эдгү болғай тириглик күни.

**Кыргызча: адилет саясат жүргүзгүн, будунга (калкка) түз,
(өзүңдүн) күндөрүң жакшы болоор, кыйамат күнү.**

1375.Р.-өзүң отқа атма пу дүңйе үчүн / хава пойны пичкил ат
өске үчүн; А.-өзүңг отқа атма бу дүңйа үчүн / хава бойны бичгил ет
өзке өчүн; К.-(1360) өзүң отқа атма бу дүңйа үчүн / хава бойны йәнч-
гил эт-өзкә өчүн.

**Кыргызча: өзүңдү отко салба, бу дүнүйө үчүн,
сарандыктын мойнун кескин, өзгөлөр үчүн.**

1376.Р.-пу дүңйе неңине аңар полма кул / сени тутмас ерген
аны қат қудул; А.-бу дүңйа беги сен аңа болма кул / сини қодмаз ер-
кен аны қодғу тул; К.-(1361) бу дүңйа нәңи сен аңар болма кул / сәни
қодмаз эркән аны қодмағыл.

**Кыргызча: бу дүйнөнүн беги сенсин, ага болбо кул,
сени калтырбас экен, (болсо) аны калтыр тул.**

473. күвезленме артуқ көтүрме көңүл
ынанч қылғу эрмез бу дүңйа төңүл

474. йақын тут өзүңке киши эдгүси
эсиздин йырақ тур тоқығай йасы

475. киши суқыңа бермегил сен ишин
вефасыз кишике йетүрме ашын

476. тапуғқа эриг бол йазуқта тыдын
саңа теггү эрмез тапуғда адын

1377.Р.-күвесленме артуқ көдүрме көңүл / ынант кылғу ермез
пу дүние түңүл; А.-күвезленме артуқ көтүрме көңгүл / ынанч кылғу
ермез бу дүния төнгүл; К.-(1362) күвэзленме артуқ көтүрмө көңүл /
ынанч кылғу эрмэз бу дүния тоңул.

**Кыргызча: текеберленбе, ашык көтөрбө көңүл(үндү), (ынан
ишенип болбос турган эмес), бу дүйнөдөн түңүл.**

1378.Р.-йағын тут өзүңге киж иткүзи / езисни йырак тут тоғыгай
йазы; А.-йакын тут өзүңгө киши едгүси / исиздин йырак тур тоқыгай
йасы; К.-(1363) йакын тут өзүңгө киши эдгүси / эсиздин йырак тур
тоқыгай йасы.

**Кыргызча: жакын тут өзүңө киши (адам) жакшысын,
эссизден (наадандан) ыраак тур (бол), тийет зыяны.**

1379.Р.-кижи сағыға пермегил сен ижиң / вафасыс кижиге
йедүрме ажың; А.-киши суқынга бирмегил сен ишинг / вефасыз
кишике йитүрме ашынг; К.-(1364) киши суқынга бэрмегил сэн ишиң /
вафасыз кишикө йэтүрмө ашың.

**Кыргызча: киши сугуна (ач көзүнө) бербегин, сен, ишинди,
алдамчы кишиге – жедирбе ашынды.**

1380.Р.-табукқа ерик пол йазукқа йабын / саңа теккү ермес
табукқа абын; А.-тапуғқа ириг бол йазукта тыдын / санга теггү ермес
тапуғда адын; К.-(1365) өзүң тапну тынма йоңукдын тыдын / сэнэр
тэггү эрмэс тапуғда адын.

**Кыргызча: эмгекте кайратман бол, күнөөдөн сактан,
сага тийбес эмгектен башкасынан жыргал.**

477. өлүмүг унытма аңар йок толум
 бусуғдын чықар тег чықар бу өлүм

478. нече қачса ахыр өлүм тутғусы
 нече қалса ахыр өлүм йетгүси

479. өлүмке усанма көңүл тут тириг
 нече кеч тирилсе төшөнгү йериг

480. қаны ким қутулды өлүмдин қачып
 қаны ким ашунды өдиндин кечип

1381.Р.-өлүмгө уданма аңар йоқ толум / пузуктын чығар тек чығар пу өлүм; А.-өлүмүг унытма аңгар йоқ толум / бусуғдын чықар тег чықар бу өлүм; К.-(1366) өлүмүг унытма оса эт толум / пусуғдын чықар-тэг чықар бу өлүм.

**Кыргызча: өлүмдү унутпа, ага эч чара жоктур,
буйткадан чыккандай чыгаар бу өлүм.**

1382.Р.-нече терзе ахыр өлүм тутқузы / нече қачса ахыр өлүм йеткүзи; А.-нече қачса ахыр өлүм тутғусы / нече қалса ахыр өлүм йетгүси; К.-(1367) нэчэ қачса ахир өлүм тутғусы / нэчэ қалса ахир өлүм йэтгүси.

**Кыргызча: канча качпагын, акыры өлүм келмек(чи), канчалык
өлүмдөн калсаң да, акыры өлүм жетмек(чи).**

1383.Р.-өлүмгө узанма көңүл тут тирик / нече кеч тирилзе түженгү йерик; А.-өлүмке усанма көнгүл тут тириг / нече кич тирилсе төшенгү йириг; К.-(1368) өлүмкө осанма көңүл тут тириг / нэчэ кэч тирилсэ төшенгү йэриг.

**Кыргызча: өлүмгө ишенбе, көңүлүңдү тут тирүү,
канчалык узак (кеч) жашаба, төшөнөсүң жерди.**

1384.Р.-қаны ким кудулды өлүмдин қачып / қаны ким ажунды өдинде кечип; А.-қаны ким қутулду өлүмдин қачып / қаны ким ашунды өдиндин кечип; К.-(1369) қаны ким қутулды өлүмдин қачыб / қаны ким ашунды өдиндин кэчиб.

**Кыргызча: кана, ким қутулду өлүмдөн қачып, кана, ким ашык
жашады убактын (мезгилинен) өтүп (кечип).**

481. эди йакшы сөзлер билиг йаңзату
бу өд күн тиригликтериг меңзету

482. аба оғланы көрсе арқыш саны
өрүг тургу болмаз өрүглер қаны

483. ата арқасындын тоғулса оғул
ана қарны мензил айлық амул

484. анасында тоғса атанса аты
мүсафир болуп минди өдлек аты

1385.Р.-еди йақшы сөслер пилик меңзедү / пу еткү тирикликлрик йаңзаду; А.-иди йақшы сөзлер билиг йаңзату / бу өд күн тиригликле-

ринг менгзетү; К.-(1370) эди йакшы сөзләр элиг йәңзәтү / бу өд күн тиригликләрин мәңзәтү.

Кыргызча: айткан: экен жакшы сөздөрдү билимдүү, меселде-тип, бу мезгил (доор), күн тирүү жандарды сүрөттөп (окшотуп).

1386.Р.-аба оғланы көрзе тоғыш саны / орун тарғу полмас пир ширак қаны; А.-аба оғланы көрсе арқыш саны / өрүг турғу болмаз өрүглер қаны; К.-(1371) апа оғланы көрсә арқыш саны / өрүк турғу болмаз өрүкләр қаны.

Кыргызча: адам (ата) уулу, көрсөн кербен экен, узак турғаны (жашағаны) болбос, жашаса (алар) кана?

1387.Р.-ада арғазыда йадылза оғул / ана қарны мензил қач айғыл амул; А.-ата арқасындын тоғулса оғул / ана қарны мензил қач айлық амул; К.-(1372) ата арқасында туғулса оғул / ана қарны манзил қач айлық амул.

Кыргызча: ата белинен туулса (жаралса) уул, эне қарыны бир нече айлық (түнөк) жайыдыр.

1388.Р.-аназында тоқса аданза ады / мусафыр полуп мүнди өслек ады; А.-анасында тоғса атанса аты / мусафыр болуп минди өдлек аты; К.-(1373) анасында туғса атанса аты / мусафыр болуб мүнди өдлөк аты.

Кыргызча: энесинен туулуп (төрөлүп), аты аталғанда, мусапыр болуп, минер тагдыр атын.

485. күни бир маңым ол түни бир маңым
илетүр өлүмке қурытур еңим

486. ажун бир түшүн ол гүрүн бир түшүн
бу түшүн қолурса түшүн ол ажун

487. күдер ол ажунда саңа эки йол
бу эки йолунда қайу эрки йол

488. йолуң оңға келсе этилди ишин
қалы солча келсе улып чал башың

1389.Р.-күни пир маңым ол түни пир маңым / иледүр өлүмге қурытур еңим; А.-күни бир мангым ол түни бир мангым / илетүр өлүмке қурытур еңгим; К.-(1374) күни бир мәңим-ул түни бир мәңим / илөтүр өлүмкәр қурытур әңим.

**Кыргызча: күндүзү бир кадам, ал түнү бир кадам,
жакындатат өлүмгө, солутар өнүмдү.**

1390.Р.-ачун йер түжүн ол көзүн пир түжүн / пу түштин қобарза түжүн ол ачун; А.-ажун бир түшүн ол гүрүңг бир түшүн / бу түшүн копура түшүн ол ажун; К.-(1375) ажун бир түшүн-ул көрүң бир түшүн / бу түшкүн копар-сэн түшүн-ул ажун.

Кыргызча: ааламга келишиң бир аялдама, ал, көрүң-бар аялдама, (бу дүйнөгө бир жолу коноксуң, аркы дүйнөдө бир конок) бу аялдамадан козгосо (тургузса), аркы дүйнөнүн коногусуң.

1391.Р.-күдес ол ачунда саңа иги йол / пу иги йолунда қайу ерги йолунда қайу ерги йол; А.-күдер ол ажунда санга ики йол / бу ики йолунда қайу ерки йол; К.-(1376) көрәр ул ажунда сәңә эки йол / бу эки йолунда қайу эрки йол.

**Кыргызча: күтөөр, бул дүйнөдө сени, эки жол,
бул эки жолдун кайсысын сага буйурат, ал.**

1392.Р.-йолуң онча келзе едилди ижиң / қалы солча келзе улы чал пашың; А.-йолуңг ангча келсе итилди ишинг / қалы солча келсе улып чал башың; К.-(1377) йолуң онча кэлсә этилди ишиң / қалы солча кэлсә улыб чал башың.

**Кыргызча: жолуң оңунан келсе, бүтөөр (оңолоор) ишин,
эгер, солунан келсе, ыйлап ур башыңды.**

489. тарыглағ эрүр дүңйа элиг қуты
тарыса ораp эр тирилчү оты

490. негү эксе йерке йана ол өнүр
негү берсе эвре аны оқ алур

491. киши неңи алма йеме төкме қан
бу эки йазуққа улыр чықса жан

492. бу түш тег тириглик кечер белгүсүз
керек бег керек кул барыр келгүсүз

1393.Р.-тарықлақ турур дүңйа Елик қуды / тарыза узар ер тирилгү өди; А.-тарыглағ ерүр дүңйа илиг қуты / тарыса ораp ер тирилгү оты; К.-(1378) тарыглағ эрүр дүңйа Элиг қуты / тарыса ораp эр тирилчү оты.

**Кыргызча: эгиндей экен дүнүйө, Элиг куттуу, өнсө ороор,
киши тирүүлүктүн отун (эгинин).**

1394.Р.-негү йерге ексе йана ол орур / негү перзе ебрен аны-оқ
алур; А.-негү ексе йирке йана ол өнүр / негү бирсе евре аны оқ алур;
К.-(1379) нэку эксэ йэркэ йана ул үнүр / нэку бэрсэ эврэ аны-оқ алур.

**Кыргызча: эмне эксен жерге, кайра ал өнөөр,
эмне берсе (табигат), кайра аны алаар.**

1395.Р.-кижи неңи алма йана төкме қан / пу иги йазуктын улыр
чыкса чан; А.-киши ненги алма йиме төкме қан / бу ики йазукқа улыр
чыкса жан; К.-(1380) киши нэңи алма йэмэ төкмэ қан / бу эки йазукқа
улыр чыкса жан.

**Кыргызча: кишинин буюмун алба, дагы, төкпө кан, бу эки
жазыгы (күнөөсү) үчүн, ыйлаар, чыгаарда жан.**

1396.Р.-пу түш тек тириклик кечер пелгүзүс / керек пек керек
кул парыр қалғузус; А.-бу түш тег тириглик кечер белгүсүз / керек
бег керек кул барыр келгүсүз; К.-(1381) бу түш-тэг тириглик кэчэр
бөлгүсүз / кэрэк кул кэрэк бэг барыр кэлгүсүз.

**Кыргызча: бу түштөгүдөй (тирүүлүгүн) жашооң өтөөр белгисиз
(билинбей), керек бек, керек кул өтөөр (кайтып)
келгисиз.**

493. каны түш саны болды кечмиш күнүң
өкүнчте адын йок бу қалмыш күнүң

494. негү тер эшитгил одунмыш киши
одунмышта кидин өкүнмүш киши

495. түшүң тег кечүрдүң тириглик одуғ
қаны асғы көрkit маңа бир бодуғ

496. күнүнни кечүрдүң тилек арзуқа
тириглик түкеди өкүнч ол йодуғ

1397.Р.-қаны полды түш саны кечмиш күнүң / өгүнчте адын йок
пу келмиш күнүң; А.-қаны түш саны болды кечмиш күнүң / өкүнчте
адын йок бу қалмыш күнүң; К.-(1382) қаны түш саны болды кэчмиш
күнүң / өкүнчдэ адын йок бу қалмыш күнүң.

**Кыргызча: кайда, түш сыяктуу болду өткөргөн күндөрүн,
өкүнүчтөн башкасы жок калган күндүн.**

1398.Р.-негү тер ежиткил одунмыш кижиги / одунмышта кедин
өгүнмиш кижиги; А.-негү тир ешитгил одунмыш киши / одунмышта
кидин өкүнмиш киши; К.-(1383) нэку тэр эшитгил удунмыш киши /
удунмыш да кэдин өгүнмиш киши.

**Кыргызча: эмне дээр эшиткин, ойлонгон киши,
ойгонгондон кийин, өкүнгөн киши.**

1399.Р.-түжүн тек кечүрдүн тириклик оду / каны асгы көргит
маңа пир подук; А.-түшүнг тег кечүрдүнг тириглик оду / каны асгы
көркит манга бир боду; Каримовдо 1384-бейит башкача: эди йакшы
сөзлөр бу шабир аны / бу шээр маънисини укыгыл каны. Каримовдо
1385-бейит менен биздин транскрипциядагы 1399-бейит бирдей:
түшүн-тэг кечүрдүн тириглик оду / каны асгы көгит мэнэ бир боду.

**Кыргызча: Каримовдогу бейит: айткан экен жакшы сөздү
акын аны, бу акыл сөзүнүн маанисин угалычы
кана, 1399-бейит: түш(үн)дөгүдөй өткөрдүн
тирүүлүк(тү) ойноп, кана пайдасын көрсөт(чү)
мага бир изин.**

1400.Р.-күнүн елйиледиң тилек арзуга / тириклик төгеди өгүнч ол
йудук; А.-күнүнгни кечүрдүнг тилек арзука / тириглик түкеди өкүнч
ол йоду; К.-(1386) күнүнни кэчүрдүн тилэк арзука / тириглик өлүмкө
эди кэд йакын.

**Кыргызча: күн(дөр)үндү өткөздүн, ойноп самап,
жашоон бүттү, өкүнүч ал жайдак.**

497. усанма тиригликке артук сақын
 тириглик өлүмкө эди оқ йакын
498. сараң болма элиг акы бол акы
 калыр менү өлмөз акылык аты
499. эр ат сү бу неңке күвенме өкүш
 асыг кылмағай сү бу алтун күмүш
500. йулуғ кылма өзни адынлар үчүн
 суйурка өзүнни күйүрме күчүн

1401.Р.узанма тирикликке артуқ сағын / тириклик өлүмгө еди-өк
наагы; А.-усанма тиригликке артуқ сақын / тириглик өлүмгө иди өк
наагы; К.-(1387) осанма тиригликкэ артуқ сақын / тириглик өлүмкэ
иди кэд йақын.

**Кыргызча: өмүрүндү (тирүүлүгүндү) осол (болуп) өткөрбө
айрыкча ойлон тирүүлүгүн (өмүрүн) экен ок,
өлүмгө жакын.**

1402.Р.-саран полма Елик ағы пол ағы / калыр менү өлмөс ағылык
агы; А.-саран болма илиг ақы бол ақы / калыр менгү өлмөз ақылык
агы; К.-(1388) саран болма сақлан эй Элиг ақы / калыр мэнү өлмөз
акылык аты.

**Кыргызча: сараң болбо, колуң март болсун, жоомарт,
калаар түбөлүк, өлбөс болуп жоомарт атың.**

1403.Р.-ер ат сү пу текме кебенме өгүш / азык полмагай пу сү
алтун күмүш; А.-ер ат сү бу неңке күвенме өкүш / азыг кылмагай
сү бу алтун күмүш; К.-(1389) эрэм сү бу нэңгэ ынанма өкүш / асыг
кылмагай сү бу алтун-күмүш.

**Кыргызча: эр ат жоокерине, байлыгыңа кубанба көп,
толтурбас (пайда кылбас), аскер бу алтын менен
күмүштү.**

1404.Р.-йөлык кылма өсни адынлар үчүн / сойурга өзүнни көйүрме
күчүн; А.-йулуғ кылма өзни адынлар үчүн / суйурка өзүңни күйүрме
күчүн; К.-(1890) йулуғ кылма өзни адынлар үчүн / суйурка өзүнни
күйүрмэ күчүн.

**Кыргызча: кардар кылба өзүңдү, башкалар үчүн, (сакта),
сүйүңдүр (кубандыр) өзүңдү, күйдүрбө күчүңдү.**

501. сенинде озақы ажун беглери
ажун кодты барды йатур көр гери

502. саңа ма анынмыш туруп бу өлүм
өдине күдер ай йарумыш күнүм

503. негү тер эшит дүңйа айдын билип
саңа сөзлегүчи укуштын алып

504. ачыг сув тег ол көр бу дүңйа неңи
нече ичсе канмаз өлүмөз тили

1405.Р.-сенинде озағы ачун пеглери / ачун қотты парды йадур көрлери; А.-сенинде озақы ажун беглери / ажун қодты барды йатур көр гүри; К.-(1391) сенинде узақы ажун бэглери / ажун қодты барды йэтүр көз көри.

**Кыргызча: сенден мурунку аалам бектери,
ааламдан өттү, кетти, жатат, көр, көрдө.**

1406.Р.-саңа ма анулмыш турур пу өлүм / өзүңгө күдес ай йарумыш күнүм; А.-санга ма анунмыш турур бу өлүм / өдинге күдер ай йарумыш күнүм; К.-(1392) сэңә ма анунмыш турур бу өлүм / өдингө көдөзэй йурумыш күнүм.

**Кыргызча: сага (сени) да, андып турат бу өлүм,
убактысы келсе, өчөөр жаркыраган күнүм.**

1407.Р.-негү тер ежит дүние айбын тилеп / саңа сөзлегүчи оғуштын алып; А.-негү тир ешит дүния айбын билип / санга сөзлегүчи укуштын алып; К.-(1393) нэку тэр эшит дүния ыабып йэтиб / сэңэр сөзлегүчи укушдын алыб.

**Кыргызча: эмне дээр эшит, дүнүйөнүн айбын тарткан
(билген) сага айтып берейин акылдан алып.**

1408.Р.-ачык суп тек көр ол пу дүние неңи / нече ичсе қанмас өгүмес теңи; А.-асың сув тег ол көр бу дүния ненги / нече ичсе қанмаз өлүмез тили; К.-(1394) ачығ сув-тэг-ул көр бу дүния малы / нэчә ичсә қанмаз өлүмәз тили.

**Кыргызча: ачуу суудай (шор) ал, көр, бу дүнүйө байлыгы,
канча ичсе (да) (суусун) кандырбас, тилиң кургап.**

505. көлиге тег ол көр дүния тона
 эдерсе качар качса йапчур саңа
506. сақығ ол көрү барча дүния иши
 тутайын тейү сунса йитрүр киши
507. эй Элиг қатығлан өзүң эдгү бол
 беги эдгү болса будун эдгү ол
508. будун қой саны ол беги қойчысы
 бағырсақ керек қойқа қой күтчиси

1409.Р.-көлеге тек ал дүние көрзе тона / идүрзе качар качса йапшур саңа; А.-көлике тег ол көр бу дүния тонга / едерсе качар качса йапгур

саага; К.-(1395) көлүкөң-тэг-ул көр бу дүнья тоңа / ударса качар качса
ашур сәңә.

**Кыргызча: көлөкөндөй ал, көр, бу дүнүйө баатыр,
артынан барсаң качаар, качсаң жабышаар сага.**

1410.Р.-сагык ол көрү перзе дүнйе ижи / тудайын тейү сунза
аштрүр кижиги; А.-сагык ол көрү барса дүнйа иши / тутайын тийү сунса
аштрүр киши; К.-(1396) сагык-ул көрү бэрсә дүнйа иши / тутайын
тейү сунсә йитрүр киши.

**Кыргызча: жел экен көрсөң бу дүйнөнүн иш(тер)и, кармайын
(тутайын) деп сунсаң колду жит(ир)ет кишиден.**

1411.Р.-ай Елик кадыклан өзүң еткү пол / пеги еткү полза пудун
еткү ол; А.-ай илиг қатығлан өзүңг едгү бол / беги едгү болса будун
едгү ол; К.-(1397) эй Элиг қатығлан өзүң едгү бол / бэги едгү болса
будун едгү-ул.

**Кыргызча: эй! Элиг, бекем бол, өзүң жакшы бол,
беги жакшы болсо, (анын) будуну (эли) жакшы ал.**

1412.Радловдо 1413-бейит менен орун алмашып келет; пудун
кой саны ол пеги қойчызы / пағырзақ керек қойға қой күтчизи; А.-
будун қой саны ол беги қойчысы / бағырзақ керек қойқа қой күтчиси;
Каримовдо бул бейит 1399-номер менен берилип, 1398-бейит менен
орун алмашып келет: будун қой саны-ул бэги қойчысы / бағырзақ
көрәк қойқа қой түтгүчи.

**Кыргызча: будун кой санары ал, беги койчусу, боорукерлиги
(жан күйөрлүгү) керек койго, кой күтүүчүсүнүн.**

509. қапуғда терилди қалың ач бөрү
Эй Элиг қойуғ кед күдезип йоры

510. бушы болма иште сен өвке йығын
бушы болса беглер бузар бегликин

511. ириг сөзлемегил кишике тилин
ириг тил от ол көр күйөр тег йалын

512. өрүг бол амул бол түзүн бол силиг
қамуғ едгүлүкте тегүргил элиг

1413.Р.-қабуқта терилди қалын ач пори / қабуқ кет күдескил ай
Елик йүри; А.-қапуғда тирилди қалын ач бөри / ай илиг қойуғ кед

күдезип йоры; К.-(1398) қапугда тэрилди қамуғ ач бөри / эй Элиг қапуг кэд көдэзиб йуры.

Кыргызча: ордодо жыйылды калың ач бөрү(лөр), эй!
Элиг, кой(лор)унду сакта күзөтүп жүр.

1414.Р.-пужы полма иште сен епме йығын / пужы полза пеклер пужар пеклигин; А.-бушы болма иште сен өвке йығын / бушы болса беглер бузар бегликин; К.-(1400) бушы болма ишдэ сэн өвкэтэ тын / бушы болса бэглэр бузар бэкликин.

Кыргызча: каардуу болбо, иште сен ачуунду жыйгын (тыйгын),
каардуу болсо, бектер бузар бектигин.

1415.Р.-ерик сөсlemeгил кижиге тылын / ериклик өт ол пир көйер тек пилин; А.-ириг сөзlemeгил кишике тилин / ириг тил от ол көр күйер тег йалын; К.-(1401) ириг сөзлэмэгил кишикэ тилин / ириглик от-ул от күйүрмэ йалын.

Кыргызча: чоң сүйлөбөсүн кишиге тилиң,
орой тил от-ал, көр, күйөөр жалындай.

1416.Р.-өрүк пол амул пол түзүн пол силик / камуқ еткүлүккө тегүргил елик; А.-өрүг бол амул бол түзүн бол силиг / камуғ едгүлүккө тегүргил елиг; К.-(1402) өрүг бол амул бол түзүн бол силиг / камуғ едгүлүкэ тегүргил элиг.

Кыргызча: сабырдуу бол, оор басырыктуу бол, ак көңүл бол,
сылык, бардык жакшылык үчүн кол тийгизгин
(созгун).

513. йүз утру туруп бу узун йол сафар
 укушлуғ бу йолқа азуқ көп йетер

514. сарай қаршы этмэ эй Элиг куты
 анунды саңа эв қара йер қаты

515. эдиз киң бедизлиг сарайың қалып
 қараңку йер эвде йатур сен өлүп

516. нерек кенч уруп сен бу алтун күмүш
 саңа теггүси ол эки бөз үлүш

1417.Р.-йүс утру туруп пу ачун йол сефер / уғушлуқ пу йолға азуқ кет едер; А.-йүз утру туруп бу узун йол сефер / укушлуғ бу йолқа азуқ

кед итер; К.-(1403) йүз отру турур бу узун йол сафар / укушлуг бу йолка азуқ көп этәр.

Кыргызча: жүз (бет) мандайында турат, бу, узун жол сапар, акылдуу бу(л) жолго азыкты көп камдаар.

1418.Р.-сарай каршы етме ай Елик куды / анутты саңа еп кара йер кады; А.-сарай каршы итме ай илиг куты / анунды санга ев кара йир каты; К.-(1404) сарай каршы этмә эй Элиг куты / анунды сәңә эв кара йир каты.

Кыргызча: ордого каршы турба эй куттуу Элиг, аныгы, сага үй (жай), кара жер катмары.

1419.Р.-едис кең педислик сарайың калып / қараңу йер евде йадур сен өлүп; А.-едиз кинг бедизлиг сарайың калып / қараңку йер евде йадур сен улып; Бул бейит Каримовдо жок.

Кыргызча: бийик, кең, көркөм сарайың (ордон) калып, қараңгы жер үй(үң)дө жатаарсың өлүп.

1420.Р.-нерек кенч урурсен пу алтун күмүш / саңа теккүзи тур иги нос үлүш; А.-нерек кенч урур сен бу алтун күмүш / санга теггүси ол ики бөз үлүш; К.-(1405) нэрэк ганч урур-сэн бу алтун-күмүш / сәңәр теггүси-ул эки бөз үлүш.

Кыргызча: эмнеге кенч жыйнаарсың бу алтын күмүш(тү), сага тиери, ал, эки бөз (эки чарчы бөз) үлүш.

517. муңар меңзетү айды ша'ир тили
бу ша'ир сөзи көр ачар сөз йолы

518. усал йалнук оғлы өкүш нең терер
йигүке тегирмү сақынмаз бирер

519. байуса тилеки булунса түкөл
түкетүр тириглик учуп жан берер (чыгар?)

520. авынма ережке күвенме эй бег
авынчың күвенчиң удыттай уттег

1421.Р.-муңар меңзедү айды ша'ыр тылы / пу ша'ыр тылы көр ачар сөс йолы; А.-мунгар меңзетү айды ша'ир тили / бу ша'ир сөзи көр ачар сөз йолы; К.-(1406) муңар меңзетү айды ша'ир тили / бу ша'ир сөзи урды сөзкә улы.

**Кыргызча: мындай меселди айтыптыр акын сөзүндө,
бу акындын сөзү, көр, ачар сөз жолун (сырын).**

1422.Р.-ошол йалнук оғлы өгүш нең йарар / негүге тегирмү сағынмыш пирер; А.-усал йалнук оғлы өкүш неңг тирер / йигүке тегирмү сақынмаз бирер; К.-(1407) осал йаңлук оғлы өкүш нэң тэрэр / нэкүкэ тэгэр-му сақынмаз бирэр.

**Кыргызча: осол киши уулу (адам баласы) көп байлык (тэрээр)
жыйнаар, (ага) насип буйурабы (болобу) ойлобос
бир дагы.**

1423.Р.-пайуза пулылса тилеги төгөл / төгедүр тириклик ачал чан терер; А.-байуса тилеки булунса түкөл / түкетүр тириглик учуп жан йыпар; К.-(1408) байуса тиләкини булса түгөл / түгэтүр тириглик ажал жан бэрэр.

**Кыргызча: кабыл болсо тилеги, болсо (да) түгөл(бай),
түгөнөөр тирүүлүгү (жашоосу), жан (учуп) кетээр.**

1424.Р.-атынма еричке кебенме ай пек / абынчың кебинчин өдүнзе өдек; А.-авынма ережке күвенме ай бег / авынчың күвенчинг удытгай у тег; К.-(1409) авынма эрэжкэ күвәнмэ э бэг / авынчын күвәнчинг одыга от-тэг.

**Кыргызча: (күнүмдүк) жыргал, куунаганыңа кубанба эй!
бек, жыргалың, кубанчың чыгаар, оттой өчөөр.**

521. тириглик йава қылма дүңйа үчүн
кечигли турур болға эмгек күчүн
522. ағы чуз төшенүр өзүң оғлағу
кара йер төшенгү турур эй бүгү
523. авынчу севүглер биле авнур өз
кара йер қатында йашып йатғу түз
524. йайылмаз йорығы кевелдин түшүп
эдерсиз йығач мингү муңлуг болуп

1425.Р.-тириклик йаба қылма дүңйе үчүн / кечикли турур полға емгек үчүн; А.-тириглик йава қылма дүңйа үчүн / кечигли турур болға емгек күчүн; К.-(1410) тириглик йава қылма дүңйа үчүн / кэчигли турур ош бу эмгек үчүн.

Кыргызча: тирүүчүлүндү (жашоонду) кор кылба, дүнүйө үчүн, өтүп кетүүчү нерседир, алып эмгек күчүндү.

1426.Р.-агы чус түжөдүр өзүң оклагу / кара йер түжөнгү турур ай богу; А.-агы чус төшөнүр өзүңг оглагу / кара йир төшөнгү турур ай бүгү; К.-(1411) агы жүз төшөнгү өзүңг оглагу / кара йэр төшөнгү турур эй бөгү.

**Кыргызча: асыл, жибек төшөнүп өскөн өзүн,
кара жерди төшөнөөрсүң эй! даанышман.**

1427.Р.-абынчу себүклер пиле абнур өс / кара йер кадында пижин йатку түс; А.-авынчу севүглөр биле авнур өз / кара йир катында йашып йатгу түз; К.-(1412) авынчу сэвүглэр билэ авнур өз / кара йэр катында кириб йатгу өз.

**Кыргызча: шаттык(та) жыргал(да) жүргөн өзүн,
кара жер катында жатаарсың түз (суналып).**

1428.Р.-йадылмыш йорыга кефилдин түжүп / едис сыр йыгач менү мунлук полуп; А.-йайылмаз йорыга кевелдин түшүп / едерсиз йыгач мингү мунглуғ болуп; К.-(1413) йайылмаз йорыга кэвалдин түшүб / мэрсиз йыгач мингу мунлуғ болуб.

**Кыргызча: жазыбас жорго ат(ын)дан түшүп,
ээрсиз жыгач минээр, мундуу болуп.**

525. буларны сақынғыл өлүмке этип
өкүнме йарын бу кара йер катын

526. камуғ ишке тевфик байаттын тиле
байат бирге шексиз саңа күч биле

527. негү келсе тапла көр эдгү эсиз
бойун бир қазақа көни тут ағыз

528. өзүң қолса эки ажун беглики
бу беш ишке йакма бу ол йеглики

1429.Р.-пуларны сағынғыл өлүмгө един / өгүнме йарын пу кара йер кадын; А.-буларны сақынғыл өлүмке итин / өкүнме йарын бу кара йир катын; К.-(1414) буларны сақынғыл өлүмкэ этин / өкүнмэ йарын сөн кара йэр катын.

**Кыргызча: буларды ойлогун, өлүмгө камдан (даяр бол),
өкүнбө эртең, бу кара жер катында.**

1430.Р.-камук ишке тауфық пайаттын тиле / пайат перге шексис саңа күч хиле; А.-камуг ишке тевфик байаттын тиле / байат бирге шексис санга күч биле; К.-(1415) камуг ишкә тавфик байатдын тилә / байат бәргә шаксиз сәңә күч бил-ә.

**Кыргызча: бардык ишке жардам(ды) кудайдан тиле,
кудай берер шексиз сага, күч менен кубат(ты).**

1431.Р.-негү келзе тапла көр еткү ечис / пойун пер қазыға көни тут ағыс; А.-негү келсе тапла көр едгү исиз / бойун бир қазақа көни тут ағыз; К.-(1416) нәкү кәлсә тапла кедәзгү эсиз / бойун бәр қазақа көни тутағыз.

**Кыргызча: эмне келсе (түшсө) башыңа көтөр (макул бол)
сакта акыл, моюн сун казага (өлүмгө), түз тут
сөзүңдү (оозунду).**

1432.Р.-өзүң қолза иги ачун пеклиги / пу пеш ишке йақма пу ол йеклиги; А.-өзүңг қолса ики ажун беглики / бу биш ишке йақма бү ол йиглики; К.-(1417) өзүң булса эки ажун бәглиги / бу бәш ишкә йақма бу-ул йәглиги.

**Кыргызча: өзүң эки ааламдын бектигине жетем десен,
бу (мындай) беш ишке жакындаба, жакшысы будур.**

529. харамқа қатылма йеме қылма күч
киши қаны төкме хасың қылма өч

530. бор ичме фесаддын йырақ түр тезе
бу қач нең йорыр тутчы беглик туза

531. өзүң меңү беглик тилесе тучы
төрү қыл будундын көтүргил күчи

532. будунқа башы сен эй элиг бу күн
будунуғ күдезгил одуг түр өгүн

1433.Р.-арамға қадылма йана қылма күч / кижі қаны төкмө хасым қылма өч; А.-харамқа қатылба йиме қылма күч / киши қаны төкме хасым қылма өч; К.-(1418) харамқа қатилма йәма қылма күч / киши қаны төкмә хасм қылма өч.

**Кыргызча: арамға катылба (аралашпа), дагы қылба күч
(зордук, зомбулук қылба), киши (адам) қанын
төкпө, қастық қылба, өч (кек) сактаба.**

1434.Р.-пор ичме фасаттин йырак түр тезе / пу кач нең йүрүр түтчи пеклик пуза; А.-бор ичме фесаддын йырак түр тезе / бу кач неңг йорыр тутчы беглик буза; К.-(1419) бор ичмә фасаддын йырак түр тээ-ә / бу кач нәң йуыр тутчы бәглик буза.

Кыргызча: шарап (вино) ичпе, чатактан ыраак түр, кач, бу (мындай) нерселер бектикти дайыма бузат.

1435.Р.-өзүң менү пеклик тилезе тү(т)чи / төрү қыл пудундын көдүргил күчи; А.-өзүңг менгү беглик тилесе тучы / төрү қыл будундын көтүргил күчи; К.-(1420) өзүң мәнү бәглик тиләсә тучы / төрү қыл будунка кәтүргил күчи.

Кыргызча: өзүң түбөлүк бектикти тилесен (кааласан) дайыма, адилеттик қыл, элиндин көтөргүн күчүн.

1436.Р.-пудунга пашы сен ай Елик пу гүн / пудунук күдескил одук түр өгүн; А.-будунка башы сен ай илиг бу күн / будунуғ күдезгил одуғ түр өгүн; К.-(1421) будунка башы сән эй Элиг бу күн / будунуғ көдөзгил удуг түр өгүн.

Кыргызча: калайыкка башсың сен эй! Элиг бүгүн, элинди (журтунду) сакта, акылдуу бол, кыраакы түр.

533. улуғ йүк бойунка йүдүрди Элиг
 усал болма сақлан эй қылқы силиг

534. эт өз арзу сүрген хавақа болун
 болун болма болса өзүңни йулун

535. кечүрмиш тириглик түпи болды йел
 бу қалмыш тириглик нече бирге йыл

536. йава қылма эмди бу қалмыш күнүң
 өзүңдин арытғыл йазуқуң мүнүң

1437.Р.-улуқ йүк пойунга йүдүрди Елик / узал полма сақлан ай қылғы силик; А.-улуғ бойунка йүдүрди илиг / усал болма сақлан ай қылқы силиг; К.-(1422) улуғ йүк йүдүрдүң бойунка элиг / осал болма сақлан э қылқы силиг

Кыргызча: улуу (оор) жүк моюнга жүктөдү(н) (алдын) Элиг, осол болбо, сактан, эй кылыгы сылык.

1438.Р.-өт өс арзу сүрген қаваға пулун / пулун полма полза өзүңни йулуп; А.-ет өз арзу сүрген хавақа булун / булуж болма болса өзүңни

йулун; К.-(1423) этөз арзу сүргән хавақа болун / болун болма болса өзүнни йулун.

**Кыргызча: жан, денен, тилегиң кетээр, ол буйрук кулу,
(ага) кул болбо, болсоң өзүңдү куткар.**

1439.Р.-кечүрмиш тириклик пойы (?) полды пил / пу қалмыш тириклик нече перзе йыл; А.-кечүрмиш тириглик түпи болды йил / бу қалмыш тириглик нече бирге ил; К.-(1424) кэчүрмиш тириглик туби болды йэл / йокалмыш тириглик нэчэ бэргэ эл.

**Кыргызча: өткөргөн тирүүлүгүң (жашоондун) түбү болоор
жел (жашоон желдей сызаар), бу калган тирүүлү-
лүлөр нече жыл турар.**

1440.Р.-йаба жылма емди пу қалмыш күнүң өзүңдин арытқыл йазуғун мунуң; А.-йава қылма емди бу қалмыш күнүңг / өзүңгдин арытгыл йазуқунг мүнүңг; К.-(1425) йава қылма эмди бу қалмыш күнүң / өзүңни унытгыл йорықың йолуң.

**Кыргызча: жапаа кылба эми бу калган күндөрүңдү (өмүрүң-
дү), өзүңдөн арылтқын, жазыгың менен күнөөңдү.**

537. вефа қылғу эрмез бу дүнья билин
 кечер дүньяда өз азуқуң алын

538. негү тер эшитгил сақынук киши
 сақынук киши ол ажунда башы

539. бу ажун түшүн ол сен арқыш саны
 түшүнде нече болға арқыш күни

540. сарай ол ажун көр бу қазғанч йери
 негү болса мунда нару ыд йоры

1441.Р.-ваба қылғу ермес пу дүние пилин / кечер дүниеде өз азуғуң алын; А.-вефа қылғу ермез бу дүнья билин / кечер дүньяда өз азуқунг алын; К.-(1426) вафа қылғу эрмэс бу дүнья сэнэ / вафа қылды-му эмди бақғыл мэңэ.

**Кыргызча: түбөлүк кылган эмес, бу дүйнөнү (сага) билгин,
өтөөрсүң дүйнөдөн, өз азыгыңды (бул дүйнөдө)
камда.**

1442.Р.-негү тер ежиткил сағы йоқ кижин / сағы йоқ кижин ол ачунда пажы; А.-негү тир ешитгил сақынук киши / сақынук киши ол

ажунда башы; К.-(1427) нэку тэр эшит бу сақынук киши / сақынук билиглик кишилэр башы.

Кыргызча: эмне дээр эшиткин акылман киши, акылман (ойчул) киши (адам), ал ааламда башчы.

1443.Р.-пу ачун түжүн ол сен арғыш саны / түжүндө нече полғай арғыш күни; А.-бу ажун түшүн ол сен арқыш саны / түшүндө нече болға арқыш күни; К.(1428) бу ажун түшүн-ул сан арқыш саны / түшүндө нэчэ болғай арқыш саны.

Кыргызча: бу аалам түшүн(сөн) кербен сарай, ал сен анын кербенисин, кербенчи сарайда канча болоор, эсепте күндү.

1444.Р.-тедиксик (?) пу түрк еп сағынчы учун / пузулгу турур емди калмас узун; Арат жана Каримовдо бул бейит жок. Ушул 1444-номер менен Арат, Каримовдо мындай бейит келет: А.-сарай ол ажун көр бу казганч йири / негү булса мунда нару ыд йоры; К.-(1429) сарай бил ажуны бу казганч йэри / нэку булса мында нару ыд йуры. Радловдо бул бейит 1444-бейиттен кийин келет: сарай ол ачун пил пу казганч йери / негү полза мунда нару ыт йүри.

Кыргызча: ордо ал ааламда, казына сактаган жер билсең, эмне болсо мында, (эч нерсесин алба) нары ыргыт, кет.

541. өзүң көчгү мундын көчүң ашну ыд
кереклигин алғыл керексизни тыд

542. муну мен тарур мен мини көр одун
катыглан өзүңке ат эдгү кодун

543. негү тер эшитгил өлүгли тириг
өлүрдө берип барды өт сав эриг

544. өлүгли тиргке берүр пенд тилин
эшитгил аны сен көңүлке алын

1445.Р.-өзүң кечкү мундын көпүң өңдин ыт / керексисни қотқыл керек өске тыт; А.-өзүң көчгү мундын көчүңг ашну ыд / кереклигнни алғыл керексизни тыд; К.-(1430) өзүң көчгү мындын көчүң ыд бурун / кэрэкликни алғыл кэрэксиз кодун.

Кыргызча: өзүң көчөсүң (көзүң өтөт) бул жерден, көчүндүн алдын ала жибер, керектүүлөрүңдү алгын, керексиздерин ташта.

1446.Р.-муну мен парур мен мени көр одун / кадыккан өзүңге ат еткү кодун; А.-муну мен барур мен мини көр одун / катыглан өзүңгө ат едгү кодун; К.-(1431) муну мэн барур-мэн мэни көр удун / катыглан өзүңгө ат эдгү кодун.

Кыргызча: мына мен кетип жатам (көзүм өтүп жатат), мени көр, ойгон (көзүңдү ач), кайраттан өзүңө жакшы деген атты калтырууга умтул.

1447.Р.-негү тер ежиткил өлүкли тирик / өлүрдө перип парды от сан ерик; А.-негү тир эшитгил өлүгли тириг /өлүрдө бирип барды от сав ериг. Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: эмне дээр эшиткин, тирүүлөргө өлгөндөрдүн керээзин, өлөөрдө берген осуят, акыл сөзүн.

1448.Р.-өлүкли тирикке перүр пент тылын / ежиткил аны сен көңүлгө алын; А.-өлүгли тиригке бирүр пенд тилин / ешитгил аны сен көңүлгө алын. Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: өлүм алдындагы адам тирүүлөргө насыят сөзүн айтаар, эшиткин аны сен, көңүлүңө ал (эсинде карма).

545. айур эй тириг сен усанма одун
усандым өкүнчүн йатур мен йылын

546. эй Элиг бу беглик узун қолса сен
қач иш қыл қач иш қод қылуғ эрсе сен

547. төрү қыл қатығлан болуп қылма күч
тапуғ қыл байатқа аның қапғы күч

548. экинчи усал болма сақ түр одуғ
саңа тегмесүн бир мүфажа йодуғ

1449.Р.-айур: ай тирик сен узанма одун / узандым өгүнчүн йадурмен пилин; А.-айур ай тириг сен усанма одун / усандым өкүнчүн йатур мен йылын. Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: айтты: эй тирүүлөр! сен, кайдыгер болбо, (уктаба) ойгон, ойлобопмун, өкүнүчтө өтүп барам.

1450.Р.-ай Елик пу пеклик ачун қолза сен / үч иш қыл үч иш қот өнүр ерзе сен; А.-ай илиг бу беглик узун қолса сен / қач иш қыл

күч иш код кылур ерсе сен; К.-(1432) эй Элиг бу бэглик узун кулса-сэн / кач иш кыл кач иш код кылур эрсэ-сэн.

Кыргызча: эй, Элиг! бу бектигин узун (узак) болсун десен, канча иштерди кыл, канча иштерди калтыр, ашыкча иш жасаба.

1451.Р.-төрү кыл кадыкчан полуп кылма күч / табуқ кыл пайатқа анық капкы куч; А.-төрү кыл қатығлан болуп кылма күч / тапуғ кыл байатқа анынқ капкы куч; К.-(1433) төрү кыл қатығлан бу-лыб кылма күч / тапуғ кыл байатқа анық капкы куч.

Кыргызча: адилет жүргүз (бийлигинди) бекем (катуу) бол, салба күчкө, кудайга (тобо кыл), сыйын, анын капкасын кучакта.

1452.Р.-игинчи озал полма сак тур одук / саңа текмезүни муфача йудук; А.-икинчи усал болма сак тур одуғ / санга тегмесүн бир муфажа йодуғ; К.-(1434) экинчи осал болма сак тур удуғ / сэнә тегмесүн бир муфача йудуғ.

Кыргызча: экинчи(ден) осол болбо, сак тур (болгун), сергек, сага тийбесин бирөөлөрдүн бир да мээнети.

549. эки өдте кылма қайу эрсе иш
хава өвке келсе серип қысғу тиш

550. бу кач нең күдезгил күдезилди эл
узун турға беглик саңа бирге эл

551. қамуг эдгүлериг ағыр тут көтүр
эсизлерни тутма элиндин қотур

552. эсиз өнди урма төрү эдгү ур
күнүң эдгү болғай қутуң баға қур

1453.Р.-иги от-та кылма қайу ерзе иш / хава өпке келзе серип қысқу тиш; А.-ики өдте қылма қайу ерсе иш / хава өвке келсе серип қысғу тиш; К.-(1435) эки өдтә қылма қайу болса иш / ҳава өвкә кәлсә сәриб қылғу иш.

Кыргызча: эки мезгилде кылба кандай болсо да иш (бир ишти эки иштебе), аба өпкөңө келсе (толсо) да, чыдап тиштен (ачууң өтө келсе да сабыр кыл).

1454.Р.-пу кач нең күдескил күдезилди ел / узун турға пеклик саңа қалды ел; А.-бу кач неңг күдезгил күдезилди ил / узун турға беглик санга бирге ил; К.-(1436) бу кач нәң көдәзгил көдәзилди эл / ажун турға бәглик сәңә бәргә эл.

Кыргызча: (бу) кандай күзөтсөң айткандарды, сакталаар эл(иң), узак болоор бектигин, сени менен элиң.

1455.Р.-қамуқ еткүлерик ағыр тут көдүр / езислерни тутма еликте кудур; А.-қамуғ етгүлериг ағыр тут көтүр / исизлерни тутма илингдин қотур; К.-(1437) қамуғ эдгүләриң ағыр тут көтүр / эсизләрни тутма элиндин қопур.

Кыргызча: бардык жакшы (адамдарыңды) ардактап карма, көтөр, эссиздерин тутпа, элинден котор (көчүр).

1456.Р.-езис өңдү пускыл төрү еткү ур / күнүң еткү полғай кудуң паға кур; А.-исиз өңгди урма төрү едгү ур / күнүңг едгү болғай кутунг баға кур; К.-(1438) эсиз өңди урма төрү эдгү ур / күнүң эдгү болға кутуң баға кур.

Кыргызча: эссиз (акылсыз) низам жүргүзбө, адилет саясат жүргүз (кур), күнүң жакшы болмок(чу), бакыт-байланган куруң болоор.

1457. негү тер эшитгил эй билге күлүг
бу сөздин көтүргил өзүңке үлүг

1458. төрү эдгү ур эй төрү бергүчи
туру өлди эсиз төрү ургучы

1459. эсиз өңди урма эй элчи бүгү
эсиз болса болмаз ажунуг йигү

1460. эсиз өңди урса өзи өз өдин
эсиз қодты атын өзинде кидин

1457. Р.-негү тер ежиткыл ай пилге күлүк / пу сөстин көдергил өзүңге үлүк; А.-негү тир ешитгил ай билге күлүг / бу сөздин көтүргил өзүңке үлүг; К.-(1439) нәкү тәр эшитгил э билгә күлүг / бу сөздин көтүргил өзүңгә үлүг.

Кыргызча: эмне дээрим эшиткин, эй! билги даанышмандын, бу сөздөн (анын сөзүнөн) кабыл ал, өзүңө - үлгү.

1458. Р.-төрү еткү пер ай төрү пергүчи / төрү өлди езис төрү ургу-
чы; А.-төрү едгү ур ай төрү биргүчи / туру өлди исиз төрү ургучы; К.
(1440) төрү эдгү ургыл эй элчи бөгү / эсиз болса булмаз ажунуғ йэгү.

**Кыргызча: саясатыңды адилет жүргүз эй, саясат берүүчү,
саясатың (жаман), эссиз болсо (турагын) мекенин
өлмөкчү.**

1459. Р.-езис өнди урма ай елчи пөгү / езис өнди пуздытүмеп мин
огү; А. – исиз өнгди урма ай илчи бүгү / *Каримовдо бул бейит жок.*

**Кыргызча: эссизге заң карматпа эй! эл даанышманы, эссиз
(наадан) мыйзам үстүндө болсо, ааламга жакшы-
лык болбос.**

1460. Р.-езис өнди урза өзи өс өдин / езис қотты өзи өзиндин ке-
дин; А. – исиз өнгди урса өзи өз өдин / исиз қодты атын өзінде кидин.
Бул бейит Каримовдо жок.

**Кыргызча: эссиз мыйзам жүргүзсө (урса), өзүнө өзү түбөлүк,
эссиз деген атын калтырар өзүнөн кийин (күбөлүк).**

1461. ким эрсе уруп қодса эдгү төрү
анын тикти атын адақын өрү

1462. өзүңни йаңылма эй элиг бакын
түпүңни унытма өйү тур сақын

1463. эсиз қылкы тутма эй элги узун
эсиз қылқ улытур экигүн ажун

1464. узун болды элгиң будунка йақын
фүсусун кечер бу тириглик бакын

1461.Р.-ким ерзе өлүп қотса еткү төрү / адын пекти удрун адағын
өрү; А.-ким ерсе уруп қодса едгү төрү / анын тикти атын адақын өрү;
К.-(1441) ким эрсе уруб қодса эдгү төрү / анын тикти атын адақын өрү.

**Кыргызча: ким болбосун, жүргүзсө жакшы саясатты,
ал атагын көтөрөөр өргө.**

1462.Р.-өзүңни йақылма ай елик пағын / түнүңни удыма одук тур
сағын; А.-өзүңни йангылма ай илиг бакын / түпүңни унытма өйү
тур сақын; К.-(1442) өзүңни йақылма э билгэ йақын / түбүңни укытма
айу тур сақын.

**Кыргызча: өзүң жаңылба(гын), эй! элиг, кара (байка), түпкү-
лүгүн (түбүңдү) унутпа, муну көкүрөгүңө түй, ойло.**

1463. Р.-езис тутма кылгын ай елги узун / езис кылк улыдур игеҕү ачун; А.-исиз кылкы тутма ай елги узун / исиз кылк улытур икигүн ачун; К.-(1443) эсиз кылкы тутма эй элги узун / эсиз кылк улытур экөгүн ачун.

Кыргызча: эссиздин кылыгын тутпа (кабыл алба) эй, колу узун (бийлиги чоң), эссиз кылык (жаман адат) ыйлатаар эки дүйнөдө.

1464.Р.-узун полды елкиң узатма йыгын (қызурды) кечер күн тириклик пағын; А.-узун болды елгинг будуңка йакын / фүсусун кечер бу тириглик бакын; *Каримовдо бул бейит жок.*

Кыргызча: узун болот колун, будунга жакын болсо, аттиң, өтөөр, бул, тирүүлүгүн (жашоон) көргүн.

1465. кечигли турур дүние кечти сақын
келиғли өлүм утру келди сақын

1466. мени көр мениңдин көтүр өт эриг
өкүнмө йарын сен бу күн сен тириг

1467. киши өлсө андын кумару қалыр
мунуқы кумарум саңа эй билир

1468. северим сен эрдинг эй элиг маңа
ассығлығ кумарумны қодтум саңа

1465. Р.-Кечикли турур дүние кечти сағын / келикли өлүм удру келди сағын; А.-кечигли турур дүния кечити сақын / келиғли өлүм утру келди сақын; К.-(1444) кэчигли турур дүния кэчти сақын / кэлиғли өлүм отру кэлди сақын.

Кыргызча: өтүүчү дүнүйө, өттү деп ойло, эсепте келе турган өлүм, утуру келди деп эсепте.

1466. Р. – мени көр мениңдин көдөр от ерик / өгүнмө йарын сен пүгүн сен тирик; А. – мини көр менингдин көтүр өт ериг / өкүнмө йарын сен бу күн сен тириг; К. – (1445) мэни көр мэниндин көтүр өт ириг / өкүнмө йарын сэн бу күн сэн тириг.

Кыргызча: мага кара, менден үгүт, осуят ал, өкүнбө эртең сен, бу күндөгү жашооңо (тирүүчүлүгүнө).

1467. Р. – кижини өлсө андын кумару қалыр / мунығы кумарум саңа ай пилир; А. – киши өлсө андын кумару қалыр / мунуқы кумарум сан-

га ай билир; К. – (1446) киши өлсө андын кумару қалыр / мунуқы кумарум сәңә эй билир.

Кыргызча: киши өлсө, андан мурас, керээз калаар, булар (бул айткандарым) керээзим сага, эй даанышман.

1468 Р. – северим сен ердин ай Елик маңа / азықлық кумарум-ны қоттым саңа; А. – северим сен ердинг ай илиг манга / асығлығ кумарумны қодтум саңга; К. – (1447) сәверим сән ердин эй элиг мәңә / осығлығ кумарумны қодтум сәңә.

Кыргызча: сүйүктүүм сен элен, эй! элиг мага, пайдалуу керээзимди калтырдым сага.

1469. асығлығ кумару кишике сөз ол
кумару сөзүг тутса асғы йүз ол

1470. муну сөз битип қодтум эмди чыны
унытма бу сөзни унытма мени

1471. нече кич йашап өз тириг турса сен
өлүм болды ахыр йапыш көрсе сен

1472. сезиксиз өлүм бир күн ақыр келир
тирилмиш бу жанлығ жакын алғалыр

1469. Р. – азықлық кумару кижиге сөс ол / кумару сөзүк тутса асқы йүс ол; А. – асығлығ кумару кишике сөз ол / кумару сөзүг тутса асғы йүз ол; К. – (1448) асығлығ кумару кишике сөз ул / кумару сөзи тутса асғы йүз ул.

Кыргызча: пайдалуу мурас кишиге сөз ал мурас сөздү тутсаң, пайдасы жүз ал.

1470. Р. – муну сөс пидип қоттым емди чыны / унутма сөзүмни аңа тур мени; А. – муну сөз битип қодтум емди чыны / унытма бу сөзни унытма мени; К. – (1449) муну сөз битиб қодтум эмди чыны / унытма бу сөзни унытма мәни.

Кыргызча: бул сөздөрдү жазып калтырдым эми чыны, унутпа бул сөздөрдү, унутпа мени.

1471. Р. – нече кеч йажап өс тирик турза сен / өлүм полды ахыр тыныш көрзе сен; А. – нече кич йашап өз тириг турса сен / өлүм болды ахыр йаныш көрсе сен; К. – (1450) нәчә ким йашаб сөз тириг йурса мән / өлүм болды ахир йаныш көрсә мән.

**Кыргызча: канча узак кеч жашап, өзүн тирүү турсаң (жүрсөң)
да сен, өлүм экен акыры, байкап көрсөң сен.**

1472. Р. – сезиксиз өлүм пир күн ахыр келир / тирилмиш пу
чанлык йана оқ өлүр; А. – сизиксиз өлүм бир күн ахыр келир / тирил-
миш бу жанлыг жакын алгалыр; К. – (1451) сәзигсиз өлүм бир күн
ахир кәлир / тирилмиш бу жанлыг жакын алгалыр.

**Кыргызча: шексиз акыры бир күнү өлүм келээр, тирүүлөрдүн
(жандуулардын) жанын алууга.**

1473. оқыгчы келүрке анунгу керек
узун йол йорырка этингу керек

1474. өлүмдин кутуғлу йары йок билин
өлүмке этингил керекин алын

1475. негү тер эшитгил өги йетмиш эр
өлүмүг өлүрде оза укмыш эр

1476. кезигге келир бу өлүмнүнг куры
өлүмке өзүң чын ануклап йоры

1473. Р.– оғунчы келүрге анунгу керек / узун йол йорыргы едингу
керек; А. – оқыгчы келүрке анунгу керек / узун йол йорырка итингу
керек; К. – (1452) оқыгчы кәлүркә анунгу кәрәк / узун йол йурыркә
этингу кәрәк.

**Кыргызча: чакыруучунун (азреилдин) келишине даяр туруу
керек, узак жол жорутарга (аркы дүйнөгө барууга)
даяр болуш керек.**

1474. Р.-өлүмдин кудулгу йери йок пилин / өлүмге едингил
керегин алын; А. - өлүмдин кутулгу йары йок билин / өлүмке итингил
керекин алын; К. – (1453) өлүмдин кутулгу йәри йок билин / өлүмкә
этингил кәрәкин алын.

**Кыргызча: өлүмдөн кутулгудай жай жок, билгин, өлүмгө
даярдангын, керектүүндү алгын.**

1475. Р. – негү тер ежитки өги йетмиш ер / өлүмүк өлүрде өз-е
укмыш ер; А. – негү тир эшитгил өги йетмиш ер / өлүмүг өлүрде
оза укмыш ер; К. – (1454) нәкү тәр эшит бу улы йатмыш эр / өлүмүн
өлүрдә үзә аймыш эр.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, акылы мол (жеткилең) киши, өлүм келээрин мурда түшүнгөн киши.

1476. Р. – кезикче туруп пу өлүмнүн куры / өлүмгө өзүң чын ануклап йури; А. – кезигче келир бу өлүмнүң куры / өлүмкө өзүңг чын ануклап йоры; К. – (1455) кэзикчэ кэлир бу өлүмнүң куры / өлүмкө өзүң чын ануклан йуры.

Кыргызча: кезегинче келээр, бу өлүмдүн куру (боосу), өлүмгө өзүңдү чын аныктап (багыштап) жүр.

1477. күмүш кур багучы муну мен тейү
өлүм тутты эрсе үзүлди куры

1478. эй элиг муну мен өтедим хақын
түкел қылдым эмди бағырсақлықың

1479. байат берсү тевфик камуғ эдгүке
кутадсу бу эдгү йегү кедгүке

1480. эсенин тирилгил өкүш йыл йаша
севинчин авынчын өкүш эл аша

1477. Р. – мениң кур багучы муну мен тейү / өлүм тутты ерзе үзүлди куры; А. – күмүш кур багучы муну мен тийү / өлүм тутты ерсе үзүлди куры; К. – (1456) кур алтун багучы муну мэн тэйү / өлүм тутты ерсе үзүлди куры.

Кыргызча: күмүш кур байланып жүрүүчүлөр, мына мен деп, өлүм тутту дегиче, үзүлөт куру (белден).

1478. Р. – ай Елик муну мен өдедим хағың / төгел қылдым емди нағырзақлығың; А. – ай илиг муну мен өтедим хақын / түкел қылдым емди бағырсақлығың; К. – (1457) эй элиг муну мэн өтедим хақын / түгел қылдым эмди бағырсақлығың.

Кыргызча: эй, элиг! ишинди мен өтөдүм чын дилимден, түгөл бердим эми сага деген мээримимди.

1479. Р. – пайат перзү тауфық камуғ еткүге / кудутсу пу еткү йегү кеткүге; А. – байат бирсү тевфик камуғ едгүке / кутадсу бу едгү йигү кедгүке; К. – (1458) байат бэрсү тавфик камуғ эдгүкэ / кутадсу бу эдгү йегү кэдгүкэ.

Кыргызча: кудай берсин (сага) бүткүл жакшылыктарың үчүн жардам (алкыш), кут берсин, бу жакшылыктарыңдын сага кайры тийсин.

1480. Р. – есенин тирилгил өгүш йыл йажа / себинчин авынчын ачун ел ажа; А. – есенин тирилгил өкүш йыл йаша себинчин авынчын өкүш ил аша; К. – (1459) эсенин тириглик өкүш миң йаша / күвэнчин авынчын өкүш эл аша.

Кыргызча: эсендикте өмүр сүр (тирүү бол), көп жылдар жаша, кубанычта, рахатта көп элдерден аша.

1481. багырсаклык эрди мениң бу сөзүм
эсен кал саламат ай көрклүг йүзүм

1482. муну мен барыр мен эй элиг куты
туру калды оглум бу багрым оты

1483. байатка тутуздум муны йалвара
тилесе күдезгей күйер от ара

1484. саңа хажетим бу көрү бир муны
сүре ыдма болгай йавалар саны

1481. Р. – пагырзақлық ерди камук пу сөзүм / езен кал саламат ай көрклүк йүзүм; А. – багырсақлық ерди менинг бу сөзүм / есен кал се-ламет ай көрклүг йүзүм; К. – (1460) багырсақлық эрди түгэл бу сөзүм / эсэн кал саламат э көрклүг йүзүм.

Кыргызча: жүрөгүмдөн (чыкты) менин бу сөздөрүм, эсен, саламат кал, ай көрктүү жүзүм.

1482. Р. – муну мен парурмен ай Елик куды / туру калды оглум пу пагрым оды; А. – муну мен барыр мен ай илиг куты / туру калды оглум бу багрым оты; К. – (1461) муну мэн барыр-мэн эй элиг куты / туру калды оглум бу багрым оты.

Кыргызча: мына менин көзүм өтүп бара жатат эй, элиг куттуу, туурунда калууда, уулум, бу, боорум(дун) эти.

1483. Р. – пайатка тудустым кадық йалбара / тилезе күдескей көйер от ара; А. – байатка тутуздум муны йалвара / тилесе күдезгей күйер от ара; К. – (1462) байатка тапуздум муны йалвара / тилэсэ көдэзгэй күйер от ара.

Кыргызча: кудайга тапшырдым аны жалбара, кааласа күзө-төөр, (сактаар) күйгөн от арасында.

1484. Р. – саңа качадым пу көрү пер муны / сүрө ытма пулғай йа-
балыр сени; А. – санга кажетим бу көрү бир муны / сүрө ыдма болғай
йавалар саны; К. – (1463) сәнәр хажатым бу көрү бэр муны / сүрө
ыдма болғай йавалар саны.

**Кыргызча: сенден кажетим (өтүнүчүм) бу, ага көз сал, сүрө,
таштаба, болбосун жамандардын санында
(эсебинде).**

1485. камуғ неңке теңри қылуp ол себеб
камуғ эдгү эсиз аңар өз үлеп

1486. оғул қыз себеби ата ал ана
қылынч артаса йа этилсе йана

1487. муну мен атасы өлүр мен бу күн
кичиг қалды оғлум йетим өгсүзүн

1488. бар эрсе қалы бу тапуғчы хақы
себеб бол муны эдгү йолқа оқы

1485. Р. – камуқ неңке теңри қылуp ол савап / камуқ еткү езис аңар
өс үлеп; А. – камуғ неңке теңгри қылыр ол себеб / камуғ едгү исиз
аңар өз үлеп; К. – (1464) камуғ нәңке тәңри қылуp-ул сабаб / камуғ
едгү эсиз аңар өз улаб.

**Кыргызча: бардык нерселерге, теңрим себебин жаратат, бардык
жакшы-жаманды өзү бөлүштүрөт (үлөштүрөт).**

1486 Р. – оғул қыз савабы ата ол ана / қылынч ардаза йа едилзе
йана; А. – оғул қыз себеби ата ол ана / қылынч артаса йа итилсе йана;
К. – (1465) оғул-қыз сабабы ата-ул ана / қылынч артаса йа йэтилсэ йана.

**Кыргызча: уул, қыздын жакшы жаман (болуу) себеби ата жана
эне, мүнөзү бузулуп же кайра оңолушуна себепчи
да алар.**

1487 Р. – муну мен адазы өлүрмен пу күн / кичик қалуp оғлум
йедим өксүзни; А. – муну мен атасы өлүр мен бу күн / кичиг қалды
оғлум йетим өгсүзүн; К. – (1466) муну мән атасы өлүр-мән бүкүн /
кичиг қалды оғлум йетим өгсүзүн.

**Кыргызча: мына мен атасы, өлөөрмүн (көзүм өтөт) бир күнү,
уулум кичине (жаш) қалды, жетим, ата-энесиз.**

1488 Р. – пар ерзе қалы пу табуқчы ағы / савап пол муны еткү йолға оғы; А. – бар ерсе қалы бу тапуғчы хақы / себеб бол муны едгү йолқа оқы; К. – (1467) бар эрсэ қалы бу тапуғчы хақы / сабаб бол муны эдгү йолқа оқы.

Кыргызча: бар болсо эгер, (өзүндө) бу кызматымдын акысы, (өзүң) себеп бол, муну (уулумду) жакшы жолго чакыр.

1489. көрү ыдма өгретгил эрдем билиг
билиг эрдемин болсу элке елиг

1490. этилсү кылынчы түзүлсү йорык
тусулсу тапуғқа алынсу алык

1491. йаба ыдма бошлағ йыда тут қыса
йыға тутса оғлан болур қут баса

1492. негү тер эшитгил қары көклемиш
сынамыш укуп кем билип сөзлемиш

1489. Р. – йару ытма өгреткил ердем пилик /пилик ердемин полғу елге елик; А. – көрү ыдма өгретгил ердем билиг / билиг ердемин булсу илке елиг; К. – (1468) көрү ыдма өгретгил эрдәм билиг / билиг эрдәмүн булсу элкә әлиг.

Кыргызча: көрсөң таштаба (калтырба), үйрөткүн эрдем билим, билим эрдемиң (аны), эл башкарууга жеткирсин.

1490. Р. – едилзү кылынчы түзүлзү йорык / йедилзү тадукта алынзу йолоук; А. – итилсү кылынчы түзүлсү йорык / тусулсу тапуғқа алынсу алык; К. – (1469) этилсү кылынчы түзүлсү йорык / тосулсу тапуғқа алынсу алык.

Кыргызча: мүнөзү жагымдуу, жол жосуну (түзүлсүн) ак болсун, кызматтан тапсын береке, алаарын алсын.

1491. Р. – йаба пошлақ ытма йыға тут қыза / йыға тутса оғлан пулур қут паза; А. – йава ыдма бошлағ йыға тут қыса / йыға тутса оғлан булур қут баса; К. – (1470) йава ыдма бошлағ йыға қут қыса / қыса тутса оғлан булур қут баса.

Кыргызча: бош калтырба, сыгып, тергеп (катуу) карма (тут), сыға (катуу) кармасаң – уул болоор, қут басар (бакыт табар).

1492. Р. – негү тер ежиткил қары көклемиш / сынамыш угуп кем пилик сөслемиш; А. – негү тир эшитгил қары көклемиш / сынамыш укуп хем билип сөзлемиш; *Каримовдо бул бейит жок.*

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, көп жашаган карыны, сынаган, көптү көрүп, көптү билгендин сөзүн.

1493. кичиг эркен өгрет оғулқа билиг
кичигде билиг билсе көтрүр элиг

1494. айама оғул қызқа берге йетүр
оғул қызқа берге билиг өгретүр

1495. кичигликте билсе оғул қыз нени
қарып өлмегинче унытмаз аны

1496. түкетти битиг түрди бады тутуп
алып оглыңа берди элгин сунуп

1493. Р. – кичик ерген өгрет оғулға пилик / кичикте пилик пилзе котрүр елик; А. – кичиг еркен өгрет оғулқа билиг / кичигде билиг билсе көтрүр елиг; К. – (1473) кичиг эркән өгрэт оғулқа билиг / кичигдә билиг билсә көтрүр элиг.

Кыргызча: кичинесинде үйрөтүш керек экен уулга билим, кичинесинде (жашында) билим билсе, колу бийикке жетээр.

1494. Р. – айама оғул қысқа перге йедүр / оғул қысқа перге өгүт өгрөдүр; А. – айама оғул қызқа берге йитүр / оғул қызқа берге билиг өгретүр; К. – (1474) айама оғул-қызқа бәркә йәтүр / оғул-қызқа бәркә билиг өгрөтүр.

Кыргызча: айаба, уул-кызыңа келтек берип тур, уул-кызыңа келтек-билим, тарбия үйрөтөт.

1495. Р. – кичикликте пилзе оғул қыс нени / қарып өлмегинче унутмас аны; А. – кичигликте билсе оғул қыз нени / қарып өлмегинче унытмаз аны; *Каримовдо бул бейит жок.*

Кыргызча: кичинесинде билсе, уул-кызың эмнени, қарып өлмөйүнчө унутпас аны.

1496. *Радловдо бул номер менен Арат жана Каримовдо жок бейит берилет:* тал ерген йығач ексе тутса болур / қарызга қачан аны ексе полур.

**Кыргызча: чырпык (тал), дарак сайып, бакса өнөөр, эскирсе
да качан аны эксе (бакса) болоор.**

Арат (1496), Каримовдо (1475) номерде мындай бейит келет: А. – түкөтти битиг турду болды тутуп / алып оғлынга берди елгин сунуп; К. – түгөтти битиг турди бады тутуб / алыб оғлынга бэрди элгин сунуб. Бул бейит Радловдо да бар: төгөтти пидик турды пады тутуп / алып оғлыга перди елгин сунуп.

**Кыргызча: бүтүп китебин, жыйнады байлады тутуп, алып
уулуна берди, колун сунуп.**

1497. айур бу битиг тут йитүрме оғул
элигке тегүргил кумарум бу ол

1498. битигим оқысун сөзүм тутсуны
өлүмке анунсун ишин этсүни

1499. улуғ тынды өтрү оғулқа бақа
айур сен муны ук конике йақа

1500. йана алды оғлын коныңа куча
өпүп йығлады бурну йашын сача

1497. Р. – айур пу пидик тут йидүрме оғул / еликке тегүргил кумарум пу ол; А. – айур би битиг тут йитүрме оғул / илигке тегүргил кумарум бу ол; К. – (1476) айур бу битиг тут йитүрмә оғул / элигкә тегүргил кумару бу – ул.

**Кыргызча: айтты: бу китепти сакта, жоготпо уулум, элигке
жеткиз, керээзим (аманат) бу.**

1498. Р. – пидигим оғызу сөзүм тутсуны / өлүмгө анунзун ижин этсүни; А. – битигим оқысун сөзүм тутсуны / өлүмке анунсун ишин итсүни; К. – (1477) битигим оқысун сөзүм тутсуны / өлүмкә анутсун ишиг тутсуны.

**Кыргызча: китебимди окусун, кеңештеримди сактасын (кар-
масын), өлүмгө даяр болсун, иштерин бүтүрсүн.**

1499. Р. – улук тынды артуқ оғулға паға / айур: ай тырыға тирклик паға; А. – улуғ тынды өтрү оғулқа бақа / айур сен муны ук көнике йақа; *Каримовдо бул бейит жок.*

**Кыргызча: катуу дем алды (үшкүрдү), анан уулуна кайрылды,
айтайын: сен буларды түшүн, көңүлүңө (бек) түй.**

1500. Р. – йана алды оғлын койынға куча / тудуп йығлады пурну йажын сача; А. – йана алды оғлын қонынға куча / өпүп йығлады бурну йашын сача; К. – (1478) йана алды оғлин койынға куча / өпүб йығлады бар бу йашын сача.

Кыргызча: дагы, уулун алды, койнуна кучактап, өөп, ыйлады (мурдунун) көзүнүн жашын чача (төгө).

1501. айур: эй оғул көрдүң эми мени
не халин барыр мен унытма муны

1502. саңа ма сезиксиз бу өд келгү ол
усал болма ахыр өзүң өлгү ол

1503. кереклиг сөзүг мен тутуздум саңа
сөзүмни унытма ду'а кыл маңа

1504. қалы элиг өдлеп тилесе сени
йорық түз тапуғ кыл басынма аны.

1501. Р. – айур: ай оғул көрдүң емди мени / не халын парурмен унутма мени; А. – айур ай оғул көрдүңг емди мини / не халин барыр мен унытма муны; К. – (1479) айур эй оғул көрдүң эмди мэни / нэ халын барур-мэн унытма муны.

Кыргызча: айтты: эй, уулум! көрдүң эми мени, кандай ахвалда кетип жатқанымды (көзүм өтүп жатканын) унутпа муну.

1502. Р. – саңа-ма сезиксиз өдү келге ол / узал полма ахыр өзүң өлгү ол; А. – санга ма сизиксиз бу өд келгү ол / усал болма ахыр өзүңг өлгү ол; К. – (1480) сэнэр м-а сээигсиз бу күн кэлгү-ул / осал болма ахир өзүң олгу-ул.

Кыргызча: сага да шексиз мындай күн келет (башыңа), билмексен болбо, акыры өзүңө да өлүм келет кашыңа.

1503. Р. – кереклик сөзүк мен тудускум саңа / сөзүмни унытма ду'а кыл маңа; А. – кереклиг сөзүг мен тутуздум санга / сөзүмни унытма ду'а кыл манга; К. – (1481) кэрэклиг сөзүм мэн йэтүрдүм сэнэ / укыб сэн сөзүмни ду'а кыл мэңэ.

Кыргызча: керектүү сөздөрүмдү мен эскерттим, сага, сөздөрүмдү унутпа, дуба кыл мага.

1504 Р. – калы Елик өслөп тилезе сени / кабуқ кыл йорық түс пазынма аны; А. – калы илиг өдлөп тилесе сини / йорық түз тапуғ кыл басынма аны; К. – (1482) калы элиг үдлөб тиләсә сәни / йорық түз тапуғ кыл сынама аны.

Кыргызча: эгер, элиг издеп чакырса (сураса) сени, кылык-жоругунду түздө (элек бол), эмгек кыл, сынаба аны.

1505. йава болма бошлағ йүгүрме өзүн
көни бол силиг бол кылынчын сөзүн

1506. кече йатса кеч йат йана ерте тур
йатып ерте қопған қутын артурур

1507. байат йарлығын сен ағыр тут ағыр
элигке тапуғ кыл исингил бағыр

1508. эсизке йағума йырақ тур тезе
йоры эдгүлүк кыл йорық йол түзе

1505. Р. – йаба полма пашлан йүгүрме узун / кони пол силик пол силик чын сөзүн; А. – йава болма бошлағ йүгүрме өзүн / көни бол силиг бол кылынчын сөзүн; К. – (1483) йава болма бошлағ йүгүрмә узун / көни бол силиг бол кылынчын түзүн.

Кыргызча: жалкоо болбо, бекеринен (курбекер) жүгүрбө өзүн, түз (чынчыл) бол, сылык бол, аткаргын сөзүңдү.

1506. Р. – кече йетсе кеч йат йана ерте тур / йадып ерте турдыл кудун ерте тур; А. – киче йатса кич йат йана ерте тур / йатып ерте қопған қутун артурур; К. – (1484) кәчә йатса кәч йат йана эртә тур / йатыб эрта қопған қутын эр турур.

Кыргызча: кеч жатса (элиг) кеч жат жана эрте тур, (эрте) жатып, эрте турган қутун арттырар.

1507. Р. – пайат йарлығыны ағыр тут ағыр / еликке табуқ кыл ежиткил фақыр; А. – байат йарлығын сен ағыр тут ағыр / илигке тапуғ кыл исингил бағыр; К.; – (1485) байат йарлығын сән ағыр тут ағыр / элигкә тапуғ кыл исингил бағыр.

Кыргызча: куданын буйруктарын урматтуу аткар (карма), ардакта, элигке кызмат кыл, ага көңүлүң менен байлан.

1508. Р. – езислерге йакма йырақ тур тезе / қадыл еткүлерге йорық пол туз-е; А. – исизке йағума йырақ тур тезе / йоры эдгүлүк кыл йорық

йол түзө; К. – (1486) эсизкә йағума йырағ тур тэз-э / йуры эдгүлүк кыл йорық йол түз-э

Кыргызча: эссиздерге жакындаба, ыраак тур (бол), кач, кел, жакшылык кыл, жүргөн-турганыңды түзө.

1509. сөзүңни күдезгил селамет йоры
өзүңни күдезгил эсенин қары

1510. сөзин кести оғлын қучуп йығлады
улынды йана ол өкүнчлер йеди

1511. айур эй ынанчсыз ажун би-вефа
нелүк қылдың эмди маңа сен жафа

1512. бу ни'мат биле бу игидмиш өзүм
кирүр бу қара йерке көрклүг йүзүм

1509. Р. – сөзүңни күдескил саламат йүри / өзүңни кони тут езе-
нин қары; А. – сөзүңни күдезгил селамет йоры / өзүңни күдезгил
эсенин қары; К. – (1487) сөзүңни көдезгил саламат йуры / өзүңни
көдөзгил эсэнин қоры.

**Кыргызча: сөзүңө этийет бол, саламат жүр, өзүңдү абайла,
эсендигинди сакта (кору).**

1510. Р. – сөзүн кести оғлын қучуп йығлады / улыды йана оқ
өгүнчлер йеди; А. – сөзин кести оғлын қучуп йығлады / улынды йана
ол өкүнчлер йиди; К. – (1488) сөзүн кэсти оғлын қучуб йығлады /
улынды йана ул өкүнчлэр йэди.

**Кыргызча: сөзүн бүттү, уулун кучактап ыйлады, уулуду (боздоду)
жана ал кайгы жеди (тартты).**

1511. Р. – айур: ай ынанчсыз ачун би-вафа / мелик қылдың эмди
маңа сен чафа; А. – айур ай ынанчсыз ажун би-вефа / нелүк қылдың
емди манга сен жефа; К. – (1489) айур эй ынанчсыз ажун бэвафа /
нэлүг қылдың эмди мэнэр сэн жафа.

**Кыргызча: айтты: эй, ишенимсиз, бейопа дүйнө, эмнеликтен
кылдың эми мага сен, жапаа.**

1512. Р. – то нығмат пиле пу егитмиш өзүм / кирүр ол қара йерге
көрклүк йүзүм; А. – тү ни'мет биле бу игидмиш өзүм / кирүр бу қара
йирке көрклүг йүзүм; К. – (1490) бу неғмат билә бу игидмиш өзүм /
кирүр бу қара йэркә көрклүг йүзүм.

**Кыргызча: мынча рахатын татып жашаган бу дүйнөнүн өзүн,
(канткенде) кирер кара жерге бу көрктүү жүзүм.**

1513. анадын нетег тогдум эрсе бу күн
 аның тег барырман йагыңын мунун
1514. негү тер эшитгил өлүгли өк эр
 өлүмкө өкүнүп улыгылы бек эр
1515. карындын чыкардың карынка кирүр
 шекердин игидтин йыланка берүр
1516. эсизим йигитлик тириглик эсиз
 өкүнчүн сыгыт бирле гүрке кирүр

1513. Р. – анадын недек тоқты ерзе пурун / аның тек парурмен йалаң миң мунун; А. – анадын нетег тогдум ерсе бу күн / анынг тег барыр мен йалынгын мунгун; К. – (1491) анадын нэтэг тугдум эрсэ бүкүн / аның тэг барыр мэн йолыңын муңун.

**Кыргызча: энеден кандай (кызыл эт) туулган (төрөлгөн) болсом
бүгүн, ошондой кетип жатам (көзүм өтүп жатат)
өкүнүч мундуу.**

1514. Р. – негү тер ежитгил өлүкли ебер / өлүрүндө өгнүп улыклы пек ер; А. – негү тир ешитгил өлүгли өк ер / өлүмкө өкүнүп улыгылы бек ер; К. – (1492) нэкү тэр эшитгил өлүги оң эр / өлүмкө өкүнүб улыгылы бэг эр.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, көз жуумп (өлүп жаткан)
киши, өлүмгө өкүнүп, боздоп ыйлаган киши.**

1515. Р. – карындын чыгар тек карынга кирүрмен / сегердин егиттин йылатка парурмен; А. – карындын чыкардың карынка кирүр / шекердин игидтинг йыланка бирүр; К. – (1493) карындын чыкардың карынка кирүр / шакардин игидтим йыланка бэрүр.

**Кыргызча: карындан чыгардың, карынга (жерге) кирермин,
шекер жегизген элең, жылан куртка жеммин.**

1516. Р. – азызым йигитлик тырыга тириклик / өгүнчүм сыгыт көр келир тек парур мен; А. – исизим йигитлик тириглик исиз / өкүнчүн сыгыт бирле гүрке кирүр; К. – эсизим тириглик эсизим тириглик өкүнчүн сыгыт бирлө гөркө кирүр.

**Кыргызча: эселек жигиттигим (жаштыгым), жаштыгым
эселек, өкүнүч ый менен көргө кирээр.**

1517. сыгыт кодты Айтолды йетрүп өгин
кумару үледи кишике меңин
1518. бахил қолды барча қадашларқа ол
тилер болды жаны йашыл көкке йол
1519. көзин көкке тикти көптүрди елиг
шехадат биле кести тепрер тилиг
1520. йарук жан үзүлди түнерди күни
байат аты бирле кесилди тыны

1517. Р. – сыгыт қотты Ай-толды перди өгин / кумару үледи төзиге негин; А. – сыгыт кодты ай толды йетрүп өгин / кумару үледи кишике негин; Каримовдо бул бейит 1496-номер менен берилип, 1495-номер менен алмашып түшкөн. сыгыт кодты Айтолди йэтрүб өгин / кумару үлэди кишике нэнин.

Кыргызча: жашын тыйды Айтолду, акыл токтотту, мурас үлөдү (дүйнөсүн) таратты кишилерге.

1518. Р. - фы'ыл қолды парча қадаш елдин ол /тилеп полды чаны йажыл көкте йол; А. – бахил қолды барча қадашларқа ол / тилер болды жоны йашыл көкке йол; К. – 1495 –номер менен берилип 1496-номер менен орун алмашып келет: кэчиг қулды барча қадашларқа ул / йәләр болды жаны йашыл көккә йол.

Кыргызча: кечирим сурады бардык туугандарынан ал, жаны көк асманга жол тарта турган болду.

1519. Р. – көзин көкке тикти көдөрди элик / ша'адат пиле пасты тебрер тилик; А. – көзин көкке тикти көтүрди елиг / шехадет биле кести тепрер тилиг; К. – (1497) көзин көккә тикти айур эй элиг / шахадат биле кэсти тэбрэр тилиг.

Кыргызча: көзү (көккө карады) менен көктү тиктеди, көтөрдү (жайды) колун теңирдин буйругу менен сөзү токтоду, тилден калды.

1520. Р. – арук чан үзүлди түнерди күни / пайат ады пирле кезилди тыны; А. – йарук жан үзүлди түнерди күни / байат аты бирле кесилди тыны; К. – (1498) йорук жан үзүлди түнәрди күни / байаты аты бирлө кэсилди тыны.

Кыргызча: жарык (чымын) жан үзүлдү, түнөрдү күнү, кудайга келме айтуу менен үзүлдү (тынды, чыкты) жаны.

1521. эдизлик тиледи сүзүк жан туруҕ
учуп барды жан қалды қалбүд куруҕ
1522. болуп тоғмадук тег йетип барды жан
ажунда аты қалды белгү нишан
1523. негү тер эшит эмди көңлү көни
усаллық усындын одунмыш күни
1524. эт өзнүң эви ол бедизлиг эвиң
сүзүк жан эви ол бедиз тег тениң.

1521. Р. – едислик тиледи сүзүк чан туруҕ / учуп парды чан қалды кендү куруҕ; А. – едизлик тиледи сүзүк жан туруҕ / учуп барды жан қалды қалбүд куруҕ; К. – (1499) эдизлик тиләди сүзүг жан туруҕ / учуб барды жан қалды кэлбат куруҕ.

Кыргызча: бийикке (асманга) көчтү, таза (күнөөсүз) жан (түбөлүк) турагына учуп кетти жаны, денеси калды куру.

1522. Р. – полуп тоқмадук тек йидип парды чан / ачунда ады қалды пелгү нышан; А. – болуп тоғмадук тег йитип барды жан / ажунда аты қалды белгү нишан; К. – (1500) болуб туғмадук-тэг йитиб барды жан / ажунда аты қалды бэлгү нишан.

Кыргызча: болбогондой, туулбагандай житип кетти жан, дүйнөдө аты калды белги жышаан.

1523 Р. – негү тер ежит емди көңли көни / узаллық өзиндин идинмиш көни; А. – негү тир ешит емди көңгли көни усаллық усындын одунмыш кини; К. – (1501) нэкү тэр эшит эмди көңли көни / осаллық усындын удунмыш күни.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшит, эми көңүлү туура, эс жыйып, ойгонгон(до) күнү айтканы тура.

1524. Р. – ат өзүң еби ол педислик ебиң / сүзүк чан еби пү педислик тениң; А. – ет өзнүңг еви ол бедизлиг евинг / сүзүк жан еви ол бедиз тег тениң; К. – (1502) эт өзнүң эти-ул тэриглик эшик / сүзүг жан эви-ул эдизлик йитик.

Кыргызча: денендин өз (тамы) үйү, ал, көркөмдөлгөн жайың, бейиштеги (таза) жаныңдын жайы, ал, көркөмдүү күмбөзүң.

1525. куруғ қалды қалбүд учуп барса жан
байат билди қанча барыр эрсе жан

1526. эдиз болды орны эй қутлуғ қута
теңесе қоды эңсе болды йута

1527. экиде бири болды шексиз үлүг
тирилди өлүмсүз узун менүлүг

1528. не мунлуг турур көрсе йалнук өзи
йорырда йатар эти кеслүр сөзи

1525.Р. – куруқ қалды еплер үчүн парза чан / пайат пилзе қанча
перир ерзе чан; А. – куруғ қалды қалбүд учуп барса жан / байат билди
қанча барыр ерсе жан; К. – (1503) куруғ қалды кэлбат учуб барды жан
/ байат билди қанча барыр эрсе жан.

**Кыргызча: кургап калаар келбет, учуп (чыгып) кетсе жан,
кудай билер, кайда барып токтойт жан.**

1526. Р. – ерис пулза өсни ай қутлук куда / түнетсе қоды өлзе
лбынч пүде; А. – едиз болды орны ай қутлуғ қута / тенгисе қоды инсе
болды йута; К. – (1504) эдиз болды орны э қутлуғ қута / түнисе қуды
инсе болды йут-а.

**Кыргызча: бийик болду ордун (тактын) эй! куттуунун куттуусу,
(такты) төмөн эңкейсе, болоор балее.**

1527. Р. – игиде пири алды шексиз үлүк / тирилди өлүмзүс
узун менгүлүк; А. – икиде бири болды шексиз үлүг / тирилди өлүмсүз
узун менгүлүг; К. – (1505) экиде бири болды шаксиз үлүг / тирилди
өлүмсүз узун мәнүлүг.

**Кыргызча: экөөнүн бири болот, шексиз (сага) үлүш, жашаар
өлүмсүз жан узак, түбөлүк(түү).**

1528. Р. – не мунлук турур пақса йаңлук өзи / йүрирде едер ады
кеслүр сөзи; А. – не мунлуг турур көрсе йалнук өзи / йорырда йатар
ети кеслүр сөзи; К. – (1506) нэ йаңлыг турур көрсэ йаңлук өзи / йу-
рырда этэр аты кеслүр сөзи.

**Кыргызча: кандай мундуу экен көрсөң киши өзү, жүрөр,
жатаар (өлөөр) денеси, бүтөөр сөзү.**

1529. қайудын келир эрки қанча барыр
қайуда турур эрки қайда йорыр

1530. билигли билирмү негү тер негү
укуғлы укарму негү тер бүгү
1531. билигли байат ол билир бу ишиг
укуғлы уған ол укар бу ишиг
1532. ара бир ычар көр йорыр белгүсүз
ара көз көрүрде болур белгүсүз

1529. Р. – кайудын келир ерги қанча парыр / кайуда турур ерги
кайда йүрир; А. – кайудын келир ерки қанча барыр / кайуда турур
ерки қайда йорыр; К. – (1507) қайудын кэлир эрки қанча барыр /
қайуда турур эрки қайда йуыр.

**Кыргызча: кайдан келээр деги канчага бараар (чыгаар),
кайда жашап, деги канча (жүрөөр) жашаар.**

1530. Р. – пиликли билүр-мү негү тер нөгү / учукли уғар-му негү
тек тегү; А. – билигли билирмү негү тир негү / укуғлы укарму негү
тир бүгү; К. – (1508) билигли билир-му нэку тер нэку / укуғлы укар-му
нэку тэр нэку.

Кыргызча: билимдүү билерби? эмне дейт, ким билет?

Акылдуу түшүнөбү эмне айтат даанышман?

1531. Р. – пиликли пайат-оқ билүр пу ижик / уғуклу оған-оқ уғар
пу кижик; А. – билигли байат ол билир бу ишиг / укуғлы уған ол укар
бу ишиг; К. – (1509) билигли йана йоқ билир бу ишиг / укуғлы уған-ул
укар бу ишиг.

**Кыргызча: бир гана кудай билет бу иштерди, акылдуу аны
түшүнөөр, ал иштерди.**

1532. Р. – кара пир ичер пу полур тағу сөс / аяа көс көрерде полур
пелгү сөс; А. – ара бир ычар көр йорыр белгүсүз / ара көз көрүрде
болур белгүсүз; К. – (1510) ара бир ичэр көр йуыр бэлгүсүз / ара көз
көрөрдө болур бэлгүсүз.

**Кыргызча: арабыздан (бир да) байкалбайт, жүрөт белгисиз,
кээде көзгө көрүнүмүш болоор, (кайрадан) белгисиз.**

1533. эди қысға өзлүг бу йалнуқ өзи
сақынчы узун хем бедүк тил сөзи
1534. көрү барса йалнуқ бу эрксизликин
нелүк мунча йавлақ көтүрди эгин

1535. эки күнлүк эртер ажунуҥ болуп
нелүк көрди көчсин қайа тег болуп

1536. негү тэр эшитгил одунмыш киши
өлүмүг укуп йолқа конмыш киши

1533 Р. – еди қысқа өтлек пу йаңдуқ өзи / себинчи узун хем пезүк тил сөзи; А. – иди қысқа өзлүг бу йалнгуқ өзи /сақынчы узун хем бедүк тил сөзи; К. – (1511) эди қысқа сақынчы узун хем бедүк тил сөзи; К. – (1511) эди қысқа өзлүг бу йаңдуқ өзи / сақынчы бэдүг хам узун тил сөзи.

Кыргызча: экен қысқа өмүрлүү бу киши өзү, ой санаасы узун, дагы бийик (чоң) тил сөзү.

1534. Р.–көрү перзе йалнуқ пу еркислигин / нелүк мунча йаплақ көдүрди игин; А. – (1512) көрү бэрсә йалнуқ бу эркисзликин / нэлүг мунча йавлақ көтүрди эгин.

Кыргызча: байкап көрсөң адам бу эркисиз экен, неликтен (эмне үчүн) адам мынча көтөрөт экен(керсейет) мойнун.

1535 Р.–иги күнлик ертер ачунуқ пулуп / нелүк ерди көкшин қара нең полуп; А. – ики күнлүк ертер ажунуҥ булуп / нелүк көрди көҗсин қайа тег болуп; К. – (1513) иги көңли артар ажунуҥ булуп / нэлүг кэрди көксин қайа-тег болуб.

Кыргызча: эки күндүк бу кечүүчү (өтүүчү) дүйнө экен, эмнеликтен көөдөн керип, аскадай болосуң (сен).

1536. Р. – негү тер ежиткил одунмыш кижі / одунмыш та кедин өгүнмиш кижі; А. – негү тир ешитгил одунмыш киши / өлүмүг укуп йолқа көнмиш киши; К. – (1514) нэкү тэр эшит бу удунмыш киши; өлүмүг укуб йолқа көнмиш киши.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин (ойгонгон) сергек киши, өлүмдү түшүнүп, жолго конгон киши.

1537. не теңсиз өлүм сен эй йавлақ өлүм
тусулмаз саңа этсе түк миң толум

1538. төзүке тегир сен кутулмаз бири
эсиз эдгү неңке сен ок сен төри

1539. керек эрди билге тирилсе кутун
қамуғ өлсүн эрди билигсиз отун

1540.

эсиз эдгү калмаз нече түз өлүр
улуғ йе кичиг тут кара йер болур

1537. Р. – не теңсиз өлүм сен ай йаплак өлүм / тозулмас сана етсе
ток миң талум; А. – не теңсиз өлүм сен ай йавлак өлүм / тусулмас
санга итсе түк минг толум; К. – (1515) нэ тэнсиз өлүм-сэн эй йавлак
өлүм / басунмаз сэнэ этсэ йүк миң толум.

**Кыргызча: кандай теңсиз өлүмсүн, эй, шум (жаман) өлүм,
тосо албас сени миндеген курал жабдык да түк.**

1538 Р. – төзүгө тегирсе кудулмас пири / эзис еткү тек қолза санза
туры; А. – төзүкө тегир сен қутулмас бири / исиз едгү нентке сен өк
сен торы; К. – (1516) түзүкә йәгир-сэн қутулмас бири / эсиз эдгү нәңгә
сэн-ок-сэн бөри.

**Кыргызча: баарына тегизсин (жетээрсин), кутула албас бири,
эссизге (жаманга) да жакшыга да мыйзамың бир
(өлүм).**

1539. Р. – керек ерзе еткү тирилзе кудун / камук өлзе ерди пилик-
сис өдүн; А. – керек ерди билге тирилсе кутун / камуғ өлсүн ерди би-
лигсиз отун; К. – (1517) кэрэк эрди билгә тирилсә кутун / камуғ өлсүн
эрди билигсиз отун.

**Кыргызча: керек (болмок) экен акылман, кутгуулар жашашса
көпкө, бардык наадандар (билимсиздер) өлсө.**

1540. Р. – эзис еткү калмас нече түс өлүр / улук тут кичик тут кара
йер полур; А. – исиз едгү калмаз нече түз өлүр / улуғ йа кичиг тут кара
йир болур; К. – (1518) эсиз эдгү калмаз нэчә йүз өлүр / улуғ йа кичиг
бүт кара йэр толур.

**Кыргызча: наадан(дар), жакшы(лар) калбас, канчасы өлөөр,
улуу же кичүүнү бирдей тутар, кара жер болоор.**

1541.

өлүмкө кечиг йок тириг болдачы
нече кич тирилсе өлүм келдечи

1542.

не йакшы айур бу будун башлар эр
билигин уқушун ишин ишлер эр

1543.

не эдгү иш эрди өлүм болмаса
не көрклүг иш эрди киши өлмесе

1544.

эрежке тегүрди мени бу өлүм
өлүм ол бузуғлы түпүм кем улум

1541. Р. - өлүмдин кечиш йок тирик полдачы / нече кеч тирилзе ол-ок өлдечи; А. - өлүмке кечиг йок тириг болдачы / нече кич тирилсе өлүм келдечи; К. - (1519) өлүмкэ кэчиг йок тириг болдачы / нэчэ ма тирилсэ өлүм кэлдэчи.

Кыргызча: өлүмдөн кутулуш жок, тирүү болгон соң, канча узак (кеч) жашабагын, (акыры) өлүм келет (дечи).

1542. Р. - не йакшы айур көр пудун пашлар ер / пилигин уғужын ижин ишлер ер; А. - не йакшы айур бу будун башлар ер / билигин укушун ишин ишлер ер; К. - (1520) нэ йакшы айур бу будун башлар ер / билигин укушун ишин ишлэр эр.

Кыргызча: не жакшы айтаар бу будун (башындагы) (баштоочу) адам билимин, акылын ишин билген (иштеген) адам.

1543. Р. - не еткү иш ерди өлүм полмаза / не көрклүг нең ерди кижи өлмезе; А. - не едгү иш ерди өлүм болмаса / не көрклүг иш ерди киши өлмесе; К. - (1521) нэ эдгү иш эрди өлүм болмаса / нэ көрклүг иш эрди киши өлмөсө.

Кыргызча: кандай жакшы иштер болоор эле өлүм болбосо, кандай (көрктүү) сонун иштер болоор эле киши өлбөсө.

1544. Р. - еричке тегүрди мени пу өлүм / өлүм ол пузуклы подум кем улум; А. - ережке тегүрди мини бу өлүм / өлүм ол бузуғлы түпүм кем улум; К. - (1522 эрижкэ тегүрди мэни бу өлүм / өлүм-ул бузуғлы түбүм хам улум.

Кыргызча: тынчтыкка жеткирди мени бу(л) өлүм, өлүм, ал, бузду түп тамырымды өлүм.

1545. өлүмке таң эрмез тоғуғлы өлүр
 тоғуғлы өлүр көр кара йер болур

1546. киши эсиз эрмез кишилик эсиз
 эрен эсиз эрмез конилик эсиз

1547. бу куртға қылынчы бу ол өндиси
 керек өнди тутғыл керек төндиси

XXIV
КҮНТОҒДЫ ЭЛИГ ӨГДҮЛМИШНИ ОҚЫМЫШЫН АЙҮР
(КҮНТУУДУ ЭЛИГ ӨГДҮЛМҮШТҮ ЧАКЫРГАНЫ
ЖӨНҮНДӨ АЙТАТ)

1548. бу Айтолды йасын кечүрди элиг
оқып оғлыңа берди от сав эриг

1545. Р. - өлүмгө таң ермес тоғуклы өлүр / тоғуклы өлүп көр йер
алтун қалур; А. - өлүмке таң ермес тоғуғлы өлүр / тоғуғлы өлүр көр
қара йир болур; *Каримовдо 1523-бейит 1524-бейит менен орун ал-*
машып түшөт: К. - (1524) өлүмкө таң эрмәз туғуғлы өлүр / туғуғлы
өлүр көр қара йэр толур.

**Кыргызча: өлүмгө таң калбаш керек, туулган өлөөр, туулган
өлөөр, көр, кара жер болоор.**

1546. Р. – кижі а’зыз ермес кижілік а’зыз / ерен аз’ыз ермес көнилик
а’зыз; А. – киші исіз ермес кишілік исіз / ерен исіз ермес көнилік исіз;
К. – (1523) киші эсіз эрмәс кишілік эсіз / эрэн эсіз эрмәс көр эрдәм эсіз.

**Кыргызча: киші кымбат эмес, (анын) кишічилигі кымбат,
эрен (киші) кымбат эмес, (анын) туура калыс-
тығы кымбат.**

1547. Р. – пу қуртқа қылынчы пу ол өндүзі / өзі амрыдур хем өзі
йегүчі; А. – бу қуртқа қылынчы бул ол өнгдиси / керек өнгди тутғыл керек
төнгдиси; К. – (1525) нэ қуртқа қылынчы бу-ул игдүсі / кэрэк өндү тутғыл
кэрэк төндүсі.

**Кыргызча: бу өлмөк эзелтен қалған адат, (мыйзамы) ушундай,
қандай айла қылсаң да параа берсең да (аға)
баары бир.**

1548. Р. – пу Айтолды ежин кечүрди Елик / оғып оғлыға перди
отсуп ерик; А. – бу айтолды йасын кечүрди илиг / оқып оғлыңа бир-
ди от сав ериг; К. – (1526) бу Айтолды йасын кэчүрди элиг / оқыб
оғлыңа бэрди от сав элиг.

**Кыргызча: бу Айтолдунун (сообуна, арбагына) бата кылды
элиг, чакырып, уулуна берди акыл, сөз, кеңешин.**

1549. айур эй оғул қылма артуқ сақынч
сақынч кечсе ақыр түпинде севинч

1550. саңа тегмеди бу сақынч йалнузун
маңа тегди қадғу сақынчлар узун

1551. көңүлнi чөкүрмe өзүңнi авыт
бақа тур маңа өз тапуғка эвит

1552. атаң өлди эрсе ата мен саңа
аталық қылайын оғул бол маңа

1549. Р. – айур: ай оғул қылма артуқ сағынч / сағынч кечсе ахыр
түпингe себинч; А. – айур ай оғул қылма артуқ сақынч / сақынч кечсе
ахыр түпинде севинч; К. – (1527) айур эй оғул қылма артуқ сақынч /
сақынч кэчсэ ахир түбиндэ сэвинч.

**Кыргызча: айтты: эй уулум, кылба артык кайгы, кайгы өтсө
(кечсе) акыры түбүндө (болот) сүйүнүч.**

1550. Р. – саңа текмеди пу сағынч йалғузун / маңа текти қатку
сағынчлар узун; А. – санга тегмеди бу сақынч йалғузун / манга тегди
қатку сақынчлар узун; К. – (1528) сэңэ тэгмэди бу сақынч йаңлузун /
мэнэр тэгди эмгэк бу сақынч узун.

**Кыргызча: тийбеди бу кайгы жалғыз гана сага, мага да тийди
оор кайгы, санаа.**

1551. Р. – көңүлнi чөгүрмe өзүңнi абыт / паға тур маңа өс табукқа
абыт; А. – көңүлнi чөкүрмe өзүңнi авыт / бақа тур манга өз тапуғка
авыт; К. – (1529) көңүлдэ кэчүрмэ өзүңнi авыт / бақа тур мэнэ өз
тапуғка эвит.

**Кыргызча: көңүлүңдү чөгөрбө, өзүңдү карма, мени паанала,
өз иштеринди камда.**

1552. Р. – адаң өлдү ерзе ада мен саңа / адалық қылайын оғул пол
маңа; А. – атанг өлди ерсе ата мен санга / аталық қылайын оғул бол
манга; К. – (1530) атаң өлди эрсе атаң – мэн сэңэ / аталық қылайын
оғул бол мэнэ.

**Кыргызча: атаң өлгөн болсо, ата мен сага, аталық қылайын,
уул (бала) бол мага.**

**Өгдүлмиш жевабы Элигке.
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке).**

1553. йер өптү көр өгдүлмиш айды элиг
узун кеч йашағыл ашайу элиг

1554. мен игдиш қулуң мен тапуғчы сениң
йулуғ болсу жаным элигке мениң

1555. атам жаны болды элигке йулуғ
йулуғ кылсу теңри саңа бу кулуғ

1556. чыкарды атасы битигин оғул
элигке өтүнди көр акру амул

1553. Р. – йер өпти көр Өктүлмиш айды Елик / узун кеч йажазу
ажазу Елик; А. – йир өпти көр өгдүлмиш айды илиг / узун кич йашағыл
ашайу илиг; К. – (1531) йэр өпти көр (өгрүлмиш?) Өгдүлмиш айды
элиг / узун кэч йашағыл ашайу элиг.

**Кыргызча: жер өптү, көр, Өгдүлмүш айтты: элиг(ке), узун,
узак (кеч) жашагын, элиңе ээ болуп.**

1554. Р. – мен ектиш кулуң-мен табукчы сениң / йолук ползу
чаным Еликке мениң; А. – мен игдиш кулунг мен тапуғчы сенинг /
йулуғ болсу жаным илигке менинг; К. – (1532) мэн игдиш кулуң-мэн
тапуғчы мэниң / йулуғ болсу жаным элигкэ мэниң.

**Кыргызча: мен сенин тарбиялап өстүргөн кулунмун, кызма-
тынды актайм сенин, курман болсун жаным,
Элигке менин.**

1555. Р. – адам чаны полды Еликке йолук / йолук кылзу теңри
саңа мен кулуқ; А. – атам жаны болды илигке йулуғ / йулуғ кылсу тең-
гри саңга бу кулуғ; К. – (1533) атам жаны болды элигкэ йулуғ / йулуғ
кылсу теңри сэнэ бу кулуғ.

**Кыргызча: атамдын жаны элигке болду курман, курман кыл
сын теңирим сага бу кулдукту.**

1556. Р. – чыгарды адазы пидигин оғул / Еликке өдүнди көр ағру
хем ол; А. – чыкарды атасы битигин оғул / илигке өтүнди көр акру
амул; К. – (1534) чыкарды атасы битигин оғул / элигкэ өтүнди көр
акру амул.

**Кыргызча: чыгарды атасынын билигин жазуусун (китебин)
уулу, элигке сунду (тартуулады), көр, (аста,
акырын) сылык.**

1557. элиг алды ачты оқыды битиг
сөзин укты айды эсиз эй тетиг

1558. айур эй бағырсақ кишиде бурун
капуғум курыттың көр иттиң орун

1559. тиригле тапындың өтедиң хақым
өлүрде муңадып йедиң хем ғамым

1560. хақыңны өтейүмедим мен сениң
байат ок өтесүн сениң хақларын

1557. Р. – Елик алды ачты оғыды пидик / сөзин уқты айды ай ер-
ник тедик; А. – илиг алды ачты оқыды битиг / сөзин уқты айды исиз
ий тетиг; К. – (1535) элиг алды ачты оқыды битиг / сөзин уқты айды
исиз эй тэтиг.

**Кыргызча: Элиг алды, ачты, окуду китепти, сөзүн түшүндү
(укту), айтты эссиз эй тетиг.**

1558. Р. – айур ай пағырзақ кижиде пурун / кабуғум қодурдун
қурыттың орун; А. – айур ай бағырсақ кишиде бурун / қапуғум
қурыттың қор иттинг орун; К. – (1536) айур эй бағырсақ кишиде бу-
рун / қапуғум қурыттың қураттың орун.

**Кыргызча: айтты: Эй боорукер кишиден мындай (табамбы),
ордом қур қалды (бош қалды) көр, житти ордун.**

1559. Р. – тирикле табындың өдедің хақың / өлүрде муңаттың
ғаның хем тениң; А. – тиригле тапындың өтединг хақым / өлүрде
мунгадып йидинг хем ғамым; К. – (1537) тириглә тапундун өтедің
хақым / өлүрде муңадыб йэдің хам ғамым.

**Кыргызча: тирүүндө қызмат өтедүң хақимдикти, өлөөрде
муңайып, жедің дағы камымды.**

1560. Р. – хақыңны өдейүмедим мен сениң / пайат-оқ өдесү сениң
хақларын; А. – хақынғны өтейүмедим мен сенинг / байат ок өтесүн
сенинг хақларын; К. – (1538) хақыңны өтэйүмедим мән сәнің / йана
йок өтесүн сәнің хақларын.

**Кыргызча: ақынды өтөй албадым мен сенин, Қудайым ақ
өтөсүн сенин ақынды.**

1561. нетег ким севинчлиг мен сендин бу күн
байат берсүни миң севинчин қутум

1562. сөзин кести элиг көзи жаш сача
туруп чықты андын сақынчыг қуча

1563. эвиңе келип кирди көңли түшүк
қапуғ йапты қач күн сақынчын түгүк

1564. бу Айтолдың қылды оғлы йоғы
чығайқа үледі күмүш хем ағы

1561. Р. – недек ким себинчлик мен сендин пу күн / пайат перзүни миң себинчиң кудун; А. – нетег ким севинлиг мен синдин бу күн / байат бирсүни минг севинчинг кутун; К. – (1539) нэ-тэг ким сэвүнчлүг-мэ сэндин бу күн / байат бэрсүни миң сэвүнчүн кутун.

Кыргызча: канчалык сүйүнсөм (кубансам) мен сенден бу күнү, кудай берсин миң кубанычын, кутун.

1562. Р. – сөзин кести Елик көзи йаш сача / туруп чыкты андын сағынчылык куча; А. – сөзин кести илиг көзи йаш сача / туруп чыкты андын сақынчыг куча; К. – (1540) сөзин кэсти элиг көзи йаш сача / туруб чыкты көргил сақынчыг куча.

Кыргызча: сөзүн кести (бүттү) элиг, көзүнөн жаш чача, туруп чыкты (чыгып кетти) көргүн, кайгыга бата.

1563. Р. – ебипге келди кирди көңүл тежүк / кабуқ йапты кач күн сағынчын төгүк; А. – евинге келип кирди көңгли түшүк / қапуғ йапты кач күн сақынчын түгүк; К. – (1541) эвингэ кэлиб кирди көңли түшүг / қапуғ йапты бир күн сақынчын түгүг.

Кыргызча: үйүнө келип кирди, көңүлү түшүп (чөгүп), ордосун жапты, бир күн кайгыга чөгүп.

1564. Р. – пу Ай-толдының қылды оғлы йоғы / чығайға үледі күмүш хам ағы; А. – бу айтолдының қылды оғлы йоғы / чығайқа үледі күмүш хем ағы; К. – (1542) йэмә қылды оғлы атасы йуғы / чығайқа үледі күмүш хам ағы.

Кыргызча: бу Айтолдунун уулу урматын жасады (өлүк үчүн), жардыларга үлөдү (таратты) күмүш жана асыл буюм.

1565. кечүрди йеме өк ата қадғусын
йакын қылды өзке киши эдгүсин

1566. ата пенди тутты йорыды көни
куты күнде артты йаруды күни

1567. негү тер эшит эмди өглүг киши
башында кечүрмиш билир эл иши

1568. ата пендини сен қатығ тут қатығ
кутадғай күнүң бирге күнде татығ

1565. Р – йоқ етти адазыға аш суп өгүш / чығайға үледі көп алтун күмүш; *Арат жана Каримовдо бул бейт жок.*

**Кыргызча: жоктоп атасына аш берди көп (чоң), жардыларга
үлөдү көп алтын күмүш.**

*Бул номер менен Аратта: кечүрди йиме өк ата кадгусын / йакын
кылды өзке киши едгүсин; К. – (1543) кэчүрди йэмэ бу ата кадгусы /
йакын кылды өзке киши эдгүси. Бул бейит Радловдо: кечүрди йеме өк
ада каткузын / йағын кылды эске кижиге еткүзин.*

**Кыргызча: кечирди (өткөздү) дагы бу ата кайгысын, жакын
кылды өзүнө кишилердин жакшысын.**

1566. Р. – ада пенди тутты йүриди көни / қаны күнде артты йа-
руды күни; А. – ата пенди тутты йорыды көни / қуты күнде артты
йаруды күни; К. – (1544) ата панди тутты йурыды көни / қуты артты
күндө йаруды күни.

**Кыргызча: ата насаатын тутту, жүрдү түз, куту күндө артты,
жаркырады күнү.**

1567. Р. – негү тер ежит емди өклүк кижиге / пажында кечүрмиш пи-
лир ол ижиге; А. – негү тир ешит емди өглүк киши / башында кечүрмиш
билир ил иши; К. – (1545) нэкү тэр эшит емди өглүк киши / башында
кэчүрмиш билир эл иши.

**Кыргызча: эмне дээр эшит, эми акылдуу киши, башынан
кечирген, эл ишин билген (адам).**

1568. Р. – ада пендини сен кадық тут кадық / кудуткай күнүң перге
күнде тадық; А. – ата пендини сен қатығ тут қатығ / қутадғай күнүңг
бирге күнде татығ; К. – (1546) атаң пандини сэн қатығ тут қатығ /
кутадға күнүң болға күндин татығ.

**Кыргызча: ата насаатын сен катуу (бекем) тут, катуу (бекем),
кут келип, күнүң күндөн күнгө артат таттуу.**

1569. атаңны анаңны севиндүр тапын
йанут бирге тапғуң түмен миң асығ

1570. Элиг ме қатығланды анда нару
күниңе уру барды эдгү төрү

1571. байуды будун хем этилди эли
Элигке ду'а қылды будны тили

1572. Элиг бир күн олдурды йалнуз өзүн
кемишти китаб өтрү бақты узун

1569. Р.-адаңны анаңны севүндүр табын / йанут перге тапқын түмен миң азық; А.-атангны анангны севиндүр тапын / йанут бирге тапғунг түмен минг асығ; К.-(1547) атаңны анаңны сэвиндүр тушы / йанут бэргэ тангың түмөн миң асығ.

Кыргызча: атанды, эненди сүйүндүр, табын (кызмат кыл), жанып келээр (берээр) кызматың түмөн миң пайда.

1570. Р.-Елик ма қадықланды анда нару / күнинге өрү парды еткү төрү; А.-илиг ме қатығланды анда нару / күнинге уру барды едгү төрү; К.-(1548) Элиг ма қатығланды анда нару / күникә уру барды эдгү төрү.

Кыргызча: Элиг да катууланды (кайраттанды) андан, ары, күндөн-күнгө жүргүздү мыкты саясатты.

1571. Р.-пайуды пудун ма едилди ели / Еликке ду'а қылды путны тили; А.-байуды будун хем итилди или / илигке ду'а қылды будны тили; К.-(1549) байуды будун хам этилди эли / Элигкә ду'а қылды будны тили.

Кыргызча: байыды будуну (эли), жана гүлдөдү эли (мамлекети), Элигке дуба қылды будун тили.

1572. Р.-Елик пир күн олдурды йалнус өзүн / кемишти итап удру пакты узун; А.-илиг бир күн олдурды йалнгуз өзүн / кемишти китаб өтрү бакты узун; К.- (1550) Элиг бир күн олдурды йаңлуз өзүн / кәмишти китаб отру бакты көзүн.

Кыргызча: Элиг бир күнү олтуруп жалгыз өзү, ачып китепти, отурду окуп.

1573. төгүлди өги көңли йетлүмеди
 тиледі айытғу киши болмады

1574. сақынды көр Айтолды эрдемлери
 айур әй дарыға ол ерде эри

1575. капуг көрки эрди маңа эдгү эш
 будун асғы эрди аңар тегсе иш

1576. куруғ қалды орны эрилди ишим
 ирүклер бүтүргү қаны бир кишим

1573. Р.-төгүлди сөзи көңли йетлүмеди / тиледи айытку кижі пулмады; А.-түгүлди өги көңгли йетлүмеди / тиледи айытғу киши булма-

ды; К.-(1551) таңулды өги көңли тыдулмады / тиләди айытфу киши булмады.

Кыргызча: төгүлдү (чачылды) акылы, көңүлү жетишпеди, тиледи, суроого киши болбоду.

1574.Р.-сағынды көр Ай-толды ердемлери / айур ай тарыға ол ердем ери; А.-сағынды көр Айтолды ердемлери / айур ай дирига ол ерде ери; К.-(1552) сағынды көр Айтолды эрдәмләри / айур эй дарыға эрдәндә эри.

Кыргызча: ойлоду, көр, Айтолдунун эрдемдигин, айтты, эй! бак даарыган эрендердин эри.

1575.Р.-табук көргү ерди маңа еткү еш / пудун асқы ерди анар тексе иш; А.-қапуғ көрки ерди манга едгү иш / будун асғы ерди ангар тегсе иш; К.-(1553) қапуғ көрки эрди мәңә эдгү эш / будун асғы эрди анар тэгсә иш.

Кыргызча: капка (ордо) көркү эле, мага жакшы эш, будун (эл, калк) бактысы эле, ага тийсе (түшсө) иш.

1576. Р.-куруқ қалды орны ерилди ижим / ерүклер йедиргү қаны иир кижим; А.-қуруғ қалды орны ирилди ишим / ирүклер бүтүргү қаны бир кишим; К.-(1554) қуруғ қалды орны изилди ишим / эрүкләр бүтүргү қаны бир кишим.

Кыргызча: куру (бош) қалды орду, бузулду (ириди) ишим, иригенди (бүлүнгөндү) бүтүрүүчү қана (қалыбына келтирүүчү) бир киши барбы?

1577. йана сакну алды көр Өгдүлмишиг
айур мен унытмыш мен эдгү ишиг

1578. өлүрде ол Айтолды оғлын маңа
тутузды аны мен уныттым таңа

1579. ата өлди эрсе оғул бар тириг
бирисин йитүрдүм тутайын бириг

1580. киши ыдты теркин көр Өгдүлмишиг
оқыды өзүңе бекитти ишиг

1577. Р.-йана сакну алды көр Өктүлмижик / айур мен унутмыш мен еткү ижик; А.-йана сакну алды көр Өгдүлмишиг / айур мен уныт-

мыш мен едгү ишиг; К.-(1555) йана сақыну алды көр Өгдүлмишиг айур мэн унытмас-мә ошбу эшиг.

Кыргызча: жана (кайра, дагы) ойлонуп алды, көр, Өгдүлмишти, айтты: мен унутпасмын жакшылык ишин.

1578. Р.-өлүрдө ол Ай-толды оғлын маңа / тудусты аны мен уныттым теңе; А.-өлүрдө ол айтолды оғлын манга / тутузды аны мен уныттым танга; К.-(1556) өлүрдө ул Айтолды оғлын мәңө / тапузды аны мэн уныттым таң-а.

Кыргызча: өлөрүндө Айтолды уулун мага, тапшырды аны мен унуттум таза.

1579. Р.-ада өлди ерзе оғул пар тирик / пиризин йидүрдүм тудайын тирик; А.-ата өлди ерсе оғул бар тириг / бирисин йитүрдүм тутайын бириг; К.-(1557) ата өлди эрсө оғул бар тириг / бирисин йитүрдүм тутайын ? бириг.

Кыргызча: ата өлсө (өлгөн болсо) уул(у) бар тирүү, бирөөнү житирдим, тутайын бирин.

1580. Р.-кижи ытты тергин көр өтүлмижик / оғуды өзинге пегүтти ижик; А.-киши ыдты теркин көр Өгдүлмишиг / оқыды өзинге бекитти ишиг; К.-(1558) киши ыдты тэркин көр Өгдүлмишиг / авынды өзинге бэkitти эшиг.

Кыргызча: киши жиберди тезинен көр, Өгдүлмүшкө, киргизип өзүнө, бекитти эшик.

XXV

ӨГДҮЛМИШ КҮНТОГДЫ ЭЛИГ ТАПУҒЫНГА КӨРҮНМИШИН АЙУР

(ӨГДҮЛМҮШ КҮНТУУДУ ЭЛИГКЕ КЫЗМАТКА КӨРҮНГӨНҮН (КЕЛИШИ ЖӨНҮНДӨ) АЙТАТ)

1581. йорып кирди Өгдүлмиш утру туруп
Элигке көрүндү севинчлиг болуп

**Элиг су'али Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1582. Элиг көрди теркин оқыды аны
айтты негү қылды өдлек сени

1583. негү тег кечер бу кечигли күнүн
көнимү йорыр сен йа эгри йолун

1584.

негү кылды өдлек атаңда кидин
севинчмү берүр йа сақынч кадғудын

1581. Р.-йүрүп кирди Өктүлмиш удру туруп / Еликке көрүнди севүнчлик полуп; А.-йорып кирди Өгдүлмиш утру туруп / иликке көрүнди севинчлик болуп; К.-(1559) йурыб кирди Өгдүлмиш отру туруб / Элигкә көрүнди севүнчлүг болуб.

Кыргызча: келип кирди, Өгдүлмүш утурлай туруп, Элигке көрүндү, сүйүнүчтүү болуп.

1582. Р.-Елик көрди тергин оғыды аны / айытты негү кылды өслек сени; А.-илиг көрди теркин оқыды аны / айытты негү кылды өдлек сени; К.-(1560) Элиг көрди эрсә оқыды аны / айытты нэкү кылды өдлөк сәни.

Кыргызча: Элик көрдү, тез түшүндү аны, айтты (сурады) эмне кылды мезгил (убакыт) сени.

1583. Р.-негү тек кечер пу кечер өт күнүң / көни-мү йүрип сен? йа егри йолуң; А.-негү тег кечер бу кечигли күнүң / көнимү йорып сен йа егри йолуң; К.-(1561) нэкү-тэг кэчэр бу кэчигли күнүң / көни-му йурып-сән йа эгри йолуң.

Кыргызча: кандайча кечип жатат бу өткөн күнүң, түзбү баскан (жүргөн) же ийриби жолуң.

1584. Р.-недек кылды өслек адаңда кедин / севинч-мү перүр йа сағынч катқудын; А.-негү калды өдлек атаңда кидин / севинчмү бирүр йа сақынч кадғудын; К.-(1562) нэкү кылды өдлөк атаңда кэдин / севинч-му йурып-сән сақынч кадғудын.

Кыргызча: эмне кылды тагдыр (мезгил) атаңдан кийин, курсант жүрөсүңбү же санаа кайгыдасыңбы?

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1585.

Өтүнди бу Өгдүлмиш Элиг куты
узун кеч тирилсү йадылсу аты

1586.

йырак болдум Элиг тапуғында таш
иригленди өдлек маңа түгди қаш

1587. бүтө болды Элиг йүзин көрмедим
сақынч қадғу бирле йорып күлмедим

1588. бу күн эдлеп Элиг мени үндеди
умунчлығқа девлет маңа курбады

1585.Р.-өдүнди пу Өктүлмиш Елик қуды / өзи кеч тирилзү йазылғу ады; А.-өтүнди бу Өгдүлмиш илиг қуты / узун кич тирилсү йадылсү аты; К.-(1563) өтүнди бу Өгдүлмиш Элиг қуты / узун кәч тирилсү йадылсү аты.

Кыргызча: өтүндү бу Өгдүлмүш – Элиг қуттуудан, узак, кеч жашасын жайылсын (чыксын) аты.

1586.Р.-йырақ полдым Елик табуғында таш / ерикленди өслек маңа төкти қаш; Араттықы жок. К.-(1564) йырақ болдум Элиг тапуғында таш / иригләди өдләк мәнәр түгди қаш.

Кыргызча: ыраак болдум, Элигдин қызматынан тыш, тагдыр тескериленип, мага түйдү қаш (кабак).

1587.Р.-пүде полды Елик йүзи көрмедим / сағынч қатку пирле йүрүп күлмедим; А.-бүтө болды илиг йүзин көрмедим / сақынч қадғу бирле йорып күлмедим; К.-(1565) бүтә кәчти Элиг йүзин көрмедим / сақынч қадғу бирлә йурыб күлмедим.

Кыргызча: далай болды Элиг жүзүн көрбөдүм, сағыныч қайғы менен бирге жүрүп, күлбөдүм.

1588.Р.-пу күн өслеп Елик мени үндеди / умунчлуқ ма даулат маңа кур пады; А.-бу күн едлеп илиг мини үндеди / умынчлығқа девлет манга кур бады; К.-(1566) бу күн эдләб Элиг мәни үндәди / умынчлығқа давлат мәнәр кур бады.

Кыргызча: бу күн(дөрү) издеп Элиг мени чакырды, ниетимдин ағы үчүн дөөләт мага кур байлады.

1589. Элиг йарлығыны эшитти өзүм
күнүм эдгү болды йаруды көзүм

1590. Элиг тегме түрлүг айытты билиг
өтүнди бу Өгдүлмиш ачты тилиг

XXVI
**ӨГДҮЛМИШ КҮНТОГДЫ ЭЛИГ ТАПУҒЫНҒА
КИРМИШИН АЙУР
(ӨГДҮЛМҮШ КҮНТУУДУ ЭЛИГКЕ КЫЗМАТКА
КИРИШИН АЙТАТ)**

1591. Элиг айды мунда нару эй оғул
 маңа тапну турғыл чөкүрме көңүл

1592. атаң тапғы бар Эрди артуқ телим
 өтейүмедим барды қалды бирим

1589.Р.-Елик йарлығыны ежитти өзүм / күнүм еткү полды йаруды
көзүм; А.-илиг йарлығыны эшитти өзүм / күнүм едгү болды йаруды
көзүм; К.-(1567) Элиг йарлығыны эшитти өзүм / күнүм эдгү болды
йаруды көзүм.

**Кыргызча: Элигдин жарлығын эшиттим өзүм, күнүм чыкты
(жакшы болду) ачылды көзүм.**

1590.Р.-Елик текме түрлүк айытты пилик / өдүнди пу Өктүлмиш
ашты тилик; А.-илиг тегме түрлүг айытты билиг / өтүнди бу Өгдүлмиш
ачты тилиг; К.-(1568) Элиг тэкмә түрлүг айытты билиг / өтүнди бу
Өгдүлмиш ачты тилиг.

**Кыргызча: Элик ар түрлүү илимдерден сурап көрдү, жооп
берди бу Өгдүлмүш, ачты тилин.**

1591.Р.-Елик айды мунда нару: ай оғул / маңа табну турғыл
чөгүрме көңүл; А.-илиг айды мунда нару ай оғул / манга тапну турғыл
чөкүрме көнгүл; К.-(1569) Элиг айды мунда нару эй оғул / мәнә тапну
турғыл чөкүрмә көңүл.

**Кыргызча: Элиг айтты, мындан нары эй! уул(ум), мага
кызмат(ка) (кыл) тургун, чөгөрбө көңүл(үндү).**

1592.Р.-адаң тапқы пар ерди артуқ телим / өдейүмедим парды
қалды йерим; А.-атаң тапғы бар ерди артуқ телим / өтейүмедим
барды қалды бирим; К.-(1570) атаң тапғы бар эрди артуқ тәлим /
өтәйүмедим барды қалды бәрим.

**Кыргызча: атаң артык эмгектенгени маалым, өтөй албадым,
кетти, қалды, қарызмын.**

1593. өтегү керек мен бу хақлар саңа
 кишилер тили болмаса бир маңа

1594. негү тер эшитгил уч орду беги
билип сөзлемиш сөзке йетрүп өги

1595. киши эмгек эдсе саңа белгүлүг
унутма ол эмгекни болма өлүг

1596. кишиликни қодма эй аслы киши
кишилик қылу тур кишике тушы

1593.Р.-одегү керек мен пу хақлар саңа / кижилер тили сөкмезе
пир маңа; А.-өтегү керек мен бу хақлар санга / кишилер тили болмаса
бир манга; К.-(1571) өтәгү кэрәк мен бу хақлар сәңә / кишиләр тили
болмаса тәр мәнә.

**Кыргызча: өтөшүм керек мен бу акыларын сага, кишилер
(тили) сөзү болбосун дейм мага.**

1594.Р.-негү тер ежиткил үч орду пеги / пилип сөслемиш сөске
йедрүп өги; А.-негү тир ешитгил уч орду беги / билип сөзлемиш
сөзке йетрүп өги; К.-(1572) нәкү тәр эшитгил Үч орду бәги / билиб
сөзләмиш сөзкә йәтрүб өги.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, Уч-Ордо беги, билип
(акылман) сүйлөгөн сөзүнө, жеткирип ойду.**

1595.Р.-кижи емгек етсе саңа белгүлүк / унутма ол емгекни пулма
үлүк; А.-киши емгек ыдса санга белгүлүг / унутма ол емгекни болма
өлүг; К.-(1573) киши эмгәк ыдса сәңә белгүлүг / унутма ул эмгәкни
болма өлүг.

**Кыргызча: киши эмгек этсе сага белгилүү, унутпа, ал (эмгек-
ти) эмгегин, болбо өлүк.**

1596.Р.-кижиликни қотма э аслы кижи / кижилик қылу тур кижиге
тужы; А.-кишиликни қодма ай аслы киши / кишилик қылу тур кишике
тушы; К.-(1574) кишиликни қодма эй аслы киши / кишилик қылу тур
кишикә тушы.

**Кыргызча: кишиликти таштаба эй асыл киши, киш(ичи)лик
кылып жүр, кишиге дайым.**

1597. кимиң эмгеки кирсе кимке бирер
йанут(к)ын өкүш қыл сен өтрү анар

1598. киши эмгекини билүмез киши
түкел уд болур бу эй элчи башы

1599. йоры уд атанма кишилик кыла
кишике киши бол кишилик биле

1600. кишилик үчүн ат урунды киши
кишилик биле ат көтүрди киши

1597.Р.-кимин эмгеги кирзе кимге пир ас / йануды өгүш кыл теме
йап йабус; А.-киминг эмгеки кирсе кимке бирер / йанутын өкүш кыл
сен өтрү ангар; К.-(1575) кимүң эмгәки кирсе кимкә бирәр / йанутым
өкүш кыл сән отру аңар.

**Кыргызча: кимдин эмгеги (сиңсе) кирсе кимге кандайдыр,
жандыргын, көбүрөөк кыл сен (жакшылык) ан
үчүн ага.**

1598.Р.-кижи эмгегини пулумас кижн / төгел ут полур пу ай елчи
нажы; А.-киши эмгекини билүмез киши / түкел уд болур бу ай илчи
башы; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: киши эмгегин билбес (баалабас) киши, түгөл
(бүтүндөй, такыр) уй болоор (уйга окшош) ал, эй,
элчи башы.**

1599.Р.-йүри ут адынма кижилик кыл-а / кижиге кижн пол кижн-
лик пиле; А.-йоры уд атанма кишилик кыла / кишике киши бол киши-
лик биле; Каримовдо бул бейит 1577-номер менен келип, 1576-бейит
менен орун алмашып берилген; К.-(1577) йуры уд атанма кишилик
кыл-а кишике киши бол кишилик бил-ә.

**Кыргызча: жүр, уй (мал) аттанба, кишичиликтүү бол, кишиге
киши(дей) бол, кишичиликти бил.**

1600.Р.-кижилик учун ат урунды кижн / кижилик пиле ат көдүрди
кижн; А.-кишилик үчүн ат урунды киши / кишилик биле ат көтүрди
киши; К.-(1576) кишиликни көр ат урунды киши / кишилик билә ат
көтүрди киши.

**Кыргызча: кишилиги үчүн ат урунду (атка конду) киши,
кишилиги менен ат(ка) конду (көтөрдү) киши.**

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1601. йер өпти көр Өгдүлмиш айды Элиг
Элиг көз йарутса маңа болду иг

1602. тапуғчы кулуң мен бегим сен улуғ
улуғ бег ағырлар тапуғчы кулуғ

1603. тилесе ағыр тут тилесе учуз
йулуғ кылдым эмди саңа мен бу өз

1604. туруп чықты акру қапуғқа келип
бир анча йорып барды эвке танып

1601.Р.-йер өпти көр Өктүлмиш айды Елик / Елик көс йарутса
ма полдым Елик; А.-йир өпти көр Өгдүлмиш айды илиг / илиг көз
йарутса манга болды иг; К.-(1578) йэр ипти көр Өгдүлмиш айды илиг
/ Элиг көз йарутса мэнэр болды эг.

**Кыргызча: жер өптү, көр, Өгдүлмүш айтты Элигке,
Элиг көзүн салса мага, болоор ийгилик.**

1602.Р.-табукчы кулуң мен пегим сен улуқ / улуқ пек ағырлар
табукчы кулуқ; А.-тапуғчы кулунг мен бегим сен улуғ / улуғ бег
ағырлар тапуғчы кулуғ; К.-(1579) тапуғчы кулуң-мэ бэгим-сэ улуғ /
улуғ бэг ағырлар тапуғчы кулуғ.

**Кыргызча: кызматчы кулуң мен, бегим сен улуу, улуу бек
кадырласа, кызматчы кулуң.**

1603.Р.-тилезе ағыр тут тилезе учуз / йолық кылдым емди саңа
ош пу өс; А.-тилесе ағыр тут тилесе учуз / йулуғ кылдым емди санга
мен бу өз; К.-(1580) тилэсэ ағыр тут тилэсэ ужуз / йулуғ кылдым эмди
сэңэ мен бу өз.

**Кыргызча: тилесең (кааласаң) кадыр тут (кадырла), тилесен
жек көр, багыш кылдым (багыштадым) эми сага
мен бу өзүмдү.**

1604.Р.-туруп чықты акру кабукқа келип / пир анча туруп
парды епке йанып; А.-туруп чықты акру қапуғқа келип / бир анча
йорып барды евке тегип; К.-(1581) туруб чықты акру қапуғқа кэлиб /
бир анча йурыб барды эвкэ тэгиб.

**Кыргызча: туруп келди акырын капкага келип, бир аз жүрүп,
кетти үйүнө жанып (кайтып).**

1605. курын бады Өгдүлмиш анда нару
кайыксыз тапуғ кылды элдер туру

1606. табынды кече таңда тепремеди
түнин йатты йатғақ аш анда йеди

1607. Элиг көңлине сыгды эрсе тапуғ
Элиг берди девлет ачылды қапуғ

1608. неги тер эшит бу тапуғ қылғучы
тапуғ бирле девлет атын мингүчи

1605.Р.-курын пады Өктүлмиш анда нару / қыдықсыс табук
кылды елде туру; А.-курын бады Өгдүлмиш анда нару / қыйықсыз
тапуғ қылды илде туру; К.-(1582) курын бады Өгдүлмиш анда нару /
қыйықсыс тапуғ қылды эртэ бару.

**Кыргызча: (кызмат) курун байлады Өгдүлмүш мындан ары,
кыйықсыз кызмат кылды, эрте барып.**

1606.Р.-табынды кече таңда тебремеди / түни йатты йатқақ аш
анда йеди; А.-тапынды киче тангда тепремеди / түнин йатты йатқақ
аш анда йиди; К.-(1583) тапунды кэчэ таңда тэбрэмеди / түнин йатты
йатқақ аш анда йэди.

**Кыргызча: кызмат кылды, таңдан кечке шашпады, түнүн
(түнкүсүн) жатты, жатқан жайында аш ал жерде
жеди.**

1607.Р.-Елик көңлиге сықты ерзе табук / Елик перди даулат
ачылды кабуқ; А.-илиг көңглинге сыгды ерсе тапуғ / елиг бирди девлет
ачылды қапуғ; К.-(1584) Элиг көңлингэ сыгды эрсэ тапуғ / Элиг бэрди
даулат ачылды қапуғ.

**Кыргызча: Элигдин көңүлүнө сыйды (толду) кызматы,
Элиг берди дөөлөт(түн) ачып капканын.**

1608.Р.-негү тер ежиткил табук қылғучы / табук пирле даулат
адын мингүчи; А.-негү тир ешит бу тапуғ қылғучы / тапуғ бирле
девлет атын мингүчи; К.-(1585) нэкү тэр эшит бу тапуғ қылғучы /
тапуғ бирлэ даулат атын мингүчи.

**Кыргызча: эмне дээр эшит, бу кызмат кылуучу,
эмгек (кызмат) менен дөөлөт атын минүүчү.**

1609. әй беглер севинчи тилегим киши
камуғ бег тилеки өзе қыл иши

1610. беги тапламаз ишни қылса кулы
менч өзке қылғу серилсе қалы

1611. қалы қылса беглер тапысыз тапуғ
йава қылды тапмыш тириглик қамуғ

1612. йакын тутты элиг көр Өгдүлмишиг
төрүчө айу берди тегме ишиг

1609.Р.-ай пеклер севүнчи тилекли кижиге / камук пек тилеги өзе
кыл ижи; А.-ай беглер севинчи тилегли киши / камуғ бег тилеки өзе
кыл иши; К.-(1586) э бэглэр сэвинчи тилэгли киши / камуғ бэг тилэги
үзө кыл иши.

**Кыргызча: Эй! бектер, сүйүнүч (кубаныч) тилесең, кишиге
бардык бек(тер) тилегин (кишилердин) аткар,
кыл ишин.**

1610.Р.-пеги таппамас ишни кылза кулы / йыланч өске кылгу
серилзе халы; А.-беги таппамас ишни кылса кулы / иленч өзке кылгу
серилсе қалы; К.-(1587) бэги таппамас ишни кылса кулы / ыланч өзкө
кылсун сэрилсө қалы.

**Кыргызча: беги тапшырбаган (жакпаган) ишти кылса кулу,
жапа менен жаның кейисе, өзүң айыптуусун.**

1611.Р.-кулы кылмазуны табысыс табуқ йаба кылды пүтмиш
тириклик камук; А.-қалы қылса беглер тапысыз тапуғ / йава қылды
тапмыш тириглик камуғ; К.-(1588) қалы қылмаса бэг тиләмиш тапуғ /
йава болды йәтмиш тириглик камуғ.

**Кыргызча: эгер, кылганың бектерге жакпаган иш болсо,
жапа болот иштегенин, тирүүдөгү баары.**

1612.Р.-йағын тутты Елик көр Өктүлмижик / төрүчө айу перди
текме ижик; А.-йакын тутты илиг көр Өгдүлмишиг / төрүчө айу бирди
тегме ишиг; К.-(1589) йакын тутты Элиг көр Өгдүлмиши / төрүчө айу
бәрди тәкмә иши.

**Кыргызча: жакын тутту Элиг, көр, Өгдүлмүштү, заң законун
айтып берди, тийиштүү иштин.**

1613. йана бир күн олдруп муңадты элиг
айур эй бириге йитүрдүм эриғ

1614. қапуғда қалын бод тирилди толу
қаны бир ишимке йарағлы талу

1615. ишим барча сынды йоқ ол билдечи
қаны бир бағырсақ ишим қылдачы

1616. негү тер эшитгил сынамыш киши
сынап әдгү әсизни билмиш киши

1613.Р.-йана пир күн олтруп муңатты Елик / айур; ай тырыға йидүрдим ерик; А.-йана бир күн олдруп мунгадты илиг / айур ай бириге йитүрдүм ерик; К.-(1590) йана бир күн отруб муңадты элиг / айур эй дариға йитүрдим эриг.

Кыргызча: дагы (жана) бир күн олтуруп муңканды Элиг, айтты: Эй! дарика (асыл) адамдын бирин житирдим (жоготтум) эрксиз.

1614.Р.-калын пот терилди кабуқта толу / каны пир ижимге йараклык талу; А.-капуғда калын бод тирилди толу / каны бир ишимке йарағлы талу; К.-(1591) капуғда кулын бод тэрилди толу / каны бир ишимкэ йарағлы талу.

Кыргызча: Ордомдо кул, кызматчылар чогулду толо, кана? бир ишине жарактуусу таза.

1615.Р.-ижим парча сынды каны пилдечи / каны пир пағырзақ ижим кылдачы; А.-ишим барча сынды йок ол билдечи каны бир бағырсақ ишим кылдачы; К.-(1592) ишим барча сэндин йк-ул билдечи / каны бир бағырсақ ишим кылдачы.

Кыргызча: ишимдин баарысы бузулду (сынды), жок аны билүүсү, кана бир боорукер ишимди кылуучу.

1616. негү тер ежиткил сынамыш кижиге / сынап еткү езисни пилмиш кижиге; А.-негү тир эшитгил сынамыш киши / сынап едгү исизни билмиш киши; К.-(1593) негү тэр эшит бу сынамыш киши / сынаб эдгү исизни билмиш киши.

Кыргызча: эмне дээр эшиткин, сынаган киши, сынап жакшыны, эссизди билген киши.

1617. тилесе болур барча арзу киши
тилек тег киши болмаз эдгү башы

1618. бу бодсын йорығлы кара баш калын
киши деп ынангу киши йок билин

1619. кишиде кереки йарағлысы ол
йарап хем тусулуп йорығлысы ол

1620. негү тер эшитгил бу ша'ир айғучы
сөзүг ма'ни бирле тизип қодғучы

1617.Р.-тилезе полур парча арзузы пек / тилезе кижипулмас ердемлигик; А.-тилесе булур барча арзу киши / тилек тег киши булмаз едгү башы; К.-(1594) тилесэ булур барча арзу киши / тилэк-тэг киши билмэз эдгү башы.

Кыргызча: тилесе (кааласан) болоор бардык тилеги кишинин, тилегениндей (каалаганындай) киши болбос (табылбас), акылдуу, баштуу.

1618.Р.-пу пот сын йорыклы қарабаш қалын / кижипот ынанзу кижипот йоқ пилин; А.-бу бод сын йорығлы қара баш қалын / киши тип манғу киши йоқ билин; К.-(1595) бу бод сын йурығлы қара баш қалын / киши тэб ынанғу киши йоқ билин.

Кыргызча: бу бой сынын көтөрүп жүргөн кара баш(тар) калын (көп), киши деп ынандырган киши(лер) жок билгин.

1619.Р.-кижиге кереклик йараклызы йол / йарап хем түзүлүп йарағлысы ол; А.-кишиде кереки йарағлысы ол / йарап хем тусулуп йорығлысы ол; К.-(1596) кишиде кэрэки йарағлысы йараб хам тосулуб йурығлысы йок.

Кыргызча: киши(лердин) ичинен керектүүсү, жарактуусу ал, керегине жарап же жардамдашканы ал.

1620.Р.-негү тер ежиткил пу шы'р айғучы / сөзүк ма'ны пирле терип йатқучы; А.-негү тир ешитгил бу ши'р айғучы / сөзүг ма'ни бирле тизип кодғучи; К.-(1597) нэкү тэр эшитгил бу шэ'р айғучы / сөзүг ма'ни бирле түзүб кодғучы.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, бу акындын айтканын, сөздү маани менен тизип кынаптаган.

1621. йорығлы көрүр мен йарағлысы йок
йарағлы булунса йорығлысы йок

1622. қалын бод қара баш йорығлы телим
телимде тилесе тусуғлысы йок

1623. йана айды элиг меселде келир
уруғлуғ киши өлсе урғы қалыр

1624. негү эксе йерке йана ол өнүр
оғул тоғса қылқы отаға йанур

1621.Р.-йорыккы көрөрмен йараккызы йок / йараккы пуылза йоруккызы йок; А.-йорыглы көрүр мен йараглысы йок / йараглы булунса йорыглысы йок; К.-(1598) йурыглы көрүр-мэн йараглысы йок / йараглы булунса йурыглысы йок.

Кыргызча: жүргөндөрдү көрөрмүн (көрүп жүрөт) жарактуусу жок, жарактуусу бар болсо, жүргөндөрү жок.

1622.Р.-калын пут кара паш йорыккы телим / телимде тилезе тозуккызы йок; А.-калын бод кара баш йорыглы телим / телимде тилесе тусуғлысы йок; К.-(1599) калын бод карабаш йумытты өкүш / тилимэ тилесэ тосулғусы йок.

Кыргызча: калың эл, кара баштар жүргөнү көп, арасынан издесен, кармаары жок.

1623.Р.-йана айды Елик масалда келип (уруклук кижини өлсө урғы) калыр; А.-йана айды илиг меселде келир / уруғлук кишини өлсө урғы калыр; К.-(1600) йана айды элиг масалда кэлир / уруғлук кишини өлсө урғы калыр.

Кыргызча: жана (дагы) айтты Элиг: маселде мындай делет, уруктуу (тукумдуу) кишини өлсө, уругу (тукуму) калар.

1624.Р.-негү ексе йерге йана ол өнүр / оғул токса кылгы адаға йанур; А.-негү ексе йирке йана ол өнүр / оғул тоғса кылкы атака йанур; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: Эмне эксен жерге, жана (кайра) ал өнөр, уул туулса, кылыгы атага жанар.

1625. бу Айтолды оғлы ата урғы ол
ата барса орны оғул орны ол

1626. ата барды орны куруғ хем кокуз
кокуз толғука көрдүм оғлын кедүз

1627. муны эдлейин мен бу болсун кишини
кишини болмыш асгын тусулғай тушы

1628. болуғлук көрүр мен йарағу муны
кичиглите таштын адын йок мүнн

1625.Р.-пу Ай-толды оғлы ада урғы ол / ада парза орны оғул орны ол; А.-бу Айтолды оғлы ата йурны ол / ата барса орны оғул орны ол; К.-(1601) бу Айтолды оғлы атайур нэ-ул / ата барды эрсэ оғул орны-ул.

**Кыргызча: бу Айтолдунун уулу, ата урнага ал,
атасы өлсө орду уулунун орду ал.**

1626.Р.-ада парды орну курук хем коғус / коғус толғуға көрдүм
оғлын кет өс; А.-ата барды орны куруғ хем қокуз / қокуз толғуға
көрдүм оғлын кед уз; К.-(1602) ата барды орны куруғ хан кукуз / кукуз
толғуға көрдүм оғлын оғлын кэд уз.

**Кыргызча: ата өлдү, орду куру жанса бош (калды), боштукту
толуктоону ылайык көрдүм, уулун кези жетти.**

1627.Р.-муны өслейин мен пу ползу кижиги / кижиги полмак асқы
түзүлгү ижиги; А.-муны едлейин мен бу болсун киши / киши болмыш
асғын тусулгай тушы; К.-(1603) муны эдлэйин мэн бу болсун киши /
киши болмыш асғын билусын иши.

**Кыргызча: муну тарбиялайын мен, бу болсун киши, адам
(киши) болгондон соң, пайдасы тийер кези(нде).**

1628.Р.-улуклук көрөр мен йарағу муны (кичикликте) паштын
адын йок муны; болуғлуғ көрүр мен йарағу муны / кичигликте
таштын адын йок муну; К.-(1604) болуғлуғ көрүр-мэн йарағу муны /
кичигликдө таштын адын йок муны.

**Кыргызча: болгондугун (жетилгенин) көрүп турамын жарак-
туулугунун мунун, жаштыгынан тышкары, баш-
ка жок жамандыгы.**

1629. эди йакшы аймыш элде атлыгы
будунга бедүки киши кутлуғы

1630. Элиг урса беглер кими эдлесе
йакур баш болур бу бегинде баса

1631. кими тутса беглер өзиңе йакын
йағуды тилеки кереки бакын

1632. күле бакса беглер кишике туруп
аңа йығлу тирлүр эр ат йүз уруп

1629.Р.-еди йакшы аймыш ел(д)е атлыгы / пудун педүги ол кижиги
кутлуғы; А.-иди йакшы аймыш ыла атлыгы / будунда бедүки киши
кутлуғы; К.-(1605) эди йакшы аймыш будун атлыгы / будунда талусы
киши кутлуғы.

**Кыргызча: жакшы айткан экен, эл(дин) атактуусу,
элдин бактысы, киши куттуусу.**

1630.Р.-Елик урза пеклер кими өслөзө / йабус паш полур паш тегинде паза; А.-елиг урса беглер кими едлесе / йакур баш болур бу бегинде баса; К.-(1606) Элиг урса бэглэр кими эдлэсэ / йа кур баш болур бу бэгиндэ баса.

**Кыргызча: кол берип бектер, кимди жетелесе,
жакыр баш(чы) болоор, бу бегинен баса (удаа).**

1631.Р.-кими тутса пеклер өзинге йавуқ / йағуды тилеги кереги ануқ; А.-кими тутса беглер өзинге йакын / йағуды тилеки кереки бакын; К.-(1507) кими тутса бэглэр өзингэ йакын / йағуды тилэки кэрэки бакын.

**Кыргызча: кимди тутса бектер өзүнө жакын, жакындады
(бир болду) тилеги, керектөөсү баккын (көргүн).**

1632.Р.-күлө пакса пеклер кижиге туруп / аңар йығлу теплер ер ат йүс уруп; А.-күлө бакса беглер кишике туруп / анга йығлу тирлүр ер ат йүс уруп; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: күлө бакса (караса) бектер, кишиге туруп,
ага жыйылып терилер адамдар жүз буруп.**

1633. Элиг айды эмди маңа чара йок
муны эдлесе мен киши болгу ок

1634. өтемиш болайын атасы хақын
қылайын кишилик бағырсақлыкын

1635. бу Айтолды тапғы телим эрди көр
кишилик қылайын аның йанғы күр

1636. кишилик тидүкүм болур эдгүлүк
бу эдгү болур ол йигү кедгүлүк

1633.Р.-Елик айды: мундақ тедик полгулук / муны өслөмөзө кижиге полгу йок; А.-илиг айды эмди манга чаре йок / муны едлесе мен киши болгу ок; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: Элиг айтты: эми менде (мага) башка чара жок,
муну (жетиштирсем) тарбияласам мен, киши
болоору чын.**

1634.Р.-өдемиш полайын адаза хақын / қылайын кижилик пазырзақлығын; А.-өтемиш болайын атасы хақын / қылайын кишилик бағырсақлығын; К.-(1608) өтемиш болайы атасы хақын / қылайын кишилик бағырсақлығын.

Кыргызча: өтөмүш болойун (атайын) атасынын акысын, кылайын кишилик (адамгерчилик) боорукерлик.

1635.Р.-ол Ай-толды тапкы телим ерди көр / йанутсус кижилик кодуп парды көр; А.-бу Айтолды тапғы телим ерди көр / кишилик қылайын аның йанғы күр; К.-(1609) бу Айтолды топғы телим эрди көр / кишилик қылайын аның йанғы көр.

Кыргызча: бу Айтолдунун өтөгөн (мага) кызматы далай эле көр, кишичилик (адамгерчилик) кылайын, анын акыбетин көрсөтөйүн.

1636.Р.-кижилик тедүгүм полур еткүлүк / пу еткү полур ол йегү кеткүлүк; А.-кишилик тыдүкүм болур едгүлүк / бу едгү болур ол йигү кедгүлүк; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: кишичилик дегеним болоор жакшылык, бу жакшылык ал, башкаларды жегизип кийдириш.

1637. киши аслы эдгүг унытмас болур
киши урғы көңлин эмитмез болур

1638. негү тер эшитгил авычға сөзү
авычға сөзин тут унытма көзи

1639. бу эдгү қылу тур эдгү киши
қарымаз болур эдгү меңү йашы

1640. бу эдгү қарымаз йеме опрамаз
йашы кед узун ол аты артамаз

1637.Р.-кижи аслы еткүк унытмас полур / кижі урғы көңли ымытмас полур; А.-киши аслы едгүг унытмас болур / киши урғы көңлин емитмез болур; К.-(1610) киши эдгү асли унытмас болур / киши урғы көңлин айытмас болур.

Кыргызча: кишинин асылын (жакшылығын) унутуп болбос, адамзаттын көңүлүн ийип (оорутуп) болбос.

1638.Р.-негү тер ежиткил абучқа сөзи / абучқа сөзи тут унытма қозы; А.-негү тир ешилтгил авычға сөзи / авычға сөзин тут унытма

козы; К.-(1611) нэку тэр эшит бу авычга сөзи / авычга сөзин тут унытма кози.

**Кыргызча: эмне дээр, эшит, абышка (карынын) сөзүн,
карынын сөзүн тут (карма) унутпа, (козум) балакай.**

1639.Р.-пу еткү кылу тур ай еткү кижы / карымас полур еткү менү йажы; А.-едгү кылу тур ай едгү киши / карымаз болур едгү менгү киши; К.-(1612) бу эдгү кылу тур эй эдгү киши / карымаз болур эдгү менү йашы.

**Кыргызча: бу, жакшылык кыла бер, эй! жакшы киши,
карыбас болоор, жакшы адамдын түбөлүк жашы.**

1640.Р.-пу еткү карымас йеме обрамас / йажы кет узун ол ады ардамас; А.-бу едгү карымаз йиме опрамаз / йашы кед узун ол аты артамаз; К.-(1613) бу эдгү карымаз йэмә опрамаз / йашы кэд узун-ул аты артамаз.

**Кыргызча: бу жакшылык карыбас жана (дагы) кемибес,
жашы (анын) өтө узун, ол, аты арыбас.**

1641. ағырлады элиг көр Өгдүлмишиг
аңар айды эдгү эсиз өз ишиг

1642. ачынды элиг көр көтүрди өрү
болу берди эврэн йумытты төрү

1643. оңарды төрү хем току ич тапуғ
ачылды тапуғдын тилемиш қапуғ

1644. мүни болды эрдем сөзи болды сөз
Элиг турды эрсе аңар ачты көз

1641.Р.-ағырлады Елик көр Өктүлмижик / аңар айды еткү езис өс ижик; А.-ағырлады илиг көр Өгдүлмишиг / аңгар айды едгү исиз өз ишиг; К.-(1614) ағырлады Элиг көр Өгдүлмишиг / сынады аңар бэрди барча ишиг.

**Кыргызча: кадырлады Элиг көр Өгдүлмүштү,
ага айтты жакшы жаман өз иштериндеги.**

1642.Р.-ачынды Елик көр көдүрдү өрү / полу берди ебрен ымытты нару; А.-ачынды илиг көр көтүрди өрү / болу бирди еврэн йумытты төрү; К.-(1615) ачынды Элиг көр көтүрди өрү / болу бэрди эврэн йумытты төрү.

**Кыргызча: ачылды Элиг, көр, көтөрдү (ишти) өргө,
бактысы ачылып, (дөөлөтү келип) иши жылды.**

1643.Р.-онарды төрү хем тогу ич табук / ачылды табуктын тилемиш кабул; А.-онгарды төрү хем току ич тапул / ачылды тапулдын тилемиш капул; К.-(1616) онарды төрү хам току ич тапул / ачылды тутулдын тилемиш кутул.

**Кыргызча: ондоду заңын жана ич(ки) иштерин жолго койду,
ачылды эмгектен, тилеген капкасы (ордосу).**

1644.Р.-муны полды ердем сөзи полды сөс / Елик турду ерзе анар ачты көс; А.-мүни болды ердем сөзи болды сөз / илиг турды ерсе ангар ачты көз; К.-(1617) муны болды эрдэм сөзи болды сөз / Элиг турды эрсэ анар ачты көз.

**Кыргызча: калети жок, эрдем сөзү болду сөз,
Элигден таалим алып, ачты көз.**

1645. Элиг айды эмди тилемиш ишим
төзү этлү баргай ичим хам ташым

1646. йүлеки бар эрди мунуң белгүлүг
анын эдледим кылдым ачыг үлүг

1647. муну болды эмди тилек тег киши
тақы болгусы бар йетилсе йашы

1648. улуғ болгу оғлан не эрсиг тоған
кичигде болур барча белгу нишан

1645.Р.-Елик айды: емди тилемиш ижим / төрү етлү паргай ичим хем тажым; А.-илиг айды емди тилемиш ишим / төзү итлү баргай ичим хем ташым; К.-(1618) Элиг айды эмди тилемиш ишим / түзү йэтлү баргай ичим хам ташым.

**Кыргызча: Элиг айтты: эми тилеген иштерим,
жолуна түшүп баратат ички жана тышкы иштерим.**

1646.Р.-йоруғы пир ерди мунуң белгүлүк / адын атладым кылдым ачык үлүк; А.-йүлеки бар ерди мунунг белгүлүг / анын едледим кылдым ачыг үлүг; К.-(1619) йөлөки бар эрди мунуң белгүлүг / аны едледим кылдым ачыг үлүг.

**Кыргызча: жүйөсү бар эле мунун белгилүү,
андыктан колдодум, оорун бөлүштүм.**

1647.Р.-муну полды емди тилек тек кижы / тагы полгузы пар
йедилзе йажы; А.-муну болды емди тилек тег киши / тагы болгусы
бар йетилсе йашы; К.-(1620) муну булдум эмди тилек-тэг киши / тагы
толгусы бар йетилсә йашы.

**Кыргызча: мына (болду) табылды эми тилектегидей (көңүл-
дөгүдөй) киши, дагы болоору бар, жетилсе жашы.**

1648.Р.-улуқ полгу оғлан не ерзик тоған / кичикте полур парча
пелгү нышан; А.-улуғ болгу оғлан не ерсиг тоған / кичигде болур
барча белгү нишан; К.-(1621) улуғ болгу оғлан йэ эрсиг йаған / кичигде
болур барча эдгү нишан.

**Кыргызча: улуу (акылдуу) болучу уул же баатыр шумкар,
кичинесинде (жаштайында) болот бардык белги-
си, жышаан(ы).**

1649. мунар мензер эмди бу бейтиг оқы
ука барса ма'ни ачылгай тақы

1650. камуғ болгу неңке болур белгү тең
кичигде бедүгинче ол болгу тең

1651. йемиш йегү ни'мет чечекинде көр
камуғ неңке йаңзағ муны билгү тең

1652. тапынды бу Өгдүлмиш утру туруп
кыйылмады таңда кече өд болуп

.Р.-мунар мензер емди пу бейдик оғы / уға перзе ма'ны ачылгай
тагы; А.-мунгар менгзер емди бу бейтиг оқы / ука барса ма'ни ачылгай
тақы; К.-(1622) мунар мэңзэтү эмди байтыг оқы / ука бэрсә ма'ни
ачылгай тақы.

**Кыргызча: буга төп келген (меселди) бу бейитти оку,
түшүнсөң мааниси ачылаар дагы.**

1650.Р.-қамуқ полгу неңге полур пелгү нең / кичикте педүгинче
полгузы нең; А.-қамуғ болгу неңке болур белгү теңг / кичигде
бедүгинче ол болгу тең. Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: бардык болуучу нерселердин болоор белгиси тең,
кичинесинде, чоңойгондо ал белгиси калаар бирдей.**

1651.Р.-йемиш пергү ныгмат чечегинде көр / камук неңге йанзақ муны пирле тең; А.-йемиш йигү ни'мет чичекинде көр / камуғ неңгке йангазғ муны билгү тең; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: жемиш берүүчү даракты-гүлдөгөндө көр,
бардык нерселер ушуга окшош, муну билгин тең.**

1652.Р.-табынды пу Өктүлмиш удру туруп / кыйылмады таңда кече от полуп; А.-тапынды бу Өгдүлмиш утру туруп / кыйылмады таңда киче өд болуп; К.-(1623) тапунды бу Өгдүлмиш отру туруб / кылуады таңда кэчэ өд булуп.

Кыргызча: эмгектенди бу Өгдүлмүш (отуруп, туруп) кылын-баган (бүтпөгөн) иштерди (эртеден кечке) таңда кечинде бүтүрүп.

1653. кетирди өзинден йарағсыз мухал
тусулды камуғ түрлүг ишке түкөл

1654. кутулды элиг кетти эмгеклери
будун асғы артты йенин йүклери

**Элиг су'али Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1655. Элиг үндеди бир күн Өгдүлмишиг
аңар сөзледиди сөз укуп билмишиг

1656. Элиг айды емди эшит оғул
сөз айтур өзүм сен маңа тут көңүл

1653.Р.-кедерди өзиндин йараксыз мухал / түзүлди камук түрлүк иште төгөл; А.-китерди өзиндин йарағсыз мухал / тусулды камуғ түрлүг ишке түкөл; К.-(1624) кэтәрди өзиндин йарағсыз махал / тосулду камуғ түрлүг ишкэ түгөл.

**Кыргызча: кетирди өзүнөн жараксыз, мүмкүн эместерин,
пайдасы бардык, түрлүү иште түгөл тийди.**

1654.Р.-кудулды Елик кетти емгеклери / пудун асқы артты йенип йүклери; А.-кутулды илиг китти емгеклери / будун асғы артты йенип йүклери; К.-(1625) кутулды элиг кэтти эмгәкләри / будун асғы артты йэниб йүкләри.

**Кыргызча: кутулду Элигдин кетти оор иштери,
будунга пайдасы артты, жеңилдеди жүктөрү.**

1655.Радловдо XXVIII глава менен берилет. (Күн-токты Елик сували Өктүлмишке) Р.-Елик үндеди пир күн Өктүлмижик / аңар соследи сөс угуп пилмижик; А.-илиг үндеди бир күн өгдүлмишиг / аңгар сөзледи сөз укуп билмишиг; К.-(1626) Элиг үндәди бир күн Өгдүлмишиг / аңар сорды барча нэ сөз билмишиг.

**Кыргызча: Элиг чакырды бир күнү Өгдүлмүштү,
андан сурады, сөз, угуп билгенин.**

1656.Р.-Елик айды: емди ешит ай огул / сөс айтур өзүм сен маңа тут көңүл; А.-илиг айды емди ешит ай огул / сөз айтур өзүм сен маңа тут көңүл; К.-(1627) Элиг айды эмди эшит эй огул / сөз айтур өзүм сен мэнэ тут көңүл.

**Кыргызча: Элиг айтты эми эшит уул(ум),
сөз сурайм өзүм, сен мага тут (бур) көңүл.**

1657. айу бер кишике тусулур кайу
кайу ол тусусы маңа эй сайу

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1658. йанут берди Өгдүлмиш айды эй бег
билиг ордусы эй кишилерде йиг

1659. кишике тусулгу экигү ажун
кылынч эдгүси ол эй кылкы түзүн

1660. экинчи увут ол үчинчи көни
бу үч нең биле бир болур кут күни

1657.Р.-айур пир кижиге түзүлмиш кайу / кайу ал түзүлүр? түзүзи негү?; А.-айу бир кишике тусулур кайу / кайу ол тусусы маңа ай сайу; К.-(1628) айу бэр мэнэр сэн тосулмаз кайу / кайу-ул тосусы мэндай сайу.

**Кыргызча: айтып бер(чи) кишиге пайдалуу кайсы (эмне)?
кайсы ал(ар), мага эй санап (берчи).**

1658.йанут берди Өктүлмиш айды: ай пек / пилик ордузы ай кижилерде йек; А.-йанут бирди Өгдүлмиш айды ай бег / билиг ордусы

ай кишилерде йиг; К.-(1629) йанут бәрди Өгдүлмиш йады э бэг / билиг ордусы эй кишиләрдэ йэг.

**Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш, айтты эй! бег(им),
билим ордосу, эй кишилердин жакшысы.**

1659.Р.-кижиге түзүлзү игегү ачун / кылынч еткүзи ол ай кылгы түзүн; А.-кишике тусулгу икигү ажун / кылынч едгүүси ол ай кылкы түзүн; К.-(1630) кишикә тосулгу экегү ажун / кылынч эдгүси-ул йа кылкы түзүн.

**Кыргызча: кишиге пайдалуу эки дүйнөдө,
ишиндин жакшысы – ал, жана асыл табиятын.**

1660.Р.-игинчи обут ол үчүнчи көни / пу үч нең пиле ер пулур кут күни; А.-икинчи увут ол үчүнчи көни / бу үч нең биле ер булур кут күни; К.-(1631) экинчи овут-ул үчүнчи көни / бу үчи билэ эр булур кут күни.

**Кыргызча: экинчи уят (абиир) ал, үчүнчүсү (түздүк) чындык,
бу үч нерсени биле билсең, болоор күнүн кут.**

1661. кылынч эдгү болса камуғ халк север
кылыкы көни болса төрке ағар

1662. увут ол тидиғлы камуғ теңсизиг
увутсузлуқ эрке эди теңсиз иг

1663. тақы бир силиглик кылынчы көни
экигү ажунда кутадуз күни

1664. көнилик увут хем бу эдгү кылынч
үчегүн бириксе бу булды севинч

1661.Р.-кылынч еткү полза камуқ қалқ себер / қылығы көни полза төрге ағар; А.-кылынч едгү болса камуғ халқ север / қылқы көни болса төрке ағар; К.-(1632) кылынч эдгү болса камуғ халқ сәвәр / қылынчы көни болса төркә ағар.

**Кыргызча: ишин жакшы болсо, бүткүл калкың сүйөр,
ишин түз болсо, төргө чыгар(сын).**

1662.Р.-обут ол тыдығлы камуқ теңсизик / обутсузлуқ ерге еди теңсиз өк; А.-увут ол тыдығлы камуғ тенгсизиг / увутсузлуқ ерке иди тенгсиз иг; К.-(1633) овут-ул тыдығлы камуғ тәңсизиг / овутсузлуқ ерке эди тәңсиз иг.

Кыргызча: уят, ал, бүткүл теңсиздиктен (жаман иштен) сак-
тайт, уятсыздык кишилер үчүн жаман илдет (оору).

1663.Р.-тагы бир меңилик кылынчы пүдүн / игегү ачунда кутаду
кудун; А.-тагы бир силиглик кылынчы көни / икигү ажунда кутаду
күни; Каримовдо 1635-баб 1634-баб менен орун алмашып келет. К.-
(1635) тагы бир силиглик кылынчы көни / экэгүн ажунда кутаду кини.

Кыргызча: дагы бири – сылыктык жүргөнү түз,
эки дүйнөдө (анын) күнү кутмандуу күнү.

1664.Р.-көнилик обут хем пу еткү кылынч / пу үч нең пириксе
пуылды себинч; А.-көнилик увут хем. Каримовдо 1635-баб менен
орун алмашып келет. К.-(1634) көнилик овут хам бу эдгү кылынч /
үчөгүн бириксе бу болды сэвинч.

Кыргызча: тууралык (калыстык), уят дагы жакшылык иш-
тер, үчөө бириксе бу болоор сүйүнүч.

**Элиг су'вали Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1665. йана айды Элиг эшиттим бу сөз
тусулмаз қайу ол кишике йавуз

**Өгдүлмиш жевабы Елигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1666. йанут берди Өгдүлмиш айды Элиг
бөгүлөр бу сөзке йетүрсү билиг

1667. кишике тусулмаз түкөл үч нең ол
бу үч нең турур көр элчи унур

1668. бири аркук эрсе бу қылқы йавуз
тақы бири йалған түзер эрсе сөз

1665.Р.-йана айды Елик: ежиттим пу сөс / түзүлмес қайу ол
кижиге йабус; А.-йана айды илиг ешиттим бу сөз / тусулмаз қайу ол
кишике йавуз; К.-(1636) йана айды Элиг эшиттим бу сөз / тосулмаз
қайу-ул кишике йавуз.

Кыргызча: кайра (жана) айтты Элиг, эшиттим
бу сөздөрүңдү, пайдасызы кайсы? ал кишиге жаман.

1666.Р.-йанут перди Өктүлмиш айды: Елик / пөгүлөп пу сөске
йедүрзү пилик; А.-йанут бирди Өгдүлмиш айды илиг / бүгүлөп бу
сөзке йетүрсү билиг; К.-(1637) йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз /
йанулаб эшитсү Элиг билге өз.

**Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш айтты Элигке,
акылмандар бу сөздү жеткирген билим кылып.**

1667.Р.-кижиге түзүлмөс төгөл йас кылур / пу үч нең турур көр ай
елчи өнүр; А.-кишике тусулмаз түкөл йас кылур / бу үч неңг турур көр
ай илчи унур; К.-(1638) кишике тосулмаз түгөл үч нэн-ул / үчини айу
бэрдим эдгү өгул.

**Кыргызча: кишиге пайдасыз, түгөл үч нерседир ал,
бу үч нерседир, көр, эй элчи улуу.**

1668.Р.-пири арғук ерзе кылык ол йабус / тагы пири йалған турур
сөсни үс; А.-бири аркук ерсе бу кылкы йавуз / тақы бири йалған түзер
ерсе сөз; К.-(1639) бири аркук эрсэ бу кылкы йавуз / тақы бири йалған
тээр эрсэ сөз.

**Кыргызча: бири терс (жаман табияттуу) болсо кылыгы
(мүнөзү) кырс, дагы бири жалған сүйлөөр, алса сөз.**

1669. тақы бир саран ол кишиде эли
бу үч нең үчегү билигсиз тили

1670. кимиң болса аркук кылынчы отун
иши барча тетрү болур тоғса күн

1671. чавыкса ким эрсе бу йалған тилин
савы барды йалңуқ ара сен билин

1672. саранлыкта ыңга негү бар адын
терер нең йыйүмез қалыр нең кидин

1669.Р.-тагы пир саран ол кижиде или / пу үч нең үчегү пиликсис
йолы; А.-тақы бир саран ол кишиде или бу үч неңг үчегү билигсиз
тили; К.-(1640) тақы бир саран-ул ишиде йэли / бу үч нэн үчегү
билигсиз тили.

**Кыргызча: дагы бири саран, ал кишинин ач көзү,
бу үч нерсе, үчөөсү билимсиздердин тили.**

1670.Р.-кимиң полза арғук кылынчы одун / ижи парча тетрү (?)
полур тоқса күн; А.-киминг болса аркук кылынчы отун / иши барча

татру болур тоҗса күн; К.-(1641) кимүң болса артуқ қылынчы отун / иши барча татру болур туҗса күн.

**Кыргызча: кимде болсо-терс кыял, жаман адат,
ишинин баары тетири болоор, күн чыккандан.**

1671.Р.-сабыкса ким ерзе пу йалған тылын / субы парды йаңлуқ пазын пилин; А.-чавыкса ким ерсе бу йалған тилин / савы барды йаңлуқ ара сен билин; К.-(1642) ким эрсэ жавыкса бу йалған тилин / савы барды йаңлуқ ара сэн билин.

**Кыргызча: аттанса ким болбосун жалган тили менен
адамдар арасында абийри кетет билгин.**

1672.Р.-саранлықта ынга (?) негү пир адын / терер нең тайумас қалыр нең кедин; А.-саранлықта ынга негү бар адын / тирер ненг йийүмез қалыр ненг кидин; Каримовдо 1643-бейит 1644-бейит менен орун алмашылып берилген. (1644) саранлықда ынга нэку бар адын / терер нэң йейүмез қалур нэң кэдин.

Кыргызча: сарандыктан ашкан эмне бар башка, терер нерселерди жыйгандарын жей албайт, калар алар (өзүнөн) кийин.

1673. негү тер эшитгил сараның билиг
эй чырғуй эй муңлуғ эй түгмиш элиг

1674. тере билдин алтун йейү билмедин
бу алтун йығып бир нелүк бермедин

1675. эй дүңйа терип сен йейүмез киши
йегүчи аунды ануқ тут ашы

1676. ол үч нең кимиң болса келди қуты
бу үч нең кимиң болса йитти аты

1673.Р.-негү тер саранық ежиткил пилик / ай чырғуй ай муңлуғ ай түгмиш елик; А.-негү тир ешитгил сараның билиг / ай чырғуй ай муңлуғ ай түгмиш элиг; К.-(1643) нэку тэр эшитгил сараның билиг / ай чырғу э муңлуғ э тэгмиш элиг.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, сарандық тууралуу билим, эй, бечара! эй мундуу! эй, колун (түйгөн) (муштумун түйгөн).

1674.Р.-тере пилдин алтун йейү билмедиң / он алтун йығып пир нелүк пермедиң; А.-тире билдинг алтун йийү билмедиңг / бу алтун йығып бир нелүк бирмедиңг; К.-(1645) Каримовдо бул бейит 1645-бейит менен орун алмашып келет: тэрэ билдин алтун йэйз билмедиң / бу алтун йағың бир нэлүг бэрмедиң.

Кыргызча: тере билдин алтынды, ажей билбедиң, бу алтын жыйып, бирөөлөргө бир нерсе да бербедиң.

1675.Р.-ай дүние терип сен пайумас кижиге / йегүчиге аунунды ануң тут ажы; А.-ай дүниа тирип сен йийүмез киши / йигүчиге аунунды ануң тут ашы; К.-(1646) э дүниа тэриб сэн йэйүмэз киши / йэгүчиге ануң ош анут сэн ашы.

Кыргызча: эй, дүнүйө терип (жыйып) сен, жебеген (жарыбаган) киши, жечүлөр анынды анык, тут (даярда) ашынды.

1676.Р.-ол үч нең кимиң полза келди куды / пу үч нең кимиң полза йитти ады; А.-ол үч неңг киминг болса келди куты / бу үч неңг киминг болса йитти аты; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: ал үч нерсе, кимде болбосо – келээр куту, бу үч нерсе, кимде болсо – житээр аты.

**Элиг су'вали Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1677. йана айды Элиг эшиттим муны
 тақы бир сөзүм бар айу бер аны

1678. анадынму билге тоғар бу киши
 азу өгрөнүрмү йетилсе йашы

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1679. йанут берди Өгдүлмиш Элиг куты
 билиг хем укуш ол бу эрдем аты

1680. билигсиз тоғар ол туру өгрөнүр
 билиг билсе өтрү камуғ иш өнүр

1677.Р.-йана айды Елик: ежиттим муны / тағы пир сөзүм пар айу пер аны; А.-йана айды илиг ешиттим муны / тақы бир сөзүм бар айу

бир аны; К.-(1647) йана айды элиг эшиттим муны / тагы бир сөзүм
бир айу бэр аны.

**Кыргызча: жана (дагы) айтты Элиг, эшиттим муну,
дагы бир сөзүм бар, айтып бер аны.**

1678.Р.-анадын-му пилге тоғар пу кижн / ажу өгрөнүрмү йедилзе
Иажы; А.-анадынму билге тоғар бу киши / азу өгрөнүрмү йетилсе
Иашы; К.-(1648) анадан-му билгэ туғар бу киши / азу өгрөнүр-му
Иетилсэ йашы.

**Кыргызча: энеденби? билге эстүү (акылдуу) туулабы бу киши,
же үйрөнөбү жетилсе жашы.**

1679.Р.-йанут перди Өктүлмиш: Елик қуды / пилик-өк уғуш ол
миң ердем ады; А.-йанут бирди Өгдүлмиш илиг қуты / билиг хем
уқуш ол бу ердим аты; К.-(1649) йанут бэрди Өгдүлмиш Элиг қуты /
билиг хам уқуш-ул бу эрдэм аты.

**Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш Элиг қутқа,
билим жана акыл ал-бу (адамдын) эрдем аты.**

1680.Р.-пиликсис тоғар ер пилик өгрөнүр / пилик пулза удру камук
иш өнүр; А.-билигсиз тоғар ол туру өгрөнүр / билиг билсе өтрү камуғ
иш өнүр; К.-(1650) билигсиз туғар ул төрү өгрөнүр / билиг билсэ өтрү
камуғқа үнүр.

**Кыргызча: билимсиз туулар ал туура үйрөнөр,
билим билсе (үйрөнсө) кийин бардык иштери өнөөр.**

1681. анадын тоғуғлы билигсиз тоғар
билиг өгрөнүр өтрү төрке ағар

1682. уқуш ол аны йалңук өгрөнмеди
таду бирле қатлып төрүтүр эди

1683. уқушта адын барча эрдемлериг
киши өгрөнүр өтрү йетрлүр билиг

1684. севинди Элиг көр эшитти бу сөз
айур өз тилекини болду бу өз

1681.Р.-анадын тоғуғлы пиликсис тоғар / пилик өгрөнүр удру
торге ағар; А.-анадын тоғуғлы билигсиз тоғар / билиг өгрөнүр өтрү
торке ағар; К.-(1651) анадн туғуғлы билигсиз туғар / билү өгрәнү
өтрү төркө ағар.

**Кыргызча: энеден туулгандар билимсиз туулат,
билим үйрөнөөр, кийин төргө чыгар.**

1682.Р.-уғуш ол аны йаңлук өгрөнмеди / тазу пирле кылып
төрүдүр иди; А.-укуш ол аны йалнгук өгрөнмеди / таду бирле қатлып
төрүтүр иди; К.-(1652) укуш-ул аны йаңлук өгрәнмәди / төрү бирлә
қатлыб төрү билмәди.

**Кыргызча: акылды аны адам үйрөнбөйт, (адам менен жаралат)
ал жараткандан бирге кошо төрөлөт экен.**

1683.Р.-уғушта адын парча ердемлерик / кижі өгрөнүр удру етлүр
пилик; А.-укушта адын барча ердемлериг / киши өгрөнүр өтрү йетлүр
билиг; К.-(1653) укушта адын барча эрдәмлериг / киши өгрәнүр өтрү
йәтлүр әлиг.

**Кыргызча: акылдан башка баардык эрдемдикти,
киши үйрөнөөр, анан билим менен жетилтээр.**

1684.Р.-себинди Елик көр ежитти пу сөс / айур: өс тилегини пулды
пу өс; А.-севинди илиг көр ешитти бу сөз / айур өз тилегини булды бу өз;
К.-(1654) сәвүнди элиг көр эшитти бу сөз / айур өз тиләкени булда бу өз.

**Кыргызча: сүйүндү Элиг, көр, эшитип бу сөздөрдү,
айтты өз тилегеним болду (келди) өз(үмө).**

1685. атасын йитүрдүм мунуқы оғул
ата орны тутты болуп эдгү йол

1686. байатқа шүкүр қылғу әмди өкүш
будунқа төрү қылғу эдгү үлүш

1687. бағырсақ көрүр мен бу Өгдүлмишиг
бүтүнлүк биле қылды барча ишиг

1688. аңар ма бу күн қылғу эдгү йанут
ол эдгү йанутын бу болсу анут

1685.Р.-адазын йидүрдүм мунуғы оғул / ада орны тутты пулуп
еткү йол; А.-атасын йитүрдүм мунуқы оғул / ата орны тутты булуп
эдгү йол; К.-(1655) атасын йитүрдим мунықы оғул / ата орны тутты
билиб эгү йол.

**Кыргызча: атасын житиргем, (жоготком, көмгөм) мына анын
уулу, атасынын ордун тутту (ээледи), жакшы
жолду жолдоп (тарбия алып).**

1686.Р.-пайатка шүкүр кылгу емди өгүш / пудунга төрү кылгу еткү үлүш; А.-байатка шүкүр кылгу емди өкүш / будунка төрү кылгу едгү үлүш; К.-(1656) байатка шукр кылды айды өкүш / будунка төрү кылгу эдгү үлүш.

Кыргызча: кудайга шүкүр кылгын эми көптөн,
калкка эмгек кылгын, жакшылык бөлүш.

1687.Р.-пағырзақ көрер мен пу Өктүлмижик / пүдүнлүк пиле кылды парча ижик; А.-бағырсақ көрүр мен бу Өгдүлмишиг / бүтүнлүк биле кылды барча ишиг; К.-(1657) бағырсақ кэрүр-мән бу Өгдүлмишиг / бүтүнлүк билә кылды барча ишиг.

Кыргызча: боорукер деп эсептеймин (көрөмүн) бу Өгдүл-мүштү, (бүтүндөй) баарысын билгичтик менен кылат ишти.

1688.Р.аңар-ма пу күн кылгу еткү йанут / ол еткү йануды пу ползу йанут; А.-ангар ма бу күн кылгу едгү йанут / ол едгү йанутын бу булгу анут; К.-(1658) аңар ма бу күн кылгу эдгү йанут / ул эдгү йанутын бу болсу йанут.

Кыргызча: ага бу күндөрү кылыш керек жакшы жооп, ал (анын) жакшылыгына жооп болсун бу жакшылык (жакшылыкка жакшылык менен жооп кайтаруу керек деген мааниде).

1689. негү тер эшитгил киши өдрүми
киши өдрүми хам будун көдрүми

1690. кишилик қылурқа кишилик анут
кишилик теңинче төрү қыл йанут

1691. вефақа вефа ол кишилик хақы
вефа қыл киши бол атыңны бедүт

1692. күнүңе ағырлады элиг аны
қамуғ элке толды көр аты үни

1689.Р.-негү тер ежиткил кижі өтрүми / кижі өтрүми хем пудун көтрүми; А.-негү тир ешитгил киши өдрүми / киши өдрүми хем будун көдрүми; К.-(1659) нэкү тэр эшит бу киши өдрүми / киши өдрүми хам будун көдрүми.

Кыргызча: эмне дээр(им) эшиткин кадырлуу адам (кишилердин мыктысы), кишилердин кадырлуусу – эл (мыктысы) башкараар.

1690.Р.-кижилик кылурга ижилик анут / кижилик тегинче төрү кыл йанут; А.-кишилик кылурқа кишилик анут / кишилик тенгинче төрү кыл йанут; К.-(1660) кишилик кылурқа кишилик анут / кишилик тэнинчэ төрэ кыл йанут.

Кыргызча: кишичилик кылганга, кишичилик кылууга бол даяр, адамгерчилик кылса сага, сен да ага адамгерчилик кылууга бол даяр. адамгерчиликке татыктууга сен да татыктуу бол.

1691.Р.-вафага вафа ол кижилик хақы / вафа кыл кижиге пол адыңны педүт; А.-вефақа вефа ол кишилик хақы / вефа кыл киши бол атыңгы бедүт; К.-(1661) вафақа вафа-ул кишилик хақы / вафа кыл көни бол атыңны бэдүт.

Кыргызча: жакшылыкка жакшылык – ал кишилик (адамгерчилик) парыз, жакшылык кыл, киши бол атыңды чыгар (бийик кыл).

1692.Р.-күninge ағырлады Елик аны / камуқ елге толды көр ады үни; А.-күninge ағырлады илиг аны / камуғ илге толды көр аты үни; К.-(1662) күninge ағырлады элиг аны / бүтүн элкэ йадты көр аты үни.

Кыргызча: күнүгө ардактады (алпечтеди) Элиг аны, бүткүл Элге жайды, көр, атын (атагын) даңкын.

1693. будунда бедүк болды белгү нишан
ажунда чавы барды эдгү ду'ан

1694. улуг болды эш туш ара белгүлүг
бедүк болды беглер ара бу күлүг

1695. көңүл тил кичиг тутты кылкы оңай
йарашты камуғ бирле кечти күн ай

1696. көңүл кодкы тутты тилин сөз сүчиг
будунуг иситти ташыг хам ичиг

1693.Р.-пудунда педүк полды пелгү нышан / ачунда чавы парды еткү таган; А.-будунда бедүк болды белгү нышан / ажунда чавы барды едгү ду'ан; К.-(1663) будунда бэдүг болды бэлгү нишан / ажунда жавы барды эдгү ду'ан.

Кыргызча: эл ичинде бийик болду белги жышааны,
ааламга даңкы кетти жакшы деген дуба.

1694.Р.-улуқ полды еш туш ара пелгүлүк / педүк полды пеклер өзе
пу күлүк; А.-улуғ болды иш туш ара белгүлүг / бедүк болды беглер
ара бу күлүг; К.-(1664) улуғ болды эш түш ара бэлгүлүг / бэдүг болды
бэглэр ара бу күлүг.

Кыргызча: улуу болду эш теңтуш арасында белгилүү,
бийик болду бектер арасында бу даңктуу (атактуу).

1695.Р.-көңүл тыл кичик тутты қылғы оңой / биришти камуқ
пирле кечти күн ай; А.-көнгүл тил кичиг тутты қылқы оңгай / йарашты
қамуғ бирле кечти күн ай; К.-(1665) көңүл тил кичик тутты қылқы
оңай / йарашты көрү бирле кэчти күн ай.

Кыргызча: көңүлүн (пейлин), тилин кичүү (сылык) тутту,
мүнөзү оңой (жеңил) жарашты баары, бирге
кечти (өттү) күн ай.

1696.Р.-көңүл кутқы тутты тылын сөс сүчүк / пудунлар ежитти
тажық хем ичик; А.-көнгүл қодқы тутты тилин сөз сүчиг / будунуғ
иситти ташығ хем ичиг; К.-(1666) көңүл қусқы тутты тилин сөз сүчиг
/ будунуғ иситти ташығ хам ичиг.

Кыргызча: көңүлүн (пейлин), тилин, сөзүн ширин тутту,
элдерди жылытты (кубантты) иктеги жана
тыштагы.

1697. адаш қолдаш эрдеш тутунды қалын
адаш қолдаш ол эрке арқа белин

1698. кимиң болса қолдаш адашы телим
оның арқасы бек қайа ол йалым

1699. кимиң арқасы болса күчлүг болур
бу күчлүг киши қутқа түплүг болур

1700. не әдгү болур қутқа қодқы көңүл
не көркүлүг болур билге болса амүл

1697.Р.-адаш қолдаш ердеш терилди қалын / адаш қолдаш елгү пу
арға пилин; А.-адаш қолдаш ердеш тутунды қалын / адаш қолдаш ол
ерке арқа билин; К.-(1667) адаш қолдаш эрдәш тутунды тәлим / адаш
қолдаш эркә көр асғы тәлим.

Кыргызча: адаш-курдаш, жердеш тутунду (күттү) калың (көп), адаш-курдаш ал кишиге арка (бел) жөлөк.

1698.Р.-кимин полза қолдаш адажы телим / аның арғазы пе(р)к қайа ол тегим; А.-киминг болса қолдаш адашы телим / анынг аркасы бек қайа ол йалым; Каримовдо бул бейит жок.

Кыргызча: кимдин болсо курдашы, тууганы көп, анын аркасы бек зоока, аскадай.

1699.Р.-кимин арғазы полза күчлүк полур / пу күчлүк кижі сыға түплүк полур; А.-киминг аркасы болса күчлүг болур / бу күчлүг киши кутқа түплүг болур; К.-(1668) кимүң арқасы болса күчлүг болур / бу күчлүг киши кутқа түблүг болур.

Кыргызча: кимдин аркасы (жөлөгү) болсо, күчтүү болоор, бу күчтүү кишинин куту – түптүү болоор.

1700.Р.-не еткү полур сыға кутқы көңүл / не көрклүк полур полза пилге амул; А.-не едгү болур кутқа кодқы көнгүл / не көрклүг болур билге болса амул; К.-(1669) не эдгү болур кутқа кусқы көңүл / нэ көрклүг болур билгэ болса амул.

Кыргызча: ак пейил болсоң кутқа (бакыт дөөлөткө) шериксин, акылдуу болсоң – көрктүүсүн.

1701. йеме йакшы аймыш бу өглүг киши
ким өглүг сөзин тутса этлүр иши

1702. кимин бирле давлет йарашса келип
көңүл кодқы тутгу кичиглик қылып

1703. келир эрсе давлет кишике күле
тутуп берклегүсі кичиглик биле

1704. көчүт тег болур кут түпи хам төзи
көңүл кодқысы ол аның йылдызы

1701.Р.-йеме йакшы аймыш пу өклүк кижі / ким өклүк сөзі тутса етлүр ижі; А.-йеме йакшы аймыш бу өглүг киши / ким өглүг сөзин тутса итлүр иші; К.-(1670) йэмэ йакшы аймыш бу өглүг киши / ким өглүг сөзин тутса этлүр иші.

Кыргызча: дагы жакшы айтыптыр (айткан экен) бу акылдуу киши, ким акылдуу сөздү тутса, (кармаса) алдыга жылаар иши.

1702.Р.-кими пирле даулат йарашса келип / көңүл куткы тутку кичиклик қылып; А.-киминг бирле девлет йарашса келип, көнгүл қодқы тутту кичиглик қылып; К.-(1671) кимүң бирлә давлат йарашса кэлиб / көңүл қусқы қылғу кичиглик қылыб.

Кыргызча: ким менен дөөлөт жарашса келип (кимдин бак конуп дөөлөтү жанса) ак көңүл болуп, (өзүндү) кичүү кылып (алып жүр).

1703.Р.-келир ерзе даулат кижиге күле / тутуп перкле көзи кичиклик пиле; А.-келир ерсе левлет кишике күле / тутуп берклегүси кичиглик биле; К.-(1672) кэлир эрсэ давлат кишике күлэ / тутуб бэклэгүси кичиглик билэ.

Кыргызча: келээр (келген) болсо дөөлөт, кишиге күлө, тутуп, бекемдегин (бекемдеш керек) (бой көтөрбөй) кичүүлүк менен бирге.

1704.Р.-кечүт тек полур кут түби хем төзи / көңүл куткузы ол анын йылдызы; А.-көчүт тег болур кут түпи хем төзи / көнгүл қодқысы ол анын йылдызы; К.-(1673) көчүт-тэг болур кут болур хам төзи / көңүл қускысы хам анын йылдызы.

Кыргызча: бакыт түбүндө көч сыяктуу болоор, көңүлүндүн (мүнөзүндүн) кичипейилдиги, ал анын жылдызы.

1705. не эдгү болур қодқы алчақ киши
не көрклүг болур күнде итлүр иши

1706. улуғсығ күвез күр киши ол туры
күнине коды ол күвезлик куры

1707. қамуғқа йарашур бу кут урса йүз
укушлуғқа артуқ йарашур кед уз

1708. мунар мензер эмди бу бейтиг оқын
оқыгыл уқа бар әй элги ақы

1705.Р.-не еткү полур куткы алчақ кижи / не көрклүк полур күнде куткы ижи; А.-не едгү болур қодқы алчақ киши / не көрклүг болур күнде итлүр иши; К.-(1674) нэ эдгү болур қылқы алчақ киши / нэ күрклүг болур күнде этлүр иши.

**Кыргызча: не сонун болоор, кичипейил киши,
не көрктүү болоор күнде иштелүүчү иши.**

1706.Р.-улуқсық күбес көр кижи ол туры / күнингө пады(?) ол күбеслик куры; А.-улуғсығ күвез күр киши ол туры / күнингө коды ол күвезлик куры; К.-(1675) улуғсығ күвэз киши-ул туры / күнингө куды-ул күвэзлик куры.

Кыргызча: (улуусуп) менсинип бой көтөргөн киши ал жек көрдү, күн санап түшөөр ал корсойгондун куру (баркы).

1707.Р.-камукка йаражур пу кут урза йүс / угушлукка ардук йаражур кет өс; А.-камугка йарашур бу кут урса йүз / угушлукка артуқ йарашур кед уз; К.-(1676) камукка йарашур бу кут урса йүз / угушлукка артуқ йарашур кэд уз.

Кыргызча: баарына жарашаар, бу кут бурса жүз, акылдууга артыкча жарашаар, келгендей уз.

1708.Р.-мунар мензер емди пу пейдик оғы / оғығыл уға пер ай елги агы; А.-мунгар менгзер емди бу бейтиг оқы / оқығыл ука бар ай елги ақы; К.-(1077) мунар мэңзэтү эмди байтыг оқы / оқығыл ука бу эй элги оқы.

Кыргызча: мындай деген эми бу бейитти оку, окугун түшүнгүн, эй! колу ачык.

1709. билигсизке давлет йарашса келип
билиглигке артуқ йарашур тегип

1710. билигсиз биле турса давлет калы
билиглиг биле турға түплүг эрип

1711. билигсиз бедүк болса давлет биле
билиглиг бедүкрек кү чав ат биле

1712. билигсизке давлет келир эрсе кут
турумаз бу давлет аның бирле бүт

1709.Р.-пиликсиске даулат йарашса келип / пиликликке артуқ йаражур тегип; А.-билигсизке девлет йарашса келип / билиглигке артуқ йарашур билип; К.-(1678) билигсизкэ даулат йарашса кэлиб / билигликкэ артуқ йарашур тэгиб.

Кыргызча: билимсизге (акылсызга) дөөлөт жарашарбы эгер келсе? акылдууга артык (айрыкча) жарашаар эгер тийсе (келсе).

1710.Р.-пиликсис пиле турза даулат серип / пиликлик пиле турза түплүк ерип; А.-билигсиз биле турса девлет калы / билиглиг биле турга түплүг ерип; К.-(1679) билигсиз биле турса давлат калы / билиглиг биле турга тэң туш көриб.

Кыргызча: билимсизге (акылсыз, нааданга) дөөлөт эгер келип консо деле, билимдүү (акылдуу) менен дөөлөт турмак эриш аркак (болуп).

1711.Р.-пиликсис педүк полза даулат пиле / пииликлик педүкрөк күчөбөт (?) пиле; А.-билигсиз бедүк болса девлет биле / билиглиг бедүкрөк кү чав ат биле; К.-(1680) билигсиз бэдүг болса давлат биле / билиглигке артуу йарашур күлө.

Кыргызча: (билимсиз, акылсыз, наадан) бийик болсо, дөөлөт менен, акылдуу бийигирээк (андан) атак даңк(тын) аты менен.

1712.Р.-пиликсиске даулат келир ерзе кут / турумас пу даулат аны бирле бүт; А.-билигсизке девлет келир ерсе кут / турумаз бу девлет анын бирле бүт; К.-(1681) билигсизкө давлат кэлир эрсэ кут / турумаз бу давлат анын бирлө бүт.

Кыргызча: билимсизге (акылсызга) дөөлөт бакыт келсе деле, турбас бу дөөлөт көпкө аны менен.

1713. мунуку бу сөзкө тануу келди сөз
оқыгыл муны сен аяа көңли түз

1714. келир кут кишике ағырлар аны
сиңер ол ағырлык йорыса көни

1715. болумсузқа давлет келү бирсе кут
итер давлетин ол кечүрмез күни

1716. сынады көр элиг бу Өгдүлмишиг
көнилик өзе булды барча ишиг

1713. мунуғы пу сөске тануу келди сөс / оғыгыл муны сен йаана көңлү түс; А.-мунуку бу сөзкө тануу келди сөз / оқыгыл муны сен аяа көңли түз; К.-(1682) мунуку бу сөзкө тануу кэлди сөз / оқыгыл аны сэн ай-а көңли түз.

Кыргызча: мындай бу сөзгө далил келди (дагы) бир сөз, түшүнгүн муну сен эй-а! көңүлү түз.

1714.Р.-келир кут кижиге ағырлар аны / сыңар ол ағырлык йүризе көни; А.-келир кут кишике ағырлар аны / сингер ол ағырлык йорыса көни; К.-(1683) кэлир кут кишике ағырлар аны / сиңэр ул ағырлык ағырлар күни.

Кыргызча: келсе (консо) кут кишиге ардактар (алпечтээр) аны, сиңээр ал ардактык (кишиге), алып жүрсө көөнүн түз.

1715.Р.-полумсузка даулат келү перзе кут / ыдар даулады ол кечүрмес күни; А.-болумсузка девлет келү бирсе кут / итер девлетин ол кечүрмес күни; К.-(1684) болумсузка давлет кэлү бәрсә кут / тутар давлатын ул кәчүрмәз күни.

Кыргызча: болумсузга дөөлөт келип берсе кут, итерер (тебээр) дөөлөтүн ал өткөрбөй бир күнү.

1716.Р.-сынады өгүш Елик Октулмижик / көнилик өзе қылды парча ижик; А.-сынады көр илиг бу Өгдүлмишиг / көнилик өзе булды барча ишиг; К.-(1685) сынады бу элиг көр Өгдүлмишиг / көнилик узә булды барча ишиг.

Кыргызча: сынады, көр, Элиг бу Өгдүлмүштү, көңүлүнө ашыкча толду бардык иши.

1717. ағырлады анча көтөрдү өрү
учузланды анча йавузрак көрү

1718. ағырлык өдинде кишиг сермеди
учузлуқ өдинде тапуғ кесмеди

1719. Элигке йышығ болды көңли бүтүп
ағы қазнақы берди эдгү тутуп

1720. аманет йүдүрди бойунка улуг
аманат йүдер эрке жаным йулуғ

1717.Р.-ағырлады анча көдерди өрү / учуслады анча йабуспрак көрү; А.-ағырлады анча көтүрди өрү / учузлады анча йавузрак көрү; К.-(1686) ағырлады анча көтүрди өрү / ужузлады азрақ бир анча кирү.

Кыргызча: ардактады мынча(лык), көтөрдү (көкөлөттү) өйдө (жогору), жемеледи азыраак, урушкансып көрдү.

1718.Р.-ағырлык өдүндө кижик сырмады / учуслуқ өдүндө табук йасмады; А.-ағырлык өдинде кишиг сермеди / учузлуқ өдинде тапуғ

кесмеди; К.-(1687) ағырлык өдиндө киши сэрмәди / ужузлук өдиндө ташуғ кэсмәди.

**Кыргызча: кадырман чакта кишилерге бой көтөрбөдү,
кадырсыз чакта ишин үзбөдү (токтотподу).**

1719.Р.-Еликке пажык (?) полды көңлү пүдүп / ағы казнағы парды еткү тудуп; А.-илигке йышығ болды көңгли бүтүп / ағы казнакы бирди едүг тутуп; К.-(1688) Элигкә йышығ болды көңли бүтүб / ағы казнакы бирди көңли бүтүб.

**Кыргызча: Элигке калкан болду, көңүлү тынып (бүтүп),
асыл-буюм казнаны берди жакшы тутсун (деп).**

1720.Р.-аманат йүдүрди пойунға улук / аманат йүдөр ерге ганым йолук; А.-еманет үдүрди бойунка улуг / еманет йүдөр ерке жаным йулуғ; К.-(1689) аманат йүдүрди бойнука улуг / аманат йүдөр эркә жаным йулуғ.

**Кыргызча: аманат жүктөлдү мойнуна улуу,
аманат жүктөлгөн кишиге, жаным тартуу.**

1721. ишин сүрди Өгдүлмиш артуқ көни
күниңе йақын тутты Элиг аны

1722. ача адра тутты қамуғ ишлерин
сақышлығ битип қодты барча барын

1723. қдезди неңин кед өзин сақлады
тапынды қайырча қыйық қылмады

1724. негү тер эшитгил йетилмиш йашы
тиригликте қызрак бүтүн чын киши

1721.Р.-ижин сүрди Өктүлмиш арық көни / күниңге йағын тутты Елик аны; А.-ишин сүрди Өгдүлмиш артуқ көни / күнүнге йақын тутты илиг аны; К.-(1690) ишин сүрди Өгдүлмиш артуқ көни / күнингә йақын тутты Элиг аны.

**Кыргызча: ишин (сүрдү) жүргүздү Өгдүлмүш айрыкча түз,
күн санап жакын тутту Элиг аны.**

1722.Р.-аца адра тутты қамуқ ишлерин / сағышлық пидип қотты парча парын; А.-аца адра тутты қамуғ ишлерин / сақышлығ битип қодты барча барын; К.-(1691) аца адра тутты қамуғ ишләрығ / сақышлығ битиб қодты йумқыларығ.

**Кыргызча: ача ажырата тутту (башкарды) бардык иштерди,
эсептеп жазып койду орду ордуна баарын.**

1723.Р.-күдести өзін неңге соқланмады / табынды қыйықча табық қылмады; А.-күдесті неңгін кед өзін сақлады / табынды қайырча қыйық қымады; К.-(1692) көдесті бәгін кэд өзін сақлады / тапунды бу қылча қыйық қылмады.

**Кыргызча: күзөттү казынаны, өзү да сактанды,
эмгектенди айрыкча, қыйықтық қылбады.**

1724.Р.-негү тер ежиткил йедилмиш йажы / тирикликте қысрак пүдүн чын кижі; А.-негү тир ешитгил йетилмиш йашы / тиригликте қызрак бүтүн чын киші; К.-(1693) нэкү тэр эшитгил йетилмиш йашы / тиригликдә корқуқ бүтүн чын киші.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, жетилген (улгайған)
жашы (адамдын) тирүүлүктө этийет иш бүтүргөн
чын киші.**

1725. ағыр нең кишике бу алтун күмүш
өзін тутғучы эр күмүште күсүш

1726. күмүшке илинмегли йалнуқ бүтүн
тегир чын түкел бу ажунқа қутун

1727. билиглиг билиг бирди билгин көре
көни чын киші болса көзке сүре

1728. тақы мунда йигрек айур көр уқуш
бағырсаққа жан берсе эрмез өкүш

1725.Р.-ағыр нең кижиге пу алтун күмүш / өзін тутқучы ер күмүштин көгүш; А.-ағыр неңг кишике бу алтун күмүш / өзін тутғучы ер күмүште күсүш; К.-(1694) ағыр нәң кишике бу алтун-күмүш / өзін тутғучы эр күмүшдә көшүш.

**Кыргызча: асыл нерседир кишиге, бу алтын, күмүш, өзүн
тута (кармай) билген кишиге, күмүштөн да асыл.**

1726.Р.-күмүшке илинмекли йалнуқ пүдүн / тегир чын төгел пу ачунда қудун; А.-күмүшке илинмегли йалнуқ бүтүн / тегир чын түкел бу ажунқа қутун; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: күмүшкө (байлыкка) илинмекчи адамдан бүтүн,
тийери чындык, адилге түгөл бу ааламдын қуту.**

1727.Р.-пиликлик пилик перди пилгил көрө / көни чын ижи полза көске ура; А.-билиглиг билиг бирди билгин көрө / көни чын киши болсо көзке сүрө; К.-(1695) билиглиг билиг бэрди билгэ көр-э / көни чын киши болса көзкэ сүр-э.

Кыргызча: билимдүү (даанышман) билим берди, билгин көрө, көөнү түз (чын) киши болсо, көзгө сүрткүн (карма).

1728.Р.-тагы мунда йекрек айур көр огуш / пагырзаққа чан перзе ермес өгүш; А.-тақы мунда йигрек айур көр укуш / бағырсаққа жан бирсе ермес өкүш; К.-(1696) тақы мунда йэгрэк айур көр укуш / бағырсаққа жан бэрсэ эрмэз өкүш.

Кыргызча: дагы мындай жеткилең айтканын көр, акылдуумун, боорукерге жан берсе, болбос (кылбас) көптүк.

1729. көни теп айурлар қайу ол көни
көнилик қылығлы аманат күни

1730. эренде қайу ол түкел эртегү
көни эрсе қылқы аны эр тигү

1731. кишиде қайу ол киши өггүси
ақы өггүси ол саран сөкгүси

1732. апа оғланы көрсе муңлуг тегү
бүтүн күн терер нең булумаз йигү

1729.Р.-көни теп өгерлер қаны ол көни / көнилик қылықлы аманат күни; А.-көни тип айурлар қайу ол көни / көнилик қылығлы еманет күни; К.-(1697) көни тэб айурлар қайу-ул көни / көнилик қылығлы аманат күни.

**Кыргызча: чындык деп айтышар, кандай ал чындык?
чындык акыйкат иштегендер, аманат күнү.**

1730.Р.-еренде қайу ол төгел ер тегү / көни ерзе қылғы ер ол ай ногү; А.-еренде қайу ол түкел иртегү / көни ерсе қылқы аны ер тигү; К.-(1698) эрэтдэ қайу-ул түгэл эр тэгү / көни эрсе қылқы аны эр тэгү.

**Кыргызча: эрен деп кимди атаарбыз адамдардан?
адилет болсо қылығы анын жанбаган.**

1731.Р.-кижиде қайу ол кижі өккүзи / ағық өккүзи ол саран сөккүзи; А.-кишиде қайу ол киши өггүси / ақы өггүси ол саран сөкгүси; К.-(1699) кишидэ қайу-ул киши өггүси / ақы өггүси-ул саран сөкгүси.

**Кыргызча: Кишилердин кайсынысы ал мактоого тактыктуу?
марты макталар, ал сараңы сөгүлөр.**

1732.Р.-аба оғлы көрзе (не) мундук тейү / пүдүн күн терер неңни пилмес йейү; А.-апа оғланын көрсе мунглуғ тигү / бүтүн күн тирер неңг булумаз йигү; К.-(1700) апа оғланын көрсә мундуғ тэгү / бүтүн күн тэрәр нәң булумаз йэгү.

Кыргызча: апа уулун (адам баласын) көрсөң мундуу дешке ылайык өмүр тою жыйнар дүнүйө, болбос пайдасы.

1733. кайу йүгрү тынмаз ажун тезгинүр
кайу жан йулуғлар теңизке кирүр

1734. кайу тағ қазар көрсә түплүр қайағ
кайу йер қулачлайу йүгрүр йадағ

1735. кайу арт ашар көр өгүзлер кечер
кайу йар қазар сув қудуғда ичер

1736. кайусы черигде қылыч балду йер
кайусы турада йулуғда қарыр

1733.Р.-кайу йүгрү тынмас ачун тескинүр / қайучан йолуқлар теңиске кирүр; А.-кайу йүгрү тынмаз ажун тезгинүр / қайу жан йулуғлар теңизке кирүр; К.-(1701) қайу йүгрү тынмаз ажун бәлгүлүг қайу жан йулуғлар тәңизкә кирүр.

**Кыргызча: кээ бири жүгүрүп тынбас, дүйнө (аалам) кезип,
кээ бир жан ажал табат деңиз кечип.**

1734.Р.-кайу тақ қарар көрзе түплер (?) қайақ / қайу йер қулачлайу йүгрүр йадақ; А.-кайу тағ қазар көрсә түплүр қайағ / қайу жир қулачлайу йүгрүр йадағ; К.-(1702) бейит менен Радлов, Аратта жок мындай бейит келет; киши эмгәк ыдса сәңә бәлгүлүг / унытма ул эмгәкни болма өлүг.

Кыргызча: адамдар этсе сага эмгек белгилүү, унутпа ал эмгегин, болбо өлүк.

Ал эми Каримовдогу 1703-бейит биздеги 1734 бейитке туура келет: қайу тағ қазар көрсә қутлуғ қайағ / қайу йәр қолачлар бу йүгрүр йадағ.

Кыргызча: қай бири тоо (кен) қазар, көрсөң, түптүү аскана (қыйана), кээ бири жер өлчөп (қулачтап) жүгүрөр жөө.

1735.Р.-кайу арт ажар көр үгүслер кечер / кайу пир карып суп кудукта ичер; А.-кайу арт ашар көр өгүзлөр кечер / кайу йир казар сув кудугда ичер; К.-(1704) кайу арт ашар көр өкүзлөр кэчэр / кайу йэр казар сув кудуглар ичэр.

Кыргызча: кээ бирөө арт (ашуу) ашаар, көр, дарыя кечээр, кээ бирөө жер казып, сууну кудуктан ичээр.

1736.Р.-кайузы черикте кылыч палту йер / кайузы төреде йолукта карыр; А.-кайусы черигде кылыч балду йир / кайусы турада йулуғда карыр; К.-(1705) кайусы черикдө кылыч балду йэр / кайу жан йулуғлар йатыб жан бэрыр.

Кыргызча: кайсысы черүүдө кылыч балта жээр, кайсысы үйүндө карып өлөөр.

1737. кайу өҥры тевлиг карақчы кунук
кайусы басымчы өлүтчи кырук
1738. бу эмгек нече боғзы эгни үчүн
терер нең йемез өлес эмгер күчүн
1739. бу барча билигсиз киши қылқы ол
билигсиз кишилер түкел йылқы ол
1740. байатқа бүтүгли билиглиг киши
тегүрмиш өдинде түкел йер ашы

1737.Р.-кайу өҥры теплик қаарақчы курук / кайузы пазымчы үлетчи кырук; А.-кайу өҥры тевлиг карақчы кунук / кайусы басымчы өлүтчи кырук; К.-(1706) кайу өҥры тэвлиг карақчы конук / кайусы басымчы өлүтчи кырук.

Кыргызча: бирөөлөр ууру, алдамчы карақча түндө, бирөөлөр басмагы (тамоочу) өлтүрөт кырып.

1738.Р.-пу емгек нече егни поксы учун / терер нең йемес өлсе емгер күчүн; А.-бу емгек нече боғзы егни үчүн / тирер неңг йимез өлсе емгер күчүн; К.-(1707) бу эмгэк нэчэ боғзы эгни үчүн / нэрэк нэң-тег эмгэр йэтүрмэз күчүн.

Кыргызча: бу эмгектин (канчасы, нечеси) баарысы тамак жеш үчүн чогулткан нерселеринң желбей, өлөт эмгек күчүн.

1739.Р.-пу парча пиликсис кижн кылгы ол / пиликсис кижилер түгел йылгы ол; А.-бу барча билигсиз киши кылкы ол, билигсиз кишилер түкел йылкы ол; К.-(1708) бу барча билигсиз киши кылкы-ул / билигсиз кишилер түгел йылкы-ул.

Кыргызча: бу бардык билимсиз (наадан) кишинин кылыгы ал, билимсиз (наадан) кишилер түгөл (бүтүндөй) жылкы (мал) ал.

1740.Р.-пайатка пүдүкли пиликли кижн / тегүрмиш өдинде төгел йер ажы; А.-байатка бүтүгли билиглиг киши / тегүрмиш өдинде түкел йир ашы; К.-(1709) байатка бүтүгли билиглиг киши / түгөмиш өдинде түгөл йер ашы.

Кыргызча: кудайга ишенүүчү билимдүү (акылдуу) кишинин, жетишээр убагында (ырыскысы) түгөл – жээр ашы.

1741. негү тер эшитгил укушлуғ амул
йорығлы тынығлы күдөзчиси ол

1742. керек йат керек дүнья тезгин йүгүр
негү эрсе кысмет саңа ол тегүр

1743. көңүл тил көни тут әй билге бүгү
саңа эксүмегей өдинде йигү

1744. бу байлык тилесе ажун эдгүси
көнилик биле ол аның булгусы

1741.Р.-негү тер ежиткил уғушлуқ амул / йорықлы йадықлы йумушчызы ол; А.-негү тир ешитгил укушлуғ амул / йорығлы тынығлы күдөзчиси ол; К.-(1710) нэкү тэр эшитгил укушлуғ амул / йорығлы тынығлы көдөзчи көңүл.

Кыргызча: энме дээр(ин) эшиткин акылдуу, момун, жүргөн(үн), турган(ын) сактаганын (күзөт) анын.

1742.Р.-керек йат керек дүние тескин йүгүр / негү ерзе кысмет саңа ол тегүр; А.-керек йат керек дүнья тезгин йүгүр / негү ерсе кысмет санга ол тегүр; К.-(1711) кэрәк йат кэрәк дүнья тэзгин үгүр / нэкү эрсә кисмат сәңә ул тегүр.

Кыргызча: керек жат керек дүйнө кезип жүгүр, кызматың не болсо (тагдыр не буюрса) сага ал насип (тийээр).

1743.Р.-көңүл тил көни тут ай пилге пөгү / саңа өксүмегей өдинде йегү; А.-көнгүл тил көни тут ай билге бүгү / санга өксүмегей өдинде йигү; К.-(1712) көңүл тил көни тут э билгэ бөгү / сэнэр өксүмэди өдиндэ йэгү.

Кыргызча: көңүл (менен) тилинди туура тут, эй! билги, даанышман, сенин өксүбөс, убагында, ырыскың андан.

1744.Р.-пу пайлык тилезе ачун еткүзи / көнилик пиле ол анын пулгузы; А.-бу байлык тилесе ажун едгүси / көнилик биле ол анынг булгусы; К.-(1713) бу байлык тилэсэ ажун өгдиси / кишилик билэ-ул анынг эдгүси.

Кыргызча: бу байлык тилесен дүйнөдөн жакшылык, адилеттик менен ал, аны булгабай (булгоосуз).

1745. тақы бир ажунуң булайын десе
көнилик бүтүнлүк биле қол уса

1746. йеме йакшы аймыш өги йетмиш эр
көнилик биле бу ажун тутмыш эр

1747. бу дүйнада байлык тилесе өзүн
көни бол көнилик өзе тут сөзүн

1748. тақы бир ажунуң тутайын десе
көнилик биле тут көңүл тил өзүн

1745.Р.-тағы пир ачунуң пулайын тезе / көнилик пүдүнлүк пиле қол өз-е; А.-тақы бир ажунуң булайын тисе / көнилик бүтүнлүк биле қол уса; К.-(1714) тақы бир ажунуң булайын тэсэ / көнилик билэ-ул муны қыл өса.

Кыргызча: дагы бир дүйнөдө (акыретте) бейиш кармайын десен, мунун жолун тууралыкта жана ыйманда карма.

1646. йеме йакшы аймыш өги йетмиш ер / көнилик пиле пу ачун тутмыш ер; А.-йиме йакшы аймыш өги йетмиш ер / көнилик биле бу ажун тутмыш ер; К.-(1715) йэмэ йакшы аймыш өги йэтмиш эр / көнилик билэ бу ажун булмыш эр.

Кыргызча: дагы жакшы айткан экен, акылы жеткилен (толук) адам, тууралык менен бу ааламды туткан адам.

1747. Р.-пу дүйнөдө пайлык тилезе өзүң / көни пол көнилик өзе тут сөзүң; бу дүйнөдө байлык тилесе өзүңг / көни бол көнилик өзе тут сөзүңг; К.-(1716) бу дүйнөдө байлык тилэсэ өзүң / көни бол көнилик үзэ тут сөзүң.

Кыргызча: бу дүйнөдө байлык тилесен (сурасан) өзүң, түз бол, чын (чындык) менен карма сөзүңдү.

1748.Р.-тагы пир ачунуң тудайын тезе / көниликни туткыл көни тур өзүң; А.-тагы бир ажунуң тутайын тисе / көнилик биле тут көңүл тил өзүңг; К.-(1717) тагы бир ажуның тутайын тэсэ / көнилик билэ тут көңүл тил өзүң.

Кыргызча: (экинчи бир дүйнөнү) акыретте бейишке кирейин десен чындык менен тут көңүл, тил өзүңдү (өзүңдү, сөзүңдү жана көңүлүңдү дайыма таза карма).

1749. эй Элиг көрү бар кишилер күни
не көрклүг кечер ол йорыса көни

1750. көнилик бүтүнлүк биле кыл бу иш
кишилик биле кыл камуғ түрлүг иш

1751. копурды куты күндө Өгдүлмишиг
сав айды будунка эшитти кишиг

1752. элиг ме сынады камуғ түрлүгүн
бүтүнлүк биле булды бакты өгүн

1749.Р.-ай Елик көрү пер кижилер күни / не көрклүк кечер ол йүризе көни; А.-ай илиг көрү бар кишилер күни / не көрклүг кечер ол йорыса көни; К.-(1718) эй Элиг көрү бэр кишилер күни / нэ көрклүг кечэр-ул кэчүрсэ көни.

Кыргызча: эй, Элик! байкап көрчү кишилердин (өткөргөн) күндөрүн, не (бир) көрктүү кечээр (өтөөр) ал, өткөрсөн түз.

1750.Р.-кижилик пүдүнлүк пиле иш пилир / кижилер ижи күндө өрклүк йүрүр; А.-көнилик бүтүнлүк биле кыл бү иш / кишилик биле кыл камуғ түрлүг иш; К.-(1719) көнилик бүтүнлүк билэ кыл бу иш / кишилик билэ кыл камуғ түрлүг иш.

Кыргызча: адилет баарысын туура кыл (иште) бу иштерди, адамдык (кишилик) менен жаса (кыл), бардык түрдүү иштерди.

1751.Р.-кабурды севди күнде Өктүлмижик / севитти пудунга ежитти кижик; А.-копурды куты күнде Өгдүлмишиг / сав айды будунка ешитти кишиг; К.-(1720) копурды куты күндө Өгдүлмишиг / сав айды будунка эшитти кишиг.

Кыргызча: бактысы Өгдүлмүштүн күн санап көтөрүлдү, сөз айтты (сүйлөдү) элине, эшитти (алардын сөзүн) кишилерди.

1752.Р.-Елик ма сынады камук түрлүгүк / пүдүнлүк пиле пулды пакты өгүн; А.-илиг ме сынады камуф түрлүгүн / бүтүнлүк биле булды бакты өгүн; К.-(1722) Элиг ма сақынды камуф түрлүгүн бүтүнлүк биле булды бакты өгүн.

Кыргызча: Элиг да (аны) сынады бардык жагынан түрдүү, ага бүтүндөй ишенди, түз болду көөнү.

1753. бүтүн болды Элиг көр Өгдүлмиши
сезиксиз көни теп негү кылмышы

1754. негү тер эшит эмди билге өгө
билигсиз укуп эмди бойнуң эге

1755. көрү баргу беглер топуғчы кулын
тапындургу кулны сынайу улын

1756. бегиңе йарағлығ көрүнсе кулы
аңар өтрү ачгу ағырлық йолы

1753.Р.-пудун полды Еликке Өктүлмижи / адынзыс көни теп негү кылмышы; А.-бүтүн булды илиг көр Өгдүлмиши / сизиксиз көни тип негү кылмышы; Каримовдо бул бейит 1721-номер менен келет: бүтүн булды элиг көр Өгдүлмиши / сэсигсиз көни тэб нэкү кылмышы.

Кыргызча: Элиг баалап Өгдүлмүштүн эмгегин бүтүн, баалады кынтыксыз түз экен деп кылгандарын.

1754.Р.-негү тер ежит емди пилге өг-е / пиликсис уғып укса пилге өг-е; А.-негү тир ешит емди билге өгө / билигсиз укуп емди бойнунг еге; К.-(1723) нэкү тэр эшит эмди билгэ өгө / билигсиз укуб эмди бойнуң эг-э.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшит, эми даанышман ойчул, билим-сиздер (наадандар) (муну) угуп, эми мойнунду (башынды) ий.

1755.Р.-көрү паргу пеклер табукчы кулын / табындырғу кылғын сынағу тылын; А.-көрү барғу беглер топуғчы кулын / тапындурғу кулны сынауу улын; К.-(1724) көрү турғу бэгләр тапуғчы кулын / тапундурғу кулны сынауу улын.

Кыргызча: көрүп (карап) туруусу керек, бектер, кызматчы-кулун, сыноо кылбай күлдү кызматка алуу кыйын.

1756.Р.-негүге йараклык көрүнзе кулы / аңар удру ачқу ағырлык йолы; А.-бегинге йарағлығ көрүксе кулы / аңчар өтрү ачғу ағырлык йолы; К.-(1725) бэгингә йарағлығ көрүнсе кулы / аңар өтрү ачғу ағырлык йоглы.

Кыргызча: бегине жарактуу көрүнсө (сезилсе) кулу, ага (ал үчүн) ачуу керек сыйлуу жолду.

1757. тилекче болур иш тапуғчы бедүр
тапуғчы бедүсе бег аты бедүр

1758. иди йақшы аймыш бу йағма беги
камуғ ишке билги йетилмиш өги

1759. айа бег ишиг иш билиглике бер
йарағлығ көни түз йорығлыка бер

1760. қайу бег йарағсызқа берсе иши
йарағсыз өзи қылды қылмаз киши

1757.Р.-тилекче полур иш табукчы педүр / табукчы педүзе пек ады педүр; А.-тилекче болур иш тапуғчы бедүр / тапуғчы бедүсе бег аты бедүр; К.-(1726) тиләкчә болур иш тапуғчы бэдүр / тапуғчы бэдүсә бэг аты бэдүр.

Кыргызча: тилегиндей болоор иш(ин), кызматчы(ны) колдо-соң (көтөрсөн), кызматчы раазы болсо, бек аты көтөрүлөр.

1758.Р.-еди йақшы аймыш пу йақма пеги / қалук ишке пилгү йедилмиш өги; А.-иди йақшы аймыш бу йағма беги / камуғ ишке билги йетилмиш өги; К.-(1727) эди йақшы аймыш бу йағма бэги / камуғ ишкә билги йәтилмиш өги.

Кыргызча: жакшы айткан экен бу-йағма беги, бардык иште жетишмек – билим(дүү), ойчул.

1759.-айа пек ижик иш пиликликге пер / йараклык көни түс йорыклыга пер; А.-айа бег ишиг иш билиглике бир / йараглыг көни түз йорыглыка бир; К.-(1728) айа бэг ишин иш билигликэ бэр / йараглы көни йол йурыглыка бэр.

**Кыргызча: эй! бег, ишинди иш билгенге бер,
жарамдуу (ишенимдүү), көөнү түз жүргөнгө бер.**

1760.Р.-кайу пек йараксыска перзе иши / йараксыс өзи кылды кылмас ижи; А.-кайу бег йарагсызка бирсе иши / йарагсыз өзү кылды кылмас киши; К.-(1729) кайу бэг йарагсызка бэрсэ иши / йарагсыз өзи кылды кылмас киши.

**Кыргызча: кайсы (бир) бек жараксызга берсе ишин, жараксыз-
дыкты өзү кылат, кылбайт башка киши.**

1761. байат кимни эрсэ көтүрсө кутун
аңар ишчи берүр йараглыг бүтүн

1762. көтүрмишни инмек тилесе йана
аңар ишчи берүр йарутмаз күне

1763. йетер ол билигсиз барыр бу отун
иши барча бузлур копар көк түтүн

1764. ағырлады Элиг көр Өгдүлмишиг
ынанды аңар берди йумгы ишиг

1761.Р.-пайат кимни севсе (?) көдүрзе кудун / аңар ишчи перүр йараклык пүдүн; А.-байат кимни ерсе көтүрсө кутун / аңгар ишчи бирүр йараглыг бүтүн; К.-(1730) байат кимни эрсэ көтүрсэ кутун / аңар бэрүр ишчи йараглыг бүтүн.

**Кыргызча: кудай кимге берип, көтөрсө кутун ага ишчи (да)
берер, ишеничтүү (жарамдуу) бүтүн.**

1762.Р.-көдүрмишни йыкмак тилезе йана / аңар ишчи перүр йарутмас күн-е; А.-көтүрмишни илмек тилесе йана / аңгар ишчи бирүр йарутмаз күне; К.-(1731) көтүрмишни инмек тилэсэ йана / аңар ишчи бэрүр йарутмаз күн-э.

**Кыргызча: көтөрүштү же итеришти тилесең (кааласаң) жана,
ага ишчини (кызматкерди) да берер жарытпаган
айдама.**

1763.Р.-йидер ол пиликсис парыр пу өдүн / ижи парча пуслур
қобар көк түдүн; А.-йетер ол билигсиз барыр бу отун / иши барча
бузлур қопар көк түтүн; К.-(1732) йана бу билигсиз барыр бу отун /
иши барча бузлур қопар миң түтүн.

**Кыргызча: дагы бу билимсиз от жагып кетээр ишинде,
ишиндин баары бузулар, көк түтүн көтөрүлөр
(кобоор).**

1764.Р.-ағырлады Елик пу Өктүлмижик / ынанды аңар перди
йумғы ижик; А.-ағырлады илиг көр Өгдүлмишиг ынанды аңар бирди
йумғы ишиг; К.-(1733) ағырлады Элиг көр Өгдүлмишиг / вазырлык
аңар бәрди йумқы ишиг.

**Кыргызча: кадырлады (ардактады) Элиг, көр(гүн),
Өгдүлмүштү, ынанды, ага берди жалпы ишти.**

1765. қамуғ Элке қылды көр Элги узун
 узын болды элчи йорық тил сөзүн

1766. аяағ берди тамға ат үстем кедүт
 ағырлады ашру түкел болды қут

1767. өкүш эдгү йарлығ түмен эдгү сөз
 Элиг йарлықады йақын болды өз

1768. қапуғдақы эр ат кичиг йа улуғ
 тануқ тутты барча қылып жан йулуғ

1765.Р.-қамуқ елге қылды көр елги узун / узун қылды елги йорук
тил сөзүн; А.-қамуғ илке қылды көр елги узун / узун болды елги
йорық тил сөзүн; К.-(1734) қамуғ элкә қылды көр элгин узун / узун
болды элги йорық тил сөзүн.

**Кыргызча: бардык элге (мамлекетке аким) қылды, көр,
колун узун, узун болду колу (колу жетти) өттү тил,
сөзү.**

1766.Р.-айақ перди тамға ат устам кезүт / ағырлады ашру төгел
полды қут; А.-айағ бирди тамға от үстем кедүт / ағырлады ашру түкел
болды қут; К.-(1735) аяағ бәрди тамға ат устам кедүт / ағырлады өтрү
аңар болды қут.

**Кыргызча: берди аяак, тамга (мөөр), ат, үстүнө кийим,
ардактады (кадырлады) ашыра, түгөл болду қуту.**

1767.Р.-өгүш еткү йарлык түмен еткү сөс / Елик йарлыгады йағын полды өс; А.-өкүш едгү йарлығ түмен едгү сөз / илиг йарлықады йакын болды өз; К.-(1766) өкүш эдгү йарлығ тилин эдгү сөз / Элиг йарлықады йакын болды өз.

Кыргызча: көптөгөн жакшы жарлыктарды (чыгарды), түмөн жакшы сөздөрдү, Элиг жарыя кылды, өзүнө жакын кылды.

1768.Р.-кабуқтағы эр ат кичик не улук / негүк тартты (?) парча кылып чан йолук; А.-капуғдакы ер ат кичиг йа улуг / танук тутты барча кылып жан йулуғ; К.-(1737) капугдакы эр эт кичиг йа улуг / танук тутты барча кылыб жан улуг.

Кыргызча: ордодогу адамдар кичүү жана улуу баштуулары, тартуу кармап, баарысы, жанын тартуу.

1769. камуғ ишчи барча көрүнди келип
тапуғ тозғу бирле нең артут кылып

1770. уру барды Өгдүлмиш эдгү төрү
ағырлады тегме кишисин көрү

1771. будундын көтүрди камуғ күч басынч
өзиндин кетерди йарақсыз кылынч

1772. түзүлди төрү хам этилди эли
Элиг инчке тегди бекип эл улы.

1769.Р.-камук ишчи парча көрүнди келип / табуқ тоску пирле нең ардут (?) кылып; А.-камук ишчи барча көрүнди келип / тапуғ тозғу бирле неңг артут кылып; К.-(1738) камуғ ишчи барча көрүнди кэлиб / тапуғ тузғу бирлэ нэң артут кылыб.

Кыргызча: бүткүл ишчи(лери) баарысы көрүндү келип, таазим берүү менен, түрдүү белек тартуу этип.

1770.Р.-өрү парды Өктүмиш еткү төрү / ағырлады текме кижизин көрү; А.-уру барды Өгдүлмиш едгү төрү / ағырлады тегме кишисин көрү; К.-(1739) уру барды Өгдүлмиш эдгү төрү / ағырлады барча кишисин көрү.

Кыргызча: жүргүзө берди Өгдүлмүш жакшы (сонун) саясаты, ардактады (кадырлады) даражасына карап кишилерди көрүп (бөлүп).

1771.Р.-пудундын көдерди камук күч пазынч / өзидин кедерди йарақсыз кылынч; А.-будундын көтүрди камуг күч басынч / өзиндин китерди йарағсыз кылынч; К.-(1740) будундын көтүрди камуг күч басынч / өзиндин кэтәрди йарағсыз кылынч.

Кыргызча: будундун (калктын) башына түшкөн бардык оор жүгүн көтөрдү, өзүн (жолотподу) алыстатты, жараксыз иштегендерди.

1772.Р.-түзүлди төрү хем едилди ели / Елик енчке текти пегүп ел улы; А.-түзүлди төрү хем итилди или / илиг инчке тегди бекип ил улы; К.-(1741) түзүлди төрү хам этилди эли / йигит инчкә тэгди бәкиб эл улы.

Кыргызча: түзүлүп (орноп) бийлиги, куунады эли, эли тынч-тыкка жетип, бекип (чыңалып) өлкөсү улуу.

1773. севигли телим болды севмез йағы
элин қодты қачты сүзүлди тоғы

1774. кутулды Элиг қылды инчин севинч
йетилди тириглик бу болды авынч

1775. бу йаңлығ асығлар билигдин келир
укушлуғ билиглиғ силигдин келир

1776. қалы өгмегү ол укушлуғ кишиг
нетег йермегү бу укушсуз ишиг

1773.Р.-себикли телим полды севмес йағы / елин қотты қачты сүзүлди туғы; А.-севигли телим болды севмез йағы / илин қодты қачты сүзүлди тоғы; К.-(1742) сәвүгли тәлим болды сәвмәз йағы / элин қодты қачты сүрүлди туғы.

Кыргызча: сүйгөндөр (достору) (анын) көп болду (көбөйдү), сүйбөгөн жоолорунан, (жоосу) элин (өлкөсүн) таштап качты, туусу (жыртылды) жыгылды.

1774.Р.-кудулду Елик қылды ичин себинч / теди кө(р) тириклик пу полды абынч; А.-кутулды илиг қылды инчин севинч / йетилди тириглик бу булды авынч; К.-(1743) кутулды элиг қылды инчин севинч / татынды тиригликдә болды авынч.

Кыргызча: кутулуп Элиг чарбадан, мамырлыкка (тынччылыкта) сүйүндү, тирүүлүккө жетинип (рахаттанып) толду кубанычы.

1775.Р.-пу йаңлық азықлар пиликтин келир / уғушлуқ пиликлик силиктин келир; А.-бу йаңгыҕ асығлар билигдин келир / укушлуғ билиглиг силигдин келир; К.-(1744) бу йаңлығ асығлар билигдин кэлир / укушлуғ билиглиг силигдин кэлир.

Кыргызча: бу адамга пайданы билим берет, (бу) акылдуу, билимдүү, сылыктын (колунан) келет.

1776.Р.-қалы өкмегү ол уғушлуқ кижик / қалы пермегү уғушлуққа ижик; А.-қалы өгмегү ол укушлуғ кишиг / нетег йирмегү бу укушсуз ишиг; К.-(1745) қалы өгмәгү бу укушлуғ кишиг / мә-тэг йэрмәгү бу укушсуз эшиг.

Кыргызча: канткенде мактабайсың ал акылдуу кишини, эмне деп жерибейсин, бу акылсыздын (наадандын) ишин.

1777. укушлуғ иши барча үлгүлүг ол
билигсиз иши барча телгүлүг ол

1778. не эдгү йарашур укушлуғқа кут
йа эдгү қылынчлығ билиглигке бүт

1779. негү тер эшитгил ыла бег сөзи
сөзи ма'ниси ол сөзүңке төзи

1780. билигсизке давлет келүр әрсе кут
будун барча бузлур болур әлке йут

1777.Р.-уғушлуқ кижик парча үлгү тек ол / пиликлик кижик парча өккү тек ол; А.-укушлуғ иши барча үлгүлүг ол / билигсиз иши барча телгүлүг ол; К.-(1746) укушлуғ киши барча үлгүлүг-ул / билигсиз иши барча телгүлүг-ул.

Кыргызча: акылдуунун иши(нин) баарысы-үлгүлүү ал, билимсиздин (наадандын) ишинин баарысы дайынсыз ал.

1778.Р.-не еткү йарашур уғушлуққа кут / йа еткү қылынчлық тиликликке пүт; А.-не едгү йарашур укушлуғқа кут / йа едгү қылынчлығ билиглигке бүт; К.-(1747) йэмә уз йарашур укушлуғқа кут / нэ эдгү қылынч-ул билиг эркә бүт.

Кыргызча: кандай жакшы жарашар, акылдууга кут, же жакшы кылықтууга (адамга) билимдүүгө бүт.

1779.Р.-негү тер ежиткил иле пек сөзи / сөснүң ма'нызы ол сөзүңге төзи; А.-негү тир ешитин ыла бег сөзи / сөзи ма'ниси ол сөзүңгке төзи; К.-(1748) нэку тэр эшит бу ыла бэг сөзи / сөзи ма'ниси-ул билигсиз көзи.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин ыла бег сөзүн,
сөз(үнүн) мааниси, ал (сенин) сөзүңө негиз болсун.**

1780.Р.-пиликсиске даулат талу ерзе кут / пудун парча пуслур полур елге йут; А.-билигсизке девлет келүр ерсе кут / будун барча бузлур болур илке йут; К.-(1749) бейит менен Радлов, Аратта жок бейит келет: эди йакшы сөзлэр бу шаъир тили / укулса татыгы йыпар-тэг йыды.

**Кыргызча: жакшы сөздөрдү акын айткан экен,
маанисин түшүнсөн, жыпардай жыты.**

1750-бейитте Радлов, Аратта берилген сапка жакын бейит берилет: билигсизкэ давлат йаранса кэлиб / билиглигкэ артуқ йарашур кэлиб.

Р.-А.-бейиттин кыргызча котормосу: билимсизге (нааданга) дөөлөт (бийлик), бакыт келсе, эли бузулуп, элге болоор жут. Каримовдогу бейит: билимсизге (нааданга) дөөлөт көксө келип, билимдүүгө айрыкча жарашаар толук.

1781. укушлуғка тегсе адын беглики
Элин инчке тегрүр бу бир сөзке бүт

1782. Элиг инчке тегди йаруды күни
байатка шүкүр кылды өгди аны

1783. көзин көкке тикти көтүрди Элиг
айур эй эгем сен беригли билим

1784. билиг бердиң элке Элиг бердиң эрк
көнимек өзе тут көңүл болсу бе(р)к

1781.Р.-уғушлуқка тексе адын пеклиги / Елик енчке тегер пу пир сөске пүт; А.-укушлуғка тегсе адын беглики / илин инчке тегрүр бу бир сөзке бүт; Бул бейит Каримовдо жок. Мунун ордуна Радлов, Аратта жок 2 бейит келер. Алар 1751, 1752-бейиттер 1781-бейиттин кыргызчасы: акылдууга бек деген ат тийсе (эгер), элин энчиге жеткирер (бөлөөр), бу сөзгө ишен.

Каримовдогу бейиттер: билигсиз билэ турса давлат қалы / билиглиг билэ турға таң түш көриб; билиглиг севүнчүн көтүрсэ башы / билигсиз көр от-мэг өчәр-тэг қалыб.

Кыргызча: билимсиз (наадан) менен турса дөөлөт эгер, билимдүүнү туар ал тентуш көрүп. билимдүүнүн сүйүнүч (кубаныч) менен көтөрүлсө башы, билимсизди көр, от өчкөндөй өчөөр тек кылып.

1782.Р.-Елик енчке текти йаруды күни / пайытка шүкүр кылды окти аны; А.-илиг инчке тегди йаруды күни / байатка шүкүр кылды огди аны; К.-(1753) Элиг инчкэ тэгди йаруды күни / байатка шүкр кылды өгди аны.

Кыргызча: Элик бейпилчиликте орнотту, жаркырады күнү, кудайга шүкүр кылды, алкады аны.

1783.Р.-көзи көккө тикти көдерди Элиг / айур: ай идим сен перикли пилик; А.-көзин көккө тикти көтүрди елиг / айур ай идим сен биригли билиг; К.-(1754) көзин көккө тикти айур эй Элиг / айур эй идим сэн бэригли билиг.

Кыргызча: асманды, тиктеп көктү (карап) (көтөрдү) жайды колун, айтты эй! Эгем, сен бердин билим.

1784.Р.-пилик пердин елге елик пердин ерк / көнилик өзе тут көңүл ползу перк; А.-билиг бирдинг илке елиг бирдинг ерк / көнилик өзе тут көнгүл болсу берк; К.-(1755) билиг бәрдин илик элиг бәрдин эрк / көнилик үзэ тут көңүл болсу бэрк.

Кыргызча: билим бердин, колума қол бердин эрк, көңүлүмдү түз тут, көңүлүм болсун бек.

1785. сен өк бир маңа күч камуғ эдгүке
Элиг асрақылар йүкин йүдгүке

1786. чығайқа үледі өкүш нең тавар
көңүл түзді рабқа қамуғдын сыңар

1787. терилди бу йаңлығ севинчин күн ай
төзү эл қарасы түкел болды бай

1788. киши өдрүми көр бу йаңлығ болур
эсизим бу йаңлығ кишилер өлүр

1785.Р.-сен-ок пер маңа күч камук еткүге / елик асрағылар йүги йүтгүкә; А.-сен өк бир манга күч камуғ едгүке / елиг асракылар йүкин йүдгүке; К.-(1756) сэн өк бир мэнэ күч нэчэ эдгүкэ / элиг асракылар йүкин йүдгүкэ.

Кыргызча: сен гана бир мага күч, бүткүл жакшылык(тар) үчүн, кол астымдагылардын жүгүн жеңилдетиш үчүн.

1786. чыгайға үледи өгүш нең тавар / көңүл түсти рабға камуктын сиңер; А.-чыгайқа үледи өкүш ненг тавар / көңүл түзди рабқа камуғдын сынгар; К.-(1757) чыгайқа үледи өкүш мал тавар / көңүл бурди раббқа камуғдын сынар.

Кыргызча: жардыларга үлөдү (үлөштүрдү) таратты (бөлүштүрдү) көптөгөн буюм тавар, көңүл салды (түздү) бүтүндөй, ааламга жалгыз гана (сынар).

1787.Р.-тирилди пу йаңлук севинчин күн ай / төзү ел қаразы төгел полды пай; А.-тирилди бу йаңлығ севинчин күн ай / төзи ил қарасы түкел болды бай; К.-(1758) тирилди бу йаңлығ сәвүнчүн күн ай / түзү эл қарасы түгөл болды бай.

Кыргызча: өттү кубанычта күн жана ай, бүткүл кедей (карапайым) калкы түгөл болду бай.

1788.Р.-кижи өтрүмү ең пу йаңлык полур / азызым пу йаңлык кижилер өлүр; А.-киши өдрүми көр бу йаңлығ болур / исизм бу йаңлығ кишилер өлүр; К.-(1759) киши өдрүми ким бу йаңлығ болур / эсизим бу йаңлығ кишилер өлүр.

Кыргызча: кишилер арасында, көр, мындайлар болот, эссиздер (наадандар) убайымда өлөт.

1789. меңилиг будун ким бу йаңлығ беги
меңелиг бег ол қолса будны йиги

1790. эсиз эдгүлер өлсе топрақ болур
нече болса топрақ көр аты қалур

**Элиг су'али Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1791. Элиг бир күн олдурды йалңуз өзи
бу Өгдүлмишиг үндеп айды сөзи

1792. айур эй Өгдүлмиш бақ эмди маңа
атаң эмгеки кирмеди бир саңа

1789.Р.-мениклик (?) пудун көр пу йаңлык пеги / мениклик (?)
пек ол полза пудун көни; А.-менгилиг будун ким бу йаңглыг беги /
менгелиг бег ол қолса будны йиги; К.-(1760) мәңилиг будун ким бу
йаңлыг бэги / мәңилиг бэ-ул болса будны көни.

**Кыргызча: шаттуу будун ким бу-адилет беги,
адилет деги болсо, анын будуну ийги.**

1790.Р.-езис еткүлер өлзе топрақ полур / нече полза топрақ ол ады
қалур; А.-исиз едгүлер өлсе топрақ болур / нече болса топрақ көр аты
қалур; К.-(1761) эсиз эдгүләр өлсә тупрақ болур / нәчә болса тупрақ
көр аты қалур.

**Кыргызча: эссиз (наадан(дар)) мыктылар өлсө, да топурак бо-
лоор, (топуракка айланаар), канча катар топурак
болсо да, көр аты калаар.**

1791.Р.-Елик пир күн олтруп пир йалғус өзи / оғыды көр Өктүлмиш
айды сөзи; А.-илиг бир күн олдурды йалнгуз өзи / бу Өгдүлмишиг
үндеп айды сөзи; К.-(1762) Элиг бир күн олдурды йаңлуз өзи / оқыды
кэрәкләб көр Өгдүлмиши.

**Кыргызча: Элиг бир күн отурду жалгыз өзү, бу Өгдүлмүштү
үндөдү (чакырды) айтты сөздү.**

1792.Р.-айур: ай э Өктүлмиш емди маңа / адаң емгеги кирмеди пир
саңа; А.-айур ай Өгдүлмиш бақ емди манга / атанг емгеки кирмеди
бир санга; К.-(1762) айур ким эй Өгдүлмиш эмди мәнэ / атаң эмгәки
кирмәди тэр сәнэ.

**Кыргызча: айтты, эй! Өгдүлмүш кара эми мага,
атандын эмгеги кирбептир бир сага.**

1793. атаң өлди қалдың сен оғлан кичиг
кичигке бедүктин болур йол кечиг

1794. атаң өгретүмеди эрдем билиг
тегүмеди мендин йеме өк Элиг

1795. нетег мет йумытты бу эрдем саңа
айу бергил эмди муны сен маңа

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1796. йанут берди Өгдүлмиш айды Элиг
 узун кеч йашасу бу үстең Элиг

1793.Р.-адаң өлди қалдың сен оғлан кичик / кичикке педүктин полур йол кичик; А.-атанг өлди қалдың сен оғлан кичиг / кичигке бедүктин болур йол кечиг; К.-(1764) атаң өлди қалдың сән оғлан кичиг / кичигкә бэдүгтин болур йол кечиг.

Кыргызча: атаң өлдү, қалдың сен улуу (кичүү), кичиктерге бийиктердин (улууларын болоор жолу кечүү).

1794.Р.-адаң өгредүмеди ердем пилик / тегүмеди мендин йеме өк елик; А.-атанг өгретүмеди ердем билиг / тегүмеди миндин йиме өк елиг; К.-(1765) атаң өгретүмәди эрдәм билиг / тэгүмәди андын сәнә өг билиг.

Кыргызча: атаң үйрөтпөдү (үйрөтө албай кетти) тарбия, билим, тийбеди менин дагы колум тийип.

1795.Р.-негүдек йумытты пу ердем саңа / ача пергил емди муны сен маңа; А.-нетег мет йумытты бу ердем санга / айу биргил емди муны сен манга; К.-(1766) нэ-тэг-мэт йумытты бу эрдәм сәнә / айу бер бергил эмди муны сән мәнә.

Кыргызча: канчалык (кайдан) жыйналды бу эрдемдик сага, айтып бергин эми муну сен мага.

1796.Р.-йанут перди Өктүлмиш айды: Елик / узун кеч йажазу ай үстең Елик; А.-йанут бирди Өгдүлмиш айды илиг / узун кич йашасу бу үстенг елиг; К.-(1767) йанут бэрди Өгдүлмиш айды Элиг / узун кэч йашасу тилэкче Элиг.

Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш Элиг(ке), узун кеч жашасын (өмүрү узун болсун) (сен) башкарган элин.

1797. байат кимке берсе инейат үлүг
 тилекке тегир болды атлыг күлүг

1798. муңар меңзетү айды түркче месел
 башында кечүрмиш бу көкчин сақал

1799. байат фазлы бирле бедүр ол киши
 тилекин болур күнде этлүр иши

1800. байат бермишин халк тыдумаз күчүн
йағыз йер йашыл көк терилсе өчүн

1797.Р.-пайат кимге қылза ынайат үлүк / тилекке тегип полды
атлық күлүк; А.-байат кимке бирсе инайет үлүг / тилекке тегир болды
атлығ күлүг; К.-(1768) байат кимкә бәрсә ынайат үлүг / тиләккә тәгир
болды атлығ күлүг.

**Кыргызча: кудай кимди жалгап берсе шыбага үлүш,
илекине жетээр, ат минип күлүк.**

1798.Р.-мунар мензедү келди түркче масал / пажында кечүрмиш
пу көкчин сагал; А.-мунгар мензетү айды түркче месел / башында
кечүрмиш бу көкчин сагал; К.-(1769) мунар мәнзетү айды түркчө
масал / башында кэчүрмиш бу көкчин сагал.

**Кыргызча: мындай делип айтылыптыр түркчө масел,
башынан өткөргөн (кечирген) көкчө (ак) сагал.**

1799.Р.-пайат фазлы полза йидүмес кижн / тилеги пулур күнде
стлүр ижн; А.-байат фазлы бирле бедүр ол киши / тилекин булур күнде
итлүр ишн; К.-(1770) байат фазлы бирлэ бэдүр-ул киши / тилэкин
булур күндэ этлүр ишн.

**Кыргызча: кудайдын эрки менен чоңойоор ал киши,
тилегени (кабыл) болуп, күндөп бүтөөр иштери.**

1800.Р.-пайат пермижин қалқ тадумас күчүн / йағыс йер йажыл
көк терилсе үчүн; А.-байат бирмишин халк тыдумаз күчүн / йағыз йир
йашыл көк тирилсе өчүн; К.-(1771) байат бэрмишин халк тыдумаз
күчүн / йағыз йэр йашыл көк тэрилсэ өчүн.

**Кыргызча: кудай бергенин калк (адам) тыялбас күчү менен,
кара жер, көк асман алат өчүн.**

1801. байаттын керек барча ишке йүлек
анын булса өтрү киши өз тилек

1802. йана ма әй Элиг ата алқышы
оғулқа тегир ол севинчи тушы

1803. атам қылды эрди көр эдгү ду'а
ду'а бирле тегдим бу йерке аға

1804. әлигни себеб қылды эрклиг идим
бу әрдем билигдин түр қалмадым

1801.Р.-пайаттын керек парча ишке йөлек / анын пулза удру киж
өс тилек; А.-байаттын керек барча ишке йүлек / анын булса өтрү киши
өз тилек; К.-(1772) байатдын кэрэк барча арка йөлөк / анын булса өтрү
киши өз тилөк.

**Кыргызча: кудайымдын кереги – бардык ишке жөлөк,
аны менен жетээр киши өзүнүн тилегине.**

1802.Р.-йана ма ай Елик ада алгыжы / огулга тегир ол севинчи
тужы; А.-йана ма ай илиг ата алкышы / огулга тегир ол севинчи тушы;
К.-(1773) йана ма эй Элиг ата алкышы / огулга тэгир-ул сзвүнчи тушы.

**Кыргызча: жана да Эй! Элиг ата(нын) алкышы(дыр),
уулуна тийер, ал кубаныч мээрим менен.**

1803.Р.-адам кылды эрди көр еткү дува / дува пирле тектим пу
йерге ага; А.-атам кылды ерди көр едгү ду'а / ду'а бирле тегдим бу
йирке ага; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: атам кылган экен, көр, жакшы дуба, (бата),
дуба (бата) менен жеттим, бу эрежеге жеттим.**

1804.Р.-Еликни савап кылды ерклик идим / пу ердем пиликтин
туру калмадым; А.-илигни себеб кылды ерклиг идим бу ердем билиг-
дин туру калмадым. Бул бейит Каримовдо жок.

**Кыргызча: Элиг себеб (болуп) кылып, эрежеге толдум,
бу дөөлөттөн, билимден да куру калбадым.**

1805. Элиг урды Элиг мени эдледи
болу берди эврэн өзүм йоклады

1806. күле бакса беглер кими эдлесе
ава йығлур арзу керек ол йисе

1807. киши көңли бағ ол йашаргу сувы
бу беглер сөзи бирле эдгү савы

1808. қайу бағқа тегсе сув эксүмедин
чечек йазлур анда түмен тү йыдын

1805.Р.-Елик урды елик мени үндеди / полу парды еврен өзүм
йоклады; А.-елиг урды илиг мини едледи болу бирди еврен өзүм
йоклады; К.-(1774) Элиг урды элиг мэни өдледи / болу бэрди эврэн
өзүм йуклады.

**Кыргызча: Элиг берип колун, мени колдоду,
тагдыр ырыс чачып (мага) өзүм улгайдым.**

1806.Р.-күлө пакса пеклер кими өслөзө / ага йыглар арзу керек өс
йисе; А.-күлө бакса беглер кими едлөсө / ава йыглар арзу керек ол йисе;
К.-(1775) күлө бакса бэглэр кими өдлөсө / эвэ йыглар арзу кэрэк ул йэсэ.

**Кыргызча: күлө карап (ишенсе) бектер, кимге көз салса,
андайлардын тилеги болуп, андан (пайда) рахат
алса болот.**

1807.Р.-кижи көңли пак тек йажаргу субы / пу пеклер сөзи йел көр
еткү сабы; А.-киши көңгли баг ол йашаргу сувы / бу беглер сөзи бирле
мдү сабы; К.-(1776) киши көңли баг-тэг йашаргу сувы / бу бэглэр
сөзи-ул көдөзгү сабы.

**Кыргызча: киши көңүлү (мүнөзү) бактай (барактай), жа-
шарар суу менен, бу бектердин сөзү да ошондой
насыкат сөзү.**

1808.Р.-кайу пака тексе субы тынмадын / чечек йаслар анда көр
өксүмедин; А.-кайу багка тегсе сув өксүмедин / чичек йазлар анда
түмөн тү йыдын; К.-(1777) кайу багка тэгсэ сув өксүмедин / чечек
йазлар анда түгмөн тү йыдын.

**Кыргызча: кайсы бакка суу тийсе (жетсе) суу өксүбөй, чечек
(гүл) жазылар (ачылар) анда түмөн түс жыттуу.**

1809. беги йарлыгы болса эдгү сөзө
кулы көңли йүксер йазар каш көзө

1810. қалы болмаса эдгү йарлыг тилин
йашармыш чечеклер қурыр терк билин

1811. байат фазлы қолғу керек қул қамуғ
байат фазлы болса ачылды қапуғ

1812. муңар меңзетү айды ша'ир бу сөз
муны укғыл эмди айа эдгү өз

1809.Р.-пеги йарлыгы полза еткү сөс-е / кулы көңли йүксер йазар
каш көс-е; А.-беги йарлыгы болса едгү сөзө / кулы көңли йүксер
йазар каш көзө; К.-(1778) бэги йарлыгы болса эдгү сөз-э / кулы көңли
йүксэр йазар каш көз-э.

**Кыргызча: бек жарлыгы болсо жакшы сөздүү,
кул көңүлү ачылар, жазылар каш кабагы.**

1810.Р.-калы полмаза еткү йарлык тылын / йажармыш чечеклер
курыр терк пилин; А.-калы болмаса едгү йарлыг тилин / йашармыш
чичеклер курыр терк билин; К.-(1779) калы болмаса йарлыг эдгү
тилин йашармыш чечекләр курыр тәрк билин.

**Кыргызча: Эгер болбосо жарлык жакшы тилдүү, жатпаган
чечектер (гүлдөр) куруур (кургаар, солуур) тез,
(аны) билгин.**

1811. пайат фазлы қолғу керек қул қамуқ / пайат фазлы полза
ачылды қабук; А.-байат фазлы қолғу керек қул қамуғ / байат фазлы
болса ачылды қапуғ; К.-(1780) байат фазлы қулғу көдәзгү қамуғ, байат
фазлы болса ачылды қапуғ.

**Кыргызча: кудай мээримин тилөө керек кулдарга дайым,
кудай(дын) мээрими болсо, ага ордо эшиги
ачылаар.**

1812.Р.-муңар меңзедүр емди ша'ир пу сөс / муны оқ қыл емди
айа еткү өс; А.-мунгар менгзетү айды ша'ир бу сөз / муны укғыл емди
айа едгү өз; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: мындай деп эми акын айтыптыр бу сөз(дү),
муну түшүнгүн, эми керек ал жакшы өзүнө.**

1813. байат фазлы бирле ағырлар кулуғ
билиг қапғы ачлур оңарур йолуғ

1814. билиг билсе күнде кутадуз күни
нече ме кичиг эрсе болур улуг

**Элиг су'ли Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1815. йана айды Элиг эй Өгдүлмише
билиг билгүчилер нетег билмише

1816. киши өгренипмү болур ол бөгү
азу таду бирле тоғарму тегү

1813.Р.-пайат фазлы пирле ағырлар күлүк / пилик капкы ачлур
оң парур йол-ок; А.-байат фазлы бирле ағырлар кулуғ / билиг капғы
ачлур онгарур йолуғ; К.-(1718) байат фазлы бирлө ағырлар кулуғ
билиг капғы ачлур онарур йолуғ.

**Кыргызча: кудайдын алкоосу менен кул, сыйга бөлөнөөр,
билим капкасы ачылаар, оңолоор жолу.**

1814.Р.-пилик пилзе күнде кудадур күни / нече ма кичик ерзе
полды улук; А.-билиг билсе күнде кутадур кини / нече ме кичиг ерсе
болур улуғ; К.-(1782) билиг билсө кутадур күни / нэчө ма кичиг эрсө
болды улуғ.

**Кыргызча: билим билсен, күндөрүң өтөөр куттуу,
канча да кичүү болсоң болоорсуң улуу.**

1815.Р.-йана айды Елик: ай Өктүлмиш-е! пилик пилгүчилер недек
пилмиш-е; А.-йана айды илиг ай Өгдүлмише / билиг билгүчилер
нетег билмише; К.-(1783) йана айды элиг эй Өгдүлмиш-э / билиг
билгүчилөр нэ-тэг билмиш-э.

**Кыргызча: дагы айтты (сурады) Элиг Өгдүлмүштөн,
билимди билүүчүлөр, билимге кантип жетишкен.**

1816.Р.-кижи өгренип-му полур ол пөгү / ажу кылгы пирле тоғар-
му тегү; А.-киши өгренипмү болур ол бүгү / азу таду бирле тоғарму
тигү; К.-(1784) киши өгрөниб-му болур эр бөгү / азу табыы бирлө
туғар-му тэгү.

**Кыргызча: киши үйрөнүп окуп (анан) болобу акылдуу (даа-
нышман), же табияттан туулабы теги (негизи).**

*** Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1817. йанут берди Өгдүлмиш ачты тилин
айур мен урайын бу сөзке улын

1818. төрүтүрде берсе байат өг көнүл
түкөл майа болды билигке оғул

1819. күнине тенедүр туру өгленүр
негүни тилесе билүр өгрөнүр

1820. билигке тегир өтрү билге болур
бу билги билсе асгы элке толур

1817.Р.-йанут перди Өктүлмиш ачты тылым / айур мен урайын пу сөске улын; А.-йанут берди Өгдүлмиш ачты тилин / айур мен урайын бу сөзке улын; К.-(1785) йанут бэрди Өгдүлмиш ачты тилин / айур мэн урайын бу сөзкэ улын.

Кыргызча: жообун (жандырмагын) берди Өгдүлмүш, ачты тилин, айтты: мен сүйлөйүн, бу сөз(дөрүмдү) угун.

1818.Р.-төрүдүрде перзе пайат өк пилик / төгөл майа полды пиликке Елик; А.-төрүтүрде бирсе байат өг көнгүл / түкөл майе булды билигке огул; К.-(1786) төрүтүрдө бэрсэ байат өг көңүл / түгөл майа болды билигкэ өгул.

Кыргызча: төрөлгөндө берсе кудай акыл, көңүл (мүнөз), толук (түгөл) зээндүү болот, билимге – уул.

1819.Р.-негүни тилезе пилир өгренип / күнингге йүгедүр (?) пири өкленип; А.-күнүнге тенгедүр туру өгленүр / негүни тилесе билүр өгрөнүр; К.-(1787) күningгэ тэгэдүр бару өгрэнүр / нэкүни тилсэ билүр өгрэнүр.

Кыргызча: күнүгө өсөр (акылы толоор) үйрөнөөр, эмнени тилесе, билээр, үйрөнөөр.

1820.Р.-пиликке тегер удру пилге полур / пу пилги пиле асқы елге толур; А.-билигке тегир өтрү билге болур / бу билги биле асгы илге толур; К.-(1788) билигкэ тэгир өтрү билгэ болур / бу билги билэ элкэ асгы болур.

Кыргызча: билимге жеткенден кийин акылман болоор, бу билимди билген(дин) пайдасы элге толоор (тиер).

1821. төрүтүр өдинде көңүл бермесе
 тилекке тегүмез бу анда баса

1822. тақы бир себеб қолса оғлан билиг
 кичигде тегүргү билигке элиг

1823. кичиг оғлан эркен билиг өгрөнүр
 улуғ болса өтрү тилекке тегүр

1824. билиг эрдем эдгү қылынч йа қылық
 киши өгрөнүр өтрү түзлүр йорық

1821.Р.-төредүр өдинде көңүл пермезе / тилекке тегүмес пу анда паза; А.-төрүтүр өдинде көнгүл бирмесе / тилекке тегүмез бу

анда баса; К.-(1789) төрүтүр өдиндэ көңүл бэрмэсэ / тилэккэ тэгүрмэз бу анда баса.

Кыргызча: төрөлгөн кезде-көңүл (зээн) бербесе (болбосо), тилегинине жетпес, андай пенде.

1822.Р.-тагы пир себеп қолза оғлан пилик / кичикте тегүргү пиликке элик; А.-тақы бир себеп қолса оғлан билиг / кичигде тегүргү билигке елиг; К.-(1790) тақы бир сабаб қылса оғлан билиг / кичигде тегүргү билигку элиг.

Кыргызча: дагы бир себеби қылғың келсе уулунду билимдүү, кичинесинде тийгизгин билимге қолун.

1823.Р.-кичик оғлан ерген пилик өгрөнүр / улук полза удру тилекке тегүр; А.-кичиг оғлан еркен билиг өгрөнүр / улуг болса өтрү тилекке тегүр; К.-(1791) кичиг оғлан эркән билиг өгрөнүр / магар бу уқушлуғ төрүдин айур.

Кыргызча: кичинекей(инде) уул(ун) эркин(ге) билим үйрөнөөр улуу болсо (чонойгондо), кийин тилегине жетээр.

1824.Р.-пилик ердем еткү қылынч йа қылық / кижі өгрөнүр удру түслүр йорық; А.-билиг ердем едгү қылынч йа қылық / киши өгрөнүр өтрү түзлүр йорық; К.-(1792) билиг эрдәм эдгү қылынч йа қылық / киши өгрөнүр өтрү билигкә тегүр.

Кыргызча: билим, өнөр, жакшы мүнөз жана қылык-жорук киши үйрөнгөндөн кийин түзүүлөр (калыпка келээр).

1825. билиг тут йа эрдем киши өгрөнүр
мегер бу уқуш ол тадудын өнүр

1826. муңар меңзетү келди түркче месел
оқығыл муны сен асығ өзке ал

1827. киши өгрөнүр билги артар өкүш
нече өгренип уқса болмаз уқуш

1828. байаттын эрүр бу уқуш болғусы
таду бирле кирсе болур белгүси

1825.Р.-пилик тут йа ердем кижі өгрөнүр / мегер пу уғуш ол төрү; А.-билиг тут йа ердем киши өгрөнүр / мегер бу уқуш ол тадудын өнүр; К.-(1793) билиг тут йа эрдәм киши өгрөнүр / улуг болса өтрү билигкә тегүр.

**Кыргызча: билимди же эрдемдикти киши үйрөнүп билээр,
киши улгайган соң, акылга толоор.**

1826.Р.-мунар мензедү келди түркче масал / оғығыл муны сен муның асқы ал; А.-мунгар мензетү келди түркче месел / оқығыл муны сен асыг өзке ал; К.-(1794) мунар мэнзетү кэлди түркчө масал / оқығыл муны сэн асыг өзке ал.

**Кыргызча: бул өндүү (тууралуу) бар экен түркчө месел,
түшүнсөң (акылга түйсөн) муну сен, пайдалуу
өзүңө ал.**

1827.Р.-кижи өгрөнүр билги артар өгүш / нече өгренип окса пулмас угуш; А.-киши өгрөнүр билги артар өкүш / кече өгренип укса болмаз укуш; К.-(1795) киши өгрөнүр билги артар өкүш / нэчэ өгрэниб укса булмас укуш.

**Кыргызча: киши үйрөнөөр, билими артаар көп,
канча окуса да акыл андан жарыбас.**

1828.Р.-пайаттын туруп пу угуш полгузы / тезү пирле перзе полур пелгүзи; А.-байаттын ерүр бу укуш болгусу / таду бирле кирсе болур белгүси; К.-(1796) байатдын эрүр бу укуш билгүси / таду бирлө кирсө болур бэлгүси.

**Кыргызча: кудайдан болоор, бу акылдуу(луктун белгиси)
болоору, табигат менен кирет (сага) анын белгиси.**

1829. байаттын ата ол укуш белгүлүг
укуштын болур эр миң эдгү үлүг

1830. кишиде улуфрақ укушлуғ киши
укуш болды эрке миң эрдем башы

1831. укушсуз кишини киши демегү
нече сөзлесе сөз йеме бүтмегү

**Элиг су'али Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1832. йана айды Элиг эшиттим бу сөз
тақы бир сөзүм бар айытгу бу өз

1829.Р.-пайаттын ата ол угуш пелгүлүк / угуштын пулур ер мин еткү үлүк; А.-байаттын ата ол укуш белгүлүг (укуштун булур ер минг

эдгү үлүг; К.-(1797) байатдын ыата-ул укуш бэлгүлүг / укушдын болур болса эркэ үлүг.

Кыргызча: кудайдын атаганы берген энчиси ал – акыл,
белгилүү, акылдан болоор кишиге миң ийгилик
үлүш.

1830.Р.-кижиде улукрак угушлук кижиде / угуш полды ерге миң ердем пажы; А.-кишиде улуграк укушлук киши / укуш болды ерке минг ердем башы; К.-(1798) кишиде улуграк укушлук киши / укуш болды эркэ миң эрдэм башы.

Кыргызча: кишилерде (адамдардын арасында) улугураак
акылдуу киши, акылдуу болгон киши(ге) миң
өнөр шерик.

1831.Р.-угушсус кижини кижиде темегү / нече сөслөзө тыл сөзин тутмагу; А.-укушсуз кишини киши тимегү / нече сөзлөсө сөз йиме бүтмөгү; К.-(1799) укушсуз кишини киши тэмөгү / нэчэ сөзлэсэ сөз йэмэ бүтмөгү.

Кыргызча: акылсыз кишини киши дебегин,
канча сүйлөсө, тили, сөзүн тутпагын.

1832.Р.-йана айды Елик ежиттим пу сөс / тагы пир сөзүм пар айытку пу өс; А.-йана айды илиг эшиттим бу сөз / тагы бир сөзүм бар айытгу бу өз; К.-(1800) йана айды элиг эшиттим бу сөз / тагы бир сөзүм бар айытгу бу өз.

Кыргызча: дагы айтты: Элиг эшиттим бу сөз(дөрүндү),
дагы бир сөзүм бар сурайын бу сөз(дү).

1833. укушу адыртың билигге өңи
негү тег турур ай сөзүнүн оңи

1834. негү ол укуш орны кайда турур
кайудын қопар қопса қайда барур

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1835. йанут берди Өгдүлмиш айды укуш
ағыр нең турур ол кишике күсүш

1836. укуш орны үстүн меңеде турур
ағыр нең үчүн орны башта эрүр.

1833.Р.-уғужук адардың пиликте оңы / негүдек турур ай пу сөсте аңы; А.-укушуғ адыртынг билигде онги / негү тег турур ай сөзүнгүнүг онгы; К.-(1801) укушнуң адуркы билигдә өни / нәкү-тэг болур ай сөзүңнүң оңы.

Кыргызча: акылды (айырдын) ажыраттың билимден эми, кандай болоор акылдын милдети айтып көр эми.

1834.Р.-негү ол уғуш орны кайда турур / қайудын қобур қопса кайда қопур; А.-негү ол укуш орны кайда туруб / қайудын қопар қопса кайда барур; К.-(1802) нәкү-ул укуш орны кайда турур / қайудын қопар қопса кайда барур.

Кыргызча: акыл деген ал эмне орду (жайы) кайда турат (болот)! кайдан чыгып чыкса кайда барат (акыл кайдан башталып кайдан чыгат).

1835.Р.-йанут перди Өктүлмүш айды уғуш / ағыр нең турур ол кижиге көжүш; А.-йанут бирди Өгдүлмиш айды укуш / ағыр ненг турур ол кишике күсүш; К.-(1803) йанут бәрди Өгдүлмиш айды элиг / ағыр нәң турур көр кишике билиг.

Кыргызча: жообун берди Өгдүлмүш: айтты Элигке, эң кымбаты кишиге – ал, акылдыр.

1836.Р.-уғуш орны үстүн меңи де турур / ағыр нең үчүн орны пашта турур; А.-укуш орны үстүн ненгеде турур / ағыр ненг үчүн орны башта ерүр; К.-(1804) укуш орны үстүн мәнәдә турур / ағыр нең үчүн орны башда эрүр.

Кыргызча: акылдын орду (жайы) мээде (турур) болоор, асыл нерселер үчүн орду, баштан ээрир (чыгаар).

1837. кишен ол кишике укуш белгүлүг
қылынчы көни ол иши үлгүлүг

1838. бағырсақ байат көр өдүрмиш кулын
кишеди укуш бирле қылқын тилин

1839. укушсуз өлүг ол укушлуғ тириг
укуш мунга теңлиг адыртлар эриг

1840. қараңку эв ол бу киши түн саны
укуш бир йула тег йарутур аны

1837.Р.-кижен ол кижиге угуш пелгүлүк / кылынчы көни ол кижиге олгүлүк; А.-кишен ол кишике укуш белгүлүг / кылынчы көни ол иши үлгүлүг; К.-(1805) кишән-ул кишике укуш бэлгүлүг / кылынчы көни-ул иши үлгүлүг.

**Кыргызча: кишен ал кишиге акыл – белгилүү,
адеби түз анын иши үлгүлүү.**

1838.Р.-пағырзақ пайат пу Өдүрмиш кулын / кижеди угуш пирле кылғын пилик; А.-бағырсақ байат көр өдүрмиш кулын / кишеди укуш бирле кылкын тилин; К.-(1806) бағырсақ байат-ул өдүрмиш кулын / кишәди билиг бирлә кылкын тилин.

**Кыргызча: боорукер кудай, көр, (тандап) сыйлап, жараткан
кулун пендесине кишендеди акыл менен адеп,
тилди.**

1839.Р.-уғушсуз өлүк ол уғушлуқ тирик / уғуш мунча теңлик адырлар ерик; А.-укушсуз өлүг ол укушлуғ тириг / укуш мунча тенглиг адыртлар ериг; К.-(1807) укушлуғ тириг-ул укушсуз өлүг / йуры эй укушсуз укуш ал үлүг.

**Кыргызча: акылсыз өлүк ал, акылдуу тирик (тирүү), акыл
менен адам бири бирине теңелер же айырмаланар.**

1840.Р.-карақу ев ол пу күнің түн саны / уғушлы пиликли йарудар аны; А.-қараңку ев олбу киши түн саны / укуш бир йула тег йарутур аны; К.-(1808) қараңку эв-ул бу киши түн саны / укуш бир йула-тэг йаратур аны.

**Кыргызча: қараңғы үй ал, киши деген түн сыңары,
оқуу, билим менен жарық қылаар киши аны.**

1841. уқыштын келүр көр қамуғ әдгүлүк
билигин бедүр эр болур белгүлүк

1842. бу эки биле болды йалнук улуг
бу экин оң арур көнилик йолуг

1843. билигин сечилди киши йылқыдын
билигде бедүкрек негү бар адын

1844. муңар меңзетү сөзледі көр укуш
укуш ишке тутса көр асғы өкүш.

1841.Р.-уғыштын келир ол өгүш еткүлүк / пилигин пезүр ер полур пелгүлүк; А.-укуштын келүр көр қамуғ едгүлүк / билигин бедүр ер бо-

лур белгүлүк; К.-(1809) укушдын кэлүр көр камуғ эдгүлүг / билигин бэдүр эр болур бэлгүлүг.

**Кыргызча: акылдан келээр, көр бүткүл жакшылык,
(ийгилик), киши билим менен көтөрүлүп,
болоор белгилүү (даңктуу).**

1842.Р.-пу иги пиле полдЫ йалнук улук / пу игин онгарур көнилик йолук; А.-бу ики биле болды йалнук улук / бу икин онгарур көнилик йолук; К.-(1810) бу эки биле болды йалнук улук / бу эки оңарур көнилик йолук.

**Кыргызча: бу экөө менен болот адам улуу, бу экөө ондоочу
(алып баруучу) туура (түз) жолу.**

1843.Р.-пилигин сачылды киж и йылгыдын / пиликте пегүрек негү пар адын; А.-билигин сечилди киши йылкыдын / билигде бедүкрек негү бар адын; Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: билими (акылы) менен айырмаланат киши- жыл-
кыдан (малдан) билимден бийигирээк эмне бар
башка.**

1844.Р.-муңар меңзедү сөследи көр угуш ишке тутса көр аскы өгүш; А.-мунгар менгзетү сөзледи көр укуш / укуш ишке тутса көр асгы өкүш; К.-(1811) муңар мәнзетү сөзледи көр укуш / укуш ишкә тутса көр асгы өкүш.

**Кыргызча: акылдуунун мындай деген сөзү бардыр, акылды
ишине колдонсоң, көр, пайдасы көптүр (чондур).**

1845. киши йылкы бирле адырты билиг
билиг бирле йалнук көтүрди элиг

1846. йоры йылкы болма билиг бил укуш
билиг бирле сөзле йорык тут тилиг

**Элиг су'али Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1847. йана айды Элиг тақы бир сөзүм
эрүр бу айур мен айкөрклүг йүзүм

1848. маңа айғыл эмди укуш сүрети
негү тег болур ол йөрүги аты

1845.Р.-кижи йылгы пирле адырды пилик / пилик пилди йалнук көдүрди елик; А.-киши йылкы бирле адырты билиг / билиг бирле

йалнгуқ көтүрди елиг; К.-(1812) киши йылқы бирлэ адырты билиг / бирлэ йалнуқ көтүрди элиг.

Кыргызча: кишини жылкыдан (малдан) ажыраткан билим! билим менен адам колу жогору көтөрүлдү.

1846.Р.-йүри йылғы полма пилик пил огуш / пилик пирле сөсле йоруқ тут тилик; А.-йоры йылқы болма билиг бил укуш / билиг бирле сөзле йорық тут тилиг; К.-(1813) йуры йылқы болма билиг бил укуш / билиг бирлэ сөзлэ йорық тут тилиг.

Кыргызча: жылкы (айбан) болбой жүр, билим(ди) бил көп, билим менен сүйлө, жатык тут тилинди.

1847. Радловдо бул бейит жок. А.-йана айды илиг тақы бир сөзүм / ерүр бу айур мен ай көрклүг йүзүм; К.-(1814) йана айды элиг тақы бир сөзүм / эрүр бу айур-мэн э көрклүг йүзүм.

Кыргызча: дагы (жана) айтты: Элиг дагы (бар) бир сөзүм, сурагым бу жооп берчи, ай көрктүү жүздүм.

Радловдо бул бейиттин ордуна башкача бейит келет: Елик айды: айғыл угуш сурады / негү тек полур ай йүрүги ады.

Кыргызча: Элиг айтты: сурадың (менден) акыл сүрөтүн, кандай деп аталаар анын мааниси аты?

1848. Ушул бейит Радловдо 1848 бейит менен окшош. Радловдо бул бейит жок. А.-манга айғыл емди укуш сүрети / негү тег болур ол йөрүги аты; К.-(1815) мэнэ айдың эмди укуш сувратды / нэку-тэг болур-ул түзүги ақы. Бул бейиттин кыргызча берилиши да 1842-бейитке жакын: мага айткын эми акыл сүрөтүн, кандай болоор анын мааниси, аты?

1849. йүзи көрки қылқы қылынчы не ол
йашы қуры бод сын авынчы не ол

XXVII

ӨГДҮЛМИШ ЭЛИГКЕ УҚУШ СҮРЕТИН АЙУР (ӨГДҮЛМҮШ ЭЛИГКЕ АҚЫЛДЫН АНЫКТАМАСЫН (СҮРӨТҮН) АЙТАТ)

1850. йанут берди Өгдүлмиш айды укуш
қылынчы көни көр күвенчи өкүш

1851. йүзи көрки көрклүг не йашы кичиг
камуғ Эдгүлүкке аныңдын кечиг

1852. Өрүг хам силиг ал не кылкы амул
 қамуғ тепренүрке бағырсақ көңүл

1849.Р.-йүзи көрги кылғы қылынчы не ол / куры йажы пүт сен
(?) абынчы не ол; А.-йүзи көрки қылқы қылынчы не ол / йашы куры
бод сын авынчы не ол; К.-(1816) йүзи көрки қылқы қылынчы мә-ул /
йашы куры бодсын авынчы нэ-ул.

**Кыргызча: жүзү, көркү, кылыгы (адеби) не (кандай) ал, жашы,
даражасы, бой, сын, адаты не ал.**

1850.Р.-йанут перди Өктүлмиш айды: уғуш / қылынчы көни ол
кебинчи өгүш; А.-йанут бирди Өгдүлмиш айды укуш / қылынчы көни
көр күвенчи өкүш; К.-(1817) йанут бәрди Өгдүлмиш айды укуш /
қылынчы көни көр күвенчи өкүш.

**Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш: айтты (мунуң) акыл,
аракети түз (тууранын), көр, кубанычы – мол (көп).**

1851.Р.-йүзи көрги көрклүк ма йажы кичик / қамуқ еткүлүкке
мунуңдын кечик; А.-йүзи көрки көрклүг не йашы кичиг / қамуғ
едгүлүкке анынгдын кечиг; К.-(1818) йүзи көрки көрклүг нэ йашы ки-
чиг / қамуғ эдгүләркэ анынгдын кэчиг.

**Кыргызча: жүзү, көркү – көрктүү, не (демек) жашы кичүү,
(жаш) бардык жакшылықка андадыр – кечүү.**

1852.Р.-өрүк ол силик ол ма кылғы амул / қамуқ тебрен-
ге пағырзақ көңүл; А.-өрүг хем силиг ол не қылқы амул / қамуғ
тепренүрке бағырсақ көңүл; К.-(1819) өрүг хам силиг-ул нэ қылқы
амул / қамуғ тэбрэнүркэ бағырсақ көңүл.

**Кыргызча: кичипейил жана сылык ал, не мүнөзү токтоо,
бүткүл жандууларға боорукер көңүл(ү).**

1853. қайуқа элиг урса этлү барыр
 қайуқа сөзи тегсе етлү барыр

1854. ысығ йүзлүг ол көр қамуғқа севүг
 кишилерге андын асығлар үлүг

1855. йети көзлүг ол көр бақышы йырақ
 қайу ишке тегсе бектүр адақ

1856. нече булғануқ ишке тегсе сузер
 нече терс түгүн эрсе бакса йазар

1853. Р.-кайуға елик урза етлү парыр / кайуға көзи тексе йетлү парыр; А.- кайука елиг урса итлү барыр / кайука сөзи тегсе йетлү барыр; К.- (1820) кайука элиг урса итлү барыр / кайука сөзи тэгсэ етлүр батыр.

Кыргызча: кай жакка колун сунса (этилээр баары) иши жүрөр, кай жакка сөзү жетсе (тийсе) жетилер баары

1854. Р.- ызык йүслүк ол көр камукка севүк / кижилерге андын азыклар үлүк; А.- исиг йүгүлүг ол көр кайугка севүг / кишилерке андын асыглар үлүг; К.- (1821) исиг йүзлүг - ул көр камукка сэвүг / кишилэркэ андын асыглар үлүг.

Кыргызча: сүйкүм жүздүүлөр ал, көр, баарыга сүйкүм(дүү), кишилерге анын толгон үлүш(ү).

1855. Р.- йиди кеслүк ол көр пагыжа йырак / кайу ишке тексе пегүдүр адак; А.- йити көзлүк ол көр бакышы йырак / кайу ишке тегсе бекитүр адак; К.- (1822) йэтиг көзлүг-ул көр бакышы йырак / кайу ишкэ тэгсэ бэкитүр адак.

Кыргызча: жети көздүү- ал , көр, караганы (көргөнү) ыраак, кайсы ишке (тийсе) киришсе, бек турат буту.

1856. Р.- нече пулғанук ишке тексе сүзер / нече терс төгүнгө ну пакса йазар; А.- нече булғанук ишке тегсе сүзер / нече терс түгүн ерсе бакса йазар; К.- (1823) нэчэ булғанук ишкэ тэгсэ сүзер / нэчэ бэрк түгүн болса бакса йазар.

Кыргызча: канча булганыч ишке колу тийсе, тазалаар, канча терс (чийелишкен) түйүн болсо, караса жазылар (чечээр).

1857. бақар солдын ондын хам ондүн кидин
камуг иш йарағын билир хам өдин

1858. качығлығ йетер ол учуглығ тутар
сынукуғ йапар ол бузукуғ этер

1859. укушсуз өкундү айур эй укуш
сениңсиз муңадур мен өртүк өкүш

1860. мана тегмеди бир сениңдим үлүг
сениңсиз киши қаңли болды өлүг

1857. Р.-пағар солдын ондын хем өндун кедин / камук иш йарағын пилир хем өдин; А.- бақар солдын онгдын хем өнгдүн кидин / камуғ иш йарағын билир хем өдин; К.- (1824) бақар солдун ондын хам өндин кэдин / хам ишлэр йарағы билир хам өдин.

Кыргызча: күзөтөөр солдон, ондон, дагы алдыңан, артынан, бардык иштердин керегин, алдын ала билээр.

1858. Р.- качыклык йедер ол учуклук тудар / сынуғук сабар ол пузуғук едер; А.- качығлығ йетер ол учуғлығ тутар / сынукуғ сапар ол бузукуғ итер; К.- (1825) качығлығ эйтэр ул учуғлуғ тутар / сынукуғ йасар-ул бугукуғ этэр.

Кыргызча : качканга жетээр ал, учканды тутаар, сыныкты табаар (бүтөөр), ал бузукту түзөөр.

1859. Р.- уғушсус өгүнду айур ай угуш / сениңсис мунадур мен артук өгүш; А.- укушсуз өкүнди айур ай укуш / сенингсиз мунгадур мен артук өкүш; К.- (1826) укушсуз өкүнди айур эй үкуш / сэниңсиз мунадур мэн артук өкүш.

Кыргызча: наадандар өкүнүп айтаар, эй! даанышман, сенсиз мунайамбы артыкча көп.

Бул бейитти көркөм поэтикалык мүнөздө которгондо:

“наадандар акылга өкүнүп айтаар кеп, акмак башка акыл качан токтойт” деп которууга болот.

1860. Р.- маңа текмеди пир сениңдин үлүк / сениңсис кижиди полды көңли өлүк; А.- манга тегмеди бир сенингдин үлүг / сениңсиз киши көңгли болды өлүг; К.- (1827) мэнэр тэгмэди бир сэниңдин үлүг / сэниңсиз киши көңли болды өлүг.

Кыргызча: мага тийбеди бир (анча- мынча) үлүш (кешик), сенсиз киши көңүлү болду өлүк.

1861. йума ол укуш көр карағука көз
өлүт тенке жан ол ағын тилке сөз

1862. укумлуғ укушка айур эй эшим
не эдгү эшим сен этигли ишим

1863. қылынч оң тугерхеч солы йок укуш
бүтүн чын тугур хеч алы йокукуш

1864. укуш кимде болса буол белгүси
бу белгү биле ол укуш билгүси

1861. Р.-йула ол огуш көр қарлағуға көс / өлүк тенге чан ол ағын тилге сөс; А.- йула ол укуш көр қарағуға көз / өлүг тенке жан ол ағын тилке сөз; К.-(1828) йула-ул укуш кор карағуға көз / олүг жангә жан-ул ағын тылқа сөз.

**Кыргызча: жарык ал акыл- көр, қараңғыда көз,
өлүү дегенге- жан, ал дудук(ка) тилге-сөз.**

1862. Р.-уғушлуқ уғушқа айур ай ежим / ай еткү ежем сен едикли ижим; А.- укушлуғ укушқа айур ай ишим / не едгу ишим сен итигли ишим; К.-(1829) укушлуғ укушқа айур эй эшим / не эдгү эшим- сән этигли ишим.

**Кыргызча: акылдуу акылдууга айтыптыр , эй эшим,
кандай сонун элимсиң түздөдүн ишимди.**

1863. Р.- қылынч оң тудар хеч солы йоқ уғуш / пүдун чын турур хеч алы йоқ уғуш; А.- қылынч онг тутар хич солу йоқ укуш / бүтүн чын тугур хич алы йоқ укуш; К.-(1830) қылынч оң тутар хеч солы йоқ укуш / бүтүн чын тугур хәч иги йоқ укуш.

**Кыргызча: акыл(дайым) ондон келээр, эч солу жоқ акылдын,
бүтүн(дөй) чын болоор, эч олдыоосу жоқ акылдын.**

1864. Р.- уғуш кимде полза полур пелгүзи / пу пелгү пиле ол уғуш пилгүзи; А.- укуш кимде болса бу ол белгүси / бу белгү биле ол укуш белгүси; К.-(1831) укуш кимдә болса бу-ул бәлгүси / бу бәлгү билә- ул укуш билгүси.

**Кыргызча: ақыл кимде болсо, белгилерди бу акын,
бу белги менен ал ақылды жыйаар.**

1865. укушнун эң ашну қылығы оңай
конилик биле ол йорықы йыл ай

1866. укушлуғ кони хам силиг тил сөзи
бүтунлик биле болды қылқы төги

1867. өрүг ол амул кед серимлигсабур
көрүп ишни йетру ол акыр тегүр

1868. кылынчы кары көсө йашы йигит
аңар муңлуғ арзун аге йа тегит

1865. Р.- уғуш теп ең ашну кылығы оңой / конилик пиле ол
йорыклы йыл ай; А.- укушнунг енг ашну кылығы оңай / конилик
биле ол йорыкы йыл ай; Каримовдо бул бейит 1833-номер менен
1832- бейит менен орун алмашып келет: укушнун эң ашну кылығы
оңай / конилик билэ- ул йорыкы күн ай.

**Кыргызча: акылдуунун эң алгач (элден мурда) кылығы (мү-
нозү) жеңил(оңой) тууралык менен атат жол
жосуну жыл , ай (дайыма).**

1866. Р.- обутлук көзи хель силик тыл сөзи / пүдүнлук пиле
полды кылғы түза; А.- укушлуғ кони хем силиг тил сози / бүтүнлүк
биле болды кылкы төзи; Каримовдо бул бейит 1832 номер менен ке-
лет: укушлуғ силиг хам кони тил сөзи / бүтүн биле болды кылкы түзи.

**Кыргызча: акылдуу чынчыл; сылык тил , сөзү.
аракетинин баары түгөл(туура) болду.**

1867. Р.- кылынчы кары көрзе йажы йигит / аңар муңлук
ерзүн хүкеме йигит; А.- өрүг ал амул кед сергимлиг сабур / көрүн
ишни йетрү ол акру тегур; К.- (1834) өрүг-ул амул-ул сэримлүг манур
/ көрүб ишни йетрү ул акру тэгүр.

**Кыргызча: мээримдүү ал, сергек жаңы сабырдуу,
көрүп ишти жеткирет(бүтүрөт) ал, акына чыгат.**

1868. Р.- кылынчы кары көрзе йажы йигит / аңар муңлук ерзүн
хүкеме йигит; А.- кылынчы кары көрсө йашы йигит / аңгар муйглуғ
арзун аге тигит; К.- (1835) кылынчы кары көрсө ташы йигит / аңар
арзулуғ муңлуғ өзлэр тэгит.

**Кыргызча: иштери кемеңгер, көрсөң жашы- жигит,
ага муң, тилек, оюн айтучуларды жибер.**

1869. муңар меңзер эмли бу сөзни оңы
ука турса мани ачылгай тақы

1870. кылынчы караоғлан өзлүг укуш
укуш қайда болса аңар бар йапуш

1871. кичиги севиблиг қарысы амул
өзи түзун алчақ көр асғы өкүш

**Элиг жевады Өгдүлмишке
(Элигдин жообу Өгдүлмүшка)**

1872. бу созлер эшитти севинди элиг айур
эй одунмыш сөзи өг билиг

1869. Р.- мунар мензедү емди сосни оғы / тиле маңызы сөс ачылза тағы; А.- мунгар менгзер емди бу сөзни оқы / ука турса мани ачылғай тақы; К.-(1836) мунар мэнзэтү эмди сөзни уқы / ука маъни ачылғай тақы.

Кыргызча: мындай деген (сыяктуу) эми бул сөздү түшүн, түшүнсөң (анын) мааниси ачылар дагы.

1870. Р.- кылынчы қары оғлан өслүк уғуш / уғуш кайда пол-за еренге йабуш; А.- кылынчы қары оғлан озлүг укуш / укуш кайда болса ангар бар йапуш; К.-(1837) кылынчы қары оғлан өзлүг укуш / укуш кайда болса аңар бар йапум.

Кыргызча: иштери карылардыкындай акыл(дуу), болсо да өзү жаш, акыл кайда болсо, ага бар жабыш(жармаш).

1871. Р.- кичиги севиткен қарызы хем ол/ учус енчсис емгер йағызы огүш; А.- кичиги севиглиг қарысы амул/ ози түзүн алчак кор асғы өкүш; К.-(1838) кичиги сэвүглүг қарысы амул/ ози тузүн алчак көр асғы өкүш.

Кыргызча: кичиги (кичүүсүндө, жашында) сүйкүмдүү, карысында момун, өзүн жүрсөң сылык, көр , пайдасы көп.

1872. Р.- пу сөслер ежитти севимди Елик / айур; ай өдүмиш сөзи өк пилик; А –бу созлер ешитти севимди илиг / айур ай одунмыш сөзи өг билим; К.-(1839) бу сөзлэр эшитти сэвүнди элиг / айур эй удунмыш сөзи өг билиг.

Кыргызча: бу сөздөрдү эшитип, сүйүндү элиг, айтты: эй, сөз, акылы билимдүү даанышман.

1873. байат берди барча түкөл эдгүлүк
байаттын ата сен маңа белгүлүк

1874. бу эмгек йүк ол бир ағыр йүдгүке
аны йүдсе өтрү тегир эдгүлүк

1875. ким эдгү тилесе ағыр йүк йүдер
ағыр йүк йүдүгли тилекин күдер

1876. йүкүмни йүдер сен тилек иш йарыр
мени тыкдурур сен саңа йүк тегир

1873. Р.- пайат перди парча төгел еткүлүк / пайаттын ата сен
маңа пелгулүк; А.- байат бирди барча түкөл едгүлүк / байаттын ата
сен маңа белгүлүк; К.- (1840) байат бэрди барча түгөл эдгүлүк / бай-
аттын ыаты-сэн мөңө бөлгүлүк.

**Кыргызча: кудайым бериптир бардык түгөл (толук) мээримди
(сага), кудайымдын атаганы сени мага белгилүү.**

1874. Р.- пу емгек йүк ол пир ағыр йүткүгө / аны йүтсе удру те-
гир еткүгө; А.- бу емгек йүк ол бир ағыр йүдгүгө / аны йүдсе өтрү те-
гир едгүгө; К.- (1841) бу эмгек йүк –ул бир ағыр йүдгүкэ / аны йүдгөн
өтрү тэгир арзука.

**Кыргызча: бу эмгек жүк- ал, бир оор жүктүр,
аны жүктөгөн (адам) кийин жетээр ийгиликке.**

1875. Р.- ким еткү тилезе ағыр йүк йүдер / ағыр йүк йүдүкли
тилекке тегер; А.-ким едгү тилесе ағыр йүк йүдер / ағыр йүк йүдүгли
тилекин күдер;

Каримовдо бул бейит жок.

**Кыргызча: жакшылыкты ким тилесе, анын жүгү оор,
оор жүк , жүктүү, тилегине жетээр.**

1876. Р.- йүгүмни йүдер сен тилек иш йүрер / мени тындурур
сен саңа йүк тегир; А.-йүкүмма йүдер сен тилек иш йооыр / мини
тындурур сен саңа йүк тегир; К.- (1842) йүкүмнийүдэр –сэн тилек
иш барыр / мени тындурур-сэн сэнэ йүк тэгүр.

**Кыргызча: жүгүмдү жүктөсөң (көтөрсөн) тиле сен ишин жүгөр,
мени тынбырасаң сен, сага жүк тийээр.**

1877. байат берсү тевфик маңа эмди күч
хақыңныөтейин йакут бирки үч

1878. билир мен бу йаңлығ тапуғ кылдукуң
бағырсақлык ол бу мени колдукуң

1879. бағырсақ тапуғчы түкөл ол болур
өз асғын кодуп көр бег асғын қылур

1880. негү тер эшит бу тапуғчы тили
бегин энчке тегүрү тапуғсақ кулы

1877. Р.- пайат перзү тауфык маңа емди күч/ хақынны өдейин
йанут пирге үч; А.- байат бирсү тевфик манга емди күч / хақынны
өтейин йанут бирке үч, К.-(1843) байат бэрсү тавфик мэнэ эмди күч /
хақынныбэрэйн йакут биркэ үч.

**Кыргызча: кудай берсин шыпаа мага, эми- күч,
акынды өтөйүн жакдырын бирди үч(есе кылып).**

1878. Р.- пилир мен пу йаңлык табуқ қ ылдуғун / пағырзақлык
ол сен мени колдуғуң; А.- билир мен бу йакглығ тапуғ қ ылдукунг/
бағырсақлык ол бу мини колдукунг; К.-(1844) билир-мэ бу йаңлык
тапуғ кылдукун/ бағырсақлык-ул бу мэни кулдукун.

**Кыргызча: билермин бу адамдык кызмат кылганынды,
боорукерлик – ал , бу мени колдогонун.**

1879. Р.- пағырзақ табуқны тогел ол пулур / өс асқын кодуп
көр пек асқын колур; А.- бағырсақ тапуғчы түкел ол болур / оз асғын
кодуп көр бег асғын колур; К.- (1845) бағырсақ тапуғчы түгел-ул бо-
лур/ өз асғын тилэмэз бэг асғын кулур.

**Кыргызча: боорукер (ыймандуу) кызматчы, түгөл (толук) ал
мындай болор, оз пайдасын койуп, көп, бек(тим)
пайдасын иштээр.**

1880. Р.- негү тер ениткил уғушлуг тылы/ пегин енчке тегрур
пағырзақ кулы; А.- негү тир ешит бу тапуғчы тили/бегин икчке тегрүр
тапуғсақ кулы; К.- (1846) нэку тэр эшит бу тапуғчы тили/ бэгин икчэ
тэгрүр тапуғсақ кулы.

**Кыргызча: эмне дээр эшит , бу кызматчы(нын) тили,
бегин экчиге бөлөөр, (жеткирээр) кызматкер кулу.**

1881. меңилиг болур бег түкел кут башы
бағырсақ кулы болса кылса иши

1882. тапуғчы биле бег көтүрди эгин
тилек тег тапуғ кылса тындур бегин

1883. баш ағрығ йүк эмгек көтүрсе кулы
бегине ача берсе арзу йолы

1884. қайу бег болуп эрсе мундаг кулуғ
байаттын одта ол ошар кед улуг

1881. Р.- мениңдик полур пек тогел кут пажы / пағырзақ кулы полза қылза ижи; А.-менгтлтг болур бег түкел кут башы / бағырсақ кулы болса қылса иши; К.-(1847) мәңилиг болур бег түгэл кут башы / бағырсақ кулы болса қылса иши.

Кыргызча: түбөлүк болоор –бек бүтүндөй (түгөл) кут (туу) башы, боорукер кулу болуп, кылса иши.

1882. Радловдо бул бейиттин алдында темача келет.”өктүлмиш табуқчы негү тег керегин айур” (Өгдүлмүш кызматчынын кандайча кереги бар экендигинин айтат) Р.- табуқчы пиле пек көдүрди негин / тилек тек табуқ қылза тындрур пегин; К.-тапуғча билэ бэг көтүрди эгин / тилэк –тэг тапуғ қылса тындур бэгин.

Кыргызча: кызматчысы менен бек- көтөрсө иймин, тилегениндей (каалагандай) кызмат қылса, тундураар бегин.

1883. Р.- паш ағрық йүк емгек көдүрдү кулы / пагине ача перзү йолы; А.-баш ағрығ йүк емгек көтөрсө кулы / бегинге ача бирсе арзу йолы; К.-(1849) баш ағрығ йүк эмгэк көтүрсэ кулы / бэгингэ ача бэрсэ арзу йолы .

Кыргызча: баш ооруу, жүк мээнетти көтөрсө кулу, бегине ача берсе (ак) тилек жолду.

1884. Р.- қайу пек пулур ерзе мундақ кулуқ / пайаттын ата көр ачар кет улук; А.-қайу бег булур ерсе мундағ кулуғ / байаттын ата ол ангар кедулуг; К.(1850) қайу бэг булур эрсэ мундағ кулуғ / байатдын бата-ул анар ул улуғ.

Кыргызча: кайсы бек тапкан болсо мындай кулду, кудайдын атаганы (буйурганы) ага, ата улуу.

1885. ажун беглери өлди бизде озос
өкүшреки барды бу арзу озе

1886. ажун будны тынды авынчын кутун
эмгек дуақылды будны бүтүн

1887. адын эл кишиси эмитти муны
йүзин көргүке арзулады аны

1888. кечүрди йыл ай күч бу арзу озе
элин этти эдгү төргүсин түзе

1885. Р.- ачун пекири өлди пиздин оза / өгүшреги парды пу арзу өзе; А.- ажун беглери олди бизде оза / өкүшреки барды бу арзу өзе; К.- (1851) ажун бэглери олди бизде оза / өкүшрэки барды бу арзу үзэ.

**Кыргызча: ааламда бектер өлдү бизден мурда,
көптөрү кетти (өтүп кетти) бу өңдүү тилек үстүндө.**

1886. Р.- ачун пудны тынды атынгын кудун / Еликке дуве кылды путны пүдүн; А.- ажун будны тынды авынчын кутун / илигне дуа кылды будны бүтүн; К.- (1852) ажун будны тынды авынчын кутун / элигкэ дуа кылды будны бүтүн.

**Кыргызча: аалам калка (будуну) шаттык, бакты арнап кутун,
элигке дуба кылды (колккы) баары бүтүн.**

1887. Р.- адын ел кижизи ежитти муны / йүзин көргүтө арзулады аны; А.- адын ил кишиси ешитти муны / йүзин көргүкө арзулады аны; К.- (1853) адын эл кишиси эшитти муны / йүзин көргүкө арзулады аны.

**Кыргызча: башка эл (мамлекет) кишилери угушту муну,
жүзүн көрүүнү тилешти анын.**

1888. Р.- кечүрди йыл ай күн пу арзу өзе / елин етти еткү төрүзин түзе; А.- кечүрди йыл ай күн бу арзу өзе / илин итти едгү төрүсин түзе; К.- (1854) качүрди йыл ай күн бу билэ / элин этти түздү төрүсү билэ.

**Кыргызча: кечирди (өткөдү) жыл, ай, күн бу тилектер менен,
элин (бийлигин) түздү адилет бийлик менен.**

**Элиг су али Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгүлмүшкө)**

1889. элиг бир күн үндеди өгдүлмишиг
айур айтайын сөз сен ай билмишиг

1890. эт өз йети эндемка бакса көр эр
татыг болды барча өз үлгин тиркр

1891. көңүл татгы не ол бу көз татгы не
бу эки татыгдын өзүм үлгу не

**Өгдүлмиш жевады Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1892. йакут берди өгдүлмиш айды татыг
коңул арзу колса бекүртсе катыг

1889. Р.- елик пир күн үндеди өктүлмижик / айур; айайын сөс сен ай пилмижик; А.- илиг бир күн үндеди огдүлмишиг / айур айтайын соз сен ай билмишиг; К.-(1855) элиг бир күн үндэди огдүлмишиг / айур созлэийн мэн сэн ай билмишиг.

Кыргызча: элиг бир күнү чакырды (үндөдү) өгдүлмүштү, айтты: сүйлөйүн (сурайын) мен, сен айт билген-деринди.

1890. Р.- ат өс йетти ат тамга покса көрер / тадық пулды парча өс үлги терер; А.- этөз йити ендамқа бакса көр ер / татыг булды барча оз үлгин тирер; К.- (1856) эт өз йэтти андамака бакса корэр / татыг болды барча өз үлгин сүрэр.

Кыргызча: көңүл рахаты деген эмне (не) , ал бу көз рахаты бу эки рахаттын өзүнө керек үлгүсү кайсы?

1892. Р.- йанут перди өктүлмиш айды: тадық / көңүл арзу колза йүгүрзе кадык; А.- йанут бирди огдүлмиш айды татыг / көңүл арзу колсод бекүртсе катыг; К.-(1858) йанут бэрди өгдүлмиш айды татыг / көңүл арзу кулса бөкүрсэ катыг.

Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш, айты-(таттуу) рахат, тилегиң орундап турса , (ал) бек турса катуу.

1893. севитмиш йүзин көрсе көзке татыг
көңүл арзусын болса өзке татыг

**Элиг суами Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмүшкө)**

1894. йана айды элиг эй өгдүлмиш ай
севишлиг нишаны негү эрмиш ай

1895. север мен тийү барча дави кылур
бу давика мани негү тег болур

**Өгдүлмүштүн жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1896. йанут берди өгдүлмиш айдаы болур
севүг йүзке бакса северин билүр.

1893. Р.- сеvүтмиш йүзин көрзе көске тадық / көңүл арзузын пулза өске тадық; А.- сеvитмиш йүзин көрсе көзке татыг / конгүл ар-

зусые булса өзке татыг; К.-.(1859) сэвимиш йүзин көрсэ көзке татыг / көңүл арзусын булса өзкэ татыг.

**Кыргызча: сүйгөнүндүн жүзүн көрсөң- көзгө рахат,
көңүлүң раазы болсо- жанга рахат.**

1894. Р.- йана айды Елик: ай өктүлмиш ай / севүклүк нышаны негү ермиш ай; А.- йана айды илиг ай оздүлмиш ай / севиглиг нишаны негү ермиш ай; К.- (1860) йана айды элиг эй өкдүлмиш ай / сэвүглуг жишаны нэку эрмиш ай.

**Кыргызча: дагы айтты элиг, эй Өгдүлмүш ай(тчы),
сүйүүнүн жышаанасы кандай болот айтчы.**

1895 Р.- севермен тейү парча давы қылур / пу давыға мани негү тек полур; А.- север мен тийү барча дави қылур / бу давика мани негү тег болур; К.- (1861) сэвер- мэн тэйү барча даъва қылур / бу даъвақа маъни нэку- тэг болур.

**Кыргызча: сүйөмүн деп баарысы убада кылаар,
бу убаданын мааниси (кандай) эмнеде болоор.**

1896 Р. Йанут перди өктүлмиш айды полур / севүк йүске пакса северин танур; А.- йанут бирди өгдүлмиш айды болур / севүг йүзке бакса северин билур; К.- (1862) йакут бэрди өгдүлмиш айды болур / сэвүг йүзкэ бакса сэвэрин билур.

**Кыргызча: жооп берди Өгдүлмүш айтты болуптур, сүйгөнүндүн
жүзүнө карасаң, сүйөөрүн билээрсин (байкайсың).**

1897. калуғ неңке өртүг болур бақса көз
көңүлке йок өртүг муны билгү өз

1898. север севлерин өз билейин десе
көңүлке бақа коргү билгей баса

1899. севүглер йүзинде болур белгү нең
көзин көзке тиксе аны билгү тең

1900. муңар меңзетү айды шаир сөзи
укуп тыңдайу ал киши арбузы

1897. Р.- камуқ неңге (?) ердук полур пакса көс / көңүлгө йок ердүк муны пилгү өс; А. - камуғ неңке артуг болур бақса көз / көңүлгө йок өртүг муны билги өз; К.- (1863) қамуғ нэңкэ өртүк болур бақса кез / көңүлкэ йок әртүк муны билгү өз.

**Кыргызча: бардык нерсенин сыры болоор - салсаң көз,
көңүлдө жок (жашыруун) сырды билгин өзүн.**

1898 Р.- север севмезин өс пилейин тесе / көңүлге пага көргү
тилге паза; А.-север севмезин оз билейин тисе / көнгүлке бака көрдгү
билгей баса; К.-(1864) сэвр сэвмэзин өз билэйин тэсэ / коңүлкэ бака
көргү билгэ оса.

**Кыргызча: сүйөөр сүйбөсүн өзүн билейин десең, көңүлүндөн
(жүрөгүндөн) байкап көргүн, билээр баса.**

1899 Р.- северлер йүзинде полур пелгү нең / көзи көске тексе аны
пилгү нең; А.- севүглер йүзинде болур белгү неңг / көзин көзке тиксе
аны билгү тенг; К.-(18650) сэвүглер йүзиндэ болур бэлгү нэн / кози
көзкэ тэгсэ аны билгү тэң.

**Кыргызча: сүйүшкөндүн жүзүндө болоор белги бир,
көздөр көзгө тигилсе(чагылса) аны бил.**

1900. Р.- муңар меңзер емди пу шабыр сөзи / оғуп удру пакса
көр уккай ози; А.- мунгар менгзетү айды шаир сози / укуп тынглайу
ал киши арбузы; К.- (1866) муңар мэңзэтү айды шаӊир сөзи / укыб
тыңлайу ал киши эрбүзи.

**Кыргызча: бул жөнүндө (мындай деп) айтыптыр анын сөзү,
окуп (түшүнүп), угуп (тыңдап) ал, кишилердин
дүйнөсү**

1901. севигли кишиниң йүзи белгүлүг
тили ачса мани сөзи белгүлүг

1902. север севмезин өз билейин десе
сақа тетрү бакса көзи белгүлүг

**Элиг суали Өгдүлмишке
(Элигдин суроосу Өгдүлмишкө)**

1903. элиг айды уктум эшиттим бу сөз
такы бир сөзүм бар аны айсу өз

1904. кереклиг сөз айтур мен эмди саңа
эди кед бакып сөзлейү бер маңа.

1901. Р.- севүклүк кижиниң йүзи пелүлүк / тылы ачса маны сөзи
пегүлүк; А.- севигли кишининг йүзи белгүлүг / тили ачса мани сөзи

белгүлүг; К.- (1867) сөзмгги кишиниң йүзи белгүлүг / тили ачса маъ-
ни сөзи белгүлүг.

**Кыргызча: сүйүшкөн кишилердин жүзүнөн белгилүү (тили)
сүйлөсө (сүйлөшсө) сөзүнүн маанисинен белгүлүү.**

1902. Р.- север севмес йүсни пилейин тезе / сонза тетрү пакса
көзи пелгүлүк; север севмезин өз билейин тисе / санга тетрү бакса
көзи белгүлүг; К.- (1868) сөвэрсөвмэзин өз билэин тэсэ / сэнэ тетрү
бакса көзи белгүлүг.

**Кыргызча: сүйөр сүйбөсүн өзүн билейин десен,
сага тигилип (түз) караса, көзүнөн белгүлүү.**

1903. Р.-Елик айды уктум ежиттим пу сос / тагы пир сөзүм пар
аны айзу өс; А.- илиг айды уктум ешиттим бу сөз / тагы бир сөзүм
бар аны айсу өз; К.- (1869) элиг айды уктум эшиттим бу соз / тагы бир
созүм бар аны айсун оз.

**Кыргызча: элиг айтты: түшүндүм, уктум (эшиттим) бу сөздөрдү,
дагы бир сөзүм бар, аны айтчы өзүң.**

1904. Р.- кереклик сөс айдур мен емди саңа / еди кет пагып сен
айу пер маңа; А.- кереклиг сөз айтур мен емди санга / иди кед бакып
сөзлейү бир манга; К.- (1870) кэрэклиг сөз айтур- мэн эмди сэнэ / эди
кэд бакы б сөзлэү бэр мэнэ.

**Кыргызча: керектүү сөз айтаармын(сураармын) эми
сенден(сага), мыктылап, толук жооп бер мага.**

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1905. йанут берди өгдүлмиш элиг куты
билиг бирле беглер бедүтти аты
1906. билиг ордусы ол бу беглер өзи
билигсиз болур кул нерек кул сози
1907. айытмақ оңай болды терси жеваб
жевабка элиг тутты терси маңа
1908. оңаймы элиг тутты терси маңа
келишмегил эмди эй эрсиг тоңа

1905. Р.- йанут перди өктүлмиш; Елик куды / пилик пирле пеклер педүтти ады; А.- йанут бирди өгдүлмиш илиг куты / билиг бирле бедүтти аты; К.- (1871) йанут бэрди өгүлмиш элиг куты / билиг бирлэ бэглэр бэдүтти аты.

Кыргызча: жооп (жандырмагын) берди, Өгдүлмүш элиг куттуу(га), билим менен бектер, бийиктетсин (чыгарсын) атын.

1906. Р.- пилик ордузы ол пу пеклер өзи / пиликсис полур кул сөзи; А.-билиг ордусы ол бу беглер өзи / билигсиз болур кул нерек кул сөзи; К.- (1872) билиг ордосы –ул бу бэглэр өзи / билигсиз болур кул нэрэк кул сөзи.

Кыргызча: билим ордосу- ал, бу бектер(дин) өзү, билимсиз болоор кул, неге керек анын сөзү.

1907. Р.- айытмак оңай полды терзи чувап/ чувапка Елик пилги полза сават; А.- айтмакк онгай болды жеваб/ жевабка илиг билги болгай саваб;К.-(1873) айытмак оңай болды тэрси жаваб/ жавабка элиг билги болгай саваб.

Кыргызча: сурамак оңой болот, кыйын жообу жоопко элигдин билими болгой себеб.

1908. Р.-оңаймы Елик тутты терзи маңа / келишмегил эмди ай ерзик тоңа; А.- онгайын илиг тутты терси манга / келишмегил емди ай ерсиг тонга; К.-(1874) оңайын элиг тутты тэрси мэнэ / кэлишмэгил эмди эй эрсиг тоңа.

Кыргызча: оңойун элиг тутту, татаалы(калды) мага, кемсинтпегин эми(энди) эй эрермен тоңо (баатыр)

**Элиг жевабы Өгдүлмишке
(Элигдин жообу Өгдүлмүшкө)**

1909. элиг айды айтыңлы муңлуг болур
өзи билмедүкин анындын колур

1910. калы мундаг эрсе севингү керек
айтымыш сөзүмни сен айгу керек

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1911. йанут берди айды эй эдгу төрү
эшитмек кед ол сөзлемекте көрү

1912. созуг сөзлегүчи бу жан йаврытур
 эшитгүчи авнур эт өз семритүр

1909. Р.- Елик айды айдыклы муңлук полур / ози пылмедүги анындын колур; А.- илиг айды айтыглы мунглуғ болур / ози билмедүкдн анынгдын колур; К.- (1875) элиг айды айтыглы муңлуғ болур / өзи билмэдүкин анындын колур.

**Кыргызча: элиг айтты : суроочу кыжаалат болоор,
өзү билбегенин, андан (башкадан) өтүнөөр (сураар).**

1910. Р.- қасы мундақ ерзе сағынғу керек / айытмыш сөзүмни сен айғу керек; А.- қалы мундағ ерсе севингү керек / айытмыш сөзүмни сен айғу керек; К.- (1876) қалы мундағ эрсе сэвингү кэрэк / айытмыш созүмни сэн айчу кэрэк.

**Кыргызча: эгер мындай болсо, сүйүнүү керек,
сураган сөздөрүмдү сен айтышың керек.**

1911. Р.- йанут перди айды: ай еткү төрү / ежитмек кет ол сөсмекте көрү; А.- йанут бирди айды ай едгү төрү / ешитмек кед ол сөзлемекте көрү; К.- (1877) йанут бәрди айды эй эдгү төрү / эшитмэк кэд – ул сөзлэмэктэ көрү.

**Кыргызча: жооп берди: айтты эй! Ийги солсатчыл!
эшитмек өтө абзелдир, сүйлөмөктөн көрө.**

1912. Р.- сөзүк сөслөгүчи пу чан йаврыдур / ежиткүчи абнур ет өс семридур; А.- сөзүг сөзлегүчи бу жан йавпытур / эшитгүчи авнур ет өз семритүр; К.- (1878) сөзүг сөзлэгүчи бу жан йаврынтур / эшитгүчи авнур эт сөз ээмритүр.

**Кыргызча: сөзүн сүйлөөчү, бу, жанын жабыркатаар (кыйнаар)
эшимүүчү рахаттанып, өзүн семиртээр.**

1913. негү тер эшитгил сынамыш бүгү
 сөзүг сөзлемегү эшитгү өчү

1914. эшитмек биле болды билге киши
 бу сөз созлемектин барыр эр башы

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1915. эшитсе болур ол кулакка татығ
 талим сөзлемиш сөзде болмаз осығ

1916. созуг созлемесе сав алтун саны
 бақыр болды тилдин чыкарса аны

1913. Р.- негү тер ежиткил сынамыш көгү / созүк сөсlemeгү ешитку өгү; А.- негү тир ешитгүл свенамыш бүгү / сөзүг сөзlemeгү ешитгу өгү; К.- (1879) нэку тер эшитгил сынамыш богү / созүг созлэмэгү эшитгү өгү.

Кыргызча: эмне дээр(им) эшиткин сынаган даанышман, сөзүндү(көп) сүйлөбөгүн, эшиткин көңүл берип.

1914. Р.- ешитмек пиле полды пилге кижиге / пу сөс сослемектин парур ер пажы; А.- ешитмек биле болды билге киши / бу соз сөзлемектин барыр ер башы; К.- (1880) эшитмек билэ болды билгэ киши / бу сөзлэмэкидим барыр эр башы.

Кыргызча: эшитмек (эшитүү) менен болот билги(билимдүү) киши, бу сөз сүйлөмөктөн кетээр(адам) эр (дин) башы.

1915. Р.- ешитсе пулур ол кул(ғ) акка тадык / телим Сөсlemeиш сөсте полмас азык; А.- ешитсе болур ол кулакка татыг/ телим сөзlemeиш созде болмаз асыг; К.- (1881) эшитсэ болур-ул кулакка татыг / тэлим созлэмиш создэ болмас асыг.

Кыргызча: эшитсең болоор, ал, кулакка таттуу(жагымдуу), тил(им) (көп) сүйлөгөн сөздө-болбос пайда.

1916. Р.- сөсlemeезе сав алтун саны / пагыр полды тылдын чыгарза аны ; А.- созүг сөзlemeесе сав алтун сана / бакыр болды тилдин чыгарса аны;. К.- (1882) сөзүг созлэмэсэ сав алтун саны / бакыр болды тилдин чыгарса аны.

Кыргызча: сөздү сүйлөбөсө(сүйлөнбөгөн) сөз алтын сыңары, жез (бакыр) (тыйын) болот тилден (сөздөн) чыгарсаң аны.

**Элиг жевабы Өгдүлмүшке
(Элигдин жообу Өгдүлмүшкө)**

1917. элиг айды көни созледин
сен эмди өзүңке куттун кур бадын

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1918. йанут берди өгдүлмиш элиг куты
өзүм йегледүки бу куллук аты

1919. кулы жан сыздургу авыкса беги
калы йетлүр эрсе бу кулнуң өги

1920. эшитсү атайын өзүм билмишин
элиг ме кечүрсүн ката болмашын

1917. Р.- Елик айды: емди көни сөследин / сен емди өзүңге
курын пекледин; А.- илиг айды емди көни сөзледин / сен емди
өзүңге кутун кур бадын; К.- (1883) элиг айды эмди көни сөзлэдин /
сэи эмди өзүңгэ кутун кур бадың.

**Кыргызча: Элиг айтты: эми чындыкты сүйлөдүн,
сен эми өзүңө куттун курун байладың.**

1918. Р.- йанут перди өгүлмиш: Елик куды / өзүм пекледүгүм
пу куллуқ ады; А.-йанут бирди өгдүлмиш илиг култы / өзүм йигледүки
бу куллуқ аты; К.- (1884) йанут бэрди өгүлмиш элиг куты / өзүм
йэглэдүки бу куллуқ аты.

**Кыргызча: жооп берди Өгдүлмиш: (эй!) элиг куттуу!
өзүмө таандык, бу, кул(дук) –аты.**

1919 Р.-кулы чан серинзү(?) абытса пеги / калы йетлүр ерзе
пу куллык өги; А.- кулы жан сызургу авынса беги / калы йетлүр ерсе
бу кулнуң өги; К.- (1885) кулы жан сызургу авынса бэги / калы йетлүр
эрсе бу кулнуң өги.

**Кыргызча: кулдун жаны курман, раазы(кубанса) беги,
эгер жеткен болсо, бу кулдун ойу(акылы).**

1920 Р.- ежитсү аайайым өзүм билмижин / еликме кечүрзү хаты пол-
мыжын; А.- ешитсү аайайын өзүм билмишин илиг ме кечүрсүн хаты болм

**Кыргызча: эшитсенер: айтайын өзүм билгенимди,
элиг кечирсин ката болгондорун.**

XXVIII

**БЕГЛИККЕ СЕЗА БОЛГУ ТЕГ БЕГ НЕГУ ТЕГ КЕРЕКИН АЙУР
(Бектикке ылайык болгон бек кандай болушун айтат)**

1921. элиг айды эмди айытгу сөзүм
бу эрди муну эмди айтур өзүм

1922. төртти ара оғланын бир байат
улуғ бар кичиг бар эсиз эдгү ат

1923. билиглиг билигсиз чыгай бар йа бай
укушлуғ укушсуз отун бар кед ай

1924. негү тег керек бег муны башласа
чавы барса аты ишин ишлесе.

1921. Бул бөлүм Радловдо башкачараак аталат: “Пеглер негүдек керек пекликке саза полза”. Р.- Елик айды емди айыткү сөзүм / пу ерди муну емди айдур өзүм; А.- илиг айды емди айыткү сөзүм / бу ерди муну емди айтур өзүм; К.- (1887) элиг айды эмди айыткү сөзүм / буэрди муны эмди айтур өзүм.

**Кыргызча: элиг айтты: эми сурай турган сөзүм,
мындай болмок, муну эми айтайын өзүм.**

1922. Р.- төрөтти аба оғланын пир пайат / улук пар кичик пар өңис еткү ат; А.- төрүттү апа оғланын бир байат / улуг бар кичиг бар исиз едгү ат; К.- (1888) төрүттү апа оғланын бир байат / улуг бар кичиг бар эсиң эдгү ат.

**Кыргызча: жаратты(птыр) адам уулун бир кудайым, улуу(су)
бар, кичүү(сү) (бар), эссиз(жаман), жакшыларын.**

1923. Р.- пиликсис пиликлик чыгат пар ыайы / угушлук угушсус одун пар айы; А.- билиглиг билигсизх чыгай бар йа бай / укушлуғ укушсуз отун бар кед ай; К.- (1889) билиглиг билигсиз чыгат бар йа бай / укушлуғ укушсуз отун бар чагдай.

**Кыргызча: билимдүү, билимсиз, жарды(сы) бар, жана бай(ы),
акылдуу, акылсыз, өтүмдүү(сү) бар, же момун.**

1924. Р.- негү тек керек пек муну пашларга / чавы парза ады ижин ишлезе; А.- негү тек керек бег муну башласа / чавы барса аты ишин ишлесе; К.- (1890) нэкү- тэг кэрэк бэг муны башласа / жавы барса аты ишин ишлэсэ.

**Кыргызча: кандай болуш керек? бек, муну (буга) баштаса (баш
бологон) даңкы (атагы) чысака ишин иштесе.**

1925. этилсе эли хам байуса будун
аты эдгү болса өл артар өдүн

1926. хазына угунса күмүш хем ағы
йағы бойну йенчсе кетирсе чоғы

1927. йумытса эрат болса күчлуг элиг
йорытса төрү түз йетүрсе билиг

1928. чавыкса ажунда йадылса аты.
бедүсе күнүңе катүрсе куты

1925. Р.- едилзе ели хем пайуза пудун / ады еткү паза ол ертер өдүн; А.- итилсе или хем байуса будун / аты едгү болса ол ертер өдүн; К.-(1891) этилсэ эли кам байуса будун / аты эдгү болса ул артар бутун.

**Кыргызча: түзүлсө эли (бийлиги), жана байыса эли,
жакшы атын чыгарса ал, көбөйсө (артса) эли
(дайым).**

1926. Р.- хазына узаза күмүш хем ағы / йағы пойна йончса көдүрзе чоғы; А.- хазине угунса күмүш хем ағы / йағы бойны йенчсе китерсе чоғы; К.-(1892) хазина урунса күмүш хам ағы / йағы бойкы йакчса кэтэрсэ чоғы.

**Кыргызча: казына уланса (толсо) күмүш жана асыл
байлыктарга, жоосу мойнун ийсе, (жоголсо) кетсе
чатакташуу (наразылашуу).**

1927. Р.- йумытса ер ат полза күчлүк елик / төрү түс үрүтсе йедүрзе пилик; А.- йумытса ер ат болса күчлүг елиг йорытса / төрү түз йетүрсе билиг; К.-(1893) йумытса эрэт болса күчлүг элиг / йурытса төрү түз йетүрсэ билиг.

**Кыргызча: жыйнаса эр ат, болсо күчтүү колу, жүргүзсө
мийзамын түз, жеткилен (ашкере) билим менен.**

1928. Р.- чабыкса ачунда йадылза ады / педүзе күнинге көдүрзе куды; А.- чавыкса ажунда йадылса аты / бедүсе күнинге көтүрсе куты; К.-(1894) жавыкса ажунда йадылса аты / бедүсе кунинге көтүрсе куты.

**Кыргызча: даңазаланса ааламга, жайылса аты (наамы),
бийиктесе күнүгө, көтөрүлсө куту.**

1929. эрежин авынса йесе эл узун
бүтүн жан үзүлсө йесе ол ажун

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1930. йанут берди өгдүлмиш айды элиг
эди терс айытты маңа бу билиг

1931. бу беглик ишин барча беглер билир
төрү онди кылк йаң олартын келир

1932. анасында тоғса тоғар бекликин
көрү өгрөнүр иш билүр йигликин

1929. Р.- абынчын абынза йезе ел узун / йидүр чан үзүлзе йезе ол ачун; А.- ережин авынса йисе ил узун/ бүтүн жан үзүлсе йисе ол ачун; К.-(1895) эрэжин авынса йэсэ эл узун / бүтүн жан узулса йэсэ ул ачун.

Кыргызча: жыргалда жашаса, башкарса элин узак, бүтүн жандар(ы) берилип(ага), ааламды башкарсын.

1930 Р.- йанут перди өктүлмиш айды Елик / еди терс айытты маңа пу пилик; А.- йанут бирди өгдүлмиш айды илиг / иди. терс айытты манга бу билиг; К.-(1896) йанут бэрди өгдүлмиш айды элиг / эди тэрс айытты мэңэ бу билиг.

**Кыргызча: жообун берди Өгдүлмүш, айтты: Элиг!
экен кыйын суроо, мага, муну билиш.**

1931. Р.- пу пелик ижин парча пеклер пилир / төрү өңди халк йаң улардын келир; А.- бу беглик ишин барча беглер билир / төрү өңди қылқ йаңг олардын келир; К.- (1897) бу бэглик ишин барча бэггэр билир / төрү өңди қылқ йаң улардын кэлир.

**Кыргызча: бу бектин ишин(ин) баарын бектер билээр,
мыйзам, каада салт алардан келээр.**

1932. Р.- анасында тоқса тоғар пеклигин / көрү өгрнүр иш пилир пеклигин; А.- анасында тоғса тоғар бекликин / көрү өгрөнүр иш билүр йигликин; К.-(1898) анасында туғса туғар бэгликин / көрү өгрэнүр иш билир йэгликин.

**Кыргызча: энеден туулса туулар бектик үчүн,
(бирок) көргүн үйрөнөр ишти, билээр ийгиликти.**

1933. байат кимке берсе бу беглик иши
берүр өг көңүл көр ол ишке тушы

1934. кими бег төрүтмек тилесе байат
берүр ашну қылқ йаң укуш йүг канат

1935. бу беглик иши болды беглер иши
бу беглер йшин билди беглик киши

1936. бу ишни элиг менде йигрек билур
атасы бег эрди ози бег туруп

1933. Р.- пайат кимге перзе пу пеклик ижи / перүр өк көңүл көс ол ишке төзи; А.- байат кимке бирсе бу беглик иши / бирүр өг көңүл көр ол ишке тушы; К.-(1899) байат кимкэ бэрсэ бу бэглик иши / бэрүр өг көңүл көр ул ишке түши.

**Кыргызча: кудай кимге берсе бу бектин ишин,
берер ой, көңүл, (акыл, билим) ага кошуп дагы.**

1934 Р.- кими пек төрөтмөк тилезе пайат/ перүр ошну кылк йең угуш өк қырат; А.- кими бег төрүтмөк тилсе байат / бирүр ашну кылк йаңг укуш йүг қанат; К.-(1900) кими бэг төрүтмэк тилэсэ байат / бэрүр ашну кылк йаңг укуш йүг қанат.

**Кыргызча: кимди бек кылып жаратсын деп тилесе кудайдан,
берер ага ылайык, мүнөз (кылык), акыл, куйрук
канат.**

1953 Р.- пеглик ижи полды пеклер ежи / пу пеклед ижи пилди пеклик кижиге; А.-бу беглик иши болды беглер иши / бу беглер ишин билди беглик киши; К.-(1901) бу бэглик иши болды бэглэр иши / бу бэглэр ишин билди бэглик киши.

**Кыргызча: бу бектин ишин билиш, бектер(дин) иши
бу бектин ишин билет , бек болгон киши.**

1936 Р.- пу ишни Елик менде йеркек пилүр / адазы пек ерди өзи пек туруп; А.- бу ишни илиг минде йигрек билүр / атасы бег ерди ози бег туруп; К.-1902) бу ишни элиг мэндэ йэгрэк билүр / атасы бэг ерди ози бэг туруп.

**Кыргызча: бу иштерди Элиг менден ийги(жакшы) билээр,
атасы бек кишинин, өзү да бек болоор.**

**Элиг жевабы Өгдүлмишке
(Элигдин жообу Өгдүлмүшкө)**

1937. элиг айды уктум бу сөз барча чын
кони сөзлөдиг сөз йыпар бурды кин
1938. бу иш қылғучи эр қылур өз иши
мүн эрдем билигли көрүгли киши
1939. мен иш қылғучы мен сен иш көргүчи
ишиг көргүчидин билүр қылғучи
1940. байат берди эмди саңа өг көңүл
уқуш хам билиг бирле болдунамүл

1937. Р.- Елик айды: уктум пу сөс парча чын / кони сөсleiding сөс йыбар пүрдүгин; А.- илиг айбы уктум бу сөз барча чын / көни сөзleiding сөз барча чын / көни сөзleiding сөз йыпар ким.

Кыргызча: Элиг айтты: уктум (түшүндүм) бу сөздөрүндүн баары(сы) туура сүйлөдүң (айттың) сөздөрүң жыпар жытуу экен.

1938 Р.- пу иш кылгучы ер кылур өс ижи / мун ердем пиликли көрүкли киж; А.- бу иш кылгучы ер кылур өз иши / мун ердем билигли көрүгли киши; К.-(1904) бу иш кылгучы ер кылур өз иши / мун ердэм билигли көрүгли киши.

Кыргызча: бу иш кылуучу (иштемкей) киши, кыла берээр өз ишин, жаман жакшысын байкап көргөн киши билээр.

1939 Р.- мениш кылгучы сен иш көргүчи / ижик көргүчидин билүр кылгучы; А.-мен иш кылгучы мен сен иш көргүчи / ишиг көргүчидин билүр кылгучы; К.-(1905) мэн иш кылгучы- мэн мэн иш көргүчи / ишиг көрүчидин билүр кылгучы.

Кыргызча: мен иш кылуучумун, сен иш күзөтчүсүн, ишти (көрүүчүдөн) күзөтүүчүдөн билээр, иштөөчү (кылуучу).

1940 Р.- пайат перди емди саңа өк көңүл / пилик хем угуш пир- ле полдун хем ол; А.- байат бирди емди саңа өг көңүл / укуш хем билиг бирле болдунг амул; К.-(1906) байат бэрди эмди сэңэ өг көңүл / укуш хам билиг бирлэ болдунг амул.

Кыргызча: кудай берди, эми сага акыл эсти, акыл менен билимди бирге өздөштүргүн эрезеге жеттин.

1941. маңа оқ тапындың кичигиде берү
көрү өгрөнү билдин эдгү төрү

1942. камуқ ишни уктун ма билдин өзүн
маңа ма бағырсақ сен кылкын сөзүн

1943. бағырсаққа айтур киши өз сөзин
бағырсақ йулуғлар кишике өзин

1944. бағырсақ үчүн сен бүтер мен саңа
бағырсақлыкын ай бу сөзлер маңа

1941 Р.- маңа оқ табындың кичиктие перү / көрү өргөнү
пилдин еткү төрү; А.- манга оқ тапындың кичигде берү / көрү өргөнү
билдинг едгү төрү; К.-(1907) мэнэ –оқ тапундун кичигдэ бару / көрү
огрэнү билдин эдгү төрү.

**Кыргызча: мага кызмат өтөдүн кичиненден бери,
көрүп үйрөнө билдин жакшы занды.**

1942 Р.- камуқ ишни уктун ма пилдин өзүн / маңа ма пағырзак
сен кылгын сөзүн; А.- камуғ ишни уктунг ма билдинг өзүн / манга ма
багырсық сен кылкын сөзүн; К.-(1908) камуғ ишниуктун ма билдин
өзүн / мэнэ ма багырсақ- сз кылкын сөзүн.

**Кыргызча: бардык ишти (түшүндүн) да билдин өзүн,
мага да боорукер , кызматын, сөзүн.**

1943 Р.- йағырзакка айдуу кижи өс сөзин / пағырзак йолуклар
кижиге озин; А.- багырсақка айтур киши өз сөзин / багырсақ йулулар
кишике өзин; К.-(1909) багырсақка айтур киши өз сөзин / багырсақ
йулулар кишике өзин.

**Кыргызча: боорукерге айтаар киши өз сөзүн,
боорукер курман кылат киши(лер)ге өзүн.**

1944 Р.- пағырзак үчүн мен пүдермен саңа / пағырзаклыгын ай
пу сөслер маңа; А.-багырсақ үчүн сен бүтер мен санга / багырсақлыкын
ай бу сөзлөр манга; К.-(1910) багырсақ үчүн сэн бүтэр – мэн сэнэ /
багырсақлыкын ай бу өзлэр мэнэ.

**Кыргызча: боорукерлигин үчүн мен ишенем сага,
боорукерликти айттын , түшүндүрдүн мага.**

1945. негү тер эшитгил багырсақ киши
багырсақлык ол көр кишилик башы

1946. багырсақны огди укушлуғ өкүш
багырсақ кишилер кишике күсуш

1947. багырсақны болса багырқа урун
маңа мундаг айды билиг хам укуш

**Өгдүлмиш жевабы Элигке
(Өгдүлмүштүн жообу Элигке)**

1948. йанут берди өгдүлмиш айды элиг
эсен тыч тирилгил эй үстең элиг.

1945. Р.- негү тер ежиткил пағырзақ кижиге / пағырзақлык ол көр кижилик пажы; А.- негү тир ешитгил бағырсақ киши / бағырсақлык ол көр кишилик башы; К.-(1911) нэку тэр эшитгил бағырсақ киши / бағырсақлык –ул көр кишилик башы.

Кыргызча: эмне дээр(им) эшиткин боорукер (акыйкат) киши, боорукерлик (акыйкаттык) – ал, көр, адамкерчиликтин башы.

1946. Р.-пағырзақны өкти уғлушлук өгүш / пағырзақ кижилер кижиге көжиге көжүш; А.- бағырсақны өгди укушлук өкүш / бағырсақ кишилер кишике күсүш; К.-(1912) бағырсақны огди укушлук өкүш / бағырсақ кишилэр кишике көшүш.

Кыргызча: боорукер (маркаматтуу) адамдын акылы көп мак-тылкер боорукер (акыйкат) кишилер, кишини күсөөр(каалар) !

1947. Р.- пағырзақны пилзе пағырға орун / маңа мундак айды пилик хем уғуш ; А.- бағырсақны булса бағырка орун / манга мундак айды билиг хем укуш; К.-(1913) бағырсақны булса бағырка орун / мэнэ мундак айды билиг хам укуш.

Кыргызча: боорукерди болсо, бооруна (урун) кыс жакын, мага мындай деп айткан (үйрөткөн) билим жана акыл.

1948. Р.-йанут перди өктүлмиш айды: Елик / езен энч тиригли ай үстек Елик; А.- йанут бирди өгдүлмиш айды илиг / есен инч тирилгил ай үстенг илиг; К.-(1914) йанут бэрди өгдүлмиш айды элиг / эсэн инч тирилгил эй үстэг элиг.

Кыргызча: жооп берди , Өгдүлмүш, айтты: элигке, эсеп тынч жашагын эй! урматтуу элиг.

1949. бу бегликке ашну түп аслы керек
атым олп катыг курч йана тоң йүрек

1950. атасы бег эрсе оғул тоғды бег
оғул тоғса бег хам аталары тег

1951. укушлук керек хам билиглиг керек
акылык керек хам силиглик керек

1952. билиг бирле эл күн ишин ишледи
укуш бирле ил күн ишин ишледи

1949 Р.-пу пакликке ашну түк аслы керек / едим курч кадык алп йана тоң йүрек; А.-бу бегликке ашну туп аслы керек / атым алп катыг курч йана тонг йүрек; К.-(1915) бу бэгликэ ашну туб аслы кэрэк / атым алп катыг курч йана тоң йүрек.

Кыргызча: бу бектикке татыктуу түбү(түпкүлүгү) асыл атагы алп катуу (кайраттуу) курч, баатыр жүрөк адам керек.

1950 Р.- адазы пек ерзе адалары пек / огул токса пек хем ада-лары тек ; А.-атасы бег эрсе огул тогды бег / огул тогса бег хем ата-лары тег ; К.-(1916) атасы бэг эрсэ огул туғды бэг / огул туғса бэг хам эталары- тэг.

**Кыргызча: атасы бек болсо, уулу туулар бек,
уул туулса бектен, аталарындай болот демек.**

1951 Р.- уғушлуқ керек хем пиликлик керек / ағылық керек хем силиклик керек ; А.- укушлуғ керек хем билиглиг керек / ақылық ке-рек хем силиглик керек; К.-(1917) укушлуғ кэрэк хам билиглиг кэрэк / ақылық кэрэк хам силиглиг кэрэк.

**Кыргызча: акыл (дуулук) керек жана билим(дүүлүк) керек,
марттык керек жана сыпаалык керек.**

1952 Р.- пилик пирле пеклер пудун пашлады / уғуш пирле ел күн ижин ишлерди; А.- билиг бирле беглер будун башлады / укуш бирле ил күн ишин ишледи; К.-(1918) билиг бирлэ бэглэр будун баш-лады / укуш бирлэ эл күн ишин ишлэди.

**Кыргызча: билим менен бектер (элди) будун(ду) башташаар,
акыл менен эл журт ишин иштешээр.**

1953. бег аты билиг бирле бағлыг турур
билиг ламы кетсе бег аты қолур

1954. кед өглүг керек хам билигли укуш
билиглиг кишинин йағысы өкүш

1955. негү тер эшитгил билиг билишэр
башында кечүрмиш өкүш йилмишэр

1956. билиглиг керек бег укушлуғ одуғ
аңар тегмесе бир мүфажа йодуғ

1953. Р.-пек ады пилик бирле пағлык турур / пилиги педүзе пек ады қалур; А.-бег аты билиг бирле бағлығ турур / билиг ламы кит-се бег аты қалур; К.-(1919) бэг аты билиг бирлэ бағлығ турур / билиг лам(и) кэтсэ бэг аты қалур.

Кыргызча: бек (тин) аты билим боолу турур (боосу бек бо-лоор), билим (сөзүнөн) “лам” түшүп калса да бек аты сакталаар (калаар).

1954. Р.-кет өклүк керек кем пилиги өгүш / пиликлик кижиниң йағызы өгүш; А.- кед өглүг керек хем билигли укуш / билиглиг ки-шининг йағысы өкүш; К.- (1920) кед өглүг кэрэк хам билигли укуш / билиглиг кишининг йағысы өкүш.

Кыргызча: өтө акылдуулук керек жана билимдүү(лүк) жана акыл, билимдүү кишинин жоосу (душманы) өкөн.

1955. Р.-негү тер ежиткил пилик пилмиш ер / пажында кечүрмиш өгүш кармиш ер; А .- негү тар ешитгил билиг билмиш ер / башында кечүрмиш өкүш йилмиш ер; К.-(1921) нэкү тэр эшитгил билиг билмиш эр / башында кэчүрмиш өкүш укмыш эр.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, билим билген кишинин, башынан кечирген (өткөргөн) көп(тү) өткөргөн кишини.

1956. Р.- пиликлик керек пек оғушлуқ одуқ / аңар текмезе пир муфача йудук; А.- билиглик керек бег укушлуғ одуғ / айгар тегмесе бир мүфажа йодуғ; К.-(1922) билиглиг кэрэк бэг укушлуғ удуғ / аңар тэмэсэ бир мофажа йудуғ. ДТС: муфажа ар. кокус, күтүлбөгөн.

Кыргызча: билимдүү болуш керек бек, зээнду, сергек, сага тийбесин бир күтүлбөгөн балее.

1957. кылынч эдгү эрдем керек миң түмен
аты эдгү болса тутунса бодуғ

1958. апа оғланы барча аслы бедүк
билиг бирле болды көр өдрүм кед өк

1959. уруғ эдгү болса эр эдгү тоғар
эр эдгү болуп өтрү төрке ағыр

1960. ыдук ол бу беглик ағырлық тилер
ағырлық биле элде саклык тилер

1957. Р.-кылыкч еткү ердем керек мин түмен / аны еткү пулза тудынза подук; А.- кылынч едгү ердем керек минг түмен / аты едгү болса тутунса бодуг; К.-(1923) кылынч эдгү ердем керек минг түмэн / аты эдгү болса тутунса болдуг.

Кыргызча: ишин жакшы болсун десең, (өнөр) керек мин түмөн, жакшы атыңар чыгарыш үчүн өзүңдү тута (кармап) бил.

1958. Р.- аба оғланы аслы парча пир өк / пилик пирле полды ер ерде педүк; А.- апа оғланы барча аслы бэдүг / билим бирле болды көр өдрүм кед өк . К.-(1924) апа оғланы барча аслы бэдүг / билиг бирле болды көр өдрүм кэд өг.

Кыргызча: апа уулу (нун) (адам баласынын) баары асыл, бийлик, билим менен болдоор, көр, өзгөчө эң бийик.

1959. Р.- урук еткү полза ер еткү тоғар / ер еткү полуп удру төрге ағар; А.- уруғ едгү болса ер едгү тоғар / ер едгү болуп төрке ағар; К.- (1925) уруғ едгү болса эр эдгү болур / эр эдгү болуб өтрү төркө борур.

Кыргызча: уруусу жакшы болсо, киши (уулу) жакшы туулар, киши мыкты болуп анан төргө чыгаар.

1960 Р.-ыдуқ ол пу пеклик арықлык тилер / арықлыкпиле елде сақлык тилер ; А.- ыдуқ ол бу беглик арығлык тилер /арығлык биле илде сақлык тилер ; К.-(1926) ыдуқ ул бэглик арығлык билэ элдэ сақлык тилэр.

Кыргызча: ыйык бу(л) бектик наам, (бек болуу ыйык) ардактоону тилээр (талап кылаар), наамын менен эл ичинде сак болууну тилээр, (талап кылаар).

1961. будунқа талусы керек алп атым
бедүк ишке өтрү бу болса тетим

1962. негү тер эшитгил өтүкен беги
сынап сөзлемиш сөзни йетрүп өги

1963. будунқа беги артук өдрүм керек
көңүл тил көни кылқы көдрүм керек

1964. билиглиг уқушлуғ будунқа талу
ақы хам көзи тоқ не көңли толу

1961. Р.- пудунда талузы керек алп едим / педүк ишке утру пу полза тедим; А.- будунка талусы керек алп атым / бедүк ишке өтү бу болса титим; К.- (1927) будунка талусы кэрэк алп атым / бэдүг ишкэ өтрү бу болса тэтим.

**Кыргызча: калк (эл) башчысы болуу керек алп аты,
бийик (улуу) иште, өтөсүн татыктуу.**

1962. Р.- негү тер ежиткил өдүгөн йеги / сынап сеелемиш сөсни йетрүн өги; А.- негү тир ешитгил өтүкөн беги / сынап сөзлемиш сөзни йетрүн өги; К.- (1928) нэкү тэр эшитгил өтүкэн бэги / сынап сөзлэмиш сөзни йэтрүб өги.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин Өтүкөн беги,
сынап сүйлөгөн сөзүн, жеткирип (токтотуп) акыл,**

1963. Р.- пудунда пеги артуқ өтрүм керек / көңүл тил көни кылгы көтрүм керек; А.- булунка беги артуқ өдрүм керек / көнгүл тил көни кылкы көрдүм керек; К.- (1928) будунка бэги артуқ өдрүм кэрэк / көңүл тил көни кылкы көрдүм кэрэк.

**Кыргызча: будундун (элдин) беги артыкча (айрыкча) адилет
болуу керек көңүл, тили кылык жоругу түз
болушу керек.**

1964. Р.- пиликлик уғушлуқ пудунда талу / ағы ем көзи тоқма көңли талу; А.- билиглиг укушлуғ будунка талу / ақы хем көзи тоқ не көңли толу; К.- (1930) билиглиг укушлуғ будунка талу / ақы ҳам көзи тоқ нэ көңли толу.

**Кыргызча: билимдүү, акылдуу калкка кадырман болсун,
жоомарт, көзү ток (ач көз эмес), ниетин толсун.**

1965. камуғ эдгүке болса элги узун
увутлуғ силиг хам қылынчы түзүн

1966. сеза бег болур бу будунка улуғ
мудундын келир өтрү эдгү уруг

1967. билиг бирле башлар киши иш башын
укуш бирле укса оңарур ишин

1968. будунуг билиг бирле басты бегт
билиг болмаса ишке йақмаз өги

1965. Р.-камук еткуге полза элги узун/ обутлук силик хем кылынча түзүн; А.- камуғ едгүке болса елги узун / увутлуғ силиг хем кылынчы түзүн; К.- (1931) камуғ эдгүкэ болса элги узун / увутлуғ силиг хам кылынчы түзүн.

Кыргызча: бардык жакшы ишке – болсо колу узун, уяттуу, сыйлык, иштери түз.

1966. Р.-саза пек полур пу пудунға улук/ мунунбын келир утру еткү урук ; А.- сеза бег болур бу будунка улуг/ мунынгдын келир өтрү едгү уруғ; К. - (1932) саза бэг болур бу будунка улуг / мунундың кэлир өтрү эдгү уруғ.

Кыргызча: татыктуу бек болоор - элине улуу, мындайларды берээр уруусу мыкты.

1968 Р.- пилик пирле пашлар киж иш пажын/ угуш пирле укса оңарур ижин; А.- билиг бирле башлар киши иш башын / укуш бирле укса онгарур ишин; К.- (1933) билиг бирлэ басты бэги / билиг болмаса ишкэ йакмас өги.

Кыргызча: билим менен киши баштоо керек иш башын, акыл менен түшүнсө, оңолор иши.

1968. Р.- пудунук пилик пирле пасты пеги / пилик палмезе ишке йетмес өги; А.- будунуғ билиг бирле басты беги / билиг болмаса ишке йакмаз өги; К.- (1934) будунуғ билиг бирлэ басты бэги / билиг болмаса ишкэ йакмас өги.

Кыргызча: будунун(элин) билим менен басат (кармайт) беглер. билими болбосо ишке жакпас (жарабас) өзү.

1969. йаңылса бу беглер эй элиг куты
 аның беглики эглер этгү аты

1970. бу беглик эгине оты өг қылқы еилиг
 укуш бирле эмле эй қылқы еилиг

1971. билиглиг укушлуғ керек бег тетиг
 акын қылса өтрү ичине этиг

1972. билиглиг укушлуғ бүтүн элчи бег
 экигүн ажунда болур орны йег.

1969. Р.- йаңылза пу пеклер ай Елик куды / аның пеклиги иклер еткү өди; А.- йангылса бу беглер ай илиг куты / анынг беглики иглер

итгү оты; К.-(1935) йаңылса бу бэглэр эй элиг куты / акың бэглики иглэр этгү оты.

Кыргызча: жаңылса бу бектер эй! Элиг куттуу, анын бектиги ийилээр, жакшы деген аты (менен кошо).

1970. Р.- пу пеклик игине оды өк пилик / угуш пирле емле ай кылгы силик; А.- бу беглик ичинге оты өч билиг/ укуш бирле емле ай кылкы силиг; К.- (1936) бу бэглик ичингэ оты билиг/ укуш бирлэ эмлэ э кылкы силиг.

Кыргызча: бу бектиктин дартынын дарысы (даваасы) ой, билим, акыл менен эмде, эй! кылыгы сылык.

1971. Р.- пиликлик угушлуқ керек пек тедик / адын кылза удру йигинге йедик ; А.- билиглиг укшлуғ керек бег тетиг/ акын кылса өтрү игинге итиг; К.-(1937) билиглиг укушлуғ кэрэк бэг тэтиг / акын кылса өтрү ичингэ этиг.

Кыргызча: билимдүү, акылдуу болуш керек бек –тетик, муну менен дартка даба табаарсың этик.

1972. Р.- пиликлик угушлуқ пөгү елчи пек / ичегү ачунда пу-лур эсен йек; А.- билиглиг укушлуғ бүгүн илчи бег / икигүн ажунда болур орны йиг; К.-(1938) билиглиг укушлуғ бөгү элчи бэг / экигүн ажунда болур орны йэг.

Кыргызча: билимдүү, акылдуу даанышман (болсо) элдин беги, эки дүйнөдө тең болоор анын мыкты орду.

1973. экигүн ажунуғ болуглы киши
эди кутлуғ ол бу түкөл кут башы

1974. муңар мензетү айды шаир бу сөз
көрү барса мани билигсизке көз

1975. меңилиг қайу ол маңа эй йора
киши кутлугы ким кишилер ара

1976. йесе берсе дүнйа терилсе кутун
тақы бир ажунда бу болды төре

1973. Р.- игегү ачунуқ пулуклы кижи / еди кутлуқ ол пу төгөл ел пажы ; А.- икигүн ажунуғ булуғлы киши / иди кутлуғ ол бу түкөл кут башы; К.-(1939) экигүн ажунуғ булуғлы киши / эди кутлуғ ул түгэл кут башы.

**Кыргызча: эки дүйнөдө татыктуу болгон адам (киши)
экен (болоор) куттуу ол бу түгөл кут башы.**

1974. Р.- муңар меңзедү айды шаир пу сөс / көрү перзе мани
пиликсизке көс; А.- мунгар менгзетү айды шаир бу сөз / көрү барса
мани билигсизке көз; К.- (1940) муңар мэнзэткү айды шаыир бу соз /
көрү барса маыни билиг сизкэ көз.

**Кыргызча: бул сынары айтыптыр акын мындай месел сөз,
байкап карасаң, мааниси- билимсизге көз.**

1975. Р.- мениңлик (?) кайлу ол маңа ай йөре / кижиги кылыгы
ким кижилер ара; А.- менгилик кайу ол манга ай йора / киши кутлугы
ким кишилер ара; К.- (1941) мэңилиг кайу-ул мэңэ ай йөрэ / киши
кутлугы ким кишилэр ара.

**Кыргызча: бакыт кайсы (бакыт беген эмне), аны мага (тү-
шүндүр) жору, кишилер арасындагы куттуу
киши ким?**

1976. Р.- йезе перзе дүние тирилзе кудун / тагы пир ачун пар
пу полза төре ; А.- йисе бирсе дүния тирилсе кутун / тагы бир ажунда
бу булду төре ; К.- (1942) йэсэ бэрсэ дүния тирилсэ кутун / тагы бир
ажунда бу булды төрэ.

**Кыргызча: жыйса, берсе, байлыгын (башкаларга) бактылуу
ал, тиги дүйнөнүн төрү дагы ага жай.**

1977. кылынчы оңай болса кылк көни
севинчин кечер кар уш ол бег күни

1978. байат кимке берсе бу эдгү кылык
бу эдгү кылык бирле эдгү йорык

1979. аның болды дүния тү нимет биле
тилсе озүң йе тилсе үле

1980. байат берсе фазлы кулуна кутун
болур кылкы эдгү кылынчы бүтүн

1977. Р.- кылынчы оңай полза кылгы кони / себинчин кечер
ол ошол йек күни; А.-кылынчы онгай болса кылкы кони / себинчин
кечер көр уш ол бег күни; К.- (1943) кылынчы оңай болса кылкы кони
/ сэвинчин кэчэр-ул ошул бэг күни.

**Кыргызча: табияты назик болсо, аракети түз,
кубаныч менен өтөөр, көр, ошол бек күнү.**

1978. Р.- пайат кимге перзе пу еткү кылык / пу еткү кылык пир-
ле еткү йорык; А.- байат кимке бирсе бу едгү кылык / бу едгү кылык
бирле едгү йорык; К.- (1944) байат кимкэ бэрсэ бу эдгү кылык / бу эдгү
кылык бирлэ эдгү йорык.

**Кыргызча: кудай кимге берсе, бу жакшы мүнөз (кылык)
бу жакшы сапат менен дагы жакшы жорук.**

1979. Р.- анын полды дүңйе то нымат биле / тилезе өзүң йе
тилезе үлө ; А.- акынг болды дүңйа ту нимет биле / тилесе өзүңг йи
тилесе үлө; К.- (1945) аның болды дүңйа бу нэъмат билэ / тилсэсэ озүң
йэ тилэсэ үлэ.

**Кыргызча: ага (мындайга) дүнүйө, түркүн жыргал келет,
кааласаң өзүң же , кааласаң үлө (бөлүштүр).**

1980. Р.- пайат перзе фазлы кулуна кудун / полур кылгы еткү
кылынчы пудун ; А.- байат бирсе фазлы кулынга кутун / болур кылкы
едгү кылынчы бүтүн; К.- (1946) байат бэтрсэ фазлы кулынга кутун/
болур кылкы эдгү кылынчы бүтүн.

**Кыргызча: кудай кулуна берсе бакыт, таалай,
болоор анын иши мыкты, иштегени бүтүн(жетик).**

1981. кылынч эдгү эрдем керек миң түмөн
анын тутса эл кенд көтүрсэ туман

1982. не эдгу бу кылынч эдгүси
кылынч эдгү эрке йигү кедгүси

1983. байат кимке берсе кылынч аркукы
аны эмгетүр бу замане оқы

1984. кайу бегде болса бу аркук кылынч
иши барча тетрү севинчи сакынч

1981. Р.-кылынч еткү ердем керек миң түмөн / ебин тутса ел
күн кедрүзе түмөн; А.- кылынч едгү ердем керек мин- түмөн / анын
тутса ил кенд көтүрсэ туман; К.- (1947) кылынч эдгү эрдэм кэрэк миң
түмэн / анын тутса эл кэид көтүрсэ туман.

Кыргызча: иштин жакшы болушу үчүн, билим керек мин түмөн, анан (башкарса) тутса болот элди, шаарды, туманды сүрүп.

1982. Р.- не еткү туруп пу кылынч еткүзи / кылынч еткү ерге йегү кеткүзи; А.- не едгү туруп бу кылынч едгүси / кылынч едгү ерке йигү; К.-(1948) нэ эдгү туруп бу кылынч эдгүси / кылынч эдгү эркэ йэгү кэдгүси.

Кыргызча: ишти жакшы билгендер кандай сонун ишти жакшы билген киши- кийгенге кийим, жегенге жемиш.

1983. Р.- пайат кимге перзе кылынч арғуғы / аны емгедүр пу замана оғы; А.- байат кимке бирсе кылынч аркукы / аны емгетүр бу замане оқы; К.-(1949) байат кимке бэрсэ кылынч аркукы / аны эмгэтүр – замана оқы.

Кыргызча: кудай кимге берсе жаман кылык өжөрлүктү, аны кыйнар бу замана окутуп.

1984. Р.- қайу пекте полза пу арғуқ қылынч / ижи парча тетрү, себинчи сағынч; А.- қайу бегде болса бу арқуқ қылынч / иши барча тетрү севинчи сақынч; К.-(1950) қайу бэгдэ болса бу арқуқ қылынч / иши барча тэтрү сэвинчи сақынч.

Кыргызча: кайсы бек болсо, бу айрыкча өжөр, (анын) бардык иши тетири сүйүнчүсү кайгы.

1985. сақынук керек бег не қылқы арығ
арығлық тилер тутчы урғы арығ

1986. сақынук киши көңли көрклик болур
көңүл көрксе беглер ишиг түз қылур

1987. қалы болмаса бег сақынук сүзүк
арығсыз болур барча қылқы үзүк

1988. өрүглук амуллуқ болур бегке көрк
бу беглик ишиңе бу ол бағу өрк.

1985. Р.-сағы йоқ керек пек ма қылғы арық / арықлық пиле түтчи урғы арық; А.- сақынук керек бег не қылқы арығ / арығлық тилер тутчы урғы арығ; К.- (1951) сақынук кэрэк бэг нэ қылқы арығ / арығлық тилэр тутчы урғы арығ.

**Кыргызча: акылман болуш керек бек, жүргөнү ару,
арулук тилесе башкарган уруусу да ару.**

1986. Р.- сағы йок кижн көңлн қорқулук полур / көңүл қорқоо пеклер ижик түз қылур; А.- сақынук киши көңли қорқлык болур / көңүл қорқса беглер ишиг түз қылур; К.- (1952) сақынук киши көңли қорқлык болур / көңүл қорқсо бәгләр ишиг түз қылур.

Кыргызча: акылман кишинин көңүлү (жүрөгү) көрктүү болор, көңүлү (жүрөгү) көрктүү бектер – ишин түз жасар.

1987. Р.- қалы полмаза пек сағы йок сөзүн / арықсыз полур парча қылғы өзүн; А.- қалы болмаса бег сақынук сүзүк / арығсыз болур барча қылқы үзүк; К.-(1953) қалы болмаса бәг сақынук сүзүг / арығсыз болур барча үзүг.

**Кыргызча: эгер болбосо бек – акылдуу, таза ,
таза эмес болор бардык иши үзүк.**

1988 Р.- үзүклүк керек тутса еткү көңүл / ебе қылмаза ишке тексе көңүл ; А.-өрүглүк амуллук болур бегке көрк / бу беглик ишинге бу ол бағу өрк; К.-(1954) өрүглүк амуллук болур бәгкә көк / бу бәглик ишингә бу-ул бағу өрк.

**Кыргызча: сабырдуулук, токтоолук- болор (берер) бекке көрк,
бу бектик иште бу жүгөн чылбыр.**

1989. кед өглүг керек бег оңарса ишин
билик башласа өтрү ишлер башын

1990. бу өглүг кишилер оңарур ишиг
йырак тутғу иште бу өгсуз кишиг

1991. көңүл болмаса эр көзи асғы йок
өги болмаса эр көңүл асғы йок

1992. неги тер эшитгил ай элчи башы
өргүг кед көңүллүг сынамыш киши

1989. Р.- кет өклүк керек пек оңарза ижин / пилип пашлаза утру ишлер пажын; А.-кед өглүг керек бег онгарса ишин / билип башласа өтру ишлер башын; К.-(1955) кәд өглүг кәрәк бәг оңарса ишин / билиб башласа өтрү ишләр ишин.

**Кыргызча: акыл керек бекке ондойм десе ишин,
билим менен баштаса келечек иштин башын.**

1990. Р.-пу өклүк кижилер оңарур ижик / йырак тутка иште пу өксүз кижик; А.-бу өглүг кишилер онгарур ишиг / йырак тутгу иште бу өгсүз кишиг; К.-(1956) бу өглүг кишилер оңарур ишиг / йырак тутгу иштэ бу өгсүз кишиг.

**Кыргызча: бу акылдуу кишилер – оңго бакыттар ишин,
ыраак тутар иште – бу акылсыз кишини.**

1991. Р.- көнүл полмаза ер көнүл усқы йок / не еткү туруп пу кижиге өг-е; А.-көнгүл болмаса ер көзи асгы йок / өги болмаса ер көнгүл осгы йок; К.-(1957) көнүл болмаса эр көзи асгы йок / өги болмаса эр өги осгы йок.

**Кыргызча: көнүл(ү) (дили) болбосо кишинин, көздүн пайдасы
жок, акыл(ы) болбосо кишинин, тилдин пайдасы
жок.**

1992. Радловдо бул номер менен “өги полза удру адазу өге” деген бир сак келет да, бейиттин 2-сабы жок; (мындан кийин биздин жалпы номерге туура келген: “негү тер ежиткил ай элчи пажы / өгер өк көнүллүк сынамыш кижиге” деген бейит берилет; А.- негү тир ешитгил ай элчи башы / өрүл кед көнүллүг сыйамыш киши; К.-91958) нэку тэр эшитгил эй элчи башы / өрүг кэд көнүллүг сынамыш киши.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин эй! эл башчысы,

1993. кфйу эрде болса укуш бирле өг
аны эр атағыл нече өгсө өг

1994. укуш өг билиг кимде болса түкөл
йавуз эрсе кед те кичиг эрсе өг

1995. не эдгү туруп бу кишике өге
оги болса өтрү атагу өге

1996. ивеклик билиң ол камуғка йавуз
калы болса бегке йүзи болды боз

1993. Р.-кайу ерде йолза угуш пирле өк / аны ер адағыл нече өксе өк ; А.-кайу ерде болса укуш бирле өг / аны ер атағыл нече өгсө өг; К.- (1959) кайу эрдэ болса укуш бирлэ өг / аны эр атағыл нэчэ өгсэ өг.

Кыргызча: кайсы кишиде (кимде) болсо, билим менен бирге акыл, аны киши деп атагын, канча канча мактасаң макта.

1994. Р.- угуш өк пилик кимде полза төгөл / йабус ерзе кетти кичик ерзе өк; А.- укуш өг билиг кимде болса түкөл / йавуз ерсе кедти кичиг ерсе өг; К.-(1960) укуш өг билиг кимдэ болса тугөл / йавуз эрсэ кэд тэ кичиг эрсэ өг.

**Кыргызча: акыл, билим кимде болсо түгөл,
жаман болсо да жакшы де, кичик болсо да макта.**

1995. Р.-ебеклик тебинлик камукка йабус / қалы полза пекке йазы полды йүс; Арат жана Каримовдо бул бейит жок. Биздин жалпы номерде Арат жана Каримовдо: не едгү түрүр бу кишике өге / өги болса өтрү атагу өге; К.-(1961) нэ эдгү түрүр бу кишике өгэ / өги болса өтрү атагу өгэ.

Кыргызча: канча жакшы тура бу кишиге –акыл, акылдуу болсо гана, анан - атагын аны акылман деп.

1996. Р.- беклик тебинлик камукка йабус / қалы полза пекке йазы полды йүс; А.-ивеклик белинг ол камуғқа йавуз / қалы болса йүзи болды боз; К.-91962) эвэклик билиң-ул камуғқа йавуз / қалы болса бэгкэ йүзи болды боз.

Кыргызча: шашкандык- билсен, ал баарына жоо, эгер болсо бекте (бу сапат) анын жүзү болот(боз) кара.

1997. ивек курғу қылқы қылынчы бушы
билигсизке белгү болур бу иши

1998. иве қылмыш ишлер нече йиг болур
иве йесе аш сув нече иг болур

1999. камуғ иш ичинде амуллуқ өдүр
мегер таат эрсе эвингил йүгүр

2000. көзи тоқ керек хам увутлуг түзун
ачуқ хам йарук болса қылкын вөзүн

1997. Р.- евек қарғы қылғы қылынчы пужы / пиликсиске пелгү полур пу ижи; А.- ивек курғу қылқы қылынчы бушы / билигсизке белгү болур бу иши; К.- (1963) эвэк курғу қылқы қылынчы бушы / билигсизкэ бэлгү бу иши.

**Кыргызча: шашма, чанчаң мүнөзү терс кыял,
наадандардын белгиси болот иште.**

1998. Р.- еве кылмыш ишлер нече йек полур / еве йезе ашеув нече йик рулур; А.- иве кылмыш ишлер нече ййг болур / иве йисе сув нече иг болур; К.-(1964) эвэ кылмыш ишлар бичэ йиг болур / эвэ йэсэ аш сув бичэ иг болур.

**Кыргызча: шашып кылган иштер канча чийки болор,
шашып жесе аш, сууну канча оорулуу болор.**

1999. Р.- камуқ иш ичинде амуллуқ өдүр / мегер таат ерзе сен евгил йүгүр; А.- камуғ иш ичинде амуллуқ өдүр/ мегер таат ерсе ивингил йүгүр; К.-(1965) камуғ иш ичинде амулуқ өдүр / магар табат ерсе эвингил йүгүр.

**Кыргызча: бүткүл ишинде сабырлуулукту танда,
эгер табынгың келсе, шашкын жүгүр.**

2000. Р.- көзи тоқ керек хем обутлуқ тоғун/ ачуқ хем йаруқ полза қылғын сөзүн; А.- көзү тоқ керек хем угутлуғ тузүн / ачуқ хем йаруқ болса қылқын сөзүн; К.- (1966) көзи тоқ кэрэк хам овутлуғ түзүн / ачуқ хам йоңуқ болса қылқын сөзүн.

**Кыргызча: көзү ток болуш үчүн, уяттуу болуш керек,
ишинде да сөзүндө ачык түз болушу керек.**

2001. тодумуз болур ол көзи суқ киши
көзи суққа йетмез бу дүнья ашы

2002. бу суқлуқ иг ол бир оты йок эми
аны эмлейүмез бу дүнья қамы

2003. қамуғ ач йесе ичсе ахыр тадур
көзи ач киши өлсе ачылық кодур

2004. көзи суқ киши неңке болмаз бу бай
қамуғ дүнья болса ахыр суқ чығай

2001. Р.-тодумсус полур пу көзи соқ кижи / көзи сокқа йетмес пу дүние ажы; А.- тодумсуз болур ол кози суқ киши / көзи суққа йетмез бу дүнья ашы; К.- (1967) тодумсуз болур- ул кози суқ киши / кози суққа йэмэз бу дүнья ашы.

**Кыргызча: тойбос болоор - ал, көзү сук (ач көз) киши,
көзү сукка жетпес бу дүйнө ашы.**

2002. Р.- пу соклук ик ол пир оды йок еми / аны емлейүмөс
пу ажун камы ; А.-бу суклук иг ол бир оты йок еми / аны емлейүмөс
бу дүния камы; К.- (1968) бу суклук иг- ул бир оты йок эми / аны
эмлэйүмөс бу дүния камы.

**Кыргызча: бу суктук ооруу ал, бир да жок эмдөөчү(дары)
аны эмдей албас, бу дүйнөнүн бакшылары.**

2003. Р.-камук ач йезе ичсе ахыр тодар / көзи сок киж и өлзе
ачылык кодар; А.- камуғ ач йисе ичсе ахыр тодур / көзи ач киши өлзе
ачлык кодур; К.-(1969) камуғ ач йэсэ ичсэ ахир тодур / көзи ач киши
өлсэ ачлык кодур.

**Кыргызча: баардык ач (тар) жесе, ичсе акыры тойоор,
көзү ач киши өлсө, ач көздүгүн койоор.**

2004. Р.- кози сок киж и неңге полмас пу пай / камук дүйнө
пулмаз бу бай / камуғ дүния булса ахыр сук чығай ; А.-көзи сук киши
неңге болмаз бу бай / камуғ дүния булса ахыр сук чығай; К.-(1970)
көзи сук киши неңгэ болмас бу бай / камуғ дүния булса ахир сук чығай.

**Кыргызча: көзү сук (ач көз) киши, дүйнөдө болбос, ал- бай,
дүйнөнү бүт жыйбас да акыры суктук кылат аны
жарды.**

2005. увутлуғ керек бег кишиде талу
увутлуғ қылынчы эрилмез толу

2006. киминде увут болса қылқы силиг
қамуғ тексиз ишке тегүрмез элиг

2007. байат кимке берсе увут көз сувы
анар берди даулет түкел йүз сувы

2008. қамуғ теңсиз иштин йығығылы увут
қамуғ эдгү ишке улағылы увут

2005. Р.- обутлук керек пек кижиде талу / обутлук қылынчы
арылмас толу; А.- увутлуғ керек бег кишиде талу / увутлуғ қылынчы
ирилмез толу; К.-(1971) укушлуғ кэрэк бэг кишидэ талу / укушлуғ
қылынчы изилмэс толу.

Кыргызча: уяттуу (абийирдүү) болуш керек – бек адамдардан өзгөчө, абийирдүү иш арылбас толук.

2006. Р.-киминде обут полза кылгы силик / камук теңсис ишке тегүрмес елик; А.-киминде увут болса кылкы силиг / камуғ тенч-сиз ишке тегүрмес елиг; К.-(1972) киминдэ овут болса кылкы силиг / камуғ тэңсиз ишкэ тэгүрмэс элиг.

Кыргызча: кимде уят (абиир) болсо, иши таза, бардык теңсиз ишке тийгизбес колун.

2007. Р.-пайат кимге перзе обут көс субы / анар перди даулат тогел йүс субы; А.-байат кимке бирсе увут коз сувы / ангар бирди дев-лет түкел йүз сувы; К.-(1973) байат кимкэ бэрсэ овут коз сувы / анар бэрди давлат түгэл йүз сувы.

Кыргызча: кудай кимге берсе, абийир, уят, ага берээр дөөлөт, түгөл атак даңк(ты).

2008. Р.- камук теңсис иште тыдуклы обут / камук еткү ишке улаклы обут; А.-камуғ тенгсиз иштин йыгығлы увут / камуғ едгү ишке улағлы увут; К.-(1974) камуғ тэңсиз ишдин йыгығлы овут / камуғ эдгү ишке улағлы овут.

Кыргызча: бардык теңсиз (жаман) иштен сактоочу (тыйуучу) да уят (абийир), бардык жакшы ишти улоочу да абийир.

2009. не эдгү нен ол бу увут эрке көрк
камуг эдгү ишке увут болды өрк

2010. тили чын керек болса көңди көни
будунка асығ кылса тоғса күни

2011. қалы болса беглер хийанет көңүл
будунка асығ болмаз андын төңүл

2012. көңүл тил оңай болмас көр қылық
ол элдин качар қутқа болмаз йорық

2009. Р.- не еткү нең ол пу обут ерге карк / камук есиз ишке обут полды үрк; А.- не едгү ненч ол бү увут ерке көрк / камуғ едгү ишке увут болды өрк; К.-(1975) бу эдгү нэң –ул бу овут эркэ көрк / камуғ эдгү ишкэ овут болды өрк.

Кыргызча: кандай жакшы нерсе, ал, бу абийир (уят) кишинин көркү, бардык жакшы иштерге уят (абиир) болгон өрнөк.

2010. Р.- тылы чын керек полза көңли көни / пудунга азык кылза токса күнү; А.-тили чын керек болса көңгли көни / будунка асыг кылса тогса куни; К.- (1976) тили чын кэрэк болса көңли кони / будункаасыг кылса тугса күни.

Кыргызча: тили (сөзү) чын, керек болсо көңүлү түз, будунга (элге) пайда кылса, чыкса күнү.

2011. Р.- калы полза пеклер кыйанат көңүл / пу дунга азык полмас андын түнүл; А.-калы болса беглер хийанет көнгүл / будунка асыг болмаз андын төлгүл; К.-(1977) калы болса бэглэр хийанат көңүл / будунка асыг болмас андын тоңул.

Кыргызча: эгер болсо бектер – кыйанат көңүл, будунга (элге) пайда(сы) болбос, андан түнүл.

2012. Р.-көүлтыл көни тутмаз пек қыйық / ол елдин качар кылға полмас йорық; А.- көнгүл тил онгай болмаса көр қылық /ол илдин качар қутқа болмаз йорық ; К.-(1978) көңүл тил оңай болмас көр қылық / ул элдин качар қутқа болмас йорық.

Кыргызча: көңүл (үн), тил(ин) оңойт болбосо, көр, ишин, ал элден качаар қут, билбес жорук.

2013. сөзин қыйғучи бегке тутма умунч
тириглик йава болға қылғай өкүнүч

2014. эди сақ керек бег йана кед одуғ
осал болса беглер тоқынур йодуғ

2015. эки нең туруп элке бағы беки
бири сақлық ол бири төрү эл көки

2016. қайу бег сақ эрсе элин бекледи
йагы бойну йенчти өзе өркледи.

2013. Р.- сөзин қыйғучы пекке тутма умунч / тириклик йаба полза қылға өгүнч; А.- сөзин қыйғучы бегке тутма умунч / тириглик йава болға қылғай өкүнүч; К.-(1979) сөзин қыйғучы бэгкэ тутма умунч / тириглик йава болға қылға өкүнч.

**Кыргызча: сөзүн кыйган бекке, кылба үмүт (үмүт артпа).
тирүүчүлүгүн (жашоон) жапаа болор, кылаар
өкүнүч.**

2014. Р.- еди сақ керек пек йана кед одуғ / узал полза пеклер
туғы тур йабук; А.- иди сақ керек бег йана кед одуғ / усал болса беглер
тоқынур йодуғ; К.- (1980) эди сақ кэрэк бэг йана кэд удуғ / осал болса
бэглэр тоқынур йудуғ.

**Кыргызча: сактык керек , бекке дагы сергек (болушу керек),
осол болсо бектер, балээ алып келээр (элине).**

2015. бул бейит Радловдо жок; А.-ики нең турур илке бағы
беки / бири сақлық ол бири төрү ил көки; К.-(1981) эки нең турур элкэ
бағы бэки / бири сақлық- ул бир эл көки.

**Кыргызча: эки нерседен турар элдин бекемдиги,
бири сактык – ал, бири саясат, эл эркиндиги.**

2016. Р.- кайу пек сақ ерзе елин пекледи / йағы койны йанчты
өз-е үркелди; А.- кайу бег сақ ерсе илин бекледи / йағы бойны йенчти
өзе өркледди; К.-(1982) кайу бэг сақ эрсэ элин бэклэди / йағы бойны
йанчты үзэ иглэди.

**Кыргызча: кайсы бек сак болсо, элин бекишет (коргойт),
жоосу (душманы) башын (мойнун) ийип, өзү качаар.**

2017. кайу бег торү берсе элде көни
элин этти қодты йарутты күни

2018. бу беглик бағы көр бу эки болур
бу эки түкел болса беглик қылур

2019. негү тер эмиттил йағычы күр эр
бу саклық биле өз йағысын урур

2020. айа элчи беглер элиг қолса сак
бу саклық биле сен төзү элке бак.

2017. Радловдо ушул бейиттен тартып 2153-бейитке чейин башка
главада берилген. Ушул бейиттердин башка главада жайгашкан чы-
гарманын ички мазмунуна туура келбейт. Мындай айрымачылык үч
нусканы салыштырууда айкын болду (С.С.). А.- кайу илде көни илин
иитти қодтил йарутты күни; К.-(1983) кайу бэг төрү бэрсэ элдэ көни /
элин этти қодты йарутты күни.

Кыргызча: кайсы бек мыйзам берсе (курса) элине түз, (ал) элин көтөрөөр, (гүлдөтөөр) жаркыраар (тийээр) күнү.

2018. Р.- пу пеклик пағы көр пу иги полур / пу иги төгөл полза пеклик қалур; А.-бу беглик бағы көр бу ики болур / бу ики түкөл болса беглик қылур; К.-(1984) бу бәглик бағы көр бу эки болур / бу эки түгөл болса бәглик турур.

**Кыргызча: бу бектиктик боосу, көр, бу экөө болоор.
бу экөө түгөл болсо, бектик кылаар (сүрөөр).**

2019. Р.- негү тер ежиткил йағычы көрер / пусақлык ниле ер йағызын уруар. А.-негү тир ешитгил йағычы күр ер / бу сақлык биле өз йағысын урур; К.- (1985) нәкү тәр эштигил йағычы күр эр / бу сақлык билэ оз йағысын урур.

**Кыргызча: эмне дээр (ин) эшиткин, жоокер, эр (дин),
сактык менен өз жоосун урган (жеңгендин).**

2020. Р.-айа елчи елиң қолза сақ / пу сақлык пиле артты пеклер еми; А.- айа илчи беглер илиг қолса сақ / бу сақлык биле сен този илке бак; К.-(1986) айа элчи бәгләр элиг бак.

**Кыргызча: эй, эл бектери! бек болсоң сақ,
бу сактык менен, сен, элинди (көз сал) бак.**

2021. бу сақлык биле артты беглер эли
усаллык көрү бузды беглик(й) олы
2022. бу сақлык биле сен йагы бойну йенч
будунқа төрү кыл тирил кенрү инч
2023. эки нең биле элчи беглик бузар
кирүр эрги йолқа к өнидин азар
2024. бири күч бириси усаллык қылур
бу эки биле бег элин артатур.

2021. Р.-пу сақлык пиле артты пеклер ели / узаллык кирү пусты пеклмк улы; А.- бу сақлык биле артты беглер или / усаллык көрү бузды беглик улы; К.- (1987) бу сақлык билэ артты бәгләр эли / осаллык көрү бузды бәглик улы.

Кыргызча: бу сактык менен артаар (байыр) бектердин эли (мамлекети), жөндөмсүз, көр, бузат бектик жолду.

2022. Р.- пу саклык пиле сен йагы пойны йанч / пудунга төрү кыл тирилген көр енч; А.-бу саклык биле сен йагы бойны йенч / будунка төрү кыл тирил кингү инч; К.- (1988) бу саклык билэ сэн йагы бойны йанч / будунка төрү кыл тирил кэнү инч.

Кыргызча: бу сактык менен сен жоо мойнун жанч (кый), будунуңа адилет саясат кыл, жана кеңири кенчте.

2023. Р.-иги нең пиле елчи пеклик пузар / кирүр езри йолга көнидин азар; А.- ики неңг биле илчи беглик бузар / кирүр егри йолка көнидин азар ; К.-(1989) эки нең билэ элчи бэглик бузар / кирүр эгри йолка конидин азар.

Кыргызча: эки нерсе менен элчинин бектинги бузулаар, кирсе ийри жолго, түз (чындыктан) адашса.

2024. Р.- пири күч пиризи узаллык кылур / пу иги пиле пек елин ардадур; А.- бири күч бириси усаллык кылур / би ики биле бег илин артатур ; К.- (1990) бири күч бириси осаллык кылур / бу эки билэ бэг элин артатур.

Кыргызча: бирөө күч (зордук, зомбулук), осолдук кылса, бул экөө менен бек элин артаар (бузаар).

2025. йагы бойны йенчмек тилер эрсе сен кулак коз керек сак кылып турса сен

2026. бу саклык биле санчты беглер йагы усаллык биле бузды беглик багы

2027. усал болса беглер ишин бутрүмез усал бег бүтүн билгү беглү беглик йемез

2028. сак эр тутчы итнп усалыг бусар усал болмагынча йагыг ким басар

2025. Р.-йагы пойны йанчмак тилер ерзе пек/ көзи кулгагы керек тутса пек; А.- йагы бойны йенчмек тилер эрсе сен / кулак коз керек сак кылып турса сен; К.- (1991) йагы бойны йэнчмэк тилэр эрсэ сэн / кулак кэд кэрэк саккылыб турсэ сэм.

**Кыргызча: жөө мойнун жапчууну (кыйууну) тилесен сен,
улаак, көздү сак кармап тургун сен.**

2026. Р.- пу саклык пиле санчты пеклер йагы / узаллык пиле
пусты пеклик пагы; А.- бу саклык биле санчты беглер йагы / усаллык
биле бузды беглик багы; К.-(1992) бу саклык билэ сэнчти бэглэр йагы
/ осаллык билэ бузды боглик багы.

**Кыргызча: бу сактык (кыраакалык) менен жанчаар (жеңээр)
бектер жоосун, осолдук менен бузаар (үзөөр) бек-
тер боосун.**

2027. Р.-узал полза пеклер ижин пүдрүмөс / узал пек пүдүн
пелгү пеклик йемес; А.-усал болса беглер ишин бүтрүмөс / усал бег
бүтүн билгү беглик йимез; К.-(1993) осал болса бэглэр ишин бүтрүмөс
/ осал бэг бутун билгү бэглик йэмэс.

**Кыргызча: осол болсо бектер, ишти бүтүрбөс,
осол бек бүтүн ишти билип бектик кылбас.**

2028. Р.- сак ер тутчи еттип узаллык пузар / узал полма-
сен йагык ким пазар; А.- сак ер тутчы энтип усалыг бусар / усал
болмагынча йагыг ким басар; К.- (1994) сак эр тутчы эткиб осалыг
бушар / осал болмагынча йагыг ким басар.

**Кыргызча: сак эл башчысы, дайым даяр бейкапарлыкты бу-
заар, бейкапар (шалаакы) болсо, жоону ким басаар.**

2029. сак эрсе беги элке тегмэс элиг
калы тегсе йитрүр укуш өг билиг

2030. бу күчкей киши кендү беглик йемез
бюу күчкей күчини будун көтрүмөс

2031. негү тер эшитгил билиглиц сөзүн
йийүмеди күчкей элин кеч узун

2032. койер от туруп күч йагуса куйер
төрү сув туруп акса нимат өнер.

2029. Р.- сак ерзе пеги елге текмес елик / калы тексе йетруп
уғуш өк пилик; А.- сак ерсе беги илке тегмэс элиг / калы тегсе йетрүр
укуш өг билиг; К.- (1995) сак эрсе беги элкэ тэгмэс элиг / калы тэгсэ
йэтрүр укуш өг билиг.

**Кыргызча: сак болсо беги, элге тийбес кол (элге жоо кол салбас).
эгер тийсе, акыл, ой билим мекен житирээр.**

2030. Р.- пу күчкей кижн кендү пеклик йемес / пу күчкей
күчини пудун көтрүмес; А.-бу күчкей киши кендү беглик йимез / бу
күчкей күчини будун көтрүмез; К.- (1995) бу күчкей киши кэндва бэ-
глик йэмэс / бу күчкэй кучини будун котрумэс.

**Кыргызча: бу зомбу (зулум) киши шарына (жерине), бектигин
(бийлигин) жүргүзө албайт, бу зомбу (зулум)
кишини будун (калк) көтөрбөс.**

2031. Р.- негү тер ежиткил пиклик түзүн / кайумады күчкел
елин кеч узун; А.-негү тир ешитгил билиглиг сөзүн / йийүмеди күчкей
илин кич узун ; К.-(1997) нэкү тэр эшитгил билиглиг созүн / йэйүмэди
залим элин кэч узун.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин- билимдүү сөзүн,
башкара албай залим- узакка элин.**

2032. Р.- көйер от турур күч йагуза көйер / төрү суп турур акса
нымат өнөр; А.-көйер от турур күч йагуза күйер/ төрү сув турур акса
нимет өнөр ; К.- (1998) күйэр от турур күч йагуза күйэр / торү сув
турур акса нэьмат үнэр.

**Кыргызча: күйгөн от сыяктуу, зулум, жакындаса күйөөр,
мыйзамы суу сыяктуу, акса (агын кетсе ордуна)
бир нерсе өнөөр.**

2033. узун эл йийейин десе эй бүгү
төрү түз йорытги будунуғ көгү

2034. эл артар төрү бирле этлүр ажун
эл эксүр бу күч бирле бүзлүр ажун

2035. телим ордулар бузды күчкей күчин
туру олди акыр бу күчкей ачын

2036. көнүл түзсе беглер йорытса торү
бу беглик бузулмаз турур ким өрү.

2033. Р.- өзүн ел тебин теп йезе аи пөгү / төрү түс йорытсу
пудунуғ көгү; А.- узун ил йийейин тисе ай бүгү / төрү түз йорытгу
будунуғ күгү; К.-(1999) узун эл йэйи тэб тэсэ эй бөгү / төрү түз
йырытгу будунуғ көгү.

**Кыргызча: элге кыйла бийлик жүргүзөм десең эй! даанышман,
адилет саясатты түз жүргүзгүн, будунунду кору
(сакта).**

2034. Р.- ел артар төрү пирле етлүр акун / ел оксүр пу күч пир-
ле пуслур пудун; А.- ил артар торү бирле итлур ажун / ил ексур бу
күч бирле бузлур ажун; К.- (2000) эл артар төрү бирлэ этлур ажун / эл
эксүр бу/ күч бирлэ бузлур ажун.

**Кыргызча: элиң артаар, адилет бийлик мене гүлдөөр аалам,
зордуктан, зулумдуктан- эл, аалам бузулаар.**

2035. Р.- телим ордулар пусты күчкен күчин/ туру олди ахыр
пу күчкей ачын; А.-телим ордулар бузды күчкей күчин / туру олди
ахыр бу күчкей ачын; К.- (2001) тэлим ордулар бузды күчкэй күчин /
туру олду ахир бу күчкэй ачын.

**Кыргызча: далай ордолор бузулду зулум(дар) күчүнөн,
турагы (жайы) бузулуп, акыры бу зулум ачтан
өлөөр.**

2036. Р.- көңүл түссө пеклер йорытса төрү / пу пеклик пузул-
мас турур кеч өрү; А.- көнгүл түзсө беглер йорытса төрү / беглик бу-
зулмас турур кич өрү; К.- (2002) көңүл түзсэ бэглэр йурытса төрү / бу
бэглик бузулмас турур кэч өрү.

**Кыргызча: көңүлүн түздөп, бектер жүргүзсө заңын,
бу бектиги бузулбас, тураар узак, бийик.**

2037. камуғда йарағсыз эй элиг қуты
бу беглер өзе қопса йалған аты

2038. сози чын керек бег не қылкы бүтун
манса аңар халқ тирилсе кутум

2039. бу йалған кишилер вефасыз болур
вефасыз киши халққа теңсиз қылу

2040. негү тер эшитгил вефалығ киши
вефа ол кишике кишилиқ башы

2037. Р.- камукта йарақсыз ан Елик куды / пу пеклер өзе қопса
йалған ады; А.- камуғда йарағсыз ай илиг қуты / бу беглер өзе қопса
йалған аты; К.- (2003) камуғда йарағсыз эй элиг қуты / бу бэглэр үзэ
қопса йалған аты.

**Кыргызча: баарыдан жараксызы эй! куттуу элиг,
бу бектердин үстүнөн чыкса жалганчы деген аты.**

2038. Р.- сөзи чын керек полза қавлы пүдүн/ ынанза аңар халқ тирилзе қудун; А.- сөзи чын керек бег не қылқы бүтүн / манса ангар халқ тирилсе кутун; К.- (2004) сөзи чын кэрэк бэг не қылқы қутун / ынанса аңар халқ тирилсэ кутун.

**Кыргызча: сөзү чын болуш керек бектин, дагы иштери төп,
ынанса ага калк, жашаса бактылуу.**

2039. Р.- пу йалған кижилер вафазыс полур / вафазыс кижилер халққа теңсис қылу; А.- бу йалған кишилер вефасыз болур/ вефасыз киши қолққа теңсиз қылу; К.- (2005) бу йолған кишилэр вафасыз басур / вафасыз киши қалққа тэңсиз қылу.

**Кыргызча: бу жалганчы кишилер- убадысыз болоор, убадасыз
киши, қалққа (тозок) арзыбаған иштерди қалаар
(жағаар).**

2040. Р.- негү тер ежиткил вафалық кижилер / вафа ол кижиге кижилер пажы; А.- негү тир ешиткил вефалығ киши / вефа ол кишике кишилик башы; К.- (2006) нэку тэр эшиткил вафалығ киши / вафа – ул кишике кишилик башы.

**Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин (сөзүндө турған)
убада кишилерге, адамкерчиликтин башы.**

2041. тили йалған эрнің жефа қылқы ол
жефа қимде эрсе уш ол йылқы ол
2042. киши йалғанында тилеме вефа
бу бир сөз сынамыш өкуш йылқы ол
2043. йүреклиг керек бег йиме алп атым
йүрек бирле болды йағықа татым
2044. сү башлар эртен күр йүреклиг керек
йүрексиз эр аталса андын йүрек

2041. Р.- тили йалған ернің чафа қылғы ол / чафа қимде полза ош ол йылғы ол; А.- тили йалған ернің жефа қылқы ол / жефа қимди эрсе уш ол йылқы ол; К.- (2007) тили йалған эрнің жафа қылқы – ул / жафа қимдэ эрсэ ошул йылқы – ул.

**Кыргызча: тили жалган кишинин кылаары азап, ал,
зулумдук кимде болсо, ал жылкы (атын) ал.**

2042. Р.- кижы йалғанында тилеме вафа / пу пир сөс сынамыш өгүш йылғы ол; А.- киши йалғанында тилеме вефа / бу бир сөз сынамыш өкүш йылқы ол; К.- (2008) киши йалғанында тилэмэ вафа / бу бир сөз сынамыш өкүш йылқы- ул.

**Кыргызча: кишинин жалганчысынан күтпө чындык(ты),
бу (бир) сөз сыналган көптөгөн (илгертеден)
жылдардан (beri) ал.**

2043. Р.-йүреклик керек пек йана олп едим / йүрек пирле полды йағыға йедим; А.-йүрмеклиг керек бег йиме олп атым / йүрек бирле болды йағықа титим; К.- (2009) йүрэклиг кэрэк эр йэмэ алп атым/ йүрек бирэ болды йағықа татым.

**Кыргызча : жүрөктүү (болуш) керек бекке дагы алп аталган,
жүрөктүүлүгү (баатырлыгы) менен жоого татыктуу.**

2044. Р.- пашлар көр ерзе йүрек кет керек / йүрексис ер ат алза андан йүрек; А.-сү башлар ерек кур йүреклиг керек / йүрек сиз еч ат алса андын йүрек; К.- (2010) сү башлар эрэн көр йүроклиг кэрэк / йүрэксиз эрэт алса андын йүрэк.

**Кыргызча: аскер (кол) баштаар эрен, көр, жүрөктүү болушу
керек, жүрөксүз (коркок) киши, андан үйрөнсүн
эрдикти.**

2045. йүреклиг йүрексизке болса башы
йүреклиг болур өтрү тегме киши

2046. бу сөзке тануку бу бейтиг оқы
бу созке ануқ тут көңүл өг тақы

2047. көр арслан болу берсе ытка башы
бу ыт барча арслан болур өз тушы

2048. калы болса арсланка ыт башчысы
ол арслан болур барча ыт сақышы

2045. Р.- йүреклик йүрексиске полза пажы / йүреклик полур утру текме ежи; А.-йүреклиг йүрексизке болса башы / йүреклиг бо-

лур өтрү тегме киши; К.- (2011) йүрэклиг йүрөксизкэ болса башы / йүрэклиг болур өтрү тэгмэ киши.

**Кыргызча: жүрөктүү жүрөксүзгө болсо башчы,
жүрөктүү болоор ар бир киши.**

2046. Р.-пу сөске тануғы масал көр оғы / оғырда анук тут көңүл ол йағы; А.- бу сөзке тануқы бу бейитиг оқы / бу созке анук тут көңүл өч тақы; К.- (2012) йүрэклиг йүрөксизкэ болса башы / йүрэклиг болур өтрү тэгмэ киши.

**Кыргызча: бу сөзгө күбө (данил) бу бейитти оку,
бу сөзгө ишен, көңүл, ойуна карма дагы.**

2047. Р.-көр арслан полу перзе ытқа пажы / пу ыт парча арслан полур өс тужы; А.-көр арслан болу берсе ытқа башы / бу ат барча арслан болур өз тушы; К.-(2013) күр арслан болу бэрсэ ытқа башы / бу ыт барча арслан өз түшы.

**Кыргызча: көр, арстан болуп калса ишке башчы,
бу ит(тердим) баары арстан болоор (өзүнө) ага тен.**

2048. Р.-калы полза арсланға ыт пашчызы / ол арслан полур парча ыт сағыжы; А.-калы болса арсланка ит башчысы / ол арслан болур барча ит сақышы; К.-(2014) калы болса арсланка ыт башчысы / бу арслан болур барча ыт сақышы.

**Кыргызча: эгер болсо, арстан(дар)га ит башчы(сы),
анда, арстан(дар) болоор баарысы ит эсебинде.**

2049. ақылык керек бегке қодқы көңүл
бу қодқы көңүл бирле қылқы амул

2050. ақы болса беглер аты чавланур
аты чавы бирле ажун бекленур

2051. ава йығлу терлүр эратсү болур
эр ат сү биле эр тилекин булур

2052. негү тер эшитгил уруп йегли эр
уруп ал эй алп йана эрке бир.

2049. Р.- ағылуқ керек пекке қотқы / пу қотқы көңүл пирле қылғы амул; А.- ақылық керек бегке қодқы көнгүл / бу қодқы көнгүл бирле қылқы амул; К.- (2015) ақылық кэрэк бэгкэ қусқы көңүл / бу қусқы көңүл бирлэ қылқы амул.

Кыргызча: март (колу ачык) болуш керек бекке ак көңүл, бу ак көңүлдүгү мекен кылганы (иштегени) анын жакшы.

2050. Р.-ағы полза пеклер ады чаблыну/ ады чавы пирле куды токланур; А.- ақы болса беглер аты чавланур / аты чавы бирле ажун бекленур; К.- (2016) ақы болса бэглэр аты жавланур / аты жавы бирлэ ажун бэклэнур .

Кыргызча: (жоо)март болсо бектер, аты (дүйнөгө) жайылаар, аты, атагы менен ааламга белгилүү болоор.

2051. Р.-аңа йығлу терлүр ератсү полур / ер ат сү пиле ер тилегин пулур; А.- ава йығлу тирлүр ет ат сү болур / ер ат сү биле ер тилектин булур; К.- (2017) ақа йығлу тэрлүр эрэт сү болур / эрэт сү билэ эр тилэкин булур.

Кыргызча: аба жаарын жыйналаар, эр, ат көл (аскер) болоор, эр, ат, кол (аскер) менен киши тилегине жетээр.

2052. негү тер ежиткил уруп йекли ер / уруп ал ай ер йана ерге пер; А.-неги тир ешитгил уруп йигли ер / уруп ал ай алп ер йана ерге бир; К.- (2018) нэкү тэр ешитгил уруп йэгли эр / уруп ал алп эр йана эркэ бэр.

Кыргызча: эмне дээр(ин) эшиткин, жоону жеңсен эр(киши) жеңгенди эй! алп эр, дагы жеңүүчүгө (каарманга) бер.

2053. ақы бол бағышла ичүр хам йетүр
калы эксүсе ур йлна ал йетүр

2054. азығлығ күр эрке бу нең эксүмез
тутуғлы өрүң кушқа мең эксүмез

2055. қылыч балду оқ йа қави күч йүрек
бар эркен кед эр неңке корқмаз керек

2056. ажунчы бүгү бегнелүк кенч урур
эр ат қайда болса анук кенч алур.

2053. Р.- ағы пол пағышла ичүр хем йедүр / қалы өксүз ур йана
ол йедүр; А.- ақы бол бағышла ичүр хем йитүр / қалы ексүсе ур йана
ал йетүр; К.- (2019) ақы бол бағышла ичүр қам йэтүр / қалы эксүсэ ур
йана ал йэтүр.

**Кыргызча: март бол, багышты (тартуула) ичир жаңа жегиз,
эгер өксүсө (түгөнсө), чап (олжоло) ал, жеткиз.**

Академиялык басылма

БАЛАСАГЫН ЖУСУП

КУТТУУ БИЛИМ

I том

Жооптуу редакторлор: *Акматалиев А.А., Токтоналиев К.Т.*

Корректор: *Таштанова М., Муктарбек кызы Ширин,*

Компьютерге терген: *Мамбетакунова Н., Садыкова С.З.*

Компьютерде калыпка салган *Н. Асыллов*

Терүүгө 15.06.2016-ж. берилди. Басууга 12.10.2016-ж. кол коюлду.

Офсет кагазы №1. Кагаздын форматы 60x84 $\frac{1}{16}$.

“Times New Roman ариби”. Офсет ыкма менен басылды.

Көлөмү 36,25 басма табак. Нускасы 300. Заказ №20

“Полиграфбумресурсы” басмаканасында басылды.

720011, Бишкек ш., А. Сүйүмбаев көчөсү, 144/23.